

Международный научно-популярный журнал
ISSN 2073-333X

Наука и жизнь Казахстана Қазақстанның ғылымы мен өмірі

№4 (60) 2018

Филология факультеті

Құрылтайшы:
«ҚҰҚЫҚТЫҚ МИССИЯ» ҚОҒАМДЫҚ ҚОРЫ
ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚАЗАҚСТАН КРИМИНОЛОГИЯЛЫҚ КЛУБЫ

Учредитель:
ОБЩЕСТВЕННЫЙ ФОНД «ПРАВОВАЯ МИССИЯ»
МЕЖДУНАРОДНЫЙ КАЗАХСТАНСКИЙ КРИМИНОЛОГИЧЕСКИЙ КЛУБ

Founder:
PUBLIC FOUNDATION «LEGAL MISSION»
INTERNATIONAL KAZAKHSTAN CRIMINOLOGY CLUB

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ
НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА
SCIENCE AND LIFE OF KAZAKHSTAN

Халықаралық ғылыми-көпшілік журнал
Международный научно-популярный журнал
International popular-science journal

№4(60) 2018

ПЕДАГОГИКА

Астана 2018

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

Абдукаримов О.А., ҚР қоғам қайраткері
Асанов Ж.К., з.ғ.к., ҚР Жоғарғы сот төрағасы
Абдрасилов Б.С., б.ғ.д., профессор
Абдурасулова К.Р., з.ғ.д., профессор (Ташкент)
Абзалов Э.М., з.ғ.д., профессор, 3-сыныпты мемлекеттік заң кеңесшісі (Ташкент)
Байделдинов Д.Л., з.ғ.д., профессор
Байдаулет И.О., мед.ғ.д., профессор
Баулин Ю.В., з.ғ.д., профессор (Киев)
Бисенов К.А., тех.ғ.д., профессор
Бородин С.В., з.ғ.к., адвокат (Воронеж)
Бурханов К.Н., с.ғ.д., профессор
Букалєрова Л.А., з.ғ.д., проф. (РУДН, Мәскеу)
Ведерникова О.Н., з.ғ.д., проф. (Мәскеу)
Гаипов З.С., с.ғ.д., профессор
Голик Ю.В., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Гриб В.В., з.ғ.д., профессор, бас ред. (Мәскеу)
Грунтов О.И., з.ғ.д., профессор БГУ (Минск)
Дулатбеков Н.О., з.ғ.д., профессор
Елешов Р., -а-ш.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Есім Ғ., ф.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Елубаев Ж.С., з.ғ.д., профессор
Жұрынов М.Ж., академик, ҚР ҰҒА Президенті
Жұмағұлов Б.Т., - т.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Зарипов З.С., з.ғ.д., профессор (Рязань)
Ыдырысов Д.А., т.ғ.д., профессор
Қасымбеков М.Б., с.ғ.д., профессор
Кемел М., э.ғ.д., профессор
Коробеев А.И., з.ғ.д., профессор (Владивосток)
Құл-Мұхаммед М.А., з.ғ.д., профессор
Козаченко И.Я., з.ғ.д., профессор (Екатеринбург)
Коняхин В.П., з.ғ.д., профессор (Краснодар)
Лебедев С.Я., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Лиховая С.Я., з.ғ.д., профессор (Киев)
Мацкевич И.М., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Мухамедиұлы А., ф.ғ.д., профессор
Мұсақожаева А.К., профессор, ҚазҰӨУ ректоры
Мұтанов Ғ.М., т.ғ.д., проф., ҚР ҰҒА академигі
Рустамбаев М.Ю., з.ғ.д., профессор (Ташкент)
Оразалин Н.М., ҚР Жазушылар Одағының төрағасы, ақын-драматург
Орлов В.Н., з.ғ.д., «Российский криминологический взгляд» журналының бас редакторы
Сартаев С.С., з.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Сагадиев К.А., э.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Сәрсембаев М.А., з.ғ.д., профессор
Саломов Б., з.ғ.д., профессор, адвокат (Ташкент)
Сұлтанов Қ.С., с.ғ.д., профессор
Сыдыкова Л.Ч., з.ғ.д., профессор (Бішкек)
Шамурзаев Т.Т., з.ғ.д., профессор (Бішкек)
Шестаков Д.А., з.ғ.д., профессор, Санкт-Петербург халықаралық криминологиялық клубының президенті
Харченко В.Б., з.ғ.д., профессор (Харьков)

РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС:

Абдиров Н.М., з.ғ.д., профессор
Абдуллаев К.К., -а.-ш.ғ.д., профессор
Ағыбаев А.Н., з.ғ.д., профессор
Айтжанов Б.Д., вет.ғ.д., профессор
Асангазы О., тіл жанашыры
Әбішев Т.Д., з.ғ.к., профессор
Әбішев Х.А., з.ғ.д., профессор
Байменов А.М., тех.ғ.к., профессор
Бишиманов Б.М., з.ғ.д., профессор
Бектұрғанов Е.Ө., ҚР Парламенті Мәжілісінің депутаты
Борбат А.В., з.ғ.к., бас редактор (Мәскеу)
Джансараева Р.Е., з.ғ.д., профессор
Данилов А.П., з.ғ.к., доцент (Санкт-Петербург)
Жұмағұлова В.И. - ф.ғ.д., профессор
Жақып Б.Ө., филол.ғ.д., профессор
Жолдыбай К., жазушы-публицист
Иванчин А.В., з.ғ.д., адвокат (Ярославль)
Ивона Массакки, профессор (Польша)
Кәрібаев Б.Б., т.ғ.д., профессор
Кленова Т.В., з.ғ.д., профессор (Самара)
Куфлева В.Н., з.ғ.к., доцент (Краснодар)
Корконосенко С.Г., с.ғ.д., профессор (Санкт-Петербург)
Қанжигітов Е.Қ., вет.ғ.д., профессор
Құрманалиев К.А., ф.ғ.д., профессор
Қуаналиева Ғ.А., з.ғ.д., профессор
Лопашенко Н.А., з.ғ.д., профессор (Саратов)
Мажейка Кипрас И., МЕАТР акад.(Мәскеу)
Маткаримова Ғ.С., з.ғ.д., проф. (Ташкент)
Мельник Ғ.С., с.ғ.д., проф. (Санкт-Петербург)
Миндагулов Ә.Х., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Омаров Б.Ж., фил.ғ.д., профессор
Саданов А.Қ., б.ғ.д., профессор
Сапиев О.С., ҚР қоғам қайраткері
Старостин С.А., з.ғ.д., профессор (Мәскеу)
Сұлтанмұрат Е., академик
Сматлаев Б.М., з.ғ.д., профессор
Сыдыков Е.Б., т.ғ.д., ҚР ҰҒА академигі
Сейтжанов Ә.Ә., з.ғ.к., доцент
Рустемов Б.Т., жазушы-публицист
Турецкий Н.Н., з.ғ.д., профессор
Тұрсынов С.Т., э.ғ.д., профессор
Усманов А., п.ғ.д., профессор
Тогжанов Е.Л., з.ғ.к.
Тойлыбаев Б.А., п.ғ.д., профессор
Тұрғараев Б.Т., з.ғ.д., профессор
Рүстемова Ғ.Р., з.ғ.д., профессор
Фадеев В.Н., з.ғ.д., проф. (Мәскеу)
Шаукенова З.К., э.ғ.д., профессор
Усманов С.У., т.ғ.д., профессор
Челадзе Г., құқық докторы, әкімшілік бизнес докторы, профессор (Грузия)
Нхи Think, Вьетнам Жазушылар Қауымдастығының Төрағасы (Вьетнам)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Абдукаримов О.А., общественный деятель РК
Асанов Ж.К., к.ю.н., Председатель Верховного Суда РК
Абдрасилов Б.С., д.б.н., профессор
Абдурасулова К.Р., д.ю.н., профессор (Ташкент)
Абзалов Э.М., д.ю.н., профессор, государственный советник юстиции 3-класса (Ташкент)
Асангазы О., общественный деятель
Байдельдинов Д.Л., д.ю.н., профессор
Байдаулет И.О., д.мед.н., профессор
Бисенов К.А., д.т.н., профессор
Баулин Ю.В., д.ю.н., профессор (Киев)
Бородин С.В., к.ю.н., вице-президент, адвокат (Воронеж)
Бурханов К.Н., д.п.н., профессор
Букалерева Л.А., д.ю.н., проф. (РУДН, Москва)
Ведерникова О.Н., д.ю.н., проф. (Москва)
Гаилов З.С., д.п.н., профессор
Голик Ю.В., д.ю.н., профессор (Москва)
Гриб В.В., д.ю.н., профессор, гл. ред. (Москва)
Грунтов О.И., д.ю.н., профессор БГУ (Минск)
Дулатбеков Н.О., д.ю.н., профессор
Елешов Р., д. с-х.н., академик НАН РК
Есим Г., д.ф.н., академик НАН РК
Елюбаев Ж.С., д.ю.н., профессор
Журынов М.Ж., академик, Президент НАН РК
Жумагулов Б.Т., - д.т.н., академик НАН РК, депутат Сената Парламента РК
Зарипов З.С., д.ю.н., профессор (Рязань)
Идрисов Д.А., д.т.н., профессор
Касымбеков М.Б., д.полит.н., профессор
Кемел М., д.э.н. профессор
Кул-Мухаммед М.А., д.ю.н., профессор
Коробеев А.И., д.ю.н., профессор (Владивосток)
Козаченко И.Я., д.ю.н., профессор (Екатеринбург)
Коняхин В.П., д.ю.н., профессор (Краснодар)
Лебедев С.Я., д.ю.н., профессор (Москва)
Лиховая С.Я., д.ю.н., профессор (Киев)
Мацкевич И.М., д.ю.н., профессор (Москва)
Мухамедиулы А., д.ф.н., профессор
Мусаходжаева А.К., профессор, ректор КазНУИ
Мутанов Г.М., д.т.н., профессор, академик НАН РК
Рустамбаев М.Ю., д.ю.н. профессор (Ташкент)
Оразалин Н.М., Председатель Союза Писателей Казахстана, поэт-драматург
Орлов В.Н., д.ю.н., гл. ред. журнала «Российский криминологический взгляд»
Сартаев С.С., д.ю.н., академик НАН РК
Сагадиев К.А., д.э.н., академик НАН РК
Сарсембаев М.А., д.ю.н., профессор
Саломов Б., д.ю.н., профессор, адвокат (Ташкент)
Султанов К.С., д.пол.н., профессор
Сыдыков Е.Б., д.и.н., академик НАН РК
Сыдыкова Л.Ч., д.ю.н., профессор (Бишкек)
Шамурзаев Т.Т., д.ю.н., профессор (Бишкек)
Шестаков Д.А., д.ю.н., профессор, президент Санкт-Петербургского международного криминологического клуба

РЕДАКЦИОННЫЙ СОВЕТ:

Абдиров Н.М., д.ю.н., профессор
Агыбаев А.Н., д.ю.н., профессор
Айтжанов Б.Д., д. вет.н., профессор
Абдуллаев К.К., д. с.-х.н., профессор
Абишев Т.Д., к.ю.н., профессор
Абишев Х.А., к.ю.н., доцент
Байменов А.М., к.тех.н., профессор
Бишиманов Б.М., д.ю.н., профессор
Бектұрғанов Е.У., депутат Мажилиса Парламента РК
Борбат А.В., к.ю.н., гл. редактор (Москва)
Джансараева Р.Е., д.ю.н., профессор
Данилов А.П., к.ю.н., доцент (Санкт-Петербург)
Жумагулова В.И. - д.ф.н., профессор
Жакып Б.О., д.фил.н., профессор
Жолдыбай К., писатель-публицист
Иванчин А.В., д.ю.н., адвокат (Ярославль)
Ивона Масаки, профессор (Польша)
Карибаев Б.Б., д.и.н., профессор
Канжигитов Е.К., д.вет.н., профессор
Кленова Т.В., д.ю.н., профессор (Самара)
Куфлева В.Н., к.ю.н. доцент (Краснодар)
Корконосенко С.Г., д.пол.н., профессор (Санкт-Петербург)
Курманалиев К.А., д.ф.н., профессор
Куаналиева Г.А., д.ю.н., профессор
Лопашенко Н.А., д.ю.н., профессор (Саратов)
Мажейка Кипрас И., академик МЕАТР (Москва)
Маткаримова Г.С., д.ю.н., профессор (Ташкент)
Мельник Г.С., д.пол.н., профессор (Санкт-Петербург)
Миндагулов А.Х., д.ю.н., профессор (Москва)
Омаров Б.Ж., д. фил.н., профессор
Саданов А.К., д.б.н., профессор
Сапиев О.С., общественный деятель РК
Старостин С.А., д.ю.н., профессор (Москва)
Султанмурат Е., академик
Сматлаев Б.М., д.ю.н., профессор
Сейтжанов А.А., к.ю.н., доцент
Рустемов Б.Т., писатель-публицист
Рустемова Г.Р., д.ю.н., профессор
Турецкий Н.Н., д.ю.н., профессор
Турсинов С.Т., д.э.н., профессор
Тогжанов Е.Л., к.ю.н., доцент
Тойлыбаев Б.А., д.п.н., профессор
Тургараев Б.Т., д.ю.н., профессор
Усманов А., д.п.н., профессор
Усманов С.У., д.т.н., профессор
Шаукенова З.К., д.соц.н., профессор
Фадеев В.Н., д.ю.н., профессор (Москва)
Челадзе Г., доктор права, доктор бизнес админ., профессор (Грузия)
Нхи Thinh, Председатель Ассоциации писателей во Вьетнаме (Вьетнам)
Харченко В.Б., д.ю.н., профессор (Харьков)

EDITORIAL BOARD:

Abdulkarimov O.A., public figure of the Republic of Kazakhstan
Asanov Zh. K., Dr. of Law, the Chairman of the Supreme court of Kazakhstan
Abdrasylov B.S., Dr. of biology, professor
Abdurasulova K.R., Dr. of Law, prof.(Tashkent)
Abzalov E.M., Dr. of Law, Professor, State Counselor of Justice of the 3rd class (Tashkent)
Asangazy O., public figure
Baideldinov D.L., Dr. of Law, professor
Baidaulet I.O., Dr. of medical science, prof.
Bisenov K.A., Dr. of technology, professor
Baulin U.V., Dr. of Law, prof. (Kiev)
Borodin S.V., Dr. of Law, vice president, lawyer (Voronezh)
Burhanov K.N., Dr. of polit., professor
Bukalerova L.A., Dr. of Law, prof. (Moscow)
Vedernikova O.N., Dr. of Law, professor (Moscow)
Gayipov Z.S., Dr. of political sciences, prof.
Gollik Y.V., Dr. of Law., Professor (Moscow)
Grib V.V., Dr. of Law., Professor (Moscow)
Gruntov O.I., Dr. of Law., Professor (Minsk)
Dulatbekov N.O., Dr. of Law, professor
Eleshov R., Dr. of agricultural sciences, acad. NAS RK
Esim G., Dr. of Philology, acad. NAS RK
Elubaev G.S., Dr. of Law, professor
Zhumagulov B.T., - Dr of technical sciences, Academician of the NAS of the RK
Zhurinov M.Zh., academic, President of NAS RK
Zaripov Z.S., Dr. of Law, professor (Ryazan)
Ydyrysov D.A., Dr. of history, professor
Kasimbekov M.B., Dr. of political sciences, prof.
Kemel M., Dr. of economics, professor
Kul-Muhammed M.A., Dr. of Law, professor
Korobeev A.I., Dr. of Law, professor (Bladibostok)
Kozachenko I.Ya., Dr. of Law, professor (Ekaterinburg)
Koniyakhin B.P., of Law, prof. (Krasnodar)
Lebedov S.Y., Dr. of Law, professor (Moscow)
Lihovaya S.Y., Dr. of Law, professor (Kiev)
Matskevich I.M., Dr. of Law, professor (Moscow)
Mukhamediuly A., Dr. of philosophy., prof.
Musakhodzhayeva A.K., professor
Rustambaev M.Yu., Dr. of Law, prof. (Tashkent)
Orazalin N.M., Chairman of the Writers' Union, Poet, playwright
Orlov B.N., Dr. of Law, Editor-in-chief «Russian criminological view»
Sartayev S.S., Dr. of Law, acad. NAS. RK
Sagadiev K.A., Dr. of Economics, acad. NAS. RK
Sarsembaev M.A., Dr. of Law, professor
Salomov B., Dr. of Law, professor
Sultanov K.S., Dr. of political sciences, prof.
Sydykov E.B., Dr. of history, professor
Sydykova. L.Ch., Dr. of Law, professor (Bishkek)
Shamurzaev T.T., Dr. of Law, professor (Bishkek)
Shestakov D.A., Dr. of Law, professor, writer

EDITORIAL COUNCIL:

Abdirov B.D., Dr. of Law, professor
Agibaev A.N., Dr. of Law, professor
Aitganov B.D., a doctor of betener sciences is a professor
Abishev T.D., candidate of Law
Abishev H.A., Dr. of Law, professor
Abdullaev K.K., Doctor of agricultural sciences, professor
Baimenov A.M., candidate of tech, professor
Bishmanov B.M., Dr. of Law, professor
Bekturganov E.U., Member of the Parliament of Kazakhstan
Borbat A.V., Deserved Lawyer of the Russian Federation, candidate of Law (Moscow)
Jansaraeva R.E., Dr. of Law, professor
Zhumagulova V.I. - Doctor of philological sciences, Professor, academician
Zhakyp B.U., Dr. of philology, professor
Zholdybay K., writer, journalist
Ivona Massaki, professor (Poland)
Karibaev B.B., Dr. of hisroy, professor
Kangigitov E.K., a doctor of betener sciences
Klenova T.V., Dr. of Law, professor (Samara)
Kufleva V.N., cand.Sc. in Law, assistant professor (Krasnodar)
Korkonosenko S.G., Dr. of polit, professor (St.-Peterburg)
Kurmanaliev K.A., Dr. of philology, prof.
Kuanalyeva G.A., Dr. of Law, professor
Loopachenko N.A., Dr. of Law, prof. (Saratov)
Mazheika Kipras I., acad.PANS (Moscow)
Matkarimova G.S., Dr. of Law, professor (Tashkent)
Melnik G.S., Dr. of polit, professor
Mindagulov A.N., Dr. of Law, professor
Omarov B.Zh., Dr. of philology, professor
Sadanov A.K., Dr. of biology, professor
Sapiev O.S., The public figure of RK
Starostin S.A., Dr. of Law, prof. (Moscow)
Sultanmurat E., academic
Smatlaev B.M., Dr. of Law, professor
Seitzhanov A.A., Ph.D., associate Professor
Rustemov B.T., writer, publicist
Rustemova G.R., Dr. of Law, professor
Turetski N.N., Dr. of Law
Tursunov C.T., Doctor of Economics, professor
Toqshanov E.L., Dr. of Law, professor
Toilybaev B.A., Dr. of pedagog., professor
Turgaraev B.T., Dr. of Law, professor
Usmanov A., Dr. of political sciences, professor
Usmanov S.U., Dr. of history, professor
Shaukenova Z.K., Dr. of soc., professor
Fadeev V.N., Dr. of Law, prof. (Moscow)
Cheladze G., Dr. of Law, professor (Gruzia)
Huu Thinh, Chairman Vietnam Writer's Association, poet (Vietnam)
Harchenko B.V., Dr. of Law, prof. (Harkov)

ТМД елдеріндегі редакция өкілдігі:

Мәскеу ММУ:	проф. Матвеева А.А..	ұялы тел.: +7 (916) 526-44-29
Мәскеу:	проф. Лебедев С.Я.	ұялы тел.: +7 (985) 977-28-05
Санкт-Петербург:	доцент Данилов А.П.	ұялы тел.: +7-911-963-13-91
Рязань:	проф. Зарипов З.С.	ұялы тел.: +7-960-5726474;
Краснодар:	проф. В.П. Коняхин	ұялы тел.: +7-918-443 56 21
Краснодар:	доцент Куфлева В.Н.	ұялы тел.: +79184333395
Киев:	проф. Лиховая С.Я.	ұялы тел.: +7 380674469485
Харьков:	проф. Харченко В.Б.	ұялы тел.: +7 380932339968
Ташкент:	проф. Абдурасулова К.Р.	ұялы тел.: +7 998 909 63 92 51
Ташкент:	проф. Абзалов Э.М.	ұялы тел.: +7 998 901 87 07 01
Душанбе:	проф. Бахриддинов С.Э.	ұялы тел.: + 992907702120
Бишкек:	проф. Сыдыкова Л.Ч.	ұялы тел.: + 996555753058
Бишкек:	проф. Шамурзаев Т.Т.	ұялы тел.: + 996555789546
Ярославль:	проф. Иванчин А.В.	ұялы тел.: + 89106641313
Ставрополь:	проф. Кибальник А.Г.	ұялы тел.: +79624038213
Ростов-на-Дону:	проф. Бойко А.И.	ұялы тел.: +7 (928) 158-68-17
Екатеринбург:	доцент Сергеев Д.Н.	ұялы тел.: +7 (902) 260-15-54

Представительство редакция в СНГ:

Москва МГУ:	проф. Матвеева А.А..	моб.: +7 (916) 526-44-29
Москва:	проф. Лебедев С.Я.	моб.: +7 (985) 977-28-05
Санкт-Петербург:	доцент Данилов А.П.	моб.: +7-911-963-13-91
Рязань:	проф. Зарипов З.С.	моб.: +7-960-5726474;
Краснодар:	проф. Коняхин В.П.	моб.: +7-918-443 56 21
Краснодар:	доцент Куфлева В.Н.	моб.: +79184333395
Киев:	проф. Лиховая С.Я.	моб.: +7 380674469485
Харьков:	проф. Харченко В.Б.	моб.: +7 380932339968
Ташкент:	проф. Абдурасулова К.Р.	моб.: +7 998 909 63 92 51
Ташкент:	проф. Абзалов Э.М.	моб.: +7 998 901 87 07 01
Душанбе:	проф. Бахриддинов С.Э.	моб.: + 992907702120
Бишкек:	проф. Сыдыкова Л.Ч.	моб.: + 996555753058
Бишкек:	проф. Шамурзаев Т.Т.	моб.: + 996555789546
Ярославль:	проф. Иванчин А.В.	моб.: + 89106641313
Ставрополь:	проф. Кибальник А.Г.	моб.: +79624038213
Ростов-на-Дону:	проф. Бойко А.И.	моб.: +7 (928) 158-68-17
Екатеринбург:	доцент Сергеев Д.Н.	моб.: +7 (902) 260-15-54

Веб-сайт: www.nauka-zan.kz e-mail: nauka-zan@mail.ru

Журнал редакциясының мекен жайы:

Астана қ., Алматы ауданы, Оңтүстік-Шығыс, оң жағалау, Түлкібас көш., 49 үй

Адрес редакции журнала:

г. Астана, Алматинский район, Юго-Восток, правая сторона, ул. Тулкибас, д.49.

Главный редактор: д.ю.н., профессор Алауханов Е.О. +7 701 111 8828;

Научный редактор: к.ф.н., доцент Абдиева Роза Серикбаевна, 87013323407

ПЕДАГОГИКА

Құрмашқызы Әсем

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің аға оқытушысы,

Абдуова Баян Серікбайқызы

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, профессор м.а., bayan1968@mail.ru

КӘСІБИ ТЕХНИКАЛЫҚ МӘТІНДЕР АРҚЫЛЫ ТІЛ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ

Түйін: *Техникалық салаларға қатысты кәсіби қазақ тілінде сөйлеу қажетті минимумдерді толық меңгергеннен кейін өз нәтижесін берері анық. Ол үшін студент өзінің болашақ мамандығына қатысты терминдер мен сөздік қолданыстарды тілдік заңдылықтар мен грамматикалық ережелерге сәйкес меңгеруі тиіс. Мемлекеттік тілді дамытудың бір жолы да кәсіби тілдік құзіреттілікті тиімді, қарапайым тәсілдер арқылы түсіндіру, қатысым әрекетінде қолдану жолдарын меңгерту.*

Кілт сөздер: *техника тілі, кәсіби қазақ тілі, болашақ маман, тілдік портфель, ғылыми терминология, лексикалық минимум.*

Резюме: *Безусловно, обучение профессиональному казахскому языку в технических специальностях даст свой результат после завершения необходимых минимумов. Для этого студент должен понимать термины и иметь достаточный словарный запас, связанные с его будущей профессией в соответствии с языковыми нормами и правилами грамматики. Одним из способов развития государственного языка является профессиональная лингвистическая компетентность в эффективном, простом способе обучения, а также, использование её в своей деятельности.*

Ключевые слова: *технический язык, профессиональный язык, будущий специалист, языковой портфель, научная терминология, лексический минимум.*

Summary: *Undoubtedly, the training of professional Kazakh language in technical areas will give its effect / effect after the completion of the necessary minimums. For this, the student must understand the terms and have sufficient vocabulary related to his / her future profession in accordance with the language legislation and grammar rules. One of the ways to develop the state language is professional linguistic competence in an effective, simple way of learning to use it in its activities.*

Keywords: *technology, professional language, future specialist, language portfolio, scientific terminology, lexical minimum.*

Қазіргі таңдағы тіл саясатының басым бағыттарының бірі – мемлекеттік тілді дамыту мен оның қолданылу аясын кеңейту болса, оның кешенді тармағы – тәуелсіз мемлекетіміздің болашағына адал қызмет ететін мемлекеттік тілді жетік меңгерген кәсіби мамандар даярлау екендігі даусыз. Жоғары оқу орындарында мемлекеттік тілді кәсіби бағытты ескере отырып оқыту – студенттердің тілді болашақ кәсіптік қызмет бабында және жеке қарым-қатынасында қолдана алатындай іскерлік пен дағдыларды игеруге бастар жол. Әсіресе студенттердің кәсіби сөйлеу тілін мәтіндер арқылы дамытуды жүзеге асыру оң ықпал етеді.

Әр студенттің мамандығына қатысты лексиканы меңгеруіндегі негізгі шарт – сөздік қорының мол болуы. Өйткені, сөздік қоры жеткілікті білім алушы сол тілде жаңа туынды сөздер мен жаңа мағыналы сөздерді жасап, тілдесуде кеңінен қолдана алады. Тілдесімнің кәсіби бағдарлық, тақырыптық, шығармашылық түрлері студенттің сөз байлығын арттырып, толықтырады. Тақырыпқа сай кәсіби лексиканы үйрету оны кейіннен маман ретінде күнделікті өмірде қолданылуына жетелейді, өз саласының тілдік құзіреттілігін меңгерген тұлға ретінде дамытады. Ол үшін қажетті мәтіндердің аса ауыр болмауы, мамандыққа қатысты ұғымына мағынасының сай келуі, оқытылатын тақырыптармен байланысты таңдап алуынуы, мағыналық ерекшеліктерінің ескерілуі, сөздердің тәрбиелік ұғымға сәйкестілігі ескерілуі қажет. Осындай ерекшеліктерді ескерген жағдайда ғана студенттің мамандық саласына байланысты тілдесуі өз дәрежесінде дамиды.

Қазір материалдық игіліктерді жасау көп жағдайда ғылымның жалпы деңгейі мен техникалық дамудың немесе осы ғылымның өндірісте қолданылуына тәуелді. Дамыған елдердің экономикасын

қазіргі уақытта ақпараттық немесе білім экономикасы, болмаса қызмет көрсету технологиялық экономикасы көтеріп отырғандығы жасырын емес. Қазіргі экономиканың мықты инновациялық құрамдас бөлігі ғылыми техникалық салаға қатысты. Бұл жағдай ғылым мен білім беру ісінің алдына үлкен міндеттерді қояды, оларды дамытуда түбегейлі заманауи өзгерістерді талап етеді.

Білім беру салаларында кәсіби қазақ тілінде өз ойын, пікірін, тұжырымын анық та дәл жеткізіп, шебер сөйлей алатын мамандар дайындау ісі өзекті блып отыр. «Ұлттық технологияның мақсаты – қазақ тілінде ойын жеткізе алатын, өз ана тілінде дйттеген мақсатын орындата алатын, қазақтың тарихы, әдебиеті мен мәдениетін меңгерген жан-жақты білімді, мәдени ұлттық тұлға қалыптастыру» [1, 6]. Бұл мақсаттың орындалуы үшін басты бірнеше міндеттер негізге алынуы қажет. Олар – қазақ тілінің сөз байлығын терең игерту арқылы, кәсібіне қатысты әр сөздің ішкі мағынасы мен қолданыстағы ерекшелігін түсіндіруі, сөз сырына бойлату арқылы студенттің танымдық дүниесін қалыптастыру, кез-келген шаршы топта өз ойын мүдірмей шебер де шешен жеткізе білуге машықтандыру. Сол арқылы әр студенттің қазақ тілінің құдіретін басқаларға таныта, бағалай білуге баулу, жазба жұмыстарын сауатты, жоғары деңгейде шығармашылықпен орындай білуге төселдіру. Қазақ тілі өзге пәндердің негізін түсініп, терең меңгеруге басты құрал екенін саналы түрде түсінуге бағыт-бағдар беру, түрлі шығармашылық жұмыстар жүргізу арқылы студенттерді іскерлікке, тапқырлыққа баулу.

Кәсіби тақырыпқа қатысты мәтіндер атқаратын қызметі, мазмұны, көлеміне қарай негізгі, қосымша және түсіндірме мәтіндер болып үшке бөлінеді. Негізгі мәтіндер іштей сипаттама, теориялық және түсіндірме түрінде келіп, нақты материалдарға құрылады. Сипаттама мәтіндер ғылыми фактілерді суреттеп, шындық өмір құбылысын дәл береді. Теориялық мәтіндер, теориялық пайымдаулар мен анықтамалар ретінде келіп үлкен танымдық қызмет атқарады. Қосымша мәтіндерге студенттерге арналған ақпараттық (құлаққағыс) мәтіндер, деректі-хрестоматиялық материалдар, жаттығу мәтіндері, қорытындылар мен түйіндеулер жатады. Осы орайда кәсіби қазақ тілін техникалық жоғары оқу орнының студенттеріне оқыту барысында үлгі ретінде үзінді ұсынуды жөн көреміз.

«Трансформатор – бұл айнымалы токтың параметрлерін түрлендіретін (кернеу, ток, жиілік) екі немесе одан да көп қозғалмайтын орамнан тұратын, электромагнитті статикалық түрлендіргіш. Электр құрылғыларында өзгермейтін жиілікте айнымалы токтың кернеуін түрлендіретін сонымен қатар, оның жиілігін, фаза санын түрлендіруге арналған трансформаторлар арнайы тағайындалған трансформаторлы құрылғы деп аталады» [2,55].

Байқағанымыздай, алынған шағын үзіндіде бірнеше қажетті кәсіби сөз орамдары бар. Олар: «айнымалы ток, параметрлерді түрлендіру, кернеу, жиілік, қозғалмайтын орам, статикалық түрлендіргіш, өзгермейтін жиілік, фаза саны, арнайы тағайындалған, трансформаторлы құрылғы».

Бұларды дұрыс меңгеріп, қолданыс аясын кеңейту үшін студенттер осы сөздер мен сөз тіркестерін жаттап алғандары абзал. Осындай сөздер кәсіби салада молынан кездесетінін ескерсек, әр сабақ сайын жаңа сөздерді ұсынып, оны қайта-қайта пысықтап, ауызша, жазбаша мәтіндерде қолдандырып, білім алушылардың жадында сақталып қалуына жұмыс істеу керек. Түрліше мәтін дегенде олардың бірнеше нұсқада жұмсалуына назар аударған жөн. Мысалы,

«Айнымалы токтың түріне байланысты трансформаторлар бір фазалы және көп фазалы болып бөлінеді. Көп фазалылардың ішінде үш фазалы трансформаторлар кең таралған. Трансформатор екі негізгі бөліктен электротехникалық болаттан жасалған ферромагнитті өзекшеден және екі немесе бірнеше орамнан тұрады. Екі орамы бар трансформатор екі орамды, ал орам саны көп трансформатор көп орамды деп аталады. Көп фазалы трансформатор деп белгілі түрде өзара байланысқан, бірдей кернеулі барлық орамдардың жиынтығын айтады. Электрлік энергия келетін орам біріншілік деп аталады. Электрлік энергия шығатын орам екіншілік деп аталады. Орамдардың атауларына сәйкес барлық шамалар – кернеу, ток, қуат біріншілік деп аталады, ал екіншілік орамға қатысты шамалар екіншілік деп аталады. Төмен кернеулі желіге қосылған орам төмен кернеу орамы деп аталады. Неғұрлым жоғары кернеулі желіге қосылған орам жоғары кернеулі орам деп аталады. Егер екіншілік кернеу біріншіліктен артық болса, онда трансформатор жоғарылатушы, егер екіншілік кернеу біріншіліктен кем болса, онда трансформатор төмендетуші деп аталады. Жұмыс кезінде трансформатор қызады, себебі онда өзекшеде магнит шығындары есебінен және орамдардың кедергісінің электрлік шығындар есебінен жылу бөлінеді. Аз қуатты трансформаторда бұл жылу ауаның конвекциясы және жылу шығару есебінен шығарылып отырады. Мұндай трансформаторлар құрғақ деп аталады. Орташа және жоғары қуатты трансформаторларда жылу шығару жеткіліксіз, сондықтан оларға май толтыруды қолданады. Трансформаторды толығымен май толтырылған баққа орналастырады, ол жылу беруді жақсартып, оқшаулағыш қызметін атқарады. Мұндай трансформаторлар майлы деп ата-

лады. Жақсы жылу алмасу үшін бак корпусы радиаторлармен жабдықталады. Жоғары қуатты трансформаторларда бұл радиаторлар желдеткішпен салқындатылады. Трансформаторлы май егер басқа қоспалармен араласпаса, жақсы оқшаулағыш болып табылады. Қоспаның аз ғана мөлшері, тіпті судың оқшаулағыш қасиетін бірден төмендетеді. Сондықтан майлы трансформаторларды эксплуатациялау кезінде майдан оның қасиетін анықтау үшін сынама алады. Май буы ауамен қопарылғыш қоспалар түзеді, сондықтан майлы трансформаторлар қопарылғыш қауіпті. Кейбір жағдайларда трансформаторлы майдың орнына жанбайтын синтетикалық сұйықтық автолды қолданады, бұл кезде трансформаторды герметиздейді, себебі автол адам үшін улы, мұндай трансформаторлардың жөндеу жұмыстары тек зауыт шарттарында жүргізіледі» [2].

Екінші мәтінде алдыңғы берілген үзіндідегі бірнеше сөздер мен сөз тіркестері, сөздік орам қолданылды. Олардан бөлек жаңа сөздер, терминдер, өзімізге таныс кірме сөздер де мәтін мазмұнын ашуға қызмет етіп тұр. Дегенмен, бірінші және екінші мәтінде бірдей сөздік қолданыстар білім алушылардың есінде сақталып қалады, себебі қайталанған сөздердің адам жадында қалу үлесі молырақ екендігі белгілі. Оқытушы кейінгі мәтінді бірнеше рет оқытып, жаңа сөздермен жұмыс істетіп, бір біріне сұрақ қойып, жауап беруін талап етсе, бұндай кәсіби салада жиі кездесетін сөздерді меңгеру аса қиын бола қоймайды. Ең бастысы талап пен ниетте және оқытудағы тартымды әдіс-тәсілдерде.

Ғылыми терминдерді қамти отырып оқыту материалдары студенттердің білімдерін тереңдетіп, кеңейтуге, интеллектуалдық өресін биіктетуге, шығармашылық ойлау қабілетін дамытуға көмектеседі. Қосымша материал неғұрлым жақсы дайындығы бар орыс тобындағы студенттердің кәсіби тілді оқып үйреніп, талқылауына арналған біршама күрделі мәтіндерден тұрады. Ауызша және жазбаша жаттығу мәтіндері студенттердің тікелей тәжірибелік жұмыс істеуіне арналған. Осы жұмыстарды орындай отырып, студенттер белгілі бір дағдылар мен біліктіліктерге ие болады. «Кәсіби қазақ тіліне дайындалған қосымша техникалық мәтіндер өтілген сабақты меңгеруге қызмет істей отырып танымдық, тәрбиелік те үлкен роль атқаруға тиіс. Сондықтан ондай мәтіндерді мазмұн, тіл-стиль, әдеби сапасы жағынан үлкен талғаммен тандап алуға ерік береді. Кәсіби техникалық мәтіндер айқын, неғұрлым қысқа, белгілі бір ұғымды дәл тұжырымдайтын болуы тиіс» [3] дегендей, кәсіби техникалық мәтіннің табиғатын тану үшін оны бөлшектеп, шағын лингвистикалық бірліктер деңгейінде қарастыру әдісі тиімді. Сөзді дұрыс қабылдамай тұрып, оны ұғынуға болмайды. Қабылдау мен ұғыну сезім мүшелерінің қатысуымен бір мезгілде жүріп отырады. «Тілді өзге ұлт өкілдеріне үйрету барысында дұрыс қарым-қатынас ол бірінші қажеттілік деп білеміз. Дұрыс қарым-қатынас жасай білу дегеніміз – олардың жүрек сезіміне жол табу, тілді оқып-үйренуіне ықпал жасай алатын жұмыстың мазмұны мен формаларын білу және онымен дара жүргізілетін жұмыстың әдістері мен амалдарын белгілеу деген сөз. Мысалы, техникалық оқу орнында өзге ұлттарға кәсіби қазақ тілін оқыту барысында жаңа технологияға байланысты кәсіби сөздерді жеке сөз түрінде емес, сөз тіркесі, сөйлем түрінде үйрету мақсат етіп қойылуы тиіс» [4].

Өзіміз пікір ретінде алған тұжырымға орай айтар болсақ, мәтіндер мен тапсырмаларда сол кәсіпке байланысты техника тарихында орын алатын ірі тұлғалар, көрнекті қоғам қайраткерлері, ғалымдар ашқан жаңалықтардан қысқаша мәліметтер беру де қарастырылуы тиіс. Оқытушылар сол кәсіп саласы бойынша лексикалық минимумдық сөздік қорды үйретуде қарапайымнан күрделіге қарай тәсілін ұстанғаны дұрыс болады. Кәсіби мәтінді пән бағдарламасы мен мемлекеттік стандарт талаптарына сай өз мәнінде оқыту, студенттердің түсініп қабылдауын ұйымдастыру оқытушылардың білімі мен білігіне, ізденіп еңбектенуіне байланысты.

Ғылыми негізді, кәсіби салаға тән тілдік білім берудің мақсаты – тіл меңгерген тұлғаны қалыптастыру. Тіл меңгерген тұлға дегеніміз – тілдік-құрылымдық тұрғыдан күрделенген деңгейде ерекшеленетін тілдік құзіреттілікке ие маман, адамның қабілеттілігі мен сипаттамасының жиынтығы. Тіл меңгерген тұлғаның дамуын анықтайтын ішкі және сыртқы факторлар болады. «Тіл меңгерген тұлғаны қалыптастыруда сырттан әсер ететін факторларға қоғам, отбасы, қарым-қатынас ортасы, мектеп, БАҚ, жалпы мәдениетті жатқызса, ішкі факторларға адамның жынысы, жасы, темпераменті, психологиялық сипаттамасы жатады» [5]. Коммуникативтік құзіреттілік – күрделі коммуникативтік дағдыларға ие болу, жаңа әлеуметтік құрылымдарда қажетті біліктіліктерді қалыптастыру, сөйлеу барысында мәдениеттілік пен сыпайылықты сақтау, сөйлесу саласында этикет пен дәстүрден жақсы хабардар болу, белгілі бір ұлтқа, менталитетке тән ерекшеліктерді ескеру болып табылады. Техникалық жоғары оқу орындары студенттерінің кәсіби бағытты қазақ тілі пәні бойынша коммуникативтік құзіреттілігін қалыптастырып дамыту үшін қолайлы жағдай жасалып, олардың біліктілігі мен білімдерін жетілдірудің әртүрлі формаларын ұйымдастыру жұмыстары жүргізілуі тиіс. Ол үшін мәтіннен жаңа термин сөздерді теріп алу, жаңа сөздерді бірнеше рет оқытып, мағынасын

түсіндіріп, оқу сөздіктеріне жаздыру тиімді жұмыс болып саналады. Ал оны есте сақтау мақсатында сол жаңа терминдер мен сөз тіркестерін немесе күнделікті тұрмыста қолдана алатын сөйлемдер құраса, тіл дамыту жұмысының тиянақтылығы аңғарылады. Мәтіндерді игеру барысында сөздікті пайдаланып, қазақша-орысша аудармасын салыстырса, сөз тіркесін құраса, түрлі грамматикалық формаларда түрлендірсе, жаңа сөздер қарастырса, сол терминге қатысты шағын әңгіме құрастырса студент жадында сақталуға мол пайдасы тиеді.

«Кәсіби қазақ тілін оқып-үйретуге арналған тапсырмалардың барлығы да сөйлесім әрекетіне негізделу қажет. Әрбір қадамда ұсыналатын тапсырмалар бір-бірімен сабақтаса, бірін-бірі толықтыратындай дәрежеде берілген дұрыс. Ұсынылған жұмыстар арқылы қазақ тілін жан-жақты және терең меңгерту көзделеді. Берілген тапсырмалардың барлығы бірін-бірі толықтырып, жаңа сөздерді әр қырынан үйретуге бағытталады. Тіл үйренушінің танымын кеңейтуді көздейтін танымдық әдіс жиі қолданылуы қажет» [5] дегендей, оқытушы білікті, білім алушылар ниетті болса, кәсіби қазақ тілін меңгеру аса қиындық туғызбайды.

Пайдаланылған әдебиеттер:

- 1. Оразахынова Н. А. «Егемен Қазақстан» Қазақстан халқы бірлігінің басты дәнекері – мемлекеттік тіл. 01.11.2013.*
- 2. Хожин Г. Х., Сажин В. Н. Электроэнергетика. (Оқулық) Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2011.*
- 3. Абилкасов Г. М., Байпелова Г. С. Кәсіби қазақ тілін оқытудың технологиялық-инновациялық әдістері // Молодой ученый. — 2017. — №16.1. — С. 2-4.*
- 4. Оразбаева Ф. Ш. Көптілді меңгеру барысында қазақ тілін коммуникативтік тұрғыдан үйрету // «Жоғары мектеп жүйесінде көптілді білім беру: өзекті мәселелері мен болашағы» халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференция материалдары. Астана-Қарағанды, 2008. — 32 б.*
- 5. Нуржанова К. К., Тусипбекова Э. К., Оспанова Г. Е., Оспанғалиева М. Т. Көптілді топ студенттерінің коммуникативтік құзыреттілігін кәсіби қазақ тілі арқылы дамыту // Молодой ученый. — 2017. — №16.1. — С. 35-37.*

Темірғалиева Светлана Закиқызы

педагогика ғылымдарының кандидаты., Абылай хан атындағы
Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті., Алматы,
e-mail: temirgalieva.s@ablaikhan.kz

Елубаева Перизат Келдибаевна

педагогика ғылымдарының кандидаты., Абылай хан атындағы
Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университеті., Алматы, e-mail: perizat_fm@mail.ru

ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ БОЙЫНДА ЖАЗБАША ДӘЛЕЛДІ БІЛІКТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Түйін. Мақалада жазбаша мәдениетаралық қарым-қатынаста дәлелді мәтін құрудың сатылы алгоритмі, дәлелді біліктілік компоненттері, студенттердің бойында жазбаша дәлелді біліктілікті қалыптастыру мәселелері қарастырылады.

Тірек сөздер: жазбаша мәдениетаралық қарым-қатынас, дәлелді мәтін, дәлелді біліктілік.

Abstract. This article describes the formation stages of written argumentative competence, the component composition of written argumentative competence in foreign language, as well as developing skills at every stage.

Keywords: written argumentative competence, intercultural communication, teaching argumentation stages.

Резюме. В статье описываются этапы формирования письменной аргументативной компетенции, компонентный состав иноязычной письменной аргументативной компетенции, формируемые умения по стадиям.

Ключевые слова: письменная аргументативная компетенция, письменная межкультурная коммуникация, этапы обучения аргументации.

Қазіргі кезеңде қоғамда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістерге, барлық салада халықаралық қарым-қатынастың дамуына байланысты, еліміздің білім беру саясатының негізгі бағыттарының бірі – үш немесе одан да көп тілді меңгерген тұлғаны қалыптастыру. Осы мақсатқа жетуде шетел тілі пәні жас ұрпаққа білім және тәрбие беруде маңызды рөл атқарады. Шеттілдік білім беру теорияларының заманауи жетекші тұжырымдамасы ретінде шетел тілдеріне оқытудың мәдениетаралық-коммуникативті теориясы тіл мен мәдениетке бірлестіре үйретуге бағытталуын және қарым-қатынастың әлеуметтік мәдени ерекшелігін жеткізуші ретінде шетел тілінің айқындалуын көрсетеді.

Шетел тілінің пән ретінде оқырмандарға тәлім-тәрбие берудегі мүмкіндіктері, бір-бірімен байланысты тіл-мәдениет-тұлға бірліктеріне арналған проблеманы зерттеу отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерінде айқындалады. [1, 156.], [2, 276.] Шетел тілдеріне оқытудың мақсаты оқырмандардың бойында өзге ұлт өкілдерімен тиімді қарым-қатынас жасауды қамтамасыз ететін біліктіліктер топтамасын және мәдениетаралық қарым-қатынасқа қабілеттілігін қалыптастыру болып табылады. Жалпы, болашақ мамандарды даярлауда олардың өз ойларын дұрыс және тиімді қалыптастыру қабілеттілігіне, белгілі бір тақырып бойынша өзгелердің пікірін мойындауға, әртүрлі дәлелдерді пайдалана отырып, дәлелдемелерді құрастыруға, яғни өз ойын ауызша және жазбаша түрде дәлелді, жүйелі ресімдей білуге, сыни тұрғыдан ойлау шеберліктерін қолдана білуге дайындығын, қабілеттілігін қалыптастыруға көп көңіл бөлінеді.

Болашақ мамандар өздерінің кәсіби салаларында ауызша немесе жазбаша сөйлеуде әртүрлі дереккөздерден алынған хабарламаларды сыни тұрғыдан талдай білу қабілеттілігін, әлемдік стандарттарға сай шетел тілінде жүйелі, дәлелді мәтіндер құра білуі, кәсіби шеберліктерін көрсете білуде болашақ мамандардан дәлелдеме теориясын, яғни басқа тараптың көзқарасын немесе нанымдарын өзгерту жолдарын, кәсіби қарым-қатынас саласында шет тіліндегі жазбаша және ауызша дәлелдерді құру және қолдау мүмкіндігін білулерін талап етеді.

Шетел тілдерінде ауызша және жазбаша түрде пікірлерін дәлелдеуге арналған көптеген шетелдік ғалымдардың ғылыми еңбектері жарық көрген (Н.Ю. Фанян, И.Б. Антонова, Т.А. Румянцева, И.В. Слесаренко, Н.В. Чиркова, И.Г. Ульянова, С.Н. Мусульбес т.б.). Шетел тілдеріне үйретудегі қалыптастырылатын соңғы сапалы нәтиже, мәдениетаралық коммуникативті қарым-қатынас, шеттілдік білім берудің тілдік мәдени тұжырымдамасына негізделеді. Мәдениетаралық коммуникативті біліктілік төмендегі компоненттерден тұрады: когнитивті танымдық, ақпаратты жинақтаушы, прагматикалық репрезентациялық, контекстілі коммуникативті.[3, 426.] Демек, шетел тілі сабақтарында жоғарыда көрсетілген компоненттер бойынша пәндік мазмұн игеріліп, әр сатыда метатілді шеберліктер қалыптастырылады. Пәндік мазмұнды контекстілі коммуникативті меңгеру

сатысында негізгі қасиеттердің бірі полемикалық аргументативті шеберлік, себебі болашақ кәсіби қызметінде кездесетін кәсіби маңызды міндеттерді шешуде, шешімдер қабылдауда дәлелді пікірлердің ықпалы зор.

Дәлелді біліктілік дәлелдердің схемалары мен әдістерін дұрыс және саналы түрде қолдана отырып дәлелдеуге қабілеті ретінде анықталады. Негізді дәлелді ұсыну сыни тұрғыдан ойлау қабілетін талап етеді. Студенттердің бойында дәлелді біліктіліктерді қалыптастырып қана қоймай, сонымен қатар, оларды талдауға, синтездеуге, алынған ақпаратты сыни тұрғыдан бағалауға және салыстыруға, қорытынды жасай білуге, өз пікірлерін дұрыс тұжырымдай білуге, оларды мақсатты түрде сыни ойлауға үйретеді, яғни шетел тіліндегі жазбаша дәлелді біліктілік негіздерін қалыптастырады.

Шеттілдік жазбаша дәлелді біліктілікті қалыптастыру компетентті тәсілге және субкомпетенциялар топтамалары арқылы коммуникативті біліктілікке негізделеді, олардың бірі дискурсивті субкомпетенция, себебі жалпы жазбаша сөйлеу шеберлігі және дәлелді сөйлеу шеберлігін қалыптастыру дискурсивті біліктіліктің шеңберінде қалыптастырылады.

Жазбаша негізделген сөйлеудің мазмұнын меңгеру белгілі бір жүйеде жүзеге асырылады. Студенттер дәлелді мәлімдеме жасау үшін қажетті білім, шеберліктер мен дағдыларды меңгеруі, жазбаша сөйлеудің дәлелді біліктілігін қалыптастыру процесі болып табылады.

Шетел тілінде дәлелді жазбаша сөйлеу біліктілігі – белгілі бір жағдайда немесе жағдаятта оқырманға қажетті дәлелдердің көмегімен, дәлелді схемалар мен әдістерді дұрыс және саналы түрде қолдана отырып тезисті негіздеуге және ұсынуға арналған жазушының мүмкіндігі.

Дәлелдеменің сипатын сөйлеудің күрделі әрекеті ретінде қарастыра отырып, шетел тілінде жазбаша дәлелді сөйлеуді және оны оптимизациялау қажеттілігін ескере келіп, жазбаша сөйлеуде студенттердің бойында дәлелді біліктілікті қалыптастыру бірлігі ретінде дәлелді микроәтін анықталады, себебі әлеуметтік мәдени негізделген жазбаша дәлелді шығарманың құрамдас бөлігі дәлелділік, сенімділік, аяқталғандық сияқты қасиеттерге ие болғандықтан оның негізі тезис болады.

Дәлелді микроәтін құру үшін студенттер сендіру әдісін меңгеру және сенімді мәтіндер құру шеберлігін жетілдіреді. Сенімді мәтіндердің мақсаты оқырманға өзінің пікірін жүйелі дәлелдемелерді, сыни тұрғыдан талдауды дұрыс қолдана отырып ұсыну және оның дұрыстығын дәлелдеу болып табылады. Қазіргі қоғамды ақпараттандыру жағдайында ақпараттардың көптігін ескере отырып, оларды талдап, таңдап алу және қолдануда тілдік құралдарды тиімді, орнымен қолданудың маңызы зор. Көптеген шетелдік ғалымдар сендіру және дәлелдеу коммуникативті процестің құрамдас бөлігі ретінде қарастырады.[4, 76.] Дәлелдемелер тезисте көрсетілген проблемаларды айқындауда қолданылады. Дәлелдеме құрылымына тезис (хабарлама жіберушінің пікірі), дәлелдемелер (өз пікірінің дұрыстығын көрсететін дәлелдер) және сендіру (тезис пен дәлелдердің арасындағы байланыс, яғни сендіру процесі) кіреді. Көбінесе авторлар дәлелдемелерді қолданғанда өзге адамдардың жазған пікірлеріне сілтеме сияқты әдістерді қолданады, себебі ол өзінен жауапкершілікті алшақтатады, сонымен қатар, оқырманды сендіруге әсер етуді көздейді. Дәлелді жүйе пікірталастың индуктивті және дедуктивті жолымен ұсынылады. Индуктивті жолы нақты дәлелдердің негізінде тезисті бекітуге, жалпы қорытындыға бағытталса, дедуктивті жол, керісінше, статистикалық мәліметтерге негізделген нақты қорытындыға бағытталады.

Шеттілдік жазбаша қарым-қатынас саласында дәлелді біліктілікті қалыптастыру процесі бір-бірімен байланысты төмендегі сатылардан тұрады:

I мотивациялық-ынталандырушы;

II когнитивті-стратегиялық;

III коммуникативті-тактикалық;

IV рефлексивті - түзетуші.

Оқырман мәдениетаралық коммуникативті жазбаша қарым-қатынаста коммуникативті мақсатқа жету үшін әр сатыға байланысты шеберліктерді меңгереді.

Мотивациялық ынталандырушы сатыда оқырманның танымдық қызығушылығы проблемалық технологияларды қолдану барысында көрінеді. Бұл сатыда оқырмандар бойында төмендегі шеберліктер қалыптасады:

-кәсіби педагогикалық қызметтегі жағдаяттарды талдау;

-жағдаяттарды анықтау мақсатында қосымша ақпараттар алу;

-практикалық проблемаларды талдауда теориялық білімдерін пайдалана білу;

-жағдаяттарды талдау негізінде өз бетімен шешімдер қабылдау;

-өзге пікірлерді сыни тұрғыдан бағалау;

-өз пікірін анық және толық жеткізу;

-себеп-салдарды анықтау.

Бұл сатыда оқырманның кәсіби деңгейін жетілдіру мақсатында болашақ қызметінің маңыздылығын анықтайтын жаттығулар жүргізіледі.

Когнитивті стратегиялық сатыда оқырман коммуникативті, құрылымы жүйелі метакоммуникативті, кәсіби пәндік ілімдерді меңгереді:

-дәлелді мәтіндердің ерекшеліктері, түрлері;

-дәлелді мәтіндердің жүйелі құрылымы;

-дәлелдеме түрлері және тәсілдері;

-Мәтіндегі тілдік байланыс құралдары. *Бұл сатыда оқырманның алған теориялық білімдерін практикалық деңгеймен ұштастыра білуге дайындығы және қабілеттілігі қалыптастырылады.*

Коммуникативті тактикалық сатыда өзінің дәлелді мәтін құру шеберлігінің қалыптасуы қарастырылады.

- мәтін стратегиясын анықтау;

- өз пікірін білдіру;

- тактикалық жолдардың стратегиясын таңдау (статистикалық мәліметтер, мақал-мәтелдер т.с.с);

- мәтін құрылымдарын жүйелі жалғайтын метакоммуникативті құралдарды қолдану;

- жазбаша қарым-қатынастағы ұлттық мәдени ерекшеліктерді білдіретін құралдарды дұрыс пайдалану;

- сендірудің тиімділігін арттыру үшін лингвистикалық құралдарды қолдану.

Осы сатыда кейс-технологиясын кеңінен қолдануға болады. Оқырмандар мәліметтер алғаннан кейін талдау, нақтылау және шешім қабылдау процесі басталады. «Сіз бұл туралы не ойлайсыз?», «Қандай шешім қабылдай едіңіз?» және т.с.с. сұрақтарға жауапты дәлелді пікірлер қолдана отырып, қойылған проблеманың шешу жолдарын ұсынады.

Коммуникативті тактикалық сатыдағы жаттығулар рецептивті репродуктивті іс-әрекеттен репродуктивті продуктивті, продуктивті коммуникативті және креативті іс-әрекетке ауысуына арналады.

Кейс-технологияның басқа интерактивті технологиялардан айырмашылығы оқу процесі кезінде оқырманның кәсіби біліктілігін қалыптастыруға басты назар аударылады.

Рефлексивті түзетуші сатысында алынған нәтиженің алғашқы бағдарламамен салыстыру қабілеттілігі жетілдіріледі. Өзінің жетістіктері мен міндеттерінің деңгейін түсіне отырып, оқырман өз қызметінің белсенді субъектісі болып табылады.

Қорыта келе, дәлелді мәтін құрудың сатылы алгоритмі қолданылса, жазбаша мәдениетаралық қарым-қатынас саласында дәлелдемелерді меңгеруде тиімді нәтижеге қол жеткізіліп, студенттердің бойында жазбаша дәлелді біліктілік қалыптастырылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Кунанбаева С.С. Компетентностное моделирование профессионального иноязычного образования. - Алматы, 2014.

2. Чакликова А.Т. Научно-теоретические основы формирования межкультурно-коммуникативной компетенции в условиях информатизации иноязычного образования. Дис.док.пед.наук. – Алматы, 2009, 401с.

3. Кулибаева Д.Н. Методика формирования международно-стандартных уровней владения иностранным языком в условиях школ международного типа. Дис.канд.пед.наук. – Алматы, 2001, 145с.

4. Гаврилова А.Н. Формирование письменноречевой аргументативной компетенции у студентов гуманитарных специальностей. Автореферат дис.канд.пед.наук. – Санкт-Петербург., 2011, 17с.

Адилбаева Улжалгас Бикеновна
кандидат филологических наук, ст.преподаватель кафедры иностранных языков
Казахского национального университета имени аль-Фараби,
mailto:a.gulnara@mail.ru; a.gulnara@mail.ru

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АУТЕНТИЧНЫХ МАТЕРИАЛОВ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ НА ЗАНЯТИЯХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА

***Резюме.** В данной статье описываются эффективные способы и приёмы формирования социокультурной компетенции. Социокультурный компонент действительно является стимулом повышения эффективности обучения студентов. Задача преподавателя состоит в наиболее тщательном отборе аутентичного материала, оптимально способствующего эффективному усвоению английского языка.*

***Түйін.** Осы мақалада мәдени-әлеуметтік құзіреттіліктің қалыптасуының тиімді әдістері мен тәсілдері сипатталады. Әлеуметтік-мәдени компонент шын мәнінде білім алушылардың оқуға деген ынталандыру тиімділігін арттырады. Оқытушының міндеті ағылшын тілін тиімді игеру үшін оңтайлы ықпал ететін неғұрлым дәлме-дәл материалды мұқият іріктеу.*

***Summary.** This article describes effective ways and methods of forming a socio-cultural competence. The socio-cultural component is indeed an incentive to improve the effectiveness of student learning. The task of the teacher consists in the most careful selection of authentic material, optimally contributing to the effective assimilation of the English language.*

На современном этапе развития общества невозможно обучать иностранному языку, не обращая внимания на процессы глобализации, охватившие мировое сообщество. При обучении иностранному языку очень важно сформировать у студентов социокультурную компетенцию – способность пользоваться знаниями о стране изучаемого языка и её социокультурных особенностях в ходе общения на иностранном языке.

Поиск эффективных способов и приёмов формирования социокультурной компетенции привлекает пристальное внимание многих учёных, методистов и учителей. Одним из таких эффективных приемов – использование аутентичных материалов на занятиях иностранного языка [1, 35].

Необходимо подчеркнуть, самым эффективным средством формирования социокультурной компетенции является пребывание в стране изучаемого языка, погружение в саму атмосферу ее культуры, традиций, обычаев и социокультурных норм. Однако ввиду того, что не все учащиеся и преподаватели имеют такую возможность, необходим поиск эффективных путей развития социокультурной компетенции в неязыковой среде. Это и присутствие повсюду в учебном кабинете аутентичных газет, журналов, предметов быта, таких как всевозможные билеты, пакеты, чеки и прочее; создание стилизованной образовательной среды, например, читальный зал может быть стилизован под английский парламент; наличие в кабинете средств массовой информации, постоянно настроенных на прием аутентичных радио- и телепередач, видеоматериалов, видеоклипов, рекламы. Создание языковой парасреды в реальном образовательном процессе в состоянии положить начало формированию картины мира, присущей изучаемому иностранному языку, помочь научиться строить свое поведение, вербальное и невербальное, по ее законам, обеспечить сформированность социокультурной компетенции, а значит и коммуникативной компетенции в целом. Таким образом, создание языковой парасреды выступает как решающее условие для формирования коммуникативной компетенции. Использование аутентичных материалов на уроках иностранного языка создает иллюзию приобщения к естественной языковой среде, что, согласно мнению многих ведущих специалистов в области методики, является главным фактором в успешном овладении иностранным языком.

Большинство ученых (Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров, В.П. Фурманова, В.В. Воробьев, Ю.Е. Прохоров, В.В. Сафонова, П.В. Сысоев, С.Г. Тер-Минасова, Г.В. Елизарова) в своих работах отмечают важность социокультурной составляющей в процессе формирования у учащихся межкультурной картины мира, определения своего места в глобальном мире с великим разнообразием культур. Невозможно современных студентов обучить иностранному языку без социокультурной информации о стране изучаемого языка, людях, нравах и обычаях, происходящих социальных явлениях [2].

Среди огромного изобилия УМК и обучающих средств, которые имеются в арсенале современного преподавателя, хотелось бы обратить внимание на аутентичные художественные фильмы, использование которых может служить вспомогательным средством для формирования социокультурной компетенции и умения вести дискуссию на определенную тему. Начало нынешнего столетия характеризуется всепоглощающим влиянием визуальных средств массовой коммуникации, таких как, телевидение, кино, Интернет. Молодое поколение воспринимает визуальную информацию лучше, чем любую другую. О.В. Кочукова отмечает, что «использование художественных фильмов не только моделирует языковую ситуацию и формирует речевую компетенцию учащихся, но в свете новейших подходов к изучению иностранного языка помогает сформировать у них представление и понимание иноязычной культуры и как следствие формирует гармонично развитую личность в глобальном межкультурном пространстве» [3,с.18]. Л.Г. Ионин говорит о кино «как о важном элементе международного информационного порядка» [4,с. 431].

Работа с видеофильмом при обучении английскому языку состоит из трех этапов: допросмотровый этап, просмотровый и послепросмотровый этапы. Для каждого этапа следует разработать комплекс заданий и упражнений.

На допросмотровом этапе работу можно организовать следующим образом: учащимся предложить ряд вопросов, инициирующих обсуждение предстоящего просмотра. Выслушав и обсудив ответы, просмотровый этап можно предвосхитить краткой информацией о режиссере фильма, его социокультурной и исторической направленности. На допросмотровом этапе важно предоставить учащимся информацию для облегчения понимания смысла фильма, а также более точного восприятия деталей эпизодов. Это также необходимо сделать для повышения мотивации студентов. Информация может быть представлена в виде рекомендаций, комментариев, а также в виде ссылок для поиска дополнительных сведений.

Просмотровый этап включает в себя непосредственно просмотр фильма или эпизода на английском языке для извлечения различной информации: описания героев, наименования интересных мест, обсуждения сюжета картины, особенностей режиссерской работы и смысла ленты в целом. В процессе просмотра студентам предлагается выполнить ряд заданий: заполнить пропуски, отметить упомянутых персонажей или построить последовательность эпизодов. Данные виды работы позволяют аккумулировать визуальное и слуховое восприятие для получения максимального результата. На данном этапе обучающимся можно раздать листы с заданиями, которые они должны выполнить во время просмотра и которые помогут им при последующем обсуждении.

По окончании просмотра первого отрывка фильма необходимо провести обсуждение. Данный вид работы позволит не только выяснить уровень понимания и степень восприятия учащимися представленного аутентичного видеодискурса, но также послужит основой для более глубокой интерпретации характеров главных героев, их межличностных отношений.

Работа над кинодискурсом не может считаться полной, если ограничиться лишь анализом вербальных средств и не проанализировать невербальные. Представленные в фильме невербальные средства можно также вариативно использовать при обучении иностранному языку.

Послепросмотровый этап работы с видеодискурсом целесообразно построить также на обсуждении ответов обучающихся. На данном этапе задания направлены на решении следующих задач: побудить студентов высказать свое мнение по поводу увиденного фрагмента, выявить и проанализировать в эпизоде невербальные средства, интерпретировать детали фильма, провести сравнение двух эпох и выявить социально-культурные сходства и различия. Завершить послепросмотровый этап можно подведением итогов просмотра, финальным обсуждением, представлением творческих проектов по выбранной тематике на основе нового материала и дискуссией [5, 86].

Таким образом, использование аутентичного художественного фильма является результативным средством для формирования социокультурной компетенции. В ходе тщательной проработки кинодискурса, вербальных и невербальных средств происходит знакомство студентов с культурологическим, историческим и языковым материалом. Студенты изучают эпоху, художников и писателей, занимаются самостоятельной проработкой информации, готовят презентации на тему, выступления на английском языке.

Особое место в образовательной деятельности занимают проекты. Особенно интересны проекты для иностранного языка, ибо с их помощью создается естественная языковая среда и формируется потребность в языковом общении. Как показала международная практика и многочисленные эксперименты, в отличие от простой переписки, специально организованная целенаправленная совместная работа обучающихся над проектом может дать более высокий педагогический результат.

Проектная методика предполагает широкое использование проблемных, исследовательских, поисковых методов, четко ориентированных на реальный практический результат, значимый для студента. Метод проектов дает возможность применить знания на практике. Каждый преподаватель иностранного языка должен знать, чтобы формировать у обучающихся знания, умения, навыки в том или ином виде речевой деятельности необходима установка для каждого студента группы. Нужно дать возможность обучающимся решать какие-либо проблемы, рассуждать над возможными путями их решения, так чтобы дети акцентировали внимание на содержании своего высказывания, чтобы в центре внимания были мысли, а язык – их формулированием. Учителю необходимо не только знакомить со страноведческой тематикой, но и искать способы включения студентов в активный диалог культур, чтобы они на практике могли познавать особенности функционирования языка в новой для них культуре. То есть основная задача учителя заключается в перенесении акцента с различных видов упражнений на активную мыслительную деятельность учащихся и только метод проектов может помочь решить эту задачу и превратить урок иностранного языка в дискуссионный исследовательский клуб, в котором должны решаться интересные ученикам проблемы с учетом их языковой подготовки.

При использовании метода проектов учителю следует учитывать этапы разработки структуры проекта и его проведения:

1. Преподаватель представляет ситуацию, которая позволяет выявить проблему (несколько проблем) по обсуждаемой тематике;
2. Преподаватель проводит мозговой штурм, где идет выдвижение гипотез поставленной проблемы, обсуждается и обосновывается каждая из них;
3. Обсуждение методов проверки принятых гипотез, возможных источников информации для проверки гипотезы, оформление результатов;
4. Работа в группах над поиском фактов и аргументов, подтверждающих или опровергающих гипотезу;
5. Защита проектов каждой из групп с оппонированием со стороны всех присутствующих.

Самое главное в проектной методике - сформировать проблему, над которой студенты будут трудиться в процессе работы над темой проекта. Преподавателю надо продумать, какую помощь можно оказать обучающимся, не предлагая готовое решение. Желательно спланировать серию проектов, на которых предлагается использовать метод проектов. Преподавателю следует отслеживать деятельность каждого студента, на всех этапах работы над проектом. С этой целью преподаватель должен использовать преимущество само- и взаимоконтроля. Студенты могут вначале предоставить преподавателю черновой вариант проекта. На урок защиты проектов можно пригласить двух преподавателей, которые могут выступить как эксперты.

В проектной методике используются все лучшие идеи, выработанные традиционной и современной методикой преподавания иностранного языка. Преподаватель должен помнить, что в сегодняшней практике сообщение готовых знаний, зазубривание, восприятие чужих мыслей – не может быть формой обучения.

В методике преподавания иностранному языку большое внимание уделяется проблеме аутентичности текстов. Поскольку целью обучения иностранного языка является формирование у студента способности использовать изучаемый язык как инструмент реального общения в диалоге культур, то материал на котором происходит обучение должен иметь аутентичный характер. В лингвистическом аспекте аутентичные тексты характеризуются большим своеобразием, разнообразием лексики. В них присутствуют много местоимений, частиц, междометий, слов с эмоциональной окраской, словосочетаний, рассчитываемых на возникновение ассоциативных связей, фразеологизмов, идиом, речевых клише. Также возможна краткость и неразвернутость предложений, недосказанность. Аутентичные тексты могут подвергаться адаптации, но без ущерба аутентичности. Предлагаются разнообразные типы текстов, ценных в познавательном отношении, подлинно отражающих особенности быта, жизни, культуры изучаемого языка. К таким текстам относятся прагматические, список покупок, программа телевидения, рецепты.

Эпистолярные – личные, деловые письма, открытки и т.д.

Отрывки из художественной литературы – стихи, рассказы, эссе, комиксы и т.д., статьи из газет, журналы. Все типы текстов соотносятся с возможной тематикой и адекватными приемами работы [6, 78]. Вокруг текстов строится само занятие, они посылают решающий импульс или дают задания, важную информацию, возможно, провоцируют обучающихся на увлекательную дискуссию, они дополняют и расширяют выступление преподавателя, способствуют развитию самостоятельной деятельности учащихся (например, им дается задание – составить список ключевых слов по теме,

пользуясь прочитанным текстом). Работа с текстом на уроке иностранного языка может варьироваться в зависимости от поставленных преподавателем целей, задач, от уровня владения иностранным языком студентов.

Однако педагог не должен забывать о главной цели – обучение коммуникативной компетенции, обучение общению на иностранном языке, и в данном случае отличным материалом для этой цели может послужить материал текста. Понятно, что выбор аутентичных текстов остается за самим преподавателем, который может подобрать свой текст из разных источников, включая Интернет с учетом требований к учебному процессу.

Приведем ряд заданий по работе с текстом, которые послужат развитию коммуникативной компетенции ее составляющих (языковой, речевой, социокультурной, компенсаторной компетенции) и превратят эту работу в увлекательный процесс переработки и осмысления текстовой информации.

1. Формулирование вопросов к тексту. Свои вопросы должны задать все участники. После ответа на вопрос по тексту ученик задает, в свою очередь, свой вопрос. Студенты смогут в этом случае правильно ответить на вопросы, только если они поняли текст.

2. Реферирование (сжатие) целого текста или его частей. Студенты обмениваются написанными в сжатой форме текстами и отвечают на следующие вопросы учителя: «Если бы ты не читал текст, ты мог бы догадаться, о чем идет речь? Почему (нет)? Что можно убрать из этого реферирования? Что есть важного?» После ответов (в письменной форме) на вопросы реферированные тексты возвращаются к своим авторам.

3. Антиципация дальнейшего хода действия текста. Преподавателю предлагается согнуть лист бумаги, в результате получаются две колонки – слева «информация» и справа «прогноз». Получая заголовок текста, он записывает его в левую колонку, справа же пишет свои предположения и объясняет их. Здесь хочется подчеркнуть тренировку навыка прогнозирования на примере информации, взятой из текста уже прочитанной части текста. Преподаватель может убрать часть текста и предложить обучающимся работу по заполнению таблицы. Интересные гипотезы можно выписать на доску. Такой прием апеллирует к знаниям, опыту, кругозору, фантазии учащихся.

4. Сегментация текста на смысловые абзацы. При этом со студентами нужно обсудить, почему они поделили текст на те или иные части, чем отличаются абзацы.

5. Составление диаграммы по прочитанному тексту, если в нем есть несколько тем для обсуждения или содержится много информации. При этом диаграмма может выглядеть как дерево: корни символизируют знания обучающихся по теме, ствол – заголовок текста, ветви – главные категории информации и листва – факты к каждой теме текста. Студенты могут нарисовать свое дерево, работая в группах или индивидуально, комментируя при этом свои записи.

6. Ассоциирование «голоса» текста. После прочтения аутентичного текста студенты делятся своими впечатлениями от прочитанного путем представления, кто и в какой манере мог бы рассказать эту историю.

7. Письменное задание после чтения. Это может быть, например, написание дневника от лица героя истории, составление рекламы или путеводителя для путешественника.

Таким образом, можно сделать следующий вывод. Чтение аутентичных текстов является познавательной деятельностью, которая находит свое отражение в творческих и проектных заданиях, заданиях на составление вопросов, сопоставление известного и незнакомого, установление связи с ранее известными фактами, прогнозирования сюжета, структурирование смысловых связей в тексте, обогащение опыта посредством чтения разных текстов на одну и ту же тематику и т.д. Необходимо варьировать задания к прочитанному тексту, так как при выполнении привычного у учащихся снижается мотивация и падает интерес к чтению. По мнению Е.И. Пассова, «чтение есть само по себе общение, опосредованное книгой» [7, с. 239].

В современной школе необходимо преподавание английского языка в неразрывной связи с национальной культурой. Иноязычная культура, содержащая в себе социокультурные факторы, способствует становлению коммуникативной личности, а также повышению мотивации учения. Социокультурный компонент действительно является стимулом повышения эффективности обучения учащихся в общеобразовательной школе. Задача учителя состоит в наиболее тщательном отборе аутентичного материала, оптимально способствующего эффективному усвоению английского языка.

Таким образом, формирование и развитие социокультурной компетенции является одной из целей современного образования.

Социокультурный компонент в содержании обучения английскому языку содержит в себе огромный потенциал в достижении ощутимых качественных результатов в овладении иноязычным общением, в реализации стратегической цели обучения иностранного языка как развития

способности учащихся к межкультурной коммуникации, так и умения быть адекватными участниками межкультурной коммуникации.

И на первый план выдвигается углубление роли социокультурного компонента в развитии коммуникативной компетенции при обучении иностранному языку.

Использованная литература:

1. Воронина, Г.И. Организация работы с аутентичными текстами молодежной прессы // Г.И. Воронина // *Иностранные языки в школе*. М.: Просвещение, 1999. №5. С.56-60.
2. Годунова, Н.А. Формирование профессионально-направленной социокультурной компетенции в процессе обучения английскому языку // *Иностранные языки в школе*. М.: Просвещение, 2008. С.76-77.
3. Кочукова, О.В. Обучение пониманию социокультурного содержания иноязычного дискурса художественных видеофильмов: Автореф. дис. ...канд.пед.наук/О.В.Кочукова. М., 2004. 18с.
4. Ионин, Л.Г. Социология культуры: путь в новое тысячелетие: Учеб.пособие для студентов вузов. М.: Логос, 2000. 431с.
5. Любченко, О.С. Аутентичные материалы на уроке // *Английский язык и литература*.2003. №22. С.55-59.
6. Носонович, Е.В., Мильруд, Р.П. Параметры аутентичного учебного текста // *Иностранные языки в школе*. 1999. № 1. С.6-12.
7. Пассов, Е.И. Программа-концепция коммуникативного иноязычного образования. М.: Просвещение, 2000. 239с.
8. Сафонова, В.В. Проблемы социокультурного образования в языковой педагогике // *Культуроведческие аспекты языкового образования*. М.: Еврошкола, 2006. С.27-35.
9. Жолтаева Г., Кылышпаева М., Ханина Н. Когнитивный подход к формированию коммуникативной компетенции при обучении иностранному языку в неязыковом вузе // *Актуальні питання іноземної філології*. – 2016. – №. 4. – С. 56-61.
10. Идея триединства языков в Казахстане правильна и будет способствовать развитию страны - мнение американского ученого [Электронный ресурс]. - Информационная система Параграф. - М.: Национальное информационное агентство «КазИнформ», 2008. – Режим доступа: <http://www.zakon.kz/111622-ideja-triedinstva-jazykov-vkazakhstane.html>

Sadvakassova A.K.

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan, Astana, sak79@bk.ru,

Serik M.

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Kazakhstan, Astana, serik_meruerts@mail.ru,

Kultan J.

University of Economics in Bratislava, Slovakia, Bratislava, jkultan@gmail.com

PRACTICAL IMPLEMENTATION OF IMPROVING STUDENTS' KNOWLEDGE OF CLOUD COMPUTING

***Summary:** The article describes experience of using cloud computing in the learning process while improving the training of future computer science teachers. It is shown that cloud computing provides additional opportunities for teaching programming. The possibility of forming a pedagogical complex based on cloud resources, which can be used efficiently in the teaching of students, is discussed.*

***Key words:** cloud computing, SaaS, learning process, programming training, improving training.*

***Түйін:** Мақалада болашақ информатика мұғалімдерін даярлауды жетілдіруде, оқу үдерісінде бұлттық есептеулерді қолдану тәжірибесі сипатталады. Бұлттық есептеулердің программалауға оқытуда ұсынатын қосымша мүмкіндіктері көрсетіледі. Бұлттық ресурстар негізінде студенттерді оқыту барысында нәтижелі қолдануға болатын педагогикалық кешен қалыптастыру мүмкіндігі талқыланады.*

***Кілт сөздер:** бұлттық есептеулер, SaaS, оқыту үдерісі, программалауға оқыту, даярлықты жетілдіру.*

***Резюме:** В статье описывается опыт использования облачных вычислений в учебном процессе при совершенствовании подготовки будущих учителей информатики. Показано, что облачные вычисления предоставляют дополнительные возможности при обучении программированию. Обсуждается возможность формирования на основе облачных ресурсов педагогического комплекса, который может продуктивно использоваться при обучении студентов.*

***Ключевые слова:** облачные вычисления, SaaS, процесс обучения, обучение программированию, совершенствование подготовки.*

1 Introduction

Cloud computing is an information processing model in which both hardware and software resources which are involved in the task of problem solving are provided to users as an online service. The main advantage of using the cloud is concealing a complex infrastructure which ensures the availability of information and the means of its processing (software) from the end user. This allows them to focus on the performance of their functional duties, without thinking about the nuances of information processing technology.

Cloud resources can be effectively used for educational purposes, allowing rationally organize the learning process for both, students and active employees of companies. Examples of the use of cloud technologies in education include electronic diaries and journals, private classrooms for students and teachers, etc. Cloud technologies allow you to organize access to various types of social software using all the advantages of this type of information technology in the learning process, they can serve as a platform for organizing mobile learning [1], [2]. At the same time, the use of cloud technologies can reduce the costs of the training process, improve the quality of training due to the rapid change of curricula, the formation and provision of shared access to teaching materials.

Researchers distinguish the following advantages of cloud computing in education [3]:

- Backup (data is stored in the cloud even if a computer crashes);
- Storage (the cloud allows users to store all data of all types);
- Availability (data from the cloud is available, including from mobile devices);
- Collaboration (the cloud allows several users to work simultaneously, this function can create group projects and optimize plans for cooperation between teachers and students in the classroom);
- Conscious attitude to resources and time (teachers do not need to spend time and resources on copying teaching materials, and students get access to educational materials online);
- Assignments (students can store their assignments in the cloud, and a teacher has access to them at any convenient time).

Cloud computing is implemented in the form of the following models [4]:

Storage as a Servis (SaaS) - the service of providing disk space on demand.

Software-as-a-Service (SaaS) - providing access to software that is deployed on remote servers, configured and managed by the provider's staff.

Platform as a Service (PaaS) - a set of services implemented at the user level in the form of access to software for various purposes [5].

Infrastructure as a Service (IaaS) is a set of physical devices (servers, hard disks, etc.) for processing data on the basis of which a platform is built

An example of the educational cloud service PaaS is the portal "Educational cloud" (<http://ooblako.ru/>). Educational Cloud (Cloud) is a means of creating e-learning resources (ESM) for networking and distance learning. The main purpose of the Cloud is to provide users with the opportunity to carry out educational activities without the need to use additional hardware and software tools and attract specialists in the field of information technology.

Cloud Capabilities:

1. Creation of electronic training resources;
2. Creation of training courses on the basis of electronic training modules (EUM);
3. Implementation of educational activities using EUM, ESM;
4. Teaching students and pupils with the use of developed elements;
5. Exchange of experience between teachers.

Rules for the use of the Cloud allow its use in the educational process in any educational institutions for free. The basis for the Cloud is the educational process management system (LMS, Learning Management System) Moodle.

Promising for solving the problems of education are also models of cloud technologies SaaS. This article describes the experience of using cloud computing to solve problems on the topic under study, at the lessons at L.N. Gumil'ov Eurasian National University.

2 Formation of educational space on the basis of cloud services

The use of online services in education led to the growing popularity of the SECI (Socialization, Externalization, Combination, Internalization) model developed by Ikujiro Nonaka and co-authors [6] in studies of information creation in innovative companies.

Within the framework of the model, four phases of knowledge transformation were identified:

Socialization is an exchange of implicit knowledge, which can be acquired only through the exchange of experience.

Externalization is the process of updating implicit knowledge into explicit knowledge that becomes the basis for new knowledge.

Combination is the process of transforming explicit knowledge into more complex and systematic combinations of explicit knowledge.

Internalization is the process of translating explicit knowledge into implicit knowledge. Through internalization, the created explicit knowledge through the organization is converted into individual implicit knowledge.

The condition for the development of new knowledge within the SECI model is existence.

SaaS services provided by cloud computing can be used in the educational process.

Using the disk space of cloud services creates an educational environment:

- The possibility of sharing access for participants in the learning process: a teacher and students.
- The possibility of co-editing text allows you to transform information as it accumulates and develops.
- The access to personal information resources of students and teachers (social networks, e-mail) allows you to make the resource personally oriented for each participant of the educational process.
- Internet access provides access to all necessary information resources in the necessary context.

Thus, cloud services can become a tool for creating a contextual educational environment in which conditions for the formation of new knowledge can be created. Since the creation of subjectively new for students knowledge occurs when performing creative tasks, we used cloud services, including when managing the execution of creative assignments.

3 Using integrated processing environments in teaching programming

For educational institutions, the content and functionality of the virtual learning environment (VLE) management systems are becoming increasingly important. VLE-systems are criticized for the weak possibilities of generation and storage of user-created content and low level of integration with social networks. Some teachers try to avoid the restrictions that these systems impose on users. By combining various publicly available Internet tools, they form more modern conditions for students to collaborate, create and share their own learning content. In the context of training, this is possible with small groups of students, assisted

by teachers with a high level of training in the IT field. There are also a lot of problems when each student creates his own personal learning environment (PLE), especially when the electronic training course includes tools for teamwork and evaluation.

As an example of the use of cloud technologies in education, it is possible to name thematic forums where students can discuss code of programs in any programming language, exchange interesting algorithms for solving various problems, and search for information for self-preparation for classes.

In the age of mobile technology, when the compiler is not at hand, you can use integrated programming systems in the cloud to test the students' remaining knowledge of programming, for example in C++, using tablets or smartphones. In this article laptops and computers are not considered, because their characteristics allow you to install the appropriate software for programming and compiling the code of any programming language. Most tablets or smartphones are not suitable for this job. They work on different platforms and have "weak" characteristics for installing a "serious" program for editing and compiling code. However, all these devices have access to the Internet and allow using cloud technologies.

Here is an example of working with the Web-service, which allows creating and debugging training programs in any programming language using the cloud service of the <http://ideone.com> site. To date, ideone is one of the popular specialized integrated development tools (IDE - Integrated Development Environment). The IDE ideone provides syntax highlighting and the ability to store and share code snippets.

However, unlike many other IDEs, the ideone supports more than 20 different languages, including C, C++, C#, Java, JavaScript, Go, Groovy, Objective-C, Perl, Python and Ruby. The ideone aims to be a universal tool for testing code snippets. Figure 1 shows the ideone integrated processing environment in the debugging (editing) mode of the program code.

Fig.1: The window of the ideone integrated processing environment in debugging (editing) mode of the program code

The screenshot displays the ideone.com IDE interface. At the top, it says "esc to close" and "close fullscreen". The main area is titled "source code" and contains the following C++ code:

```
1 #include <iostream>
2 #include<stdlib.h>
3 using namespace std;
4 struct node
5 {
6     int data;
7     node* next;
8 };
9 //////////////////////////////////////////////////
10 bool empty_list(node* top)
11 {
12     return top==NULL;
13 }
14 //////////////////////////////////////////////////
15 void create_list(node* &top,int n)
16 {
17     int i;
```

Below the code editor, there are tabs for "input" and "Output". The "Output" tab is active, showing the following text:

```
Успешно time: 0 memory: 3436 signal:0
enter p->data= enter p->data= enter p->data= enter p->data= enter p->data= list = 6 3 9 5 7
data1 = 9
insert data2 before data1
enter data2= list = 6 3 8 9 5 7
insert data3 ater data1
list = 6 3 8 9 10 5 7
delete data4
```

At the bottom right, there are "Save" and "submit" buttons.

Another example of an integrated processing environment is [compileonline.com](http://www.compileonline.com). [compileonline.com](http://www.compileonline.com) is a site that allows you to compile and run a simple program (<http://www.wikireality.ru/wiki/Compileonline.com>). The site supports a huge number of different programming languages, compiled (C and similar, Java, Asm, Erlang, Forth, etc.) and interpreter (Perl, Python, PHP, etc.), markup languages (CSS, HTML) and other specific languages (such as the famous Verilog hardware description language). There are more than 80 languages in total. For each language there is a page where you can enter your code on the left

side, and the right displays the results of compilation and execution. In addition to the code, you can also set the contents of the input.txt file into which the input data for the program is entered (Fig.2).

The IDE considered allowed to consider tasks with arrays, create and process linear lists, queues, stacks, use subroutines, create classes, yet you will not be able to connect your libraries. Values of variables are entered not from the console, but from the selected "text" file *input*, the output of the result is made in the *output* window.

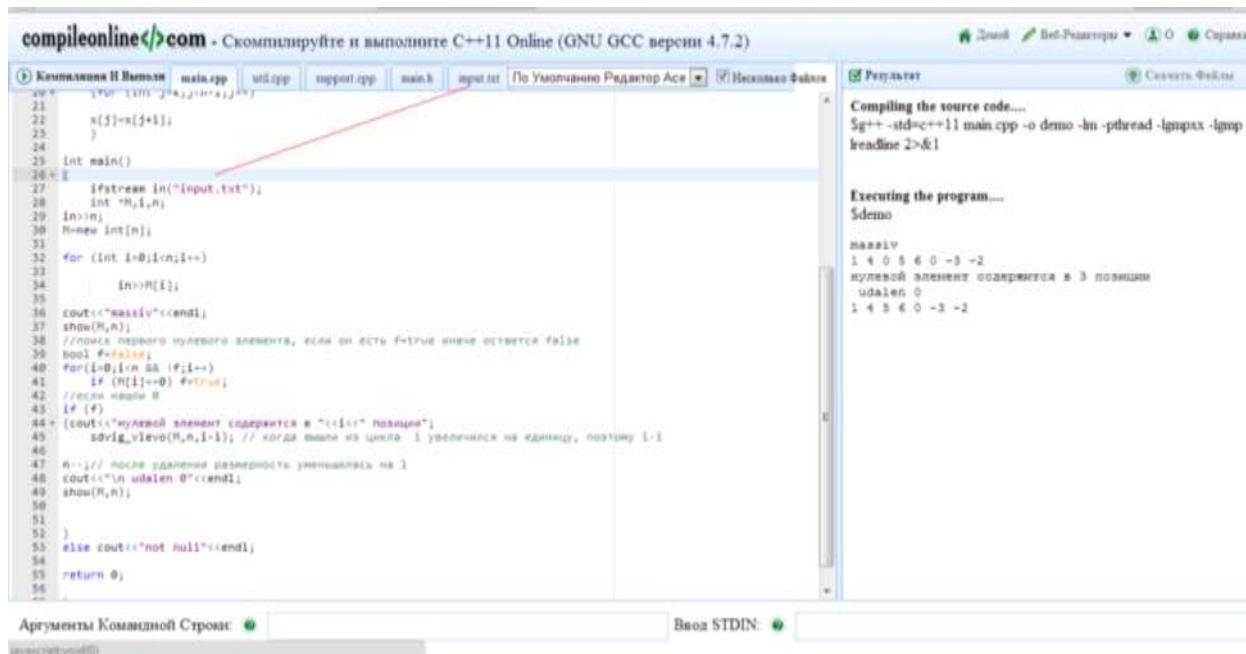

Fig. 2: Integrated processing environment compileonline.com

The user can register in integrated programming systems or use their account on Facebook or Google. This possibility is extremely valuable when organizing the educational process. With the help of the Facebook social network and the possibility of team work in Google, a teacher will have the opportunity to make the process of working with the program collective, it is possible to send students a link to get acquainted with the result of the demonstration program, or the students themselves can send such a link to the teacher as a report on the work done. Registered students can carry out discussions on the code of programs, exchange interesting algorithms for solving tasks. Thus, it is possible to jointly develop and debug the program in a manner that is convenient for all participants in the learning process.

Using integrated processing environments in teaching programming:

- creates additional opportunities for interaction for all participants of the educational process;
- students learn to work together with cloud applications, not only store data, but also create new products in the cloud, mastering new technologies;
- allows teachers to use various forms of learning activities within the classroom;
- allows more efficient organization of independent work of students, using the merits of mobile learning [7].

4 Using the SaaS cloud computing model to form a context-specific educational environment

In the "Basics of cloud technology" course for students studying Computer science with the direction in education, we used the Google Drive cloud resource (<https://drive.google.com/>). In addition to providing disk space, Google Drive is a tool that allows you to create, edit and save documents without resorting to desktop tools. You can open documents in Google Drive using the Google Docs app. In order to work with Google Docs, you do not need a text editor, just a browser and an Internet connection. Print text, create a spreadsheet, perform formatting and save the file in one of the many formats (PDF, DOC, ODF) - all this can be done without the help of third-party applications.

Using a cloud resource allowed:

- To organize the total disk space, which access is free for the teacher and students, which then allowed to organize new forms of work in class;
- To organize free exchange of documents necessary for conducting classes, in particular, educational resources and student reports on the implementation of practical assignments.

- To organize a common context environment for performing creative tasks.

An example is the assignment, in which students were invited to conduct creative practical work on the "Using the capabilities of cloud services in the teaching of academic disciplines" topic.

The purpose of practical work is to choose how to use the cloud service to teach the discipline. The tasks were formulated as follows:

1. Before performing the work, select the cloud service that you will use in the training process.
2. Find tools in the cloud service that can be useful for teaching the discipline.
3. Determine what forms of learning activity you can organize with the help of these services:

1. Independent work of students
2. Individual work
3. Group training
4. Collective interaction
5. Extracurricular Activities

4. Create a report, which describe the types of training activities selected in the cloud service that can be organized with their help.

The students placed the reports in a shared folder, so that each student could read the reports of their classmates, use their ideas to solve the problem, develop them and offer their options. As a result of the work, students were offered various options for using the resources of cloud services for teaching specific topics in informatics. Students offered to use different types of information presentation (audio and video clips, tables, diagrams), relevant news in the relevant areas of science for organizing various forms of learning activities in classrooms (control, independent work, studying theoretical material, performing practical tasks).

Analysis of the results of creative work of students allows us to conclude:

1. By offering students creative assignments, a teacher in the class can act as a moderator of the formation of new knowledge;

2. The cloud resource is a prototype of the space of contextual knowledge, possessing all the properties of such a space;

3. Using their communication skills in social networks, as a result of the work the students formed new knowledge about the methodology of using their resources for teaching specific topics of the school curriculum. The existence of a common disk space allowed them to share their findings with other members of the group. Thus, a new intellectual product was created, which can be used, developed and changed by all the participants of the group.

Students participating in the use of cloud services in training sessions, appreciated their merits, such as:

- the opportunity to organize various types of student activities (individual, group, collective, independent);

- the use of visual sources of information (drawings, audio and video files), including the possibility of presenting unique information materials in a multimedia form (paintings, manuscripts, video fragments, sound recordings, etc.);

- the ability to work with models of studied objects and processes (including those that are difficult to get to know in practice), the ability to represent and interact with virtual three-dimensional images of the studied objects;

- the teacher's ability to monitor the timely performance of independent work, the possibility of automated control and more objective assessment of knowledge and skills, the ability to create interactive assignments;

- students can create presentations, videos, edit them, ask questions and discuss various topics in the public mode, it is possible to determine the best work by voting;

- teacher has the opportunity to follow the steps of improving each task as students complete assignments and analyze the results.

- ease of use, the ability to enter the cloud resource from any computer, tablet, mobile phone;

- storage of any amount of information without external storage;

- user-friendly interface, the ability to share files, view them at any time and from any device.

To give some of their estimates:

"The use of cloud technologies in performing creative work is simply essential, in addition, joint editing makes it possible to make the process of performing tasks more fun and interesting";

"Cloud resources become a convenient tool for the development of students in the educational process";

"I think that it is convenient for teachers. If I go to work in school, I will definitely work with cloud technologies. "

5 Conclusion

The effectiveness of using cloud services in the educational process depends on two components: technical and organizational and pedagogical. The technical component is related to the advantages and disadvantages of the cloud computing themselves, which are listed below.

Advantage of cloud technologies:

- Access to information from any computer connected to the Internet
- Ability to work with information from various devices (including mobile devices)
- Ability to work in any operating system
- Sharing data between users located at large distances from each other
- Reduction of costs for the acquisition, use and updating of software
- Higher level of relevance of information.

The disadvantages of cloud technology include:

- The need for a permanent high-speed Internet connection
- Restrictions on software that can be deployed on the cloud in terms of its customization and functionality for users
- Difficulties in ensuring confidentiality of information
- Dependence of customers on the price and marketing policies of the cloud services provider.

References

1. Schmidt P., Kultan J. *Cloud computing v miestnej samospráve. In Ekonomické aspekty v územnej samospráve II* // [elektronický zdroj]: recenzovaný zborník príspevkov z vedeckej korešpondenčnej konferencie, Košiciach, 2012. S. 159-167, ISBN 978-80-7097-932-7.
2. Sadvakassova A., Serik M., Kultan J. *Implementation of cloud technology in education process. Journal of knowledge society // International scientific journal / ISSN 2336-2561 / Brno. Czech Republic, 2016, P.88-94.*
3. Weaver D. *Six Advantages of Cloud Computing in Education. 2013- URL: <http://www.pearsonschoolsandcolleges.com/blog/?p=1507#sthash.y6Inwp0j.dpbs>*
4. Sosnin V.V. *Cloud computing in education. 2017. - URL: http://www.intuit.com/goods_store/ebooks/9155*
5. *Software as a service. - URL: [http://www.tadviser.ru/index.php/SaaS-Security Services How Services](http://www.tadviser.ru/index.php/SaaS-Security%20Services%20How%20Services)*
6. Nonaka, I., Toyama, R. and Konno, N. 'SECI, Ba, and leadership: a unified model of dynamic knowledge creation'. *Long Range Planning*, 33, 2000, P. 5-34. URL: <http://www.ai.wu.ac.at/~kaiser/literatur/nonaka-seci-ba-leadership.pdf>
7. Sadvakassova A., Serik M. *Cloud technologies in the educational system of the republic of Kazakhstan. Journal of Theoretical and Information Technology ISSN: 1992-8645, E-ISSN: 1817-3195, 2017, june 15 Vol.95.No11, P.2434-2441.*

Албытова Назымгуль

п.ғ.к., Л.Н.Гумилев ат. Еуразия ұлттық университеті «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» кафедрасының доценті, Астана қ., nalbytova@mail.ru

КӘСІБИ ТҰРҒЫДАН ЖЕТІЛУ- МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ПРАГМАТИЗМІ

XXI ғасырдың ерекшелігі адамның өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі жетілдіруге, өмірді жақсартуға ұмтылуында және адами капитал – қоғамның басты құндылығы саналуында. Осы ұстаным қазіргі кезеңде кез келген мемлекеттің бағыт-бағдары деуге болады. Қазақстан Республикасы егемендігін алып, экономикалық, саяси, қоғамдық салаларда басқа елдермен тең құқұлы қарым-қатынаста өмір сүруі үшін өзіндік түп тамырын сақтап, нақты мақсат-міндеттер белгілеп, оларды іске асыру жолында. Осы бағытта елдің бағыт-бағдарын кезең-кезеңмен айқындап, олардың іске асуын жоспарлап, қадағалайтын нормативтік құқұқтық база, құжаттар тағайындалды. Құжаттарда қойылған мақсаттардың орындалуы Мәңгілік Ел, Рухани жаңғыру идеясының басты ұстанымына айналған ұлттық сананың өзгеруіне тікелей байласты болмақ. Елбасы Н.Ә.Назарбаев «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында «тұтас қоғамның және әрбір қазақстандықтың санасын жаңғыртудың бірнеше бағытын атап өтті, олар: Бәсекелік қабілет; Прагматизм; Ұлттық бірегейлік; Білімнің салтанат құруы; Қазақстанның революциялық емес, эволюциялық дамуы; Сананың ашықтығы (1). Осы аталған бағыт-бағдарлардың маңызын терең түсіну, жаңа жағдайда жаңғыруға деген ішкі ұмтылыстың болуы әр адамның мінез-құлығында прагматизмнің болуын талап етеді.

Мінез-құлық — адамның тұрақты психикалық ерекшеліктерінің жиынтығы. Мінез-құлық тірі организмнің барлығына ортақ қасиет. Оның басты белгісі – тіршілік иесінің қимыл-қозғалысының түрлі деңгейдегі көріністері. Адам бойындағы Мінез-құлықтың бастапқы көрінісі – қылық. Мұнда әр адамның өмірлік бет алысы, бағыт-бағдары, талғам-сенімі, көзқарасы, мақсат-мұраты көрініс береді. Адам өзін-өзі бақылау жасау арқылы мінезіндегі мінін түзеуге, жағымсыз әрекет пен қылықтардан өзін тыйып ұстауға мүмкіндік алады. Мінез-құлық. адамның өзіне, айналасындағы басқа адамдарға қарым-қатынасынан, жүктелген істі қалай орындайтынынан көрінеді. Бұл оның бүкіл тыныс-тіршілігіне әсер етіп, сыртқы ортамен байланыс жасауын қамтамасыз етеді (2, 123-127 б.).

«Прагматизм термині – іс, іс-әрекет дегенді білдіреді. ... XIX ғасырда, ол америкалық философ Чарльс Пирстің атымен тығыз байланысты болды. Прагматизмді таза АҚШ-тық философия деп түсінуге болады, ол күні бүгінге дейін АҚШ қоғамында ерекше ықпалға ие. Прагматизмнің басты қағидалары: ақиқатты тиімділік тұрғысынан мойындау, нақты тәжірибе бәрінен де маңызды, адам мақсат үшін өмір сүреді, адам бірдеңеге қол жеткізу үшін салыстырмалы білім де жеткілікті, ақиқаттың өлшемі практика, іс-әрекетте жетістікке жету үшін күмәнді еңсеріп, сенімге ие болу, адам ақиқаттан бұрын сенімге ұмтылу керек деген қағидаларды ұсынады. ... Өмірдің әрбір сәтіне сәйкес келу, өмір сүре білу үшін өзгере білу және соған сәйкес әрекет ету, оны ұлттың жиған тәжірибесімен ұштастыру практикалық философияның өзегі десек те болады. Елбасының прагматизм философиясына назар аударып отырғандығының басты себебі де осында болса керек (3). Сонда әрбір қазақстандық нарық заманында өз мінез-құлқында болашағын жоспарлай алу, ысырапшылдық пен астамшылыққа, даңғойлық пен кердендікке жол бермеу сияқты басты мәселені қадағалау керек.

«Төл тарихымызға, бабаларымыздың өмір салтына бір сәт үңіліп көрсек, шынайы прагматизмнің талай жарқын үлгілерін табуға болады» - дейді Елбасы (1).

«Салт-санамыздағы уақыт сынынан өткен философиялық тұжырымдардың жастарды қазақстандық патриотизм рухында тәрбиелеу мүмкіндіктері әлі де зор дей аламыз. Оларды баршаға тұрақты да ортақ дәстүр ретінде қолданысқа айналдыру заманауи педагогикалық ойлармен ұштасып, жас буын ұлт өкілдерінің көкірек көзін ашады, санасын сергітеді, қоғамды сауықтырып, дамытуға қызмет етеді» (4, 27)

Мәселен, «Еңбек еткеннің жаны сауығады», «Еріншектің егіні піспес», «Малды тапқанға бақтыр, отынды тергенге жақтыр», «Жалқаудың жаны тәтті, еңбектің наны тәтті», «Жүргенге жүргем ілінер» деп келетін халық даналықтары адам өмірі үшін еңбек етудің мәнін ұқтырып тұр. Әл-Фараби «Еңбектің өзі өнер-еңбек тәрбиесі сол өнерден туындайды, әрбір адамды еңбекке баулиды, еңбек шеберлігіне үйретеді – деп, еңбектің өзін қоғамның өмір сүруінің негізі адамзат тіршілігінің мәңгілік, табиғи шарты ретінде қарастырды» (5, 56 б.).

Ал, ұлы Абайдың «Толық адам», «Адам бол» философиясын танып, өз-өзіміздің мінез-құлқымызға талдау жасап, көшке ерудің қарекетін жасап, бәсекелестіктің жолына батыл түсе аламыз.

Абай өзінің қара сөздері мен поэзиясыда «Толық адам» биігіне көтерілу, «Адам бол» қағидасының орындалуына ғылым-білімге деген махаббаттың оянуы арқылы жететіндігін түсіндіріп береді. Мәселен, он бесінші сөзінде есті кісімен есер кісіні ажыратып беріп, уақытты бос өткіздей қызықты өмір сүруге, яғни, талап пен қайратты қатар ұстау, салауатты өмір сүру, ол үшін әр уақытта өз-өзінен есеп алып отыру қажеттігін ескертеді. Адам өз-өзіне есеп беру арқылы өзін-өзі таниды. Өзін-өзі таныған адам талап, еңбек, терең ой, қанағат, рақым сияқты бес асыл іске жақын; өсек, өтірік, мақтаншақ, еріншек, бекер мал шашпақ сияқты зиянды нәрседен қашық жүреді.

«Ғалым болмай немене, Балалықты қисаңыз? Болмасаң да ұқсап бақ, Бір ғалымды көрсеңіз. Ондай болмақ қайда деп, Айтпа ғылым сүйсеңіз,	Сізге ғылым кім берер, Жанбай жатып сөнсеңіз? Дүние де өзі, мал да өзі, Ғылымға көңіл берсеңіз. Білгендердің сөзіне Махаббатпен ерсеңіз (6).
--	---

Абай ғылымды сүюдің, ғалымға ұқсауды мұрат етудің, жан адаспас үшін рухани азық алудың мәнін және іс-әрекеттегі пиғылыңды түзеу арқылы рахатқа кенелудің жолын көретеді. Жақсы адам бойында шындық, ізгілік, даналық сипат, мінез-құлық болу керектігін айтып, осындай мінез-құлық саналы өмір өлшемі екендігін насихаттайды. Сонымен қатар, ғылым-білімді жүрек көзімен сезіп, зор махаббатпен, ынталы жүрекпен қабылдау рухани тазалық екендігін үйретеді:

«Ақылман ойлап білген сөз,
Бойыңа жұқпас сырғанар.
Ынталы жүрек сезген сөз –
Бар тамырды қуалар» (6).

Демек, бүгінгі таңда рухани жаңғыруда сананы жаңғырту, мінез-құлық прагматизмі осы Абай шығармашылығындағы ұстанымдарды қалт жібермеуді, танып - түсінуді, орындауды талап етіп отыр.

«Заман өзгерген соң біз де өзгеруіміз керек. Адами капиталды қалыптастыру – ең негізгі межеміз. Адами капитал арқылы жаңа білім мен кәсіпті игеріп, санада да, қоғамда да айтулы өзгерістер жасап, алпауыт елдер санатына қосылуға болады» (1). Бұл тақырыпта Абай «малды құдай адам қажеті үшін жаратқан, ендеше оны бағып-қағу, өсіру, пайдаға асыру да Алла ісі. Тіптен дүние туралы ой болмаса, ел елдігінен айрылып, кәпірлерге жем болып, дүние ойран болмақ» -деп, кәсіп игеру, өзге елдермен қатар болу керектігін ескертеді (7, 140 б.).

Арзан атаққа бас ұрмай, өзінің шама-шарқын білу, елге аянбай қызмет қылу, қызметін міндетсінбеу турасында Шәкәрім Құдайбердіұлы «адам өмірін шынды білуге арнасын, ол үшін жанның құлағын мынадай сұрақтармен бұрап қойсын деп:

Келдім қайдан?
Қандай пайдам?
Өлгеннен соң не болам?
Жан деген – мен,
Ақыл – айнама

Жоғала ма сол үшін-ақ», Абай үйреткен адал еңбек, өзінді-өзін таны ұстанымын жалғастырады (8, 75 б.).

Абайша айтқанда, адам хайуаннан санасының болуымен артық, егер, ол тек қана өзінің қара қамы үшін әрекет етсе, хайуаннан несі артық болмақ? Демек, адам «қоғамға қалай пайдамды тигіземін», «қалай пайдалы адам бола аламын» дегенді мақсат ету керек. Бұл – бүгінгі қоғамға аса қажет тұлға көрсеткіші. «Мал жимақ» өлеңінде Шәкәрім:

Мақтан үшін мал жима, жан үшін жи.
Қазаққа көз сүзбестің қамы үшін жи.
Арың сатпа, терің сат, адалды ізде,

Ғибадат пен адалдық, ар үшін жи» -деп, тұлғаның экономикалық тәуелсіздігін насихаттайды (8, 94 б.).

Рухани жаңғыру заманымыздың басты мақсаты болып отырған Мәңгі Ел болу идеясынан туындайды. Белгілі ғалым, қоғам қайраткері Ғарифолла Есім «Мәңгілік Ел» идеясын жүзеге асыруда басты жеті мәселені шешуді қарастырады:

Біріншіден, Мәңгілік ел идеясы – патриотизмнің, отансүйгіштіктің қайнар бұлағы болуы үшін қазақ елінің азаматтары тегіс, әсіресе, қазақтар бай, ауқатты болулары керек...;

Екіншіден, Қазақ елінің азаматтары іскер, креативты болуы шарт;

Үшіншіден, Дәстүр және халық дәстүрінің маңыздылығы ...(қоғам, тіл, тарих, мәдениет, дін және діл – оның құрамдас бөліктері);

Төртіншіден, Мәңгілік ел болашағы тікелей ел өсіміне, демографияға қатысты; *Бесіншіден*, Ел бірлігі – буындар арасындағы сабақтастық ... Сабақтастық – Мәңгілік ел идеясының өзегі;

Алтыншыдан, жаңаша, инновациялық ойлау қажет ... Ол «Шәкәрім айтқан, Ар-Білімі – оқу, білім стандарттарында жаңаша ойлаудың принципіне айналуы қажет»...;

Жетіншіден, Мәңгілік ел болу үшін, аса қажетті феномен – Жақсы Қазақ идеясы. «Жақсы Қазақ –... Ол тәрбие, білім, ғылым, әдебиет пен өнер салаларында, технология, ел басқару, мемлекет басқару т.б. (9).

Сонымен, болашаққа сеніммен қарап, еңбек өнімділігін арттыру, бәсекеге қабілетті экспорттық өндірісті дамыту, экономикалық өсімнің тұрақтылығы, сапалы өңделген өнім шығаруға көшу, сапалы біліммен қамтамасыз ету, еңбек нарығын жаңғырту, кәсіби тұрғыдан жетіліп отыру – бәсекелестік заңы. Олай болса, өнімді де адал еңбекті мақсат еткен төл танымымыз рухани жаңғыруды өмір ұстанымына айналдырған әрбір Жақсы Қазақтың (Ғарифолла Есім) мінез-құлықтағы прагматизм негізі бола алады. Кәсіби тұрғыдан жетілуді бірінші кезекте өз мінез-құлықын прагматистік тұрғыдан қайта қарау деп түсіну абзал деп есептейміз. Ал, талапсыздық, еріншектік, мақтаншақтық, тамыршылдық (Абай) сияқты кеселдерді жеңген, заманауи мінез-құлық прагматизмі:

- талапты, еңбекқор, терең ойлы, қанағатшыл, рақымды;
- тіл, тарих, мәдениет, дін және ділді меңгерген, буындар арасындағы сабақтастықты сақтаған,
- Көп тілді меңгерген;
- Креативті, іскер, кәсіпкер;
- Бәсекеге қабілетті;
- Отансүйгіш
- Ұлттық бірегейлікті сезінген;
- Білімді;
- Эволюциялық дамуды ұстанған;
- Санасы ашық **Жақсы Қазақ**.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. *Елбасы мақаласы: Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру 2017 ж. 12 сәуір.*
2. *Биекенов К., Садырова М. Әлеуметтанудың түсіндірме сөздігі. Алматы: Сөздік-Словарь, 2007. — 344 бет.*
3. *Бурбаев Т. URL: <https://egemen.kz/article/qazaqy-pragmatizm> Egemen.kz*
4. *Албытова Н. Жастарды патриотизм рухында тәрбиелеу мүмкіндіктері. ПМУ Хабаршысы-Павлодар: 2017.-№3.-27-33 б.*
5. *Әбиев Ж. Педагогика тарихы. Алматы: Дарын.-2006.-480Б.*
6. *Абай институты. URL: www.abai-inst.kz*
7. *Есім Ф. Хакім Абай- Алматы: Атамұра – Қазақстан, 1994.-200Б.*
8. *Шәкәрім Құдайбердиев. Шығармалары: Құраст. М.Жармұхамедов, С.Дәуітов-Алматы: Жазушы, 1988.-560Б.*
9. *Есім Ф. Қазақ елін мәңгілік ететін – жақсы қазақ, Астана. 22 қаңтар. URL: Vaq.kz*

LALE 1 TÜRKÇE ÖĞRETİM SETİ İLE İLGİLİ ÖĞRENCİ DEĞERLENDİRMELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI: KAZAKİSTAN ÖRNEĞİ

Özet: Yabancı dil derslerinde kullanılan kitaplar gerek öğretmenler gerekse öğrenciler tarafından en çok kullanılan ders materyalleridir. Bu konuda yapılan çalışmalar da dil öğretiminde kitapların ne denli önemli olduğu gerçeğini ortaya koymaktadır. Yabancı dil derslerinde en çok kullanılan materyallerin seçiminde bazı kriterlerin olması bu açıdan önemlidir. Kullanılan materyaller herşeyden önce kullanıcılar tarafından beğenilmesi gerekmektedir. Bu çalışmada Kazakistan'da Süleyman Demirel Üniversitesi'nde 2016-2017 yılları arasında yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ders kitabı olarak kullanılan Lale 1 Türkçe öğretim setine yönelik öğrencilerin yaptıkları değerlendirmelere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yabancılar Türkçe öğretimi, Kazakistan, Lale 1, Dil Becerileri

Abstract: Books used in foreign language lessons are the most commonly used course materials by teachers and students. Studies in this area also reveal the importance of books in language teaching. In this respect, it is important to have some criteria in the selection of the most used materials in foreign language lessons. The materials used should be appreciated first by the users.

Keywords: Teaching Turkish for Foreigners, Kazakhstan, Lale 1, Language Skills

Абстракт: Шет тілі сабақтарында қолданылатын кітаптар мұғалімдер мен студенттердің ең көп қолданатын оқу материалдарына жатады. Осы салада жасалған зерттеулер де тілдерді оқытудағы кітаптардың маңыздылығын көрсетеді. Осыған байланысты шет тілдерін оқытуда жиі пайдаланылатын материалдарды таңдауда кейбір шарттардың болуы маңызды. Пайдаланатын материалдарды бірінші кезекте тұтынушылар бағалауы керек.

Түйінді сөздер: Түрік тілін шетелдіктерге оқыту, Қазақстан, Lale 1, Тілдік дағдылар

Абстракт: Книги, используемые на уроках иностранного языка являются наиболее часто используемыми учебными материалами преподавателей и студентов. Исследования в этой области также показывают важность книг в преподавании языка. В связи с этим важно иметь определенные критерии при отборе наиболее часто используемых материалов на уроках иностранного языка. Используемые материалы должны быть оценены сперва потребителями.

Ключевые слова: обучение турецкому языку для иностранцев, Казахстан, Lale 1, языковые навыки

1. GİRİŞ

Kullanım açısından kolay olması, öğrencilerin ve öğretmenlerin rahatlıkla ulaşabilmesi, bilgilerin dolaysız bir şekilde verilmesi, sürekli kullanma imkanı olması, ihtiyaç halinde her zaman yararlanma imkanının olması, sözel öğretimde eksik olan yanları tamamlaması ve daha birçok sebepten dolayı ders kitapları eğitim ve öğretimin vazgeçilmez materyalleridir. (Kılıç ve Seven, 2002: 26). Ders kitaplarının bir yol rehberi olmasını anlamak için öğretmenlerin saatlik, günlük, haftalık, aylık, yıllık planlarını hazırlarken çoğu zaman kullanmış oldukları ders kitaplarını ana kaynak olarak alırlar (Ceyhan ve Yiğit, 2003: 24-25). Bu bakımdan dil öğretim kitapları öğretimi şekillendirmekte ve öğretmenlerin en büyük yardımcıları olmaktadır. Dil öğretiminin ihtiyaçlara cevap verecek seviyeye ulaşması adına ders kitaplarının gerek içerik, gerek şekil, gerek ise görsellik ve kalite bakımından iyi bir şekilde hazırlanması gerekmektedir. Hali hazırda dil öğretimi yapılacak yerlerde kullanılacak kitaplar eğer hazırlanmış olan dil öğretimi kitapları arasından seçilmesi söz konusu olursa seçim aşamasında birçok kritere dikkat edilmesi gerekmektedir. Özellikle bilimsel analizden uzak, planlı bir seçimden uzak, yayın evinin reklamları ile, eğitimcilerin yapmış oldukları reklamlar ile, fiyatına ve göze hitap etmesine göre dil bilgisi kitaplarının seçimlerinin yapılması bu konuda daha dikkatli olmayı gerektirmektedir.

Dil eğitimi ve öğretimi gelişigüzel yapılamayacak derecede önem arz eden bir süreçtir. Bu sürecin taşınması gereken bazı özelliklerin olduğu bilinmektedir. Dil eğitiminden önce genel olarak eğitim programlarının taşınması gereken özelliklere baktığımızda;

- a. Bilim alanlarda oluşturulmak istenen hedeflerden,
- b. Amaçlara ulaşılabilmesi adına gerekli içeriklerin belirlenmesinden,
- c. Amaçlara ulaşılabilmesi adına gerekli öğrenim ve öğretim sürecinden,
- d. Amaçlara ulaşılıp ulaşılmadığının değerlendirmesinin yapılmasından meydana gelmektedir (Tay, 2005).

Belirlenen amaçlara ulaşılabilmesi adına içeriğin düzenlenmesi konusu da ders kitapları aracılığıyla gerçekleşir (Semerci, 2004). Ulaşılmak istenen hedeflere ulaşmak için tercih edilen ders materyallerinin

özellikle ders kitaplarının bilim alanların ve verenlerin ihtiyaçlarını karşılayacak özelliklerde ve öğrenme eylemini en basit düzeye indirebilecek şekilde hazırlanmış olmalıdır.

Ders kitaplarının seçiminde gereken hassasiyeti göstermek aynı zamanda yabancı dil öğretimi yapacak öğretmenlerinde görevleri arasındadır. Bu hassasiyeti kazanabilmek için kitap değerlendirme konusunda öğretmenlere gereken eğitimin verilmesi gerekirdi. Bu konuda ilk adımı YÖK, 2001–2002 senesinde öğretmen adayı yetiştiren tüm bölümlere “Konu Alanı Ders Kitabı İnceleme Dersi” koyarak atmıştır. YÖK’ün bu uygulamasındaki amaçları arasında ilerleyen yıllarda öğretmen olacak adayların meslek hayatında kullanacakları eğitim ve öğretim materyallerini, özellikle kitaplarını öğretime uygunluğu bakımından değerlendirebilecek yetenek ve kabiliyetler kazandırmak vardır (Yanpar, 1999).

Yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde Türkçe dil becerilerini öğrencilerin kazanması için hızla artan ders materyalleri arasında en fazla tercih edilen şüphesiz ders kitaplarıdır. Tercih edilen yabancı dil öğretim kitapları sadece ilkökul ve lise seviyesindeki öğrencilerin kullanımı ile sınırlı kalmayarak günümüzde hem üniversite hem de çalışan kesim tarafından kullanılmaktadır. Hitap edilen kitlenin bu derece genişlemesi kitaplara hem önem kazandırmakta hem de daha fazla görev ve sorumluluk yüklemektedir. Gün geçtikçe bu alanda ortaya çıkan yabancılara Türkçe öğretim kitapları Türkçe öğretmenlerinin ders kitabı seçiminde işlerini kolaylaştırırken bir taraftan da zorlaştırmaktadır. Öğretmenlerin kitap seçim aşamasında göz önünde bulundurması gereken, günümüzde teknolojinin hızla yayılarak öğrencilerin görsellik isteklerini ve farklı beklentilerini artırması konusu kitap seçimini daha da zorlaştırmaktadır. Burada öğretmenlerin kitap seçerken dikkat etmesi gereken noktalar arasında; dil öğretimini en kolay şekilde verebilecek, dil becerilerini istenen düzeye getirmede yardımcı olacak, dersleri eğlenceli bir ortama dönüştürebilecek, öğrenen ve öğreten tarafından da kabul gören ve beğenilen eserleri seçmek bulunmaktadır. Bu konuya ek olacak şekilde Göçer (2007:32) şunları ifade etmiştir; ders kitaplarına ulaşma kolay olmalıdır, öğrencilerin tamamının kullanması gerekmektedir, içerik olarak konu ile metin uygunluğu olmalıdır, öğrenenlerin seviyesine uygun olmalıdır, görsellik bakımından çekici olmalıdır ve yardımcı kitapları ile uyumlu olmalıdır. Ayrıca kitaplar çekicilik ile birlikte hedef kitleyi yönlendirebilecek, yardım almadan öğrencilerin gerek duydukları bilgilere ulaşmalarını sağlayacak, öğretmen olmadan insanların kendi kendilerine öğrenme eylemini gerçekleştirebilmelerine yardımcı olacak şekilde hazırlanmalıdır.

1.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu araştırma, Lale 1 Türkçe öğretim setinde kullanılan kitapların içerik, iç ve dış dizayn, yabancı dil öğretiminde dil becerilerini kazandırmada seviyeye uygunluk bakımınlarından Kazakistan’da üniversite öğrencilerinin düşüncelerinin hangi yönde olduğunu ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Bu çalışma ile aynı zamanda 2016-2017 eğitim yılında bu kitaptan yabancı dil olarak Türkçe öğrenimi gören öğrenciler ile 2015-2016 yılında öğrenim gören öğrencilerin düşüncelerini de karşılaştırmak hedeflenmiştir. Çalışmada, katılımcıların yani Lale 1 setini kullanmış olanların yaptıkları değerlendirmeler, yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde özellikle Kazakistan’da kullanılacak ders kitaplarının seçimi hakkında bilgi vermesi ve bu alanda materyal geliştirirken dikkat edilmesi gereken noktalara değinmesi bakımından farklı bir öneme sahiptir.

Çalışmanın amacı doğrultusunda aşağıda yer alan sorulara cevaplar aranmaya çalışılmıştır.

a. Türkçe öğrenen soydaşların yabancı dil olarak Türkçe öğretim setlerinden biri olan Lale 1 seti hakkında düşünceleri nasıldır?

b. Ankette belirtilen düşünceler doğrultusunda bu kitapların gelecek yıllarda okutulmaya devam etmesi doğru mudur?

c. İki yıl bu set ile öğrenim gören öğrencilerin düşünceleri arasında belirgin farklar var mıdır?

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma dahilinde nitel araştırma yaklaşımından anket tekniği kullanılmıştır. Anketler, belirli konularda saptanmış hipotezlere ya da sorulara bağlı bir şekilde bir evreni veya bir örnekleme meydana getiren kaynak insanların soruları cevaplamasını isteyerek düzenli ve planlı veri elde etme tekniklerinden bir tanesidir (Armağan, Akt. Balcı, 2005). Araştırmanın meydana gelmesinde ve verilerin toplanması aşamasında kullanılan öğrenci anketi aracılığıyla elde edilen veriler içerik analizi tekniği kullanılarak incelemeye alınmıştır. “İçerik analizi, belirli kurallara sahip olan kodlamalar yardımıyla bir yazının kimi kelimelerinin daha küçük içerik kategorileri ile özetlendiği sistematik, yinelenen bir tekniktir (Büyüköztürk ve diğ., 2012:240). Araştırmada ayrıca yarı yapılandırılmış bir tane anket sorusu ile de öğrencilerin kitap hakkında olumlu yada olumsuz düşüncelerini ifade edebilmeleri sağlanmıştır.

2.2. Araştırmanın Çalışma Grubu

Araştırma, Kazakistan’da Süleyman Demirel Üniversitesi’nde 2016-2017 yılında Mühendislik Fakültesi’nde Türkçe öğrenimi gören, A1 dil seviyesine sahip, 53 öğrenci ile yürütülmüştür. Araştırmaya

katılanların aşağı yukarı 36'sı erkek, 17'si kız öğrencidir. Bu kısımda tam sayı verilememesinin nedeni demografik bilgilerin öğrencilerden bazıları tarafından doldurulmamasıdır. Ayrıca araştırmaya katılanların %90'dan fazlasını Kazak öğrenciler oluşturmaktadır. Araştırmada evren olarak A1 seviyesindeki öğrencilerin tercih edilmesindeki neden ise Kazakistan'da üniversite düzeyinde Türkçenin yabancı dil olarak öğrenilmesinde Lale 1 öğretim setinden faydalanıyor olmalarıdır. Kitabı Türkçe öğretimi sürecinde inceleme imkanı bulmuş olmaları değerlendirmelerinde gerçeği daha fazla yansıtacaklarını düşünmemizi sağlamaktadır.

2.3. Verilerin Toplanması ve Analiz Edilmesi

Araştırmada, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan anket tekniği kullanılmıştır. Üç seçenekli 28 sorudan oluşan Likert tipi anketin kullanıldığı çalışmada ayrıca anketin son kısmında öğrencilerin kitap hakkında olumlu ve olumsuz düşüncelerini yazılı olarak ifade edebilecekleri 1 tane de yarı açık uçlu soruya yer verilmiştir. Araştırmada kullanılan veri toplama aracı bu alanda yapılan çalışmalar incelenerek ve bu alanda uzman 2 kişinin görüşleri alınarak hazırlanmıştır. Ayrıca bu çalışmada kullanılan anketin benzeri 2015-2016 yılında uygulanmış ve düzeltmelere gidilerek son şeklini almıştır. Anketin soruları elektronik ortamda hazırlanmış, soruların anlaşılmasında sorun çıkmaması için Kazakça tercüme yazılmış ve öğrencilerin cevaplamaları neticesinde veriler hazır hale gelmiştir. Anket neticesinde elde edilen verilerin analizinde, nitel araştırma veri analizi tekniklerinden içerik analizi tekniği ve betimsel analiz tekniği kullanılmıştır. Excel programıyla frekans ve yüzde dağılımları hesaplanan veriler yorumlanabilir hale getirilmiştir.

Araştırma neticesinde öğrencilerin yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılan Lale 1 öğretim seti hakkında düşüncelerini belirten sonuçlar ortaya konulmuştur. Anket yardımıyla elde edilen verilerin sunumunda ayrıca öğrenci görüşlerinin sunulduğu bir bölüm yer almaktadır. Bu bölümde **K₁**, **K₂**, **K₃**, şeklinde yapılan kodlamalar ankete katılan öğrencileri bildirmektedir. yapılmıştır:

3. BULGULAR

3.1. Anket Neticesinde Elde Edilen Bulgular

Yabancı dil olarak Türkçenin hedef kitleye öğretilmesinde önemli öğelerden bir tanesi öğretmenler ise bir tanesi de şüphesiz ders araç-gereçleridir. Ders araç gereçleri arasında da en büyük öneme sahip olan ders kitaplarıdır şüphesiz. Dil öğretiminde önemli bir yere sahip olan ders kitaplarının seçimi yapılırken kitaplar birden çok açıdan değerlendirilmeye alınmalı, üzerinde yeterince incelemeler yapılmalı, bu alanda yeniliklere açık olunmalı ve bir de öğrencilerin arzu ve istekleri her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Araştırmanın bu bölümünde Türkçe öğrenmekte olan öğrencilerin Lale 1 ders kitabı hakkındaki değerlendirmeleri ve bu değerlendirmelerin yüzdelerle dağılımları ortaya konulmuş daha sonra da yorumlanıp anlaşılır hale getirilmiştir. Aynı zamanda 2015-2016'da elde edilen değerler ile 2016-2017'de elde edilen değerler karşılaştırılmıştır. Bulguların son kısmında öğrencilerin kitap hakkındaki olumlu yada olumsuz görüşlerinin yer aldığı ifadeler bulunmaktadır.

Tablo 1. Öğrencilerin Lale 1 Öğretim Seti Hakkındaki Düşünceleri ve Yüzdelerle Dağılımları

	Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum	
	f	%	f	%	f	%
1. Metinler konu ile bağlantılıdır.	50	94.34%	3	5.66%	0	0.00%
2. Metinler ilgi çekicidir.	49	92.45%	2	3.77%	2	3.77%
3. Metinlerde kültürel değerlere yer verilmiştir.	32	60.38%	16	30.19%	5	9.43%
4. Metinler basit ve anlaşılır kelimelerden oluşmuştur.	51	96.23%	1	1.89%	1	1.89%
5. Dinleme etkinliklerinde alıştırmalara yeterince yer verilmiştir.	40	75.47%	11	20.75%	2	3.77%
6. Dinleme etkinlikleri dinleme –anlama becerimizi geliştirecek niteliktedir.	47	88.68%	5	9.43%	1	1.89%
7. Dinleme etkinlikleri derse daha iyi motive olmamızı sağlamaktadır.	39	73.58%	13	24.53%	1	1.89%
8. Konuşma etkinliklerine yeterince yer verilmemiştir.	23	43.40%	8	15.09%	22	41.51%
9. Konuşma etkinlikleri öğrencilerin ilgilerini çekecek şekilde hazırlanmıştır	38	71.70%	8	15.09%	7	13.21%
10. Konuşma etkinlikleri, konuşma becerisini geliştirici niteliktedir.	48	90.57%	3	5.66%	2	3.77%
11. Yazma etkinliklerine çok fazla yer verilmemiştir.	21	39.62%	14	26.42%	18	33.96%

12. Yazma etkinlikleri konuya uygun bir şekilde hazırlanmıştır.	43	81.13%	7	13.21%	3	5.66%
13. Yazma etkinlikleri seviyemize uygun hazırlanmıştır.	43	81.13%	8	15.09%	2	3.77%
14. Yazma etkinliklerinde atasözü ve deyimlerin kullanımına yönelik aktiviteler vardır.	19	35.85%	17	32.08%	17	32.08%
15. Dil bilgisi konuları dil seviyemize uygun seçilmiştir.	46	86.79%	5	9.43%	2	3.77%
16. Dil bilgisi konuları açık ve anlaşılır bir şekilde anlatılmıştır.	45	84.91%	5	9.43%	3	5.66%
17. Dil bilgisi konuları örneklerle yeterince desteklenmiştir.	45	84.91%	6	11.32%	2	3.77%
18. İzleme-Anlama bölümündeki videolar uzmanca hazırlanmıştır.	35	66.04%	12	22.64%	6	11.32%
19. İzleme-Anlama bölümü konunun daha iyi şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır.	37	69.81%	13	24.53%	3	5.66%
20. İzleme-Anlama bölümü dil seviyemize uygun olarak hazırlanmıştır.	43	81.13%	8	15.09%	2	3.77%
21. Alıştırmalar yeterli sayıda verilmiştir.	46	86.79%	6	11.32%	1	1.89%
22. Alıştırmalar seviyemize uygun hazırlanmıştır.	43	81.13%	10	18.87%	1	1.89%
23. Alıştırmalar Türkçe dil becerilerini geliştirecek şekilde hazırlanmıştır.	44	83.02%	8	15.09%	1	1.89%
24. Oyun-Eğlence bölümündeki alıştırmalar eğlendirici değildir.	20	37.74%	15	28.30%	18	33.96%
25. Sözlükçe bölümündeki kelimeler konu ile bağlantılıdır.	47	88.68%	6	11.32%	0	0.00%
26. Proje ödevleri Türkçe seviyemize katkı sağlayacak şekilde hazırlanmıştır.	31	58.49%	18	33.96%	4	7.55%
27. Kitaplar sade ve anlaşılır bir yapıya sahiptir.	44	83.02%	8	15.09%	1	1.89%
28. Kitaplar Türkçe öğretimi açısından idealdir.	43	81.13%	9	16.98%	1	1.89%

Tablo 1'deki anket sorularına katılımcıların verdikleri cevaplar incelendiğinde katılımcıların genel anlamda Lale 1 Türkçe öğretim setinden memnun oldukları görülmektedir. Anket verileri incelendiği zaman öğrencilerin % 96.23'lük oranla *katılıyorum* seçeneğini işaretledikleri "Metinler basit ve anlaşılır kelimelerden oluşmuştur" ifadesi bu seçeneğin tamamına bakıldığında en yüksek orana sahiptir. Bu ifadenin bir önceki yıl öğrenciler tarafından katılıyorum olarak işaretlendiği oran ise % 95.83 olmuştur. İki yıl arasında pek fark görülmemektedir ve bu oranlar bizlere metinlerin gerçekten biraz basit olduğu konusunda bilgi vermektedir. Daha sonra *katılıyorum* seçeneğinin en fazla işaretlendiği ifade % 94.34 ile "Metinler konu ile bağlantılıdır" ifadesidir. Bu ifadenin bir önceki yılki yüzdeleri değeri ise % 93.75'tir. Bu iki orandaki yakınlık metinlerin seçiminde doğru tercihler yapıldığını göstermektedir. Daha sonra katılıyorum seçeneğinin en fazla işaretlendiği ifade % 92.45 ile "Metinler ilgi çekicidir" ifadesidir. Bu ifadenin bir önceki yıl almış olduğu yüzdeleri değeri ise % 91.67'dir. Bu oranların hem yüksek hem de yakın olması gerçekten metinlerin öğrenciler tarafından ilginç bulunduğunu göstermektedir. *Katılıyorum* seçeneğinin en az işaretlendiği ifadeye bakıldığında; % 35.85'lik oranla "Yazma etkinliklerinde atasözü ve deyimlerin kullanımına yönelik aktiviteler vardır" ifadesi en az değeri alırken bu ifade bir önceki yıl % 27.08'lik bir oran almıştır. Bu oranlara bakıldığı zaman yazma etkinliklerinde atasözü ve deyimlerde eksiklik olduğu görülmektedir.

Anket verileri incelendiği zaman öğrencilerin % 33.96'lık oranla *kararsızım* seçeneğini işaretledikleri "Proje ödevleri Türkçe seviyemize katkı sağlayacak şekilde hazırlanmıştır" ifadesi bu seçeneğin tamamına bakıldığında en yüksek orana sahiptir. Bu ifadenin bir önceki yıl öğrenciler tarafından *kararsızım* olarak işaretlendiği oran ise % 31.25 olmuştur. İki yıl arasında bu ifade de pek fark görülmemektedir ve bu oranlardan yola çıkarak proje ödevleri konusunu bir daha ele almak gerektiği gözükmemektedir. Daha sonra *kararsızım* seçeneğinin en fazla işaretlendiği ifade % 32.08 ile "Yazma etkinliklerinde atasözü ve deyimlerin kullanımına yönelik aktiviteler vardır." ifadesidir. Bu ifadenin bir önceki yılki yüzdeleri değeri ise % 22.92'tir. Bu iki oran arasında % 10'luk bir fark görülmektedir. Öğrenciler bu ifade de yakın düşünceye sahiptirler. Daha sonra *kararsızım* seçeneğinin en fazla işaretlendiği ifade % 30.19 ile "Metinlerde kültürel değerlere yer verilmiştir." ifadesidir. Bu ifadenin geçen yıl almış olduğu yüzdeleri değeri ise % 16.67'dir. İki yıl arasında % 14'lük gibi bir fark oluşsa da bu ifadenin iki yılın karşılaştırılması neticesinde kararsızlık oranında bir artış olmuştur. *Kararsızım* seçeneğinin en az işaretlendiği ifadeye bakıldığında; % 1.89'lük

oranla “Metinler basit ve anlaşılır kelimelerden oluşmuştur” ifadesi en az değeri alırken bu ifade geçen yıl % 4.17’lik bir oran almıştır. Oranlardaki azlığın sebebi bu ifadenin *katılıyorum* seçeneğinde yüksek değerler almış olmasıdır.

Anket yardımıyla elde edilen veriler incelendiğinde katılımcıların % 41.51’lik oranla *katılmıyorum* seçeneğini işaretledikleri “Konuşma etkinliklerine yeterince yer verilmemiştir” ifadesi bu seçeneğin tamamına bakıldığında en yüksek orana sahiptir. Bu ifadenin bir önceki yıl da öğrenciler tarafından *katılmıyorum* olarak en yüksek değerle yani % 54.17 ile işaretlendiği görülmektedir. İki yıl arasında bu ifadede de biraz fark görülmektedir. Bu yıl katılan öğrenciler önceki yıl katılanlara göre konuşma etkinliklerine yeterince yer verildiğini düşünmektedirler. Daha sonra *katılmıyorum* seçeneğinin en fazla işaretlendiği ifade % 33.96’lık bir oranla “Oyun-Eğlence bölümündeki alıştırmalar eğlendirici değildir” ifadesidir. Bu ifadenin bir önceki yılki yüzdelik değeri ise % 16.67’dir. Bu iki oran arasında % 17’lik bir fark görülmektedir. Öğrenciler bu ifade de biraz farklı düşünceye sahiptirler. Bu yılki öğrenciler geçen yılki öğrencilere nazaran oyun-eğlence bölümünü daha eğlenceli bulmuşlardır. Daha sonra *katılmıyorum* seçeneğinin en fazla işaretlendiği ifade % 33.96 ile “Yazma etkinliklerine çok fazla yer verilmemiştir” ifadesidir. Bu ifadenin geçen yıl almış olduğu yüzdelik değer ise % 39.58’dir. İki yıl arasında % 6’lık gibi bir fark oluşmuş ve önceki yıl katılanlar ile bu yıl katılanlar yazma etkinliklerinin yeterli oranda sunulduğunu ifade etmektedirler. *Katılmıyorum* seçeneğinin en az işaretlendiği ifadeye bakıldığında; % 0.00’lık oranla “Metinler konu ile bağlantılıdır” ve “Sözlükçe bölümündeki kelimeler konu ile bağlantılıdır” ifadeleri en az değerleri alırken bu ifadelerden birincisi yine önceki yılki gibi % 0.00’lık bir oran alırken, ikinci ifade % 2.08’lik bir oran almıştır. Oranlardaki azlığın sebebi bu ifadelerin *katılıyorum* seçeneklerinde yüksek değerler almış olmasıdır. Bu değerler incelendiği zaman katılımcılar sözlükçeyi ve seçilen metinleri konuya uygun bulmuşlardır.

Anket çalışmasının son kısmında öğrencilerin bu kitap hakkındaki düşüncelerinin sadece araştırmacı tarafından seçilen ifadelerle sınırlı kalmaması, öğrencilere ek değerlendirme ve olumlu-olumsuz görüşlerini var ise ifade etmeleri adına yarı açık uçlu bir soru yöneltilmiştir. Bu soruya öğrencilerin verdikleri cevaplar bir sıraya konularak, cümledeki yazım yanlışları düzeltilerek, devrik ve eksik cümleler tamamlanarak, başka dillerde ifade ettikleri cümleler Türkçeye çevrilerek aşağıda verilmiştir.

Tablo 2. Öğrencilerin Lale 1 Öğretim Seti Hakkındaki Düşüncelerinin Cümlelerle İfade Edilmiş Şekli

S₁: Kitaplar hakkında bunlardan başka olumlu ve olumsuz düşüncelerinizi yazınız.

K₁: Kitap dil öğretimi için özel hazırlanmıştır.

K₂: Kitap güzel, anlaşılması kolay, biraz daha pratik yapma imkanı istiyorum, dil bilgisi kuralları ile ilgili açıklamalar istiyorum, aksi taktirde herşey iyi.

K₃: Kitap yeni başlayanlar için özel, avantajlı olarak hazırlanmıştır.

K₄: Kitap güzel.

K₅: Bence biraz uzun metinleri olsa daha iyi olur.

K₆: Yazma etkinlikleri ve dil bilgisi alıştırmaları çok az.

K₇: Metinler çok kısa ve kolay hazırlanmış.

K₈: Hepsi çok güzeldi.

K₉: Hepsi güzel.

K₁₀: Kitaplar sade ve anlaşılır bir yapıya sahiptir.

K₁₁: Kitap güzel yazılmış, hepsi anlaşılır.

K₁₂: Kitap ile ilgili çok güzel düşüncelerim var. Gelecekte bu kitabı daha da geliştirse güzel olurdu. Bu kitabı okuduğuma çok sevdim.

K₁₃: Benim değerlendirmem 5, gerçekten kitabı sevdim.

K₁₄: Kitap güzel yazılmış ama dil bilgisi kurallarını anlatırken çok örnek olsa diye düşünüyorum.

K₁₅: Çok kolay ve anlaşılır bir kitap. Ben daha fazla kelime öğrenmek istiyorum.

K₁₆: Yazma, konuşma, dinleme bölümlerinden sonra verilmiş olan dil bilgisi bölümü ön tarafta olsa güzel olurdu. Çünkü dersi iyi anlamak için önce dil bilgisini bilmek gerekiyor diye düşünüyorum.

K₁₇: Görünüşü için teşekkürler.

Tablo 2’deki soruya katılımcıların verdikleri cevaplar incelendiğinde öğrencilerin genel olarak kitaptan memnun olduklarını söylemek mümkündür. Ne varki, öğrenciler kitapla ilgili dil bilgisi alıştırmalarının az olduğunu, matınların azlığını, yazma alıştırmalarının azlığını hem bu çalışmada hem de önceki yıl yapılan çalışmada ifade etmişlerdir. Bu çalışmada ayrıca öğrenciler, dil bilgisi kuralları ile ilgili açıklamaların az olduğunu, metinlerin kısa ve kolay olduğunu, kitabın kolay olduğunu, daha fazla kelime öğrenmek istediklerini, dil bilgisinin konunun baş tarafında olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu ifadelerden farklı olarak

önceki yıl öğrenciler, konularının artırılması gerektiğini, videoların kitaba eklenmesi gerektiğini, sözlükçe bölümünün olması gerektiğini ifade etmişlerdir.

4. Sonuç Ve Öneriler

Süleyman Demirel Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, 1. Sınıf öğrencilerinin katılımıyla gerçekleştirilen Lale 1 ders kitabını değerlendirme anketinin sonuçları bizlere bir takım sonuçlar vermiştir.

Öğrencilerin kitap hakkında değerlendirmeleri neticesinde elde edilen oranlar ile önceki yıl elde edilen oranlar karşılaştırıldığı zaman; özellikle öğrencilerin dinleme-anlama bölümü ile ilgili düşüncelerinin olumlu yönde arttığını söylemek mümkündür. Bu artış, öğretmenin dinleme-anlama bölümünü işlerken biraz daha geçen yıla nazaran hassas olmasından kaynaklanmaktadır. Artışın görüldüğü bir diğer bölüm ise izleme-anlama bölümüdür. Bu artışın sebebi de öğretmenin bu bölümle ilgili etkinlikleri yaparken biraz daha hassas olmasıdır. Oranlarda görülen artışlarla birlikte bazı oranlarda da düşüşler yaşanmıştır. Örneğin; “Kitapların sade ve anlaşılır bir yapıya sahiptir” ifadesinde öğrenciler önceki yıl daha fazla katılıyorum seçeneğini işaretlerken bu oranda %12’lik bir düşüş söz konusudur. “Alıştırmalar Türkçe dil becerilerini geliştirecek şekilde hazırlanmıştır” ifadesinde de %10’luk bir oranda düşüşün yaşandığı görülmektedir. “Alıştırmalar seviyemize uygun hazırlanmıştır.” İfadesinde de %12’lik bir oranda düşüş gözlenmektedir. Ayrıca yazma bölümü hakkında öğrencilerin beğenisinde aşağı yukarı %12’lik bir oranda düşüşün olduğunu söylemek mümkündür.

Bu değerlendirmeler ışığında bakılacak olursa öğrenciler genel anlamda kitaptan memnun olduklarını söylemek mümkündür. Bilimsellik açısından bu yargı bir sonuç ifade etmektedir ama önemli olan beğenilerle birlikte beğenilmeyen kısımları tespit etmek ve ona göre bir takım çalışmalar yapmaktır. Bu bağlamda kitapların eksik ve geliştirilmesi gereken bir takım yönleri olduğunu söyleyebiliriz. Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, Kazakistanlı öğrencilerin Türkçeye yakın bir dile sahip olmaları kitapların onlar açısından basit olmasına neden olmaktadır. Bir öğrencinin ifade ettiği “Yeni kelimeler öğrenmek istiyorum” cümlesi bu konuda biraz bilgi vermektedir. Yani kitaplarda öğrencilerin biraz zorlanmasına sebep olacak kapasite, içerik bulunmamaktadır. Bu açıdan yabancı dil olarak Türkçe öğretimi yapacak öğretmenlerin tercihleri sırasında çok basit kitapları seçmemesi gerekmektedir. Ayrıca konuların azlığı da bir diğer eleştiri konusudur. Kitapta toplamda 12 tane konu vardır ve bu konular bir yıllık eğitim süreci adına yeterli olmamaktadır. Öğrencilerin yeni sözcükler öğrenmesi adına kitabın içindeki konular ve ele alınan metinler biraz daha çoğaltılmalıdır. Kitapta özellikle dil bilgisi bölümüyle ilgili düzenlemelere gidilmelidir. Kitabın dinleme ve izleme bölümlerine ait videoları ve ses dosyaları bir cd veya başka bir şekilde öğrencilerin kullanımına açılmalıdır. Öğrencilerin dil becerilerini geliştirecek kimi videolar ve şarkılar set ile birlikte öğrencilerin kullanımına sunulmalıdır. Kitaptaki alıştırmalar günlük yaşamda dil öğrencilerinin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde de hazırlanmalıdır. Konu sonlarında yer alan sözlükçe bölümlerinin kelime sayıları biraz daha artırılmalı ve konuya biraz daha katkı sağlayacak sözlerden oluşturulmalıdır ve kelimeler tercümeleleriyle birlikte sunulmalıdır. Kitaplardaki alıştırmaların cevapları dil öğrencilerinin rahatlıkla olmasa da bir şekilde ulaşabilecekleri bir sistemle onlara verilmelidir. Değerlendirme bölümünde yer alan soruların sayıları artırılmalı ve farklı soru tipleri ile bu bölüm zenginleştirilmelidir.

Kaynakça

1. Balcı, A. (2005). *Sosyal Bilimlerde Araştırma*. Ankara: PegemA Yayıncılık.
2. Kılıç, A. ve Seven, S. (2002). *Konu alanı ders kitabı incelemesi (2. baskı)*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
3. Ceyhan, E. ve Yiğit, B. (2003). *Konu alanı ders kitabı incelemesi*. Ankara: Anı Yayıncılık
4. Tay, B. (2005), “*Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Öğrenme Stratejileri*” *Gazi Üniversitesi, Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*. S. 6.1. s. 209–225.
5. Semerci, Ç. (2004), “*İlköğretim Türkçe ve Matematik Ders Kitaplarını Genel Değerlendirme Ölçeği*” *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* S. 28,1. s. 49–54.
6. Yanpar, T. T. ve Yıldırım, S. (1999). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*, Ankara: Anı Yayıncılık
7. Göçer A. *Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kullanılan Ders Kitaplarının Ölçme ve Değerlendirme Açısından İncelenmesi // Dil Dergisi – cilt. 137 – 2007 – s. 30-46.*
8. Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri (Geliştirilmiş 11. Baskı)*. Ankara: Pegem Akademi.

Сабирава Рабия Султанбековна

Учитель информатики и математики, средняя школа имени Валерия Чкалова,
Жамбылская область Жамбылский район. E-mail : rabiya5577@mail.ru

Машанло Фархат Абдукаримович

Учитель физической культуры, средняя школа № 34, г.Тараз, fah_777@mail.ru

РОЛЬ СЕМЬИ В ВОСПИТАНИИ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ

Түйін: Отбасылық тәрбие – бұл нақты отбасы жағдайында дамып келе жатқан тәрбие мен білім берудің күрделі және көп қырлы жүйесі, ата-аналар мен туыстарының күші-жігері. Бұл балалар мен ата-аналардың тұқымдық және биологиялық (табиғи) денсаулығына, материалдық және экономикалық қауіпсіздігіне, элументтік мәртебеге, тұрмыс жағдайына, отбасы мүшелерінің санын, тұрғылықты жерін, балаға деген көзқарасымен байланысты. Осының бәрі органикалық түрде бір-біріне айналып, әр нақты жағдайда әртүрлі тәсілдермен көрінеді. Отбасылық білім берудің мақсаты – ересек адамдарға ауыртпалықсыз бейімделуге, өмір жолында туындайтын қиындықтарды және кедергілерді еңсеруге көмектесетін жеке қасиеттерді қалыптастыру.

Түйінді сөздер: отбасы, дағдарыс, отбасылық тәрбие, тұлға.

Резюме: Семейное воспитание – это сложная и многогранная система воспитания и образования, складывающаяся в условиях конкретной семьи и силами родителей и родственников. На него влияют наследственность и биологическое (природное) здоровье детей и родителей, материально-экономическая обеспеченность, социальное положение, уклад жизни, количество членов семьи, место проживания, отношение к ребенку. Все это органично переплетается и в каждом конкретном случае проявляется по-разному. Целью семейного воспитания является формирование качеств личности, которые помогут безболезненно адаптироваться к взрослой жизни, достойно преодолеть трудности и преграды, встречающиеся на жизненном пути.

Ключевые слова: семья, кризис, семейное воспитание, личность

Summary: Family education is a complex and multifaceted system of upbringing and education that develops in the conditions of a particular family and the efforts of parents and relatives. It is affected by heredity and biological (natural) health of children and parents, material and economic security, social status, way of life, number of family members, place of residence, attitude to the child. All this organically intertwines and in each specific case manifests itself in different ways. The goal of family education is the formation of personality traits that will help to adapt painlessly to adulthood, adequately overcome the difficulties and obstacles that occur on the path of life.

Keywords: family, crisis, family education, personality

Развитие современного общества характеризуется все возрастающей динамичностью, стремлением освоить новые уровни познания, изменением социального устройства и возникновением качественно новых видов деятельности в ранее неизвестных областях. Поэтому образование и наука признаны одним из важнейших приоритетов долгосрочной Стратегии «Казахстан – 2030». На рубеже XX–XXI вв. остро стоят вопросы сохранения и преумножения гуманистического, морального, этического потенциала многонационального народа Казахстан. Законом РК Об образовании в подпункте 4 предусмотрено, что образование носит светский, гуманистический и развивающий характер, и главным приоритетом является развитие гражданских и национальных ценностей, жизни и здоровья человека, свободного развития личности, и данные условия должны проследиваться на всех уровнях обучения, что обеспечивает непрерывность процесса образования и преемственность его уровней [1]. Вероятно, поэтому первостепенный смысл приобрел разговор о семье. Традиционно главным институтом воспитания является семья. То, что ребенок в детские годы приобретает в семье, он сохраняет в течение всей последующей жизни. Важность семьи как института воспитания обусловлена тем, что в ней ребенок находится в течение значительной части своей жизни, и по длительности своего воздействия на личность ни один из институтов воспитания не может сравниться с семьей. В ней закладываются основы личности ребенка, и к поступлению в школу он уже более чем наполовину сформировался как личность. Семья может выступать в качестве как положительного, так и отрицательного фактора воспитания. Положительное воздействие на личность ребенка состоит в том, что никто, кроме самых близких для него в семье людей – матери, отца, бабушки, дедушки, брата, сестры, не относится к ребенку лучше, не любит его так и не заботится столько о нем. И вместе с тем никакой другой социальный институт не может потенциально нанести столько вреда в воспитании детей, сколько может сделать семья. Семья – это особого рода коллектив, играющий в воспитании основную, долговременную и важнейшую роль. У тревожных матерей часто вырастают тревожные дети; честолюбивые родители нередко так подавляют своих детей, что это приводит к появлению у них комплекса неполноценности; несдержанный отец, выходящий из себя по малейшему поводу, нередко, сам того не ведая, формирует подобный же тип поведения у своих детей и т.д. В связи с особой воспитательной ролью семьи возникает вопрос о том, как сделать так, чтобы максимизировать положительные и свести к минимуму отрицательные влияния семьи на воспитание ребенка. Для этого необходимо точно определить внутрисемейные социально-психологические факторы, имеющие воспитательное зна-

чение. Главное в воспитании маленького человека – достижение душевного единения, нравственной связи родителей с ребенком. Родителям ни в коем случае не стоит пускать процесс воспитания на самотек и в более старшем возрасте, оставлять повзрослевшего ребенка наедине самим с собой. Именно в семье ребенок получает первый жизненный опыт, делает первые наблюдения и учится как себя вести в различных ситуациях. Очень важно, чтобы то, чему мы учим ребенка, подкреплялось конкретными примерами, чтобы он видел, что у взрослых теория не расходится с практикой. Каждый из родителей видит в детях свое продолжение, реализацию определенных установок или идеалов. И очень трудно отстает от них.

Конфликтная ситуация между родителями – различные подходы к воспитанию детей.

Первая задача родителей – найти общее решение, убедить друг друга. Если придется идти на компромисс, то обязательно, чтобы основные требования сторон были удовлетворены. Когда один родитель принимает решение, он обязательно должен помнить о позиции второго. Вторая задача - сделать так, чтобы ребенок не видел противоречий в позициях родителей, т.е. обсуждать эти вопросы лучше без него. Дети быстро “схватывают” сказанное и довольно легко маневрируют между родителями, добиваясь сиюминутных выгод (обычно в сторону лени, плохой учебы, непослушания и т.д.).

Родители, принимая решение, должны на первое место ставить не собственные взгляды, а то, что будет более полезным для ребенка.

В общении у взрослых и детей вырабатываются принципы общения:

1) Принятие ребенка, т.е. ребенок принимается таким, какой он есть.

2) Эмпатия (сопереживание) – взрослый смотрит глазами ребенка на проблемы, принимает его позицию.

3) Конгруэнтность. Предполагает адекватное отношение со стороны взрослого человека к происходящему. Родители могут любить ребенка не за что-то, несмотря на то, что он некрасив, не умен, на него жалуются соседи. Ребенок принимается таким, какой он есть. Возможно, родители любят его, когда ребенок соответствует их ожиданиям. когда хорошо учится и ведет себя. но если ребенок не удовлетворяет тем потребностям, то ребенок как бы отвергается, отношение меняется в худшую сторону. Это приносит значительные трудности, ребенок не уверен в родителях, он не чувствует той эмоциональной безопасности, которая должна быть с самого младенчества [2].

Эффективность воспитания детей в семье зависит от единства требований к ребенку со стороны родителей и педагогов (воспитателей детского сада, учителей школы). Взаимодействие семьи и учреждения образования - важнейшее условие успеха в воспитании детей, но оно возможно в том случае, когда воспитатели и родители становятся единомышленниками, способными вовремя заметить и устранить причины тревожного поведения ребенка; найти эффективные средства включения его в лично и общественно значимую деятельность, обеспечивающую развитие внутренних сил и нравственное становление растущего человека. [3]

Знание общих тенденций развития семьи и факторов, влияющих на социализацию личности в семье, воспитателю необходимы знания в области социальной педагогики для выработки стратегии и тактики педагогически грамотного воздействия на конкретную семью, оказания ей квалифицированной психолого-педагогической и социальной помощи [4]. Физическое развитие заключается не только лишь в ежедневных занятиях утренней гимнастикой или совместными пробежками. Это, конечно, также положительные моменты воспитания, но физическое развитие начинается ещё задолго до подобных упражнений, ведь к нему относится также формирование у ребёнка с первых же месяцев элементарных двигательных навыков: вначале сидения, потом ходьбы без посторонней помощи и, наконец, приобщение крохи к здоровому образу жизни. Любовь к физкультуре и спорту нужно прививать ребёнку с раннего детства. Легче этого добиться, привнося в совместные занятия развлекательные элементы, ведь для дошкольника ведущим видом деятельности остаётся игра. Ребёнку постарше важнее уже собственный пример родителей. К тому же, при совместных занятиях спортом возрастает и сплочённость семьи.

Список используемой литературы

1. Сабирова Д.А. Художественный мир семьи в литературе Казахстана: типология и методика изучения. Дис.на соиск.док. Алматы, 2016- 170с.
2. Источник: <http://www.kid.ru/pregnancy/index583.php3>
3. Арнаутова Е.П. Основы сотрудничества педагога с семьей дошкольника. М., 1994.
4. Асадуллина М. Н., Колодяжная Т. П. Роль семьи в воспитании ребенка // Теория и практика образования в современном мире: материалы Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, февраль 2012 г.). – СПб.: Реноме, 2012. – С. 93-95

Сабилова Дина Алтаевна

доктор PhD, ст.преподаватель КазГосЖенПУ, E-mail :dinasabirova_84.kz@mail.ru.

Чектыбаева Лаура Толеубаевна

учитель русского языка и литературы, школа-гимназия № 59, г.Алматы,

E-mail : laura09031973@gmail.com.

ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ МИР СЕМЬИ В ЛИТЕРАТУРЕ КАЗАХСТАНА ПЕРИОДА НЕЗАВИСИМОСТИ

Түйін: Отбасы тұжырымдамалары психологиялық, мәдени және әлеуметтанушылық тұрғыдан сипаттамасымен бірге, сондай-ақ фольклорда және әдебиетте қалай бейнеленгені туралы қазіргі заманғы Қазақстан әдебиетіндегі әлемдік модельдің типологиясын анықтауға болады.

Түйінді сөздер: отбасының көркем әлемі, тәуелсіздік кезеңіндегі қазақстандық әдебиет

Резюме: Понятия семьи с точки зрения психологической, культурологической и социологической в совокупности с описанием того, как она изображается в фольклоре и литературе может быть использовано при выявлении типологии модели мира в современной литературе Казахстана.

Ключевые слова: Художественный мир семьи, литература Казахстана периода Независимости

Summary: The concepts of the family from the point of view of the psychological, cultural and sociological, together with a description of how it is portrayed in folklore and literature, can be used to reveal the typology of the world model in the contemporary literature of Kazakhstan.

Keywords: Art world of the family, Kazakhstan literature of the Independence period

Понятие «художественный мир» в последние годы действительно обрело категориальный статус для литературоведческой науки, что зафиксировано в целом ряде филологических словарей и вузовских учебников. Труды М.М. Бахтина [1], Р. Якобсона [2], Ю.М. Лотмана [3], М.Л. Гаспарова [4] внесли огромный вклад в развитие теории художественного мира в XX в., благодаря чему это понятие обрело устойчивый статус в современной науке о литературе.

«Художественный мир – это особая модель действительности, созданная писателем с помощью словесно-речевых средств и основанная на базе достигнутых к данному моменту сведений об общественной и внутренней жизни человека» [5, с. 17]. В такой трактовке художественного мира явно вырисовывается его связь с изменяющимся мировоззрением писателя. Из этого определения очевидно, что нельзя рассматривать данное понятие в отрыве от контекста эпохи, стремления человечества познать себя и окружающую действительность.

М.Л. Гаспаров, вложив в суть понятия «художественный мир» «объективно установимое содержание», пришел к важному умозаключению о том, что художественный мир текста представляется системой всех образов и мотивов, присутствующих в данном тексте [89].

С учетом всех имеющихся определений понятия ХМ в современном литературоведении, которые были нами тщательно изучены, попытаемся предложить свой вариант, ориентированный на проблематику диссертационного исследования и основанный на теоретико-методических открытиях ученых-литературоведов кафедры русского языка и литературы КазНПУ имени Абая.

Художественный мир – это мир, воспроизведенный и вторичный по отношению к реальному и не совпадающий с ним. Он обладает своей эстетикой и своими закономерностями воплощения и развития. Переход из мира в «мир» осуществляется через текст. Условно это движение можно изобразить следующим образом:

$$\begin{array}{ccccccc} & \text{мир} & & & \text{художественный} & & \\ A & \text{-----} & \rightarrow & \text{ТЕКСТ} & \rightarrow & A' & \text{-----} \\ & \text{реальный} & & & \text{мир} & & \end{array}$$

или $A \rightarrow \text{ТЕКСТ} \rightarrow A'$, где $A \neq A'$.

В ХМ все подчинено общим принципам и единому авторскому замыслу. Этот мир сконструирован избирательно, он комбинаторен и локален: он может быть больше и шире реального мира своей духовной насыщенностью, эмоционально-смысловой сконцентрированностью, пространственно-временной объемностью, а также своей красочностью и выразительностью. В.В. Савельева называет этот мир «альтернативным», виртуальным вариантом реального мира [6, с.47].

Концепцию художественного мира последовательно и плодотворно разрабатывают ученые кафедры русского языка и литературы КазНПУ им. Абая. Она воплотилась в их научных трудах и во всех школьных учебниках нового поколения по русской литературе с 5 по 11-й классы. В частности, учебник для 7 класса называется «Мир художественной литературы» [7].

ХМ – это некое метаединство, объединяющее в себе целый ряд эстетических категорий. Художественный мир как инвариант может иметь множество вариативных проявлений:

Художественный мир

Границы между обозначенными вариантами миров зыбкие и условные, т.к. «миры» тесно взаимосвязаны и взаимообуславливают друг друга, и обладают способностью к подвижности внутри инвариантной системы «художественный мир». Большие по объему миры состоят из миров меньших величин. Художественный мир эпохи включает в себя все другие варианты миров. Казахстанский учебник для школьников по русской литературе XX в. общественно-гуманитарного направления имеет подзаголовок «Художественный мир эпохи», понимание которого возникает в результате представления совокупности отдельных художественных миров поэтов, писателей и их произведений [8;9].

О зависимости художественного мира от эпохи и времени создания произведения также говорил Н.К. Гей, который под методом его воспроизведения понимал «открытие мира, концепцию мира и человека, в которой выражается не только писатель, но и эпоха, породившая писателя» [10, с. 352]. В связи с этим актуализируется вопрос о контексте эпохи и биографии писателя для более полного проникновения в «реальность» произведения.

С этой точки зрения предлагаемый в работе художественный мир литературы Казахстана представляет собой совокупность функционально-семантических и эстетических взглядов и принципов, содержащихся в названной литературе. Особенности понимания мира, человека, семьи, природы, реализованные в слове, формируют этот мир. По сути дела исследование художественного мира, связанное с поэтикой художественного обобщения, позволило выявить выработанные литературные каноны казахстанской литературой во 2-ой половине XX и начале XXI вв., определить наиболее типичную условно-нормативную связь содержания с формой. В передаче эстетических идеалов и моральных ценностей, в изображении мира и человека требуются те или иные формулы, соединение которых и порождает нормативный художественный мир литературы Казахстана. Следует учесть, что литература Казахстана в силу своего видения вещей и духовных феноменов порождает свой тип художественного мира, который формируется и под влиянием жанрово-родовой принадлежности.

Учеными-филологами КазНПУ им. Абая под редакцией профессора С.Д. Абишевой было издано 4 выпуска научных сборников «Художественный мир литературы Казахстана. Компендиум» [11], где представлены различные варианты изучения понятия «художественный мир».

Авторы Компендиума показывают, что художественный мир формируется и особенностями авторского «я». Психодинамическая экспликация мира авторского «я» определяется тем, что этот мир – единственный, определенный позицией автора. Блестящее доказатель-

ство – книга В.В. Бадикова «Прикосновение брата: Художественный мир Д. Исабекова», где показано, как соединение индивидуального сознания писателя с национальным порождает неповторимый мир современного казахстанского писателя [12]. Изучение в Компендиуме художественного мира поэта (О. Сулейменова) и прозаика (У. Тажикинова) основывается на обращении к постоянным темам и традиционным для них формам.

Художественный мир произведения обладает внутренним единством содержания и имеет свои закономерности, о чем свидетельствует изучение в Компендиуме исторического романа М. Симашко «Маздок» и автобиографического романа И. Щеголихина «Не жалею, не зову, не плачу...» [12, с.153]. Выясняется, что художественный мир произведения возникает в результате синтеза внешнего (элементы формы: пространство, время, персонаж, повествование) и внутреннего (социопсихическое устройство и нравственно-историческое наполнение).

Принципы отличия изображения человека в культуре Казахстана, его внутреннего мира, духовного мира определяются семантикой обобщения и системности. Выявление духовно-нравственной основы и системы структурных элементов мира человека дает возможность создать модель этого мира. Теоретическое моделирование мира человека дано в книгах В.В. Савельевой по художественной антропологии [13]. Среди огромного количества составляющих мира человека важное место занимают душа и любовь, которые стали предметом рассмотрения в Компендиуме на материале поэзии современных казахстанских поэтов.

Предметный мир – подробности обстановки, эпохи и быта – принимает участие в создании сюжетно-композиционного движения и является способом передачи психологического состояния героев. Изучение бытовых реалий в поэзии – одна из перспективных тем, в казахстанской науке разрабатываемая Т.П. Чаплышкиной [14].

Мир природы – это особое видение природы, свойственное для творчества конкретного поэта или писателя (эпохи, направления, национальной литературы), имеющее свои художественные закономерности развития и воплощения. Этому направлению в изучении художественного мира посвящена книга С.Д. Абишевой «Поэтическая система «мир природы»: Структура и семантика». В русле данного научного направления в Компендиуме представлена система природных образов казахстанской поэзии. Определяющими образами в природном мире выдающегося казахского поэта М. Макатаева являются солнце и горы, содержание которых связано с его индивидуальным ландшафтным опытом и восходит к национальной и мифопоэтической традициям. Объединяют целую группу казахстанских поэтов образы утра и птиц. Переключки «многих голосов».

Формирование современного художественного мира литературы Казахстана связано и с эстетикой постмодернизма, о чем свидетельствует статья Л.В. Сафроновой [15].

Границы между «мирами» условны и не регламентированы строго, они изоморфны, склонны к взаимопроникновению друг в друга. Это явление наблюдается как в прозе, так и в поэзии. Во всех вариантах художественного мира основу терминологического определения составляет синтез формы и содержания.

Категория «художественный мир семьи» является вариантом инварианта «художественный мир» и, представляя собой систему, состоит из совокупности элементов. Среди них можно назвать следующие: муж, жена, родители, дети, дом как основа семейного очага, род и др. Система может иметь горизонтально-вертикальные связи. Диахронический срез опирается на взаимоотношение поколений, философия рода является в этом случае доминирующей, и семья изображается в историческом развитии. Синхронический аспект предполагает изображение семьи в локальном временном отрезке. Теоретический инвариант «художественный мир семьи» может реализоваться в конкретном варианте исполнения.

Категория «художественный мир семьи» в большей степени подходит для описания «горизонтальных» срезов и периодов сравнительно небольшой продолжительности; обращение к ней позволяет индивидуализировать анализ художественных произведений» [100, с. 9].

Исследование художественного мира семьи неразрывно связано с антропологической поэтикой. Антропная составляющая понятия «художественный мир» позволяет выделить ряд его признаков:

- интерес к проблемам развития культуры;
- национальная локализация художественного мира, появление целостных национальных образов;
- переход от описания предметного мира к воссозданию мира духовной культуры, символизация художественных предметов, использование культурных символов, «бродячих», «мировых» образов и сюжетов;
- культурная «многослойность» внутренних миров литературных произведений: появление многочисленных цитат, реминисценций, заимствованных из культуры прошлого [100, с.14].

Таким образом, категория «художественный мир семьи» может стать методологическим основанием изучения современной литературы Казахстана. Она обладает своей эстетикой и своими закономерностями воплощения и развития. В ней все подчинено общим принципам и единому авторскому замыслу.

Литература

- 1 Маркова И.И. Семейные ценности в русской литературе // <https://elib.gstu.by/bitstream/handle/220612/3006/>. 05.08.2014.
- 2 Бахтин М.М. Проблемы творчества Достоевского. - Изд 5-е., доп. – Киев: «NEXТ», 1994. – 511 с.
- 3 Якобсон Р. Поэзия грамматики и грамматика поэзии // *Poetics. Poetyca. Поэтика*. - Warszawa, 1961. - С. 400-412.
- 4 Лотман Ю.М. О поэтах и поэзии: Анализ поэт. текста. - СПб.: Искусство-СПб., 1996. - 846 с.
- 5 Гаспаров М.Л. Избранные труды: в 3 т. М.: Языки русской культуры, 1997-Т. 2. О стихах. - 501 с.
- 6 Шаталов С.Е. Художественный мир И.С. Тургенева. – М.: Наука, 1979. -312 с.
- 7 Савельева В.В. Художественный текст и художественный мир: проблемы организации. - Алматы: Дайк-Пресс, 1996. - 191 с.
- 8 Савельева В.В., Лукпанова Г.Г., Шайкина Г.З. Русская словесность: мир художественной литературы: учебник для 7 класса общеобразовательной школы. - Алматы: Атамұра, 2012. 427 с.
- 9 Абишева С., Поляк З., Асылбекова М. и др. Русская литература XX века: Художественный мир эпохи: учебник для 11 класса общеобразовательной школы. - Алматы: Жазушы, 2015. - 428 с.
- 10 Абишева С.Д. Поэтическая система «Мир природы»: структура и семантика: автореф... докт. филол.наук: 10.01.08. – Алматы: КазНУ им. аль-Фараби, 2003. - 50 с.
- 11 Гей Н.К. Искусство слова. О художественности литературы. М.: Наука, 1967. - 364 с.
- 12 Художественный мир литературы Казахстана: компендиум. - Алматы: Улагат, 2009. - 388 с.
- 13 Савельева В.В. Художественная антропология.. - Алматы: АГУ имени Абая, 1999. - 281 с.
- 14 Чаплышкина Т.П. Три святочных гадания: В.А. Жуковский, А.С. Пушкин, А.А. Фет // *Фольклорная традиция и литературный процесс*. – Алматы, 2007. - Ч. 1 - С. 141-145.
- 15 Сафронова Л.В. Постмодернистская литература и современное литературоведение Казахстана. - Алматы: КазНПУ им. Абая, 2006, 96 с.

Абилкасымова Гульзам

педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Е.А. Бөкетов атындағы
Қарағанды мемлекеттік университеті, Қарағанды қ. (Botam_@mail.ru)

Мусенова Эльмира Куанаровна

физико-математикалық ғылымдарының кандидаты, доцент, Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды
мемлекеттік университеті, Қарағанды қ. (emuseno@mail.ru)

Касымов Корганбек Таукелович

алғашқы әскери дайындық пәнінің оқытушысы, Қарағанды қ.
№86 жалпы білім беретін орта мектебі, (kasymov_1969@bk.ru)

Жәнтекеева Акбота Айтбекқызы

БМ012000 «Кәсіптік оқыту» мамандығының 2 курс магистранты,
Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, (akbota020794@gmail.com)

БІЛІМ МАЗМҰНЫН ЖАҢАРТУ: БОЛАШАҚҚА БАҒДАР БЕРУ ТҮЙІН

***Түйіндеме:**Мақалада жаңартылған білім беру мазмұнына көшу сатысы басталып, оқушыларды кең ауқымды дағдыларға үйретуге, функционалдық сауаттылықтарын арттыруға, адами құндылықтарын дамытуға көңіл бөлініп, заманауи технологияларды қолдануға көшу үдерісінде мұғалімнің кәсіби шеберлігін арттыру туралы баяндалған. Авторлар, жаңартылған білім беру бағдарламасының ерекшелігі спиральді қағидатпен берілуі тиіс деп көрсеткен.*

***Резюме:** В статье рассматривается стадия перехода к обновленному содержанию образования, обучение навыкам широкий круг учащихся, повышению функциональной грамотности, на развитие человеческих ценностей большое внимание уделяет повышению профессионального мастерства учителя в процессе перехода на применение современных технологий. Авторы отмечают, что, особенностью обновленного содержания образования является спиральное обучение.*

***Summary:** The article deals with the stage of transition to the updated content of education, the training of skills for a wide range of students, the increase of functional literacy, and the development of human values pays much attention to improving the professional skills of teachers in the transition to the application of modern technologies. The authors note that the feature of the updated content of education is spiral training.*

Әлемдік білім беру кеңістігіне кіру мақсатында Қазақстан Республикасы отандық білім берудің озық дәстүрлері мен стандарттарын сақтай отырып, әлемдік білім беру тәжірибесіне бағытталған стратегиялық курсың таңдады. Бүгінде Елбасымыз алға қойған, дамыған отыз елдің қатарына кіру жөніндегі «Ұлт жоспары - 100 нақты қадам» - баршамызға ортақ жауапкершілік жүктеп, Қазақстанның білім беру саласын жаңғыртуындағы негізгі бағыттарын айқындауды көздейді.

Қоғамда туындап отырған жаңа экономикалық қатынастарға орай білім беруді реформалау мәселесі туындайды. Реформалауың басты мәселесі білім мазмұны толық жаңғырту жетілдіруді талап етеді. Ол білім беру стандарттарын, базалық оқу жоспарларын жасау және тәжірибеге енгізу арқылы жүзеге аспақ.

Бүкіл әлемде білім беру жүйелерінің келешек ұрпаққа қандай білім беретіні туралы мәселе қайта қаралуда. Осы мәселе аясында «Балалар ХХІ ғасырда табысты болу үшін нені үйренуі керек?» және «Оқытудың тиімді әдістері қандай?» деген сияқты негізгі сұрақтар туындайды. Бұл сұрақтар білім беру бағдарламасымен және білім беру бағдарламасын жүзеге асыруда қолданылатын педагогикалық тәсілдермен тығыз байланысты. Қазіргі жағдайда мектеп өзінің білімі мен мәдениеті деңгейін үнемі көтеруге, өзіне әрі қоғамға пайда келтіруге және үнемі өзгермелі өмірде табысты болуға қабілетті, жоғары өнегелі, шығармашыл, сыни тұрғыда ойлайтын тұлғаны тәрбиелеу, оқыту және дамытуы керек [1].

Бүгіндей еліміздің даму стратегиясы және соған сәйкес білім беру жүйесін дамыту стратегиясының негізгі міндеті бұл білім сапасының жоғары деңгейін қамтамасыз ету. Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында білім беру мен ғылымның дамуы бағытының белгіленген басымдылығы шеңберінде білім беру мазмұнын жаңарту бойынша елеулі жұмыстар жүргізілуде. Білім мазмұнын жаңарту - білім беру бағдарламасының құрылымы мен мазмұнын, оқыту мен тәрбиелеудің әдістері мен тәсілдерін қайта қарастыру болып табылады.

Ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтарды бойына сіңірген, кез келген өмірлік жағдайда

функционалдық сауаттылығы мен бәсекеге қабілеттілігін көрсете білетін тұлғаның үйлесімді қалыптасуына және зияткерлік дамуына қолайлы білім беру ортасын тудыру - жаңартылған білім мазмұнын енгізудің нәтижесі болуы керек [2].

Бүгінгі күні барлық елдер жоғары сапалы білім жүйесімен істеуде. Өйткені қазіргі заманда елдің бәсекеге қабілеттілігі оның азаматтарының парасаттылығымен анықталды, сондықтан білім беру жүйесі болашақтың талабына сәйкес дамуы тиіс. Оқушылардың замануи әдіс-тәсілдермен оқытып, ой-өрісі кең, саналы, еркін азамат етіп тәрбиелеу қажеттілігі де осы себептен туындап отыр [3].

Білім беруді жаңарту оқушылардың білімін ғана емес, оларды қолдану дағдыларын, функционалдық сауаттылығын немесе құзыреттілігін қалыптастырады. Бұдан басқа білім беруді жаңарту қазіргі кездегі оқу-тәрбие үдерісін оқушылардың патриотизмін, мораль және адамгершілік нормаларын, ұлтаралық келісім мен төзімділігін, физикалық және рухани дамуын, заңды құрметтеуін қалыптастыруына бағыттайды. Бұл құндылықтар қазіргі тәрбие жұмысының негізі болуы тиіс.

Осыған байланысты, жаңартылған білім беру негізінде оқушылар келесі сыныпқа ауысқанда зерделенген материалдар мен білім қайталанып отырады деген тұжырым жатыр. Спиральді білім берудің негізгі ерекшелігі:

- әрбір қайталанып оқыған сайын тақырыптың немесе пәннің күрделілігі арта түседі;
- жаңа білім алдыңғы біліммен тығыз байланысты және бұған дейін алынған ақпарат тұрғысынан қарастырылады;
- оқушы пәнді қайталап оқыған сайын ақпарат толықтырылып бекітіліп отырады;
- спиральді білім беру бағдарламасы жеңіл идеялардан күрделі идеяларға қисынды жолмен ауысуға мүмкіндік береді;
- оқушыларды соңғы оқу мақсатына қол жеткізу үшін бұрын алған білімдерін қолдануға жетелеу ұсынылады.

Сонымен бірге оқушы тұлғасының үйлесімді қолайлы білім беру ортасын құра отырып сыни тұрғыдан ойлануға, зерттеу жұмыстарын жүргізуге, тәжірибе жасауға, АҚТ-ны қолдануға, коммуникативті қарым-қатынасқа түсуге, шығармашылықты дамытуға, кері байланыс жасауға, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу үшін қажетті тиімді оқу және оқыту әдіс-тәсілдерін үйретеді.

Жаңартылған білім беру бағдарламасының мақсаты: пәндер бойынша оқу бағдарламаларын жаңарту және критериалдық бағалау жүйесін енгізу мен мәтінде мұғалімдердің педагогикалық шеберлігін жетілдіру болса, оның міндеттерін былай көрсетуге болады (1 сурет).

Жаңартылған білім беру бағдарламасының іске асуы үшін: оқытудың жаңа әдіс-тәсілдерін енгізу арқылы білім беру саласындағы халықаралық үрдістерді, білім беру бағдарламасын құру теориясын, оқыту тәсілдерін енгізуге негіз болатын теориялық алғы шарттарды қарастырады. Жаңартылған білім беру бағдарламасының алға қойған мақсаты: оқу бағдарламасының құрылымын, ондағы материалдардың күрделілігінің өсу ретін, мазмұны және мақсаттарымен танысып, педагогикалық тәсілдерді түсініп және қолдана білу арқылы оқу мақсаттарына қол жеткізуде критериалдық бағалау жүйесін тиімді пайдалану арқылы, оқушылардың тілдік дағдыларын қалыптастыру [4].

Осыған орай, аталмыш бағдарламаның мәні, оқушының функционалды сауаттылығын қалыптастыру. Оқушы өзінің мектеп қабырғасында алған білімін өмірінде қажетке асыра білуі керек. Сол үшін де бұл бағдарламаның негізі «Өмірмен байланыс» ұғымына құрылған. Ұстаздарға үлкен жауапкершілік міндеттелді. Оқушылардың бойына ХХІ ғасырда өмірдің барлық салаларында табысты болу үшін, қажетті дағдыларды дарыту үшін, мұғалімдер тынымсыз еңбектену керек. Жаңартылған оқу бағдарламасы аясында тек өз пәнін, өз мамандығын шексіз сүйетін, бала үшін ұстаз ғұмырын құдіретті деп санайтын білімді мұғалімдер ғана жұмыс істей алады. Ата-бабамыз «Оқу - инемен құдық қазғандай» демекші, жан-жақты, шығармашыл, ізденімпаз ұстаз ғана табысты болып, нәтижеге жетеді.

Сонымен бірге, жаңартылған оқу бағдарламасын қолдану барысында оқушылардың пәнге ынтасы, белсенділігі артып, іздемпаздық, дербес ойлау, өзіндік қорытындылау қабілеттерін дамытамыз. Сөйлеу, дұрыс сұрақ қоя білу, өз ойын сауатты, толық жеткізу дағдылары одан әрі жетілдіреміз, алған білімдерін өмірде тиімді қолдану арқылы функционалды сауатты ұрпақ тәрбиелеуге жол ашамыз. Олай болса, білімді және осылай қолдану арқылы оқушыларға «ХХІ ғасыр дағдысы» деп жиі айтылып жүрген кең ауқымды құзыреттілікті меңгеруге мүмкіндік береміз.

Сурет 1. Жаңартылған білім беру бағдарламасының мазмұны

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. <http://bilim-all.kz/article/5525-Orta-bilim-beru-mazmunyn-zhanartu-boiynsha-bilim-beru>.
2. http://alashainasy.kz/ustazdar_ustahanasy/janartyilgan-bagdarlama-blm-berudeg-jana-mazmun-103589.
3. <https://infourok.ru/bilim-mazmnin-zhaartu-boyinsha-oldanatin-tiimdi-dis-tsilderdi-trlerin-aza-tili-sabatarinda-oldanu-1893624>.
4. Білім мазмұнын жаңарту жағдайындағы тәрбиенің тұжырымдамалық негіздері. Әдістемелік құрал. - Астана: Б.Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2014.

Aitzhanova Roza Mukantaevna

professor State University of the name of academician E.A.Buketov

Abildina Saltanat Kuatovna

professor State University of the name of academician E.A.Buketov

Aidarbekova Bahyt Janbirshievna

Master 1 course of University Karaganda named after E.A.Buketova

rozaaitzhanova@mail.ru

TRAINING OF FUTURE TEACHERS TO WORK IN AN INCLUSIVE EDUCATION CONDITIONS

***Түйін.** Мақалада инклюзивті білім беру жағдайында денсаулығындағы даму мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс жасайтын болашақ педагогтардың даярлығы, сондай-ақ, ерекше қажеттіліктері бар балаларға білім беруде инклюзивті қатынасты тиімді іске асыруда меңгерілетін педагогикалық құзыреттілік жайындағы сұрақтар қарастырылады.*

***Резюме.** В данной статье рассматриваются вопросы подготовки будущих педагогов к работе с детьми с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ) в условиях инклюзивного образования, а также выделены педагогические компетенции, овладение которыми позволит педагогам эффективно работать в рамках реализации инклюзивного подхода к образованию детей с особыми потребностями.*

***Summary:** This article examines the problems of teacher training for working with children with disabilities (HIA) in the context of inclusive education, as well as pedagogical competence, the mastery of which will allow teachers to work effectively in the context of implementing an inclusive approach to the education of children with special needs.*

The introduction of an inclusive approach in the education of children in institutions of general education brings significant changes in the organization of the teaching and educational process, directs teachers to search for special methods in tuition all students, taking into account the characteristics of their psychophysical development and individual educational needs. Innovations inevitably lead to an increase in the requirements for the activity of the teacher, the expansion of his functional duties, the change of professionally significant personal qualities.

In 2013, the professional standard of the teacher was accepted, in which the labor functions of a modern teacher are defined. The new professional competencies of the teacher are related to his willingness to receive and educate all children, regardless of their actual educational opportunities and mental and physical health; willingness to interact with other professionals within the framework of a psychological-medical-pedagogical consultation; with the ability to compile jointly with other specialists programs for the individual development of the child; with the possession of special techniques that allow to do corrective-developing work, etc.

The term "inclusion" in English means inclusiveness. "Inclusive education (including inclusive-including, include-conclude, I include) is the process of developing general education, which implies the accessibility of education for all, in terms of adaptation to various the needs of all children, which provides access to education for children with special needs in general (mass) schools.

Inclusive education goes after to develop a methodology aimed at children and recognizing that all children are individuals with different learning needs. Inclusive education is trying to develop an approach to teaching and learning that will be more flexible to meet different learning needs.

The basis of inclusive education is ideology, which excludes any discrimination against children that ensures equal treatment for all people, but creates special conditions for children with special educational needs. Inclusive education is the process of developing general education, which implies the accessibility of education for all, in adapting to all the needs of all children, which provides access to education for children with special needs.

In most general form, inclusive education is defined as a new promising strategic direction of educational policies and practices that largely affect the foundations of general education. According to S.V. Alekhina, "the development of inclusive education is not the creation of a new system, but a qualitative and systematic change in the educational system as a whole."

Modern regulatory and legal documents state that systematic training, retraining and advanced training of employees of educational management bodies, pedagogical workers engaged in the implementation of innovative approaches to the education of children with disabilities should be organized

This condition naturally suggests that teachers should receive special training in the field of special (correctional) pedagogy, be ready and professionally competent to address the problems of children with disabilities.

The comprehension of the teachers' professional readiness for inclusive education in modern conditions is carried out along the lines of a competence approach that integrates the personality-activity (V.N. Vvedensky, I.A. Zimnyaya, E.F. Sezer, A.K. Markova, L. M. Mitina, E.E. Simanyuk, and others) and contextual (A.A. Verbitsky, M.D. Ilyazova) approaches.

Analysis of scientific works on the study of professional readiness teachers to inclusive education of children, shows that the researchers, depending on the theoretical approaches indicated, determine it in different ways.

From the standpoint of the personal approach, the teacher's readiness for inclusive education of children is determined not only by the availability of special knowledge about the characteristics of the development of students with disabilities and the ability to use various methods and methods of working with them in the educational process, but also "the formation of certain personal qualities that ensure a stable motivation to this activity".

A number of scientific studies consider the teacher's readiness for inclusive education from the position of a competing approach (T.G. Zubareva, I.N. Khafizullina, V.V. Khitryuk, etc.).

In the scientific publication V. V. Khitryuk inclusive readiness is defined as "a complex integral subject quality of the individual", the basis of which is competence, which contribute to the effective performance by the teacher of professional activity [1]. In the research of I.N. Khafizullina, the concept of "inclusive competence" is introduced, which is defined by the author as an integrative personal education that allows for professional pedagogical functions in the process of inclusive education, taking into account the different educational needs of children.

These functions of pedagogical activity in conditions of inclusive education suggest the availability of various components of teachers' professional commitment for teaching children with HIA, together with normally developing peers, each of which has its own specific content. First of all, most authors include the motivational component as a set of sustainable needs and motives for pedagogical activity in conditions of inclusive education (S.V. Alekhina, M.N. Alekseeva, E.L. Agafonova, V.V. Khitryuk, Yu. V. Shumilovskaya and others). In her studies E.G. Samartseva marks out the personality-semantic component that represents the reflexive orientation and motivational orientation of the teacher's personality to adopt the ideology of inclusive education, which, in essence, reflects the content of the motivational component [2].

According to O. S. Kuzmina, special attention in the structure of teachers' readiness is given to the ability "to select the best ways to organize inclusive education, and also to design an educational process for the joint education of children with normal and disrupted development." This ability reflects the content of the activity component of readiness (according to Yu. V. Shumilovskaya), the technological component of readiness (according to E.G. Samartseva), an operationally effective component of commitment (according to V.V. Khitryuk) [3]. In addition to these components, I.N. Khafizullina marks a reflexive component in the structure of teachers' readiness for inclusive education, which is interpreted as the ability to reflect in professional activity in conditions of inclusive education.

An analysis of the trends in the development of educational inclusion and the structural components of the readiness of teachers capable of implementing an inclusive approach allows to introduce changes in the system of continuous professional training of teachers, taking into account the problems identified.

The professional training of teachers for inclusive education is a dynamic system with relative autonomy of the constituent entities. The definition of the essence of vocational training implies the disclosure of its structure, consideration and analysis of regular links between the components of the training process, the identification of their specificity and the distribution of functions. An important role in the system of training practicing teachers is given to the upgrading of teachers' qualifications. To achieve the success of professional training, new pedagogical models are needed that reflect the current requirements for the level of readiness of the teacher who implements inclusive practice. The application of the modeling method allows to objectively and comprehensively analyze many phenomena or processes with minimal losses and risks.

An effective tool for designing teacher development is the structural and functional model, the description of which is presented below. The main structural components of vocational training of teachers (whose interaction ensures its functioning and integrity) are targeted, meaningful, technological and productive components. The aim component of the professional preparation implies the unity of the main goal and a set of tasks aimed at achieving the goal. The goal of the model development is to prepare the teacher for work in the context of inclusive education.

The main tasks of professional training of teachers are:

1. the formation of a value-motivational attitude to pedagogical activity among educators in conditions of joint education of children with normative and disrupted development;
- 2) the formation of a system of general and special education for pedagogical workers knowledge to implement an inclusive approach to learning;
- 3) mastering the teachers with the necessary set of pedagogical skills for the quality education of all children, taking into account the characteristics of psychophysical development and individual educational needs of students;
- 4) the formation of psychological preparedness for teachers in the process of joint education, upbringing and development of children with disabilities in the environment of normatively developing peers.

The complex solution of these problems ensures the formation of the professional and psychological readiness of the teacher and determines the implementation of the functions of pedagogical preparation.

1. The content component of the teacher training model is a system of theoretical, applied and methodological knowledges; analytical, prognostic, projective and communicative skills aimed at building a value attitude and increasing professionalism in the field of inclusive education.

The in-service training program consists of modules, each of which is designed to solve the task of educating the various components of the readiness for inclusive education.

The technological component includes the use of modern ICT, personal-oriented and design technologies that contribute to the optimal organization of the process of teacher training. The learning process is dynamic and practice-oriented due to the alternation of theoretical and practical activities, group and individual forms of work.

The implementation of the content and technological components of the model is designed to implement advanced training at all levels (regional, municipal, school).

The main functions of the model of teacher training for inclusive education of children are: educational, instructional, developing, integrating.

The instructional function of technical training expresses its focus on mastering teachers with knowledge of the foundations of general and special pedagogy and psychology, forming a system of analytic-prognostic, projective and communicative skills. The educational function of vocational training reflects its positive impact on the formation of professionally significant qualities of the teacher's personality, the need for self-improvement, increasing the motivation of pedagogical activity in the context of inclusive education. In the process of mastering theoretical knowledge and practical skills, the teachers form a value attitude to inclusion, the need to enrich the system of special competencies, a responsible attitude to pedagogical activity and the results of their work.

The development function of teacher training is that mastering special knowledge and skills in the field of inclusive education allows developing the professional thinking and pedagogical abilities necessary to implement an inclusive approach to the education of children with HIA.

The integrating function is conditioned by the need to provide an interdisciplinary approach to the solution of problems by the teachers when organizing an inclusive educational process. The integrating function of training consists in mastering the special and psychological-pedagogical aspects of professional activity by teachers.

All the named components and functions of the model are in unity and interconnection. Only in their totality they determine the effectiveness of the development of the system of training teachers for inclusive education of children.

Thus, the model of professional training of teachers for inclusive education, developed on the basis of a competence approach, is a process that ensures the formation of a value-motivational, cognitive, operational-activity and personal components of readiness, manifested in the form of a complex of professional and social-personal competencies.

The specific nature of the organization of educational and corrective work with children with developmental disabilities determines the need for special training of a pedagogical collective of a general education institution that provides integrated education. Pedagogical workers of the educational institution should know the basics of correctional pedagogy and special psychology, have a clear idea about the peculiarities of psychophysical development of children with disabilities, about the methods and technologies of the organization of the educational and rehabilitation process of such children. People who do not receive a special defectological education can not successfully work with children with developmental disabilities.

Inclusive competence of teachers refers to the level of special professional competencies. This is integrative personal education, which determines the ability of teachers to perform professional functions in the process of inclusive education, taking into account the different educational needs of students and ensuring inclusion of a child with disabilities in the educational organization environment and creating conditions for

its development and self-development. The structure of the inclusive competence of the teacher includes key content (motivational, cognitive, reflective) and key operational competencies that are considered as components of the inclusive competence of the teacher.

In the process of professional training of the teacher for the implementation of inclusive education, his professional and personal readiness to work with children with disabilities should be taken into account.

The professional-personal readiness of the teacher to work with children with disabilities includes a professional-humanistic orientation of the individual, including her professional value orientations, professional and personal qualities and skills.

The professional-humanistic orientation of the individual is manifested in the educator's awareness of the humanistic values of professional activity, satisfaction with it, determination in mastering the professional skills, effectiveness and activity of the individual in achieving humanistic goals and objectives of the upbringing and education of children.

A teacher who prepares to work with children with disabilities should adopt the following system of vocational value orientations:

- recognition of the value of a person's personality, regardless of the severity of its violation;
- the focus on the development of a person's personality with a developmental disability in general, and not just an educational result;
- awareness of their responsibility as a carrier of culture and its translator for people with developmental disabilities;
- an understanding of the creative essence of pedagogical activity with children with disabilities, requiring great spiritual and energy costs, etc.

An important component of the professional and personal readiness of a teacher working with people with disabilities is the willingness to provide assistance. Psychologists believe that the willingness to help from different people is not uniform. The higher the level of empathy, responsibility, caring is higher, the higher level of willingness to help. Readiness to help a person develops under appropriate conditions.

Willingness to help is an integral personal quality that includes charity, empathy, tolerance, pedagogical optimism, a high level of self-control and self-control, goodwill, ability to observe, the ability to summarize observations and use the increased amount of information about a child (adult) to optimize pedagogical work; Perceptual skills (the ability to penetrate the child's inner world, psychological observation, associated with a subtle understanding of the personality of the student and his temporary mental states); creativity, creative approach to solving problems, the tasks of pedagogical work, etc. The teacher should be aware of the importance of these qualities and strive to develop them.

Charity is one of the essential expressions of humanity. In the concept of charity, the spiritual and emotional (the experience of another's pain as one's own) and the concrete practical (impulse to real help) aspects were connected. Unlike humanity, which is viewed in relation to all living things, people who need help, and self-sufficient, charity is used in relation to people who need help (disabled, sick, elderly, etc.) and reflects the willingness to help those in need and the very help.

Empathy is an important professional quality of a teacher working with children with disabilities. She assumes understanding of the child, sympathy for him, the ability to see the situation through his eyes, to take his point of view. Empathy is closely related to the phenomenon of acceptance, which implies a warm emotional attitude on the part of others to a child with disabilities.

Tolerance includes tolerant attitude, resistance to stress, uncertainty, conflict, behavioral deviations, aggressive behavior, violation of norms and boundaries. Teachers in professional activities often have to show a tolerant, calmly friendly attitude to the unusual appearance of pupils, to their inadequate behavior, fuzzy speech, and sometimes to its absence. Therefore, for such a teacher, a high level of tolerance is one of the factors that ensure the effectiveness of his activities.

Pedagogical optimism in relation to children with disabilities implies confidence in the progress in the development of such a child, belief in his potential. Along with this, one should be afraid of presenting exaggerated demands to the child, expectations from him of higher results than those that he is capable of.

A teacher working with children with disabilities should have a high level of regulation of their activities, control themselves in stressful situations, quickly and confidently react to changing circumstances and make decisions. He needs to have in his arsenal skills that can cope with negative emotions, relaxation skills, the ability to control oneself, the ability to adapt in difficult, unexpected situations. Self-mastery of the teacher, his balance, emotional stability can prevent conflict situations in the relationship between children, between children and the teacher, which is of particular importance for the correct organization of the educational process, in which an important role is assigned to creating a protective regime that spares the nervous system of a child with disabilities health and protecting him from excessive overexcitement and fatigue [3].

An important requirement for a teacher engaged in pedagogical activities with children with disabilities is the manifestation of their sensitivity and tactfulness, including the ability to maintain confidentiality of official information and personal secrets of the pupil (that is, deontological mentality).

The teacher is responsible for the selected goals, objectives, content, methods of teaching and upbringing of a child with disabilities, since initially such a child is more dependent on pedagogical assistance than normally developing peers.

Thus, the professional and personal readiness of the teacher to work with children with disabilities implies the formation of a whole range of qualities that are based on personal resources.

To determine the level of professionally significant qualities, it is necessary to use a set of diagnostic techniques to match the results of diagnostics with the requirements for a teacher working with children with disabilities, he directed his activity to correcting, developing, improving the components necessary for the competent teacher.

It is necessary to create a diagnostic complex aimed at identifying value orientations and personal resources, which allows selecting teachers capable of solving problems of inclusive education.

Evaluation of the success of the training process; acquiring a system of knowledge, skills and habits; mastering the special competencies of listeners is achieved by the results of testing at the beginning and at the completion of the professional development program (tests, analysis of educational and professional activities, pedagogical tasks, project development, etc.). Dynamic observation and diagnosis of students on certain criteria and indicators allows to determine the actual level of teachers' readiness for inclusive education of children. In the methodological work of educational organizations and municipal services a special place is occupied by scientific and practical conferences, constantly operating scientific and practical seminars, pedagogical councils, "round tables", open lessons.

A necessary condition for achieving a high learning outcome is the dissemination of the positive experience of Resource Centers and internships that implement inclusive practices. The effective component is provided by a set of tools and methods for assessing the effectiveness of the refresher process and is presented by sets of tests, control questions and tasks for independent work, self-study questionnaires, self-diagnosis questionnaires, and projects.

Conditions for the development of the professional and personal readiness of the teacher to work with children with disabilities:

purposeful development of the value-semantic sphere of the teacher's personality;

actualization and development of the qualities that create the professional and personal readiness of the teacher to work with children who have limited health opportunities;

orientation on the personal individuality of each student, providing a differential and individually creative approach;

strengthening the axiological aspect in training teachers to work with children who have limited health opportunities, concentrating them on morally meaningful events, including active learning activities that encourage moral reflection.

Thus, the model of professional training of teachers for inclusive education, developed on the basis of a competence approach, is a process that ensures the formation of a value-motivational, cognitive, operational-activity and personal components of readiness, manifested in the form of a complex of professional and social-personal competencies.

The statement of K.D. Ushinsky that the teacher lives as long as he studies, in modern conditions acquires special significance [4]. Life itself has put the problem of continuous pedagogical education on the agenda, the need for constant improvement of the teacher through tireless work on oneself.

The list of literature:

1. *Hitrjuk, V.v. Inclusive readiness teacher: teaching system formation: monograph/v.v. Hitrjuk. Baranavichy: Barga, 2015. 176 s. (10.5 p. l).*

2. *Inclusion in Education - a comprehensive approach to training and education of children with disabilities / hl. Ed. IA Armeeva. Vologda, 2014.*

3. *Shumilov V. Preparation of the future teachers to work with students in the conditions of inclusive education: Abstract. Dis. ... cand.*

4. *Shumilovskaya Yu.V. Preparation of the future teacher to work with students in conditions of inclusive education: Autoabstract. Thesis work... candidate of pedagogical sciences. Shuya state pedagogical university, 2011.*

Алдабергенова Айгуль Оналбековна

І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты,
І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, ақпараттық технологиялар
кафедрасының қауымдастырылған профессоры м.а., aigul_ao@mail.ru

Есенғабылов Ильяс Жансеркенович

І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті,
педагогика ғылымдарының кандидаты, физика кафедрасының доценті м.а., Pias_e@mail.ru

Ұзақова Мөлдір Қанатқызы

І.Жансүгіров атындағы Жетісу мемлекеттік университеті, «6M011100 Информатика»
мамандығы бойынша 1-ші курс магистранты, Uzakova_Moldir96@mail.ru

Байғожанова Даметкен Сагидоллаевна

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, педагогика ғылымдарының кандидаты,
информатика кафедрасының доценті, dametkensagidulla@mail.ru , Астана қ.

**МЕНТАЛЬДЫ КАРТАЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ
ОЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АЙМАҚТАРЫ**

Түйін. Мақалада ментальды карта ұғымы, ерекшеліктері мен олардың артықшылықтары берілген. Ментальды карталарды құруға арналған Mindmap программасының мүмкіндіктері мен онда жұмыс істеу негіздері ұсынылған. Сондай-ақ, әртүрлі салаларда ментальды карталарды қолдану мүмкіндіктері қарастырылып, олардың мысалдары берілген.

Түйінді сөздер: ақпарат, сызба, графикалық бейне, ментальды карта, интеллект карта.

Резюме. В статье рассмотрены понятие ментальных карт, их особенности, преимущества, а также возможности программы Mindmap для создания ментальных карт и основы работы на ней. Рассматриваются возможности и примеры использования ментальных карт в различных областях.

Ключевые слова: информация, схема, графическое изображение, ментальная карта, интеллект карта

Summary. The article covers the concept of mind maps, their characteristics and advantages, the basics of using the Mindmap program and the functionality provided by it for creating mind maps. Also the possibilities and examples of using mind maps in various areas are described.

Key words: information, diagram, graphic picture, mental map, intelligence map.

Білім беруді жандандыру стратегиясы қазіргі заманғы білім берудің негізгі мақсатын анықтайтын жаңа талаптарды ұсынады, сонымен қатар шығармашылық және белсенді тұлғаны қалыптастыруды талап етеді. Бүгінгі күні оқып үйренуші өз бетімен білімді алып, әртүрлі мәселелерді шешу үшін алған білімді тәжірибеде қолдана алуы керек, әртүрлі ақпаратпен жұмыс істеп, талдап, жалпылауы, өз бетімен критериялды ойлап, мәселені шешуде рационалды жолдарды табуы керек. Мұғалімнің тапсырмасы – білім алушыларды белсенді шығармашылық іскерлікке тарту, мұнда білім беру үрдісіне қатысушылар бір-бірімен әрекет етеді, диалог құрып өз бетімен білімдерді алады. Осыған орай, білім беру процесінде ментальды карталарды қолдану тиімді болып отыр. Ментальды картаны қолдану білім беру кезінде тиімді есте сақтауды және ақпаратты жүйелендіруді ұсынады.

Ментальды карта ұғымына тоқталып өтетін болсақ, ментальды карта интеллект-карта немесе ассоциативті карта ретінде белгілі (ағылшын тілінен «Mind map» - «ақыл-ой картасы», «сана картасы», «интеллект-карталар», «жады картасы», «ментальды карта», «ассоциативті карта», «байланыс диаграммалары», «ассоциативті диаграмма» немесе «ойлау сызбасы») – жалпы жүйелік ойлау жүйесінің үрдісін схема көмегімен бейнелеу. Сонымен қатар ментальды-карталар альтернативті жазбаның ыңғайлы техникасы ретінде қарастырылады.

XX ғасырдың 70-ші жылдарында ағылшын психологы Тони Бьюзон ментальды карталарды ортасында қарастыратын негізгі объект бейнеленіп, ал одан радиалды сурет салынып және онымен негізгіні анықтайтын, түсіндіретін басқа объектілер байланысатын диаграмма құра отырып, ақпаратты құрылымдайтын техниканы ұсынды. Осылайша адам ақпараттың күрделі массивін реттеп, оны құрылымдай алады, оларды өздерінің сұраныстары және қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін немесе қандай да әрекеттерді орындау үшін жарамды етеді. Оқушылар, білімгерлер және оқытушылар сабақтарға, емтихандарға, дәрістерге дайындық кезіндегі әдеттегі конспект орнына, ал жазушылар – мақала және кітап жоспарларын құру үшін, менеджерлер – жоба жоспарларын құру және талқылау үшін, қарапайым адамдар – өз әрекеттерін құрылымдау және жоспарлау үшін қолдана

алады. Ментальды карта олар жұмыс істеп отырған ақпараттың негізгісіне назар аударады, сонымен қатар жүйелік ойлау дағдысын дамытады.

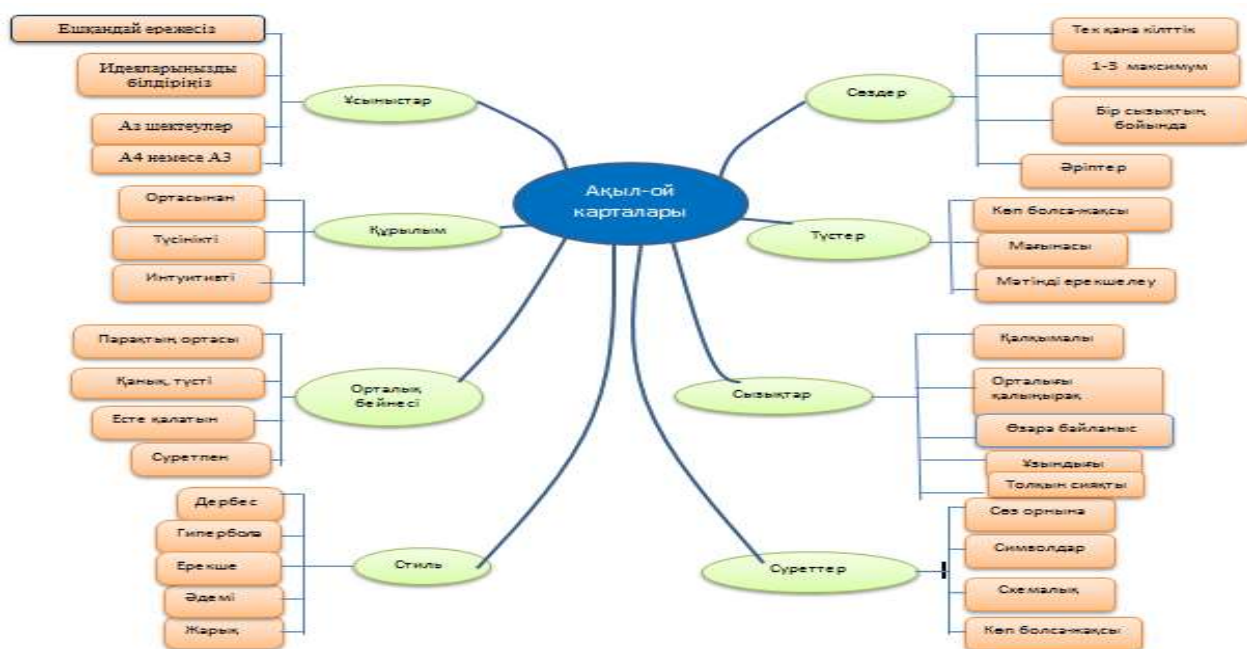
Т.Бьюзен ментальды-карталардың келесі маңызды ерекшеліктерін келтірген:

- а) оқу объектісі орталық бейнеде ұсынылған;
- б) оқу объектісімен байланысты негізгі тақырыптар тармақ ретінде орталық бейнеден тарайды;
- в) қалқымалы түзу формасын алатын тармақтар кілттік сөздер немесе бейнелермен белгіленеді және түсіндіріледі. Екілік идеялар жоғары ретті тармақтардан тарайтын тармақ түрінде бейнеленеді; дәл солай үштік идеялар бейнеленеді.
- г) тармақтар байланысты түйінді жүйелерді құрастырады [1, 17 б].

Ментальды карталар идеяларды құру, визуализациялау, құрылымдау және жіктеу үшін, сонымен қатар оқыту үшін құрал ретінде, тапсырмаларды шешу, шешім қабылдау, мақалаларды жазу кезінде қолданылады.

Ментальды карта ерекшеліктері. Ментальды-картаның ақпаратты дәстүрлі сызықтық формада ұсынудан бірқатар ерекшеліктері бар:

- негізгі идеяны, егер ол парақтың ортасында графикалық бейне түрінде орналасса ерекшеленуі ыңғайлы;
- назар кездейсоқ ақпаратқа емес, нақты сұрақтарға аударылады;
- әр идеяға қатысты маңыздылығы айқын көрінеді;
- маңызды идеялар орталыққа жақын, ал одан да маңыздылары – периферияда орналасады;
- ақпарат оның түрлі-түстілігі және көпөлшемді ұсынылуымен тез және тиімді есте сақталынады;
- картаның құрылымдық сипаты оны қиындықсыз жаңа ақпаратпен толықтыруға мүмкіндік береді;
- ой карталарын құра отырып, яғни ойды сала отырып, қатысушы ақпаратты қабылдаудың, өңдеудің және ұсынудың жеке әдісін демонстрациялайды. Қызмет бақыланатын болады, сонымен қатар қатысушыларда қалыптасатын біліктерде бақыланатын болады (1-сурет).

1-сурет. Ментальды карта үлгісі

Интеллект-карта әдісі келесі мүмкіндіктерді береді:

- топтық жұмыс кезінде коммуникативті құзырлықты қалыптастырады;
- ақпаратты қабылдау, өңдеу және алмасумен байланысты біліктерді қалыптастырады (конспектілеу, аннотациялау, аналитикалық жұмыстарға қатысу және т.б.);
- қатысушыларда жадының барлық түрлерін жақсартады (қысқа уақытты, ұзақ уақытты, семантикалық, бейнелік және т.б.);
- білім беру үрдісін жылдамдатады.

Ментальды-карталардың артықшылықтары:

- білім алушылардың нақты сұраныстарына жауап береді және олардың дамуының жас деңгейлеріне сәйкес келеді;

- білімді бекітудің ірі блоктық әдісін қолданып, уақытты үнемдеп, емтихандарға дайындықты интерактивті режимде жүргізуге мүмкіндік береді;

- білім алушылардың алған білімдері жадыда ұзақ сақталады, ал меңгерілген материал көлемі айтарлықтай жоғары болады;

- ментальды-карталарды жалпылама қайталау кезінде демонстрациялық немесе таратушы материал ретінде қолдануға болады: шығарма, баяндама, реферат жазу кезінде, мақалаларды, параграфтарды, оқу әдебиеттерінің тарауларын конспектілеу немесе аннотациялау кезінде, емтиханға дайындалуда жеке және топтық жұмысты ұйымдастыру үшін презентациялар дайындауда;

- ментальды-карталарды құру үрдісі білім алушы қызықты етеді және білім алушыларды шығармашылық жұмысқа тартады [2, 90 б].

Ментальды-карталарды құру білім алушыларға келесі мүмкіндіктерді береді:

- оқу пәнін меңгерудегі осал тұстарды анықтауға;

- оқу және анықтамалық материалмен жеке жұмысқа үйренуге;

- тұлғалық сапаларды, интеллект, кеңістік ойлауды, өз күшіне және қабілеттеріне сенімділік, таным белсенділігін дамытуға.

Ментальды-карталарды қолдану аймағы. Ментальды карта әдісі тұлғаның зияткерлік әлеуетін жақсарту талап етілетін өмірдің барлық саласында қолданыс табуы мүмкін. Мысалы оның үдірісінде әртүрлі зияткерлік тапсырмаларды шешуде қолданылады: оқыту; дәріс жазу; кітап жазу; нақты тақырып бойынша материал дайындау; шығармашылық тапсырмаларды шешу; миға шабуыл; презентациялар; әртүрлі қиындықтағы жобаларды жоспарлау және құру; жұмыстар тізімін құру; қатынас; тренинг өткізу; зияткерлік қабілеттерді дамыту; жеке мәселелерді шешу.

Ментальды карталарды оқытуда қолдану. Интеллект-карталар білім берудің әртүрлі формаларында қолданылуы мүмкін:

- жаңа материалды түсіндіру, оны бекіту, қорытындылау;

- баяндама, реферат, ғылыми-зерттеу жұмысын жазу;

- жоба, презентация дайындау;

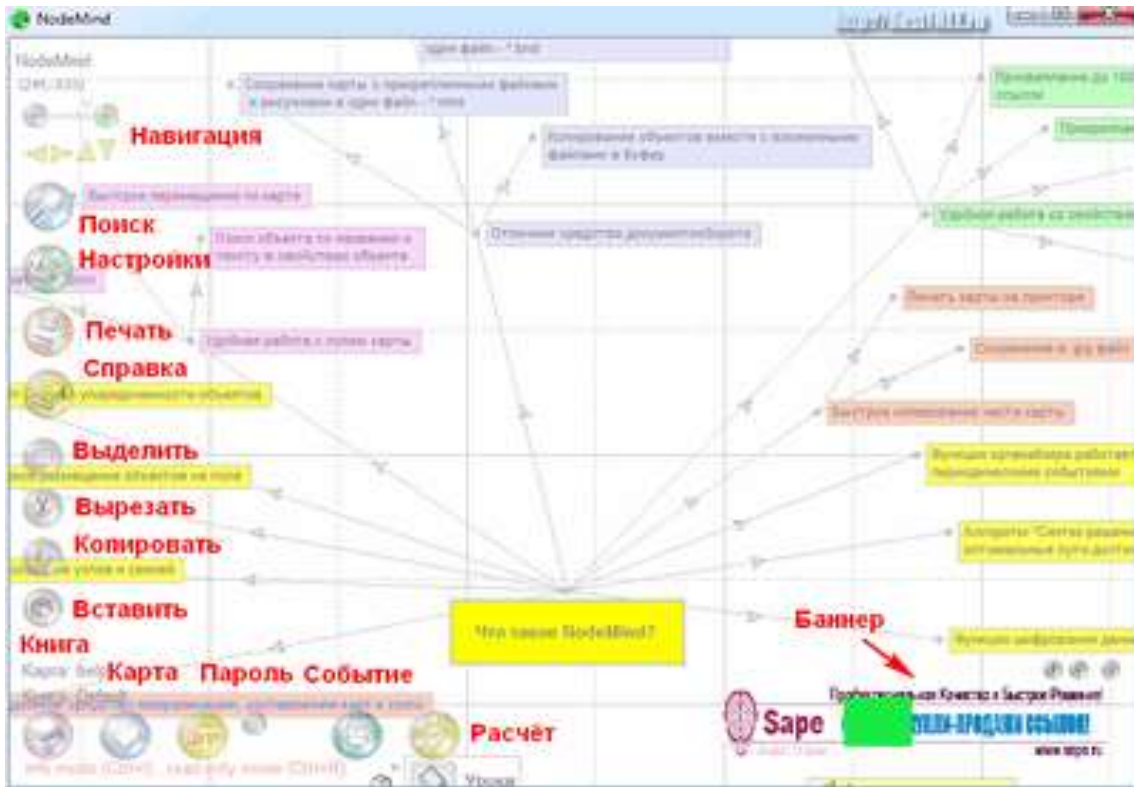
- конспект жасау т.б.

Білім беруде ментальды карталарды қолдану олардың негізінде сабақтарды дайындау болып табылады. Сабақты сызықтық түрде дайындауға қарағанда ментальды карта формасында дайындау жеңілдірек, сонымен қатар ол мұғалімге және білімгерге үлкен мүмкіндік береді, барлық сабақ мазмұны алақандағыдай болады. Ақпаратты ұсынудың графикалық әдісі қатысушыларды қызықтырады, материалды жақсы есте сақтай отырып, оны меңгеруге мүмкіндік береді. Сабақтан кейін оқушыларға сабақта мұғаліммен ұсынылған ментальды картаның, тек оның мазмұнын қамтитын ақ-қара көшірмелері, оларды есте сақтағанымен толтыру және бояу ұсынылады, сонымен қатар басқа үй тапсырмасы таратылады. Ментальды карта қатысушылар білімдерін тексеру үшін идеалды шешім болып табылады және қатысушылардың жобалық жұмыстарын жоспарлау, орындау, бақылауды жүзеге асыру және қорғау кезінде көмекті ұсынады [3, 58-59 б].

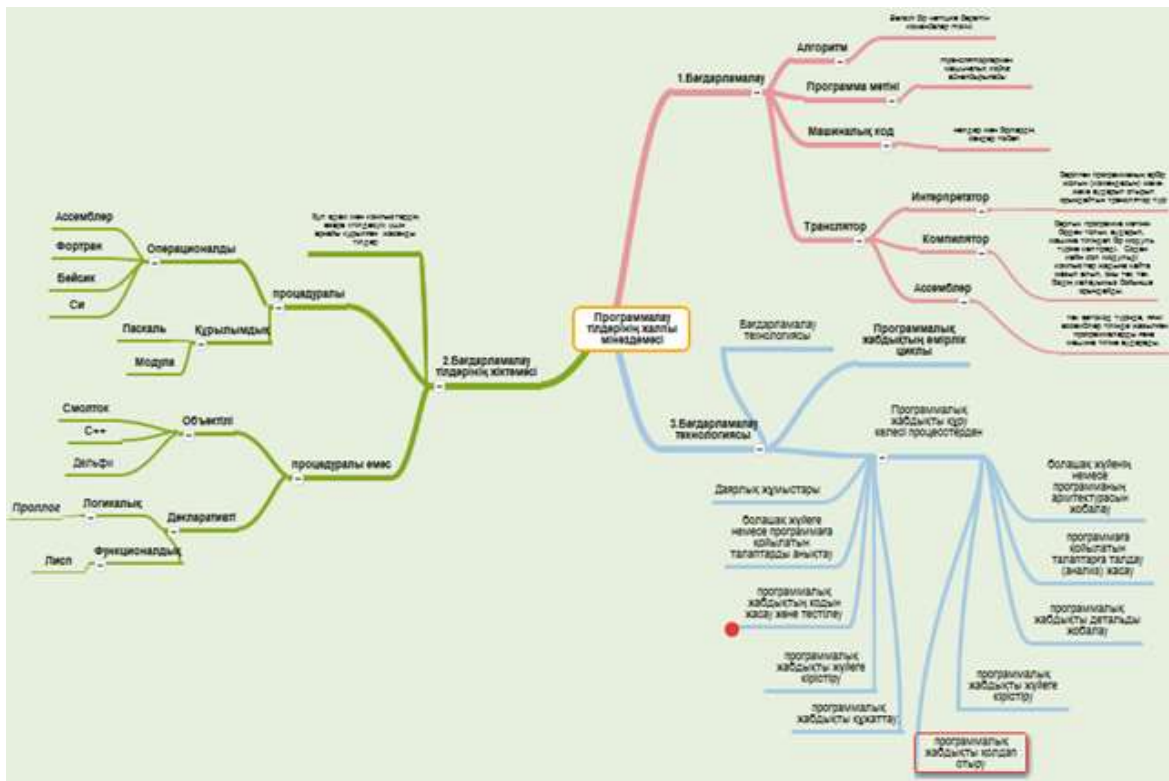
Қазіргі таңда ментальды карталарды құруға арналған көптеген программалар бар. Солардың бірі Mindmap программасы. Бұл программа ментальды карталарды қарапайым және жылдам құруға арналған. Программа интерфейсіне тоқталып өтейік. 2-суретте анықтамалық картасы ашық тұрған программаның негізгі терезесі көрсетілген. Негізгі терезе NodeMind терезесі болып табылады. Анықтамалық картадан программаны басқару жайлы ақпараттарды алуға болады. NodeMind-тағы барлық файлдар нақты тармақтарға ие. Егер жеке карталарда ұқсас материалдар болса, оларды оқулықтарға біріктіруге болады [4, 126].

Картаның ішкі бірлігі объект болып табылады. Бұл қандай да бір қасиеттер немесе атаулар меншіктелген объектінің жеке нүктесі. Объектілер арасындағы өзара байланыстар бағытталған сызықтар арқылы бейнеленеді. Осылайша, зерттеліп отырған объект немесе құбылыстар жайлы ойлар мен пікірлердің тармақталған сызбасы алынады.

Оқытушылар mind mapping программасын дәріс жоспарларын және конспектілерін құруда, мақалалар жазуда және басқа да жұмыстарды ұйымдастыруда қолдануына болады (3-сурет).

2-сурет. Mindmap программасының интерфейсі

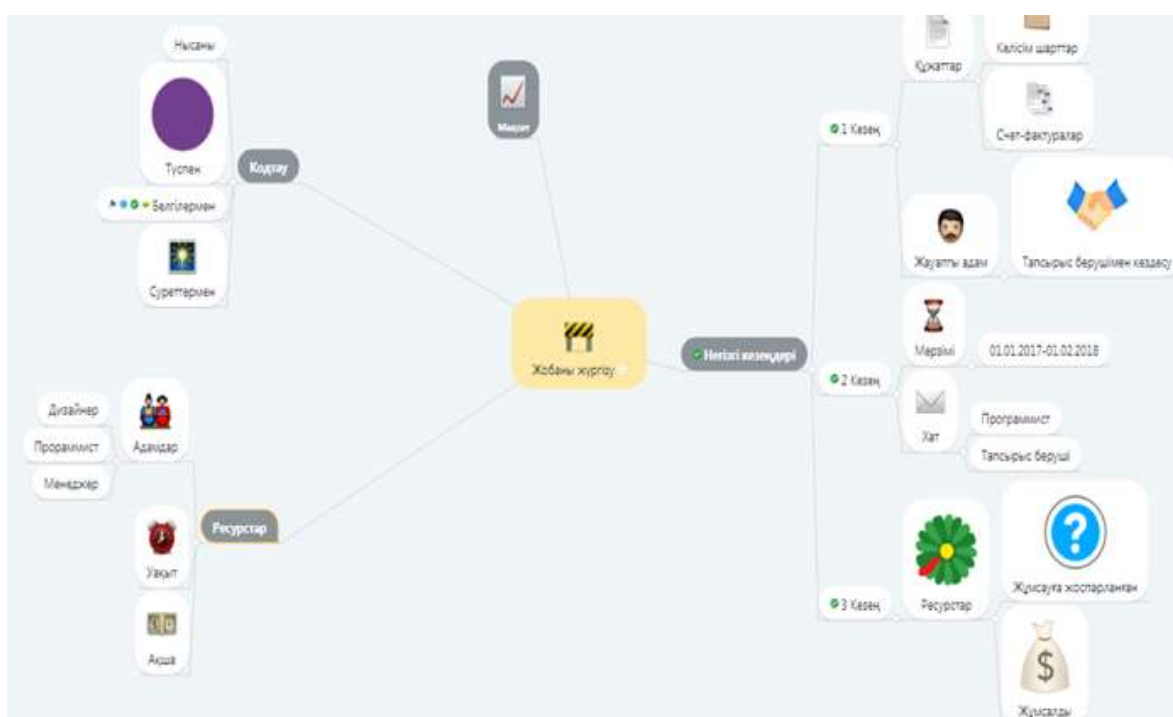

3-сурет. Дәріс жоспарын құру мысалы

Мұндай қатынас тек оқытушыларға ғана емес, сонымен қатар студенттер үшін де тиімді.

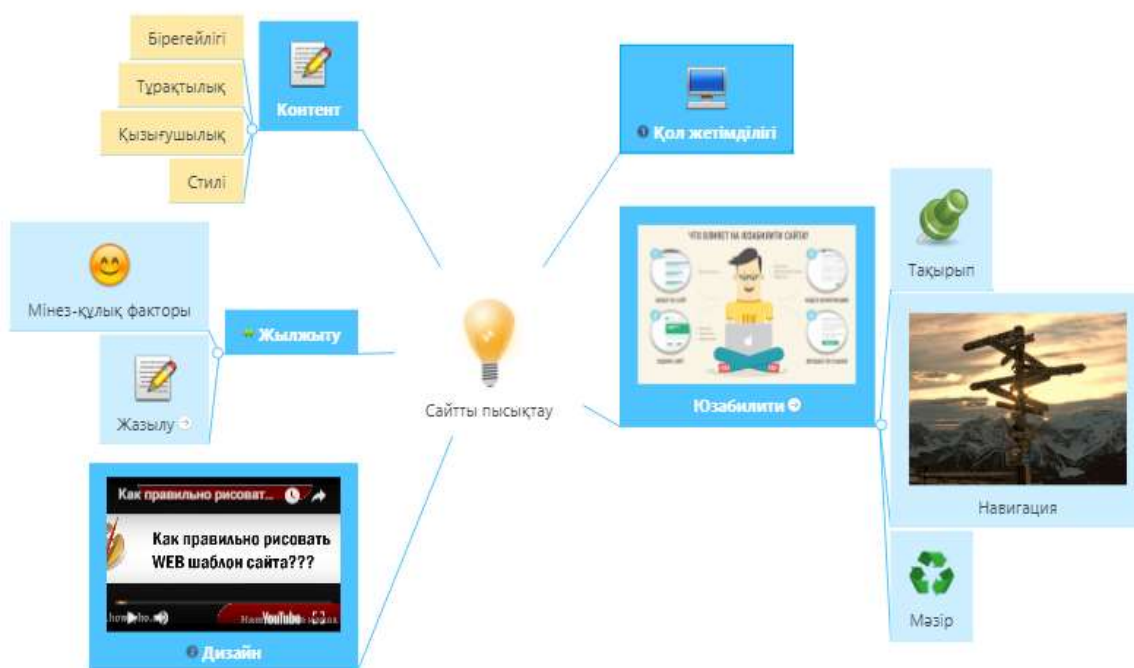
Менеджерлер ақыл-ой карталарын шешім қабылдау үшін және жиналыс нәтижелерін құжаттау үшін, презентацияға дайындау үшін, жобаны және өз уақытыңды басқару үшін, тапсырмаларды бөлу үшін қолданылады [5, 23 б].

Көптеген бизнес-үрдістерді, процедураларды және корпоративті саясатты ақыл-ой карталары көмегімен оңай сипаттауға болады (4-сурет).

4-сурет. Менеджерге жобаны ұсыну жүйесін құру

Программалық қамсыздандыру және веб-дизайнер құрушылары ақыл-ой картасы арқылы веб-сайттар құрылымын, архитектурасын, қолданушы интерфейсін жоспарлай отырып жетістікке жетеді. 5-суретте веб-сайт құрылымын жоспарлау үшін арналған картаның мысалы келтірілген.

Сурет 5. Веб-сайт құрылымын жоспарлау

Сонымен, ментальды карталарды ойды жүйелеу, жоба жасауға жаңа идея тудыру, шешім қабылдау, ой шабуылын ұйымдастыру үшін пайдалануға болады. Өйткені, зерде мен креативтілік бір үдерістің екі жағы сияқты, сәйкесінше, өткенді жаңғырту, келешекті құруға ықпал етеді деп ойлаймыз.

Қолданылған әдебиеттер:

1. Бьюзен Т. *Карты памяти. Используйте свою память на 100%* [Текст]. – М. :Росмэн-Пресс, 2007. – 96 с.
2. А.О.Алдабергенова, Узакова М.К *Роль и основы разработки ментальных карт / материалы XIII международной научно-практической конференции «Инновационные научные исследования: теория, методология, практика» 2018 ж., г.Пенза*
3. Балан И.В. *Использование ментальных карт в обучении // Молодой ученый. – 2015. – №11 (1). – С. 58–59.*
4. Виталий Копыл, *Как пользоваться MindManager.*– М.:Харвест, 2006, 64 с.
5. Мюллер Х. *Составление ментальных карт: метод генерации и структурирования идей.* М.: Омега-Л, 2007.128 с.

Assylova R.O.

Candidate of Philology, Zhetysu State University named after I.Zhansugurov
raushan_dina@mail.ru

Tazhinova G.A.

master of pedagogy Zhetysu State University named after I.Zhansugurov,
gulnara71.a@mail.ru

COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL INSTITUTES

***Summary:** The importance of the development of communicative skills is considered in the article. The communicative competence of the students of the pedagogical university is analyzed as well as the role of the culture of communication, self-knowledge and training work is emphasized.*

***Key words:** communication skills, verbal and non-verbal intelligence, culture of speech and communication, communicative competition, self-recognition, diagnostics and trainings of communicative skills.*

***Резюме:** В статье рассматривается значимость развития коммуникативных навыков, анализируется важность коммуникативной компетенции студентов педагогического ВУЗа, подчеркивается роль культуры общения, самопознания и тренинговой работы.*

***Ключевые слова:** коммуникативные умения, вербальный и невербальный интеллект, культура речи и общения, коммуникативная компетенция, самопознание, диагностика и тренинги навыков коммуникации.*

***Түйін:** мақалада коммуникативтік дағдыларын дамытудың маңыздылығы, педагогикалық ЖОО-ның студенттердің коммуникативтік құзыреттілігі талданады, мәдениет, қарым-қатынас, өзін-өзі тану және тренингтік жұмыстардың рөлінің маңыздылығын аталып өтілген.*

***Түйін сөздер:** коммуникативтік іскерліктер, вербальды және вербальды емес зияты, сөйлеу мәдениеті және қарым-қатынас, коммуникативті дағдылары, өзін-өзі тану, диагностика және коммуникация дағдыларының тренингтері.*

Communication is the most important aspect of purposeful personal development. Priority goals of modern society require from each individual, and especially from teachers, formation of skills of cultural communication, education of creative and emotional value-based attitude to the world and relationships with others. Upbringing of spiritual culture of younger generation and young people is believed to be the urgent aim of the present time. According to the Message of the President of the Republic of Kazakhstan Nursultan Nazarbayev, without this it is impossible to build up a secular society that would deserve to be among the 30 most developed countries in the world. He pointed out that “national unity, peace and harmony, as well as high spirituality and culture constitute the main values that unite all Kazakhstani people and form foundation of the future of our country” [1].

Formation of communicative abilities and skills among the students of pedagogical specialties is thought to be one of the main aspects of academic process, as a teacher should be communicative and have a high culture of communication. The need of a person to communicate is manifested in emotions expression and it is developed in the process of gaining experience of interaction with other individuals. This need satisfaction is displayed in desire to interact actively with others during undertaking any joint activity that motivates a person to communicate with other people. For full and conflict-free communication, especially for teachers, the ethical aspect of speech culture is extremely important.

One great thinker of 10th century Abu Nasr al-Farabi pointed out that “the norm of teacher’s behavior consists in the idea that he/she should not display excessive rigor or excessive indulgence, because severity makes a student be against the teacher, and indulgence leads to disrespect of his/her personality” [2, p. 13].

According to Professor Kh.T. Sheryazdanova, “a person cannot live, work, satisfy his/her material and spiritual needs without communicating with other people. Since his/her birth he/she enters into a variety of relationships with surrounding people. Communication is a necessary condition for human’s existence and at the same time it is one of the main factors and the most important source of his/her mental development” [3, p.5], because it is one of the most important forms of interaction between the subject and the object in collective activity and communication through language.

In communicative process there is not simply a flow of information, but at least it is active exchange of information. Andreyeva believes that “Information plays a special role for each participant of communication” [4, p.87]. Therefore, “broad understanding of relation of communication and activity complies understanding of communication itself as an essential condition for an individual to gain the achievements of historical development of mankind, whether at micro level in immediate surrounding, or at macro level in the whole system of social relations” [5]. And, according to A.N.Leontyev, “people do not just “exchange val-

ues” [6, p.291], they “tend to work out a common sense” [4, p.87]. And the teacher precisely should master the language stylistics and implement himself/herself in finding contacts with students for efficient dialogue and interaction. The formed character and relationships with others in a group will depend on the quality, style and culture of this communication.

Ability to communicate characterizes social maturity of the individual and includes such basic features of the future teacher’s personality as responsibility, tolerance, positive thinking and adequate attitude to others. Educational work directed on formation the stable individual system of value orientations and these values introduction through interiorization of universal values adopted in a particular culture of the society should be carried out regularly and purposefully.

Thus, students’ social maturity is formed in the process of learning and educational work. Social experience is stored in the process of development in the group, obtaining information which is necessary for moral choice and formation an adequate assessment of the situation. At the same time tolerance is understood as resistance to the influence of social environment. Sensitive and adequate response to any unfavorable factors, including empathy and certain personal attitudes in the system of relations to other people, to their behavior, to influence of other people on themselves, is the most important professional quality of a teacher.

In the studies of A. Batarshv, G. M. Andreyeva, Yu. V. Vardanyan, M. R. Bityanova, M. I. Lissina, V. V. Volkova it was established that the leading processes of communication is perception (perception of partners by each other), communication (information transfer during the process of communication) and interaction (partners interaction).

It is possible to make a conclusion that student’s communication skills are expressed in the ability to use his/her knowledge, verbal and non-verbal skills to achieve professionally significant goals related to the specificity of the chosen job. It is believed that a high level of development of communicative skills is reflected in verbal and non-verbal intelligence. According to Wexler, verbal intelligence is quite strongly related to the level of academic achievement, rather than non-verbal. Verbal intelligence determines success of learning in all subjects and, first of all, the humanities ones (language, literature, history, etc.). In order to learn natural science disciplines successfully, it is required to have a high level of development of spatial and verbal intelligence, for good progress in humanities disciplines it is necessary to have a high level of verbal intelligence development (sense of language, speech) [7].

To qualitatively execution of social and professional functions the teacher should master an expanded range of communicative skills. They include not only traditional skills based on ethical culture, but also related to use of information and communication technologies in academic, professional and daily activities. The teacher needs skills to work with a lot of information and the ability to fit into the process of scientific and technological innovations. Unfortunately, not all students have these skills, and they often do not have any desire to learn to new technologies.

Communicative skills are expressed in the ability not only to speak correctly and convincingly, but also to listen. It is necessary to pay great attention to formation of non-verbal skills, since non-verbal reactions occur at subconscious level, that requires formation of conscious skills for their regulation.

Academician A.A. Bodalev introduced the concept of “communicative competence” into scientific usage, which was interpreted as the ability to establish and maintain efficient contacts with other people in the presence of internal resources (knowledge and skills) [8].

Today, communicative competence is considered by most authors as a system of internal resources necessary for building up effective communication in situations of personal interaction. Competence consists of cognitive (orientation, psychological knowledge and perceptual abilities), performing (social attitudes, experience, system of personality relations) components. At the same time, communicative competence is an integral personal quality that provides situational adaptability and freedom of verbal and non-verbal means of communication, which provides an opportunity for adequate reflection mental states and personal nature of another person, adequate assessment of his actions, and prediction of behavioral peculiarities of the perceived person on their basis. According to V.I. Zhukov, communicative competence is a psychological characteristic of a person as an individual, which is manifested in his/her communication with people or “ability to establish and maintain necessary contacts with people” [9].

Communicative competence should also be considered as the ability to learn the ways to solve problem-cognitive issues and carry out activities to achieve the goals significant for future specialists in their professional communication. In this regard, communicative abilities considered as formed individual psychological characteristics of the personality that meet the requirements of a particular activity, provide a real opportunity to ensure its quick and successful implementation. Consequently, this communicative competence includes not only aggregate of the acquired knowledge, but also the skills that ensure successful flow of communicative processes of a person.

In the modern society communicative competence is also considered as part of culture of communication and it is a required social and psychological condition for achievement pedagogical proficiency and successful professional activity of the future teacher. Communication skills development is a process of mastering cultural communication tools and moral norms of behavior that are worked out in the course of people's social and historical activity. In the conditions of introduction in school practice the provisions about "cooperation", "dialogue", "co-management", the requirements for communicative side of pedagogical activity increase inevitably. Pedagogical university setting the task of developing communicative competence of students may use for this purpose both curriculums and special teaching methods.

For formation person's communicative qualities such methods of influence are suitable that can help a person to look at his/her own behavior trends, to understand peculiarities of his/her motives and attitudes. Such methods of influence on the social and psychological structure of the individual include, in particular, socio-psychological training. Theoretical bases of influence of training sessions that significantly affect on development of communicative competence appeared in the studies of Western psychologists J. Moreno, C. Rogers, G. Shephard. Later, domestic researchers turned to this problem considering possible forms of socio-psychological training, classifying them on different grounds (M.R. Bityanova, L.A. Petrovskaya, V.V. Petrusinsky, A.V. Fedotova, and others). Training of communicative competence can include exercises that are aimed at removal muscle clamps, muscle tension, formation of muscular freedom in the process of communication, mastering the skills of psychophysiological self-regulation, developing the skills of voluntary attention, observation, developing non-verbal communication skills, developing the ability to manage the attention of communication partners, etc.

Development of the student's personality as a future teacher with higher education contributes to formation not only his/her professional orientation, but also responsibility, professional independence and readiness for future practical work. Study the structure of communicative competence acquires a special practical sense for pedagogical work, as communication is thought to be as one of the forms of activity. A lot of facts have been accumulated that prove how much communication with teachers as well as peers means for a student.

We have carried out psychological and pedagogical diagnostics to determine the level of sociability based on the study of communication skills by using the test of V.F. Ryakhovskiy, as well as the test of identifying communicative abilities with 1st and 2nd year students of Zhetysu State University named after I. Zhansugurov [10]. It was pointed out that undergraduate students do not have sufficient listening skills. At the same time, they have difficulties when it is required to explain or continue the idea already expressed by a group mate, it is revealed in inability to organize cooperation with little-known people (more often in the first year of study), as well as in steady reluctance to perform educational tasks together with unpleasant people in relation to personal ideas, in such stereotypes it usually takes a long time. This feature is the consequence of lack of experience in team work at school. Some students admitted that only at university they first met group form of learning. But even with a high degree of awareness of academic information, it remains necessary to force students (directly or indirectly) to formulate their questions correctly. The priority aim of the higher institute communicative preparation of future teachers is thought to be rearrangement of accents from monologue and passive listening to dialogue. Nevertheless, one of the most important tasks of modern higher education is to teach students to state their point of view reasonably, diversely, involving life experience and scientific knowledge. Most often it is practically not related to speech development, awareness or vocabulary of the future teacher, but due to lack of experience in discussions participation. And since the requirements for a modern teacher-professional are extremely high, he/she should be taught "not only to be able to express his/her position correctly, but also to be convincing, vivid and original as an organizer and participant in the dialogue" [11], L.A. Petrovskaya.

In conversation with students it was found out that their ideas about their own communicative competence are greatly overstated. Most students in the first or second year of study (76%) tend to assess their level of development of communication skills as high, but it is far from reality. Consequently, formation of communicative competence of students of pedagogical universities and their adequate assessment should be one of the most important and necessary links of the work on their development as professionals. The aim of the university is to present students a correct concept of communicative qualities of a personality that are necessary for a highly qualified specialist, and to formulate and improve these qualities during the years of study. And since communicative competence is an integral part of the teacher's profession, all students studying in a pedagogical university should timely correct their communicative skills and raise their level of communicative competence.

The pedagogical institute setting the aim of developing communicative competence of students applies such methods of formation communicative qualities of personality that help a student to look at his/her own

behavior, to assess his/her strengths and weaknesses, to understand the nature of his/her motives and attitudes, inadequate reactions and aggression that sometimes arise due to negative emotions. The reason of dissatisfaction is most often associated with stressful overloads, overfatigue of the nervous system, or lack of social experience in communicating with others, keen understanding the motives of their behavior, manifestations of tolerance and ethical side of speech culture.

One of the most efficient ways to increase communicative competence is undoubtedly believed to be socio-psychological training of necessary skills formation.

On the basis of the above said, it can be concluded that communicative competence is one of the fundamental qualities in teachers work as communicative knowledge and skills ensure the efficient flow of communicative process in professional activity and allow to build up efficient communication in accordance with the goals and conditions of professional and interpersonal interaction.

Literature

1. Nazarbayev N.A. *Message of the President of the Republic of Kazakhstan to people*. Astana, 2014
2. Al-Farabi. *Philosophical teachings*. – Alma-Ata: Science, 1973.
3. Sheryazdanova Kh.T. *Psychology of communication in preschool education. Theory and practice*. – A.: Kazakh University, 2015. – p.193.
4. Andreyeva G.M. *Social Psychology*. - M.: Aspect Press, 2006. –p.285.
5. Andreyeva G.M. *Principle of the activity and research of communication // Communication and activity*. M., 1981
6. Leontyev A.N. *Problems of mind development*. M., 1972.
7. Wechsler *Intelligence Test*. SPb: Imaton, 1992.
8. Bodalayev A.A. *Personality and communication - M*, 1995. Bodalayev A.A. *Psychological communication*. - M.: Publishing House Institute of Practical Psychology, Voronezh: N.P.O, Modek, 1996.- p.256.
9. Zhukov Yu.M., Petrovskaya L.A., Rastyannikov P.V. *Diagnostics and development of competence in communication*. - M., 1991. – p.96.
10. *Psychological tests in 2 volumes. V.2. /Under the reduction of A.A.Karelin - M.: Humanities Publishing Centre VLADOS, 2002. – p. 246.*
11. Petrovskaya L.A. *Competence in communication. Social and psychological training*. - M.: Publishing House of MSU, 1989. – p.216.

Атабаева Фарида Камиевна

к.п.н., доцент

Джунусова Алина Темиргалиевна

ст. преподаватель, кафедра казахского и иностранных языков университета «Туран»,
г. Алматы, e-mail: a_farida@inbox.ru

«СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ОНЛАЙН ОБРАЗОВАНИЕ – ТРЕБОВАНИЕ ВРЕМЕНИ»

***Резюме.** В этой статье дается анализ современному онлайн образованию, которое является требованием времени. Современное образование не стоит на месте и чтобы соответствовать тенденциям мирового сообщества, сделать образование более открытым для инноваций, необходимо внедрять в систему казахстанского высшего образования все новое, что накоплено в мире и что может привести к повышению качества отечественного образования.*

***Түйін.** Бұл мақалада заманауи онлайн білім беру талданады, бұл уақыттың талабы болып табылады. Қазіргі заманғы білім беру әлемдік қоғамдастықтың үрдістерін қанағаттандыру, инновацияларға ашық болу үшін әлемде жинақталған және отандық білім беру сапасын жақсартуға әкелуі мүмкін қазақстандық жоғары білім жүйесін енгізу қажет.*

***Summary.** This article analyzes modern online education, which is a requirement of the time. Modern education does not stand still and in order to meet the tendencies of the world community, to make education more open for innovation, it is necessary to introduce into the system of Kazakhstan higher education all the new things that are accumulated in the world and that can lead to the improvement of the quality of domestic education.*

В своем послании Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность от 31 января 2017 года Президент нашей Республики Н.Назарбаев говорил, «что мы должны культивировать новые индустрии, которые создаются с применением цифровых технологий. Наша задача – сделать образование центральным звеном новой модели экономического роста. И будет уделено особое внимание на качеству системы высшего образования. Система образования должна интенсивно внедрять инновационные методы, решения и инструменты, включая дистанционное обучение и обучение в режиме онлайн и сделать его доступным для всех желающих. Развитие электронного обучения в последние годы стало одним из основных направлений в развитии непрерывного, открытого образования, позволяющих обеспечить растущий глобальный спрос на образовательные услуги [1].

Мировая образовательная система сегодня вышла на новый виток развития под влиянием двух основных тенденций в развитии человеческого общества: процессов всеобщей глобализации и появление новых информационно-коммуникационных технологий.

Глобализационные процессы, происходящие во всем мировом сообществе, затронули и систему вузовского образования Казахстана. Развитие высшего профессионального образования тесно увязано с проблемами развития общества и актуальными социально-экономическими закономерностями и тенденциями:

- переход общества на рыночную экономику;
- рост наукоемких производств;
- увеличение объема научной и технической информации почти вдвое за последние пять лет и прогнозируется обновление информации каждые три года;
- быстрая смена технологий, обнаружившая недостаточный уровень квалификации специалистов;
- активное использование современных информационно-коммуникационных технологий, как в образовании, так и в производстве [2].

Онлайн образование - это процесс обучения представляет собой взаимодействие педагога, обучаемого и средств обучения. Возможности современных компьютерных средств и информационных технологий позволяют возложить на средства обучения часть функций преподавателя и часть функций обучаемого, принятых в классической форме обучения. Информационные технологии в онлайн обучении играют роль инструментов, которые:

1. обеспечивают учащимся удаленный доступ не только к учебному материалу, но и к большому количеству справочной информации, в дополнительной, сопровождающей форме;
2. предоставляют учащимся средства общения с онлайн репетитором, а также между собой; сегодня имеются технические возможности для того, чтобы учащийся, находящийся на большом расстоянии от учебного центра (школы, вуза, колледжа, лицея), прослушал и просмотрел лекцию, принял участие в видеоконференции или получил консультацию, выполнил компьютерный лабораторный эксперимент и т. п.

3. осуществляют управление и контроль за процессом обучения; обучаемый должен убедиться, прежде всего сам, в том, что разобрался в изучаемом учебном материале, понял его, запомнил основные положения, научился применять их на практике для решения практических задач. С другой стороны, активная роль онлайн преподавателя не менее существенна, поскольку его задача не только убедиться в знаниях подопечного, но и - как при очном обучении - принять решение по корректировке программы обучения с тем, чтобы добиться наилучшего усвоения пройденного материала;

4. предоставляют возможность создания эффективных тренажеров, средств визуализации, максимальное использование различных способов представления информации: текста, графики, видео, звукового сопровождения, анимации, т. е. то, что получило название "мультимедиа";

Ключевым элементом построения обучения с использованием интернет-технологий является обеспечение удаленного доступа к учебному контенту.

Виртуальная школа - образовательное учреждение, в котором педагогический процесс и обучение осуществляются через Интернет. Материалы по учебным курсам в виртуальной школе представлены в электронном виде и выкладываются на веб-сайте таким образом, чтобы прошедшие авторизацию обучающиеся могли ими пользоваться. Эти материалы обычно включают в себя тексты лекций по предмету, интерактивные тесты, тренажеры, словари и т. д. Ознакомившись с материалами виртуального урока, обучающийся выполняет ряд заданий, которые автоматически проверяются системой, с выставлением оценки. Обучающийся может вступать во взаимодействие с сетевыми преподавателями, консультируясь по предметам. Сетевые преподаватели могут также осуществлять контроль и оценку знаний обучающегося, общаясь с ним по электронной почте, по телефону, в форуме или при помощи иных технических средств связи. Аттестация обучающихся по всему курсу обычно осуществляется в форме экзамена (очного или заочного).

Дистанционный курс - особая, основанная на использовании современных информационных технологий, форма представления содержания учебного курса. Дистанционный курс является основным элементом построения обучения с использованием технологий дистанционного обучения

При помощи Интернет - технологий возможны следующие формы занятий:

Чат-занятия - учебные занятия, осуществляемые с использованием чат-технологий. Чат-занятия проводятся синхронно, то есть все участники имеют одновременный доступ к чату. В рамках многих дистанционных учебных заведений действует чат-школа, в которой с помощью чат-кабинетов организуется взаимодействие педагогов и учеников.

Веб-занятия - дистанционные уроки, конференции, семинары, деловые игры, лабораторные работы, практикумы и другие формы учебных занятий, проводимых с помощью средств телекоммуникаций и других возможностей «Всемирной паутины». Для веб-занятий используются специализированные образовательные веб-форумы - форма работы пользователей по определённой теме или проблеме с помощью записей, оставляемых на одном из сайтов с установленной на нем соответствующей программой.

От чат-занятий веб-занятия отличаются возможностью более длительной (многодневной) работы и асинхронным характером взаимодействия учеников и педагогов.

Телеконференции - проводятся, как правило, на основе списков рассылки с использованием электронной почты. Для учебных телеконференций характерно достижение образовательных задач. Также существуют формы *дистанционного обучения*, при котором учебные материалы высылаются почтой в регионы.

Онлайн-семинар - разновидность веб-конференции, проведение онлайн-встреч или презентаций через Интернет в режиме реального времени. Во время веб-конференции каждый из участников находится у своего компьютера, а связь между ними поддерживается через Интернет посредством загружаемого приложения, установленного на компьютере каждого участника, или через веб-приложение.

Платформы онлайн образования:

Coursera – англоязычный проект был основан двумя профессорами Стэнфордского университета - Эндрю Нг и Дафной Кёллер. *Coursera* самая известная платформа для проведения массовых бесплатных онлайн-курсов. Курсера работает с начала 2012 года и сотрудничает со многими университетами мира, которые публикуют курсы по различным отраслям знаний - от медицины и базы данных до изучения китайского и арабского языков. Слушатели не только проходят курсы, но и общаются с сокурсниками, сдают тесты и экзамены непосредственно на сайте Coursera.

Edmodo - это как социальная сеть для преподавателей и студентов. Сервис выстроен вокруг общения – преподаватель может создавать предметные группы для обмена учебными материалами, опросы и тесты для проверки знаний учащихся, загружать книги в специальной библиотеки раз-

дел, а другие файлы на GoogleDrive, который синхронизируется с Edmodo. Все это создает среду, где менторы и ученики общаются на равных и делятся опытом. Особо активных студентов можно мотивировать бейджами - "усердный ученик" или "поможет с домашним заданием". Сервис полностью бесплатен, все его возможности открываются сразу после регистрации. Вдобавок у Edmodo есть мобильная версия, тоже бесплатно.

Udemy - это сервис, где нужно зарегистрироваться в качестве преподавателя, войти в редактор и добавить в него необходимые для обучения файлы, после чего скомпоновать их в правильном порядке. Каждый урок можно завершать тестом для проверки знаний. Студенты, в свою очередь, могут задавать вопросы на специальной панели курса и общаться в курсовой группе - в этом **Udemy схожа с Coursera**.

Coursmos - сервис для создания микрокурсов, длительность которых не превышает часа. Такие уроки позволяют быстро обучиться конкретным навыкам или получить общие знания в определенной сфере. Практически все курсы имеют формат видеозаписи, которую сопровождают текстовые пояснения. Важный момент - свой урок можно сделать на смартфоне с помощью мобильного приложения. Готовый материал выкладывается в общий доступ или предлагается отдельным участникам по ссылке.

Как проходят онлайн занятия. «Здравствуйте!» говорим мы друг другу. Вот так начинается каждый онлайн урок. Мы находимся за несколько километров друг от друга, но это не мешает нам заниматься. На онлайн уроке используется платформы – Skype и другие. Все эти системы постоянно развиваются, тем самым облегчают онлайн работу преподавателя и делают урок все интереснее.

Платформа нужна для того, чтобы наши ученики меня слышали и при необходимости видели. Также для тренировки правописания и демонстрации иногда используем в режиме онлайн дополнение SketchPad (белая доска). Недавно появилась возможность совместного использования экрана (помогает при работе с учениками, которые с компьютерными технологиями на Вы).

На сайте www.dist-tutor.info есть много курсов, а также курсы других **онлайн репетиторов по английскому языку**. Туда мы можем одновременно заходить с учеником. Ученик знакомится с теорией, которая представлена при помощи видеofilмов, таблиц, схем, слайдов с рисунками и других средств демонстрации. После этого ученику предстоит выполнить задания. Все задания должны быть увлекательными. Система Moodle и другие дают возможность сделать задания интересными. На уроке можно читать, переводить, смотреть видео и даже играть. Таким образом, урок онлайн отличается от очного урока только тем, что ведется он на расстоянии. В конце урока ученику дается домашнее задание, которое выполняется самостоятельно. После выполнения его и ученик, и учитель, открыв выполненную работу, сразу могут увидеть результат этой работы. Система фиксирует правильные и неправильные действия ученика, все его паузы и колебания. Это очень важно, потому что если что-то осталось непонятным, к этому нужно вернуться. Если у ученика возник вопрос во время выполнения задания, то он может оставить сообщение оффлайн, как только преподаватель получит сообщение, сразу на него ответить. Преподавателю не нужно отправлять задание по почте и ученику не нужно отправлять ему его по почте, достаточно зайти на курс. Таким образом, заниматься английским легко и интересно, и расстояние не преграда.

Если сравнить традиционную форму обучения с открытым образованием, то мы видим ряд преимуществ, дающий возможность студенту самореализовать свои способности и возможности.

Резюмируя сказанное выше можно отметить, что современное образование не стоит на месте и чтобы соответствовать тенденциям мирового сообщества, сделать образование более открытым для инноваций, необходимо внедрять в систему казахстанского высшего образования все новое, что накоплено в мире и что может привести к повышению качества отечественного образования, соответствующего вызовам 21 века.

Использованная литература:

1. *Послание Президента Казахстана «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность»* (г.Астана, 31 января 2017 года)
2. *Назаренко А.В. Современное образование: необходимость или пустая трата времени?*, ЛитРес, 2016, С.140
3. www.dist-tutor.info

Berkinbay A.K.

The 1st year of masters degree of KazSWTTU, akjan_995@mail.ru

Nuelanbekova E.K.

Scientific supervisor, Candidate of p.sc.

THE EFFECTIVENESS OF AUDIOBOOKS IN IMPROVING A FOREIGN LANGUAGE

***Annotation:** This article deals with the effectiveness and advantages of listening to audiobooks in teaching and developing a foreign language. It also contains the necessary instructions for using and selecting audiobooks.*

***Keywords:** audiobook, speech skills, listening, reading, native speaker.*

***Аннотация:** Данная статья посвящена эффективностью и преимуществу прослушивания аудиокниг в преподавании и развитии иностранного языка. Она также содержит необходимые инструкции по использованию и выбору аудиокниг.*

***Ключевые слова:** аудиокнига, языковые навыки, прослушивание, чтение, носитель языка.*

***Аңдатпа:** Берілген мақала шетел тілін оқыту мен дамытуда аудиокітаптарды тыңдаудың тиімділігі мен артықшылықтарына арналған. Сондай-ақ, аудиокітаптарды пайдалану және таңдау үшін қажетті нұсқаулар берілген.*

***Түйін сөздер:** аудиокітап, тілдік дағдылар, тыңдалым, оқылым, тіл тасушы.*

It's no secret that modern students prefer to receive information in a simpler and more accessible form than lectures and seminars. New informational educational technologies are a process of obtaining knowledge, built not on communication with the teacher, but on using the latest techniques and methods based on the use of computer - audio and video programs. One of such methods is the use of audiobooks, which allows to improve the learning process, especially the teaching of foreign languages.

Audiobooks represent a special kind of literature in which the text of the work is read by native speakers, for example, British or American radio or television broadcasters, or actors "by roles," using music and sound special effects. As a rule, such audiobooks are recorded on professional equipment in the studio. This is the best option for learning a foreign language with the help of similar technologies. There is a variant when the text for the book is not read by native speakers, for example, linguists or teachers of a foreign language. This version is almost inferior to the previous one, except that when listening to such audiobooks, speech perception skills do not develop so actively. The least suitable for learning the version of audiobook - created with the help of computer programs. Similar programs translate text into audio format, they are also able to reproduce the intonation. Therefore, such audiobooks are also suitable for improving language skills[3].

The benefit of using audiobooks when learning foreign languages is obvious. First, they can be listened to anywhere - at home, in the car, in a break between pairs. Secondly, it's a great way to practice listening skills. This kind of activity usually scares students, as they are not sure that their level of foreign language skills will allow them to understand the text in full. However, audiobooks are created in such a way that the learner can choose the level of complexity from which he would be easier to start learning. Listening to the reproduced information, thus the listener trains his linguistic hearing. Thirdly, with the help of audiobooks in a foreign language, vocabulary is replenished. Any book or story is, above all, an interest in the events that the book narrates about. And when a person is interested, he will use the dictionary to find the meaning of unfamiliar words, so as not to miss the thread of the narrative, thereby expanding his vocabulary[1].

Often audiobooks are accompanied by a printed version of the spoken text, which allows you to simultaneously monitor the text on the screen and listen to how the narrator reads this text. This helps to increase the perceived volume of knowledge and serves as an auxiliary method of training speech memory. In addition, this is a great way to develop grammatical skills. With this kind of training you see and hear real examples of the use of various grammatical constructions. Thus, audiobooks provide an opportunity to expand the vocabulary of the listener, make it easier to understand both oral and written speech. They can serve as a tool for making progress in the field of pronunciation and diction. Audiobooks - this is a strong, flexible system, the structure of which facilitates the rapid understanding and assimilation of information. Today, more and more teachers are realizing the value of introducing audiobooks into the learning process[5].

When studying a foreign language, and primarily English, it is necessary to note several audiobooks, representing the immortal classics of English and American literature. Another original English course, based on the books of popular foreign authors - "English Reading Club". This is a real electronic library, designed for different levels of foreign language skills - Beginner, Elementary and Intermediate. The set includes 12 books in English, among them the works of Oscar Wilde, Arthur Conan Doyle, Bram Stoker and others.

Each piece is designed so that a person who wants to practice in English, could do it. The text can, first, read, secondly, listen (all texts are sounded by English-speaking native speakers), and third, correct pronunciation using the well-known Re-Wise technique. After each chapter, you can find special exercises aimed at developing basic speech skills - checking the understanding of the reading, fixing grammatical constructions, activating new words, predicting the plot, etc. In essence, this program is not just a library, but a whole training course, with which you can easily and unobtrusively greatly improve your English. Also we want to mention the novelty of our foundation - books from the series "Domonoes". This series is an adapted illustrated book for level reading from Oxford University Press. Each book is usually accompanied by an audio version in the form of an interactive disc, and exercises are integrated in the texts. A beautiful language, adapted to different levels, interesting content, various exercises - all this helps to activate and better remember the language material. These books can be used both for classroom studies and for self-study. Themes of books will satisfy the interest of anyone.

If you know English not at a high level, then not all books will be equally useful. **Types of audiobooks:**

1. By type of reading: Books, sounded by a professional speaker (native speaker of English) - such books are ideal for those who want to listen to competent English speech and learn to speak as a native speaker. If you are going to repeat the words for the speaker, learn the correct intonation and the correct pronunciation, then this type is shown to you. Read by the professional announcer of the book - a universal material that is suitable for any purpose of listening. They have only one minus - they are not easy to find in free access[4].

Books, voiced by ordinary people (native English speakers) - such books are good for people with a level of knowledge of Intermediate and above. If you want to get used to different accents in English and want to improve the understanding of speech by ear, make a choice in favor of these books. The most important advantage of this type of audiobooks in English is that they are easily found in free access. However, if your level of knowledge is below average, then it will be difficult to perceive the speech of native speakers. In addition, the audio track is most often recorded in a normal home environment, so the sound quality leaves much to be desired.

2. By complexity: Children's fairy tales and stories are the simplest material that adults should not neglect. Children's books, as a rule, are read by professional announcers at a measured pace. At the same time, the texts are easy to understand even at the expense of vocabulary: in children's books a limited set of words most frequently used is used.

Audiobooks with basic text are a good material for those who find it hard to understand foreign speech by hearing: you can listen to the book and follow the text with your eyes. In addition, such materials are convenient to use if you are going to learn new words: you can see their spelling in the text[3].

One of the most difficult skills in learning English is listening. To learn to understand foreigners, you need to often listen to them. Therefore, if you do not live abroad and do not communicate with native speakers daily, you need to find available ways to train your listening. The best assistants in this business are podcasts and audiobooks. Read about how to learn English in podcasts. And now we will find out what is useful for studying English on audiobooks: You improve your understanding of English speech by hearing. This is the main reason why audiobooks in English are very popular among students. The more we listen, the faster we become accustomed to foreign speech and begin to understand it. And if you take into account the fact that most free audio books are spoken by native speakers who are not professional speakers, then you can also listen to people with different pronunciations. Someone will be lisping, someone - indistinctly pronounce sounds, someone - too fast to speak - this is an excellent training for your listening skills[2].

You get used to the sound of coherent speech. The speakers do not pause between the words and pronounce each phrase with a natural intonation. You will gradually get used to live speech, and subsequently it will be easy for you to understand what the foreign interlocutor is saying.

You learn new words and phrases in context. If words from podcasts or textbooks are sometimes too lazy to find and teach, then an unfamiliar word, playing an important role, will necessarily cause a desire to know what is in the speech. Important words for understanding the meaning of a word will be easy to remember, because you teach them in context and understand how they are used.

You listen and remember how grammar is used in living speech. In theory, you understand perfectly when to use Present Perfect, but when it comes to using this time in speech, you get confused and do not know if it will be appropriate to use it? Listening to audiobooks in English will help you understand how any grammatical construction "works" in practice. If you do not just passively listen to the record, but also think about how this or that tense is used, you will understand the principle of the grammar of English not in theory, but in practice.

You are developing. Those most unread books that could take revenge on you now do not pose a danger, because you will hear them. If reading is not always possible to take time, then listening to an audiobook can afford even the busiest person. And you can read not only fiction, but also professional or books on self-development, then you will also engage in self-education, without spending a single minute of free time.

Conclusion

It is necessary to remind once again that it is very important for students studying English to hear the English language spoken properly in order for them to make the contextual connections necessary to gain a full understanding of what is being spoken or read. Trying to just read a book by itself can be confusing as students struggle to sound out the word correctly and just being able to hear the words being read to them can help to eliminate the fears that they may be pronouncing the word incorrectly and increase their confidence in using the language properly. Listening to audiobooks while reading along can greatly increase a student's vocabulary and comprehension thus allowing them to unlock their growing potential to fully grasp the English language.

References:

1. Moore, Jennifer, and Maria Cahill. "Audiobooks: Legitimate 'Reading' Material for Adolescents?" <<http://www.ala.org/aasl/slr/volume19/moore-cahill>>
2. Blum, I. H., Koskinen, P. S., Tennant, N., Parker, E. M., Straub, M., & Curry, C. (1995). Using audiotaped books to extend classroom literacy instruction into the homes of second-language learners. *Journal of Reading Behavior*, 27(4), 535-563.
3. Beers, K. (1998). Listen while you read. *School Library Journal*, 44(4), 30-35.
4. Grover, S., & Hannegan, L. D. (2005). Not just for listening: Integrating audiobooks into the curriculum. *Book Links*, 14(5), 16-19.
5. Lewis, M., & Reinders, H. (2003). *Study skills for speakers of English as a second language*. London: Palgrave Macmillan.

Мажибаева Гульжан Пердебаевна

аға оқытушы, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, Mazhibaeva.84_sal@mail.ru

Салгараева Гульназ Ибрагимовна

т.ғ.к., доц, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, gulnaz_sal@mail.ru

Шукетаева Камиля Кдырбаевна

т.ғ.к., доц, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, kamila191160@mail.ru

Дауытова Жамила Кдырбаевна

аға оқытушы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, fotka_e.f.j@mail.ru

ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНДАҒЫ ИНФОРМАТИКА ПӘНІ

***Андатпа.** Бұл мақала болашақ информатика мұғалімдеріне әмбебап оқыту әрекеттерін дамытуға арналған. Болашақта информатика мұғалімдеріне арнайы құзыреттілікті қалыптастырудың бастапқы деңгейі болып табылатын әмбебап оқыту іс-шараларын дамытудың үлгісі сипатталған.*

***Түйін сөздер:** жоғары кәсіби білім беру, педагогикалық білім беру, арнайы құзыреттілік, әмбебап оқыту әрекеттері, білім берудегі ақпараттық технологиялар.*

***Аннотация.** Данная статья посвящена вопросу развития универсальных учебных действий у будущих учителей информатики. Охарактеризована модель развития универсальных учебных действий, которые выступают начальным уровнем сформированности специальных компетенций будущих учителей информатики.*

***Ключевые слова:** высшее профессиональное образование, педагогическое образование, специальные компетенции, универсальные учебные действия, информационные технологии в образовании.*

***Summary.** The article considers development of universal educational actions of future computer science teachers. The authors describe a model of universal educational actions development, which generates a primary level of the special competences formation of the future computer science teachers.*

***Keywords:** higher vocational education, teachers' training, special competences, universal educational actions, information technologies in education.*

Қазіргі кезде еліміздің білім беру саласының алдына қойып отырған негізгі міндеттері ұлттың бәсекелестікке қабілетін арттыру, әлемдік білім кеңістігіне толығымен ену, білім беру жүйесін халықаралық деңгейге көтеруде білім беру үдерісіне ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жетістіктерін енгізу, электрондық оқулықтар мен мультимедиялық бағдарламаларды тиімді және кеңінен қолдану, елдегі ақпараттық инфрақұрылымды әлемдік білім берумен ықпалдастыру, білім беру ұйымдарының байланыстарын нығайту болып табылады.

Қоғамдағы жаңа әлеуметтік-экономикалық жағдай, әлемдік білім беру кеңістігіне ену, өркениетті елдердегі педагогика ғылымы және білім беру жүйесінің қазіргі кезеңдегі даму бағыттары, мәдени-әлеуметтік жағдайларға бейімделу қабілеті бар, әлемдік деңгейде педагогика ғылымында жинақталған тәжірибелерді талдау нәтижесі болашақ информатика мұғалімдерінің сапалы даярлығын қажет етеді. Болашақ информатика мұғалімі қазіргі өзгермелі әлеуметтік жағдайға тез бейімделіп, шығармашылықпен ойлай білетін, педагогикалық процесті жүйелі түрде алдын-ала болжай алатын, оқушылармен ынтымақтаса отырып, кәсіби психологиялық-педагогикалық қызметті жеке шығармашылық тұрғыда ұйымдастыра алатын және қазіргі ақпараттың жылдам дамуы кезеңінде барлық жаңадан шығып жатқан компьютерлік бағдарламаларды мейлінше өз уақытында меңгеріп отыратын болуы керек [1].

Бүгінгі ақпараттық қоғам әрбір болашақ маман иесінен, жаңа ақпараттық технологияларды жетік меңгеріп, оны өз қызметіндегі мәселелерді шешуде ұтымды пайдалануды талап етеді.

Қазіргі білім беру саласында оқытудың озық технологияларын меңгермейінше, сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Сол себепті, студенттің оқу-танымдық іс-әрекетін басқарудың негізгі бір буыны– оқыту технологиясын тандап, іріктеу болып отыр. Себебі, жаңа технологияны меңгеру оқытушының кәсіптік, адамгершілік, интеллектуалдық, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді дамытуына көмектеседі.

Жаңа технологияның шапшаң үнемі дамумен болатындығы мен оқу-тәрбие үрдісіндегі елеулі өзгерістерге байланысты, білім беру парадигмасы өзгерді, білім берудің мазмұны жаңарып, жаңартылған білім беру мазмұны, жаңа көзқарас, жаңаша қарым-қатынас пайда болуда. Келер ұрпаққа қоғам талабына сай тәрбие мен білім беруде мұғалімдердің инновациялық іс-әрекетінің

ғылыми-педагогикалық негіздерін меңгеруі маңызды мәселелердің бірі. Ғылым мен техниканың жедел дамыған, ақпараттық мәліметтер ағыны күшейген заманда ақыл-ой мүмкіндігін қалыптастырып, адамның қабілетін, талантын дамыту жоғарғы оқыту орнының басты міндеті болып отыр. Мемлекеттік білім стандарты деңгейінде оқу үрдісін ұйымдастыру жаңа педагогикалық технологияны ендіруді міндеттеп отыр.

Ол бүгінгі білім беру кеңістігіндегі ауадай қажет жаңару оқытушының қажымас ізденімпаздығы мен шығармашылық жемісі арқылы келетіндігі анық. Сол себептен әрбір студенттің қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын жаңартылған педагогикалық технологияны меңгеруге үлкен бетбұрыс жасалуы қажет.

Жоғарғы оқу орындарында студенттердің жаңа ақпараттық технологияларды меңгеріп, ақпараттық қоғамға ыңғайлануына ықпал ететін пәндердің қатарына бірінші кезекте «Информатика» пәнін атауға болады.

Информатика пәнін оқыту кезінде бірнеше қағидаларды ескеру қажет. Заман талабына қарай студенттердің күнделікті ақпараттар легімен емін-еркін жұмыс істеуіне жағдай бар екендігін ескеретін болсақ, бірінші кезекте осы пәнді оқыту мазмұны мен әдістерін олардың шығармашылық және инновациялық қызметтерін көрсететін әртүрлі программалық жабдықтарды қолданған жөн. Олар келесі мүмкіндіктерді қамтуы тиіс: осы пән бойынша жинақталған мәліметтер базасынан қажеттісін еркін таңдап алу мүмкіндігін беру, студент білімін бағалау, оқу нәтижесі бойынша қателерді талдау, бағалаудың дұрыстығына көз жеткізу, жалпы алғанда жүйе көмегімен оқытуды басқару процесін автоматтандыру. Нақты жүйелі түрде, тақырыптар бойынша жинақталған мәліметтер базасы білім берудің эффективті құралы бола алады. Мұндай оқытудың мәліметтер базасын ақпараттарды өңдеудің өз бетінше жұмыс кезінде (қажетті ақпаратты ортақ қасиеттері бойынша, талдау бойынша, жаңа мәліметтермен толықтырылғанда, ақпаратты модификациялау т.с.с) қолдануға болады.

Студенттердің теориялық білімдерімен қатар лабораториялық жұмыстарды орындау деңгейлерін есепке алу маңызды орын алады. Осы орайда орындалатын лабораториялық жұмыстарды олардың болашақтағы мамандықтарына қатысты мәселелерімен байланыстыру маңызды рол атқарады.

Білім меңгерудің тиімді жолдарын, әдіс-тәсілдерін талмай іздеу – әр педагогтың міндеті. Әрбір педагог жұмыс тәсілі мен формасын, өз педагогикалық технологиясын таңдай отырып, оқушылардың білімін жетілдіру бағытында жұмыс істеуі керек. Осыған байланысты әр түрлі заманауи, жаңашыл әдістерді, ақпараттық – технологияларды қолданудың қажеттілігі туындайды. Тәжірибе жүзінде ең көп тараған сабақ ойын элементтерімен іс-әрекет болып саналады. Бұл оқушыларды максималды түрде қызықтырып, оларды ақпаратты адекватты түрде қабылдауларын дамытуға, өзінің, сонымен бірге басқа қатысушылардың жұмыстарын талдауға және тұлғалық қасиеттерін дамытуға септігін тигізеді. Ойын барысында оқушылар материалды бекітіп және жалпылап қана қоймай, сонымен қатар өздері де сабаққа белсенді қатысуды, өзара және мұғаліммен қарым-қатынас жасауды үйренеді.

Болашақ мұғалім білім берудің міндеттерін ұтымды шешу үшін тек дайын электрондық білім беру ресурстарын пайдалануға ғана дағдыланбай сонымен қатар, сыныптағы және сыныптан тыс сабақтарды мультимедиялық қолдау үшін өзінің шығармашылығын, әдістемелік ізденістерін жүзеге асырып, қолданбалы инструментальдық бағдарламалық құралдарды пайдаланып, өзіндік электрондық білім беру ресурстарын құрып, оны іс-тәжірибеде қолданған жөн.

Қоғамды ақпараттандыру жағдайында білім беру, жаңа оқу бағдарламасы негізінде информатика мұғалімдерінің біліктілігін ақпараттық-коммуникациялық технологияны қолдану саласы бойынша көтеру негізгі міндеттердің біріне айналып отыр. Қоғамды ақпараттандырудың негізгі бөлігі – білім беруді ақпараттандыру. Олай болса, ол – білім беруде болашақ информатика мамандарын ақпараттандыру саласы бойынша білімдері мен іскерліктерін көтеру болып табылады.

«Информатика» мамандығын меңгеруде болашақ информатика мұғалімдерін қалыптастыруда мына мәселелерге баса көңіл аударылуы тиіс:

- болашақ мамандарға жоғары оқу орнындағы педагогикалық психологиялық пәндермен байланысты күшейтіп, оларды кіріктіре оқытуды қамтамасыз ету;
- информатика пәнін оқытудың әдістемесін пәнаралық байланыспен қоса олардың өзіндік ерекшеліктерін (мазмұны, мақсаты, құрылымы, оқыту әдістері т.б.) талдауға көңіл бөлу;
- информатика мамандығына арналған стандарт пен бағдарлама мазмұнын, құрылымын, оқу бағдарламаларының ерекшелігін, бағдарлама талаптарын жете түсіну;
- білім мен тәрбиені сабақтастық тұрғысында жүргізе білу, коммуникативтік мәдениеті қалыптасқан маман даярлау.

Жоғары деңгейде білімі мен дағдысы бар мұғалім ғана оқушыларына осы білім мен дағдыларды қалыптастырудың жеткілікті деңгейін қамтамасыз ете алады. Сондықтан, бүгінде болашақ мұғалімдердің әмбебап оқыту әрекеттерін дамытуға бағытталған оқыту жүйесін енгізу қажет[2].

Болашақ информатика пәнінің мұғалімі үнемі ізденіс үстінде болуы керек, себебі қазіргі заманда ғылыми-техникалық үдерістің қарқыны күннен күнге өсіп келе жатыр. Ал ақпараттық коммуникациялық технологияларда бір орында тоқтап қалмай, жаңарып отыратындықтан, информатика маманы да заман талабына сай өз білімін, тәжірибесін толықтырып, дамытып, алға жылжып отыруы қажет.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау керек» - деп атап көрсетілген [3].

Сонымен қатар, Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың «Қазақстанның әлемдегі бәсекеге қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясы» Жолдауында «Білім беру реформасы – Қазақстанның бәсекеге нақтылы қабілеттілігін қамтамасыз етуге мүмкіндік беретін аса маңызды құралдарының бірі» - деп атап көрсетуі педагогикалық үдерістің сапасын үнемі арттырып отыруды талап ететіндігін көрсетеді. Демек, білім меңгерудің тиімді жолдарын, әдіс-тәсілдерін талмай іздеу – әр педагогтың міндеті. Әрбір педагог жұмыс тәсілі мен формасын, өз педагогикалық технологиясын таңдай отырып, оқушылардың білімін жетілдіру бағытында жұмыс істеуі керек. Осыған байланысты әр түрлі заманауи, жаңашыл әдістерді, ақпараттық – технологияларды қолданудың қажеттілігі туындайды. Тәжірибе жүзінде ең көп тараған сабақ ойын элементтерімен іс-әрекет болып саналады. Бұл оқушыларды максималды түрде қызықтырып, оларды ақпаратты адекватты түрде қабылдауларын дамытуға, өзінің, сонымен бірге басқа қатысушылардың жұмыстарын талдауға және тұлғалық қасиеттерін дамытуға септігін тигізеді. Ойын барысында оқушылар материалды бекітіп және жалпылап қана қоймай, сонымен қатар өздері де сабаққа белсенді қатысуды, өзара және мұғаліммен қарым-қатынас жасауды үйренеді.

Оқушылардың алған білімдері біліктілік пен дағдыларға айналу үшін, міндетті түрде олар өздері талаптанып, белсенділіктері артуы қажет, жауапкершілікпен жұмыс жасап, істеген ісіне деген сенімі болуы шарт. Шығармашылық жұмыс – бұл әрбір адамның әрекетті саналы түрде таңдап алып, оны табандылықпен орындау арқылы сипатталатын қасиет.

Информатиканы оқыту үдерісінде оқушыларға базалық білімді толық меңгерту мұғалім тарапынан көп жұмысты қажет етеді. Осыған байланысты информатика сабағында жобалық іс-әрекет арқылы көптеген мәселелерді шешу, әсіресе, оқушылардың зерттеу біліктіліктері мен дағдыларын қалыптастыру тиімділігі қарастырылуда. Оқыту үдерісінде оқушыларды жобалық іс-әрекет арқылы шығармашылыққа, өздігінен ізденуге, өз ісіне сыни тұрғыдан қарап, мәселені шешу әдістерін тиімді пайдалана білуге үйретсе, онда оқушылардың зерттеу біліктіліктері сөзсіз өздігінен қалыптасады.

Жалпы информатикадан оқушылардың жобаны жасау барысында сыни тұрғыдан ойлауын ұйымдастырудың екі бағытын ажыратуға болады. Біріншісі, мектептерде информатика пәні бойынша негізге алынып жүрген оқыту бағдарламаларының ішінен оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын еркін ұйымдастыруға мүмкіндік беретін тақырыптарды таңдау. Жобалар пәндік мәселелерді шешумен қатар, оқушылардың сабақтағы меңгерген біліміне қоса өзіндік қажетті коммуникативтік, ақпараттық, т.б. қабілеттерін қалыптастыруға негіз болады.

Екіншісі, жобалаудың тұтас құрылымын орындауды мақсат етіп қоймастан, жобалауға тән – қалыптасқан жағдайды талдау, шағын тапсырмалар беру арқылы жаңа ақпаратты өз бетімен меңгеруге қызығушылық туғызу. Бұл жерде тұтас жоба жасау маңыздылығынан қарағанда, оқушының сыни тұрғыдан ойлауын ұйымдастыруға еркіндік беру. Оқушы берілген тапсырманы орындау барысында сабақта алған теориялық білімін тапсырманы орындау құралына айналғанда ғана оның тұлғалық дамуы жүзеге асырылады. Жоба шағын болуы мүмкін, бірақ ол дәстүрлі түсініктегі «жаттығу орындау», «ереже жаттау» болмайды [4]. Жобалау әдісі информатика сабағында маңызды орын алатындығы пәнді оқыту ерекшеліктерінде көрсетілген. Осы әдіс көмегімен оқушылар қандай да бір қосымша компьютерлік бағдарламамен жұмыс істеу арқылы алған теориялық және тәжірибелік білімдерін бекіте алады және оқу-танымдық және ақпараттық құзіреттіліктері қалыптасады.

Біріншіден, білім дайын түрде берілмейді, оған оқушы өзінің оқу әрекеті арқылы қол жеткізеді. Сабақтың алғашқы ізденіс кезеңінен бастап жаңа ақпарат жайлы деректер жинайды, мәселені өз беттерінше шешуге талпынады.

Екіншіден, жоғары қиындықтағы мәселелерді шеше отырып өзінің санасын, сыни тұрғыдан ойлауын дамытады. Әр оқушы өзінің деңгейіне дейін дамуға қол жеткізе алады.

Үшіншіден, оқушының жеке басын дамытатын басты құрал – оның өзіндік іс-әрекеті.

Төртіншіден, оқушы мен мұғалімнің арасындағы жаңаша қарым-қатынасы пайда болады. Сол себепті дәстүрлі жүйедегі әміршілдік стиль бұл жерде тиімсіз екені көрінеді.

Егер информатикадан оқушылардың сыни тұрғыдан ойлауын ұйымдастыру жұмыстарын өткізу әдістемесі оқу үдерісіне енгізілсе, оқушыларда қоғамдағы және табиғаттағы үдерістерді зерттеу элементтері мен ғылыми көзқарасы қалыптасып, информатика пәніне деген қызығушылығы артады; оқушының оқу мүмкіндігі мен қажеттілігі, оқуға мүдделілігі толық іске асырылуы негізінде тұлғалық даму мүмкіндігі пайда болады; өзіндік шығармашылық ойлау жүйесі қалыптасып, білім деңгейі жоғарылайды.

Оқу барысын, оқушыларды тек біліммен ғана қаруландырып қоймай, оларды қисынды ойлау, есте сақтау қабілеттерін дамыту үшін оқушылардың шығармашылық ізденісін, тапқырлығын, зеректігін, ойлауға икемділігін, өмірге ғылыми көзқарасын дамытуға өкізілетін, сыныптан тыс жұмыстар: танымдық ойындар да оңтайландырады.

Қаралған өзекті тақырыпты басшылыққа ала отыра және істелінген жұмыстарды қорытындылай келе өзін-өзі бағалай білетін, шығармашылық деңгейі жоғары жан-жақты тұлға қалыптастыра отыра, оқушының білім сапасын көтеру, алған білімдерін өмірмен ұштастыруға бағыт беріп оқушы құзырлығын дамытады. Осындай тәжірибе арқылы оқушылардың білімін, дағдыларын, ойлау қабілеттерін, шығармашылық ізденісін бақылау арқылы біршама нәтижеге жетуге болады.

Есте сақтау қабілетін шыңдауға, ғылым мен техника жетістіктеріне, білімге деген қызығушылығын арттыруда сыныптан тыс шаралардың маңызы зор. Оқушылардың информатикалық сауаттылығын арттыру, алған білімдерін тиянақты болуын қадағалау үшін сыныптан тыс жұмыстар жүргізіп, оқушыны қызықтыратындай информатикалық ойындар викторина шешу, кроссворд құрастыру, логикалық есептер шығарту арқылы ой-өрісін, пәнге қызығушылығын арттырып, пән аралық байланысты нығайту қажет. Қорытындылау кезінде тақырыпқа байланысты сөздік қорларын молайтып, өткен тақырыптың мазмұнын толық ашу үшін сәйкестендіру кестесін толтырғызып, сабақты бекітеміз. Әр тарауды өткен соң, өздік жұмыс, тақырыптық есеп, бақылау жұмыстары, тестік тапсырмалар өткізу арқылы тақырыпты қаншалықты меңгергенін тексеріп, тақырыпты толық меңгере алмаған оқушылармен қосымша сабақтар, сыныптан тыс жұмыстар жүргізу қажет. Тест түрлері оқушы білімін бекітуге қайталауға, жүйелеуге мүмкіндік береді. Сонымен қоса мұғалім мен оқушылардың уақытын үнемдеуге оқу жұмысын ұйымдастыруға жағдай жасайды.

Жалпы оқушылардың ақпараттық технология негіздерінен алған білімі арқылы:

1. Оқушының пәнге деген қызығушылығы артады, құлшынысы оянады.
2. Шығармашылық қабілеттері артады.
3. Жылдам ойлауға машықтанады, білім сапасы артады.
4. Оқушылар өз бетімен жұмыс жасауға дағдыланды.
5. Компьютерлік сауатты болуға үйренеді.

Қорыта келгенде «Информатика» пәнін оқыту деңгейі, дидактикалық программалар, оқытуды басқару мен бақылауды автоматтандыру, студентке өз бетінше қайталанбайтын көпнұсқалы, көпдеңгейлі дидактикалық шарттар негізінде тапсырмалар беру, білім мен дағдыны объективті бағалау, ерекше ақпараттық материалдарды мультимедиалық формада беру виртуалды өмірге енгізу т.с.с жаңа мүмкіндіктер ұсынылады. Сонымен қатар мұндай программалар материалды өз бетінше игеру жетілдірілген психологиялық педагогикалық әдістерді пайдалану, студенттің жеке психофизиологиялық ерекшеліктеріне байланысты оқыту сияқты негізгі әдістерін жаңа сапалық деңгейге көтереді.

Қолданылған әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. Жоғары мектеп №1, 2004. -5-8ст.
2. Балафанов Е.К., Бурибаев Б., Даулеткулов А. Новые информационные технологии, Алматы, Джагамбек, 2002 г., 442с (на русском и казахском языках)
3. Джапарова Г.А. Основы информатики. Алматы, Экономика, 2004 г., 235с.
4. Информатика, практикум по технологии работы на компьютере. Под ред. проф. Н.В. Макаровой, , Финансы и статистика, 2000 г.
5. Черкасова Ю.М. Информационные технологии управления.-М.: Инфра-М, 2001.

Смағұл Мейрат Жақыпұлы

аға оқытушы, Әл - Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, smagul.meirat@mail.ru

Ыбыраймова Света Сембайқызы

аға оқытушы, Әл- Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, sveta.sembai@gmail.com

Шукетаева Камиля Кдырбаевна

т.ғ.к., доц, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, kamila191160@mail.ru

Абдибекова Куляш Джалеловна

аға оқытушы, Әл - Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті

Буланова Толкынай Молдақуловка

аға оқытушы, Әл - Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, tolqunay@mail.

МАТЕМАТИКАДАҒЫ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР

***Андатпа.** Математика тарихы жайлы оқу құралдары, көпшілікке арналған кітаптар өте сирек кездеседі. Мәселен, математика тарихының төрінен орын алатын ұлы ғамымдар Евдонс, Евклид, Архимед, Аполоний... есімдері ежелгі грек мәдениеті тарихы кітаптарының көбісінде жоқ. Тіпті, ұлы жерлесіміз данышпан әл- Фарабидің математиканың мұрасына арналып, қазақ тілінде жазылған дүние жоқ деуге болады...*

***Түйін сөздер:** математика ғылымының даму тарихынан мағлұматтар, математика, жаңа идеялар, астрономия, логикалық ой-өріс, ғылым тарихы мен ғылыми тарихшылары, элементарлық математика дәуірі.*

***Аннотация.** Математика, учебные пособия по истории, для популяризации книги очень редко. Так, в ғамымдар Евдонс, которые займут свое достойное место в истории математики, Евклид, Архимед,... культура древней греции, чьи имена история не Аполоний большинстве книг. Даже гений нашего великого земляка аль - Фараби посвящен наследию математиканың матем, можно сказать, что нет в мире на казахском языке...*

***Ключевые слова:** сведения из истории развития математической науки, математика, новые идеи, астрономия, логического мышления, история науки и историки науки, эпоха элементарной математики.*

***Summary.** Mathematics, textbooks on history, to promote the book very rare. So, in Alemdar, Idons that will take its rightful place in the history of mathematics, Euclid, Archimedes,... the culture of ancient Greece, whose names are the Apollonia most books. Even the genius of our great countryman, al - Farabi dedicated to the heritage of mutikani mate, we can say that there is in the world in the Kazakh language...*

***Keywords:** information from the history of mathematics, mathematics, new ideas, astronomy, logical thinking, history of science and scientific historians, the era of elementary mathematics.*

Қазіргі ғылым, оның іргетасы-математика, қазіргі заманымыздағы аса мәдени құбылыс, жалпы өркениетіміздің бөлінбес маңызды бір бөлігі болып отыр. Сондықтан да тек болашақ математика пәнінің мұғалімдері ғана емес, білім-парасатқа ұмтылған әрбір азаматтың ғылым тарихынан, белгілі бір дәрежеде хабардар болуы тілекті нәрсе.

Математика – орта мектептегі негізгі пәндердің бірі болып табылады. Ол басқа пәндерді оқып үйренуге, оқушылардың логикалық ой-өрісінің дамуына септігін тигізеді. Математика әдістемесінің мазмұны мен даму барысын дұрыс бағдарлап түсіну үшін математика ғылымының даму тарихынан мағлұматтарды білу қажет.

Математиканың маңызы қазір үздіксіз өсіп келеді. Математикада жаңа идеялар мен әдістер туындап келеді. Бұлардың бәрі математиканың қолданылу өрісін кеңейтеді. Қазір адам атқаратын қызмет салаларының қайсысын алсақ-та математика айтарлықтай қолданылмайтыны жоқ. Ол табиғат жайындағы ғылымдардың бәрінде, техникада, құрылыс, экономика, типтем, медицина қоғам тануда аса маңызды құралға айланып барады. Жаңа заман, тіпті, юристер мен тарихшылар да математикалық әдістермен қаруланған болуын талап етіп отыр.

Алайда, мәдениет тарихын баяндауға арналған еңбектерде математика тарихына осы кезге дейін жеткілікті көңіл бөлінбей жүр, тіпті болашақ математика мен педагогика институтында да математика тарихы көп жағдайда өтілмей келеді. Математика тарихы жайлы оқу құралдары, көпшілікке арналған кітаптар өте сирек кездеседі. Мәселен, математика тарихының төрінен орын алатын ұлы ғамымдар Евдонс, Евклид, Архимед Аполоний есімдері ежелгі грек мәдениеті тарихы кітаптарының көбісінде жоқ. Сондай-ақ әйгілі ақын Хаиянның математика, астрономия

тарихындағы елеулі еңбектері жайлы мектеп мұғалімдерінің көбісі білмейді. Тіпті ұлы жерлесіміз данышпан әл-Фарабидің математиканың мұрасына арналып, қазақ тілінде жазылған дүние жоқ деуге болады.

Ғалым тарихын зерттеп білудің ғылымның өзі үшін де маңызы зор. Көрнекті математика Боль Гианкейдің сөзімен айтсақ, тарихтың бірден-бір түпкі мақсаты тіпті де бекер әуесқойлықты қанағаттандыру емес, оны зерттеп білу, сайып кемеңде, болашақты нұрландыру деген. Мысалы, тарихи тұрғыдан алып қарағанда, Ньютон XVII ғасырдағы физика-математика ғылымдарындағы ең көрнекті тұлға. Оның еңбектеріне қазіргі кездегі жаратылыстану ғылымдарының көп саласы негізделеді. Ньютонның механикасы осы заманға физикаға іргетас қалады, ол қазіргі астрономияның негізін салушылардың бірі. Алайда ежелгі грек оқымыстылары – Архимед, Апполоний, Птоломей еңбектері болмаса, одан кейін шыққан Галилей болмаса, Ньютон болмас еді. “Мен жұрттан алысырақ көремін, өйткені мен алыптардың иығында тұрмын” – деп Ньютонның өзі айтқан екен. Ал Ньютон болмаса, ұлы Эйнштейннің физикасы дүние келмес еді. Осындай сабақтастықтың заңдылықтарын зерттеп ашып, ғылым жұртшылық пен қалың бұқараға жеткізіп отыру – ғылым тарихы мен ғылыми тарихшыларының негізгі міндеті. Кейбіреулер математика өте шабан дамиды, тіпті өзгермейтін ғылым деп қарайды. Бұл түбірі мен дұрыс емес. Адамзат мұқтаждығын қоғамдық прогресс талабын өтеу жолында математика ғылымы удайы дамып, кемелденіп келеді.

Математика тарихының методологиялық негізі-диалектикалық материял аз болып табылады. Математиканы оқыту әдістемесі математиканың көп ғасырлы дамуымен тығыз байланысты.

Математика қазіргі кезде ғылым саласында ерекше орын алады. А.Н. Колмогоров: «Математиканы білмей, осы күнгі техниканың негіздерін де, ғалымдардың, табиғи және әлеуметтік құбылыстарды қалай зерттейтіндігін де түсінуге болмайды» деген болатын. Математика материалды дүниенің мазмұнынан бөлініп алынған кеңістік формалары мен сандық қатынастарын зерттейді және математика әдіснамасы математикада қолданылатын таным әдістерінің барлық жиынтығын зерттейді. Бұл жиынтықты таразылау үшін математиканы тарихи даму, өркендеу тұрғысынан қарастыру қажет және математика ғылымының ішкі байланыстарымен бірге, оның басқа ғылымдармен адамзат қызметінің әр алуан қырларымен байланыстырып зерттеу керек.

А.Н.Колмогоровтың таратуы бойынша Жалпы математика ғылымының даму тарихын төрт кезеңге бөлуге болады:

Бірінші дәуір – математиканың туу, математикалық білімдегілердің, мағлұматтардың жиналу және қорлану дәуірі. Бұл жазба тарихқа дейігі санаудан, алғашқы қауымнан басталып математика өзінің белгілі бір зерттеу пәні, мақсаты, әдістері, салалары бар дербес теориялық ғылым болып қалыптасқан (б.з.VI ғ.ғ.) грек математикасына дейін созылады. Бұл дәуірде математикалық негізгі ұғымдар, сандар, фигуралар т.б. қалыптасады.

Екінші дәуір – элементарлық математика дәуірі – б.з.д. VI-V ғ.ғ.дәуірі. Бұл кезеңдегі математикада бүтіндей дерлік тұрақты шамалар қарастырылады. Математиканың арифметика, алгебра, геометрия және триометрия деп аталатын дербес салалары пайда болады.

Үшінші дәуір – айнымалы шамалар математиканың туу дәуірі. Бұл кезеңде математиканың негізгі нысанасы объектісі процендерді, қозғалыстарды зерттеп білу. Бұл дәуір XVII ғасырдағы Декард, Лейбцидің, Ньютонның ашқан математикалық жаңалықтарынан басталып XIX ғ. 1-інші жартысын қамтиды. Бұл аралықта математиканың бұрынғы салаларына аналитикалық геометрия, дифференциялық және интегралдық есептеулер, дифференциалдық теңдеулер, ықтималдық теориясы сияқты физика-математикалық, техникалық және басқа жоғары оқу орындарына оқылып жүрген қазіргі математиканың классикалық негізгі болып саналатын көптеген салалар қосылады.

Төртінші дәуір – қазіргі математиктер Н.И.Лобачевский, Э.Галуа ашқан математикалық жетістіктерден басталады. Мұнда математика қамтитын кеңістік пішіндері мен сандық қатынастар мейлінше кеңейді, бұл тұста сандар ғана емес, вектор тәрізді және басқа тектес шамалар қарастырылады. Кеңістік туралы ұғымның шеңбері кеңейіп, әр түрлі геоиертиялар ашылады. Алгебраның мазмұны бүтіндей өзгеріске ұшырайды. Математиканың өзінің тарихын, логикалық және философиялық тұрғыдан негіздеу мәселесі қолға ашылады, есептеген машиналар пайда болады.

Бұл аталған мәселелер математиканың өткені-тарихы жайында болса, бүгінде, мектепте оқытуды ақпараттандыру және оқу-тәрбие үрдісінде компьютерлік технологияларды қолдану барысында, сабақта ақпараттық -коммуникациялық технологияларды (АКТ) қолдану өзекті мәселе болып тұр.

Елімізде жүріп жатқан қайта құрулар, экономиканы дамытудағы жаңа стратегиялық бағдарлар, қоғамның ашықтығы, оның жедел ақпараттануы мен қарқынды дамуы білім беруге қойылатын талаптарды өзгерістерге сәйкес бәсекеге қабілетті тұлға тәрбиелеу өзектілігі туындап отыр.

Мектеп пәндерінің мазмұны мен оқыту әдіс - тәсілдерін жан-жақты жетілдіру негізінде оқушылардың білім сапасын арттыру көзделуде.

Бұл талаптар жалпы білім сапасын көтеруге негізделген соған байланысты математиканы оқыту сапасын арттыру мәселесін шешу есептің мазмұнын оқу міндеттеріне сәйкестігін негіздеуді, оқушылардың танымдық қабілетін тиімді басқару жолдарын іздеуді және оқушылардың белсенді шығармашылық ойлау жұмысын қамтамасыз ете алатын педагогикалық жағдайларды анықтауды көздейді. Ал математиканы оқыту барысында оқушылардың есеп шығаруы оқу - танымдық еңбектің негізгі түріне жатады, сол арқылы оқушылар математикалық әрекетке негізделген біліктер мен дағдыларға ие болады. Сонымен бірге математиканың мектептік курсына көпжақтарға берілген есептерге барынша көп көңіл бөлінуі керек, өйткені олар оқушылардың кеңістікті елестетуін дамытуға үлкен мүмкіндік жасайды.

Олар оқуға икемделуді жоғарылатады, оқушылардың ой-өрісін кеңейтеді, керекті ақпаратты іздеу арқылы туындайтын өзіндік ізденудің көрсеткіштерін жоғарылатады, ұсынылатын ақпараттар мен қолданылатын тапсырмалар жиынтығының көлемін ұлғайтады, оқудағы жеке - дара қарым қатынасты жүзеге асырады, оқушыларды арттырады, сонымен қатар, оқу үрдісін басқарудағы ыңғайлылықты қамтамасыз етеді. АКТ-ны қолдана отырып, көптеген әдістемелік мақсаттар іске асуы мүмкін. Компьютерлік технологияны еркін меңгерген, кез-келген жағдайда шешім таба алатын, белгіленген шеңберден асып өзінше еркін ойлана алатын түлектерді дайындауға болады.

Мектеп оқушыларының геометриялық есептерді шешу әдісін қалыптастыру туралы көптеген ғылыми - әдістемелік зерттеулер бар (В.Г.Болтянский, В.В.Орлов, Д.Пойа, В.И.Рыжик, Г.И.Саранцев, И.М.Смирнова, Л.М.Фридман, И.Ф.Шарыгин т.б.). Барлық дерлік авторлар геометриялық тапсырманың шартында берілген ақпаратты графикалық нұсқасын сыза білу, оның шешімін табуда маңызды рөл атқарады және табылған шешімді зерттеуге көмектеседі деген байлам жасаған. Дегенмен негізгі қиындықтардың бірі оқушылардың ең алдымен кеңістік туралы білімдерінің, елестетулерінің іргесі дұрыс қаланбауында болып табылады. Мұны қалыптастыру мәселесін шешу барысында көптеген математик -әдіскерлер және психологтар айналысты (Н.М.Бескин, Г.Д.Глейзер, И.Я.Каплунович, В.Н.Костицын, Н.Ф.Четверухин, А.Я.Цукарь, И.С.Якиманская т.б.).

Білімді меңгеру үрдісінің маңыздылығы жөнінде көптеген психологтар айтып өткен. «Оқушы оқу материалын белсенді жұмыс істеп, тиісті дәрежеде өз білімін қолданып көргенде ғана меңгеру мүмкіндігі жүзеге асады». Алайда, осындай оқытуды ұйымдастыруға жол ашатын компьютерлер көбінесе тиімді пайдаланыла бермейді. Көп жағдайда олар оқу материалын ұсынудың тағы бір құрамы ретінде жай ғана қолданылады да, оқушы әшейін бақылаушы ретінде қалады.

Геометрияны оқыту әдістемесінде кеңістікте елестетуді үйретудің көптеген әдіс тәсілдері сипатталады (әр түрлі денелердің үлгілерін және комбинацияларын пайдалану, дайын суреттер, арнайы таңдалған тапсырмалар және жаттығулар т.б.). Ақпараттық - коммуникациялық технологиялар арқылы кеңістікте елестету дағдысын қалыптастыру және стереометриялық тапсырмаларды солардың көмегімен шешу мәселесі енді-енді тереңінен қарастырылып жатыр.

Мектеп геометриясындағы мәселелерді ақпараттық технологиялар арқылы шешу туралы зерттеулер Г.Л.Абдулғалимовтың, Е.И.Баранованың, С.М.Танеевтың, А.В.Горшкованың, В.А.Далингердың, В.Р.Майердың, Н.А.Резниктың және т.б. еңбектерінде кездеседі. Олардың зерттеулерінде ақпараттық технологияларды қолданудың негізгі бағыттары, графикалық ақпаратты ұсынудың түрлері, геометрияның нақты бөлімдерін оқыту әдістемелері, геометриялық тапсырмаларды шешу кезінде мультимедиялық технологияларды пайдалану жолдары және т.б. баса назарға алынған.

Бүгінгі күні геометриядан электронды оқулық құрушылар шығарған бағдарламаларының әдістемелік мақсаты мен әсеріне көңіл бөлудің орнына, көбінесе сол мультимедиялық технологияның мүмкіндіктерін көрсетуге тырысқан. Оқыту мақсатында геометрияға арналып жасалған электронды курстарға қосымша ретінде оларды пайдалану әдістемесі қосылып берілмейді; бір-біріне сәйкес келмейтін әр-түрлі бағдарламалық орталарда жасалған.

Осылайша геометрияны оқыту әдістемесінде геометриялық денелердің орналасуына байланысты тапсырмалар қоры жинақталған, оларды шешу үшін көптеген әдіс-тәсілдер ойластырылған, барлық дерлік жоғары сыныптардағы геометрия есептерді шешуге арналған компьютерлік бағдарламаларда оларға мультимедиялық сүйемелдеулер жасалынған, бірақ математикадан өтетін мемлекеттік аттестацияларда оқушылардың жоғары сыныптарға арналған геометрия тапсырмаларын шеше білу дағдысының сапасы өзгерусіз қалған. Сондықтан, қазіргі заманғы компьютерлік технологиялар сабақтарға жаппай енгізіліп жатқанымен, оны оқыту үрдісінде дұрыс пайдалану әдістемелері мен нұсқаулары жоқ. Осылайша, жаңа технология енуі арқылы, оқытуда жаңа мәселелер туындады.

Алайда, стереометриялық есептерді, оның ішінде көпжақтарға берілген есептерді шығару біліктілігін қалыптастыру мәселесін нәтижелі шеше алатын компьютердің жеткілікті дәрежеде қолданыс таппай отырғандығы, компьютерлік оқыту бағдарламаларының жеткіліксіздігі, оның дидактикалық және әдістемелік жағынан қамтамасыз етілмеуі арасында қарама - қайшылық пайда болуда.

Бұл мектеп математикасының жекелеген тарауларын оқытқанда оның даму жолы мен заңдылықтарын, математиканың бізді қоршаған ортамен байланысын нақты фактілермен көрсетуге мүмкіндік береді. Сондықтан математика сабағында және сыныптан тыс жұмыстарда математика тарихына қысқаша шолу жасау оқушылардың пәнге ынтасын, қызығушылығын арттырумен қатар, бұл ғылымның тарихи төркінін, практикалық құндылығын жете түсінуге де баулиды. Математиканы оқыту әдістемесінде математика курсының дамытуға, оның мазмұнын жаңартуға дидактика тікелей қолғабыс жасайды. Математиканы оқыту әдістемесі дидактиканың заңдары мен қағидаларына сәйкес дамиды. Математиканы оқыту әдістерінің жүйесі мен оған қойылатын талаптар оқыту әдістерінің дидактикалық сарапталуымен басты-басты қағидалары жүзеге асырылады.

Қолданылған әдебиеттер:

1. *“Математика энциклопедиясы.”*
2. *Ж.С. Садықов., А.Ж. Садықова, Ж.Қ. Дауытова. Геометрия. I-бөлім, Оқу құралы. Алматы. 2009 ж.*
3. *Справочник по элементарной математике. Под редакцией члена – корреспондента АН УССР Фильчакова Павла Феодосьевича. Издательство «Наукова думка», Киев, 1967.*
4. *Геометрия. Погорелов А. В., М.:Прсвещение, 2008 ж.*
5. *Геометрия. В. Гусев, Ж. Қайдасов, Ә. Қағазбаева, Алматы: Мектеп, 2007.*

Салгараева Гульназ Ибрагимовна

т.ғ.к., доц, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, gulnaz_sal@mail.ru

Шукетаева Камиля Кдырбаевна

т.ғ.к., доц, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, kamila191160@mail.ru

Бекежанова Алтыншаш Асылхановна

аға оқытушы, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті,
bekezhanovaaltynshash@gmail.com

Дауытова Жамила Кдырбаевна

аға оқытушы, Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, fotka_e.f.j.@mail.ru

БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТТАР ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ЖАСТАР МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНА ӘСЕРІ

***Андатпа.** Мақалада бұқаралық ақпарат құралдарының пайдасы мен зияндары қарастырылған. Оның жасөспірімдердің мінез-құлқына жағымсыз әсерлері талданған.*

***Түйін сөздер:** қашықтан қарым қатынас, психологиялық әсер, галамтордың жағымды және жағымсыз тұстары, жастар, онлайн режимі, әлеуметтік желілер, виртуальды әлем, виртуальды дос, тұйықталу, тәуелділік, девиантты мінез-құлық.*

***Аннотация.** В статье рассмотрены польза и вред средств массовой информации. Представлены рекомендации по снижению влияния СМИ на формирование отклоняющегося поведения подростков.*

***Ключевые слова:** дистанционное общение, психологическое воздействие, положительные и отрицательные моменты интернета, молодежь, режим, онлайн, социальные сети, виртуальный мир, виртуальный друг, замкнутость, зависимость, девиантное поведение.*

***Summary.** The article discusses the benefits and dangers of media. Teenagers, its behavior is analyzed for adverse effects.*

***Keywords:** remote communication, psychological impact, positive and negative aspects of the Internet, youth, mode, online, social networking, virtual world, virtual friend, circuit, dependency, deviant behavior.*

Ғаламтор дамуы, оған енудің ыңғайландырылуы, жылдамдығының артуы, мультимедия технологиясының дамуы, дыбыс және видео қашықтан оқытудың қызықты өтуі мен сапалығын арттырды.

Оңай тұтынылуы мен қолданбалылығы оқу орнынан арақашықтықтың шектелмеуі, өз үйің, жұмыс орнынан шықпай-ақ оқуға мүмкіндік туғызды. Жаңа маман тәжірибе жүзінде өмір бойы еш іс-сапарсыз, уақытша үзілістерсіз, негізгі қызметіңізбен бірге қатар оқуына мүмкіндік жасалды. Тіптен кешке немесе демалыс күндері-ыңғайлы уақытта, немесе, басқа жұмыс орнында, демалыс орнында, больница, курортта жүріп ең таңдаулы курстарыңызға, дөңгелек стөл-конференцияларға қатысуға болатын мүмкіншіліктер туды.

Адам басқа ел, басқа континенттен болса да еш кедергісіз, еш виза, билет, қонақүйісіз қалаған уақытында қажет шаруасын бітіре береді.

Компьютер мен Ғаламтор бар болса, жер шарының кез-келген жерінен білім алуға болатын болды. Білім беру процессін, классикалық білім берумен салыстырғанда, өте тиімді әрі ыңғайлы көп жеңіл. Өз еліңізде таппаған курсты Ғаламтордан іздеп тапсаңыз болды, сайтта тізімге тіркеліп, банк арқылы оқу ақысын төлейсіз. Білім алу процессі білім беруді ұйымдастырушыны да сізді де әуреке салмайды. Әдеттегі оқу басталардағы формальді әурегершіліктер болмайды.

Қазіргі кезде жол жүру, басқа қалада күнделікті күн көру ақысы, квартира жалдау, білім беруді ұйымдастыру шығыны (сабақ өту орны үшін төлеу, коммунальный, оқытушы, т.б. қызметшілер үшін төлеу) сияқты шығындарсыз сапалы білім алуға болады.

Әр түрлі ел, әр түрлі университеттен әр түрлі курс таңдауға болады. Бір уақытта бірнеше жерде оқуға болады және курсты да салыстырып, қай ұнағанына жазылуға болады. Ең тиімді технология, ең білікті оқытушы, қалаған елдің ең алдыңғы қатарлы оқу орындарында оқу мүмкіншілігі пайда болған.

Кез-келген жерде, кез-келген уақытта оқу мүмкіншілігі студенттерге өз үйренген ортасында отырып оқу, күнделікті өмір сүру тәртіп- ережесін бұзбай-ақ, тіптем, жеке бір өзі үшін курсты оқу графигін жасауына да болады.

Адам жасы, мамандығы, түрлі кемшілігі, ұлт-нәсілі сияқты, жағымсыз қылықтары, ұялшақтық, немесе дөрекілік сияқты кемшіліктеріне қарамай білім алуына болады. Барлық адам барлық уақытта күндізгі оқуда оқи алмайды. Оқырмандар тізіміне басқа адам атымен тұрып-та оқуға болады. Оқуға

оқырмандардың жас жағынан сырт көрінісі, ден-саулық, психика, ұлт-нәсіл сияқты т.б. жағынан әр түрлілігі әсер етпейді. Өз компания, фирмасы бар іскер адамдар, мысалы, өз ісінен қол үзіп сыртта оқи алмайды. Сол сияқты үлкен жан ұя бағатын, жан ұясында өзге табыс табатын мүшесі жоқтар үшін ең дұрыс жол- осы қашықтықтан оқу болмақ. Күнделікті істеп жүрген тірлігімен бірге білім алуы да қатар алып жүру мүмкіншілігі пайда болған.

Ғаламтордың пайда болуымен мүгедек және сол сияқты түрлі басқа кемшіліктері бар –кем тарларға оқу мүмкіншілігі пайда болды.

Қашықтан оқытуды қолданғанда университеттер әр түрлі ел, әр түрлі нәсіл, әр түрлі қала, т.б. – студенттер санын арттыра алады. Виртуалды аудиторияда оқушылар санына шектеу жоқ.

Қашықтан оқыту жүйесінің дербестігі. Оқушы өзі оқу уақытын-ырғағын таңдайды, кей тақырыпты бірнеше рет қайталап, ал кей бір тақырыптарды тастап кетуіне, ұзақ не тез, арасында демалып не еш үзіліссіз бітіруіне болады. Студент пәнді сессия кезде тез, қысқа уақыт мерзімінде қарап шықпайды, қашықтан оқу уақыты арасында асықпай терең білім алады. Бұлай оқыту жүйесі студентке өздігінен білім алу қасиетін қалыптастырады.

Тәжірибе, қашықтан оқитын бала жинақы, мобильді әрі пысық болатынын көрсеткен. Бұл қасиеттерсіз ол оқи алмаған болар еді. Қашықтан оқу қажеттілігі туып және осы қасиеттер қатар жүрсе, онда өте қажет мамандар дайындалып шыққан болар еді.

Жаңа қоғамда ақпараттың үнемі және жоғары қарқынмен дамуымен болуынан мамандарға бүкіл өмірінде оқумен болу қажеттігі пайда болды. Бұрын маманның бір кезде алған білімі бүкіл өміріне жететін болса, қазіргі заманда “өмір бойы білім алу”, немесе, бір мамандық аздық жасап, екі немесе одан көп мамандықты игеру қажеттілігі туындап жатыр. Жаңа білім беру технологиясы мен білім беру әдістерін іздеу қажеттілігі туындап, және ол қажеттіліктерді орындаудың дара жолы мен таптырмас құралы- тек қашықтан оқыту мен Ғаламтор технологиясы болып отыр.

Қашықтан оқуда оқушы көп психологиялық әсерлерден құтылады- топ алдында, ұстаз, көпшілік алдында қорқу, емтихан, тест сияқты сынақтардан өткенде сасу, асығу. Дәл солай, керісінше, ұстаз да көпшілік алдында кездейсоқ кедергі, ыңғайсыздықтардан сасу, асығу, кобалжу т.б. себептермен ойын дұрыс, толық жеткізе алмауы мүмкін.

Тек қашықтан оқу ғана емес, құжаттар дайындау, оны реттеу, сараптау, көп мәліметтер кенішіне, деректер қорымен де қамтамасыздандырады. Және қоғамның қай саласын алсақ та Ғаламтордың берер көмегі шексіз.

Ғаламторға, оның ішінде қоғамдық желілерге тәуелді жастар ғалымдардың соңғы зерттеулері бойынша осы әуестігі нәтижесінде өзіне деген сенімділігін жоғарылатады екен. Психологтар қоғамдық желілер арқылы танысып, тілдесу адамның батылдығына, өзіне беретін бағасына әсер ете алатынын, ол көрсеткіштерді жақсы жаққа қарай өзгеретінін дәлелдеген.

Бүгінде Ғаламтор барлық дерлік ісіміздің тез жылжу, қозғалу механизміне айланған. Көліксіз ешқайда шыға алмайтынымыз сияқты Ғаламторсыз еш ісіміз алға жылжымайтын қалға жеткенбіз. Бала бақша сәбінен бастап зейнет жасынан асқан қарттарға дейін-бәріміз ғаламторға тәуелдіміз.

Осы тәуелділік- Ғаламторды пайдаланғанда оның біздің өмірімізге деген қандайда бір оң немесе теріс әсері туралы ойланбаймыз. Қоршаған ортадан алыстап бара жатқанымызды байқамаймыз. Күнделікті өмірде бетпе-бет өзара қарым-қатынас жасайтын адамдармен салыстырғанда, біз виртуалды «достармен» көбірек араласамыз.

Facebook, Twitter, Pinterest, Google+, Tumblr, Instagram, ойын сайттары және жеке блогтар секілді сайттардың пайда болуымен біздің тәуелділігіміз де күшейе түсуде. Сонымен қатар қауіптер саны артып күшейе түсуде. Олардың саны мен түрі асқан сайын біз шынайы өмірден алыстап виртуалды әлемге етене еніп барамыз.

Компьютерге отырған кезде адам жай ғана отырмай интернет пайдаланады. Ғаламтордан өмірге керектінің бәрін таба алады. Қазір, тіпті, өзіне керекті интернетте отырып-ақ сатып алуына болады (киім, жиһаз, тамақ, дәрі-дәрмек, әшекей-бұйымдар т.б.). Әрине, бұл адамға пайдалы. Бірақта әрбір заттың өз уақыты, өз орны болу керек. Ал қазіргі жастар күні-түні монитор алдында отыруға бар. Ол бір жағынан денсаулыққа зиян, ал бір жағынан санаға әсер етеді. Әрине, ғаламтордан көп нәрсе білуге болады, бәрінен хабардар болып отырасың-оның қорында шек жоқ. Бірақ сол кеніштен жақсы мен қатар не бір сұмдықтар да шығып жататынын бәрімізге мәлім.

Бала күннен компьютерді игеріп өскен бала жинақы, ширақ, әлемнің көп жаңалығымен хабардар болатыны рас, бірақ ол жақсы мен қатар жаманмен де хабардар болуы мүмкін. Қазіргі ата-аналар ғаламторды балаларына қосып беріп жатады. Өзі білмесе де баламның көзі ашық болсыншы, білсін, оқысын деп. Ал бала болса құр ойнаумен уақытын өткізеді. Ал сабақ жайында қалады.

Қазір ғаламторда дені дұрыс ойын да жоқ, кілең атыс-шабыс-өлтiру, қатыгездiк. Мiне, осының бәрi бала санасына, бала ағзасына әсер етедi. Компьютер психологиялық қана емес, физиологиялық – тұрғыдан да әсер етуi мүмкiн. Компьютер монитормының кескiндерi адам көзiнiң көру өткiрлiгiн нашарлатады. Бiр мезгiл спорт, қара жұмыспен айланысу орнына жеке дара бұрышқа тығылып, бүгiнгi жастар, тапжылмастан компьютер алдында тәулiк бойы отыруға дайын. Ұзақ қисық отыру бұлшық еттердi қажытады және де омыртқаға зиян болады. Еш ойлауды қажет етпейтiн-санаулы функциялардан тұратын ойындарды қайталаумен уақыт өткiзумен, не виртуалды әлемдi шарлап не бiр - адам шошырлық «сұмдықтарға» кенелiп жатуы мүмкiн. Ғаламтордан бәрiн көрiп өскен бала бұл өмiр ғажаптарына селт етпейдi. Компьютер берерi көп, бiрақ ол адам қажетiнiң бәрiн бере алмайды. Мысалы: мейрiм, өмiр, ден-саулық, т.б.

Шынайы өмiрдегi қоршаған орта, онда болып жатқан оқиғалар виртуалды өмiрдегiмен салыстырғанда түкке тұрғысыз болып көрiнiп, еш бiр терең ойлаусыз тәулiктеп, апта, айлап санаулы фнкциялардан тұратын ойындарды сансыз қайталаумен уақыт өткiзетiн баланың ойлау өрiсi нашарлап, психикасы ауытқиды.

Бала әр бiр 2-4 сағаттан кейiн пайдалы iстермен айланысып тұру керек. Компьютерде жұмыс iстеу уақыты баланың жасына да байланысты болуы керек.

Экран алдында күндiз-түнi ұзақ уақыт отырғаннан адам, атын көздiң барлық көру қабiлетi белгiлерiн бiрiктiрiп, мамандар қойған, компьютерлiк көру қабiлетiнiң синдромы, ауруымен аурады екен.

Жалпы, бейне монитордың, жазу столының, отыратын орындықтың, тағы да басқаларының орналастырылуы дұрыс болуға тиiстi. Орындықтың биiктiгiн, арқалығының дұрыс тұруын, клавиатураның тұрған орнын, дисплейдiң көлемiн, экранмен ара қашықтықта жұмыс iстейтiн адамның өзiне ыңғайластырып қойғаны абзал. Өмiр тәжiрибесi көрсеткенiндей, көп жағдайда дисплей өте жоғары тұрады, жүйелiк блоктың үстiне қойылады. Соның салдарынан, басты үнемі көтерiп отыруға тура келедi де, мойын омыртқа тұсы ауыратын болады. Бастың желке тұсы, мойын мен иық, жауырын, бiлек ауырады.

Жарыққа да мән берген жөн. Мамандар бөлмеге жарықтың 300-500 люкс шамасында бiркелкi түсуiне ақыл-кеңес бередi. Негiзiнен, жарықтың қапталдан түскенi қолайлы және бөлменiң төбесi қабырғасына қарағанда ашық, ақ болуы шарт.

Компьютерден шығатын электромагниттiк сәулениң адам ағзасына зиянды екендiгi жөнiнде көптен берi айтылып келедi.

Монитор ғана емес, мамандар клавиатураның одан да қауiптiрек екенiн дәлелдеген. Клавиатурадағы төмен диапазоннан тарайтын электромагниттiк сәулелер саусақ арқылы ағзаға әсер етедi. Нәтижесiнде, компьютермен көп жұмыс iстеген адам жүйке ауруына ұшырайды.

Интернеттiң зиян тұстарын тiзiп, атап көрсетiп дабыл қаққандар көп-ақ. Бiрақ олардың бәрi ешкiмге әсер етпейдi, өйткенi қазiр адамдар тәуелдiлiгiн, оларды ойын ойнауға және әлеуметтiк желiлерде отыруна кедергi болатын, ешқандай күш жоқ.

Айта берсек, Ғаламтор ақпаратының шексiздiгi сияқты оның пайдасы мен зиянында да шек жоқ. Компьютер, ғаламтор, ондағы түрлi сайттар, компьютерлiк ойындар, теледидар, толығырақ айтқанда бұқаралық ақпарат құралдарының (БАҚ) пайдасынан көрi зияны асып бара жатқаны соңғы жылдардың өзектi мәселесi болып отыр. Себебi, соңғы уақытта девиантты мiнез-құлықты жеткiншектер саны артып барады.

Девиантты мiнез-құлық мәселесi қазiргi таңда бiздiң қоғам үшiн ең маңызды мәселелердiң бiрi болып отыр, себебi оның салдарлары әртүрлi келеңсiз жағдайларды тудыруда. Жеткiншектердегi девиантты мiнез-құлықтың қалыптасуына әсер ететiн бiрден-бiр фактор бұқаралық ақпарат құралдары болып отыр. Бұқаралық ақпарат құралдарының бастапқы мақсаты ағартушылық, сонымен қатар дұрыс өмiр сүру әдеби мен салтын насихаттау болатын. Ал бүгiнде бұқаралық ақпарат құралдары агрессивтi, жағымсыз, әлеуметке қарсы мiнез-құлықтардың көрiнуiне әсер ететiн, қоғамға қауiп төндiретiн аса күштi құралдардың бiрiне айланып барады.

Бұл мәселе қазiргi кезде алаңдататын мәселелердiң қатарында, себебi ақпарат құралдарын қолданушылардың көпшiлiгiн құраушылар жастар.

Өйткенi жасөспiрiмдiк кезең психологиялық сипаты жағынан түрлi әсерлердi қабылдауға аса сезiмталдылығымен сипатталады. Ол тұлғаның, күрделi физикалық және психикалық өзгерiстермен сипатталатын, 11 мен 18 жас аралығындағы даму кезеңi. Ол кез психиканың дамуы эмоционалдылық пен қозушылықтың аса жоғарылығымен және көңiл-күйдiң құбылмалылығымен сипатталады.

Белгiлi психолог Л.С.Выготский жасөспiрiм жастағы кезеңде (14-18 жас) екi үлкен өзгерiс болады: ол ағзадағы жыныстық жетiлу және өзiнiң “Мен” мәдениетiнiң ашылуы, тұлғасының және

дүниетанымының қалыптасуы деп көрсеткен. Жасөспірім бұл жас кезеңінде жақсы мен жаманның арасын толықтай ажырата алмайды, сондықтан кез-келген сырттан келген әсерлер оның қандайда бір әрекетті жасауына итермелейді [1].

Көп уақытын теледидардың алдында өткізу жасөспірім тұлғасының психикалық құрылымының барлық деңгейіне әсер ететін негативті жағдайларға алып келуі мүмкін. Ол әрине ақырындап жүзеге асады. Жағымсыз теле бағдарламаларды көру - жасөспірімдердің бағдарлама кейіпкерлеріне ұқсамақ болуына, олардың жағымсыз қылықтарын игеруіне, мәселені шешудің агрессивті тәсілдерін меңгеруіне әкеледі. Нәтижесінде жасөспірім девиантты мінез-құлық көрсетеді.

Девиантты мінез-құлық белгілі бір қоғамдағы қалыптасқан әлеуметтік нормалардан ауытқу және артынан құқықтық және қоғамдық шараларды ілестіруші адамдардың іс-әрекеті.

Бұл жаста жасөспірім киноларда, телебағдарламаларда, интернетте көрсетіліп жатқандарды үлгі ретінде қабылдайды. Ол өзінің сөздерін, әрекеттерін, қылықтарын көгілдір экраннан көргендерімен байланыстырып, өз өмірінде құрбыларымен, ата-анасымен қарым-қатынаста немесе қандайда бір мәселе туындағанда қолданады.

Ал БАҚ-та көрермендер бұрындары көрсетілетін тәрбиелік мәні бар ертегілер немесе көркем фильмдер емес, керісінше атыс-шабыс, қылмыс, зорлық-зомбылық, ұрлық т.б. Сонымен қатігез әрекеттерді бақылау жауыздықпен байланысты ойлардың туындауына себепші болады [2].

Бүгінде көрсетілетін телебағдарламалар, сериалдар көрермендердің эмоционалды күйлеріне әсер етіп, белгілі бір мінез-құлық нышандарының қалыптасуына ықпал етеді [3].

БАҚ девиантты мінез-құлықтың қалыптасуына едәуір ықпал етеді. Ал егер бұл әсерлерге қарсылық көрсетпейтін болсақ, девиантты мінез-құлықтың көрініс беруі өсе түсетіні мәлім.

Сондықтан біздің алдымызда тұрған міндет девиантты мінез-құлықтың қалыптасуына бұқаралық ақпарат құралдарының әсер ету күшін төменгі деңгейге жеткізу үшін алдын-алу шараларын жүргізу. Ал алдын-алу шаралары тиімді болу үшін ол жан-жақты сипатта болуы қажет, оған ата-алар, педагогтар, әрине сонымен қатар бұқаралық ақпарат құралдары да атсалысуы керек.

Жалпы ата-аналар балалары оларды үлгі тұтатындай жағымды әрекеттер жасауы керек, мысалы балаларының өміріне белсенді араласуы, болашақ жоспарлары мен мақсаттарын дұрыс құруға көмектесу. Сонымен қатар ата-аналар балаларына көп көңіл бөліп, теледидардың алдында қанша уақыт отыратынын қадағалап, сондай-ақ қандай компьютерлік ойындарды ойнайтынын, интернетте оны не қызықтыратынын бақылап отыруы керек. Егер ата-ана балаларымен көп уақытын бірге өткізетін болса, онда олардың да бұқаралық ақпарат құралдарына жүгінуі азая түседі. Онымен қоса қазіргі қоғамда компьютер мен теледидарды алмастыратын басқа да нәрселер көп, атап өтсек театрға, музейге, сауықтыру орталықтарына, мәдени орталықтарға бару және отбасымен бірге уақыт өткізуді айтуға болады.

Педагогтарда жасөспірімдердің дұрыс тәрбиесіне ықпал ете алады. Мұғалімдер жасөспірімдердің оқуға, спортқа, мәдени іс-шараларға деген қызығушылығын оятып, сол арқылы өз өмір жолын таңдауына және оны жүзеге асыруына жағымды ықпал ете алады. Жасөспірімге өмірлік ұстанымдар мен құндылықтарды айқындауға көмектесу керек.

Өз кезегінде БАҚ алдарына білімділікті көтеру, көрермендердің дүниетанымын дамыту, салауатты өмір салтын насихаттау, ақыл-ой деңгейін, мәдениеттілікті дамыту сияқты өзгеше мақсаттар қоюлары керек.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. *Бабанский, Ю.К. Оптимизация учебно-воспитательного процесса (методические основы) / Ю. К. Бабанский. - М.: Просвещение, 2012. - 192 с.*
2. *Черкасова Ю.М. Информационные технологии управления. -М.: Инфра-М, 2001.*
3. *Балафанов Е.К., Бурибаев Б., Даулеткулов А. Новые информационные технологии, Алматы, Джагамбек, 2002 г, 442с (на русском и на казахском языках)*
4. *Джапарова Г.А. Основы информатики. Алматы, Экономика, 2004 г.*

Буланова Толкынай Молдакулова

аға оқытушы, Әл - Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, tolqynay@mail.ru

Шукетаева Камиля Кдырбаевна

т.ғ.к., доц, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, kamila191160@mail.ru

Абдибекова Куляш Джалеловна

аға оқытушы, Әл - Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, ak_nur@mail.Ru

Ыбыраймова Света Сембайқызы

аға оқытушы, Әл- Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, sveta.sembai@gmail.com

Смағұл Мейрат Жақыпұлы

аға оқытушы, Әл - Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, smagul.meirat@mail.ru

БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІН АҚПАРАТТАНДЫРУ АРҚЫЛЫ ОҢТАЙЛАНДЫРУ

***Андатпа.** Қазіргі білім беру жүйесінің мақсаты - бәсекеге қабілетті маман дайындау. Нарық жағдайындағы мұғалімге қойылатын талаптар бәсекеге қабілеттілігі, білім беру сапасының жоғары болуы, кәсіби шеберлігі, әдістемелік жұмыстағы шеберлігі.*

***Кілт сөздер:** ұстаз, мәдениет рухы биік ұрпақ, интеллектуалдық деңгей, кәсіби шеберлік, білім сапасы, мұғалім біліктілігі, шығармашылық, қоғамдық талаптар, тұлғалылық, демократиялық бағыт, құзіреттілік, жаңа қоғам, қазіргі заманның талабы.*

***Аннотация.** Цель современной системы образования - подготовка конкурентоспособного специалиста. Требования к учителю в условиях рынка конкурентоспособность, высокое качество образования, профессионализм, мастерство в методической работе.*

***Ключевые слова:** учитель, дух поколения и культура, интеллектуальный уровень, профессиональное мастерство, качество образования, квалификация учителей, творчество, требования общества, личность, демократическая направленность, компетентность, новое общество, требование современности.*

***Summary.** The purpose of the modern system of education is to prepare competitive specialist. Requirements for teachers in terms of market competitiveness, high quality education, professionalism and skills in methodical work.*

***Keywords:** the teacher, the spirit of a generation and culture, intellectual level, professional skills, quality education, qualification of teachers, creative, requirements, social, personal, democratic orientation, competence, a new society, a requirement.*

Қоғамды ақпараттандыру Қазақстан дамуының маңызды бағыттарының бірі болып саналады.

Білім беру жүйесін ақпараттандыру дегеніміз – берілетін білім сапасын көтеруді жүзеге асыруға бағытталған процесс, яғни еліміздің ұлттық білім жүйесінің барлық түрлерінде кәдімгі технологияларды тиімді жаңа комплекстік технологияларына алмастыру, оларды сүйемелдеу және дамыту болып табылады.

Қазіргі мектептің болашағы қоғамның даму үрдісімен, білімнің ғылымға ұмтылуымен, қоғамда жинақталып және үнемі өсіп отыратын ақпарат көлемінің әр түрлі тегімен анықталады. Білім беру процесі ақпараттық қоғам жағдайындағы жасөспірімдерді жан-жақты даярлайтын процесс болуы қажет. Сондықтан электрондық техникалар мен жаңа ақпараттық технологияларды оқу процесінде тиімді пайдаланудың маңызы зор. Өйткені, бүгінгі таңда компьютер адам қызметінің барлық саласындағы еңбек өнімділігін арттыру құралына айналды.

Қазіргі ақпараттық қоғам жағдайында білім беруді ақпараттандыру білім беру жүйесін қайта құрудың маңызды шарты болып отыр. Білім беруді ақпараттандыру - ақпараттарды жинау, өңдеу, сақтау мен қолдануды оңтайлы ету мақсатында әдістер мен бағдарламалық-техникалық құралдардың кіріктірілген жүйесін құру болып табылады.

Білім беруді ақпараттандыру білім салаларының барлық қызметіне ақпараттық технологияны енгізу және ұлттық модельді қалыптастыру, қазақстандық білім беруді сапалы деңгейге көтерудің алғы шарты.

Адамдардың ақпараттық мәдениеті олардың еңбек қызметін анықтаушы факторы болып табылады. Ақпараттық қоғамға, қозғалысқа қарай оның рөлі де ақпарат бағалылығы да арта түседі. Адамның ақпараттық мәдениетінің қалыптасуы - оның күнделікті тіршілігіндегі білім, біліктерімен өз білімін жетілдіру кезінде жүзеге асады.

Әйтсе де, оның құрылымын анықтап, оқыту және тәрбие жүйесімен жеке тұлғаның ақпараттық мәдениетін бағытталған түрде дамыту кезінде күшейтуге, ұйымдастыруға болады. Тәжірибе көрсеткендей, оқытудың компьютерлік технологиясын келесі әдістерді қолдану арқылы жүзеге асыруға болады:

- ақпараттық әдіс, үйренушінің танымдық қызметін;
- компьютерлік модельдеу әдісі, мәліметтер базасы мен білімді, гипермәтіндерді қолдану арқылы білім алушының танымдық қызметін жүзеге асыру;
- автоматты оқыту және білімді бақылау әдісі, математикалық және логика-лингвистикалық модельдерді қолдануға негізделген, танымдық қызметті дамытады;
- автоматтандырылған оқыту және білімді бағалау әдісі, автоматтандырылған оқыту жүйелерін, тестілеу жүйелері мен мультимедианы қолдануға негізделген, танымдық қызметті дамытады;
- ойындық әдіс, компьютерлік, іскерлік ойындарды, эксперттік жүйелерді қолдануға негізделген танымдық қызметті дамытады;
- білім беруде ақпараттық технологияларды сәтті тарату, сауатты қолдану және интенсивті дамыту бірнеше факторларға байланысты екендігі анықталды;
- техникалық (компьютерлік) база жағдайын;
- ақпараттық және компьютерлік аймағындағы маман-оқытушылардың кәсіби дайындық деңгейін;
- пән оқытушыларының компьютерлік сауаттылығы және ақпараттық мәдениет дәрежесін;
- нақты аймақтағы ақпараттық технологияны дамыту тенденцияларына оқу жоспары мен бағдарламалар мазмұндарының сәйкес келуі.

Бүгінгі таңда ақпараттық қамтамасыз ету жүйесіне баса мән бермейінше, білім берудің ақпараттық технологияларын, дәлірек айтқанда, электрондық оқулық және бейнефильмдерді, басқа да электрондық басылымдарды спутниктік арнаарқылы ендірмейінше, кез келген әлеуметтік-экономикалық саланың алға басуы мүмкін емес.

Қазіргі мектептерге шығармашылық ізденіс қабілеті дамыған, жаңа педагогикалық технологияларды жете меңгерген мамандық шеберлігі қалыптасқан мұғалім қажет. Басқаша айтқанда, білім беруді ақпараттандыру процесі мұғалімнің дайындық деңгейі мен мамандық сапасына үлкен талап қояды. Ол мұғалімнің өзін-өзі дамытуына, өзіндік білім алуына және өз қызметін шығармашылық түрде іске асыруына мүмкіндік береді[1].

XXI ғасыр – бұл ақпараттық қоғам, технологиялық мәдениет дәуірі. Қазіргі білім мазмұны мұғалім мен оқушының арасындағы байланысты субъективті деңгейде көтерудегі демократиялық бастамалардың барлығы мұғалімдер арқылы жүзеге асырылады. Бүгінгі мұғалімді тек пән мұғалімі ретінде қабылдау олқылықты көрсетеді. Себебі, мұғалім қоғам – айнасы. Бүгінгі күні біздің өмірімізге еніп келе жатқан білім беру үрдісін ақпараттандыру – жаңарған қоғам талабы болып отыр.

Бүгінде адамға ақпараттық кеңістіктің қалыптасуына қатысуға және ол кеңістікте еркін бағдарлай алуға, ақпараттық өзара іс-әрекетке түсуге мүмкіндік беретін білім деңгейі керек. Оқушыларды шығармашылыққа, өз бетімен іс-әрекет етуге бағыттағанда ғана, өз пікірін айта алатын, оны дәлелдей білетін, өмірге деген өзіндік көзқарасы қалыптасқан, үнемі ізденіс үстінде болатын, қоғам дамуына үлес қоса алатын, жан-жақты жетілген жас ұрпақ өкілдерін дайындай аламыз.

Демек, жаңа технологиялық әдіс-тәсілдерді пайдалану білім сапасын арттырудың бірден-бір жолы. Ізденген ұстаздан ғана шығармашыл, дарынды шәкірттің шығары анық.

Демек, мұғалімнің ақпараттық-коммуникациялық құзырлығы мен ақпараттық мәдениетін, білім деңгейін көтеру керек.

XXI ғасыр-қатаң бәсеке ғасыры. Бұл ғасыр – марғаулықты, енжарлықты, керітартпалықты көтермейтін ғасыр. Бәсекеге қабілетті, рухы биік ұрпақ тәрбиелеу жаңа формация мұғалімінің еншісіне тиері анық. Демек, әлемдік бәсекелестіктің жылдам дамуына ілесе алатындай білімді де тапқыр дара тұлғаның тағдыры бізге-ұстаздарға аманат ретінде тапсырылып отыр. Келер ұрпақ алдында зор жауапкершілік жүгі біздің арқамызда.

Қоғам дамуында білім берудің ең маңызды мәселе екендігі баршамызға белгілі. Білім сапасын көтерудің негізгі тетігі- ұстаз, оның теориялық білімі мен кәсіби шеберлігі, шығармашылық қызметі.

Бүгінгі білім саласында республикамыздың білім кеңістігін әлемдік деңгейге жеткізуге ұмтылысы мұғалім іс-әрекетін жаңаша тұрғыда ұйымдастыруды талап етеді.

Елдің әлеуметтік, мәдени, саяси, психологиялық жай-күйі халықтың білім жүйесінен, оның деңгейінен, ағартушылық іс-әрекетінен аңғарылады.

«Елімізді 2030 жылы барысқа айналдыратын күш – мектеп партасында отырған оқушылар мен 15-20 жас аралығындағы жастар» деп Елбасымыз бекер айтқан жоқ. Өйткені Қазақстанның бүгінгі мен ертеңі жас ұрпақтың еншісінде. Ал жас ұрпақты жан-жақты, терең білімді, интеллектуалдық деңгейін

жоғары етіп қалыптастырудың бірден бір жолы – оқушыға білімді терең игертудің тиімді әдіс – тәсілдерін іздестіру, шығармашылыққа жетелеу. Бұл ретте мұғалімнің терең біліктілігі қажет. Біліктілік – бұл білімдегі, тәжірибедегі, берілген білімді меңгертудегі бейімділік, құндылықты бейнелейтін жалпы қабілеттілік.

Өркендеп келе жатқан егеменді еліміздің басты мақсаты болып, дамыған мемлекеттер қатарына қосылу болса, ал соның ең бірінші алғышарттары болып қоғамдағы біліктілік пен білім деңгейін арттыру болып табылады. Ал бұл мәселе мұғалімнің құзіреттілігі мен оның жан-жақты ізденісімен тікелей байланысты, осыған орай жаңа қоғам қазіргі заманның талабына сай оқытушы талап етеді.

Еліміздің болашағы жас маман, өсіп келе жатқан ұрпаққа байланысты, олардың білімді, білгір болып өсуі мемлекетміздің дамуына әсер тигізеді.

Еліміз егемендігін алып, өзін бүкіл әлемге мойындата бастаған осы кезеңде қоғамымыз дарынды, қабілетті, жан-жақты жетілген адамдарды қажет етеді. Еліміздің білім берудегі ұлттық жүйесі өте қарқынды өзгерістер сатысында тұр. Бүгінгі таңдағы негізгі мақсат - ұлттық құндылықты әлемдік деңгейге шығаруға қабілетті, өзіндік жеке көзқарасы қалыптасқан, білімді тұлға тәрбиелеу. Ол үшін оқушылардың белсенділігін арттыру, іздемаздыққа үйрету және білімді өз бетінше алуы мен қолдана білетін дарын иелерін тәрбиелеу керек.

XXI ғасыр – білімділер ғасыры. Сол себептен де білім сапасын арттыру, оқушылардың дарындылығын айқындап, біліміне, ойлау қабілетіне сай деңгейлеп оқыту, ғылыми ізденіс қабілеттерін қалыптастыру - әрбір ұстаздың міндеті. Осы тұрғыда мұғалімге білім берудің тиімді жолдарын қарастыру, таңдай білу еркіндігі беріліп отыр.

«Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» деп аталған мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауындағы *«төртінші басымдық – адами капитал сапасын жақсарту мен білім беру жүйесінің рөлі өзгеруге тиістілігін»* атап кетіп, еліміздің ертеңгі болашағын ұстайтын жас жеткіншектерге білім беру жүйесінің ескі жүйеден әлемдік деңгейде көтерілуге мүмкіндік беретін жаңа жүйеге көшуді, білім беруді экономикалық өсудің жаңа моделінің орталық буынына айналдыру, оқыту бағдарламаларын сыни ойлау қабілетін және өз бетімен іздену дағдыларын дамытуға бағыттау қажеттігін күллі қазақстандықтарға баяндай өткен болатын.

Қазақстандағы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы жобасында Қазақстанда оқытындарды сапалы біліммен қамтамасыз етіп, халықаралық рейтингілердегі білім көрсеткішінің жақсаруы мен қазақстандық білім беру жүйесінің тартымдылығын арттыру үшін, ең алдымен, педагог кадрлардың мәртебесін арттыру, олардың бүкіл қызметі бойына кәсіптік өсуі, оқытылуы және кәсіби біліктілігін дамытуды қамтамасыз ету, сондай-ақ педагогтердің еңбегін мемлекеттік қолдау мен ынталандыруды арттыру мәселелеріне үлкен мән берілген. Осыған байланысты қазіргі таңда еліміздің білім беру жүйесіндегі реформалар мен сындарлы саясаттар, өзгерістер мен жаңалықтар әрбір педагог қауымының ойлауына, өткені мен бүгінгі, келешегі мен болашағы жайлы толғануына, жаңа идеялармен жаңа жүйелермен жұмыс жасауына негіз болары анық. Олай болса, білімнің сапалы да саналы түрде берілуі білім беру жүйесіндегі педагогтардың, зиялылар қауымының деңгейіне байланысты.

Елбасымыз Н.Ә. Назарбаев жолдауында айқандай: «Болашақта өркениетті дамыған елдердің қатарына ену үшін заман талабына сай білім қажет. Қазақстанды дамыған 50 елдің қатарына жеткізетін, терезесін тең ететін – білім».

Қазіргі білім беру жүйесінің негізгі мақсаты - бәсекеге қабілетті маман дайындау.

Жаңа ғасыр бәсеке ғасыры болғандықтан, әсіресе болашағымыз бала тәрбиесімен айналысатын болашақ маманның ақпараттық мәдениетін қалыптастыру қоғамның өзекті мәселелерінің бірі болып отыр.

Жаңа типті мұғалімнің біліктілігін жетілдіру мен қатар, кәсіби іс-әрекеттің ғылыми негіздерін іс-тәжірибелеріне қолдануға, адами-құндылық қасиеттермен қатар іскерлік пен дағдыны қалыптастыруда оқушыны қалай оқыту керек – деген мәселеге жаңа көзқарас, жаңа ой қажет. Қоғам талабына сай даму кезеңінде ең қажеттісі жаңа мазмұн, жаңа ақпаратты меңгеріп ыңғайына қарай қолдану білікті мамандарға қойылатын негізгі бір талаптардың бірі болып отыр.

Сондықтан, қазіргі даму кезеңі білім беру жүйесінің алдында оқыту үрдісінің технологияландыру мәселесін қойып отыр. Оқытудың әртүрлі технологиялары сарапталып, жаңашыл педагогтардың іс – тәжірибесі зерттеліп, мектеп өміріне енуде.

Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына әсерін тигізеді, әрі өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. Яғни жаңа

технологияларды меңгеру жаңа тұрпатты мұғалімді қалыптастыруға қойылатын негізгі талап болып отыр. Білімді ақпараттандырудың негізгі мақсаты – «оқушыларды ақпараттық қоғам жағдайында тұрмыстық, қоғамдық және кәсіби салалардың іс-әрекетіне толық, тиімді араластыру» болып табылады.

Сондықтан білгір педагог жаңа ақпараттық және инновациялық технологиялар арқылы оқушылардың ой өрісін кеңейту арқылы қоғамның дамуына үлкен әсерін тигізуі сөзсіз.

Осы айтылғандарды жинақтай келгенде, білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі – оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық ғаламдық коммуникациялық желілерге шығу. Ал, жаңа формация мұғалімі- рефлексияға қабілетті, өзін-өзі жүзеге асыруға талпынған әдіснамалық, зерттеушілік, дидактикалық - әдістемелік, әлеуметтік тұлғалы, коммуникативтілік, ақпараттық және тағы басқа құдыреттіліктердің жоғары деңгейлерімен сипатталатын, оқыту процесінде жаңа технологияны шебер қолдана алатын, оқу бағдармаларын осыған сәйкес жасай алатын, ғалымдар мен жаңашыл педагогтардың еңбектерімен танысып үнемі тәжірибе жинаумен болатын, үздіксіз ізденісте болатын, рухани жан-жақты, ұлтының тілі мен дінін, тарихы мен мәдениетін, болмысын терең игерген тұлға.

Білім сапасын арттыру және нәтижеге бағытталған үлгіге беталуы барысында мұғалімдер мемлекеттік стандартта белгіленген нәтижелерге жетуде кәсіби шеберлікпен меңгерген зерттеу біліктері мен дағдылары нәтижесінде проблеманың шешімін таба алатын, ақпараттық – коммуникативті мәдениеті жоғары тұлғалық - дамытушылық функцияларын атқаруға тиіс. Қазіргі заман адамның осы құзыреттілікті меңгере отырып тек «кәсіби икемділігін оңтайландыруды қамтамасыз ету ғана емес, іске асырылу мүмкіндігін -үнемі оқып – үйрену және өзін-өзі жасау талабын қалыптастыра алуы тиіс.

Дәстүрлі білім беру жүйесінде білікті мамандар даярлаушы кәсіби білім беретін оқу орындарының басты мақсаты – мамандықтарды игерту ғана болса, ал қазір әлемдік білім кеңестігіне ене отырып, бәсекеге қабілетті тұлға дайындау үшін адамның құзырлылық қабілетіне сүйену арқылы нәтижеге бағдарланған білім беру жүйесін ұсыну – қазіргі таңда негізгі өзекті мәселе болып отыр.

Жаңа педагогикалық технологияның ерекшеліктері – өсіп келе жатқан жеке тұлғаны жан –жақты дамыту. Инновациялық білімді дамыту, өзгеріс енгізу, жаңа педагогикалық идеялар мен жаңалықтарды өмірге әкелу. Бұрынғы оқушы тек тыңдаушы, орындаушы болса, ал қазіргі оқушы – өздігінен білім іздейтін жеке тұлға екендігіне ерекше мән беруіміз керек.

Ақпараттар тасқыны толассыз ағылған қоғамымызда әр мұғалім өз ісіне қажетті өзгерістерді, әр түрлі тәжірибелер жөніндегі мағлұматтарды, жаңа әдіс-тәсілдерді дер кезінде қабылдап, дұрыс пайдалана білу керек.

Қазіргі білім беру саладағы оқытудың озық техникаларын меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік рухани азаматтық және басқа көптеген келбетінің қалыптасуына игі әсер етеді.

Ақпараттық ғасырда ақыл-ой қызметінің дамуы компьютерлік және қазіргі қарым-қатынас құралдарымен тығыз байланысты. Бұл ақпаратпен өзін-өзі қамтамасыз ету адамның іскер белсенділігіне, білімділігіне, мәдениетіне, ал жалпы айтқанда ғылым мен көзқарасқа түбегейлі әсер етеді.

Қазіргі жағдайда мамандарды кәсіби даярлаудың белгілі бір деңгейдегі сапасы мен бағыты еңбек нарығында оның бәсекеге түсу қабілетінің негізгі шарты болып табылады.

Жеке тұлғаны оқыту, білім беру, дамыту жүйесін жақсартуды талап етеді. Сол себепті еліміздің болашағын дамытатын, жетілдіретін болашақ мамандардың тұлғалық қасиеттерін қалыптастыру ерекшеліктеріне назар аударуымыз қажет. Болашақ маман тұлғасының қандай да ғылымды меңгеруі оның дүниетанымдық, қызығушылық, шығармашылық ерекшеліктеріне байланысты болмақ. Қазіргі жағдайда қоғамда болып жатқан өзгерістерді терең тану, оның рухани дамуының дәрежесін айқындау, халқымыздың дәстүрлі мұраларынан сусындай отырып, өзі өмір сүріп жатқан қоғамның даму үрдісіне елеулі үлес қоса алады. Болашақ маман жеке тұлға болып қалыптасуы үшін - қоғамдық сананың, адамның тұрмыс тіршілігінің барлық түрлерінен хабардар болуы керек. [2.18].

Болашақ мұғалімнің ақпараттық мәдениеттілігі мен педагогикалық компетенттігі оның кәсіби білімінің деңгейімен жеке басының қабілеті және тәжірибесімен, өзбетімен білім алуға ұмтылысымен, кәсіби-педагогикалық қызметке шығармашылық тұрғыдан қарауымен анықталады.

Болашақ мұғалімнің ғаламдық интернет жүйесін меңгеру арқылы дүниенің төрт бұрышындағы жаңалықтар мен өзгерістермен ақпараттандырыла отырып кәсіби білімін көтеруге үлкен мүмкіндік алады. Білім беру жүйесінің жаңа талаптарын меңгеру дамыған 50 мемлекет құрамына кіру үшін кез-

келген сала маманымен қатар жеке пәндерден дәріс беретін оқытушы мен мектеп мұғалімі ғаламдық ақпарат жүйесіне кіре білуі қажет.

Болашақ мұғалімнің ақпараттық мәдениетін қалыптастыру оқу-тәрбие жүйесінің құрамды бөлігі – ол сабақтан және аудиториядан тыс жұмыстары арқылы жүзеге асырылады.

Қорытындылай келе, қазіргі мұғалім кәсіби білім мазмұнын үздіксіз жетілдіріп отыратын, оқу үдерісін басқару қабілеті, сондай-ақ тұлғалық және кәсіби сапасы жоғары, озық технологияларды меңгерген, оны қалауынша пайдаланатын құзыретті тұлға болуға тиіс.

Қай заманда болмасын адамзат алдында тұратын ұлы мұрат-міндеттерінің ең бастысы – өзінің ісін, өмірін жалғастыратын салауатты, саналы ұрпақ тәрбиелеу.

Шәкіртке жан-жақты терең білім беріп, оның жүрегіне адамгершіліктің асыл қасиеттерін үздіксіз ұялата білсек, ертеңгі азамат жеке тұлғаның өзіндік көзқарасының қалыптасуына, айналасымен санасуына ықпал етері сөзсіз.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

- 1. Қазақстан Республикасының Білім туралы заңы /Егемен Қазақстан, 1999 ж.*
- 2. Жаңа педагогикалық технологиялар (оқу құралы) Алматы, 2006*
- 3. Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2017 жылғы 31 қаңтар//<http://www.akorda.kz>*
- 4. Егемен Қазақстан газеті - Жаңартылған білім беру мазмұны// <https://egemen.kz>*
- 5. Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. Жоғары мектеп №1*

Бекежанова Алтыншаш Асылхановна
аға оқытушы, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті
bekezhanovaaltynshash@gmail.com

Шукетаева Камиля Кдырбаевна
т.ғ.к., доц, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, kamila191160@mail.ru

Суранчиева Зинагуль Тургановна
аға оқытушы, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, zina_ss@mail.ru

Орынтаева Жанна Абдыхамитовна
аға оқытушы, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, janna_nurai@mail.ru

САНАЛЫ ҰРПАҚ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ РУХАНИ ЖАҢҒЫРУДЫҢ МӘНІ

***Андатпа:** Мақалада жасөспірімдерді тәрбиелеу барысында елбасымыздың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламасының рөлі туралы айтылады.*

***Кілт сөздер:** рухани байлық, адами капитал, өнеркәсіптік революция, заманауи технологиялар, жастар санасы, рухани жаңғыру, салауатты, саналы ұрпақ, ұлттық құндылықтар, экономикалық қарыштап даму, стратегиялық құжат, білікті, білімді кадрлар.*

***Аннотация:** В этой статье рассматривается роль программы «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания» в воспитании молодого поколения*

***Ключевые слова:** духовное богатство, человеческий капитал, промышленная революция, современные технологии, молодежь, сознание, духовное совершенство, осознанное поколение, национальных ценностей, динамичного экономического развития, стратегический документ, квалифицированный, образованный кадр.*

***Summary:** The role of «The Future orientation: Spiritual revival» in the process of bringing up the young people of Kazakhstan is considered in this article.*

***Keywords:** spiritual wealth, human capital, industrial revolution, modern technology, youth, consciousness, spiritual perfection, healthy, conscious of generations, national values, rapid economic development, a strategic document that skilled, educated workforce.*

Дамудың даңғыл жолына бағыт алған болашағы баянды елдің өрісі қашанда кеңеймек. «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» деп аталған мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауындағы «*төртінші басымдық – адами капитал сапасын жақсарту мен білім беру жүйесінің рөлі өзгеруге тиістігін*» атап кетіп, еліміздің ертеңгі болашағын ұстайтын жас жеткіншектерге білім беру жүйесінің ескі жүйеден әлемдік деңгейде көтерілуге мүмкіндік беретін жаңа жүйеге көшуді, білім беруді экономикалық өсудің жаңа моделінің орталық буынына айналдыру, оқыту бағдарламаларын сыни ойлау қабілетін және өз бетімен іздену дағдыларын дамытуға бағыттау қажеттігін күллі қазақстандықтарға баяндай өткен болатын. Бұл қоғамдық сананы жаңғырту арқылы еліміздің саяси және экономикалық саласына оңтайлы өзгерістер енгізу негізінде Қазақстан дамуының айрықша бастауы болып отыр.

Егеменді еліміздің ең басты мақсаты өркениетті елдер қатарына көтерілу болса, ал өркениетке жетуде жан-жақты дамыған, рухани бай тұлғаның алатын орны ерекше. Қазіргі білім берудің басты мақсаты да сол жан-жақты дамыған, рухани бай жеке тұлға қалыптастыру, бәсекеге қабілетті маман дайындау болып табылады.

«Елім менің аңсаған, тас бұғаудан босаған» дегендей, қоғамда өмір сүруші әрбір адам тәлім-тәрбиесіз, өнер-білімсіз, еңбексіз өмір сүре алмайды.

Еліміздің бүгінгі межесі-әлемдік өркендеудің, бәсекеге барынша қабілетті, алдыңғы елулігіне ену. Межені бағындыру, негізгі мақсатқа барынша жақындай түсу бағытындағы жұмыстар өміріміздің барлық саласында бірдей күнделікті атқарылып жатуы тиіс. Бұл дегеніміз – бәсекеге төтеп беру. Әлемдік бәсекеге төтеп берудің басты шарты – күшті рух пен білім.

Елбасының рухани жаңғыруға, руханиятқа, білім мен ғылымға маңыз беруі – көрегендік пен ұлттың алға ілгерілеуін жылдам қарқынмен жылжытатын қозғаушы күш. Бұл – тәуелсіз еліміздің бақытты болашағы үшін жасалып жатқан жұмыс деп білеміз. Өйткені, рухани байлықтың кемел болғаны ол жеке азаматтарымыз үшін де, өскелең ұрпақ-болашағымыз үшін де, туған еліміз үшін де өте маңызды. Рухани жаңғыру бағдарламасында атап көрсетілген басым бағыттарды «бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығарып» бірлікте орындауымыз қажет. Бәсекеге қабілетті, әлемдік деңгейде танылған әрі дамыған рухани кемел ел болу – Елбасының асыл арманы. Ендеше, Мемлекет

басшысының жастарға соны серпін, тың бастама ұсынуы жарқын болашақтың алғышарты деп түсінеміз.

Рухани жаңғыру сөзін естігенде, адамның ойына ең әуелі адамның ұлттық санасының болмысы келетіні сөзсіз. Елбасымыз осы ұлттық санамызды жаңғырта отырып, еліміздің экономикалық дамуына жаңаша серпін беруге бағытталған «Рухани жаңғырту» бағдарламасының алты бағытын атап көрсетті.

Бұл аталған жаңғырту бағыттарын «Мәңгілік Ел» ұлттық идеясының негізін қалайтын саналы ұрпақ тәрбиелеудің басты құралы деп айтуға болады. Кез-келген ұстаз қауымы балаға білім бермес бұрын оған өнегелі тәлім-тәрбие беру арқылы ғана оның санасына сапалы білімді сіңірте алатынын жақсы түсінеді.

Мәңгілік ел болуға қадам басқан тәуелсіз Қазақстанның жаһандану алдында ұлт ретінде жойылып кетпеу үшін ұлттық кодын сақтаған, терең білімді, бәсекеге қабілетті, ұлттық құндылықтарын бойына сіңірген ақыл-ойы кемел тұлға болуына мән береді. Осы орайда ол: «Білімді, көзі ашық, көкірегі ояу болуға ұмтылу – біздің қанымызда бар қасиет. Тәуелсіздік жылдарында қыруар жұмыс жасалды. Біз он мыңдаған жасты әлемнің маңдай алды университеттерінде оқытып, дайындадық. Бұл жұмыс өткен ғасырдың тоқсаныншы жылдарының басында қолға алынған «Болашақ» бағдарламасынан басталды. Елімізде өте жоғары деңгейдегі бірқатар университеттер ашылды, зияткерлік мектептер жүйесі қалыптасты. Басқа да көптеген іс тындырылды. Дегенмен білімнің салтанаты жалпыға ортақ болуға тиіс. Оның айқын да, бұлтартпас себептері бар», деп бабалар ұлағатымен астасып жатқан зерделі ойы мен парасатты пайымын білдірді. Мемлекет басшысының «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» атты бағдарламалық мақаласында тарихтың өткеніне көз жүгіртіп, жаңа тарихи кезеңдерге жан-жақты баға бере отырып, рухани жаңғыру арқылы болашаққа деген өзінің парасатты пікірлері мен көзқарасын білдіруі әлем мойындар табысты ел болып, жарқын болашаққа сенім мен үмітті үндестіреді.

Қоғамның зияткерлік әлеуетін ілгерілетуді жүзеге асыру педагог кадрларға тікелей байланысты. Осы орайда Елбасы Жолдаудың жетінші негізгі міндетінде білім беру жүйесінің барлық деңгейі заман шындығы мен экономика сұраныстарына жауап беруі тиіс екендігін және бұл арада мұғалім мамандығының беделін арттыру қажеттігін алға тартты. Жаңа мыңжылдықты өз кәсібінің қыр-сырын жете меңгерген мамандықтың бәсі басым болмақ. Жастар тәрбиесі, ел болашағы.

Білікті, білімді кадрлар даярлауда және технологиялық дамыған елдердегі ғылыми жұмыстар жүйесінде жоғарғы оқу орынының да маңызды рөл атқарары қажет.

Жоғарғы оқу орыны- жаңа уақыт талаптарына жауап бере алатын бәсекеге қабілетті, өзіндік тұлғалық ерекшеліктері қалыптасқан, жоғары кәсіби білімді маман даярлау ісі мен ұлттық тәрбие негізінде ұрпақ тәрбиелейтін ұлағат ұясы.

Басты миссиясы білім мен ғылымды дамыту, белсенді азаматтық ұстанымы бар мамандар даярлау болып табылатын жоғарғы оқу орындарының өткізіп жатқан халықаралық деңгейдегі ғылыми конференциялары, жүзеге асып жатқан түрлі жобалары саладағы мәселелерді шетелдік әріптестермен бірлесе шешіп, тәжірибе алмасуға мүмкіндік береді.

Жоғарғы оқу орыны-тағылымды тәрбие мен өрісті білімнің іргелі ордасы, ізеттілік пен үлгі-өнеге отауы, кадрлар дайындауға сүбелі үлес қосатын ұлағат ұясы. Жастарымыз ұлтымыздың барлық игі қасиеттерін меңгеріп, оны шынайы өмірде кәдеге жарата білсе қазақ халқының ерекше рухани болмысы қалыптасатыны сөзсіз. Жастарға жүктелер міндет ауқымды. Ал, бұл міндетті жүйелі жүзеге асыру бізге жүктеліп отыр. Біз өз қызметімізде «Тәрбиесіз берілген білім- адамзаттың қас жауы» деген әл-Фараби бабамыздың дана сөзін жадымыздан шығармауымыз керек. Өйткені, жастар абыройы- тұтас халықтың абыройы.

Ұлт болашағын тәрбиелеуде бізге жүктелер жауапкершілік жоғары. Себебі біз –ұстазбыз. Ұстаз–өзін–өзі шығармашылық тұрғыда үнемі дамытып отыратын мамандық иесі, зиялылық пен мәдениеттілік сияқты ізгі қасиеттер үйлескен тұлға. “Жақсы мұғалім мектептің жаны һәм жүрегі”, деп Ыбырай Алтынсарин айтқандай, ұстаз адам тәрбиешісі, кез-келегіннің маңдайына жазыла бермейтін ерекше кәсіп. Шәкіртінің бойындағы өзгеге байқалмайтын асыл қасиеттерді көре білетін, оны дамытуға бірден-бір жәрдемші бесаспап маман. Ұстаздықтың ұлы жоланда таламай еңбек еткен адам ғана өзінің биігін бағындыра алады. Оның негізі ізденімпаздық пен талап, қажырлы еңбек яки табандылық. Сол себепті біз осы талаптар үдерісінен толықтай шығуға тырысуымыз керек.

Білімді де, тәрбиелі ұрпақ тәрбиелеу бізге үлкен жауапкершілік жүктейді. Ұстаздардың алдында қазіргідей жаһандану заманында әлемді билеген, алпауыт ұлттардың көлеңкесінде қалмайтындай немесе олардың өңешінде жұтылып кетпейтіндей бәсекеге қабілетті, интеллектуалды, тәрбиелі, ұлтжанды, отансүйгіш ұрпақ тәрбиелеу міндеті тұр. Әрине, бұл жолда үлкен, маңызды істерді

атқаруға тура келді. Білім алушы жастар тек кәсіби білімді меңгеріп қана қоймай, еліміздің ертеңін ойлайтын, халыққа шын жанашыр бола алатын азаматқа, тәрбиелі тұлғаға айналу керек, қоғамның келешегін ойлайтын отаншыл, елжанды азамат ретінде қалыптасу қажет.

Қоғам мен адамның рухани, моральдік тұрғыдан азғындаған кезінде өскелең ұрпаққа берілетін ұлттық тәрбиені күшейту маңызды. Қазіргі кезде тек өзін ғана ойлайтын өзімшіл жастар, басқа мәдениетке еліктеген, басқа діннің жетегінде кеткен жастар көбейіп барады. Міне, осы тұрғыдан алғанда, мемлекетіміздің болашағына алаңдайтын, елдің саяси-мәдени, әлеуметтік-экономикалық, құқықтық жағдайынан хабардар жастарды тәрбиелеуіміз керек.

Еліміздің болашағы жарқын, егемендігіміз баянды болсын десек, өскелең ұрпақ жан-жақты білімді болуы керек, тек қана өздері меңгеріп жатқан кәсіби білімнің төңірегінде қалмай, өзіндік, азаматтық көзқарасы қалыптасқан тұлғаға айналуы қажет.

«Мұғалім – адам жанының инженері». Нағыз ұстаз шәкірт жанына үңіліп, дұрыс жолға сала білуі де қажет. Дамудың даңғыл жолына бағыт алған болашағы баянды елдің өрісі қашанда кеңеймек. Өскелең жасты еліміздің тұтқасы етіп тәрбиелеу – әрбір ата-ана мен мұғалімге байланысты. Ал, осы жауапкершілікті абыроймен атқару ардақты ұстаздарға жүктелген мәртебелі міндет. Осындай бәскеге қабілетті, рухы биік ұрпақ тәрбиелеу жаңа формация мұғалімінің еншісіне тиері анық.

Сонымен қатар, қазақстандық жоғары оқу орындары шетелдердің жетекші университеттерінің, ғылыми орталықтары мен, ірі кәсіпорындары мен және трансұлттық корпорацияларымен бірлескен жобаларды белсенді түрде жүзеге асыру қажеттігін алға тартты. Біздің ойымызша, Елбасы жүктеген міндеттерді жоғары дәрежеде орындау үшін мұғалімнің мәртебесін көтере түскен абзал. Бұл осы аталған міндеттердің орнықты іске асуына ұйытқы болмақ. Сондай-ақ, педагогтардың кәсіби біліктілігін заманауи технологиялар арқылы көтеруге де басты назар аударған абзал.

Тәрбиешінің алға қойған мақсаты, баланың бойына ұлттық саналық қалыптасқан, халқының әдет-ғұрпын салт-дәстүрлерін көңіліне тоқыған дені сау, шымыр да шыныққан, сымбатты, халқының тілін білетін, рухани байлығы мол, жан-жақты азамат тәрбиелеп өсіру.

Отанға деген сүйіспеншілік, қоғам игілігі үшін адам еңбек ету, өзара көмек, сондай-ақ қоғамға тән адамгершіліктің өзге де формалары, бұл сананың, сезімдердің, мінез-құлық пен өзара қарым-қатынастың бөлінбес элементтері, олардың негізінде қоғамымыздың қоғамдық-экономикалық құндылықтары жатады.

Демек, шәкіртке жан-жақты терең білім беріп, оның жүрегіне адамгершіліктің асыл қасиеттерін үздіксіз ұялата білсек, ертеңгі азамат жеке тұлғаның өзіндік көзқарасының қалыптасуына, айналасымен санасуына ықпал етері сөзсіз. Қай заманда болмасын адамзат алдында тұратын ұлы мұрат-міндеттерінің ең бастысы – өзінің ісін, өмірін жалғастыратын салауатты, саналы ұрпақ тәрбиелеу.

Келешек маман иелерінің өз мамандықтарына деген ой-өрісін кеңейтіп, білімді маманның ел ертеңін ойлар азамат болатындығын кеңінен білуге мүмкіндік туғызу. Студенттердің адам құндылығының дүниетанымдық көзқарастарын қалыптастыру. Салауатты өмір негізінде білімдерін жетілдіру.

Студенттердің сана-сезімдерін тәрбиелеу және салауатты өмір сүруге азаматтың жауапкершіліктерін орнықтыру. Рухани деңгейде жағымсыз іс-әрекеттерден аулақ болуға тәрбиелеу еңсесін биік көтеріп келе жатқан біздің еліміз үшін дарынды ұрпақ пен білікті, білімді мамандардың орны бөлек. «Білікті, білімді маман – ел болашағы»

Адам әрқашан даму үстінде болатыны сияқты, мемлекетіміз де даму үстінде болады. Мемлекеттің дамуы сол мемлекеттің адамдарының даму дәрежесіне байланысты болады.

Адами капиталдың сапасын арттыру – мемлекет дамуын қамтамасыз етудің негізгі алғышарты.

Рухани жаңғыруға баса назар аударылуы керек. Яғни дамудың жаңа кезеңінде алдымен ұлттық болмысымыз бен құндылығымыз, тарихымыз бен мәдениетіміз сақталуы керек.

Бүгінгі Қазақстан- тек өзі орналасқан аймақ емес, бүкіләлемдік проблемаларды талқылауда және шешуде ықпалды рөл атқаратын ел.

Біз жас ұрпақ тәуелсіздігіміздің баянды болуы үшін жауапты екенімізді ұмытпауымыз керек. Бүгінгі жас ұрпақ-ертеңгі азамат, ел патриоты. Сол азаматтардың міндеті-өзінің тәуелсіз елдің өркені екенін ұмытпау, екіншіден-сол елдің іргетасының берік болуына үлес қосу, тәуелсіз елге аянбай қызмет ету. Тәуелсіздігімізді сақтау үшін еліміз бейбітшілікте, ынтымақтастықта өмір сүруі тиісті. Тәуелсіздік ұраны-халық болып табылады.

Білімнің салтанат құруы-әрбір шәкірттің сапалы білім ала отырып, өз-өздерін рухани дамытуын көздейді. Оқушыларға білімді бәрінен биік қоятын ұлт қана табысқа жете алатынын ұғындыра отырып, табысты болудың басты факторы білім екенін түсіндіріп отыру қажет.

Қазақстанның революциялық емес, эволюциялық дамуы дегеніміз, революциялық соғыс, қауіп-қатер кезеңі болса енді эволюциялық, яғни, бейбіт жолмен даму дегенді білдіреді. «Әлемдегі оқиғаларды ой елегінен өткізіп, қорытынды жасау – қоғамның да, саяси партиялар мен қозғалыстардың да, білім беру жүйесінің де ауқымды дүниетанымдық, рухани жұмысының бір бөлігі [2]». Бұл ретте, оқушыларды әрбір сабақ барысында кез-келген жағдайға саналы түрде түсіністікпен қарап, оның пайымына барып, терең түсіне білуге баулу өте маңызды. Өскелең ұрпаққа барлық уақытта болып жатқан жағдайды ұлттық санамен түсініп, оны тәртіп жолымен шешуді ұғындыру қажет.

Жастарымыз ғылым мен білімге ұмтылып, елдің болашағын ойлайтын болса, келешегіміз кемел, тәуелсіздігіміз баянды болады.

ЖОО дайындап жатқан келешек маман білікті әрі білімді, ең алдымен рухани тұрғыда кемелденген, ұлттық ділі мықты, әлеуметтік мәдениеті қалыптасқан, халық, ұлт алдындағы жауапкершілік сезімі жоғары дара тұлға болуы тиіс. Сондықтан бүгінгі білім алушыға тек маман ретінде ғана қарау жеткіліксіз. Оның ең алдымен, өз елінің азаматы, адамгершілігі мол шығармашылық тұлға, елдің жанашыры, келешектің иесі, халқының тірегі ретінде тану керек, соған мүмкіндік жасалуы тиіс.

Елімізді әлемге танытып, Елбасымыздың жолдауындағы жұмыстарды атқару үшін, алдымен жақсы білім беріп, тәлімді тәрбиелі шәкірт дайындауымыз керек.

Ендігі мұрат, осы Елдігімізді сақтап қалу, мәңгілік ету!

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. *Қазақстан Республикасының Білім туралы заңы /Егемен Қазақстан, 1999 ж.*
2. *Жаңа педагогикалық технологиялар (оқу құралы) Алматы, 2006*
3. *Мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауы. 2017 жылғы 31 қаңтар//<http://www.akorda.kz>*
4. *Егемен Қазақстан газеті - Жаңартылған білім беру мазмұны// <https://egemen.kz>*
5. *Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. Жоғары мектеп №1, 2004. -5-8ст.*
6. *Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2005-2010 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // Астана . 2004. 28-б*

БІЛІМ САПАСЫН КӨТЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РОЛІ

Андатпа. Бұл мақалада «Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларының білім сапасын көтерудегі ерекшеліктері нысанаға алынып, қазіргі таңдағы оқытушылардың дәріс барысындағы пайдаланатын инновациялық және интерактивтік әдістемелерінің оқу үрдісін жандандырудағы ықпалы зерттелген.

Түйін сөздер: ақпараттандыру дәуірі, ақпараттық-коммуникациялық технология, ақпаратты өңдеу, түрлендіру, тасымалдау, тарату технологиясы, есептеуіш техника, программалық құралдар, ақпаратты жинау.

Аннотация. В этой статье анализируются особенности передовых технологий обучения в современном образовании и влияние современных методов преподавания и интерактивного обучения используемых лекторами для улучшения учебного процесса.

Ключевые слова: информационная эра, информационно-коммуникационные технологии, обработка информации, модификация, транспортировка, технология распространения, компьютерные оборудования, программное обеспечение, сбор информации.

Summary. This article deals with the features of advanced teaching technologies in modern education and the impact of modern teaching methods and interactive teaching used by lecturers to improve the learning process.

Keywords: informatization epoch, information - communication technology, information processing, modification, transportation, distribution technology, computing equipment, software, information collection.

«Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» деп аталған мемлекет басшысы Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауындағы «*төртінші басымдық – адами капитал сапасын жақсарту мен білім беру жүйесінің ролі өзгеруге тиістігін*» атап кетіп, еліміздің ертеңгі болашағын ұстайтын жас жеткіншектерге білім беру жүйесінің ескі жүйеден әлемдік деңгейде көтерілуге мүмкіндік беретін жаңа жүйеге көшуді, білім беруді экономикалық өсудің жаңа моделінің орталық буынына айналдыру, оқыту бағдарламаларын сыни ойлау қабілетін және өз бетімен іздену дағдыларын дамытуға бағыттау қажеттігін күллі қазақстандықтарға баяндай өткен болатын.

Қазіргі таңда Қазақстанда білім беру үрдісінің өзіндік ұлттық үлгісі орнығып, жаңа мазмұндағы оқыту жүйесі қалыптасуда. Дүниежүзілік білім әлеміне кіру мақсаты көзделіп, әрбір ғылым саласында нақты өзгерістер енгізілуде. Мұндай түрлі бағыттағы өзгерістер білім беру жүйесінің даму бағыттарын нақтылап, оны тың арнаға, жаңа сапаға қарай дамыту қажеттілігін міндеттейді. Ұстаздар үшін оқыту әдістемелерін саралап, ғылым табыстарын сын көзбен бағалау; білім алушыларды болашақта жан-жақты дамыған, рухани жетілген жеке тұлға ретінде қалыптастыру және өз іс-әрекетін, кәсіби шеберлігін жаңаша қалыптастырып, жаңаша ұйымдастыруды жолға қою тың міндеттерге айналуда. Еліміздің дамыған елдермен қатар тұра алатын терезесі тең, өркениетті ел ретінде танылып, олармен білімі мен ғылымы, мәдениеті мен технологиясы теңесуі үшін маңызды істер атқару – ел мүддесі алдындағы парыз. Сондықтан білім беру жүйесіне жаңа инновациялық технологияларды, телеқатынастық технологияларды енгізу арқылы оқыту үрдісін жетілдіру бүгінгі күн талабы.

XXI ғасыр – бұл ақпараттық қоғам, технологиялық мәдениет дәуірі. Қазіргі білім мазмұны мұғалім мен оқушының арасындағы байланысты субъективті деңгейде көтерудегі демократиялық бастамалардың барлығы мұғалімдер арқылы жүзеге асырылады. Бүгінгі мұғалімді тек пән мұғалімі ретінде қабылдау олқылықты көрсетеді. Себебі, мұғалім қоғам – айнасы. Бүгінгі күні біздің өмірімізге еніп келе жатқан білім беру үрдісін ақпараттандыру – жаңарған қоғам талабы болып отыр. БҰҰ-ның шешімімен «XXI ғасыр – ақпараттандыру ғасыры» деп аталды. Қоғамды ақпараттандыру – экономиканың, ғылымның, мәдениеттің дамуының негізгі шарттарының бірі.

Қазақстан Республикасы да ғылыми-техникалық прогрестің негізгі белгісі – қоғамды ақпараттандыру болатын жаңа кезеңіне көшті. Осы жаңа ақпараттық кезең, яғни компьютерлік техника мен оған байланысты барлық ақпараттық-коммуникативтік технологиялар педагогтар қызметінің барлық салаларына кірігіп, оның табиғи ортасына айналып отыр. Білім берудегі ақпараттық-коммуникативтік технологиялардың келешек ұрпақтың жан-жақты білім алуына, іскер әрі талантты, шығармашылығы мол, еркін дамуына жол ашатын педагогикалық, психологиялық жағдай жасау үшін де тигізер пайдасы аса мол екендігі дәлелденді.

Қазақстан Республикасы тәуелсіз мемлекеттер қатарына қосылғаннан бері қоғамды ақпараттандырудан туындаған өзгерістер оның барлық салаларымен қатар мұғалімдік кәсіби қызметке де өз ықпалдарын тигізуде. Заманауи қоғамда мамандардың кәсіби-шығармашылық деңгейіне, өндіріс пен әлеуметтік саладағы ғылымдардың жетістіктеріне және прогрессивті технологияны енгізу мерзімінің қысқартылуына қойылатын талаптар күшеюде. Бұған, Елбасының 2010 жылғы жолдауындағы: «Жоғары білім саласы ең жоғары халықаралық талаптарға жауап беруі тиіс. Елдегі ЖОО-лар әлемнің жетекші университеттерінің рейтингіне еруге ұмтылулары керек. 2015 жылға қарай Ұлттық инновациялық жүйе толыққанды жұмыс істеп, 2020 жылға қарай елде енгізілетін талдаулар, патенттер мен дайын технологиялар түрінде өз нәтижелерін беруге тиіс» - деген сөзі дәлел болады.

Заман сұранысын қанағаттандырып, экономиканың дамуын қамтамасыз ету - қазіргі кезеңде оқушыларға сапалы білім беру мен білімді, мейлінше, ақпараттандыру болып отыр. Сол себепті біздің бастапқы мақсатымыз-білімнің мазмұнын тереңдете түсіп және оны барынша ақпараттандыру қажет. Бүгінгі күні адамзаттың шығармашылық әрекетінің жемісі – ақпаратты тиімді пайдалану арқылы ғана болмақ. Ақпараттық қоғам жағдайында ақпаратты тиімді пайдалану мен сапалы білім-экономика, техника, ғылым, саясат және жалпы қоғам дамуының шешуші күшіне айналуға. Ғылыми-техникалық прогресті одан әрі дамытпақ.

Қазіргі кезеңдегі білім беру үдерісіне жаңа ақпараттық технологияны кеңінен енгізудің, сонымен қатар оқушының ақпараттық мәдениетін дамытудың негізгі ерекшелігі оның қолданбалы бағыттылығын, пәнаралық байланыстарды сәйкестендіретін оқудың мазмұны мен мақсатын нақты көрсететін жолдарын іздестіру болып табылады. Білім беру үдерісінде осы мақсатта дәстүрлі оқытудан оқытудың жаңа түрі – инновациялық оқытуға көшу қажеттілігі туындаған. Оқытудың бұл түрі оқушының бойындағы жеке қабілетін дамытып, оны әлеуметтік-экономикалық өзгерістерге тез бейімделетін тұлға айландырады. Сол себепті білім беру сапасын одан әрі дамытуда осы бағыттарды іске асыру керек. Білікті мамандарды тәрбиелеп шығару –білім саласының айрықша мақсаты болып табылады.

Білім беруді ақпараттандыру мәселесін тиімді шешу, негізінен педагогикалық кадрлардың ақпараттық мәдениеттілігін қалыптастырумен тікелей байланысты. Бүгінгі мұғалімнің ақпараттық мәдениеттілігі оның педагогикалық мәдениеттілігінің маңызды бір бөлігі болып табылады. Білім беруді ақпараттандыру сыртқы (еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуының сұраныстарына) және ішкі қажеттіліктермен (оқу-тәрбие үдерісі сапасының артуымен) сипатталады.

Білім беруді ақпараттандыру – білім беру саласының теориясы мен практикасына жаңа ақпараттық технологияны жан-жақты пайдалану және оқыту мен тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық мақсаттарын жүзеге асыратындай жағдайда оның мүмкіндіктерін қолдану үдерісі. Білім беруді ақпараттандыру құралдары деп компьютерлік аппараттық және бағдарламалық жабдықтарды, сонымен қоса, білім беруді ақпараттандыру мақсаттарына жету үшін пайдалынатын олардың мазмұндық толықтырмасын айтады.

Жоғарғы оқу орындарында оқыту жүйесіне сәйкес студенттің ақпараттық мәдениетін қалыптастыруды жетілдіру ақпараттық технологиялар түрлерін толығымен пайдаланылмауы және ақпараттық технологиялар негізінде студенттің ақпараттық мәдениетін жетілдіру қажеттілігі мен бұл мәселенің педагогикалық теория мен практикада жеткіліксіз зерттелуі арасындағы қарама-қайшылықтар анық байқалады. Осы қайшылықтардың шешімін табу мақсатында оқушының ақпараттық технология түрлерін бүгінгі заман сұранысына сай қалыптастыру келесі шарттардан тұруға тиіс:

- студенттердің ақпараттық мәдениеттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары мен әдістемелік жүйесін анықтау;
- оқушының ақпараттық мәдениеттілігін қалыптастыру жоғары дәрежеде болуға тиіс;
- оқыту барысында оқушының ақпараттық мәдениетті қалыптастырудың әдістері мен жолдары анықтау;
- оны жүзеге асыруға толықтай мүмкіндік жасау;
- білім беру үдерісінде жаңа ақпараттық технологияларды кеңінен енгізу;
- болашақ маманың білім дәрежесі жоғары, сапалы мамандар даярлауға жағдай жасау;
- жоғарғы оқу орындарында ақпараттандырумен қатысты пәндерді ақпараттық технология түрлерін пайдаланып оқыту әдістемесінің теориялық негіздерін жетілдіру, оның зерттеу тақырыбы бойынша кезеңдері мен деңгейлерін ұсыну;
- білім беру үдерісінде оқушылардың ақпараттық мәдениетін қалыптастырудың ғылыми-теориялық негіздерін анықтау;

Сол мақсатта келесі шаралар орындалуға тиіс:

-*ақпаратты ұсынудың жаңа формасы.* Қызықты, жанды немесе алдын ала жазылған мультимедиялық ақпарат тек текстен емес, графикалық бейнелерден, анимациядан, дыбыстан және видеоүзінділерден құралып, *Internet* желісі арқылы беріледі немесе басқа телекоммуникациялық құралдар арқылы компакт-дискілерге жазылады;

-*жаңа кітапханалар.* Интеллектуальдық ресурстар көлемі және табыстары өседі. *Internet* электрондық кітапхана каталогтарымен бірігіп, жер қашықтығы мен уақыт айырмашылығына қарамастан, зор ақпараттар көлемін жинауға қол жеткізеді. Әрине, мұндай кітапханалар онда сақталатын ақпараттарға толық жол аша бермейді;

-*оқу сабақтарының жаңа формалары.* Оқушылар мен оқытушылардың виртуальды семинарлар және лабораториялар режимінде бірігіп жұмыс жасауы, сонымен бірге жаңа синхрондық мүмкіндік пайда болды. Бірқатар оқушылар үшін мұндай жұмыс формалары анағұрлым ыңғайлы, өйткені дәстүрлі оқытуға қарағанда, оларға өз мүмкіндіктеріне қарай, өздеріне қолайлы графикпен жұмыс жасау және артық ескертулермен кездеспей отырып ашу қызықты;

-*білімнің жаңа құрылымы.* Бүгінгі күні білім жүйесіне жаңа құрылым беру үшін телекоммуникация жүйелерімен толықтырылуы қажет, сонымен қатар білім үрдісіне ақпараттық және коммуникациялық технологияларды енгізуде жоғары біліктілікке ие мамандар керек.

Көбінесе АТ оқыту бағдарламалары *оган барынша мол қол жеткізуге* мақсатталған және оқыту сапасына аса анық емес талаптар қояды. Мұндай бағдарламаның білім сапасын *жетілдіруі үшін* орындалуы міндетті келесі *талаптар қатарын* құрады:

- *сапасы мен мүмкіндігі жоғары білім кеңістігін құру*, кәдімгі оқу орындары ұсынатын мүмкіндіктерден жоғары білім ортасын жасау;

- *Internet желісінде амбебап компьютерлік кітапхана құру*, кез келген уақытта қолданушыға қол жеткізерлік және кәдімгі кітапханаға көлемді ақпарат беруі тиіс;

- *желі бойынша педагогтармен қарым-қатынас ұйымдастыру*;

- *оқытушының да, оқушының да білімін компьютермен тексеру жүйесін жасау*.

Төмендегідей базалық шарттар сақталған жағдайда сапалы білімге қол жеткізуге болады:

- қымбат тұратын технологиялар мен бағдарлама өнімдерін қолдану;

- іштей және АТ оқыту түрлерін біріктіру;

- қажетті ақпараттық ресурстарды табуды жеңілдететін толық каталогтар жасау. Қазіргі таңда әрбір оқытушы өзінің ізденімпаздық іс-әрекеті арқылы сабақ өткізу формалары мен тәсілдерін күнделікті сабаққа қолданылуына толық мүмкіншілігі бар. Сабақ өткізуде аса көңіл бөлетін мәселелер:

Оқушыларды өз бетімен жұмыс істеуге тәрбиелеу мен үйрету жоғарыда көрсетілген мәселелерді шешудің бірден-бір жолы болып табылады.

Оқушылардың өз бетімен жұмыс істеуін әртүрлі деңгейде ұйымдастыруға болады. Ол үшін оқытушы өз бетімен жұмыстың тапсырмаларын құрастырғанда оның қиындық дәрежесі оқушылардың оқу мүмкіншілігіне жауап беретіндей болуы тиіс.

Компьютерлік программаларды қолдану оқушылардың оқу үдерісіне қызығушылығын арттыруға келесідей мүмкіндіктер береді:

- оқушылардың техникалық дағдыларын дамытудағы уақытты үнемдеу;

- жаттықтырушы тапсырмалар санын көбейту;

- оқушылардың жұмыс қарқынын оңтайландыру;

- оқу әрекетінің ынтасын арттыру;

- оқушылар оқытудың субъектісіне айналады немесе программа одан қызығушылықпен кіріскен белсенді іс-әрекетті қажет етеді;

- программамен сұхбаттасу арқылы оқу үдерісін ойын түріне айналдыруға және т.б. болады, мұндағы программалық жабдықтау оқытудың деңгейлеп саралау мүмкіндігіне тәуелді.

- Интерактивті әдістің ерекшеліктері: білім беру үдерісі барысында қатысушылардың бір мағыналық кеңістікте болуы; мәселенің проблемалық аймағына бірге көңіл бөлінуі, яғни, тұтас шығармашылық кеңістіктің іске асуы; қойылған есептің іске асу әдістері мен құралдарын таңдаудағы келісім; есепті шешу барысындағы қиындықтар туған кезде ұқсас эмоциялар мен сезімдердің бастан кешуі.

- Интерактивті оқытудың негізгі артықшылығы білім алушылардың барлығы дерлік тану үдерісінде белсенді қатысады. Әр адам белгілі бір тақырыптың дамуына немесе ортақ проблема шешуде ат салысады. Сол арқылы оқудан тыс жағдайларда қолдануға болатын өздері үшін ерекше

тәжірибе алады. Топтағы жұмыс қызығушылықты арттырып, білім беру үдерісін одан әрі белсенді қылады, материалдың меңгерілуі жақсартады.

- Оқытушы бұл жерде өзіндік фильтр болып келеді және өзі арқылы ақпарат өткізіп, ақпарат көзінің бірі ретінде жұмыстағы көмекші рөлін атқарады.

- Білім беру үдерісінде интерактивті формаларды қолданудың тиімділігі: білім алушылардың қызығушылығын оятады; білім беру үдерісінде әр білім алушының белсенді қатысуына мүмкіндік береді; оқу материалының меңгерілуінің тиімділігін арттырады; білім алушыларға жан-жақты әсер етеді; кері байланыс тудырады (аудиторияның жауап беру реакциясы); білім алушылардың өзіндік көзқарас пен қарым-қатынасын қалыптастырады; өмірлік қабілеттерді қалыптастырады; іс-әрекеттің жақсы жаққа өзгеруіне себепші болады.

Қорыта айтқанда, интерактивті әдіс – материалдың көркемдігіне кепіл беріп, студенттердің өз бетінше жұмыс жасауына бейімдейді. Және ол топтық жұмыс үшін де өте ыңғайлы болып келеді, топ мүшелері арасында достық қарым-қатынас, сенім, позитивті көңіл-күй қалыптасады. Интерактивті оқыту құралдарын қолдану студенттердің назар аударуына көмектеседі, өйткені компьютерлік технологиялар ғасырында студенттерді таң қалдыру өте қиын. Қосымша кеңістікті технологияларды, смартфондарды және интерактивті тақталарды қолдану ақпаратты көркем түрде ұсынып, студенттерді алдағы уақытта осы бағытта жұмыс жасауға қызықтыруға мүмкіндік береді.

Әрбір педагогтің инновациялық іс-әрекетін қалыптастырудың педагогикалық шарттары: инновация туралы білімі; инновацияны жан-жақты меңгеру; инновациялық іс-әрекет диагностикасын меңгеру; инновацияны тәжірибеге ендіру жұмыстары; инновацияны практикада дұрыс қолдану[1].

Білім сапасын арттырудағы жаңа инновациялық технологияларды оқып, үйреніп, сараптай келе, мынадай тұжырым жасауға болады: білім алушылардың білім, білік сапасын арттырудағы жаңа инновациялық технология түрлері сан алуан, оларды таңдау және одан шығатын нәтиже оқытушының кәсіби біліктілігіне тікелей байланысты.

Қазіргі жас ұрпақтың саналы да сапалы білім алуының бірден-бір шарты – оқу орындарындағы білім беру процесіне жаңа инновациялық технологияларды енгізу екендігі сөзсіз түсінікті. Сондықтан ғылыми-техникалық прогрестен қалыспай, жаңа педагогикалық инновацияларды дер кезінде қабылдап, өңдеп, нәтижелі пайдалана білу – әрбір ұстаздың негізгі міндеті болып табылады.

Пайдаланған әдебиеттер:

- 1 *Нағымжанова Қ. Инновациялық технологияның құрылымы. – А.:Өркен, 2007*
- 2 *Болашақ мұғалімдердің кәсіби-шығармашыл тұлғасын қалыптастыру// Білім-Образование. – Алматы, 2010. -№4(52). Б. 41-46.*
- 3 *Болашақ мұғалімдерді оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытуға даярлаудың функциялары //Қазақстан кәсіпкері – Профессинал Қазақстана. – Алматы, 2010. -№7(86). Б. 19-22.*
- 4 *Болашақ мұғалімдерді оқушылардың шығармашылық қабілетін дамытуға кәсіби даярлаудың тұжырымдамалық бағыт-бағдары //Қазақстан мектебі. - Алматы, 2010. -№8. -Б. 34-39.*
- 5 *Дидактическая подготовка будущих учителей к развитию творческой деятельности школьников. // Pedagogic mahorat. Buxoro davlat universiteti Pedagogika va jismoniy madaniyat fakultetining nazariy va ilmiy-metodi jurnali, O'zbekiston respublikasi, - Tashkent, 2010. - №1. С. 13-16.*

Даулетқұлова А.Ө.
п.ғ.к., профессор м.а.

Ертай Қ.

1 курс магистранты, Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті
hahai527.hahai@mail.ru

ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕГЕ БАУЛУ

Аңдатпа: Ұсынылып отырған мақалада орта мектепте сабақ беру процессінде пайдаланылатын дидактикалық ойындар көрсетілген. Дидактикалық ойындар баланы қызықтыра отырып, жаңа білімді меңгертіп, танымдық белсенділігін арттырады. Ал мұғалім – сол ойын түрлерін тиімді пайдалану арқылы балаларды өздігінен ойлай білуге, ой белсенділігі мен тіл байлығын арттыра түсуге, әртүрлі танымдық дағды мен шеберлікті меңгеруге қол жеткізе алады, яғни сабақ барысында «ойын» элементтерін пайдалану біріншіден, балаларға берілген білім берік меңгерту құралы болса, екіншіден балаларға берілген білім сапасын көтеріп, танымдық қызығушылығын арттыру болып табылады.

Түйін сөздер: дидактикалық ойын, мектеп, оқушы, мұғалім, математика.

Резюме: В статье описываются дидактические игры, используемые в средней школе в процессе обучения. Дидактические игры, развивая ребенка, помогают изучать новые знания и повышают познавательную активность. В свою очередь учитель может использовать эти игры, чтобы помочь детям самостоятельно мыслить, повышать свои навыки мышления и культуру речи. Учиться различным навыкам, то есть использование элементов игры во время урока является, во-первых, средством воспитания детей, во-вторых, для улучшения качества образования предоставляемого детям, и для повышения их познавательного интереса к окружающему миру.

Ключевые слова: дидактические игры, школа, ученик, учитель, математика.

Summary: The article describes the didactic games used in high school in the learning process. Didactic games, involving the child, develop new knowledge and increase cognitive activity. In turn, the teacher can use these games to help children think independently, improve their thinking skills and speech culture, learn different skills, that is, using the elements of the game during the lesson is, first, a means of raising children, and secondly, for to improve the quality of education provided to children, and to increase their cognitive interest.

Key words: didactic games, school, pupil, teacher, mathematics.

Ойын түрлерінің тәрбиелік мәні зор, әрі адам денесінің дамып жетілуіне пайдасы мол. Ойын үстінде балалардың бойындағы барлық дерлік психологиялық процестері, сезімдері мен эмоциялары, ерік-жігер қасиеттері шындалады, мінез-құлқы айқындала түседі. Мұғалімге оқушы психологиясының өзіндік ерешеліктері айқындалып олармен оқу-тәрбие істерін жүргізудің тиімді әдіс-тәсілдерін қолдану мүмкіншіліктері туады. Бала өзіне жаңалық болып сезілген әр қилы нәрселерге еліктегіш келеді. Осы қасиеттермен бойындағы сезім мен қабілет ерекшеліктерін аңғартады. Мінезінің ұнамсыз жақтары байқалатын тұс та осы. Ұстазға бұл ретте істейтін жұмыс түрлері көп-ақ. Осылардың ішіндегі дидактикалық ойындардың маңыздылығы жоғары. Бірақ, ескеретін бір нәрсе, маңызды екен деп сабақ мазмұнына үйлеспейтін ойын түрлерінен аулақ болған жөн. Әр ойынның өз реті бар. Әрбір мұғалім сабақ процесінде қандай дидактикалық ойын қолданылатын сабақ мазмұнына, мақсатына сәйкес таңдап алған жөн. Өйткені ойын оқушылар үшін қызықты әрекет, іс-қимыл бола отырып, сонымен бірге оларды тәрбиелеу мен дамытудың аса маңызды құралы болып табылады. Бірақ ол педагогикалық ізденістің арқасында ғана қуатты құралға айналады.

Адамның жан дүниесінің дамып жетілуі, әлеуметтік өмірге бейімделіп тіршілік етуі әр түрлі іс – әрекеттермен шұғылдану барысында қалыптасады. Сондай іс-әрекеттің бір саласы – ойын әрекеті. Жоғары сатыда дамып жетілген сана- сезім мен ақыл – ой иесі адам баласының ойын әрекеті бір жағынан, тіршілік етудің негізгі формасы болып саналатын болса, екінші жағынан ұрпақтан-ұрпаққа беріліп отыратын өмір тәжірибесінің нәтижесі болып саналады. Міне, осы тұрғыдан алғанда, адам баласының ойын әрекеті, негізінен балдырған кезінде кеңінен дамып, баланың өсіп жетілуіндегі басты және жетекші факторға айналады.

Дидактикалық ойынның мақсаты баланы қызықтыра отырып, жаңа білімді меңгертіп, танымдық белсенділігін арттыру болса, мұғалімнің міндеті – сол ойын түрлерін тиімді пайдалану арқылы балаларды өздігінен ойлай білуге, ой белсенділігі мен тіл байлығын арттыра түсуге, әртүрлі танымдық дағды мен шеберлікті меңгеруге қол жеткізу болып табылады, яғни сабақ барысында «ойын» элементтерін пайдалану біріншіден, балаларға берілген білім берік меңгерту құралы болса, екіншіден балаларға берілген білім сапасын көтеріп, танымдық қызығушылығын арттыру болып табылады.

Ойын өмірде өте ерте жастан басталып, адамның кәсіпті толық меңгергенше жалғасады. Ол оқыту процессінде жаңа технологияның маңызды бөлігі болып табылады. Қазақ халқының ұлы ақыны Абай Құнанбаев: «Ойын ойнап, ән салмай, өсер бала бола ма?»- деп айтқандай, бала өмірінде ойын ерекше орын алады. Баланың өмірі, қоршаған ортаны танып, еңбекке қатынасы, психологиялық ерекшеліктері ойын үстінде қалыптасады. Орыс ғалымы дәрігер, педагог К. А. Покровский «ойын-күнделікті бала еңбегі, болашақ өмірінің бастамасы. Ойын үстінде баланың ертеңгі өмірге деген қабілеті байқалады»-деген. Олар ойын ойнау барысында өздерін еркін сезінеді. Іздемпаздық, тапқырлық әрекеті (сезіну, қабылдау. Ойлау, зейін қою, ерік арқылы) байқалады.

Дидактикалық ойындарды сабақтың әр алуан буындарына енгізу:

1. Түрткі ретінде дидактикалық ойындар
2. Материалды игеруге даярлық кезінде пайдаланатын дидактикалық ойындар.
3. Материалды пысықтау кезінде пайдаланылатын дидактикалық ойындар.
4. Игерілген материалды қайталау кезінде қолданылатын дидактикалық ойындар.
5. Есептік дидактикалық ойындар.

Дидактикалық ойындарды құру мына негіздерге сүйенеді:

- Балалардың іс-әрекетіне ойын түрлерімен оқуды байланыстыру, біртіндеп қызықты жеңіл ойындардан ойын тапсырмалар арқылы берілген оқу тәрбие мәселелеріне көшу.

- Шарты мен міндеттерін біртіндеп күрделендіруі
- Берілген тапсырмаларды шешуде баланың ақыл-ой белсенділігінің күшеуі
- Оқу тәрбие мақсаттарының бірлігі

Дидактикалық ойын мектеп оқушыларының белсенділігін

арттырып, қиын оқу материалдарын меңгеруді жеңілдетуі және көлемі бойынша үлкен оқу материалдарды есте сақтауға мүмкіндік береді.

Қазіргі үздіксіз тасқындаған ақпараттар тасқынынан оқушыларды ұлттық сана- сезімде төл халқының өзіндік әдет-ғұрпын, мәдениеті мен әдебиетін сыйлауға, құрметтеуге тәрбиелейтін қажетті деректерді оқыту процессіне енгізу керек. Баланың құлағына жас кезінен бастап халықтың тәрбиелейтін қажетті деректерді тәрбиелік асыл-маржандарын құйып отыру - тек мектептегі мұғалімнің ғана жұмысы мұғалімінің міндеті болуы керек, сонымен қатар үйдегі ата-аналардың негізгі міндеттерінің бірі болуға тиіс. Абай Құнанбаев он тоғызыншы сөзінде жас кезінен жақсы сөз естіп өскен бала кейін есті адам болады дейді: "Адам ата-анадан туғанда есті болмайды, естіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүниедегі жақсы, жаманды таниды-дағы, сондайдан білгені, көргені көп болған адам білімді болады. Естілердің айтқан сөздерін ескеріп жүрген кісі өзі де есті болады". Сондықтан баланы жас кезінен бастап тәрбиелік маңызы жоғары халық ойларының кәусар бұлақтарымен сусындату қажет.

Р.М.Қоянбаевтар халық педагогикасының мақсаттарына мыналарды жатқызады: "Халық педагогикасының мақсаты бірнеше ғасырға созылған халық тәжірибесіне сүйене отырып, болашақ ұрпақты өмірге дайындау, өнер-білімге баулу, бүкіл елдің қамын ойлау сияқты ең жоғары адамгершілік, имандылық қасиеттерге тәрбиелеу.... Халық педагогикасының негізіне халық ауыз әдебиетінің шығармалары, этнографиялық материалдар халықтық тәрбие дәстүрлері, халық ойындары, үйелмен тәжірибелері т.б." жататындығын атап көрсете келе, халық педагогикасының оқушыларды тәрбиелеудегі роліне айрықша тоқталады: "...халық өзінің тарихы мен тәжірибесін жалғастыратын жас түлектерді ғасырлар бойы тәрбие әдістері мен тәсілдерін қолданып, өмір тәжірибесі сынынан өткен әдептілік, сыпайылық, адалдық, инабаттылық, іскерлік, мейірімділік, қайырымдылық, еңбек сүйгіштік, үлкенді сыйлау, оған ілтипат көрсету сияқты қасиеттерді олардың бойына екті".

Сондықтан математика сабағын дидактикалық ойындар арқылы меңгерту барысында шәкірттердің санасына ұлттық рухты сіңіру, өз халқының өткеніне мақтанышпен қарау сезімдерін ояту керек. Бұл оқушылардың жеке тұлғалық қасиеттерінің жетілуіне негіз болады.

Қазақ халқының ұлт ретінде өмір сүруіне оның тілі мен қатар салт-дәстүрлерінің, әдет-ғұрыптарының маңызы айрықша! Қазақтың мақал-мәтелдері жас ұрпақты ибалы болуға, әдептілікке, мінезін жақсы қасиеттер арқылы имандылық пен инабаттылыққа тәрбиелесе, ақын-жыраулардың көркем шығармалары эстетикалық, этикалық қасиеттерге тәрбиелейді.

Қазақ халқының өзіндік ерекшелігіне жас ұрпақты туылған кезінен бастап, халық лықтық педагогика негіздерімен тәрбиелеуі жатады. Бесік жырынан бастап, өскенге дейін бала тәрбиелік маңызы жоғары өсиет сөздер естіп еседі. Бірақ, қазіргі кезде ата дәстүрлері қалалық жерлерде ұмытылып жүр. Бұл жас ұрпақты мәңгүрттікке апарады. Сондықтан қазақ тілін дидактикалық ойындар арқылы меңгертуде халық педагогикасының тәрбиелік мәні басым элементтерін кеңінен

қолдану қажет. Осы арқылы оқушылардың рухани дүниесі парасаттылық пен бауырмалдылыққа, адалдық пен кішіпейілділікке, ибалылық пен үлкенді сыйлауға тәрбиеленеді. Демек, сабақтар да дидактикалық ойындарды оқушыларды жан-жақты тәрбиелеуге негіздеу қажет. Осыған математиканы дидактикалық ойындар арқылы меңгерту жұмыстарының мынадай мақсаттары болуы керек:

1. Оқушыларды ұлттық болмысқа тәрбиелеу. Бұл төмендегі жұмыстар бойынша жүргізіледі:

а) дидактикалық ойындарды ұлттық тәлім-тәрбие көздерімен ұштастыруда жұмбақтарды, мәтін есептерді халықтың ауыз әдебиетіндегі ертегілерімен байланыстырып, оқыту барысында ойындар арқылы кеңінен қолдану;

ә) оқулықтағы есептерді дидактикалық ойын түрінде беру арқылы оқушылардың ұлттық мәдениетке дұрыс көзқарасын қалыптастыру;

б) дидактикалық ойындар арқылы оқушыларға әр түрлі фигураларды үйретіп, олардың тіл мәдениетін жетілдіру керек.

2. Оқушыларды дидактикалық ойындар арқылы әлемдік ізгілік пен әдептілік негіздерімен тәрбиелеу. Бұл үшін әлемдік тәрбиенің озық үлгілерін, сыннан өткен тәрбие көздерін математиканы оқыту барысын-да тиімді қолдану.[11]

Қорыта келе айтарым ойын –баланың жан серігі. Ол баланың алдынан өмірдің есігін ашып оның шығармашылығын оятады. Сонымен қатар, ойын-тынысы кең, алысқа меңзейтін, ойдан-ойға жетелейтін, адамға қиялмен қанат бітіретін ғажайып нәрсе екен. Сондықтан да құрметті әріптестер балаға тиісті дәрежеде жағдай жасап, денсаулығын жақсартып, өмірін гүлдендіріп саналы да сапалы білім беру –біздің басты міндетіміз.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. *«Математикадан дидактикалық материалдар мен ойындар» 1994ж.*
2. *«Ойын технологиясы оқушылардың білімін дамыту құралы» Л. М.Муканова*
3. *Ұстаздық еткен жалықпас. – Алматы: Үш қиян, 2003*
4. *Ишанов П.З., Бейсенбекова Г.Б. Психологиялық-педагогикалық диагностика негіздері. Оқу құралы. – Қарағанды, ЖК «Ақ Нұр баспасы», 2012.*
5. *Маркова А.К. Мотивация учения и ее воспитание у школьников. – Москва: Педагогика, 1998 г.*

Русакова Т.Г.

д.п.н., профессор, Оренбургский государственный педагогический университет
e-mail: rus-tg@yandex.ru,

Жолдасова М.А.

аспирант 2-го курса, Оренбургский государственный педагогический университет
e-mail: mursikka@mail.ru,

Лупандина Е.А.

ст.преподаватель, Оренбургский государственный педагогический университет

ЦЕННОСТНЫЕ ОСНОВАНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Резюме: Образование и воспитание на основе национальных ценностей в формировании личности

Түйін: Тұлға қалыптастыруда ұлттық құндылықтар негізінде білім мен тәрбие беру

Summary: Education and upbringing on the basis of national values in the formation of the individual

В середине XX века общество столкнулось с массовыми трудностями, затронувшими все стороны жизни человечества, представляющие угрозу самому существованию человека (природные катастрофы, общественно-финансовый упадок, теракты, межэтнические инциденты). Для разрешения выше-названных проблем необходим поиск новых путей развития цивилизации в направлении внутреннего преобразования культуры человечества, переориентации с идеологии потребительства в высоконравственное возрождение человечества. Сегодня студенты, получая профессиональную подготовку в вузе и осознавая свою роль в развитии производства, науки и культуры завтрашнего дня, демонстрируют активный интерес к имиджевой составляющей профессии и карьерному росту, связывая с ними свое финансовое благополучие. Этические инварианты науки и профессионального мастерства, основанные на традиционных ценностях духовно-нравственной культуры и обеспечивающие выработку культурного социоккода как одного из ключевых ресурсов инновационного развития институтов культуры страны, не входят в список жизненных приоритетов большинства студентов. В сложившейся ситуации использование ресурсов духовно-нравственной культуры в процессе профессиональной и научно-исследовательской подготовки студенческой молодежи к самореализации в изменяющемся мире способно снизить риски развития страны по негативному сценарию.

В настоящее время в России и Казахстане предпринимаются попытки по реформированию высшей школы. С целью эффективной реализации реформы высшей школы необходима разработка философской концепции образования, соответствующей национальным интересам государства, реализации возможностей каждого гражданина страны. Данная философская концепция должна основываться на определенных аксиологических предпосылках, *системе ценностных оснований*.

В данной взаимосвязи особенную важность обретает высказывание

Назарбаева Н.А., президента Республики Казахстан, с инициативой реализации нового национального проекта «Интеллектуальная нация – 2030», в которой в качестве одного из приоритетных направлений выделяется осуществление духовного воспитания молодежи через формирование правильной системы ценностей, основополагающими качествами которой являются такие качества, как «трудолюбие, честь, порядочность, стремление к постоянному самосовершенствованию и обучению, дисциплина» [1].

Проблема ценностных оснований имеет внутриличностный смысл и для любого отдельного индивида, и непреходящее значение для общества в целом. Поскольку как судьба каждого гражданина, так и будущая судьба России и Казахстана зависят от того, какие ценности будут востребованы личностью, какие цели и идеалы претворятся в жизнь.

Обращение к *проблеме ценностных оснований высшего образования* актуализируется кризисными явлениями как в общественной жизни в целом, так и в сфере высшего образования в частности, так как институт образования, обладающий определенной автономией, одновременно включен в общественную систему, являющуюся провиантом и инструментом культуры. Если же появляются значимые рассогласования связей института образования с более широкой системой либо нарушается равновесность внутри самой образовательной системы, институт образования утрачивает устойчивость и определенность. Вышесказанное обуславливает потребность исследования мировоззренческих, методологических и дидактических основ духовно-нравственного воспитания студенческой молодежи с

опорой на общечеловеческие ценности, которые должны стать главным элементом реформирования высшей школы.

Институт образования представляет собой многоплановое и многогранное явление [2]. Высшая школа должна транслировать из поколения в поколение не только знания, но также накопленную веками общечеловеческую мудрость, отражающую внутреннюю духовную мощь человека: бережное отношение ко всему живому, честность, терпимость, альтруизм, позволяющие использовать приобретенные знания во благо обществу.

Источником высоконравственных идей и жизненных примеров для воспитания характера человека являются работы великих духовных учителей человечества, таких как Конфуций, Сократ, Гегель, И. Кант, Н.А. Бердяев, Л.Н. Толстой. Богатое духовное наследие Казахстана представлено в произведениях Ю. Баласагуни, аль-Фараби, М.Х. Дулати, Ы. Алтынсарина, Ш. Кудайбердиева, А. Кунанбаева.

О ценностях духовно-нравственного воспитания молодого поколения писали Е.В. Бондаревская, В.А. Сластенин, В.А. Караковский. Образование воссоздает суть общества, его результаты во многом определяются ценностными основаниями общества, но, с другой стороны, благодаря образованию, индивидом осознаются модели и культурные ценности, поэтому культура может рассматриваться как результат образования в определенном смысле. Если аксиологическая призма института образования пропускает в своё пространство преимущественно продуктивные ценностные ориентации общества и из них формирует собственное ценностное основание, то такая обратная связь служит залогом гармоничного стабильного развития человечества.

Рассматривая ценность через отношение значимости, необходимо подчеркнуть, что *ценность* рассматривается как социальная форма бытия явления, предмета, вещи, учитывая социальную составляющую их ценностных свойств [3].

Ценность трактуется как идеальное качество явлений Культуры, формирующееся в процессе общественно-исторической, предметно-практической, духовной и духовнопрактической деятельности Человека и отражающее отношения их значимости в социальном взаимодействии и общении, служащее смыслообразующим основанием человеческого бытия, задающее направление и мотивацию конкретной деятельности, поступков и всей жизнедеятельности. (Перевозчикова Л.С., Петренко К.С.) [4].

Высший уровень ценностного сознания, отражающий стремление к самореализации - *духовность*. Духовность составляет сущностную характеристику гуманистического мировоззрения [5]. Разнообразны формы проявления духовности. Любой вид межличностных отношений и общественно-полезной деятельности может быть сферой ее проявления, так как духовность заключается не в самой деятельности и отношениях, а в мотивации и ценностной ориентации, которыми руководствуется человеческая личность в их процессе. Любая деятельность и общение, сопряженные с социально значимыми идеалами и ценностями, носят духовный характер.

Духовность (духовная реальность) - это объективная реальность, онтологическая данность, которая не является производной от человеческой деятельности; это единая, универсальная сущность всей Вселенной и человека [6]. Ядро духовности составляют смысложизненные ценности, имеющие общечеловеческую основу. Духовное воспитание личности происходит именно на пути их освоения через придание ей смысла жизнедеятельности.

Идеальная духовная активность индивидуума как субъекта образования должна развиваться в таком направлении, в котором человек становится на путь самообразования, сознательного выбора способов мышления и действия, способствующих сохранению жизни природы и культуры. Одним из главных результатов духовной активности должно стать формирование духовной культуры субъекта.

И в России, и в Казахстане существуют различные подходы к пониманию духовности, в которых отдельные авторы рассматривают духовность: как качественную интегративную характеристику личности, как наличие определенных нравственных качеств (Р.Ж. Шалтбаева, Р.М. Салимова А.С. Сарсенова); с точки зрения какой-либо религии; как объективную реальность, как высшую природу человека и мира, не порожденную в деятельности (А.Д. Нысанбаев, Г.Г. Соловьева, Ш.А. Амонашвили, А.А. Корзинкин, В.П. Зинченко); как ценностное культурно-историческое пространство (Б.Д. Болганбаева, И.В. Юстус).

Во вселенной Духовная реальность проявляется как жизнь, движение, гармония, развитие, порядок; в совокупном сознании человечества как высшие идеалы, общечеловеческие ценности; в сознании человека проявляется в виде нравственности, совести. Степень осознания человеком духовного уровня своего бытия различна. Уникальность человеческого существования заключается в том, что только человек, используя сердце и разум, может осознать свою духовную природу и сущностное родство со всей Вселенной.

Таким образом, мы подходим к пониманию общечеловеческих ценностей: *общечеловеческие ценности – это вечные этические ценности, различные грани единой духовной реальности, имеющие трансцендентную, исторически не локализуемую природу, и потому являющиеся инвариантами изменчивой системы социальных, политических, национальных, научных, личностных и других ценностей*[7]. Таковыми можно назвать: милосердие, добро, альтруизм, бескорыстное исполнение долга, безусловную любовь, , внутренний мир и покой, правдивость, ненасилие.

Ценностное отношение к образованию рассматривается в различных аспектах: мировоззренческом, психологическом, социологическом, педагогическом. Институт образования является многомерным, сложным явлением, которое не сводится к какому-либо одному проявлению. Для осмысления целостности аспектов института образования, следует определить ценностное основание как философский, мировоззренческий фундамент, обуславливающий принципиальные образовательные решения и сами системы образования с их целями, организацией, методами. Педагогические, психологические, гражданские ценности в данном случае выступают уже как компоненты общего ценностного фундамента.

Список литературы

1. *Абрамова, Н.Т. Ценности образования, новые технологии и неявные формы знания // Вопросы философии. 1998. - №6.-С.58-65.*
2. *Авдеев, В.И. Становление культуры мышления как проблема. -Воронеж, 1992,- 175 с.*
3. *Алексеев, Н., Семенов, И., Швырев, В. Философия образования //Высшее образование в России. 1997. - №3. - С.88-95.*
4. *Аристотель. Политика. Афинская полития. М., 1997. - 458 с.*
5. *Батищев, Г.С. Введение в диалектику творчества. Спб., 1997. -463 с.*
6. *Духовно-нравственное воспитание студентов педагогического вуза как внутреннее образование // Хабаршы. Вестник КазНПУ им. Абая. Серия «педагогические науки». – Алматы, 2009. – №2(22) – С. 66-70.*
7. *Русакова, Т. Г. Духовная культура личности как смысл образования /Т. Г. Русакова // Вестник ОГУ, 2005. - № 5. – С.29-37.*
8. *Философско-методологические аспекты духовно-нравственного воспитания в педагогических вузах // Современные подходы к модернизации системы образования: материалы республиканской научно-практической конференции, посвященной 70-летию проф. Шаяхметова Ш.Ш. – Алматы, 2009. – Том 2. – С.419-425.*
9. *T.Rusakova, E.Gabdrakhmanova, T.Morozova, R.Salahov. Role of the system of values of design studies graduates in preparation for educational work // INYED2016 Proceedings, 10th International Technology, Education and Development Conference, Valencia, Spain, 7-9 March, 2016, p. 8367-8374*
10. *Стратегия 2030: процветание, безопасность и улучшение благосостояния всех казахстанцев // Электронный ресурс: <http://akorda.kz>*

Толубекова Рымшаш Камешовна

п.ғ.д., «Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» кафедрасының профессоры,
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, toleubekova@mail.ru

Имашева Турсынай Бахытжановна

«Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» кафедрасының Ph.D докторанты,
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, 4161222@mail.ru

Ишанов Пірмағамбет Зулпхарұлы

п.ғ.к., «Бастауышта оқыту педагогикасы мен әдістемесі» кафедрасының профессоры,
Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті, ishanov65@mail.ru

БОЛАШАҚ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ӨЗІН-ӨЗІ ДАМУЫНЫҢ ТҮЛГАЛЫҚ ТЕОРИЯСЫ

Түйін. Мақала мазмұнында, әлеуметтік педагогтың кәсіби тұрғыда өзін-өзі дамытуына бағытталған білім беру процесінің теориясы мен практикасына ғылыми тұрғыдан талдау жасалған. Білім беру мекемелеріндегі білім алушы жастармен әлеуметтік педагогтар жұмыс жүргізу барысында түрлі кедергілерге ұшырап отырғандығы баяндалған. Әлеуметтік педагогтың кәсіби өзін-өзі дамыту мен кәсіптік құзырлығы айқындалған. Әлеуметтік педагогтың кәсіби өзін-өзі дамуы, жеке тұлғалық тұрғыдан қарастырылған. Әлеуметтік педагогтың кәсіби өзін-өзі дамуында алдыңғы қатарға мотивация, одан кейін оқу деңгейі, жеке тұлғаның бағыттылығы, уақыт тұратындығы анықталған. Әлеуметтік педагог қызыметінің кәсіптік –тұлғалық жарамдылығын анықтайтын сапалық қасиеттері негізделген. Сонымен қатар, әлеуметтік педагогтың кәсіби өзін-өзі дамытуы, білім алушылардың өздерін дамытуларының негізгі шарты ретінде белгіленген.

Тірек сөздер: Әлеуметтік педагогика, әлеуметтік педагог, кәсіби өзін-өзі дамыту, кәсіптік-тұлғалық құзырлық, жеке-тұлға, тұлға теориясы, білім беру, педагогикалық процесс, педагогикалық шеберлік, сапалық қасиет.

Резюме. В статье представлен научный анализ теории и практики образовательного процесса, направленного на саморазвитие социального педагога. Студенты и социальные педагоги в учебных заведениях подвергались различным препятствиям во время своей работы. Определено профессиональное саморазвитие и профессиональная компетентность социального педагога. Профессиональное саморазвитие социального педагога обеспечивается в индивидуальном контексте. Определяется социально-педагогическая мотивация для профессионального саморазвития, затем уровень образования, индивидуальная ориентация, время. Качественные качества социального педагогического персонала, которые определяют профессиональную пригодность. В то же время профессиональное саморазвитие социального педагога определяется как предпосылка для развития студентов.

Ключевые слова: социальная педагогика, социальный педагог, профессиональное саморазвитие, профессионально-личностная компетентность, личность, теория личности, образование, педагогический процесс, педагогические навыки, качественные характеристики.

Summary. The article presents a scientific analysis of the theory and practice of the educational process aimed at the self-development of the social pedagogue. Students and social educators in educational institutions were exposed to various obstacles during their work. The professional self-development and professional competence of the social teacher is defined. The professional self-development of the social pedagogue is provided in an individual context. Socio-pedagogical motivation for professional self-development is determined, then the level of education, individual orientation, time. Qualitative qualities of the social pedagogical staff, which determine professional suitability. At the same time, the professional self-development of a social pedagogue is defined as a prerequisite for the development of students.

Keywords: social pedagogy, social pedagogue, professional self-development, professional-personal competence, personality, personality theory, education, pedagogical process, pedagogical skills, qualitative characteristics.

Егеменді елімізде әлеуметтік жұмыстың кәсіптік деңгейге көтерілуі – маңызды мәселе. Бұл мамандықтың болашағына, мемлекеттің әлеуметтік саясатының және жастар саясатының өзекті проблемаларының шешілуіне тигізер әсері мол. Білім беру мекемелерінде әлеуметтік педагог мамандығының енгізілуі, бүгінгі таңдағы оқушылардың қоғамға, әлеуметтік ортаға бейімделуі, әлеуметтенуіндегі қиыншылықтар, оның тұлғалық қасиеттерін зерттеуге, зерттеу нәтижесінде түзету жұмыстарын жүргізуге, өмірдің қиын жағдайынан шыға білуге ықпал етуге қажеттіліктерінен туындап отыр.

Осындай жауапты жұмысты атқара отырып, біз оның табысына барлық қоғам мүдделі екенін есте ұстауымыз керек. Болашақта әлеуметтік педагог мамандығы педагог пен медицина қызметкерлері секілді бұқаралық сипатқа ие болатындығына күмән жоқ.

Сонымен қатар, әлеуметтік педагогика ғылымының елімізде әлі қарыштап дами қоймаған шағында, бүгінгі таңда, білім беру мекемелеріндегі білім алушы жастармен әлеуметтік педагогтар жұмыс жүргізу барысында түрлі кедергілерге тап болады.

Қазіргі заман жастарының қоғамдағы жағдайын әлеуметтік депривациялық жағдай ретінде, яғни олардың өмір сүруі мен тұлғалық дамуына жағдайдың жеткіліксіз болуы, шектеулік, материалдық және рухани ресурстардың жеткіліксіз болуын айтуға болады. Күнделікті өмірде жастар ішімдікпен, нашақорлықпен, ассоциалдық мінез-құлықпен, қылмыспен кездесуде.

Баланың жаны мен психикасына жағымсыз әсер ететін толық емес, кикілжіңді, қолайсыз, бейморалды отбасылар көбеюде. Балалар мен жастар үнемі білім беру мен тәрбие саласында да әлеуметтік депривацияға түсуде. Қазіргі таңда сапалы білім алу тікелей отбасының материалдық жағдайына, байланысты болып отыр. Әлеуметтік қатынаста депривациялық фактор әлеуметтік жіктелудің күннен күнге тереңдеуіне және қала мен ауыл арасындағы айырмашылыққа байланысты болып отыр.

Мұндай жағдайда қоғамның әр мүшесінің өз шығармашылық потенциалын жүзеге асыру қажеттілігі айтарлықтай артады. Бұл «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Халқына жолдауында [1], Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында (2007), Қазақстан Республикасының «Орта білімді дамыту тұжырымдамасында», «Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасында» қарастырылған [2].

Осыған орай, мұғалімнің кәсіби білім деңгейіне қойылатын талаптар, өз еңбегінің нәтижелігіне жауапкершілік күрделене түсуде. Бұл жағдайда педагогикалық шеберлікті жетілдіру, педагогтың шығармашылық потенциалын дамыту мәселесі әлеуметтік талап қана емес, сонымен бірге педагогтың жеке тұлғалық-кәсіби қарым-қатынасын шыңдауға деген талапқа ұласады.

Педагогикалық іс-әрекеттегі жеке тұлғалық-кәсіби өзін-өзі дамыту мәселесі өткен ғасырдың 20-шы жылдарында қарастырыла бастаған. Педагог-ғалымдар Е.В. Бондаревская, В.В. Зайцев, Н.К. Сергеев, В.В. Сериковтар кәсіби білімнің тиімді дамуы үшін оқушылардың білім алуларында таңдау жасауларына мүмкіндік беріп, даму мен өзін-өзі дамытуға жағдай жасарлық жеке тұлғалық тұрғыдан қарастыру жөн деген пікір білдірген.

«Өзіндік сана» мәселесін Ш.М. Мұхтарова, «өзін-өзі өзектілендіру» мәселесін К. Маслоу, «өзін-өзі тәрбиелу» мәселесін А.Г. Ковалев, А.Б. Бекмановалар, «өзін-өзі дамыту» мәселесін Г.О. Абдуллаева, М.М. Рыскуловалар қарастырса, мұғалімнің кәсіби дамуын М.М. Мұхаметқали, Т.Б. Машенбаев, К.С. Құдайбергенова, Е.Е. Чудина, Н.Н. Костогрызозтар ғылыми тұрғыда негіздеген.

Педагогтарға білім беру саласының мазмұнды жаңаруы мен мақсаттарын түсіну мен қабылдауға жағдай туғызу, педагогтің дербестенуі, кәсіби даму педагогикалық практиканы нақты өзгерту механизмдері болып табылады. Негізінен білім алушылардың дамуы педагогикалық әрекеттің маңызды міндеттерінің бірі болып табылады.

Ал, білім алушы өзін-өзі дамыту процесіндегі педагог қана толыққанды дамыта алады. Практикалық тұрғыда педагогтың өзін-өзі кәсіби дамытуы психологиялық-педагогикалық тұрғыдан қамтамасыз етілмей өздігі түрде өтеді. Екіншіден, педагогтың өзін-өзі кәсіби дамытуы дербестік, өзіндік әрекет сипатына ие, өзінің саналы таңдауы болып табылады.

Әлеуметтік педагогтың кәсіби тұрғыда өзін-өзі дамытуына бағытталған білім беру процесінің теориясы мен практикасын талдау:

- педагогтың кәсіби өзін-өзі дамыту қажеттілігін толық сезінбеуін;
- кәсіби даму жүйесінде өзін-өзі тану, өзін-өзі анықтау, өзін-өзі басқару, өзін-өзі дамыту процестеріне түрткі болатын жағдайлардың аздығын;
- кәсіби өзін-өзі дамыту процесін бақылау және бағалаушы жүйелердің жоқтығын көрсетті.

Ал, қазіргі кездегі өскелең ұрпақты оқыту-тәрбиелеу процесі өзін-өзі үнемі кәсіби тұрғыда жетілдіріп отыратын педагогті қажет етеді.

Болашағын ойлайтын әр қоғам, әр мемлекет педагог жағдайын күн тәртібінің алдыңғы кезегіне қоюға тиіс. Әр педагог кәсіби даярлығы жетілген бесаспап болуы керек. Қазіргі уақытта кәсіби педагог болудың, үнемі қызметін жаңа бастаған педагог болуды талап ететіні көптеген педагогтар мен ата-аналарға белгілі бола бастады.

Педагогикалық шеберлікке, педагогикалық өтілім жолдарына, лауазымға, ынта-тілекке қарамастан «оқытуды қалай жүзеге асыруды» кейінге қалдырмай қайта оқып білуге тура келеді. Педагог еңбегі

жоғары жылдамдықты қажет ететіндігімен, күрделілігімен, көпқырлылығымен ерекшеленеді және терең әрі әр салалы ғылыми және кәсіби білім, іскерлік, дағдыларды талап етеді.

Егер педагог өзімен үнемі жұмыс істемесе, меңгерген теориялық білімі ұмытыла береді, ол жалпылама сипатқа ие болып, күрделі педагогикалық шындықтың объективті құрылымын, құбылыстар мен фактілерін ашып көрсете алмайды.

Сондықтан, бүгінгі таңда оқыту мен тәрбиелеудің тиімділігін арттыру мақсатында білім беру саласын ізгілендіру қажет. Ізгілендіру ұғымы жалпы және кәсіби білім беруде адамның шығармашылық мүмкіндіктерінің дамуымен, жеке тұлғаның ақыл-ой, эмоционалдык, еріктік және адамгершілік потенциалын жоғарылату үшін нақты жағдайлар туғызумен, өзін көрсете алуға талпынумен, өзін-өзі дамыту және өзін-өзі көрсете алу шекарасын кеңейтумен байланысты.

Классикалық педагогикада өзін-өзі дамыту болмысы жайлы философиялық тұжырымдар табиғилық принципінен көрініс табады.

Классиктердің ізгілікке негізделген идеялары кәсіби өзін-өзі дамыту ерекшелігі болып табылады. Я.А. Коменскийдің табиғилық революциясы және осы істі жалғастырушы И.Г. Песталоцци тұжырымдамалары үлкен ізгілікке толы. Я.А. Коменскийдің ойынша бала бесікте жатқан кезінен бастап, нақты жағдайда өзіне ненің қажетті әрі пайдалы екендігін біліп, соны жасауға ұмтылып, сенуге тиісті, яғни аталған принцип адамның оң мүмкіндіктерінің ізгі идеясын көрсетеді [3].

Қ.А. Сарбасованың зерттеуінде білім беру жүйесі дамуының қазіргі кезені жаңа парадигмаға өтудің жолдарын іздестірумен, яғни білім берудің жаңа мақсатының жетістіктерімен байланысты. Жаңа парадигманың маңызды компоненті – тұлғаның өзіндік даму тұжырымдамасы болып табылады. Өзіндік даму – бұл ішкі және сыртқы әлеммен байланысу қабілетін қалпына келтіру. Тұлғаның әртүрлі саладағы икемділіктері мен қабілеттерін дамыту оның дербес ерекшеліктеріне, өзіндік талдау, өзіндік баға беру қабілеттеріне байланысты екендігін көрсетеді [4].

Жеке тұлғалық өзін-өзі дамыту – дамушы адамда бар және қажетті әлеуметтік, психологиялық деңгейлер арасындағы дамудың қозғалтушы күші болып табылатын қайшылық тудыратын психологиялық «адам қалыптастыру» механизмі десек болады.

Өзін-өзі дамытуда ізгілікті ұстанған педагогтардан қолдау көріп және мақсатты түрде өз іс-әрекет тәжірибесі мен қарым-қатынас аясын кеңейте отыра, оқушылар тікелей әлеуметтік қарым-қатынастың: дағды, адамдармен қарым-қатынас орнату және оларды түсіну, іс-әрекетті ұйымдастыру, топпен байланыс орнату, қиын жағдайларды шешуде шығармашылықпен әрекет ету сияқты формаларын меңгереді. Сондай-ақ, оң нәтиже берген әлеуметтену жеке тұлға дамуын өзектілендіретіндіктен, осы жерде өзін-өзі дамыту мен әлеуметтенудің байланысы тағы байқалады.

Сонымен қатар, әлеуметтік педагогтың өзін-өзі кәсіби дамыту процесін қарастырғанда алдыңғы қатарға мотивация, одан кейін оқу деңгейі, жеке тұлғаның бағыттылығы уақыт тұратынына көз жеткіздік. Егер адам өз мамандығын кездейсоқ таңдамай, саналы түрде келсе және педагогикалық іс-әрекет оның алдыңғы қатардағы іс-әрекетіне айналса, онда оның кәсіби тәжірибесінің қалыптасуы кәсіби өзін-өзі дамыту түрінде жүзеге асады. Білім берудің қандай ең жетілген, дамыған жүйесі де мамандарды еш қиындықсыз, қайшылықсыз дамыта алмайды.

Себебі, әрбір шебер педагогтың өзіндік қолтаңбасы қайталанбас болғандықтан, барлық жағдайда қолдануға болатын дайын «рецептер» жоқ. А.Н. Леонтьевтің пікірінше педагогтың кәсіби «менінің» қалыптасуының басты көзі оның білім алушылармен қарым-қатынасы, өзін ұжымда көрсетуге деген талпынысы болып табылады [5].

Біздің ойымызша, кәсіби тұрғыдан өзін-өзі дамыту мәселесінің негізгі идеясы – бұл жеке тұлғалық әрекеттің даму идеясы. Сондықтан, адам кәсіби және әрекеттегі жетістігіне сай ұстанымы негізінде оқып үйренеді. Кәсіби қалыптасу кәсібилену жолындағы даму мен жеке тұлғалық даму бірлігі болғанда ғана мүмкін. Себебі қазіргі таңда, әлеуметтік педагогтарды дайындайтын орта арнаулы, жоғары оқу орындары жетіспейді.

Кедергілердің бірі әлеуметтік педагогтардың жұмысына қажетті әдістемелік құралдырдың жетіспеушілігі. Бұл әдістемелік көмекші құрал жалпы білім беретін мекемелердегі әлеуметтік педагогтардың проблемасын зерттеу нәтижесі болып табылады.

Әдістемелік құралда әлеуметтік-педагогикалық жұмыстың әдістемесі мен технологиясы, әлеуметтік педагогтың отбасымен жұмыс әдістемесі, әрбір нақты мекеме жағдайына бейімдеуге келетін сыныптың, оқушының әлеуметтік паспорты, оқушының отбасына мінездеме, әлеуметтік педагогтың қабырға бұрышы және т.б. үлгілері берілген. Сонымен қатар, білім беру мекемелерінде, әлеуметтік педагог жұмысындағы диагностикалық жұмыстарға, түрлі балалар категориясымен жұмысының негізгі бағыттарына әлеуметтік педагогтың педагог-психологпен бірлескен жұмыстарына,

девианттық мінез-құлықты оқушылармен жүргізілетін әлеуметтік педагогтардың жұмыстарына мән берілген.

Мысалы, жалпы білім беретін мектептердегі әлеуметтік педагогтар, білім беру мекемелерінде қолайлы орта құруға, оқушылардың тұлғалық мәселесін шешуге әлеуметтік орта мен бала арасында кең байланыс әлеуметтік педагогтар білім беру мекемелерінде қолайлы орта құруға, білім алушының, педагогтардың тұлғалық мәселесін шешуге әлеуметтік орта мен бала арасында кең байланыс жасауға мамандалады.

Балаларды әлеуметтік-педагогикалық қолдау – баламен бірге оның өзіндік көзқарасын, мақсатын, мүмкіндігін анықтау үшін және қоғамда қалыпты өмір сүруге кері ықпал кедергілерді жою үшін жолын анықталады. Өмір сүруіне, қарым-қатынасына, өзін-өзі тәрбиелеуіне, алдына қойған мақсатына жету және адамгершілік қасиетін сақтап қалуына көмектеседі.

Әлеуметтік педагогты әлеуметтік қызметкердің бір түрі деп санау қателік болар еді. Оның қызметінің негізгі сферасы социум - әлеумет. Негізгі басымдық бала мен отбасы, бала мен тұрғылықты жеріндегі жақын ортасының арасындағы қарым-қатынасын зерттеуіне беріледі. Әлеуметтік педагог балалармен, оның отбасымен көпшілік ортасымен жұмыс жасайды.

Оның қызметінің мақсаты – социумда балалар мен ересектердің әлеуметтік маңызы бар профилактикалық қызметін ұйымдастыру, баланың дамуын, білім алуын әлеуметтік қолдау.

Әлеуметтік педагог біріншіден, мүмкіндігінше проблеманың алдын-алуына тырысады, проблеманы тудыратын себептерді анықтай және уақытында оны жойып отыру, адам бойындағы олардың қарым-қатынасындағы әртүрлі ауытқушылардың алдын-алып отыру, осы арқылы қоршаған әлеуметтік ортаны сауықтырып отырады.

Әлеуметтік қызметкер проблеманың алдын-алумен емес, проблеманың өзімен жұмыс жасайды (алкоголизм, нашақорлық, әлеуметтік депрессия, қаңғыбастық, ауру, өзін-өзі қызмет ете алмаушылармен, мүгедектермен, стихиялық зіл-зала, көші-қонмен, жанының күйзелуі әлеуметтік бейімделу) арнайы көмектің түрін, арнайы мамандануды қажет етеді (қарт адаммен жұмыс, босқындармен, әлеуметтік риск тобына жататын адамдармен жұмыс). Сонымен қатар, ол арнайы жас ерекшеліктері бойынша топтардың (балалар, жасөспірімдер, жастар, қарттар), мекемелердің, микроорталықтың ерекше сфераларының (ауыл-әскери бөлім) әлеуметтік проблемаларын шешуге мамандануы да мүмкін.

Әлеуметтік қызметкер мен әлеуметтік педагогтың кәсіптік қызметтерінің жұмыстарының түрі мен әдістемесі бір-бірімен қиылысып жатқанымен әр маманның өзіндік айырмашылықтары бар. Дегенмен әлеуметтік қызметкер жұмысының нәтижелілігі әлеуметтік педагогтың жұмысымен тығыз байланысты, тиісінше әлеуметтік педагог жұмысының нәтижелілігі де әлеуметтік қызметкердің қорытындысынсыз жоққа шығар еді. Әлеуметтік педагог бірінші кезекте тұлға мен отбасы қорғауға арналған мемлекеттік, қоғамдық, әлеуметтік қызмет көрсететін мекемелер мен ұйымдар арасын байланыстырушы буын. Әлеуметтік педагог – өсіп келе жатқан тұлғаның мүддесін, заңдық құқын қорғаушы. Әлеуметтік педагог сырттан бақылаушы емес, ол балалар мен ересектердің бірлескен қызметінің тікелей қатысушысы. Сонымен қатар, бұл қызметтің жетекші ұйымдастырушысы. Оның барлық күш жігері адамды әрекетке, әлеуметтік инициативаға қиын жағдайдан шығу жолын іздеуге оятуға бағытталады, адамдардың проблемасын өздері шеше алуына көмектеседі.

Әлеуметтік педагогты рухани жетекші, тәлімгер десек те болады, себебі ол жылдар бойы баламен, оның отбасымен жұмыс жүргізеді, әлеуметтік, жалпыадамзаттық құндылықтардың қалыптасуына ықпал етеді. Сонымен бірге, ол әлеуметтік терапевт – өзінің қамқорлығындағы адамдардың кикілжіңжі жағдайын шешуге, соған сәйкес мамандарға көрінуіне көмектеседі. Әлеуметтік педагог әрқашан өзінің клиентінің құқығын қорғайды, «әлеуметтік диагноз» қоюда эксперт ретінде қатыса алады.

Осыған байланысты, ғалымдар әлеуметтік педагогтың кәсіптік-тұлғалық құзырлығын қарастыру барысында, бұл мамандықты таңдаған адамның ерекше тұлғалық сапасы болу керектігін негіздейді.

Әлеуметтік педагог қызметі, ол адамдар арасындағы сенімділік зонасы, олардың өзара түсінушілік, өзара көмек, өзара жауапкершілік жолы, яғни әлеуметтік педагогтың кәсіптік-тұлғалық жарамдылығын анықтайтын сапа:

- адамгершілік-өзінің түсінушілігін, ол көз қарасын басқа адамды қолдай алатындығын көрсете алу;
- сыпайылық-әдептілік, басқа адамдармен қарым-қатынаста сыпайы болу;
- аутентілік-адамдармен қарым-қатынаста шынайы болу, адал болу, ортамен байланыста өзімен-өзі болу;
- ашықтық-басқа адамға ішкі дүниені аша білу, адал болу, өзінің сезімі мен ойын айта білу;
- нақтылық-жалпылама пікір айтуда бас тарту, сұраққа жауап бере алу;

- «Осы жерде және қазір» жағдайында сөйлей алу-және әрекет алу, адам туралы, оның жағдайы туралы нақты білу және оны көрсете білу [6].

Жалпы біздің ойымызша, әлеуметтік педагогтың кәсіби өзін-өзі дамуы мен кәсіптік құзырлығын, жеке тұлғалық тұрғыдан қарастыру, ол тек қана оқытып, тәрбиелеп қана қоймай, білім алушылардың жалпы кәсіби дамуларына жағдай жасап, олардың өз-өздерінше алға басуларына мүмкіндік тудырады.

Әдебиеттер тізімі

1. Назарбаев Н.Ә. «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты // Елбасының Қазақстан халқына Жолдауы. - Астана. 2012 жыл 14 желтоқсан.

2. «Қазақстан Республикасы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасы» // Егемен Қазақстан. - 2010 жыл 18 маусым.

3. Власова Е.А. Профессиональное саморазвитие будущих социальных педагогов: монография / Е.А. Власова. - Балашов: Николаев, 2009. - 116 с.

4. Сарбасова Қ.А. Инновациялық-педагогикалық технологиялар негізінде бастауыш сынып мұғалімдерінің даярлығын жетілдіру: пед.ғылым. канд. дис. Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университеті. - Қарағанды, 2004. - 147 б.

5. Лупанова Н.А. Педагогическое сопровождение профессионального саморазвития будущего педагога // Вестник СамГУ. - 2013. - №8/1 (109). - С. 274-277.

6. Шентенко Н.А., Воронина Г.А. «Методика и технологии работы социального педагога»: учебное пособие / под ред. В.А. Сластенина. - М.: Издательский центр «Академия», 2002. - 208 с.

Қазиев Қ.О.

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің
6D010300-«Педагогика және психология» мамандығының докторанты,
E-mail:kazi_karas@mail.ru

Шалғынбаева Қ.Қ.

Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің әлеуметтік педагогика және
өзін-өзі тану кафедрасының меңгерушісі п.ғ.д., профессор, E-mail: kadisha1954@mail.ru

РЕФЛЕКСИЯНЫҢ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ІС-ӘРЕКЕТІНДЕ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Түйін: Мақалада ғалымдардың еңбектеріне талдау беру арқылы рефлексия, педагогикалық рефлексия ұғымдарына талдау беріледі, берілген түсінік нақтыланады, педагог-психологтың кәсіби іс-әрекетіндегі алатын орны ашып көрсетіледі. Педагогикалық рефлексияның мәні, құрылымы, типтері, түрлері, формалары мен функциялары анықталады. Сонымен қатар педагогикалық рефлексия педагогтың кәсіби өсуінің құралы ретінде түсіндіріледі. Педагогикалық рефлексия болашақ педагог-психологтың кәсіби тұлғасының тиімді қалыптасуының интегралдық көрсеткіші, оның іс-әрекетте өзін-өзі ұйымдастырудың алғышарты ретінде негізге алынатындығынан, болашақ педагогтарды кәсіби даярлауда тиімді нәтиже беретін жолдардың бірі - педагогикалық рефлексиялану теориясын әзірлеу және берілген сапаны қалыптастырудың шарттарын, механизмдерін ерекшелік болып табылатындығы жайлы мазмұндалады. Рефлексияның ерекшеліктерін зерттеу әртүрлі деңгейде (теориялық, әдістемелік, практикалық) жүргізіліп, мамандар категорияларында көрінуі спецификасы айқындалып, кәсіби іс-әрекеттің әр саласындағы зерттеулерге назар аударылады. Зерттеуіміздің объектісі «болашақ педагог-психологтардың іс-әрекетінде рефлексияны дамыту» болғандықтан «рефлексия» түсінігін талдау қажеттілігі айқындалады.

Кілт сөздер: рефлексия, педагогикалық рефлексия, рефлексивтік білік, рефлексивті белсенділік, рефлексивті басқару, әдістемелік рефлексия, педагогикалық рефлексияға дайындық, рефлексивті мәдениет, рефлексивті сауаттылық

Резюме: В статье анализируется концепция «рефлексии» и педагогической рефлексии. Проанализировав работы ученых, в статье дается объяснение понятию «рефлексии», раскрывается роль учителя в педагогической деятельности. Педагогическая рефлексия является неотъемлемым показателем и интерпретируется как инструмент эффективного формирования будущего педагога-психолога как одной из предпосылок самоорганизации в своей профессиональной деятельности. Одним из способов эффективного обучения будущих учителей является разработка теории педагогической рефлексии и определение условий и механизмов по обеспечению качества педагогической деятельности. Специфика рефлексии изучается на различных уровнях: на теоретическом, методологическом и практическом. Особенности подготовки специалистов в данной категории фокусируются на исследованиях в различных областях профессиональной деятельности. Предметом нашего исследования является анализ концепции «рефлексия», поскольку это необходимо для развития мышления у будущих педагогов-психологов.

Ключевые слова: рефлексия, педагогическая рефлексия, рефлексивное умение, рефлексивная деятельность, рефлексивное управление, методологическая рефлексия, подготовка к педагогической рефлексии, рефлексивная культура, рефлексивная грамотность.

Summary: The concept of "reflection" and pedagogical reflection is analyzed in the article. Analyzing the work of scientists, it's revealed the explanation of the term "reflection", the role of the teacher in the educational activities. Pedagogical reflection is an indispensable indicator of the effective formation of the future professional teachers of pedagogy and psychology as one of the prerequisites for self-organization in one's activity. It's one of the ways to effectively teach future teachers in order to develop the theory of pedagogical reflection and determine the conditions and mechanisms to ensure the qualitative pedagogical activities. The essence, structure, types, forms, forms and functions of pedagogical reflection are defined. At the same time pedagogical reflection is interpreted as a tool for the professional growth of the teacher. The specificity of reflections is studied at various levels: theoretical, methodological, practical. Features of the emergence of specialists in this category, focusing on research in various fields of professional activity. The subject of our research is the need to analyze the concept of "reflection", as it is "reflection and development of reflections on future teachers of pedagogy and psychology".

Keywords: reflection, pedagogical reflection, reflexive skill, reflexive activity, reflexive management, methodological reflection, preparation for pedagogical reflection, reflexive culture, reflexive literacy.

Қазақстан Республикасындағы білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында қазақстандық білім беру жүйесінің сапасын арттыру үшін, ең алдымен, педагог кадрлардың мәртебесін көтеру, олардың бүкіл қызметі бойына мансаптық өсуі, кәсіби біліктілігін

дамытуды қамтамасыз ету, халықаралық деңгейдегі білім көрсеткішін жақсарту, сондай-ақ педагогтердің еңбегін мемлекеттік қолдау мен ынталандыруды арттыру мәселелеріне үлкен мән берілген [1].

Өйткені, бүгінгі қоғамның талабына сай педагогикалық жоғары оқу орындары білімді ғана емес, әрі тәрбиеші, әрі қоғамшыл, әрі зерттеуші, әрі ұйымдастырушы педагог кадрлар даярлауды қажет етеді. Осы мақсатта еліміздегі жоғары оқу орындарында дайындалып жатқан педагогика және психология мамандығының білім бакалаврының кәсіби қызмет саласы білім беру мекемелеріндегі оқу-тәрбие процесін жобалау, тәрбиеленушілердің әлеуметтік дамуы мен тұлғалық мәселелерін психологиялық-педагогикалық тұрғыда зерттеу, білімгерлердің жас және дербес ерекшеліктерін ескере отырып, түзету және дамыту бағдарламаларын даярлау болып табылады.

Маман дайындауда, ең алдымен, әрбір педагог-психологтің кәсіби тұлғалық қалыптасуы талап етіледі. Бұл ұзақ және күрделі процесс. Алайда, оның негізі кәсіби дайындығы барысында рефлексиялық қызметі де жетілдіріледі. Педагог-психологтың рефлексиялық қызметінің мақсаты: педагогикалық іс-әрекеттің негізгі компоненттерін айқындап, олардың мәнін, алынған нәтиженің «дұрыс» не «бұрыс» болғанын дәлелдей алу, қолданылған әдіс пен құралдардың тиімді не тиімсіз болғанына байланысты өзіндік көзқарасын білдіру, орындалған іс-әрекеттің нәтижесін қортындылай білу. Педагог-психологтар әр түрлі кезеңдегі жастардың бейімделуі кезінде пайда болатын проблемаларды шешіп және кеңестер беріп қана қоймай, сонымен қатар солардың ішінен дарындыларды, мінез-құлқында қиындығы бар балаларды анықтап әрқайсымен жеке сұқпаттаса отырып, кеңес беруі қажет. Әрқайсының қоғамдық санасын дамытатын оқу-тәрбиелік іс-шараларды ұйымдастырып, өткізу арқылы олардың ынтасын ояту және т.б.

Болашақ педагог-психолог:

Біріншіден, педагогикалық үдерістегі іс-әрекеті ұйымдастырып, оның нәтижелерін алдын ала болжап, мүмкін болатын жағдайда үлгермеушіліктің себептерін реттеуді меңгеруі тиіс;

Екіншіден, білімгерлердің негізгі: құндылық-бағдар, жалпы мәдениет, оқу-танымдық, ақпараттық, әлеуметтік-тұлғалық құзырлылықтарын қалыптастыруға дайын болуы тиіс;

Үшіншіден, білімге ерекше қажеттілігі бар білімгерлермен жүргізілетін жұмыс формаларын анықтап, жүзеге асыра білуі керек [2].

Осы тұрғыдан алғанда, болашақ педагог-психологтарды кәсіби даярлаудың бүгінгі әлемдік тәжірибесінде педагогикалық іс-әрекетке сын көзқарасты дамытуға, оның құнды жақтарын көре білуге, мән-мағынасын зерделеуге, нақты-практикалық тәжірибеде рефлексиялау білігін дамытуға ерекше назар аударылуда. Рефлексияның мәні – адамның өзінің білімін, оны меңгерудің жолдарын анықтау.

«Рефлексия» түсінігінің анықтамасының көптігі, бәрінен бұрын, оның механизмінің әмбебаптылығымен байланысты, рефлексивті механизмнің көп қызметтілігі педагогика мен психология саласының зерттеушілерінің рефлексивтік мәселеге деген қызығушылықтары артуының шарты болып табылады. Жалпылай алағанда, рефлексия адамның өзін қоршаған әлеммен пәндік-әлеуметтік қатынасының мәнін түсіну және оған қайта мән беру, өзіне – өзі талдау жасай білу қабілеті ретінде қарастырылады [3].

Мәселен, А.А.Бизяева, Л.И.Божович, Д.В.Выготский, К.Я.Вазин, В.В.Давыдов, А.И.Зимняя, А.Н.Леонтьев, Л.С.Рубинштейн, Д.Б. Эльконин, Г.П.Шедровицкий және т.б. философиялық, психологиялық, педагогикалық ғылыми зерттеушілердің еңбектеріне жасалған талдау бізге «рефлексия» ұғымына берілген анықтамаларды төрт топқа бөлуге болатындығына мүмкіндік берді. Олар: *әлеуметтік - психологиялық тұрғыда берілген анықтамалар* «рефлексия – субъектінің ойлану, өз ойларын талдау, өзінің психологиялық күйін саралау, өз іс-әрекетін талдауға деген бейімділігі»; «рефлексия ой мен іс-әрекетте - тұлғаның өзінің әрекет ету механизмі; кооперация мен коммуникацияда - «іштей», «сыртқы» позицияға шығу механизмі»; өзіндік танымда - іштей бағыттылықта өзінің орнын анықтау механизмі мен «Менділік» шекарасын белгілеудің әдісі; Осының нәтижесінде төмендегідей рефлексивтік үдерістер ажыратылады: өзін-өзі түсіну және басқаны түсіну, өзіне-өзі баға беру және өзгені бағалау, өзіне-өзі түсініктеме беру және басқаны түсіндіру.

Логикалық-гносеологиялық тұрғыда берілген анықтамалар «рефлексия – адам ойының қағидасы, өзіндік әрекеттердің алғышарттарын ұғыну, білімнің мазмұнын және оның танымдық әдістеріне талдау жасау»;

Әлеуметтік-философиялық тұрғыда берілген анықтамалар «рефлексия - өзіндік сананың маңызды элементі, оны дамыту факторы; рефлексия – бұл ішкі қарама-қайшылықтардың өзектілігін тауып, оларды шешу жолдарын көрсететін, өзінің тәжірибиелік іс-әрекетін сезінуге бағытталған, адамның өзін-өзі тану қабілеті»;

Педагогикалық тұрғыда берілген анықтамалар «рефлексия - өзін-өзі танудың, түсінудің, тексерудің, бағалаудың негізгі тәсілі және ойлаудың қажетті құралы» [4].

Қазіргі таңда ғылымда «педагогикалық рефлексия» ұғымы жиі кездеседі. Демек, педагогикалық рефлексия - мұғалімнің өзіне, өзінің мінез-құлқына объективті баға беру, оны білім алушылар, әріптестері, ең әуелі педагогикалық қарым-қатынас процесінде қалай қабылдайтынын түсіну қабілеті.

Біздің зерттеуіміздің объектісі «студенттер бойында педагогикалық рефлексияны қалыптастыру» болғандықтан «педагогикалық рефлексия» түсінігін талдау қажеттілігі айқындалды Сондықтан педагогикалық рефлексияға назар аударудың шарты болып қоғам дамуының қазіргі заманғы тенденциялары педагогикалық білім беру жүйесіндегі болашақ педагогтардың кәсіби даярлықтарын жетілдіру жолдарын іздестіруге бағыттайтындығы айқын көрініс береді. Педагогикалық рефлексия мұғалім тұлғасының кәсіби қалыптасу сәттілігінің интегральді көрсеткіші, оның іс-әрекетінің, өзін-өзі ұйымдастыруының алғы шарты ретінде мойындалғандықтан болашақ педагогтарды кәсіби даярлаудың көп нәтиже күттіретін жолдарының бірі педагогикалық рефлексиялану теориясын әзірлеу және берілген сапаны қалыптастырудың шарттарын ерекшелеу болып табылады.

А.К. Маркованың пікірі бойынша, «педагогикалық рефлексия - мұғалім санасының өзіне қаратылуы, мұғалімнің өз іс-әрекеттері туралы оқушыларының не ойлайтындығы»-дейді. Сондай-ақ, А.К. Маркова: «педагогикалық рефлексия бұл оқушыда қалыптасқан жағдаяттың бейнесін ойша елестету және соның негізінде өзі туралы ойды нақтылау, рефлексияны өзгермелі жағдайларда мұғалім өзін оқушылар көзқарасы тұрғысынан қарастыруы, педагогикалық рефлексия – бұл мұғалімнің өзін-өзі талдауға көңіл бөлуі»-деп есептейді [5].

Осыған ұқсас анықтаманы Г.И. Метельский де береді. Ол «Педагогикалық рефлексия дегеніміз - бұл мұғалімнің оқушылар өзі жайында не ойлайтындығы туралы болжамы» деп түсіндіреді [6]. Мұғалімнің өз оқушыларының түсінгі жайында ой қорытуы – бұл болжау нәтижесінде тұжырымдалған, бұрын тәжірибе мен әрекеттесудің өзекті жағдаятына сүйенетін образ болып табылады. Мұғалім өзіне оқушылар көзімен қарайды десе де болады. Мұғалім оқушыларының ішкі әлемін, нұсқамаларын оқыту пәніне, сыныптастарына, өз-өзіне деген қатынастарын түсіну негізінде білім беру жағдайын оқушылар көзқарасымен бағалау және жоғарыда аталған білімдерді білім берудің ақпараттық өзегі ретінде пайдалану педагогикалық іс-әрекеттің елеулі ерекшеліктерінің бірі рефлексивті басқарудың негізін құрайды.

Зерттеуші ғалым, И.А.Мушкина педагогикалық рефлексияны «білім беру жүйесінде сапалы өзгерістерге жету мақсатында ондағы елеулі белгілерді анықтауға, бағалау және жалпылауға, педагогтың кәсіби және тұлғалық жетілуіне бағытталған, арнайы әрекеттер кешені арқылы жүзеге асырылатын мұғалімнің білімі мен интеллектуалдық қабілеттерінің жиынтығы»- дей келіп, «педагогтың кәсіби рефлексиясы дегеніміз – бұл мұғалімнің өзін-өзі жетілдіруін негізге алатын арнайы іс-әрекет түрі»-деп түйіндейді. [7].

Ал, Р.С. Ткачтың ойынша, «педагогикалық іс-әрекеттегі рефлексия дегеніміз – бұл нәтижесінде мәселенің немесе қиыншылықтың мәні және оларды шешудің жаңа перспективалары туындайтын қандайда бір мәселенің кәсіби қиындықты немесе сәттілікті ойша талдау процесі»-деп анықтайды. Демек, мұғалім өзінің іс-әрекетіне, қателеріне, сәтсіздіктеріне, ашқан жаналықтарына сауатты талдау жасап, өз іс-әрекеті туралы әріптестерінің сынын қабылдап, немесе, күтпеген жағдайларға өзінің кәсіби әлемін қарсы қоя отырып, кәсіби шеберлікке ие болған жағдайда ғана өз ісінің маманы бола алады, деп тұжырым жасауға болады.

Мәселен, Отандық педагогика ғылымда Ш.Т.Таубаева, Э.Ковалев, Л.Р.Мылтықбаева, А.Б.Нұрғожина, О.Н.Франковска және т.б зерттеуші ғалымдардың зерттеулерінде, «педагогикалық рефлексияны» - болашақ педагогтардың бойында рефлексиялық мәдениетті дамыту – білім берудің негізгі идеясы екенін атап көрсеткен [8].

Алайда, біздің зерттеу нысанымызға Е.В. Рогулинаның педагогикалық рефлексияға берген анықтамасы жақынырақ келеді. Себебі, Е.В. Рогулина: «педагогикалық рефлексия – бұл болжау, сыни талдау, өзгермелі педагогикалық жағдайларда оқушылар тұлғасын дамыту мен оны қайта ұйымдастыру, тиімділігін бағалау мақсатында педагогтың өзінің кәсіби іс-әрекетінің мазмұнын түсіну мен оған қайта мән беруге санасының бағытталуы»-деп анықтайды [9]. Демек, педагогикалық рефлексия, болашақ педагог-психологтардың білім беру саласындағы жанартуларға сәйкес, кәсіби іс-әрекетті болжай білуі, оларға сын тұрғысан талдау жасай отырып, болашақ қоғам иелері жеткіншек жас ұрпақтардың қоғамдық санасы мен іскерлігін, белсенділігі мен дағдысын дамытуға ерекше мән беруі деп тұжырым жасауға болады. Рефлексия жасап отырған педагог баланың ішкі жағдайын тани және оған дер кезінде көмек бере алады.

Сонымен қатар, алыс-жақын шетелдік зерттеуші ғалымдар: Г.С.Абрамова, Н.И.Алексеев, О.С.Анисимов, В.В.Давыдов, Г.П.Щедровицкий, Б.З.Вульф, Г.П.Звенигородская, Г.М.Коджаспирова, В.П.Метаева, Л.С.Подымова, В.А.Сластенин, И.М.Юсупов және т.б. рефлексия феноменін әртүрлі іс-әрекеттер тұрғысында қарастырады: оқу іс-әрекеті, еңбек іс-әрекеті, спорттық іс-әрекеттер және т.б. Олар теориялық білімді мұғалім практикасымен байланыстыруды ұсынды. Сондай-ақ авторлар кәсіби сапаларды меңгеру барысында педагогикалық іс-әрекеттің ерекшеліктерімен байланысты рефлексивтік процестер, кәсіби педагогикалық рефлексияны қалыптастыру факторлары, шарттары мен амалдары ескерілмей қалатынына назар аударады.

Сөйтіп, жоғарыдағы зерттеуші ғалымдардың заманауи педагогика ғылымындағы педагогикалық рефлексия туралы көзқарастарын мына төмендегідей жіктеуге болады:

➤ педагогикалық рефлексия- мұғалімнің өз оқушыларын, айнадағы бейнесін өзінде қалыпты қабылдау процесін қамтамасыз ететін педагогтың әлеуметтік-перспективтік қабілеттерінің құрамдас бөлігі ретінде (С.К.Кондратьева, В.А.Кривышев, Н.В.Кузьмина, А.А.Реан);

➤ Рефлексия түсінігінің педагогикалық білімдер саласына ауысуы ретінде (Б.З.Вульф, Г.П.Звенигородская, Г.М.Коджаспирова, В.П.Метаева, Л.С.Подымова, В.А.Сластенин, И.М.Юсупов және т.б.)

➤ Қарым-қатынас өнерінің бір жақ бөлігі ретінде (А.А.Леонтьев, А.К.Маркова);

➤ Мұғалімнің болжамдық қабілеттерінің тиімділігін анықтайтын фактор ретінде (Л.С.Регуш, Г.Д.Бланк).

Қорыта келгенде мұғалімнің педагогикалық рефлексиясын психологиялық-педагогикалық мәселе ретінде қарастырған зерттеулер негізінде, болашақ педагог-психологтарды даярлауда, студенттердің бойында рефлексиялық білімді, біліктіліктер мен дағдыларды қалыптастыру принципі үздіксіз ескерілуі тиіс. Алайда білім беруді гуманитарландыру тенденцияларының дамуымен бірге педагогикалық рефлексияны педагогтың кәсіби және өмірлік зерттеушілік ұстанымы ретінде дамыту міндеті өзекті болып отыр. Демек, рефлексия болашақ педагог-психологтың кәсіби тұлғасының тиімді қалыптасуының интегралдық көрсеткіші және оның педагогикалық-психологиялық іс-әрекеттерінде өзін-өзі ұйымдастыруының, өзін-өзі айқындауымен өзін-өзі жүзеге асыруының маңызды алғышарты болып табылады. Сондықтанда педагог-психолог маман рефлексивті дағдысын қалыптастырып, дамытып отырса, өз іс-әрекетін үйлестіре де алады. Рефлексия жасау іс-әрекетте нәтижеге жетудің тиімді жолымен қатар білімді саналы меңгерудің негізгі көзі болып табылады.

Пайдаланған деректер тізімі

1. *Қазақстан Республикасында Білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.* – Астана, 2011.

2. *Тұрғынбаева Б.А. Мұғалімдердің шығармашылық әлеуетін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту // Педагогика мәселелері.* – 2006. - № 1-2.

3. *Бизяева А.А. Психология думающего учителя: Педагогическая рефлексия.* Псков: ПГПИ им. С.М.Кирова, 2004. – 39

4. *Қ.С. Абдраманова, Ж.Д. Джансугирова, Б.Қ. Дильманов, Е.Т. Оспанов. Мұғалімдердің рефлексиялық дағдыларын дамыту жолдары: әдістемелік нұсқаулық.* /– Астана: «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ Педагогикалық шеберлік орталығы, 2016. 1, 75 б

5. *Маркова, А. К. Психологические проблемы повышения квалификации / А. К. Маркова // Педагогика.* – 1992. – № 9–10. – С. 65–67.

6. *Метельский Г.И. Психологические особенности рефлексивной деятельности учителя.* – Л., 1979. – 17

7. *Мушкина И.А. Педагогическая рефлексия как основа совершенствования профессионального мастерства учителя.* – М., 1999. – 61

8. *Таубаева Ш.Т. Педагогикалық әдіснама. Оқу құралы.* - Алматы 2013. - 281 б.

9. *Роголина Е.В. Взаимодействие психологических механизмов стереотипизации и рефлексии как условие развития профессиональной компетентности учителя.* Калуга, 2000. – 41

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНИКИ В МУЗЫКАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ СТУДЕНТОВ

Аннотация. В статье говорится об использовании педагогических техник в музыкальной подготовке студентов педагогических специальностей. Уровень музыкального развития таких студентов различен, и выполнение единых требований в отношении сложности учебного репертуара затруднено. Стиль педагогической работы с дисциплинами элективного цикла должен иметь свои особенности. Знание педагогических техник может способствовать эффективности и повышению уровня качества работы.

Ключевые слова: музыкальное образование, педагогические техники, методика, элективные дисциплины.

Түйін. Мақалада педагогикалық мамандықтар бойынша студенттердің музыкалық дайындығы кезінде педагогикалық техниканы қолдану туралы айтылады. Бұл студенттердің музыкалық даму деңгейі әр түрлі және жаттығу репертуарының күрделілігіне қатысты бірыңғай талаптарды орындау қиын. Педагогикалық жұмыс стилі элективті цикл пәндерімен өз ерекшеліктеріне ие болуы керек. Педагогикалық техниканы білу жұмыстың тиімділігін арттыруға және жұмыс сапасын арттыруға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: музыкалық білім, педагогикалық техника, әдістер, элективті пәндер.

Summary. The article refers to the use of pedagogical techniques in the musical preparation of students of pedagogical specialties. The level of musical development of such students is different, and the fulfillment of unified requirements regarding the complexity of the training repertoire is difficult. The style of pedagogical work with the disciplines of the elective cycle must have its own characteristics. Knowledge of pedagogical techniques can promote efficiency and improve the quality of work.

Keywords: musical education, pedagogical techniques, methods, elective disciplines.

О повышении конкурентоспособности высшего учебного заведения свидетельствует уровень научно-методической подготовки преподавателей и активность студентов. «Сегодня не только отдельный человек, но и нация в целом имеет шанс на успех, только развивая свою конкурентоспособность. Это означает прежде всего способность нации предложить что-либо выигрышное по цене и качеству на региональных и глобальных рынках. И это не только материальный продукт, но и знания, услуги, интеллектуальные продукты, наконец, качество трудового ресурса», - пишет Н.Назарбаев в статье, посвященной модернизации сознания. [1]

Современная высшая школа накопила достаточно разнообразный арсенал педагогических методик и технологий. Педагогической техникой является совокупность приемов, способствующая единству и гармонии внутреннего содержания деятельности преподавателя и внешнего его выражения. По сути, педагогическая техника является результатом синтеза приемов педагогики и психологии. Выделяют две группы компонентов педтехники: умение управлять собой и умение взаимодействовать с учащимися в процессе педагогического общения. [2, 6]. Владение приемами педтехники дает преподавателю инструмент психологической коррекции и повышения качества усвоения материала учащимися непосредственно в ходе занятия. «Педагогическая техника способствует гармоническому единству внутреннего содержания деятельности преподавателя и внешнего его выражения. Мастерство педагога проявляется в синтезе духовной культуры и педагогически целесообразной внешней выразительности» - пишет Л.Краснопахтова. [3, 14]

Одной из составляющих комплекса педагогических техник является культура общения, или коммуникативная толерантность. Под коммуникативной толерантностью понимается отношение педагога к обучаемым, характеризующее высокую степень переносимости различного рода личностных качеств, состояний и поступков. Высокий уровень коммуникативной толерантности свидетельствует о хорошей совместимости с разными людьми, умении создать и поддерживать комфортную среду для общения и педагогического процесса. Особенно важно данное качество в индивидуальной работе со студентами, имеющими различную степень музыкальной подготовки и музыкальных данных. Студенты в процессе общения между собой невольно сравнивают свои достижения, что может привести к пониженной самооценке одних и переоценке своих достоинств у других. Педагогу важно найти компромисс, чтобы повысить стимул к занятиям как у неуспевающих, так и у особо одаренных в музыкальном отношении. Говоря о педагогическом стиле Н.Г.Рубинштейна, один из его учеников, Э.Зауэр отмечал, что выдающийся пианист обладал даром проникать в душу других и был убежден, что каждый ученик требует особого подхода. «Каждый талант получал индивидуальное развитие... даже манера обращения зависела от темперамента и характера каждого ученика», - пишет Э.Зауэр. [4 с.218]

В психологической литературе предлагаются различные техники и приемы для повышения уровня коммуникативной толерантности. В частности, популярными приемами можно назвать приемы перефразирования, резюмирования, развития идеи, активного, пассивного и эмпатического слушания. Особым искусством следует назвать умение педагога выстроить диалог и полемику со студентом. К сожалению, именно культура полемики нередко отсутствует даже у опытных преподавателей. Причиной является наличие барьеров диалогического общения: стремление к личностной оценке собеседника, предубеждение, отсутствие чувства юмора, недоверие, чувство превосходства над более молодым и менее опытным оппонентом. Для преодоления подобных барьеров рекомендуется овладеть рядом технологических настроек. Необходимо воспринимать несогласие студента как естественную реакцию, вызванную потребностью в самоутверждении, повышении статуса среди однокурсников, эмоциональным возбуждением или психологическим дискомфортом. Педагогу важно выработать в себе заинтересованное и доброжелательное отношение к любой точке зрения, какой бы неожиданной она ни казалась. При отстаивании своего мнения преподавателю рекомендуется формулировать высказывания с учетом общепринятых этикетных норм, выражая свою готовность к компромиссу и принятию ошибок.

Одной из педагогических техник является речевая техника. К компонентам речевой техники следует отнести интонацию и тональность, темп и паузы, динамику, словарный запас, образность речи, дикцию. К.С. Станиславский писал: «Мы не чувствуем своего языка, фраз, слогов, букв и потому легко коверкаем их... Прибавьте к этому окание, акание, шепелявость, картавость, гнусавость, взвизгивание, пiski, скрипы и всякое косноязычие... Плохая речь создает одно недоразумение за другим. Они нагромождают, затуманивают или совсем заслоняют смысл, суть. У всех звуков, из которых складывается слово, своя душа, своя природа, свое содержание, которые должен почувствовать говорящий. Если же слово не связано с жизнью и произносится формально, механически, вяло, бездушно, пусто, то оно подобно трупцу, в котором не бьется сердце. Живое слово насыщено изнутри» [5, 263]

Основным инструментом речевой техники является голос. Свойства голоса, такие, как тембровая окраска, сила, гибкость, диапазон, можно развивать и улучшать. Педагогу важно обладать силой голоса и отчетливостью произношения. Тембр голоса невозможно кардинально изменить, но его можно очистить от хрипоты, гнусавости и других недостатков, развить такие качества как благозвучность, звонкость, гибкость, полетность. Для педагога важно помнить, что он является субъектом речевого воздействия на учащегося. В зависимости от уровня владения техникой речи педагог может изменять установки, отношения и поведение учащихся. При этом большую роль в речи преподавателя, так же, как и в вокальном искусстве, играет интонация. Именно интонация становится основным инструментом воздействия на слушателя. «Не устану проводить аналогию между музыкальной и словесной речью. Слушая актера-чтеца, мы обращаем внимание не столько на распределение динамических оттенков, не столько на ритм и пластику выражения, сколько на верность интонаций и правильное выполнение знаков препинания. Не требуется пронизательности, чтобы определить, что человек, «наступивший» на точку, «проглотивший» запятую, не придавший значения точке с запятой и в простоте душевной перепутавший восклицательный знак с вопросительным, ничего не понимает в произносимом тексте. Даже если все это произносится красиво и вдохновенно», - пишет Н.Перельман. [6, 20] Часто педагоги по музыкальным дисциплинам обращаются к учащимся с просьбой исполнить тот или иной фрагмент, передавая радость, страх, гордость, нежность. Однако ряд психологов выступает против специального обучения интонации. В частности, психолог Н.И.Жинкин пишет: «Спрашивается, как ищется интонация и можно ли обучиться хорошей правильной интонации. Ответ на этот вопрос отрицательный. Обучиться интонации нельзя. Это то же самое, что обучаться плакать, смеяться, горевать, радоваться и т. д. Интонация речи в определенной жизненной ситуации приходит сама собой, о ней не нужно ни думать, ни заботиться. Больше того, как только вы постараетесь ее сделать, это будет замечено как фальшь». [7, 151] В общении педагога с учащимся интонация должна проявляться в результате глубокого проникновения в смысл произносимого. Средствами усиления интонации служат жесты, мимика, телодвижения, фонации. По мнению психологов до 80% коммуникации может осуществляться с помощью невербальных средств. Мимика и жесты при восприятии речи подключают дополнительный визуальный канал и способствуют лучшему усвоению информации. Говоря о педагогическом даре Николая Рубинштейна, Л.А.Баренбойм упоминает о стиле общения пианиста с учениками: «...он обладал великим педагогическим даром увлекать, великолепно умел своей живостью, горячностью и неожиданностью реакций повести за собой воспитанников и увлечь их изучаемым вопросом, будь то узкопрофессиональные или общехудожественные проблемы». [4, 179] Различают жесты указательные, изобразительные и подражательные, психологические и физические, ритмические, символические.

Не менее важным воздействием на зрительный канал воспринимающего информацию ученика является мимика педагога. Мимика становится ведущим показателем, а заодно и стимулятором эмоций и состояний. При восприятии неподвижного лица может теряться до 15% информации. Мимика преподавателя должна быть подчинена характеру и содержанию речи и выражать доброжелательное отношение к аудитории. «Очень важно найти правильную тональность общения – с одним можно разговаривать лишь тихо и ласково, с другим необходимо использовать все богатство эмоционально окрашенной речи», - пишет Т.Б.Юдовина-Гальперина [8,11] Интересные факты приводят очевидцы уроков известных пианистов и педагогов. «Однажды В.Тиманова играла Рапсодию Ф.Листа Es-dur. Сделав несколько важных замечаний, автор вдруг вскочил со стула и воскликнул: “Это должно быть торжественно, как триумфальное шествие”, подхватил ученицу под руку и начал шагать величественно по комнате, напевая тему рапсодии. По словам А.Бородина, когда Тиманова сыграла Рапсодию во второй раз, она исполняла ее превосходно» [9,175].

В арсенале опытного педагога должны быть знания о возможных стилях общения с учащимися. В привязке стиля общения к стилю руководства ряд специалистов выделяют два основных типа общения: авторитарный, или императивный и демократический. Замечено, что разные стили общения по-разному влияют на учащихся разного пола, возраста, темперамента. Опытный педагог, исходя из личностных особенностей воспитанника, изберет либо инструктаж и руководство, либо предложения, советы и обсуждение. Более детальная классификация В.И.Карикаша выделяет пять типов общения: лично-деловой, избирательно-деловой, формально-деловой, смешанный и неопределенный. Наиболее детализированную классификацию представляют труды В.А.Кан-Калика и Г.А.Ковалева, характеризующие восемь типов педагогического общения: диалогический, доверительный, рефлексивный, альтруистический, манипулятивный, псевдиалогический, конформный и монологический. Различные стили общения вызывают у учащихся разные эмоциональные состояния. Поэтому рекомендуется освоить гибкую манеру поведения, находить резонанс с индивидуальными особенностями учащихся, с определенным настроением и темпераментом.

«Прекрасное, освежающее и гармонирующее класс средство есть классное пение. Вы заметили, что класс устал, рассеян, работает вяло, начинаются зевки, маленькие шалости; заставьте пропеть какую-нибудь песенку – и все придет опять в порядок, энергия возродится, и дети начнут работать по-прежнему», – писал К.Д.Ушинский. [10,175]

Педагогические техники на сегодняшний день – эффективный и не до конца оцененный инструмент в работе преподавателя, требующий анализа и тщательной разработки.

Список использованных источников

1. Назарбаев Н.А. «Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания». // Официальный сайт президента Республики Казахстан. http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya
2. Чернавская А.П. Педагогическая техника в работе учителя. – М., 2001.
3. Краснопахтова Л.И. Педагогическая техника преподавателя высшей школы как элемент педагогического мастерства. Краснодар: КубГАУ, 2015.
4. Федорович Е.Н. Русская пианистическая школа как педагогический феномен. Directmedia, 2014
5. Станиславский К.С. Работа актера над собой. М.: Художественная литература. 1938.
6. Перельман Н.Е. В классе рояля. Короткие рассуждения. – М., 2007.
7. Жинкин Н.И. Речь как проводник информации. М.: Наука, 1982.
8. Юдовина-Гальперина Т.Б. За роялем без слез, или я – детский педагог. СПб., 1996
9. Бородин А. Воспоминания о Листе. М., 1953.
10. Ушинский К.Д. Собр.соч. в 11 томах. Т.6.

Кенжеғалиев Қ.К.

Ш. Уәлиханов атындағы Кокшетау мемлекеттік университетінің доценті,
п. ғ. к., kulushk@mail.ru

Амренова Ж.Е.

Ш. Уәлиханов атындағы Кокшетау Мемлекеттік университеті магистранты
_janar_87@mail.ru;

ҚАЗАҚТЫҢ ТЫЙЫМ СӨЗДЕРІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ, РУХАНИ ЖАҢҒЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫ ҚҰРАЛЫ ХАҢЫНДА

***Аңдатпа.** Мақаланың мақсаты бала тәрбиесінде тыйым сөздердің маңыздылығын көрсету. Мінез-құлық қалыптастыруда тыйым сөздің орны қандай және баланың санасына қалай әсер ететінін зерттеу барысында айқындау. Тәрбие мен тыйым сөздердің байланысын ашу. Ұлттық тәрбиені жаңғырту мақсатында тыйым сөздерді қолданыста кең насихаттау.*

***Аннотация.** Цель статьи – показать важность запретных слов в воспитании детей. Выявить какова значимость запретных слов при формировании характера и восприятия ребенка. Раскрыть связь между воспитанием и запретными словами. В целях модернизации национального воспитания широко пропагандировать запретные слова как образовательный инструмент.*

***Abstract.** The purpose of the article to show importance of the forbidden words in educations of children. To reveal the importance of forbidden words in the formation of the character and perception of the child. To expose connection between education and the forbidden words. In order to modernize national education widely promotes forbidden words as an educational tool.*

***Тірек сөздер.** тәрбие, мінез-құлық, тағылым, өнеге, әмбебап мәдениет, ескіліктің сарқыншағы, рухани байлық.*

***Ключевые слова.** воспитание, характер, обучение, пример, общечеловеческая культура, национальный пережиток, духовное богатство.*

***Keyword.** upbringing, character, instruction, example, universal culture, national relic, spiritual wealth.*

Адам ата-анадан туғанда есті болмайды: естіп, көріп, ұстап, татып ескерсе, дүниедегі жақсы-жаманды таниды-дағы, сондайдан білгені, көргені көп болған адам білімді болады, - дейді ғұлама Абай Құнанбаев [4: 42].

Бала туғаннан көргенін іліп алып, келешек өмірінде соны бұлжытпай орындайды. Ол өсе келе жеткіншек, ол шақтан өтіп ол ересек адам, сол ересек адамның қалыптасуы өмір кемесінде еркін жүзуіне туғаннан алған тәлім-тәрбиесі маңызды рөл атқарады. Бала тәрбиелеу уақыт күттірмейтін негізгі мәселе болғандықтан, оны жүйелі, саналы түрде белгілі жоспармен орындап отырған жөн, ол – күрделі процесс. Баланы тәрбиелеуден бұрын тәрбиелеушінің өзі тәрбиеленген болу керек. Үй ішіндегі ересек адамдардың өздерінің сөз жүзінде емес, ісімен, мінез-құлқымен де үлгі-өнеге көрсетуі керек.

Баланың адамгершілік қасиетінің қалыптасуына жанұя мен мектеп тәрбиесінен басқа өмір мектебі де үлкен әсер етеді. Бала жанұядағы алған тәлім-тәрбиесін, мектептен ұққан өнер-білімін өмір мектебінде сынап көреді. Кейбір кезеңдерде жанұя тәрбиесі нашар болған жағдайда өмір мектебінің өзі-ақ адамды тезге салады. Қазақтың «қызың өссе қызы жақсымен ауылдас бол, ұлың өссе ұлы жақсымен ауылдас бол» деуі өмір мектебіне жолдаған жолдамасының бір көрінісі. Өмір мектебі деген ұғым мазмұны жағынан өте кең, шалғайлы ұғым. Бұған адамның төңірегіндегі ортаның да, атқаратын қызметі де, қоғамдық қатынастардың әсері де жатады. Әрине, ел болғасын кемістіксіз жағдайлар болмай қоймайды. Баланың адамгершілік сезіміне қайшы келетін жәйттерді де өмір мектебінен кездестіреміз. Бұндай жағдайда баланы жарамсыз жағдайлардан аулақ ұстаған жөн болады. А.С. Макаренко балаларда моральдық қасиетті қай уақыттан бастап тәрбиелеу керек деген сұраққа: мүмкіндігінше неғұрлым ертерек бастау керек» - деген болатын [1: 36]. Баланың адамгершілік қатынастары тума қасиетке ие болмастан, объективтік дүниедегі заттар мен құбылыстардың әсерінен қалыптасады. Шынайы, ізгі қасиеттер жанұя мен мектеп тәрбиесінің дұрыс жолға қойылуына, өмір мектебінің тиімді әсер етуіне байланысты туады. Керісінше, жалған, әдепсіз қатынастар өз уақытысында бала тәрбиесін естен шығарып, ал ересек болғаннан кейін қайта тәрбиелеуге әрекет еткенмен де оған шамасы келмей, қиындыққа душар болатын жағдайлардың кездесетіндігі байқалады. Бала мінезінде кездесетін үлкендерді сыйлау, дәрменсіздерге жәрдем беру сияқты адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру қазіргі таңның абзал міндеттерінің бірі екенін естен

шығармаған жөн. Баланың адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуына объективтік және субъективтік факторлар әсер етеді. Объективтік факторларға қоғамның тарихи дамуы, оқыту, тәрбиелеу, өмір сүру ортасы және уақыты жатады. Бұл факторлардың барлығы бір-бірімен тығыз байланыста болып, бірі екіншісінің дамуына әсер етеді. Субъективтік факторларға адамның сенімі, дүниеге көзқарасы, қабілеті, мінезі, типологиялық ерекшеліктері, қызығуы, арман-тілегі жатады. Мұндай субъективтік факторлардың барлығы да объективтік факторлардың әсер етуі арқылы қалыптасады. Демек, объективтік факторлар адамның адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуында ең күшті материалистік негіз болып саналады. Орыс педагогы К.Д. Ушинскийдің халықтың «тәрбиесі» кез-келген абстракттілі жаңалықтарға негізделген немесе басқа елден енген болуы мүмкін, бірақ ең мықты жүйелерден де мықты тәрбие күші халықтың өзінің төл тәрбиесіне негізделгені деген сөздері анықтамалық сілтеме бола алады [7: 179]. Адамзат төл тәрбиесі ана құрсағынан бастау алатыны хақ, ал ұрпағын ұлттық тәрбиемен сусындатқан халық еш уақытта ұтылмайды. Адам тәрбиесін қалыптастыратын, адамның жан дүниесін тәрбиелейтін бірден-бір пән ол халық педагогикасы мен психология.

Ғылымда мінез ол ортаның, оқыту, тәрбиелеу процестерінің әсерімен қалыптасатын жеке кісіндегі дара ерекшелік деп түсіндіреді. Академик И.П.Павловтың жоғары нерв қызметі туралы ілімінде мінез ерекшеліктері емес, нерв жүйесінің типологиялық ерекшеліктері, нышандардың ғана тума қасиетке ие екендігі дәлелдеген. Демек, мінез бірден қалыптаспайтын, өмір тәжірибесіне қарай оқыту, тәрбиелеу нәтижесінде бір жүйеге келетін күрделі психикалық құбылыс. Бала мінезінің әкешесінің мінез ерекшеліктеріне ұқсас келуі, біріншіден, жанұяда барлығына ортақ жалпы жағдайдың әсер ететіндігі болса, екіншіден, баланың ересек кісілерге еліктеуінен болады. Бірақ айта кететін бір мәселе - бір жанұядағы балалардың мінез ерекшеліктері әр түрлі болуы да мүмкін. Қазақтың бір биеден ала да туады, құла да туады дегені сияқты бір жанұяда о жар да, жуас та бала болуы мүмкін. Олай болу себебі де тәрбиеге байланысты. Демек әр балаға әртүрлі талаптар қою олардың мінез бітістерінің әртүрлі болуына алып келген. Егер жанұяда талап қойылмастан өз бетіне жіберілсе, бала мінезінде шолжаңдық, қыңырлық, қисықтық, тартыншақтық сияқты жарамсыз қасиеттер қалыптаса бастайды. Оның өзі бала келешегін бұзықтықтың шыңырау құдығына сүйрейтіндігі жалпы жұртқа аян. Сол үшін біздің тәрбиемізде ақау болмауы тиіс. Тәрбие жұмысымен тек ата-аналар ғана шұғылданбай, бүкіл жұртшылық шұғылдануы керек. Балаға қойылатын талаптар барлық жанұяда бірдей бола бермейді. Кейбір жанұяда жай жалынып, айтқанын істететін болса, екінші біреулерінде, баланың қызығуына, жас ерекшелігіне, қабілетіне қарамастан, қатаң талап қойылады. Бірінші жағдайда ата-ананың жұмсақтығын пайдаланып, бала ерке, шолжаң болып өссе, екінші жағдайда өз еркінен айырылып, амалсыз мойындайтын жалған қатынастар қалыптасады. Әрине, жанұя жағдайында балаларды әкесі мен шешесі ғана тәрбиелеп қоймайды, сонымен қатар, жанұяның басқа мүшелері де тәрбиелейді. Сол үшін барлық жанұя мүшелерінің балаға қоятын талабы алдын ала ойластырып алынған жөн. Егер әкесі баладан бір жұмысты талап етсе, ал шешесі оны қуаттамаса, балада әке-шешесіне жалған қатынас пайда болады. Аналарымыз бала алдында әкені құрметтеп, бұл ғаламда әкеден артық адам жоқ деп үлгі-өнеге көрсетеді. Адамзатты осы анадан деп түсінген қазақ әдепке үйретуді осы ана арқылы жеткізеді. «Қызға қырық үйден, ұлға отыз үйден тыйым, мың үйден сын» деген тамаша сөз бар. Бұл ұл бала мен қыз баланың бітім-болмысын қалыптастыруда таптырмайтын тәрбие құралы. Осындай тәрбие көрген бала әкеге, анаға деген мейірімі мол, үлкендерді сыйлайтын қасиеті зор ұрпақ болып өсетіні мәлім. Баланың мінез ерекшеліктерінің қалыптасуына және оларды тәрбиелеуге ата-ананың басқа кісілермен қарым-қатынасы да күшті әсер етеді. Сол үшін ата-ана өзінің айтқан сөзіне, жасаған әрекетіне, қимылына аса жауапкершілікпен қарауы керек. Балаларда өмірдегі барлық нәрселерге қызығушылық күшті болатындығы себепті олардың арман-мүддесі, қиялы әлдеқайда алысқа шырқайды. Содан барып балалардың ойы мен әрекетінің арасында көптеген алшақтық білініп тұрады. Ондай жағдайда жас балардың шығармашылық ойын дамыту үшін олар тарабынан қойылған сұрақтарға қысқа да анық, дәйекті жауаптар беріп, балаларды олардың ой арнасын керней шалқыған қиялы мен арман-мүддесі орындалуы мүмкін болатын салаға сілтеп отыру қажет. Кейбір ата-аналар балаларын жастайынан ерке етіп тәрбиелейді. Ерке бала бетін ешкім қайтармағандықтан, керексіз талаптардың бәрі екі айтылмай орындалғандықтан шолжаң да қыңыр болып өседі. Сонымен бірге сәл нәрсеге көңілі қалғыш, ызақор, менмен, көпшілікке жанаспайтын болады. Ондай бала көңіліне ұнамағанын істемейді, қоғамдық пайдалы еңбектен бас тартуға әрекет жасайды. Сол әрекетінде арзымайтын нәрселерді сылтау етіп, мұғалімдерді, ата-анасын алдай бастайтын болады.

С.Көбеев «әр баланың мінезінің бір-біріне ұқсамайтын сияқты, әр семьяның тәрбиесі де әркелкі. Үйде бетімен өскен бала ілуде бір ғана жаңа ортаға әрең үйреніп, зорға көндігеді. Ондай бала мектеп тәлім-тәрбиесіне көндігіп кеткенімен де «жүйріктің ұрыншақтағы қалса да, қырыншықтығы қалмаса»

дегендей, әйтеуір бір шөлкем-шалыс мінез шығармай қоймайды. Баланың жас кезінен ер жеткенше қандай адаммен жолдас болып, қандай балармен ойнайтынын оның ата-анасы және мектеп бақылап жүруі керек. Ақырып, зекіріп баланы қорқыту өте зиянды. Тәрбиенің негізгі мақсаты - баланы шыншылдыққа үйрету. Үй ішіндегі ересек адамдардың өздерінің сөз жүзінде емес, ісімен, мінез-құлқымен де үлгі-өнеге көрсетуі керек» - дейді. Әрбір адамның тәнімен қатар жаны да бар екені белгілі. Сондықтан әр адам өзінің физикалық денесінің саулығына қарағаны секілді рухани жағына да мән беруі тиіс. Бұл мәселе үлкен-кіші деп бөліп жармастан барлығына ортақ.

Өмірдегі түрліше қарым-қатынастар адамдардың әрекет үстінде көрсететін мінез-құлқын анықтайтын, жалпыға міндетті ережелердің жиынтығы ретінде тәрбие құралының бірі етіп тыйым сөздерді қолданған. Бабамыз қандай көреген болған десеңізші, «болмайды» деген бір сөзбен жамандық, әдепсіздіктің алдын алып отырған. Тыйымның шығу тегі ақпарат көздеріне сүйенсек адамзат жер бетінде пайда болғаннан бастап тұрмыстың әр түрлі жағдайларына байланысты діни қызметкерлермен билік басшылары өмір заңына енгізіп, ұстанған. Ұстанбаған жағдайда басы бәлеге душар болып, одан әрісі өлімге кесілу қаупі бар деген үрейден тыйымды бұзбай, сол өкімге бағынған.

3. Фрейдтің тұжырымдауы бойынша тыйым бұл қоғамдағы ережені қалыптастыратын механизм. Тыйым – бұл мәдени немесе моральдық нанымға негізделген белгілі бір іс-әрекеттерге тыйым салу. Нақтылап айтқанда, тыйым – бұл заңмен тыйым салынбағанмен, бірақ белгілі бір іс-әрекетті істеу ұят, ерсі, обал болатындықтан тыйым салынған. Тыйым белгілі бір қауым ортасына немесе әлеуметтік топқа ғана тиесілі [6: 898].

Көптеген мәдениеттерде белгілі бір орта әр түрлі нәрсеге тыйым салынғаны айқындалып отыр. Мысалы, католиктер еш жағдайда нанның жерге түсіп кетпеуін қатаң қадағалайды, себебі нан киелі деген ұғым бар. Ондай ұғым қазақ халқында да бар, нанды қастерлеу, бағалау. Ас атасы – нан оңай жолмен келмейтінін жас буынға түсіндіру. Тыйымға қатысты әр халықтың осындай ұқсастықтарын көп байқауға болады. Сондай-ақ, көне заман тайпаларында Тәңірге қатысты тыйымдар тіл тигізбеу, саусақпен нұқып көрсетпеу сияқты түрлері қазақ халқында да кездеседі.

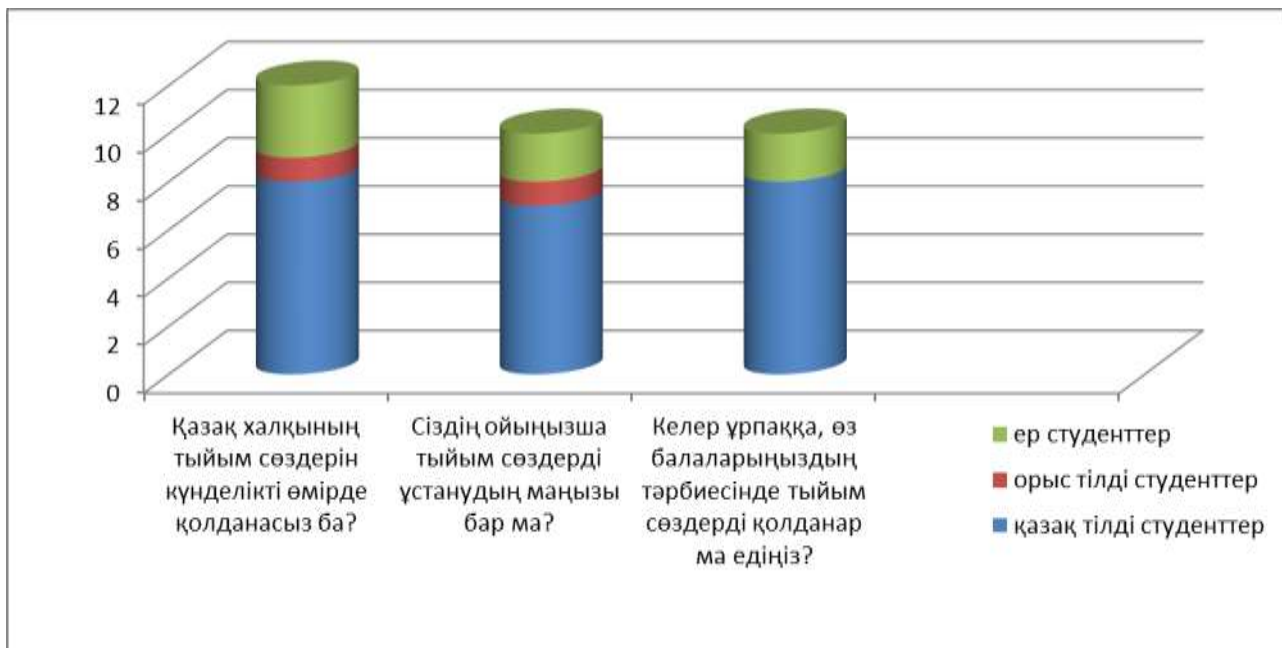
Тыйым ұғымы ескіліктен қалған із, көптеген халық ұстанып, әлі күнге дейін дінімізге, салт-дәстүрімізге, тәрбиемізге сәл өзгертілген күйде, қолданыста табылып жүр.

В.Вундт, неміс психологы, тыйымды адамзаттың ең көне жазылмаған заң кодексі деп атайды. Бір зерттеулерінде В.Вундт тыйым сөзі «объектілерді немесе әрекеттерге байланысты қандай да бір заттардан қорқуды білдіретін барлық әдет-ғұрыптарды қамтиды» дейді. Келесі жолы «егер тыйым сөзінің астарында тыйымды ұстану барысында халыққа тигізер зияны болмаса, неге ұстанбасқа», - деді [6: 913].

Тыйымның шығу тегі тереңде жатыр, олардың бастауы адамзаттың қиялынан, яғни жын-шайтанның іс-әрекеттерінен қорыққанынан пайда болған дейді.

Сол сияқты жан жағын танып келе жатқан балаға белгілі бір тыйымның не себепті орындауға болмайтынын айтып жатпай, үрей туғызу арқылы ғана жаман әдет, жат пиғылдан алшақтатуға болатынын өмірлік тәжірибеден айқын байқап жүрміз. Атам заманындағы тәрбиемен қазіргі таң тәрбиесі жер мен көктей, ертеректе адамзат баласы тыйымның түп-төркінін анық біле бермесе де, ата-анасынан, үлкендерден көргенін мүлтіксіз орындаған, және өз ұрпағына үйреткен. Алайда заман ағымына сай қазіргі балалардың сана-сезімі де өзгешелеу. Бала психологтарының үйретуі бойынша, қазіргі балалардың психикасын зақымдамау мақсатында балаларға «болмайды» деген сөзді тура айтпай, алдап-сулау арқылы жеткізу керектігін айтады, өйтпеген жағдайда неше түрлі жағдайларға әкеліп соқтыруы әбден мүмкін. Сондай қоғам дамуының үдерісіне қарай халықтың дәстүрі мен санасы үлкен өзгеріске ұшыраған кезеңде тыйым сөздерді бірі білсе, бірі біле бермейді, білген күннің өзінде мән-мағынасына аса көңіл бөлінбейді.

Сөзге дәлел ретінде М.Қозыбаев атындағы Мемлекеттік Солтүстік Қазақстан жоғарғы оқу орнының 21-22 жас аралығындағы студенттер арасында сауалнама өткізіп, қаншалықты тыйым сөздер қолданыста екенін айқындау барысында төмендегідей нәтиже алынды.

1 сурет. Қолданыстағы тыйым сөздердің динамикасы

Сауалнама нәтижесінде тыйым сөздерді күнделікті өмірде қолданып қана қоймай, олардың маңызы бар және келер алда қолданамын деп жауап берген тек қазақ тілді студенттер саны басым болды. Өкінішке орай орыс тілді студенттер өз өмірінде келер ұрпаққа маңызы бар деп санамайтын болып шықты.

Ғалым Г.Н. Волков ізбасарларына, педагогтарға ескерте отырып, «Әмбебап мәдениетке жол өзінің ұлттық ерекшеліктерінен бас тартуда емес, керісінше, олардың прогрессивті элементтерін барынша пайдалану арқылы танып білуде жатыр дейді. Сонымен қатар, тәрбиелеудегі ұлттық сәтті ескере отырып, ұлттық тысқары пікір, жалған наным, ырымшылдық, ескіліктің сарқыншағы, ұлттық шектеулермен тұйықтық дегендерді ұрпақтан ұрпаққа жеткізуге кедергі келтіретін осындай педагогикалық жағдайларды жасау болжанады [1: 38]. Қорыта келе, адамның құнды қасиеттерге ие болуы, ол өзін қоршаған ортаға жақсы әсер қалдыра алуымен, ең бастысы, рухани бай әлемі арқылы өзгеге үлгі көрсете алатындығымен ерекшеленеді. Адамның өсіп-қалыптасуына психологиялық тұрғыдан қарасақ, бала кішкентай кезінен көз алдындағы болып жатқан оқиғаларға, құбылыстарға зер салады. Соны өз бойына сіңіріп, соны қайталауға талпынады. «Атадан тағылым алмаған ұл жаман, анадан өнеге көрмеген қыз жаман» деген ұлағатты сөзді жадымызға сақтайық.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Волков Г.Н. *Этнопедагогика*// «Академия», 1999. 168 с.
2. Жүнісұлы А. *Пәниден бақиға дейін*//Алматы, 2001. 292 бет.
3. Кенжеахметұлы С. *Жеті қазына*//Алматы, 2000. 136 бет.
4. Құнанбаев А. *Қара сөздер*//Алматы,1993. 269 бет.
5. Люблинская А.А. *Детская психология*//Москва, 1971. 415 с.
6. Фрейд З. *Толкование сновидений*//Санкт-Петербург, 2005. 1083 бет.
7. Ушинский К.Д. *Педагогические сочинения*//Педагогика, 1990. 201 с.

Еланцев Александр Борисович
Доцент кафедры биофизики и биомедицины

Ковбаско Маргарита Васильевна
Студент-магистрант кафедры биофизики и биомедицины.
Казахский Национальный университет имени аль-Фараби (г. Алматы)
E-mail: Aleksandr.Elancev@kaznu.kz, Ya.mantoptera@yandex.ru.

ПРИМЕНЕНИЕ АКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В ПРЕПОДАВАНИИ КУРСА ИММУНОГИСТОХИМИИ СТУДЕНТАМ БИОЛОГИЧЕСКОЙ СПЕЦИАЛЬНОСТИ

Резюме: В нашей стране иммуногистохимические (ИГХ) - методы достаточно широко используются при патогистологической диагностике онкологических заболеваний, однако, качественное выполнение анализов в данной области предъявляет высокие требования к уровню профессиональной компетенции сотрудников патоморфологических лабораторий, что обуславливает необходимость подготовки высококвалифицированных специалистов, владеющих иммуногистохимическими методами. Однако, отсутствие профессионально ориентированной методической системы обучения, небольшое количество учебных и методических пособий, обзорных статей по методам применения ИГХ, а также сложность самих методов приводят к возникновению дефицита специалистов, полноценно владеющих лабораторными навыками в данной области.

В данной статье рассматриваются актуальные вопросы, связанные с особенностями преподавания методов иммуногистохимии студентам биологической специализации и внедрением в образовательный процесс активных методов обучения. Раскрывается их характеристика, специфика по сравнению с традиционными образовательными технологиями.

Түйін: Біздің елімізде иммуногистохимиялық (ИНС) әдістер қатарлы ісік ауруларының патогистологиялық диагностика барысында кеңінен қолданылады, алайда осы саладағы анализдердің сапалы орындалуы патоморфологиялық зертханалардың кәсіби құзыреттілігіне жоғары талаптардың қоюлуына тікелей байланысты, осыған орай иммуногистохимиялық әдістерді жақсы меңгерген білікті мамандарды даярлау қажеттілігі туындайды. Алайда кәсіби бағытталған білім беру методикасының жоқтығы, оқулықтар мен әдістемелік нұсқаулықтардың, ЖТҚ әдістерің пайдалану жайындағы мақалалар санының аздығы, сондай-ақ әдістердің өзіндік күрделілігі осы саладағы лабораториялық әдістерді жетік меңгерген мамандар тапшылығына әкеліп соғады.

Бұл мақалада биология саласындағы мамандандар даярлау барысындағы өзекті мәселелер, студенттерге иммуногистохимия әдістерін оқыту ерекшеліктері және оқыту үдерісіне белсенді оқыту әдістерін енгізу жолдары қарастырылады. Олардың сипаттамасы, дәстүрлі білім беру технологияларымен салыстырғандағы ерекшеліктері анықталады.

Summary: In our country immunohistochemical (IHC) methods are widely used in pathohistological diagnostics of oncological diseases, however, qualitative performance of analyzes in this area makes high demands on the level of professional competence of pathomorphological laboratories, which makes it necessary to train highly qualified specialists who possess immunohistochemical methods. However, the lack of a professionally oriented methodological training system, a small number of training and methodological manuals, review articles on IHC application methods, and the complexity of the methods themselves lead to a deficit of specialists fully proficient in laboratory skills in this field. This article discusses topical issues related to the peculiarities of teaching immunohistochemistry methods to students of biological specialization and the introduction of active teaching methods into the educational process. Their characteristics, specificity in comparison with traditional educational technologies are revealed.

Современный этап развития иммуногистохимии (ИГХ) характеризуется активным ростом и скоростью развития методов исследования. Выполнение исследований в данной области отличается высокими требованиями к уровню профессиональной компетенции рабочих кадров патоморфологических лабораторий [1-2]. Нехватка профессионально-технических кадров на рынке труда, возникает из-за отсутствия направленной профессионально ориентированной методической системы обучения, небольшого количества учебных и методических пособий, обзорных статей по методам применения ИГХ, совместно с малым количеством практических занятий, а также сложностью выполнения самих методов, приводит к низкому качеству лабораторной диагностики. В связи с этим возникает потребность в разработке и внедрении в курс преподавания иммуногистохимии соответствующих педагогических, методических технологий которые ориентированы на личность учащихся. Таковыми, являются личностно-ориентированные технологии, так как они предусматривают приоритет субъект - субъектного обучения, диагностики личностного роста, ситуационное проектирование, игровое мо-

делирование, включение учебных задач в конспект жизненных проблем, предусматривающих развитие личности в реальном, социальном и образовательном пространстве [3-6].

Преподавание курса иммуногистохимии должно предполагать использование современных активных, интерактивных методов обучения вкпе с использованием наглядных материалов. Применяя в педагогическом процессе активные методы в организации, и управлении учебной деятельностью обучающиеся становятся равноправными и заинтересованными участниками образовательного процесса, то есть его реальными субъектами [7-9]. В результате происходит максимальная активизация познавательных потребностей и способностей студентов. Подбор методов при проведении тематических усовершенствований должен зависеть от темы теоретического и практического занятия.

Необходимость модернизации программы обучения иммуногистохимии, посредством аудиторных тематических усовершенствований проявляется в виде использования методов способствующих развитию практических навыков работы с различными вариантами диагностических тест-систем, использующихся в фармакологической диагностике онкологических заболеваний для определения чувствительности опухолей к препаратам таргетной терапии. Слушатели должны учиться самостоятельно, проводить иммуногистохимические исследования, как ручным методом, так и с использованием автоматических иммуноавтостейнеров, оценивать полученные результаты и сравнивать их с исходными материалами [10-12]. Повышение, как теоретического, так и практического уровня знаний и навыков в области иммуногистотехники невозможно без изучения макро и микропрепаратов. Теоретическая часть позволяет узнать основы иммуногистохимической диагностики опухолей. Практическая часть позволяет освоить технику изготовления препаратов, узнать точную локализацию клеточного или тканевого компонента (антигена) с помощью иммунологических и гистохимических реакций, освоить строение макроскопических и микроскопических структур, освоить гистогенез недифференцированных опухолевых образований.

Вышеперечисленные практические навыки и умения необходимы для лучшего усвоения и визуального дополнения полученных теоретических знаний, что в итоге положительно сказывается на овладении полным объемом информации по курсу и возможности применять полученные знания в научно-практической, исследовательской и лабораторной практике [13-14].

Цель исследования состоит в сравнении результатов усвоения иммуногистохимических методик при использовании классического и инновационного методов обучения и рекомендации использования их в процессе подготовки специалистов.

Для реализации цели нашего исследования в области обучения технике иммуногистохимии были сформированы 2 группы по 5 человек в каждой (опытная и контрольная) из студентов, обучающихся на биологической специальности. Обучение проводилось в течение 5 недель.

В процессе обучения опытной группы применялись современные методы обучения: для разъяснения теоретического материала - лекция визуализация, лекция пресс-конференция, лекция с запланированными ошибками (лекция провокация), практический материал осваивался при помощи методов "круглого стола" и "мозгового штурма".

Результаты исследования

По окончании 5 недельного периода обучения были проанализированы полученные результаты анкетирования студентов. Применение метода анкетирования показало, что студенты из опытной группы лучше оценили качество преподавания предмета. В частности, сравнение среднего арифметического баллов тестирования показало, что у опытной группы оно выше. Высокое значение среднего в опытной группе достигается за счет, более высоких баллов по таким критериям, как: доступность в понимании преподаваемого материала, работа преподавателя, интерес к предмету и развитие практических навыков, а также качество системы контроля знаний. В контрольной группе наблюдается более низкая оценка описанных выше критериев. В приведенной ниже таблице представлены примеры вопросов анкетирования и средние арифметические групп.

Применение метода опроса контрольной и опытной групп также показал, что при проведении обучения с использованием активных методов в опытной группе наблюдалась активная вовлеченность в процесс обучения, отмечалась положительная динамика в понимании и запоминании учебного материала. Студенты отметили принципиальное различие между активными методами и механическим заучиванием. По словам студентов занятия, в таком формате позволяет осознать прикладное значение знаний по очень «виртуальному» и поэтому малопонятному курсу.

В контрольной группе, где обучение проводилось классическим методом, не отмечалась высокая вовлеченность студентов в учебный процесс, также стоит отметить, что подготовка к семинарским занятиям путем механического зазубривания материала показала низкий уровень запоминания и

усвоения информации к концу обучения. Поскольку опрос и анкетирование студентов контрольной и опытной групп являются в некоторой степени субъективной оценкой, которая имеет достаточно слабую статистическую значимость, нами была предпринята попытка провести статистический анализ на наличие различий в эффективности обучения студентов контрольной и опытной групп. Наиболее целесообразно в данной ситуации использование непараметрического критерия U Вилкоксона - Манна – Уитни, поскольку его применение достаточно эффективно при малых выборках, он не требует наличия нормального распределения признаков в выборках, способен работать с ранговыми переменными. На основе ответов еженедельных тестовых заданий мы провели статистический анализ различий двух выборок непараметрическим критерием U Вилкоксона - Манна – Уитни. В результате нами были получены следующие значения для каждой из недель: 1 неделя - $p=0.403$, 2 неделя - $p=0.250$, 3 неделя - $p=0.143$, 4 неделя - $p=0.094$, 5 неделя - $p=0.036$. В целом, наблюдается тенденция сдвига значения вероятности p к статистически значимому. Такое распределение значений p , между двумя выборками от начала обучения к концу согласуется с тем, что процесс обучения является длительным процессом аккумулирования знаний с углублением познания предмета с течением времени. Соответственно различия в эффективности и качестве обучения будут накапливаться с течением времени и достигнут кульминации в заключительном этапе обучения при изучении достаточно сложных тем предмета. Медианы и моды ответов тестовых заданий в целом, согласуются с результатами непараметрического критерия U Вилкоксона - Манна – Уитни, как показано на диаграммах ниже (рисунок 1, 2).

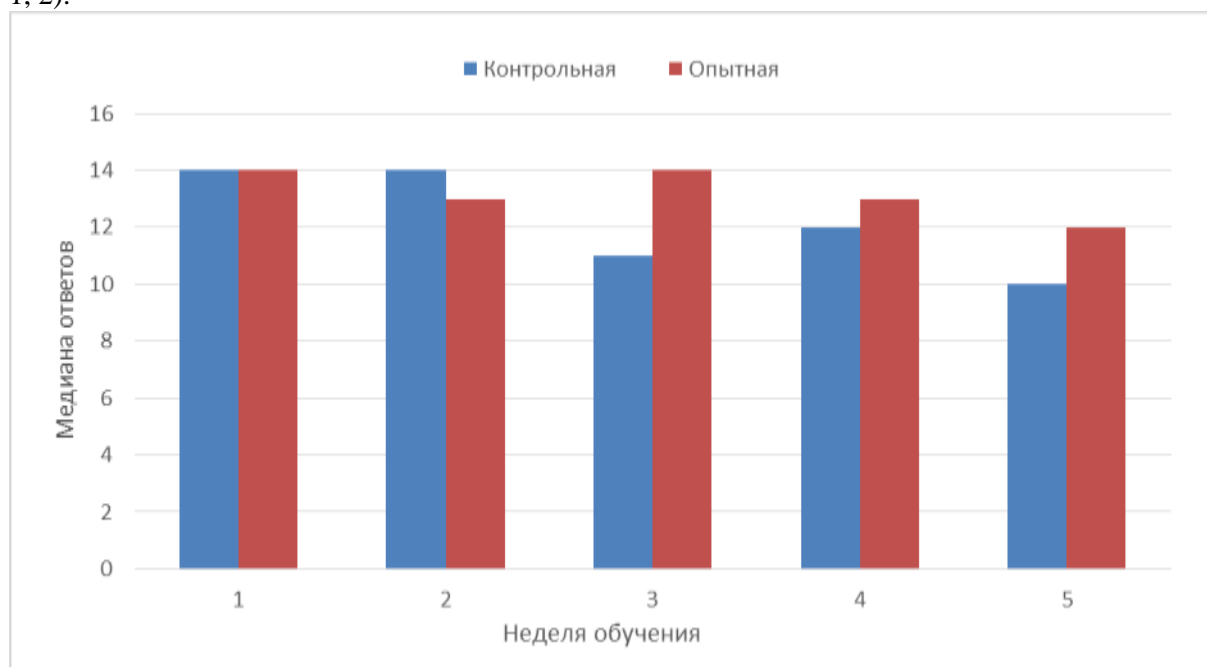

Рисунок 1 – Значение медианы для обеих выборок

Видно, что значения медиан и мод у опытной группы выше, чем у контрольной, при этом разница значений между двумя группами также достигает кульминации к концу обучения. Наблюдаемый спад медиан и мод ответов, начиная с первой недели обучения и заканчивая последней объясняется углублением в тему предмета и повышением сложности занятий, что неизбежно влечет за собой уменьшение количества верных ответов в тестовых заданиях.

На основании результатов полученных при проведении экспериментального обучения методам иммуногистохимии можно сделать следующие выводы:

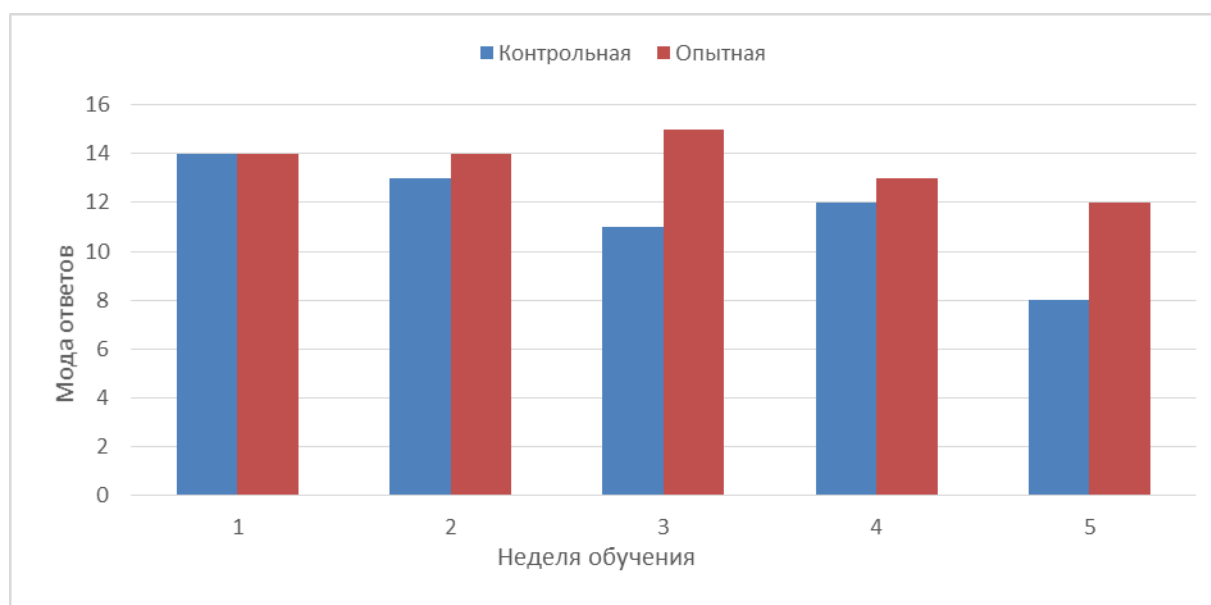

Рисунок 2 – Значение моды для обеих выборок

- Применение активных методов обучения в преподавании курса иммуногистохимии целесообразно, поскольку показало достаточно высокую эффективность в понимании и усвоении материала, а также способствовало развитию у студентов способности разрешать конкретные ситуации в условиях неопределенности, ставить проблемы и самостоятельно искать пути решения.

- Использование метода анкетирования среди студентов позволяет получить обратную связь в цепи преподаватель-студент, т.е. оценить не только качество преподаваемых знаний, но и оценить преподавателю себя в процессе обучения и практики, что дает возможность внести коррективы в программу и содержание учебного курса иммуногистохимии.

- Применение непараметрического критерия U Вилкоксона - Манна – Уитни показало свою эффективность в выявление достоверности статистических различий. Использование данного критерия рекомендуется при проведении исследований по разработке новых программ обучения.

Список литературы

1. Шестакова В.Г., Ганина Е.Б., Гуреева И.В., Елисева Т.И., Некрасова И.Л., Костюничева Н.А. Внедрение современных подходов к обучению «Актуальные вопросы иммуногистохимии». // Материалы IX Всероссийской научной конференции: сб. науч. ст. под ред. В.Л.Быкова, 2013. - С. 125-126.
2. Синичкина, Н. Е. О «девиациях» в новой педагогической действительности высшей школы / Н. Е. Синичкина // Педагогическое пространство вуза: технологии, смыслы, ценности: материалы Всерос. науч.-практ. конф.; под ред. И. Ю. Лапиной, Н. Е. Синичкиной; СПбГАСУ. – СПб., 2012. – С. 264-268.
3. Екишембиева Л.В., «Традиции и инновации в учебном процессе». Алматы, «Қазақ университеті», 2008.
4. Бозиев Р.С., Харисова Л.А. //Педагогика: научно-теоретический журнал /Российская академия образования. - М. - 2006. -№3. - С. 29-39.
5. Краевский Н.В. Педагогика как наука и учебный предмет /Известия Волгоградского гос. Пед. университета.-2003.
6. Ахметова Г.К., Исаева З.А. Педагогика. - Алматы, 2006 г.
7. Селевко, Г.К. Современные образовательные технологии. - М: Народное образование, 1998. - Т. 20. - № 8. - С.18-24.
8. Гриценко Л. И. Теория и практика обучения: интегративный подход. М.: Академия, 2008 - С. 165.
9. Огольцова Е.Г., Хмельницкая О.М., «Формирование активного обучения как средство развития познавательной деятельности студентов» // Развитие качества высшего профессионального образования в современных условиях. Материалы региональной научно - практической Интернет-конференции. – 2009 г. – С. 129-133.
10. Газизова Г. М., «Использование методов интерактивного обучения как фактор успешного овладения студентами профессиональными компетенциями». //Труды МЭЛИ: электронный журнал. – 2008 - №7 – С 8.
11. Герасимова Т. С. Психолого-педагогический минимум для внештатных преподавателей / «Методист». – 2007 год – №2. – С. 38–43
12. Гузев В. В. Методы и организационные формы обучения. – М.: Народное образование, 2001. – С. 70–79.
13. Корнеева Е. Н. Активные методы социально-психологического обучения: Учебное пособие. – Ярославль: ЯГПУ, 2009.
14. Проблемы совершенствования системы качества образования: Материалы научно-практической конференции. Благовещенск, 2005.- т.8. – No 4. - С.182-187.

ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН, КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКЕ И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ

***Annotation.** This article deals with the problems of the emergence and development of social pedagogy as a scientific theory and social practice. Learn more about the methodological and theoretical prerequisites and conditions for the development of social and pedagogical knowledge in Russia, Kazakhstan and China. Attention of the reader is presented to the process of development of social and pedagogical thought in the second half of XX - and the beginning of the XXI century. Also a combination of the modern stage of the development of social pedagogy.*

***Key words:** social pedagogy, Kazakhstan, China, Russia, history of social pedagogy.*

***Аннотация.** Мақалада әлеуметтік педагогиканың ғылыми теория және әлеуметтік тәжірибе ретінде пайда болу және даму жолындағы мәселелері қарастырылған. Қытай, Ресей және Қазақстандағы әлеуметтік педагогикадағы әлеуметтік педагогика білімінің әдіснамалық және теориялық алғышарттарын егжей – тегжейлі біледі. Оқырманның назарына XX ғ. екінші жартысы – XXI ғ. басындағы даму процесінің жолы ұсынылған. Сондай – ақ әлеуметтік педагогиканың қазіргі даму кезеңі көрсетілген.*

***Түйінді сөздер:** әлеуметтік педагогика, Қазақстан, Қытай, Ресей, әлеуметтік педагогика тарихы.*

***Аннотация.** В данной статье рассматриваются проблемы возникновения и развития социальной педагогики как научной теории и социальной практики. Более детально узнает о методологических и теоретических предпосылках и условиях становления социально-педагогического знания в России, в Казахстане и в Китае. Вниманию читателя представлен процесс развития социально-педагогической мысли во второй половине XX – и начало XXI в. Также показан современный этап развития социальной педагогики.*

***Ключевые слова:** социальная педагогика, Казахстан, Китай, Россия, история социальной педагогики.*

Любая область науки не возникает из ничего, а образует последовательно наращиваемую цепь идей, взглядов, теорий, отражающих значимый социальный опыт, накопленный не одним поколением социально активных личностей и социальных групп, в последующем на каждом из этапов исторического развития превращающийся в стройное учение, адекватное требованиям времени и особенностям конкретной эпохи. Такой же путь развития мы наблюдаем и у социальной педагогики: сложный, тернистый, зигзагообразный, не всегда поступательно-прямолинейный, а нередко и отличный от первоначально заданной траектории.

Социальная педагогика выделилась из педагогики сравнительно недавно. Да и сама педагогика оформилась в самостоятельную научную область только в XVII в. Связано это событие с именем выдающегося чешского педагога Яна Амоса Коменского и его гениальным произведением "Великая дидактика", в котором был определен предмет исследования этой науки.

Вместе с тем история социальной педагогики уходит своими корнями в глубокую древность, потому что, не будучи самостоятельной наукой, педагогика на протяжении многих веков развивалась в рамках философии, которая с давних времен была известна как наука, занимающаяся исследованием проблем роли и места человека в мире, смысла жизни, значения культуры и религии в нравственном становлении личности и т.п.

Поэтому не случайно ученые, занимающиеся исследованием истории социальной педагогики, находят ее истоки и предпосылки в произведениях великих мыслителей философии, в трактатах классиков педагогики всех времен и народов, в широкой палитре опыта народной педагогики. И сегодня одни авторы изучают проблемы социальной педагогики с позиций социальной философии, социологии, другие – с позиций народной педагогики, а третьи – с позиций практики социальной работы [1].

Рассмотрим этапы развития социальной педагогики в таких странах как Казахстан, Россия и Китай в период с конца 20 и до начало 21 века.

На рубеже XX–XXI вв. ценность и значимость социальной педагогики определяется «с одной стороны, обще социальной потребностью гуманизации отношений изменившейся личности и динамично развивающегося социума, общества; с другой – универсальной значимостью социально-педагогических знаний в научном обеспечении развития всех сфер социальной практики, и в первую очередь – деятельности учреждений социальной сферы, системы социальных служб с разветвленной функциональной инфраструктурой и многоплановым корпусом специалистов» [2].

Если обратиться к вопросу о становлении социальной педагогики как учебной дисциплины, нужно сказать, что в представленных периодизациях содержится вывод о том, что социальная педагогика как учебная дисциплина активно стала развиваться в 90-х годах прошлого столетия, в связи с введением такой специальности на разных уровнях профессионального образования. В период введения

специальности «социальный педагог» появляются разнообразные учебные пособия по социальной педагогике, рекомендации к проведению занятий, программы курсовой профессиональной подготовки социальных работников (педагогов), учебные программы по социальной педагогике для подготовки кадров по другим специальностям.

Вопрос о создании специальности «социальная педагогика» поднимался еще в период СССР. 1990 году Государственный комитет СССР по народному образованию издал приказ «Об открытии специальности «социальная педагогика», в котором указывалось, что необходимо «в целях подготовки специалистов, способных вести воспитательную работу с детьми и взрослым населением в социально-культурной сфере, открыть новые специальности «социальная педагогика» для высших и средне-специальных учебных заведений» [3].

Однако уже в самой России в 1994 году была утверждена специальность «социальная педагогика» в рамках среднего профессионального образования. В 1995 году был принят государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования по подготовке социальных педагогов. Государственный образовательный стандарт среднего профессионального образования был утвержден в 1997 году. Затем в 2000 и 2005 годах принимаются государственные образовательные стандарты высшего и среднего профессионального образования, по которым проводилась подготовка социальных педагогов в средних и высших профессиональных учебных заведениях. Для подготовки специалистов за прошедшие годы были изданы многочисленные учебники, учебные пособия, методические рекомендации, словари и другая учебная литература, обеспечивающие профессиональную подготовку социальных педагогов [5].

За прошедший период времени активно развиваются и научные исследования в области социальной педагогики. По исследованию И. А. Липского, только на 2008 г. защищено более 1600 кандидатских и докторских диссертаций по проблемам социальной педагогики [4].

Также на сегодняшний день в России планируется внести некоторые коррективы в Федеральный государственный образовательный стандарт высшего профессионального образования, появятся учебные пособия, учитывающие специфику деятельности бакалавра на практике и другие материалы, т. е. предстоит большая работа ведущих специалистов в области социальной педагогики, связанная с корректировкой как социально-педагогической деятельности бакалавров, так и теории социальной педагогики. Рассмотрим этапы развития социальной педагогики в Казахстане.

В Казахстане в 1991 вводится социальная деятельность педагога. Главная задача, которой заключалась в том, чтобы поднять уровень социальных значим до уровня промышленных возможностей. Далее Директором Республиканского учебно-методического по социальной работе и социальной педагогике центра с 1992г. по 1998г., способствовала открытию в 18 вузах Казахстана специальности «Социальная работа», «Социальная педагогика». Автор более 60 научных трудов, в том числе учебно-методические пособия по «Социальная психология», «В помощь куратору», которые используются преподавателями вуза и колледжей в сквозной программе подготовки социальных работников и социальных педагогов. По результатам внутривузовского конкурса получила звание «Лучший преподаватель вуза» и «Лучший куратор»[6].

Сейчас в Казахстане социальные педагоги проводят свою деятельность в образовательных учреждениях, адаптируя детей ко взрослой жизни; поддерживая их в любых ситуациях; развивая каждого как полноправного гражданина, личности; проводя исследовательско-коррекционную работу с целью исправления ошибок. Это не просто профессия общественного статуса, но и работа, связанная с людьми и их психическими функциями, общением, учебной, досуговой занятости, влиянием на их судьбы и многие другие вещи, которые отличают их. Социальный педагог будет таким же специалистом масштабного плана, как и специалист в области медицины, ведь нужно уметь найти причину и первоисточники, а не слепо бороться с «глобальной эпидемией»

Проводя сравнительный анализ истории развития социальной педагогики России и Казахстана, можно сказать, что развитие социальной педагогики в СССР повлияло на ее дальнейшее развитие как в России, так и в Казахстане. Опорный период возникновения и развития социальной педагогики в данных странах одинаково приходится на конец 20 века. Более того, как и для Казахстана, так и для России источником развития социальной педагогики становятся труды таких ученых как В. Г. Бочаровой, И. А. Липского, Л. Е. Никитиной, М. А. Галагузовой, Л. В. Мардахаева, А. В. Мудрика, Г. Н. Филонова и других ученых.

Теперь рассмотрим этапы становления социальной педагогики в Китайской Народной Республике. После провозглашения Китайской Народной Республики (1949 г.) её правительство провело ряд реформ в интересах создания единой системы образования. Перед страной стояли сложные социальные задачи: ликвидация неграмотности, создание и расширение новой сети учебных заведений всех уров-

ней и типов, обеспечение народного хозяйства национальными кадрами, особенно научно-техническими специалистами и педагогами. В течение 1950 — 1951 гг. состоялось семь всекитайских совещаний, на которых был выработан общий курс (в том числе и развитие социальной педагогики), определены конкретные задачи по стабилизации положения в системе начального и среднего образования и мероприятия по вовлечению в школы детей рабочих и крестьян [7].

В данном случае мы видим, что в Китае впервые вопрос о развитии социальной педагогики поднимался в середине 20 века, гораздо раньше, чем в России и в Казахстане. Уже в 1971 году в высших учебных заведениях Китайской Народной Республики появляется специальность «Социальная деятельность и педагогика». Однако данная специальность появляется лишь в некоторых вузах Китая в связи с нехваткой преподавательского состава.

В конце 1970-х гг. некоторые положения Мао Цзэдуна об образовании и воспитании подрастающего поколения были пересмотрены, а педагогическая наука восстановлена. В 1978 г. Возобновил работу Центральный научно-исследовательский институт педагогики в Пекине, а также аналогичные НИИ в ряде провинций и в крупных городах. В конце 1970-х гг. создана Национальная педагогическая ассоциация, в состав которой вошли научные общества педагогики, истории педагогики, сравнительной педагогики, дошкольного воспитания, преподавания китайского языка в школе, преподавания иностранных языков. В 1983 г. был организован Комитет по координации социально-педагогических исследований. К концу 1980-х гг. в КНР действовало более 30 научных учреждений в области педагогики, социологии и народного образования. Стали выпускаться периодические педагогические издания, книги, монографии; журналы «Цзяюйяньцзю» («Педагогические исследования»), «Жэньминьцзяюй» («Народное образование») и «Вайгоцзяюй» («Зарубежная социальная педагогика»), а также «Чжунгоцзяюйбао» («Китайская педагогическая газета») и др. [7].

Далее в 1985 году в Педагогическом университете в городе Пекин появляется специальность «Socially pedagogical science» в переводе «Социально-педагогическая наука», на факультете социальных наук. В последующем идет развитие данной специальности и в других высших заведениях КНР. В период с 1993 в системе образования КНР идет процесс модернизации, в ходе которого уделяется особое внимание социально значимым специальностям. Таким образом, во многих университетах появляется специальности как «Социальная педагогика», «Наука социальной медицины», «Социальная работа» и т.д. На сегодняшний день «Социальная педагогика» в Китае является достаточно распространенной и устоявшейся дисциплиной [8].

В заключение хотелось бы сказать, что в КНР по сравнению с Казахстаном и Россией развитие социальной педагогики началось на несколько десятков лет раньше, что позволило КНР на сегодня иметь уже устоявшуюся базу социальной педагогики в высших учебных заведениях. Однако также наблюдается разница в развитие социальной педагогики в начальных и средних учебных заведениях. В образовательных программах России и Казахстана предусмотрен вопрос социальной адаптации учащихся, в то время как в КНР этого нет. Настоящий период, на наш взгляд, характеризуется государственным уровнем решения проблемы, созданием целостной системы социальных служб, введением должности «социальный педагог» в образовательных учреждениях, профессиональной подготовкой кадров социальной сферы. Содержание подготовки кадров социальной сферы обуславливается в общем плане целевым назначением: подготовка специалиста-исследователя, подготовка специалиста социальной сферы – практического работника, подготовка научно-педагогических кадров для собственного образовательного комплекса.

Список литературы

1. Статья «Исторические предпосылки развития современного понимания социального воспитания в социальной педагогике», ссылка https://studme.org/1098120528594/pedagogika/sotsialnoe_vospitanie#573 Дата обращения март 2016
2. Социальная педагогика: монография / под ред. В. Г. Бочаровой. – М.: ВЛАДОС, 2004. – 368 с.
3. Социальный педагог: документы, программно-методические материалы для педагогических учебных заведений : В 2-х ч. Ч. 1. М., 1991.
4. Липский И. А., Липский С. И. Социальная педагогика: диссертационные исследования 1971-2007 : научно-информационное пособие для докторантов, аспирантов и соискателей ученых степеней. М., 2008.
5. Социальная педагогика : учеб. пособие для студ. вузов / под ред. В. А. Никитина. М. : Владос, 2000.
6. Статья «Особенности социальной педагогики в Казахстане» ссылка <https://prezi.com/tdei82eyt9os/presentation/> Дата обращения 11 декабря 2015 года.
7. ЧжуСяомань. Реформа содержания образования в Китае // Педагогика. 2005. № 1. С. 67–74.
8. КэминХао, КэюнЦай. Развитие и реформа высшего образования в Китае. М.: [Б. и.], 1989. 43с.

Kopzhasarova Umit Ibzhanova

candidate of pedagogical sciences, Associate Professor, Department of English language and linguodidactics, Ye.A. Buketov Karaganda State University, E-mail: umit-55-hope@mail.ru

Mustafina Aigerim Sagadatovna

1 year Ph.D student, Department of English language and linguodidactics
Ye.A. Buketov Karaganda State University, E-mail: aigerim84kz@gmail.com

BUSINESS GAMES AS THE MEANS OF DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE PROFESSIONAL COMMUNICATIVE SKILLS OF LEGAL SPECIALTY STUDENTS

***Түйіндемe:** Аталмыш мақала заңгер мамандықтар студенттерін кәсіби-бағытталған ағылшын тілін оқыту мәселесіне арналған. Авторлар студенттердің бойында шетел тілі кәсіби құзыреттерін қалыптастыруға және олардың құрылымдық компоненттерінің ерекшеліктеріне назар аударады. Заңгер студенттерінің шетел тіліндегі кәсіби құзыреттілігін дамытуда тиімді тәсіл ретінде кәсіби шетел тілі сабақтарындағы іскерлік технологиясы қарастырылады. Авторлар құқықтық мамандықтар студенттердің кәсіби шетел тілі сабақтарында іскерлік ойындарды ұйымдастыру мен өткізу ерекшеліктерін келтіреді.*

***Резюме:** В статье поднимается проблема обучения профессионально-ориентированному английскому языку студентов юридических специальностей; акцентируется внимание на содержание и структурные компоненты иноязычной профессиональной компетенции студентов-юристов. Технология деловой игры на занятиях по профессиональному иностранному языку рассматривается как одно из эффективных средств развития иноязычной профессиональной компетенции. Авторы раскрывают особенности организации и проведения деловых игр на занятиях по профессиональному иностранному языку у студентов юридических специальностей.*

***Summary:** The article deals with the peculiarities of teaching professional English to the students of law specialties. On the base of analysis of scientific literature the authors reveal the structure, the content and components of foreign language professional competence. They consider that the use of business games at English classes is one of the effective techniques in the development of foreign language professional competence of legal specialty students. The ways of organizing and conducting of business games with law students at English classes are shown.*

Globalization processes, social-economical and political changes taking place in the world community; strengthening of cultural, economic, diplomatic relations between the countries expanded the opportunities for international contacts and exchanges of specialists of various professions. This causes and increases the demand for learning and knowing foreign languages. The formation of a foreign language professional communicative competence has become an integral part of the training of highly qualified specialists who are able to adapt to rapidly changing conditions of life. The knowledge of a foreign language, development of a foreign language professional competence plays an essential role in the preparation of competitive specialists and it is a guarantee of their successful professional activity in the international labor market. The main professional activity of the bachelor of law is the defense, guaranteeing the legitimate rights and interests of the state, as well as individuals and legal entities arising in the legal sphere. Specificity of the legal profession is the lawyer's realization of his special knowledge by using it in the process of solving legal problems. It determines the content of the work of a lawyer, his entire professional career. The basis of lawyer's professionalism is his proper education. In order to become an expert in jurisprudence, it is necessary to study the law and legislation. In addition to basic legal knowledge, a professional lawyer must have a set of specific skills, he should be able to realize his knowledge in practice. As it is known, among all professional skills of a lawyer, communication skills, social skills - the ability to listen, speak, convince, argue, negotiate, coordinate own actions with the actions of partners are of major significance. For lawyers, working on international level, profound knowledge of a foreign language plays an essential role. Mastering a foreign-language communication even to a limited extent is a multilayered, multi-dimensional process; and communicative competence as a desired result of learning is a complicated and multicomponent phenomenon. The main goal of teaching and learning English as a professional foreign language at law faculties of non-linguistic universities is the formation and development of Foreign Language Professional Communicative Competence (FLPCC). Prerequisite for the successful teaching of professional English at the educational level of the baccalaureate is the mastery of the English language at the level of the program of the general secondary school, as well as knowledge of basic legal disciplines in mother language.

Therefore, within the "Jurisprudence" specialty in order to perform professional duties at the international level, the ultimate goal of education is not only sufficient level of knowledge of legal norms, arising in the sphere of regulation and functioning of the state, non-state institutions, state bodies of the Republic of Kazakhstan, but also a sufficient level of FLPCC, allowing future lawyers to carry out intercultural professional interaction, cross-cultural professional activity in Kazakhstan and abroad [1].

Under the term Foreign Language Professional Communicative Competence, we mean the ability of a future graduate of a law school to interact as a linguistic personality in a professional oriented situation of communication with specialists from other countries, and his readiness to carry out intercultural professional dialogue in a multicultural space in conditions of international mobility and integration.

For lawyers, working in international sphere, the formation and development of FLPCCC presupposes the formation and development of the following types of competencies:

- linguistic competence, involving knowledge of lexical units and grammatical rules that transform lexical units into meaningful utterances, as well as the ability to apply these rules in the process of expressing and perceiving judgments in oral and written forms;

- speech competence is a knowledge of rules of speech behavior, the choice of language forms and means and their use, depending on the goals, the situation of communication and the social status of participants in the process of socio-cultural and professional communication;

- discourse competence allows to establish contextual meaning of a coherent text and logically construct statements in the process of communication;

- strategic competence implies the ability to use adequate communication situations, verbal and non-verbal communication strategies for effective intercultural, professional oriented communication due to a shortage of linguistic resources;

- socio-cultural competence is characterized as the ability of communicants to adequately perceive, understand and evaluate the achievements of culture and science of other people in the process of intercultural, professional oriented communication.

- social (pragmatic) competence is the ability of a linguistic personality to choose an adequate way of communicating depending on the conditions and goals of a particular communication situation, construct utterances in accordance with communicative intent of participants in communication.

- linguo-professional (subject matter, special) competence - is the ability to perceive and generate texts in a specific sphere of special subject activity, the ability to communicate in foreign language using special vocabulary, language cliché for special purposes, analyze, think critically, present a textual material on professional oriented issues.

- Socio-political competence is the ability to navigate in the linguistic multicultural space taking into account the norms of civil law [2:98], [3].

The structure of FLPCCC also includes intercultural communicative competence, which we understand as the ability to interact with the representatives of other cultures, taking into account national values, norms and perceptions, create a positive attitude for communicants, choose communicatively relevant and expedient ways of verbal and nonverbal behavior, using knowledge of the science and culture of other people within the polylogue of cultures, while not losing one's own national identification.

Intercultural communicative competence should be considered as an indispensable component of the FLPCCC of law faculty student in order to ensure effective socio-cultural and professional adaptation and competitiveness of a future university graduate at the international level.

Therefore, the development of a FLPCCC of a law faculty students is considered as a necessary component in the structure of the integrative characteristic of the professional competence of a specialist, which allows to carry out communication with representatives of other cultures at the international level and implies a formation of intercultural communicative competence at a certain level. Since the formation of a FLPCCC of students is effectively developed at the educational level of the baccalaureate, it is necessary to consider the specifics of the development of this competence in the context of the language professional oriented training of students.

The study of the course «Foreign language for specific purposes» (ESP-English for specific purposes) in the content of language vocational-oriented training of students is considered as an actual and effective basis for further foreign language professional activity of law faculty graduates.

In the framework of the course «Foreign language for specific purposes» at the educational level of baccalaureate, a higher school trains students for the active use of a foreign language in future professional work, which determines its goals, as well as the tasks of the teacher and students. Foreign language programs for non-linguistic specialties of higher educational institutions set certain requirements in training students for foreign language communication in oral and written forms at different levels of education. This presupposes such a level of formation of FLPCCC at the baccalaureate level which could enable students:

- to read the original literature on the specialty for obtaining the necessary information;

- to take part in professional-oriented communication in a foreign language at a sufficient level envisaged by the program

On the educational level of baccalaureate students are trained to actively use a foreign language in their further profession-oriented activities, at this level foreign language is one of the means of further development of foreign language professional communicative competence of future specialists. Students, having sufficiently high professional motivation, apply foreign language text not only when preparing for foreign language lessons, but also while using foreign language material from journals, patents, monographs, texts on the Internet, in the process of working on course work. In this case, professional tasks are solved in conditions of close connection with educational activity in a foreign language and special subjects. Taking into account interdisciplinary ties, work with a special legal text is a promising form of foreign-language profes-

sional- oriented training of students, as it models the subject and social content of the of graduates' future profession. One of the ways of development of law students' foreign language professional communicative skills is a business game.

What is the role of a business game in the development of FLPC of future lawyers? Business games, used at foreign language classes, being an element of communicative and socio-cultural approaches to teaching professional English, presuppose a professional orientation, and therefore create opportunities for real intercultural, professional-oriented communication. The technology of the game as one of the actively used modern technologies in the process of teaching and learning English at schools and universities can and should be effectively applied for improvement of professional communicative skills, as it creates conditions close for real professional communication.

Business games motivate students' desire and focuses on the listeners' interest on the teaching material. It performs educational, developing, communicative, diagnostic, relaxation functions within education process. The game form of learning is primarily a group activity.

Vygotsky L.S, Platov V.Ya., El'konin D.B. and others argued that the business game acts as a pedagogical tool and an active form of instruction [4], [5], [6]. In the works of Abramova G.S, Stepanovich V.A, Kuleshova I.V, Alapieva V.G. business game is considered both as a form and a method of teaching students is in which the subject and social aspects of the content of professional activity are modeled. Active learning is the first step to curiosity [7], [8]. The idea of considering a business game as a means of developing not only professional skills, but also professional creative thinking, during which students acquire the ability to analyze specific situations and solve new problems for themselves is seen in the works of Khrutsky E.A [9].

According to N.I Gez, the business game is "a model of interaction between partners of communication in the context of imitative conditions for future professional activity, in the course of which the participants of the game develop and improve professional-oriented skills" [10:21].

As the above analysis show, there is no consensus on the essence of this concept; however, researchers agree that business games are a modeling of the future profession of students.

Business games can be used at practical classes for consolidation of language and speech material in the framework of legal thematics, as well as to improve foreign language communicative skills of law students in modelled situations in which they reflect, analyze the level of acquired and studied theoretical knowledge, legal terminology in a foreign language in the process of their use in situations of professional communication. Business games at professional foreign language classes can be conducted in the following situations:

1. US specialists attend a seminar of Kazakhstani law students on the topic "Branches of Law in the Republic of Kazakhstan"; Round table on the theme "Main rights of citizens of Kazakhstan Republic"; Talks on the topics "Constitution and its principles in the Republic of Kazakhstan and USA", "President of the Republic of Kazakhstan (USA)", "Power and function of Presidents of the Republic of Kazakhstan and USA", "Judicial bodies of the Republic of Kazakhstan and USA" and etc. It should be noted that the proposed communicative situations focus on the consideration of legal problems of the Republic of Kazakhstan and the United States. The choice of legal topics for a business game is not accidental, as it allows to create optimal conditions for the development of skills to use professional knowledge on the bases of US law, acquired at the English language classes; knowledge of legal terminology in situations of communication on the legal problems of one's own country; do comparative analysis of the legal realities of the country of the studied language and one's own country, as well as express own opinion / judgment on the investigated legal problems.

It is also important that in the process of such communication, students use not only the linguistic and speech skills, developed at English classes; but also the professional knowledge gained at classes in special disciplines in their native language, which in turn fosters the formation of a professional (law) competence.

The value of business communication on legal issues lies in the fact that it creates natural conditions for a communicative process that is adequately approximated to real intercultural communication in the specialty, contributing to the development of sociocultural and compensatory competencies. The wide use of role-playing situations at foreign language classes plays a motivating role and is a great incentive for improving students' professional English language level.

In the process of these imaginary meetings, students construct their own model of behavior in professional situations, according to their level of professional and language competence. They try to solve professional problems in English in conditions of unprepared spontaneous speech, learn to argue and defend their position, analyze and reflect their foreign language speech activity [11]. The main goal of the business game is a modelling of a certain managing, economic, psychological, pedagogical situation, and formulating the ability to analyze and make optimal decisions. It is very important that the student in this process is not a static person, but an active doer and a creator of a new solid knowledge. And the teacher is given an excellent opportunity for unlimited creativity and the realization of pedagogical skills [12: 88].

Alleged participants in the communication are the two sides - "students from Kazakhstan" and "law students, specialists from the United States" should pay attention not only to the essence of the material presented and the language tools used, but also to monitor compliance with the rules of business etiquette. Business communication becomes a criterion for students to assess their knowledge; students are really aware how fluent is their English and what prevents them from successful communication.

Let's consider the conducting of a business game at a seminar on the topic "Constitutional bodies of Kazakhstan Republic". The game is held at the final stage of the study of the topic with the aim of consolidating studied educational material and improving professional communication skills. Conditions of the game: a group of students is divided into two subgroups: 1st subgroup - imaginary American law students and specialists in the field of law of the USA; The second subgroup is Kazakh students of the Faculty of Law.

Organization moment: 7-10 minutes are reserved for the preparation for the meeting. The 1st subgroup prepares questions for the guests from Kazakhstan on the stated topic; The 2nd sub-group outlines the goal, the tasks of their speech, develops a plan for the disclosure of the topic, distributes the roles, determines the problems and relevance of the material presented, uses graphic images and drawings as visual material. A teacher performs the function of a link between the two sides involved in the game, unobtrusively directing the communication process in the right direction. He acts as an American professor, who presents to American students guests from the Faculty of Law from the Republic of Kazakhstan. Acting as an American professor, the teacher notes the relevance and importance of the issue under discussion, giving an opportunity to Kazakhstan students to make a speech on the subject of the problem under consideration. Students from the Republic of Kazakhstan talk about the constitutional bodies of the Republic of Kazakhstan.

At the end of the speech American students ask questions. Questions can be different, both of a comparative character, and also critically meaningful, inducing a polemic and dispute.

Conclusion: In the process of situational business communication at foreign language classes, personal-activity and contextual approaches to teaching professional English are realized, suggesting the modelling of the situation of the future professional communication on the chosen specialty. The specificity of this form of business communication is not only in the fact that students are harmoniously "fit" into their role and build their behavior according to the role, but also the fact that they invisibly transform from the pre-planned preparation to the presentation of information, from prepared speech to spontaneous form of communication. This type of unprepared foreign-language communication at English classes, which is close to real situations of professional communication, creates conditions for students to develop professional thinking. The task of a teacher in the business game, besides controlling students' acquisition and memorization of foreign language legal terminology is students' improvement of their foreign language skills, activation of their thinking activities, aimed at critical rethinking of the discussed problem, during which they perfect professional speech. The teacher should skillfully coordinate the communication process, neither dominating, nor correcting mistakes, but by creating conditions for mutual trust and psychological comfort, where everyone has the right to express his own opinion.

Summarizing the above mentioned, we emphasize the effectiveness of using business games at English classes aimed at the development of foreign language professional communicative skills of law students and disclosing their creativity and cognitive independence.

References:

1. *State General Education Standard of Higher Education of the Republic of Kazakhstan on the specialty "Jurisprudence"*
2. Safonov V.V. *Study of languages of international communication in the context of dialogue of cultures and civilizations: Voronezh: Istoki, 1996, 237 p.*
3. Bim I.L. *Goals of foreign language teaching within the basic course: Bim IL // Foreign languages at school, 1995, №5.*
4. Vygotsky, L.S. *The game and its role in the psychological development of a child. Questions of psychology: 1996, №6.*
5. Platov V.Y. *Business games: development, organization and conducting: Textbook, Moscow: Profizdat, 1991, 156 p.*
6. Elkonin D.B. *Game psychology: Moscow: Vldos, 1999, 360 p.*
7. Abramova, G.S., Stepanovich V.A. *Business games: theory and organization: Ekaterinburg: Business Book, 1999, 192p.*
8. Alapyeva V.G. *Methodical recommendations to the organization of educational and business games: Ekaterinburg: Business Book, 1999, 120 p.*
9. Khrutsky E.A. *Organization and conducting of business games: Moscow, Higher school, 1991, 320 p.*
10. Gez N.I. *Psychology of exercises in organization teaching listening: Foreign languages at school. 1998, №6*
11. Sharonov SA *Business Game: Manual: Moscow: RYDN, 2004, 166 p.*
12. Mahmutova Zh.S // *Interactive learning as a means of development of professional training of specialists in higher education institutions: «Innova - 2015»: materials of scientific-practical conference – Kostanai: A. Baitursynov Kostanai state university, 2015.-136 p.*

Галиев Т.Т.

д.п.н., профессор Кафедры профессионального образования
e-mail:galiev.45@mail.ru

Есекешова М.Д.

к.п.н., доцент, заведующий кафедрой профессионального образования
e-mail:maral-astana@mail.ru

Бекбаева Ж.С.

студент PhD, 1 курса Специальности 5B012000 «Профессиональное обучение»

Email: zhan2710@mail.ru

Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина.

ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА ОСНОВЕ СИСТЕМНОГО ПОДХОДА

Түйін: Мақалада жүйелік тәсіл негізінде сыни ойлауды қалыптастыру мәселесі қарастырылады. Жүйелік тәсілдің әдістері зерттелетін объектілерді тұтас түсінуді қамтамасыз етеді. Сыни ойлау, жүйелік және креативті ойлаумен тығыз байланысты. Сыни тұрғыдан ойлаудың қалыптасуы зияткерлік пен шығармашылық қабілеттердің қалыптасуына үлес қосатындығы анықталған.

Түйінді сөздер: сыни ойлау, жүйелік тәсіл, жүйелік ойлау, жүйелік тәсілдің әдістері, объектіні жүйелік зерттеу.

Резюме: В работе рассмотрен вопрос формирования критического мышления на основе системного подхода. Методы системного подхода обеспечивают целостное понимание исследуемых объектов. Критическое мышление тесно взаимосвязано с системным и творческим мышлением. Определено, что формирование критического мышления способствует формированию интеллектуальных и творческих способностей.

Ключевые слова: критическое мышление, системный подход, системное мышление, методы системного подхода, системное изучение объекта.

Summary: In the article is considered the question of formation of critical thinking on the basis of the system approach. Methods of the system approach provide a holistic understanding of the objects of study. Critical thinking is closely interrelated with system and creative thinking. It is determined that the formation of critical thinking contributes to the formation of intellectual and creative abilities of students.

Key words: critical thinking, system approach, system thinking, system approach methods, system study of the object.

На современном этапе одной из важных задач системы образования является формирование критического мышления обучающихся. В педагогической литературе широко рекомендуются технологии формирования критического мышления, однако в системе высшего образования, как показывают наши исследования, все же недостаточно обеспечивают их ожидаемую эффективность. Более того, они не обуславливают целостной системы совершенствования мышления человека, а представляют собой некоторые аспекты данного процесса. В ходе исследования, выделяем ряд существенных характеристик критического мышления, принципов и процедур его оформления.

Для целостного познания и воплощения процесса формирования критического мышления необходим системный подход, который, кроме всего прочего, способствует повышению эффективности управления и, ценнее всего, самоуправления этим процессом для человека.

В данной работе представлены некоторые теоретико-методологические аспекты реализации системного подхода для формирования взаимосвязанной совокупности системного и критического мышления.

Некоторые исследователи объединяют понятия «критическое мышление», «аналитическое мышление», «логическое мышление» и т.д. [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7]. С этим можно согласиться, вспомнив этимологию слова «критика» (от греческого *kritike* – «оценка, разбор, обсуждение»), «критический» – «делающий оценку, разбор» [2].

Исследования и эксперименты проведены авторами на базе научно-исследовательского центра опережающей подготовки специалистов при Казахском агротехническом университете им. С.Сейфуллина (Казахстан, г. Астана) [8]. При этом мы придерживаемся мнения о том, что изучение целого без изучения его частей также невозможно, как изучение частей без понимания, учета и изучения того целого, к которому они относятся. Это в равной степени относится к критическому мышлению.

Критическое мышление – это использование таких когнитивных навыков и стратегий, которые увеличивают вероятность получения желаемого результата, отличающегося взвешенностью, логичностью и целенаправленностью. Другое определение – направленное мышление [1].

Е.С.Рапацевич считает, что критическое мышление это способность анализировать информацию с позиций логики и находить противоречия в ней, уметь выносить обоснованные суждения, решения и применять полученные результаты, как к стандартным, так и к нестандартным ситуациям, вопросам и проблемам [9].

Исходя из определений критического мышления, необходимо отметить что это необходимый элемент любой мыслительной деятельности, в частности при принятии решения, оценка и анализ результатов деятельности.

В наших исследованиях для экспериментального формирования критического мышления нами использовались рекомендуемые приемы и стратегии. При этом мы отметили отсутствие достаточно четких критериев и признаков критического мышления. В большинстве случаев выявлялась слабо структурированная совокупность признаков критического, логического, аналитического и творческого мышления.

Системный подход, а вернее его методы позволяют изменить ситуацию и существенно преобразовать процессы формирования критического мышления. Обращаем внимание на то, что практически все виды предлагаемых деятельностей и действий несут в себе критическое осмысление информации. При этом знания субъекта имеют более конструктивный характер [8]. Реализация системного подхода в деятельности обучающихся способствует формированию умений и навыков системного, критического и иных актуальных способов мышления. В данном случае под системным мышлением мы понимаем опосредованное и обобщенное на основе принципа системности отражение окружающей действительности, связанное с реализацией системного подхода в познавательной, теоретической, практической и иной деятельности людей.

Критическое, системное, логическое и творческое мышление осуществляются в процессе познания одних и тех же объектов окружающей действительности. В этой связи в одном процессе познания трудно провести какую-то четкую грань между этими способами мышления, т.к. все они в определенной степени находят свое отражение в каждом из названных, используя при этом некоторые общие принципы, приемы и методы изучения конкретных объектов.

Одним из общих принципов исследования какого-либо объекта – это целостный подход, отражающий стремление к его целостному познанию, изучению с разных сторон, с учетом различных факторов и условий. Особая роль в этом принадлежит системному подходу, в процессе реализации которого находят свое отражение не только системное, но и критическое мышление. Сочетание эти способов мышления в едином процессе познания мы называем системно-критическим мышлением.

Следуя системным представлениям субъект познания, по мнению авторов работы [10], должен мысленно видеть объект в трех аспектах: как нечто целое (систему); как часть более общей системы (надсистемы); как совокупность составляющих объект его компонентов (подсистемы). В процессе критического мышления, а вернее критического анализа, как показали наши исследования, имеет место только третий выше упомянутый аспект.

Важным моментом системного подхода является разработка методов, посредством которых осуществляется его реализация на практике. Для целостного познания изучаемых объектов нами использовались следующие специально разработанные для этого методы и процедуры:

1 Изучение (исследование) объекта как определенной целостности. (под объектом в широком смысле понимается субъект, информация, предмет, явление, процесс и т.д.). Например, учебный материал или иная используемая в учебном процессе информация рассматривается как некая информационная система:

А. Изучение объекта (учебного материала) в его исходном (т.е. в таком, каким его представляет автор) состоянии с обязательной оценкой, корректировкой, мониторингом всех основных осуществляемых действий субъекта. Управление этим процессом со стороны преподавателя совмещается с формированием умений и навыков самоуправления обучающихся в осуществляемой деятельности. Подобное изучение объекта мы условно называем изучением «статического» состояния рассматриваемого объекта;

-знакомство обучающихся с теорией и практикой анализа как метода познания;

-анализ и моделирование рассматриваемого объекта (например, информации, а также включенных в нее объектов) с целью определения его состава – деление общего (объекта) на части и изучение каждой части в отдельности, но с учетом того, частью чего они является (движение от общего к частному, дедукция);

-формирование в процессе изучения (анализа) объекта умений и навыков структурирования информации о нем, как важной составляющей общей культуры обращения с информацией;

-получение в процессе анализа целого и его частей соответствующих знаний с интенсивным закреплением их на практических занятиях;

-формирование умений, навыков и опыта анализа информации и таким образом – важной составляющей не только системного и критического, но и любого иного мышления, одной из ключевых компонентов информационной культуры человека;

-формирование умений и навыков расширенного анализа (за счет межпредметных связей и связей с окружающей средой), выходящего за рамки изучаемого объекта, но существенно расширяющих и углубляющих знания о нем;

-формирование представлений субъекта обучения об изучаемом объекте как некоей целостности, формирование ориентировочной основы действий субъекта по «разворачиванию» информации, относящейся к рассматриваемому объекту. Например, в процессе анализа абзацев какого-либо параграфа учебника (или параграфа какой-то главы, глав какого-то учебника и т.д.), необходимо осуществлять критический анализ соответствия содержания того или иного абзаца (параграфа, главы) названию соответствующего параграфа (главы, учебника).

2. Изучение объекта (учебного материала) в измененных условиях и с учетом воздействия на него влияющих факторов – изучение объекта в условиях внешней среды для выявления его условно «динамического» состояния:

-расширенный анализ объекта с целью выявления и анализа его особенностей и характеристик в измененных условиях;

-установление и изучение «внешних» связей объекта и его компонентов с окружающей средой;

-разностороннее изучение объекта с использованием предлагаемых системных методов, в том числе метода системного структурирования, изучения и «свернутого» представления информации о рассматриваемом объекте, межпредметных и внешних связей;

-синтез и обобщение выявленной информации;

-разработка более или менее полной концептуальной модели системы изучаемого объекта в его условно «динамическом» состоянии – свернутой формы представления его разносторонне изученного и обобщенного содержания и главных моментов, подлежащих усвоению.

Кроме перечисленных выше приемов и методов изучения объекта, технологией формирования критического мышления на основе системного подхода предусматриваются следующие процедуры:

1) составление вопросов (и ответов на них), относящихся к изучаемому объекту (письменно);

2) формулировка выводов (письменно);

3) выработка суждений, относящихся к изучаемому объекту;

4) по отношению к учебному материалу – воспроизведение его основных положений и воспроизведение содержания изучаемого материала;

5) активные практические (включая тренинги, семинары и т.п.), а также самостоятельные работы обучающихся с использованием карточек контроля и аттестации, которые включают вопросы, задачи, задания и т.п. с разными уровнями из трудности и сложности. В нашей работе используются три уровня оценки знаний, умений и навыков: высокий, средний и удовлетворительный;

б) развитие специфических компетенций субъектов обучения – способность и готовность применять усвоенные знания и умения, а также приобретенные способы мышления:

а) на уровне «стандарта» (ответы на вопросы, решение задач, выполнение заданий, упражнений, самостоятельных работ и т.п., которые отвечающих образовательному стандарту);

б) на уровне творчества - решение задач и проблем, выполнение заданий, упражнений, самостоятельных работ и т.п., требующих творческих умений;

в) на уровне исследования (исследовательское решение задач и проблем, выполнение научных проектов, заданий, самостоятельных работ, подготовка рефератов, докладов, статей и т.д., требующих умений и навыков системного, исследовательского, творческого и иных подходов); осуществление всеми обучающимися активной (соответствующей) исследовательской деятельности;

7) рефлексия обучающихся;

8) постоянный мониторинг процесса и результатов обучения, а также формирования у обучающихся системных представлений, умений и навыков системного (прежде всего аналитического, синтетического и критического) и иных актуальных способов мышления; диагностика состояния и отдельных личностных характеристик субъектов обучения (познавательная активность, самостоятельность, умения и навыки самоуправления в познавательной и иной деятельности, поведение в коллек-

тиве и т.д.) – для осуществления постоянного контроля и своевременного внесения коррективов в процесс обучения и развития обучающихся;

9) анкетирование, собеседование и иные методы исследования - с целью выявления интереса и отношения к системному подходу и его предлагаемым методам, а также к деятельности и действиям, способствующим целостному познанию изучаемого объекта и окружающей действительности, развитию критического мышления;

10) формирование рекомендаций субъектам обучения для дальнейшего самостоятельного изучения системного и иных подходов, необходимых в осуществляемой и предстоящей деятельности выпускников средних и высших учебных заведений.

Системный подход обуславливает системное мышление, умения и навыки которого осуществляются в познавательной и иной деятельности человека в неразрывной связи с критическим мышлением.

Разработка представленных выше методов, приемов и процедур, направленных на формирование критического и системного мышления, является важным результатом многолетней работы по повышению качества и эффективности обучения

Разработанный учебный процесс на основе системного подхода с реализацией умений и навыков взаимосвязанной совокупности системного и критического мышления устойчиво обеспечивают практически полное, эффективное и качественное усвоение обучающимися содержания обучения.

Как показали наши исследования, процессы реализации системного подхода и формирования критического и системного мышления способствуют одновременному активному развитию интеллектуальных и творческих способностей обучающихся.

Установлено, что практически все используемые приемы и методы изучения объектов на основе системного подхода органично соединяют в себе элементы критического и системного мышления. Это позволяет говорить о возможности формирования в контексте системного подхода, так называемого системно-критического мышления.

Список литературы

- 1 Халперн Д. Психология критического мышления. СПб.: Изд-во «Питер», 2000. - 512 с.
- 2 Загаишев И.О., Заир-Бек С.И. Критическое мышление: технология развития. СПб.: Альянс «Дельта», 2003. 284 с.
- 3 Попков В.А., Коржуев А.В. Рефлексивные стратегии познавательной деятельности в высшем профессиональном образовании. -М.:Изд-во ИУОРАО. 2004.-200с.
- 4 Шакирова Д.М. Формирование критического мышления учащихся и студентов: модель и технологии// Образовательные технологии и общество.-2006.-№9.-С.284-292
- 5 Федоров А.В. Развитие медиакомпетентности и критического мышления студентов педагогического вуза. Монография. М.: Изд-во МОО ВПП ЮНЕСКО «Информация для всех», 2007.-616 с.
- 6 Сафарова С.В. Технология критического мышления как составляющая ключевых компетенций педагога // Педагогическое образование и наука.- 2008.- № 2.-С.29-31.
- 7 Сорина Г.В. Критическое мышление: история и современный статус Вестник Московского университета. Серия 7. Философия. - 2003.- № 6. - С. 97-110.
- 8 Системный подход в опережающем обучении: учебник / А.М.Абдыров, М.Д.Есекешова, Ж.К.Сагалиева и др. – Астана: Изд-во КазАТУ им. Сакена Сейфуллина, 2016. – 290 с.
- 9 Рапацевич Е.С. Золотая книга педагога. – Минск: Современная школа, 2010. – 720 с.
- 10 Пушкарь А.И., Потрашкова Л.В. Основы научных исследований и организация научно-исследовательской деятельности: Учебное пособие. – Харьков: ИД «ИНЖЭК», 2008. – 280 с.

Кочкорбаева Эльмира Шабданбековна

магистр психологии, ст.препод. кафедры профессионального образования Казахского Агротехнического университет им.С.Сейфуллина г.Астана, E-mail – Elya_6061967@mail.ru

Сагалиева Жанар Каукербековна

к.п.н, Главный научный сотрудник кафедры профессионального образования Казахского Агротехнического университет им.С.Сейфуллина г.Астана, E-mail – eleupaevazhanar@mail.ru

АКМЕОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА

Аннотация: В данной статье речь идет об акмеологическом подходе и педагогической акмеологии. Авторы прослеживают педагогический профессионализм и его компоненты, при этом особое внимание уделяя одному из его основных компонентов, как инновационная деятельность. Статья раскрывает цель, функции и отличительные черты инновационной деятельности педагога и его педагогические способности.

Ключевые слова: педагогическая акмеология, педагогический профессионализм, инновационная деятельность, инновационные методы, педагогические способности.

Аннотация: Бұл мақалада акмеологиялық тәсіл және педагогикалық акмеология туралы айтылады. Авторлар педагогикалық кәсібилік пен оның құрамдас бөліктеріне және оның негізгі компоненттерінің бірі инновациялық іс-әрекетіне назар аударады. Мақалада оқытушының инновациялық іс-әрекетінің мақсаттары, функциялары және ерекшеліктері, педагогикалық қабілеттері айқындалады.

Түйінді сөздер: педагогикалық акмеология, педагогикалық кәсібилік, инновационналық іс-әрекет, инновационналық әдіс-тәсілдер, педагогикалық қабілеттер.

Annotation: In this article we are talking about the acmeological approach and pedagogical acmeology. Authors trace pedagogical professionalism and its components, paying particular attention to one of the main components, such as professional activity. The article reveals the purpose, functions and its distinctive features, pedagogical abilities of in innovation activity of the teacher.

Keywords: pedagogical acmeology, pedagogical professionalism, innovation activity, innovation methods, pedagogical abilities.

Современное профессиональное образование должно быть направлено на создание условий, обеспечивающих высокое качество профессиональной подготовки будущих специалистов, развитие их способностей самостоятельно решать жизненные и личностные проблемы. Это особенно актуально для подготовки педагогов, поскольку педагогические задачи всегда нестандартны и полифункциональны, от эффективности их решения зависит будущее всего общества. Как подчеркивают педагоги и психологи, изучающие проблемы влияния личности педагога на учащихся (А.В.Мудрик, В.А.Сластенин, Н.Ф.Талызинаи др.), только педагоги, достигшие в своем профессиональном развитии уровня творческой индивидуальности, способны оказывать воздействие на формирование личности своих воспитанников[1].

Следовательно, способность педагогов к постоянному обогащению своих знаний и умений, уровень развития их профессионально-значимых личностных качеств, направленность на профессионально-творческое саморазвитие и самореализацию являются доминирующими показателями качества профессионально-педагогического образования, его целевыми ориентирами.

Кроме того, педагогические задачи, которые придется решать будущему педагогу, всегда нестандартны и полифункциональны. Педагогическая деятельность включает много различных видов и направлений деятельности: обучающая, развивающая, воспитательная, диагностическая, коррекционная, консультативная, управленческая, организационная, рефлексивная.

Поэтому совершенствование подготовки и повышение квалификации будущих педагогов связано с осознанным восхождением личности к высокому уровню компетентности и профессиональному мастерству. Это становится возможным с использованием новой и перспективной науки – педагогической акмеологии.

Акмеология (акме-вершина, логос-наука) – направление социальных наук, интегрирующее знания о человеке на этапе его зрелости, изучающее закономерности достижения взрослым человеком «акме» (вершин) в различных видах жизнедеятельности, в том числе в образовании, самообразовании и в профессиональной деятельности.

Педагогическая акмеология – наука о путях достижения профессионализма в труде педагога, в том числе и будущего педагога. Акмеологический подход в современной системе профессионального образования состоит в том, чтобы обеспечить усиление профессиональной мотивации, стимулирование творческого потенциала, выявление и плодотворное использование личностных ресурсов для достижения успеха в профессиональной деятельности педагога [2].

Акмеологический подход представляет собой систему принципов, приемов и методов, позволяющих решать акмеологические проблемы и задачи. Его внедрение в профессиональное образование

обеспечивает повышение качества профессиональной подготовки педагога и заключается в направленности педагогических воздействий на актуализацию творческого потенциала студентов, повышение у них профессиональной мотивации и мотивации к достижению успеха в деятельности, формирование стремления к самосовершенствованию и успешной самореализации в профессии, способностей и потребностей в постоянном обновлении профессиональных знаний и умений, в творческом саморазвитии, ориентации на достижение высот профессионализма.

Педагогический профессионализм представляет собой характеристику разнообразных взаимосвязанных компонентов, отражающих определенную образовательную систему, которая отвечает социальному заказу общества. Компоненты педагогического профессионализма:

- уровень общей культуры;
- психолого-педагогическая компетентность;
- владение содержанием предмета и педагогическими технологиями;
- способности к целеполаганию и целеосуществлению;
- способности к педагогической рефлексии;
- способности к осуществлению инновационной деятельности в сфере образования[3].

Вследствие этого остановимся и рассмотрим один из компонентов педагогического профессионализма, как понятие «инновационная деятельность».

В педагогической науке инновационная деятельность понимается как целенаправленная педагогическая деятельность, основанная на осмыслении (рефлексии) своего собственного практического опыта при помощи сравнения и изучения, изменения и развития учебно-воспитательного процесса с целью достижения более высоких результатов, получения нового знания, качественно иной педагогической практики.

К основным функциям инновационной деятельности относится изменение компонентов педагогического процесса: целей, содержания образования, форм, методов, технологий, средств обучения, системы управления и т.д.

Конечно, характер инновационной деятельности педагога зависит и от существующих в конкретном образовательном учреждении условий, но прежде всего от уровня его личностной готовности к этой деятельности.

Под готовностью к инновационной деятельности мы понимаем совокупность качеств педагога, определяющих его направленность на совершенствование собственной педагогической деятельности и деятельности всего коллектива, а также его способность выявлять актуальные проблемы образования, находить и реализовать эффективные способы их решения.

Отличительные черты инновационной деятельности педагога:

- новизна в постановке целей и задач;
- глубокая содержательность;
- оригинальность применения ранее известных и использование новых методов решения педагогических задач;
- разработка новых концепций, содержания деятельности, педагогических технологий на основе гуманизации и индивидуализации образовательного процесса;
- формирование мотивов, обуславливающих условия профессиональной самореализации в инновационной деятельности;
- установка на достижение успеха в учебно-познавательной деятельности;
- учет мотивации преподавателя при переходе от традиционного к инновационному обучению;
- преодоление преподавателем традиционных установок;
- овладение инновационными методами, навыками;
- развитие рефлексии, осознание степени соответствия индивидуальных характеристик современным требованиям к личности преподавателей эффективно работающих в русле инновационного процесса;
- способность сознательно изменять и развивать себя, вносит вклад в профессию.

Главная цель инновационной деятельности - развитие педагога как творческой личности, переключение его с репродуктивного типа деятельности на самостоятельный поиск методических решений, превращение педагога в разработчика и автора инновационных методик и реализующих их средств обучения, развития и воспитания.

Таким образом, инновационная деятельность должна быть направлена на преобразование внутренних механизмов, обеспечивающих адекватность профессиональной деятельности субъекта в постоянно изменяющихся условиях.

Мотивация индивида на достижение успеха в учебной деятельности его способность осознать необходимость изменений в себе самом, а также уровень его притязаний является признаками готов-

ности субъекта к инновационной деятельности, от них же зависит и результативность обучения. Эти же признаки определяют уровень готовности преподавателя к инновационной деятельности и применению инновационных методов обучения в своей педагогической деятельности [4].

На наш взгляд, преподаватель, нацеленный на инновационную педагогическую деятельность, должен предвидеть продуктивность применения инновационных методов обучения, возможность по достижению целей обучения для повышения качества знаний и умений.

Как нам представляется, преподаватель, ознакомив студентов с инновационной методикой приобретения знаний и умений, может повысить мотивацию достижения успеха в учебе, если они осознают, что инновационные технологии применимы не только в учебном процессе, но и в любой сфере деятельности человека. Дополнительным для студентов стимулом к инновационной деятельности является установка на овладение будущей профессией.

Использование инновационных методов обучения должно обеспечить учебный процесс ситуациями, побуждающего субъекта учения к самообразованию и саморазвитию. Только в этом случае учащиеся становятся субъектами учебной деятельности, общения, сотрудничества с преподавателем и друг с другом

Рассматривая особенности инновационной деятельности, необходимо остановиться на личности педагога, как организатора инновационной деятельности. Мы полагаем, что при переходе от традиционного к инновационному обучению следует учитывать и мотивацию преподавателя. Само понятие инновации связано со стремлениями, склонностями, потребностями, а это означает, что в основе мотивации достижения успеха преподавателя лежит потребность и стремление к повышению эффективности собственной деятельности, что в свою очередь побуждает его обратиться инновационным методом обучения. В педагогической психологии отмечается, что эффективность деятельности и комфортное состояние педагога обеспечивается оптимальным уровнем интеллектуального развития, гибкостью и конвергентностью мышления, активностью, высоким темпом реакции, лабильностью, эмоциональной устойчивостью, высоким уровнем саморегуляции.

Успешность инновационной деятельности определяется также общими и специальными способностями педагога. В.А.Крутецкий выделяет следующие педагогические способности: дидактические, академические (представляющие компетентность в области преподавания дисциплины), перцептивные (определяющие особенности восприятия обучаемых), речевые, организаторские, авторитарные (связанные с эмоционально-волевым влиянием на студентов), коммуникативные, а также способности к педагогическому воображению и распределению внимания [5].

Анализируя педагогические способности преподавателя, следует рассмотреть и стили поведения при его взаимодействии со студентами на занятиях и во внеучебное время. Обычно в психологии и педагогике выделяют три стиля поведения: авторитарный, демократический, и попустительский (или либеральный). Наиболее приемлемым, на наш взгляд, стилем в педагогической деятельности является разумное сочетание демократического и авторитарного стилей.

Следовательно, при использовании инновационных методов обучения меняется роль преподавателя, от «транслятора» знаний педагогических технологий через работу «мастера», организующего инновационный педагогический процесс, к позиции «консультанта», совместно со студентом проектирующего его будущую профессиональную деятельность.

Таким образом, применяя инновационные методы и совершенствуя свою творческую умелость, педагог совершенствует педагогический процесс, педагогическое мастерство, тем самым повышая учебно-познавательную деятельность студентов, которая имеет особое значение в организации инновационной деятельности [6].

Литература

- 1 Сластенин В.А., Подымова Л.С. *Готовность педагога к инновационной деятельности // Сибирский педагогический журнал.* - 2007. - № 1. - С. 42-49
- 2 Акмеология: Учеб.пос. / А. Деркач, В. Зызыкин. - СПб.: Питер, 2003. - 256 с.
- 3 Деркач А.А., Кузьмина Н.В. *Акмеология: пути достижения вершин профессионализма.* - М.: РАУ, 1993.
- 4 Савчук Н.В. *Инновационные методы развития творческих способностей учащихся в процессе профессионального образования. Автореф. дисс. на соиск. уч. степ. канд.пед.наук* - Москва -200218.
- 5 Крутецкий В.А. Балбасова Е.Г. *Педагогические способности, их структура, диагностика, условия формирования и развития.* - М., 1991 г.
- 6 Абдыров А.М. *Психолого-педагогические основы профессиональной деятельности. Учебно-методическое пособие.* - Астана, 2001

Сағалиева Жанар Каукербековна

п.ғ.к, педагогика ғылымдарының кандидаты, Бас ғылыми қызметкері

С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті, E-mail –eleupaevazhanar@mail.ru

БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЫЛЫҚТАРЫН ДАМУҒА ДУАЛДЫҚ ОҚИТУДЫҢ ӘСЕРІ

Түйін. Осы мақалада Қазақстан Республикасында білім беру жүйесіне дуалдық оқытуды ендірудің көкейкестілігі қарастырылған. Мақала кәсіптік білім беруде дуалдық оқытудың мәселесінің педагогика ғылымында зерттелуі қарастыра отырып, дуалдық оқыту - жаңа парадигмаға бағытталған оқыту ретінде білім беру бағдарламаларын даярлауда білім алушылардың кәсіби құзырлығын қалыптастыруы баяндалады.

Сондай-ақ өндірістегі білімалушылардың кәсіби даярлық деңгейіне қалыптасуына әсер деңгейі қарастырылған.

Резюме. Эта статья рассматривает актуальную проблему внедрения дуального обучения в систему высшего образования в Республике Казахстан. Охватывает исследованность проблемы дуального образования в педагогической науке. Дуальное обучение - как обучение ориентированное на новую парадигму образования способствует формированию профессиональной компетентности обучающихся. А также затрагивает влияние дуального обучения на формирование некоторых профессиональных качеств будущих специалистов.

Summary. This article considers the actual problem of introduction of dual training in the system of higher education in the Republic of Kazakhstan. It covers the research of the problem of dual education in pedagogical science. Dual training - as learning oriented to a new education paradigm contributes to the formation of professional competence of students. And also affects the impact of dual training on the formation of some professional qualities of future specialists.

Кілтті сөздер: дуалдық оқыту, кәсіптік білім беру, жаңа парадигма, кәсіби құзырлық.

Еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуының стратегиялық бағыттарына сәйкес білім беру жүйесін дамыта отырып, әлемдік білім кеңістігіне ықпалдастырудағы негізгі бағдар – адамды қоғамның ең маңызды құндылығы ретінде танып, оның рухани жан-дүниесінің дамуына, көзқарастары мен кәсіби әлеуетінің, танымы мен біліктілігі, дағдысы мен іскерлігі жоғары деңгейде дамуына, жеке тұлғасының қалыптасуына жағдай жасау.

Бұл міндеттерді жүзеге асыру еліміздегі білім беру саласында оқыту процесінің мазмұндық болмысын жаңа әдіснамалық тұрғыдан негіздеуді талап етеді.

Мұндай жаңа әдіснамалық жүйе дәстүрлі оқыту процесін түбегейлі өзгертудің қажеттігін көрсетіп, оқытудың дуалдық қызметін дамытып, білім мазмұнының тәжірибелік бағыттылығы негізде берілуін жаңа өркениеттік бағдар тұрғысынан жетілдіруді қарастырады.

Осы мәселені шешуде дуалды оқытуды жоғары оқу орындарының оқыту процесіне ендіру арқылы білім алушылардың кәсіби құзеттінің қалыптасуын қамтамасыз ете алады. Өйткені оқу орындары жұмыс беруші мен жеке сектордағы өндіріс, шаруашылық мекемелерімен серіктестік құра отырып, нарық заманында бәсекелестікке төтеп бере алатын, өндіріске және ондағы жаңа инновациялық-технологиялық бағдарламаларды меңгеруге бейімделген мамандар даярлауы тиіс.

Ал өндіріске бейімделген мамандар даярлауда дуалдық оқыту - жоғары оқу орындағы оқытудың жаңа бағыты болып табылады. Дуалдық оқыту білім берудің жаңа бағыты ретінде оның басты ерекшелігі ол оқытудың нәтижесін алдын-ала болжап, білімалушылардың мамандыққа деген қызығушылықтары мен ізденімпаздығы негізінде білімі мен біліктерін жетілдіріп, оны сана «сүзгісінен» терең зерделей отырып, білімді іс-әрекетте қолдана алу әлеуетін үнемі дамытуға және рухани толысуға ұмтылысын қалыптастыруды бағдар тұтады.

Көтеріліп отырған мәселенің өзектілігі Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында, ҚР стратегиялық дамуының «Қазақстан - 2050» бағдарламасында, ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында, ҚР ЖББ «Білім» стандарттары, «Педагог» кәсіби стандарты мен білім бағдарламасында мемлекеттік саясаттың басты принциптері ретінде жеке адамның білімді іс-әрекетте қолдана алу әлеуетін дамыту, білім берудің дамытушы сипатын арттыру мәселелерінде басты міндеттер қатарында қойылған.

Тұлғаның тәжірибелік бағыттылығы қалыптастыруға бағытталған дуалдық оқытудың теориясы мен әдіснамасын келесі отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектері құрайды. Мысалы: Германия тәжірибесінде W.Greinert, F.Kuebert, A.Lipsmeier, H.Puetz, A.Schelten, H.Schmidt, K.Stratmann, ТМД мемлекеттерінде: Р.Г. Гатин, Ю.И Коваленко, Б.Л.Омельяненко, А.И. Пискунов, В.И. Шкингер, Т.Ф. Яркіна, О.Д.Федотова, Г.А.Федотова, Л.И.Мельникова, М.В.Кларин, Э.Фишер, Л.И.Корнеева елімізде: Б.Ә.Әбдікәрімов, К.Өстемиров, А. Ғазалиев, В.В.Егоров, К.А.Сарбасова, Т.Т.Ғалиев,

С.Ударцева, Г.Самашева, Н.Қажығалиев, К.Мұсынов, Ж.Сағалиева, Т.Қожалиева, А.Шамшин және т.б. ғалымдар еңбектерінде зерттелген.

Білім беру саласындағы реформалар бір жағынан әлемдік білім беру кеңістігіне сай өркендеуге ұмтылса, екінші жағынан ұлттық болмысты қалыптастыру мақсатында мәдени-тарихи құндылықтарға сай өзіндік бет бейнесін сақтауды көздейді. Осы тұрғыда дуалдық оқыту - жаңа парадигмаға бағытталған оқыту болып табылады.

Қазіргі кездегі білім берудің жаңа парадигмасы жағдайында жеке тұлғаның оқыту бағыттылығы мен білімді іс-әрекетте қолдана алатын маман тұлғасын қалыптастыру мәселесіне қызығушылықтың артуы осы міндеттерді шешудің бағдары ретінде қарастырылып отыр.

«Парадигма» латын тілінен аударғанда «үлгі» деген мағынаны білдіреді. Ал қазіргі педагогикада білім берудің концептуальдық моделі ретінде қолданылып келеді.

«Парадигма» латын тілінен аударғанда «үлгі» деген мағынаны білдіреді. Ал қазіргі педагогикада білім берудің концептуальдық моделі ретінде қолданылып келеді.

Педагогика ғылымында білім беру парадигмаларының көптеген түрлері бар.

Бұл тұлға қалыптастырудың бағдары ретінде *педагогикалық парадигма*, адамзат қоғамының әлемдік әсер тәсілдерін меңгеруі мен педагогикалық ой-өріс пен қарым-қатынастың онтологиялық және жеке аспектілерін қамтитын жүйе ретінде алға шығады.

“Парадигма” ұғымының енуі Бергманның және оны терең талдау, физик, философ Т. Кунт есімдерімен байланысты. Т. Кунт парадигма идеясын ғылым дамуының кезеңдерін анықтауда пайдаланып, оны – ғылым дамуының негізгі өлшем бірлігі ретінде түсіндіреді.

Парадигма – ғылым дамуының белгілі бір кезеңдерінде ғылыми қоғамның қабылдаған әдіснамалық және теориялық қағидаларының жиынтығы, ғылыми зерттеудің үлгісі, стандарты, зерттеу мәліметтерін, болжамдар мен ғылыми міндеттердің жиынтық үлгісі ретіндегі көрінісі.

Біз зерттеушілер еңбектеріне сүйене отырып, жоғары кәсіби білім берудегі дуалдық оқыту – жаңа қоғамның қабылдаған әдіснамалық және теориялық қағидаларының жиынтығы, ғылыми зерттеудің үлгісі деген қағиданы негізге аламыз.

Жоғары оқу орындарында бакалавр білім бағдарламаларын даярлауда білім беру парадигмасын зерттеген отандық ғалым профессор Р.С.Омарованың ұсынылған классикалық және жаңа парадигмаларды салыстырмалық кестесін негіздей отырып, дуалдық оқыту мүмкіндігін ескеріп, шамалы нақтылықтар енгіздік. Біздің көзқараста дуалдық оқыту - жаңа парадигмаға бағытталған оқыту болғандықтан классикалық парадигмамен салыстырғанда жаңа парадигмалық білім берудегі дуалдық оқытуда білім алушының кәсіби қалыптасуындағы көрсеткіштерді 1-кестеде ұсынынамыз.

Дуалдық оқыту - жаңа парадигмаға бағытталған оқыту болғандықтан классикалық парадигмамен салыстырғанда жаңа парадигма компоненттері өзгеріске ұшырайды. Егер, шартты түрде сипаттайтын болсақ, 1-суретте классикалық парадигманың танымдық компонентінің көлемі аксиологиялық және білімді іс-әрекетте қолдану компоненттерімен салыстырғанда едәуір көлемді, ал оқытудың жаңа парадигмалық дуалдық оқытуында білімді іс-әрекетте қолдану компонентінің көлемі аксиологиялық және танымдық компоненттерімен салыстырғанда едәуір көлемінің ұлғайатынын көруге болады.

1-кесте - Классикалық парадигмамен салыстырғандағы жаңа парадигмалық дуалдық оқытуда білім алушының кәсіби қалыптасуының көрсеткіштері

Классикалық парадигма	Жаңа парадигма
Білім берудің негізгі міндеті: болашақ кәсіпке дайындау	Білім берудің негізгі міндеті: жеке тұлғаның дамуы мен өзін-өзі өндірісте жүзеге асыру жағдайын қамтамасыз ету
Адам - қарапайым жүйе	Адам - күрделі жүйе
Білім - өткен шақ тәжірибесінен	Дуалдық білім – болашақ кәсіпке бағдар
Білім беру – білім, білік, дағдылардың белгілі үлгілерін білім алушыға беру	Кәсіби білім беру - маман өз санасында кәсіби бейнесін жасау оны пәндік, әлеуметтік, кәсіби әрекетпен ұштастыруы
Білім алушы – педагогикалық ықпал ету объектісі	Білім алушы – білімді іс-әрекетте қолдану субъектісі
Субъект-объектілік, педагог пен білім алушының монологиялық қатынасы	Субъект-субъектілік, білім беруші мен білім алушының диалогтық қарым- қатынасы
Білім алушының “жауап берушілік”, репродуктивті іс-әрекеті	Білім алушы белсенді, білімді тәжірибеде кеңінен қолдана алу құзырлығының қалыптасуы

Ал білімді іс-әрекетте қолдану компонентін дуалдық оқыту әрекеті қамтамасыз ете алады деген көзқарастамыз.

1- сурет - Білім білім көлемінің өзгерісі

7

Сондай-ақ, дуалдық оқыту – өндіріспен серіктестіктегі оқыту болып табылғандықтан білім алушы кәсіпорынмен етене байланыста болып, ондағы еңбек ұжымына, өндірістік процестерге бейімделе отырып, кәсіби тәжірибесі жинақталады. Ал кәсіби тәжірибенің қалыптасуы кәсіби құзырлы болудың негізі.

Сонымен жоғарыдағы ойды жинақтай келе, дуалдық оқыту енді бір қырдан құзырлылық дамытуға бағдарланған оқыту болып табылады.

Жалпы құзырлылық ұғымы педагогика ғылымында – оқу бітіруші жастардың өзінің және қоғам өмірінің өркендеуіне жауапкершілігін сезінуі, оған дайындығы мен қабілетін көрсетеді. Білім беру жүйесі мен әр білім берушінің міндеті білім алушының кәсіби бет-бейнесі мен дербестігін дамыта отырып, өзінің кәсіби қабілеттерін жүзеге асыратын, алған білімін іс-әрекетте кеңінен қолдана алатын, кәсіби мәдениет деңгейінің жоғары сатысына жетуде мемлекеттің құқықтық жүйесі мүмкіндіктерін білу, білімі мен біліктіліктерін үнемі жетілдіру болып табылады.

Осы мақсатта педагогика ғылымында көптеген ғалымдардың құзырлылық қалыптастыру үлгілері ұсынылған, мысалы: М.В.Аверина, Т.Д.Андропова, А.Г.Асмолова, И.В.Бестужева-Лады, Е.В.Бондаревской, В.В.Буткевич, Ю.В.Варданяна, Р.Х.Гильмеевой, А.А.Деркача, И.А.Ильина, И.Ф.Исаева, В.А.Кан-Калика, Л.Н.Когана, Б.Ф.Ломова, В.Я.Ляудиса, А.К.Марковой, Г.В.Мухаметзяновой, С.И.Никитина, Ю.И.Саенко, В.А.Сластенина, Н.Ф.Талызиной, В.М.Шепел, А.В.Хуторский.

Біз аталған жұмыста А.В.Хуторский ұсынған үлгіге негізге отырып, құзырлылық түрлерін дуалдық оқыту парадигмасына икемдедік.

Біздің ұсынымыз бойынша дуалдық білім берудің негізгі мақсаттарына жаңа парадигмалық оқытуда білім алушыда іс-әрекетінің негізгі түрлеріне байланысты мынадай кәсіби құзырлықтар қалыптасады деген қорытындыға келеміз. Олар:

1) Құндылық түсінігі құзырлылығы – бұл құндылық бағдары, қоршаған әлемді көре білуі мен түсіну қабілеті, өзінің ондағы рөлін сезінуі, өз іс-әрекетінің мәнділік және мақсатты ұстанымының болуы, шешім шығара білуі;

Бұл құзырлылықты меңгерген білім алушы оқу және басқа іс-әрекетте өз білімі мен біліктерін жүзеге асыра білу қабілетіне ие болады, нәтижесінде жеке білімдік кеңістігі және оның кәсіби әрекет бағдарламасы қалыптасады.

2) Жалпымәдени құзырлылық – кәсіби таным мен жалпы адамзаттық мәдениет, ұлттық мәдениет аймағындағы адамның іс-әрекет тәжірибесі, адамзат қоғамы мен адам өмірінің рухани-адамгершілік түсінігі, ғылым мен кәсіптің ролі, кәсіби мәдениеті, өзінің қоршаған әлемге әсерін сезінуі;

3) Өндірістік оқу-танымдық құзырлылық – білім алушының дербес танымдық іс-әрекет арнасындағы құзырлылықтар жиынтығы: білім мен мақсаткерлік, жоспарлау, талдау, оқу-танымдық әрекетті өзіндік бағалау.

Білім алушы жаңа кәсіби әрекет дағдыларын меңгереді: нақты жағдайда іс-әрекет тәсілдерін біледі, мәселені шешуде тәжірибелік әдістерді қолданады.

Бұл құзырлылық аумағында кәсіби сауаттылық талаптарын анықтай алады: шындықты, фактіні анықтай білу, педагогикалық өлшеу дағдыларын игеру, статистикалық, мүмкіндік және басқа таным тәсілдерін білуі.

4) Ақпараттық құзырлылық – білім алушы оқу пәніндегі және білім алу шеңберінде нақты кәсіпке қажет ақпаратты қолдана білу дағдылары. Түрлі нысаналар көмегімен ізденімпаздық біліктері қалыптасып, ақпаратты талдау, саралау, сараптау, сақтау және оны тарата білуге үйренеді.

5) Коммуникативтік құзырлылық – ұжым мүшелерімен сөйлесу, ұжымда жұмыс істей білу дағдысы, түрлі әлуметтік рольдерді меңгеруі.

6) Әлеуметтік-қызмет құзырлылығы – азаматтық-қоғамдық әрекет шеңберіндегі (азамат, маман, бақылаушы, сайлаушы, өкіл т.б. рөлін орындау), әлеуметтік-қызмет аумағында (кәсіби өнімді тұтынушы, өз білімін сатушы, қызыметі аясында өндіруші), отбасы қатынастары мен міндеттері көлемінде, экономика және құқық сұрақтарында, кәсіби бағдар бойынша білімдері мен тәжірибелерін меңгеруі.

7) Жеке тұлғалық өзін-өзі жетілдіру құзырлылығы – дене, рухани және интеллектуалдық өзіндік дамуы, эмоционалдық тұрғыда өзін-өзі реттеу мен жүзеге асыру тәсілдерін меңгеруге бағытталады. Кәсіби қызығушылығы мен мүмкіндіктері арқылы өзіндік танымын, қазіргі кезеңдегі қажетті жеке тұлғалық қасиеттерін дамытып, психологиялық сауаттылығын, ойлау мәдениеті мен мінез-құлық мәдениетін меңгертеді.

Сондай-ақ бұл құзырлылыққа жеке бас гигиенасы, өз денсаулығы мен экологиялық кәсіби қарым-қатынас мәдениеті кіреді.

Дуалдық оқытуда өндірістің білімалушылардың кәсіби даярлық деңгейіне қалыптасуына әсері өте зор. Ал жоғары білім беру ұйымы білім алушыларды даярлау деңгейіне қойылатын талаптар оқытуды аяқтау бойынша қызмет көрсету және басқару еңбегінің жоғары білім мамандарының біліктілігін беру мүмкіндігін, білімді тәжірибеде кеңінен қолдана алу құзырлылығын қалыптасуын көздейді

Жоғарыда ұсынылған құзырлылықтардың қалыптасуы жалпы кәсіби құзырлылықтың қалыптасуын қамтамасыз етеді. Себебі білім алушыға оқу орнын аяқтағанда қойылатын талаптар қазіргі қоғамда кәсіби бәсекеге қабілеттілікті және әлеуметтік қорғалуын қамтамасыз ететін әмбебап кәсіби білім, шеберлік пен дағды, қасиеттері мен қабілеттіліктердің қалыптасуына әсер етеді.

Кәсіби құзырлылық қойылатын талаптар қазіргі қоғамда кәсіби бәсекеге қабілеттілікті және әлеуметтік қорғалуын қамтамасыз ететін әмбебап кәсіби білім, шеберлік пен дағды, қасиеттері мен қабілеттіліктердің қалыптасуына әсер етеді. Дуалдық оқыту – жаңа парадигмалық оқыту ретінде

білім алушылардың кәсіби құзырлылықтарының қалыптастыру әсері өте жоғары деген қорытындыға келеміз.

Әдебиеттер:

1. Родиков А.С. *Некоторые аспекты профилизации образовательных услуг дуальной системы европейского образования // Вестник Военного университета. – 2010. – № 3 (23). – С. 41-46.*
2. Магазов Е.Д., *Эффективность внедрения дуальной системы обучения в ТуПО, Қазақстан кәсіпкері. – №6. – 2013.*
3. Витвицкая О.Г. *Внедрение дуальной системы обучения в колледже. Қазақстан кәсіпкері. – №6. – 2013.*
4. Александрова Т.Л. Зборовская Г.В. Лемперт В. *Профессиональное образование и социальная ответственность на рабочих местах в России и в Германии. Екатеринбург, ИРПО. – 1996. – 246с.*
5. Думченко Н.И. *Подготовка квалифицированных рабочих широкого профиля. М.: Высшая школа, 1984. – 63с.*
6. *Европейская профессиональная школа / Под ред. Смирнова И.П. – М.: Просвещение. – 1996. – 96с.*
7. *Стандарт профессионального образования зарубежных стран: Астана: – 2017. – 64с.*

Сағалиева Жанар Каукербековна

к.п.н, Главный научный сотрудник кафедры профессионального образования
Казахского Агротехнического университет им.С.Сейфуллина, eleupaevazhanar@mail.ru

Кочкорбаева Эльмира Шабданбековна

магистр психологии, ст.препод. кафедры профессионального образования Казахского
Агротехнического университет им.С.Сейфуллина, Elya_6061967@mail.ru

СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД В ПРОЦЕССЕ ОРГАНИЗАЦИИ ДУАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ В ВУЗе

***Аннотация.** В статье рассмотрены некоторые вопросы реализации системного подхода в дуальном обучении. Предложена модель дуального обучения будущих специалистов на основе системного подхода.*

***Түйін.** Осы мақалада дуалдық оқытуды жүйелілік тұрғысынан зерттеудің кейбір мәселелері қарастырылған. Болашақ мамандарды жүйелілік тұрғысына негізделген дуалдық оқытудың ұсынылады.*

***Summary.** In the article some questions of realization of the system approach in dual training are considered. A model of dual training of future specialists based on the system approach,*

***Ключевые слова:** дуальное обучение, системный подход, модель дуального обучения на основе системного подхода, системное мышление, методы формирования системного мышления.*

Дуальная система обучения включает сферу частного предприятия и учебные заведения, которые осуществляют совместную деятельность в организации обучения с целью обеспечения необходимого качества подготовки будущих специалистов. При этом минимизируется разрыв и рассогласованность производственной и образовательной сфер в вопросах подготовки профессиональных кадров.

Существенную роль в повышении качества и эффективности дуального обучения может сыграть системный подход, позволяющий целостно познать это явление, осуществить системную организацию деятельности субъектов дуального обучения и принцип системности в обучении.

Обучение на основе системного подхода направлено на формирование и развитие системных знаний, умений и навыков, а также умений и навыков системного мышления и системного подхода в познавательной и иной деятельности.

Интересно в этой связи сказал И.П.Подласый: «Образование – это объем систематизированных знаний, умений, навыков и способов мышления, которыми овладел обучаемый. Главный критерий образованности – системность знаний и системность мышления» [1].

Как показали наши исследования, реализации обучения на основе системного подхода, развитие умений и навыков системного мышления активно и эффективно способствует формированию и развитию профессионального и иных способов (исследовательского, практического, прогностического и т.д.) мышления. Используемые при этом методы и приемы органично сочетаются с методами традиционного обучения, системное преобразование которых существенно повышает эффективность и качество учебного процесса и образования в целом[2].

Системный подход в дуальном обучении позволяет реализовать перспективную идею одновременного формирования обучающихся их ориентировочной основы осуществляемой и предстоящей профессиональной деятельности. При этом важным процессом является формирование у будущих специалистов широкий профессионально направленный спектр определенных схем ориентировочной основы профессиональной деятельности, благодаря которым происходит быстрая адаптация выпускников в производственной, информационной, социальной и иной среде.

Следует обратить внимание на то, что модель ориентировочной основы предстоящей профессиональной деятельности и соответствующие ей схемы (конкретные правила, инструкции, схемы, алгоритмы, требования и т.д.), усваиваемые преимущественно во время обучения в аудитории, систематически проверяются, уточняются, закрепляются в сознании и действиях обучающихся в процессе обучения на рабочем месте. Все это осуществляется в период производственной деятельности под руководством и контролем специалистов.

В современных условиях особую актуальность обретают также процессы профессиональной социализации субъектов обучения и всестороннего развития личности. Иллюстрация сказанного выше представлена на рис.1.

Опыт реализации системного подхода в дуальном обучении показывает, что осуществляемое на его основе формирование умений и навыков системного мышления и системного подхода активно влияет на процесс развития интеллектуальных способностей обучающихся и их креативности.

К методам и приемам формирования умений и навыков системного мышления мы относим:

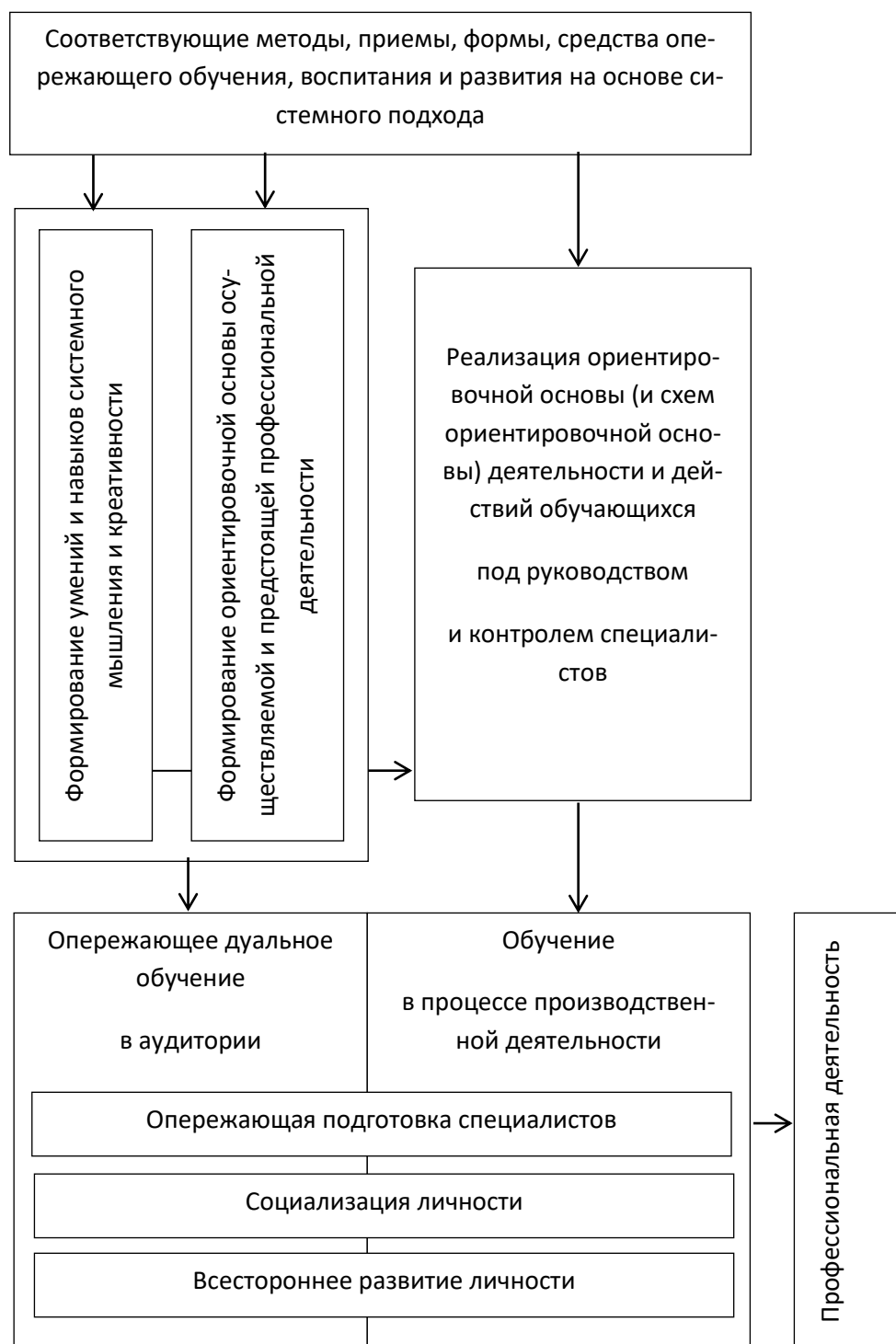

Рис.1 Модель опережающего дуального обучения будущих специалистов

1. Ускоренный анализ учебника и его компонентов как системс целью их интенсивного изучения и последующего синтеза, конкретизации, обобщения, систематизации и построения концептуальной модели системы выявленной информации, а также формулирования выводов. Указанная модель системы способствует формированию ориентировочной основы для последующего подробного и интенсивного изучения учебного материала.

2.Последовательный, тщательный и расширенный анализ исходного (представленного в учебнике или учебном пособии) учебного материала как системы, синтез, конкретизация, обобщение, систематизация и построение концептуальной модели системы выявленной в процессе анализа (отно-

сящейся к основным положениям и учебному материалу в целом) информации, интерпретация полученной модели и формулировка выводов.

Указанная работа с изучаемой информацией дополняется практической работой по применению полученных знаний на уровне «стандарта» (знания, умений, навыки, отвечающие образовательному стандарту), на уровне творчества и на уровне исследования.

С приобретением опыта подобных действий существенно возрастает скорость, эффективность и качество аналитической, синтетической, исследовательской, практической и иной работы с изучаемой информацией, ее понимания, быстрого обобщения, систематизации, конкретизации и сворачивания до концептуальной модели системы, а также разворачивания в зависимости от поставленной цели.

При осуществлении выше упомянутых умственных операций анализа (в том числе сравнительного и критического анализа) учебного материала, синтеза, конкретизации, систематизации, обобщения, построения концептуальной модели системы изучаемой информации и т.д. создаются условия и механизмы для эффективного формирования умений и навыков системного мышления и системного подхода в познавательной и иной деятельности.

Кроме того происходит активное развитие интеллектуальных умений и навыков обучающихся. Важнейшим условием любого обучения является формирование фундаментальных и системных знаний и умений. Последнее обстоятельство может иметь место лишь в случае, если обучающиеся будут уметь устанавливать связи между компонентами получаемых знаний, между компонентами усваиваемой информации и т.п. не только в рамках изучаемых дисциплин, но и связи изучаемой информации с внешней средой (окружающим миром). Только в этом случае обучающийся получает более или менее целостное представление об изучаемых объектах. Только в этом случае можно говорить об эффективности и качестве обучения.

3. Выявление в учебном материале и изучение включенных в него (ранее изученных или не изученных) объектов, непосредственно не относящихся к предмету познания. При этом ранее не изученные объекты рассматриваются в качестве подсистемы данного учебного материала как целостности.

В большинстве случаев изучение неизвестных объектов носит ознакомительный характер с указанием основных направлений их самостоятельного познания. Как показывает практика, отдельные авторы при введении дополнительного материала используют большое количество неизвестных объектов, что значительно снижает эффективность изучения конкретного учебного материала.

С точки зрения формирования умений и навыков системного мышления, при осуществлении данной деятельности приобретает опыт структурного изучения учебного материала как системы, выявления ее подсистем в виде объектов, не имеющих непосредственного отношения к предмету познания, определения для этих объектов их надсистем, частью которых они являются.

Осуществление конкретизации выявленной в процессе анализа информации и изучаемой материала в целом позволяет строить концептуальную модель его системы более обоснованной.

4. Изучение динамики изменения в пространстве, а также во времени (с точки зрения, прошлого, настоящего и будущего) состояния изучаемого объекта как системы, состояния надсистемы, частью которой данная система изучаемого объекта является, а также состояния подсистем – компонентивизучаемого объекта как системы.

При изучении, например, какого-либо параграфа учебника (учебного пособия) - как системы, надсистемой для него будет название главы, частью которой данный параграф является. Иными словами, изучение этого параграфа следует осуществлять в аспекте названия главы. Подсистемами изучаемого параграфа являются его абзацы.

Данная процедура является важной составляющей процесса формирования умений и навыков системного, прогностического, творческого и иных способов мышления, способствующих целостному и познанию изучаемых объектов и окружающей действительности.

5. Системное структурирование, изучение и «свернутое» представление информации о рассматриваемом объекте является трудоемкой процедурой процесса реализации системного подхода в познавательной, теоретической, практической и иной деятельности. Вместе с тем, благодаря этому методу осуществляется наиболее активное формирование умений и навыков системного и иных эффективных и необходимых (с точки зрения предстоящей профессиональной и любой иной деятельности человека) способов мышления.

В соответствии с этим методом изучаемый объект (например, изучаемый материал) и его основные компоненты (часто в сочетании с надсистемой, к которой данный объект относится) рассматриваются как системы с различных точек зрения. При этом осуществляются виды деятельности и действий (способствующие целостному познанию изучаемых объектов) в том числе: расширенный ана-

лиз изучаемого объекта; его моделирование; выявление и учет влияющих факторов и последствий их воздействия; выявление и учет существующих и возможных проблем и проблемных ситуаций, поиск путей их решения и т.д.

Главным условием реализации метода системного структурирования, разностороннего изучения с использованием различных видов деятельности и действий, а также «свернутого» представления выявленной информации о рассматриваемом объекте является усвоение обучающимися предлагаемых видов деятельности (действий) и обусловливаемых ими способов мышления.

6. Изучение конкретных ситуаций, имеющих место в учебном материале, а также ситуаций, которые могут быть введены специально с целью выявления иных (не показанных в изучаемом материале) различных характеристик предмета познания. Особое значение имеют различные производственные ситуации, изучение которых может существенно повысить компетенцию и квалификацию будущего специалиста.

Обязательным условием реализации данного метода является формирование соответствующей базы (библиотеки) конкретных ситуаций для своевременного включения их в учебный процесс.

Метод изучения конкретных ситуаций существенно дополняет существующий метод анализа конкретных ситуаций и известный кейс-метод.

7. Применение полученных знаний, умений и навыков системного и иных способов мышления, системного и иных (аналитического, факторного, практического, прогностического, исследовательского и т.д.) подходов в познавательной и иной деятельности на уровне «стандарта», на творческом уровне и на уровне исследования.

8. Оценка уровня сформированности умений и навыков системного мышления.

9. Мониторинг процесса и полученных результатов обучения на основе системного подхода.

Экспериментальное исследование дуального обучения на основе системного подхода позволило установить устойчивую зависимость эффективности и качества подготовки специалистов, их профессиональной социализации и всестороннего развития от системной организации учебного процесса и целенаправленного формирования у обучающихся умений и навыков системного мышления.

По мнению В.А.Ганзена [3], человек, владеющий системным мышлением, в любом объекте видит целое, разделенные на части и состоящее из частей, стремится обнаружить упорядоченность частей в целом. А так как почти все можно рассматривать таким образом, то человек, владеющий системным мышлением, приобретает возможности (инструмент) совершенно общие, универсальные и может легко входить в любую область знания и деятельности. В этом ценность системного мышления;

Д.О'Коннор и И.Макдермотт полагают, что системное мышление позволяет видеть мир в ином ракурсе (ракурс – это угол зрения, под которым рассматривается ситуация). Системные, эмерджентные, свойства возникают только при взгляде с некоторого расстояния в определенном ракурсе. Фундаментальный принцип системного мышления заключается в том, чтобы видеть события в самых разных ракурсах. Многообразие ракурсов расширяет выбор и охват наших ментальных моделей, а то дает возможность видеть различные аспекты явлений, так что устанавливается механизм усиливающей обратной связи, обогащающей нашу модель мира. Способность к творчеству и разные виды интеллекта предполагают умение видеть предметы и явления в разнообразных ракурсах и, соответственно, получать различные виды обратной связи.

Системное мышление рассматривает ситуации и наши представления о них как единое целое. При этом важно сконструировать целостную картину происходящего на основании рассмотрения ситуации в разных ракурсах [4].

Д.Х.Медоуз рассматривает системное мышление как новый способ описания и познания окружающего мира, учитывающий, что «все связано со всем», что взаимосвязи могут носить нелинейный характер и образовывать циклы обратных связей, что система в целом представляет собой нечто большее, чем простая совокупность составляющих ее частей [5].

С точки зрения А.И.Пушкаря и Л.В. Потрашковой, для того, чтобы проникнуть в суть исследуемого явления, человек должен обладать системным мышлением, которое является основой системного подхода. Указанные авторы видят системное мышление как: умение видеть в процессе мышления целостную картину явления; отображение в сознании человека объектов и явлений окружающей действительности в их многоаспектности, целостности и взаимосвязанности (т.е. как систем и их частей); способность субъекта рассматривать конкретное явление с большого числа перспектив (точек зрения), чем это свойственно обычным людям; возможность человека видеть себя частью крупномасштабных процессов и явлений. Это может означать, что человек, где бы он ни работал и чем бы ни занимался, всегда является элементом некоторой (научной, экономической, социальной и т.п.) си-

стемы. При этом эффективность его деятельности и решений во многом зависит оттого, насколько он понимает структуру и закономерности этой системы [6].

Для того, чтобы сформировать необходимые современному специалисту системные представления и системное мышление требуются соответствующие педагогические условия, а конкретно специально разработанные методы, органично «вплетенные» в традиционный учебный процесс и требующие от обучающегося определенных усилий для целостного познания изучаемых предметов и системного развития актуальных и эффективных способов мышления.

Под системным мышлением мы понимаем опосредованное и обобщенное на основе принципа системности отражение окружающей действительности, связанное с реализацией системного подхода в осуществляемой и предстоящей познавательной, теоретической, практической и иной деятельности[2].

Таким образом, дуальное обучение на основе системного подхода создает для каждого обучающегося возможности для: целостного познания изучаемых предметов и окружающей действительности; формирования системных знаний и умений по выбранной специальности; формирования умений и навыков системного мышления и системного подхода в познавательной и иной (осуществляемой и предстоящей профессиональной) деятельности; усвоения системных методов организации и осуществления своей деятельности, обеспечивающих профессиональную подготовку в органической связи с профессиональной социализацией и всесторонним развитием личности.

Литература

1. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс: Учебник. – М.: Гуманитар. изд.центр ВЛАДОС, 2005. – 574 с.
2. Системный подход в опережающем обучении: Учебник / А.М.Абдыров и др. – Астана: Изд-во КазАТУ им. С.Сейфуллина, 2016. – 290 с.
3. Ганзен В.А. Системное мышление // Вестник СПГУ. Серия 6, 1992, вып.1 (№ 6). – С.78-84.
4. Д. О'Коннор, И.Макдермотт. Искусство системного мышления: Необходимые знания о системах и творческом подходе к решению проблем. Пер с англ. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2008. -256 с.
5. Медоуз Д.Х. Азбука системного мышления: Пер. с англ.; под ред. Н.П.Тарасовой. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2010. – 343 с.
6. Пушкарь А.И., Потрашкова Л.В. Основы научных исследований и организация научно-исследовательской деятельности: Учебное пособие. – Харьков: ИД «ИНЖЭК», 2008. – 280 с.

Мальчиков В.С.

магистрант 1 курса по специальности «Педагогика и психология»
кафедры педагогики и образовательного менеджмента ФФиП КазНУ им. аль-Фараби.

Садвакасова З.М.

научный руководитель – доцент КазНУ им. аль-Фараби, e-mail: malchikoff@rambler.ru

ПСИХООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПРОГРАММЫ, КАК МЕТОД ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЛЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЗНАЧИМЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ

***Түйіндеме:** Мақалада әртүрлі әлеуметтік маңызы бар аурулармен ауыратын науқастарды емдеуде қолданылатын психоәлеуметтік бағдарламалардың түрлері қарастырылады. Оқу үрдісін ұйымдастырудың мазмұны мен талаптары, сондай-ақ жетекші психологиялық-оқу бағдарламаларына қойылатын талаптар.*

***Резюме:** В статье рассматриваются виды психообразовательных программ, используемых в терапии пациентов с различными социально-значимыми заболеваниями. Содержание и требования к организации обучающего процесса, а так же требования к ведущим психообразовательных программ.*

***Summary:** The article reviews the types of psychoeducational programs used in the therapy of patients with various socially significant diseases. The content and requirements for the organization of the learning process, as well as the requirements for the leading psychoeducational programs.*

***Ключевые слова:** психообразовательные программы, социально-значимые заболевания, психообразование, туберкулез, ВИЧ, сахарный диабет, реабилитация зависимостей.*

В настоящее время в мире продолжается распространение социально-значимых заболеваний. Так по данным UNAIDS в 2016 году во всем мире зарегистрировано 1,8 миллиона новых случаев заражения ВИЧ. Во всемирном докладе о наркотиках представленном UNODC в 2017 году, говорится, что в 2015 г. около 250 миллионов человек употребляли наркотики, из них около 29,5 миллионов человек страдали от расстройств связанных с употреблением наркотиков, включая зависимость. ВОЗ представляет в своем информационном бюллетене данные, что в 2016 году туберкулезом заболели 10,4 миллиона человек, и 1,7 миллиона человек умерли от этой болезни. Так же по данным ВОЗ порядка 422 миллиона человек в мире страдают от сахарного диабета. Социально-значимые заболевания наносят значительный урон странам, вынужденным тратить значительно количество средств из бюджета на лечение пациентов. Важно способствовать повышению качества лечения за счет его эффективности.

Лечение заболеваний осуществляется согласно протоколов лечения и включает в себя фармакологическую терапию при этом в недостаточной степени учитывая психологические и социальные аспекты, способные влиять на качество проводимого лечения. При долгосрочном лечении, как при туберкулезе, наркомании, или при пожизненном, как при ВИЧ-инфекции и сахарном диабете необходима специальная подготовка клиента, для формирования у него приверженности лечению, избегания перерывов приема препаратов, соблюдения рекомендаций по режиму приема и их дозировке, а так же выполнения всех рекомендаций медицинских работников. Функцию информирования и обучения, необходимым навыкам берут на себя специально подготовленные педагоги, психологи, социальные работники, врачи и медицинские сестры. Один из инструментов, обучения пациентов это психообразовательные программы.

Психообразовательные программы стоят на стыке трех наук медицины, психологии и педагогики. В Казахстане они стали широко применяться для пациентов больных туберкулезом, ВИЧ-инфекцией, сахарным диабетом, сердечно-сосудистыми заболеваниями, беременных женщин в виде так называемых «школ пациента», а так же начали применяться в реабилитации клиентов имеющих зависимость.

«Школы пациента» реализуемые в противотуберкулезной службе Республики Казахстан были внедрены в период 2009-2010 гг. Обучение проводится медицинскими сестрами на основе «Методических рекомендаций по проведению занятий в «Школе пациента» противотуберкулезного учреждения. Школа состоит из пяти занятий:

1. «Туберкулез. Пути передачи. Диагностика».
2. «DOT. Противотуберкулезные препараты. Побочные эффекты. Лекарственная устойчивость».
3. «ВИЧ-инфекция и СПИД. Пути передачи, снижение риска заражения, туберкулез и ВИЧ».
4. «Вирусные гепатиты. ИППП».
5. «Поддерживающая фаза лечения туберкулеза. Информация при выписке». [1].

Школы подготовки к родам беременных женщин, помогают получить клиентам необходимы

знания и навыки, которые способствуют как физическому так и психологическому облегчению процесса родов. Школы для беременных женщин могут включать в себя следующие темы:

1. Физиологические изменения, происходящие в организме женщины во время беременности.
2. Питание во время беременности.
3. Питание во время грудного вскармливания.
4. Роды, партнерские роды, не медикаментозное обезболивание во время родов.
5. Уход за новорожденным в роддоме и в домашних условиях.
6. Восстановление после родов и др.

Данные программы реализуются как на базе государственных так и на базе частных медицинских учреждений.

«Школы пациентов» для людей, живущих с ВИЧ, проводятся на базе городских центров по профилактике и борьбе со СПИД и ставят перед собой следующие задачи: обеспечение клиентов необходимой информацией о приверженности лечению ВИЧ, психологических аспектах жизни с ВИЧ, этапах принятия диагноза, профилактике стигмы, самостигмы и дискриминации, репродуктивном здоровье и ВИЧ, профилактике передачи ВИЧ.

«Школа диабета» предназначены для людей, с диагнозом сахарный диабет. Их задача предоставить достоверную информацию о заболевании, способствовать включению пациента в процесс диагностики и лечения, формировать приверженность лечению, справиться с психологическими аспектами заболевания.

Психообразование в представляет собой лечебно-реабилитационное вмешательство, при психо-поведенческих расстройствах, направленное на повышение у клиентов и их семей уровня знаний и навыков, способствующих преодолению заболевания [2]. Психообразовательные программы «Школа независимости» для клиентов имеющих алкогольную и наркотическую зависимость так же начали использоваться для улучшения качества реабилитационного процесса. Обучение клиентов и семей является одной из основных функций при лечении расстройств, вызванных употреблением ПАВ [3]. На психообразовательных группах обучают клиентов в отношении различных аспектов употребления ПАВ и связанных с этим поведением и последствиями. Мы говорим о том, как употребление ПАВ может привести к поведению и поступкам, которые мешают жизни людей, употребляющих ПАВ, их семьям, оказывают негативное влияние на занятость и другие составляющие жизни. Этот тип групп представляет структурированное и специфичное для групп содержание обучения, часто проводится с использованием видео и аудио записей, или лекций. Зачастую лидер группы фасилитирует обсуждение изучаемого материала.

Психообразовательные программы проводятся специалистами, работающим тесном контакте с клиентами: медицинскими сестрами, как в примерах противотуберкулезной службы, равными консультантами, социальными работниками и психологами в центрах по профилактике и борьбе со СПИД, врачами акушерами-гинекологами, в случаях со школами подготовки к родам, врачами эндокринологами в «школах диабета», консультантами по химической зависимости и психологами в центрах реабилитации зависимостей.

Не смотря на различные специальности ведущих психообразовательных программ, все они должны обладать следующими качествами, навыками и знаниями: базовые знания педагогики, базовые знания психологии обучения взрослых, понимание психологических аспектов принятия заболевания, процесс профилактики, диагностики и лечения заболевания, использование интерактивных методов обучения, публичных выступлений, использования наглядных материалов, аудио-видео оборудования, презентаций и т.д.

В психообразовании можно выделить *два подхода*: пассивный и активный. Пассивный подход предполагает опосредованное влияние на клиентов, через информационно-образовательные материалы, листовки, буклеты, плакаты, Интернет ресурсы и т.п., где клиент имеет пассивную роль. В активном обучении клиент выступает не «пассивным» получателем информации, а интенсивным участником образовательного процесса. При данном подходе ключевую роль имеют интерактивные методики обучения: мини-лекции, мозговые штурмы, дискуссии, ролевые игры, работа в малых группах, кейсы.

Использование интерактивных методов обучения позволяет сформировать у клиентов определенные навыки и качества, такие как: ответственность к собственному здоровью, здорового образа жизни, приверженности лечению (прием всех назначенных лекарств, в соответствии с назначением врача учитывая время приема и дозировку), а так же улучшает информированность клиентов о процессе лечения и необходимых действиях, способствующих положительному исходу. Как например: при лечении туберкулеза успешное обучение в «школе пациента» сокращает случаи

«отрыва» от лечения до 2—3 % при допустимом «индикаторе» в 5 %, что наряду с другими факторами способствует повышению эффективности интенсивной фазы химиотерапии на госпитальном этапе. [4]

Таким образом психообразовательные программы являются важным компонентом лечения тяжелых хронических и социально-значимых заболеваний. Повышая эффективность лечения, улучшая психо - эмоциональное и физическое состояние пациентов, способствуя приверженности лечению, развивая навыки клиентов, улучшая информированность в отношении заболевания и процесса лечения: *«После стационара, первое что надо сделать - это посетить «школу диабета». У меня после нее мозги на место встали. Великолпные врачи. Информация подается доходчиво и очень доброжелательно. Я прямо в себя пришла».* Мажитова Наталья, участница школы диабета.

Список использованных источников

1. *Методические рекомендации по проведению занятий в «Школе пациента» противотуберкулезного учреждения.* «СПИД Фонд Восток-Запад». Алматы, 2010 г.
2. *«Применение психообразовательных программ при шизофрении» журнал «Медицинская панорама» № 8, июнь 2007 года.*
3. *Международный центр аттестации и обучения специалистов в области зависимости (ICSE). Психообразовательные программы для клиентов и семей.* - 2017.
4. *ISSN 2220 5071 «Туберкулез, легеневі хвороби, ВІЛ інфекція». No 1 (12) .2013.*

Massingaziyeva A.D
Al-Farabi Kazakh National University

Seitnur Z.S
Al-Farabi Kazakh National University

SOCIAL AND PERSONAL DEVELOPMENT IN THE JOINT-DIALOGUE COGNITIVE ACTIVITY

***Summary:** In article the relevant and potential possibilities of the concept of joint -dialogical cognitive activity which was developed with use of the basic principles of the semantic theory of thinking are considered.*

***Keywords:** education, of joint -dialogical cognitive activity, social development, personal development.*

***Аннотация:** В статье рассмотрены актуальные и потенциальные возможности концепции совместно-диалогической познавательной деятельности, которая была разработана с использованием базовых принципов смысловой теории мышления.*

***Түйіндеме:** Мақалада мағыналық ойлау теорияларының базалық принциптеріне негізделіп жасалған "біріккен-диалогтік танымдық қызметің" өзекті және әлеуетті мүмкіндіктерін зерттеу.*

Education - specially organised, purposeful process of direct transfer of experience of generations, knowledge, and skills in the interaction of teacher and student. Education is the main force capable to give to society the full-fledged personality. The efficiency of educational influence consists in focus, systematicity and the qualified management [1].

Training represents specially organized process of socialization of the identity of the person with rather well controlled and adjustable conditions of course. In other words, training is a peculiar model of the most difficult process of socialization happening in dynamic conditions of activity of the person in society. The training process understood as unity of education and training of the personality is carried out in the established society a standard framework which is strictly answering the purpose and tasks of society and meets all necessary requirements imposed to models and the principles of training [2].

The modern domestic pedagogics costs on the point of view of dialectic interrelation of training and development of the personality: Out of training, there cannot be a full development of the personality. The doctrine as activity takes place where actions of the person cope the conscious purpose to acquire certain knowledge, skills, and abilities. The main result of educational activity properly is formation at the pupil of theoretical consciousness and thinking. Psychological content, the subject of activity is the assimilation of knowledge, acquisition of generalized methods of action, in the process of development of the student. It is the formation of theoretical thinking depends on the nature of all acquired in the course of further learning knowledge. The activity of teaching as the-transformation, self-development of the subject, transforming it from a defined unpossessed knowledge, skills, skills in wielding them. Product training activities is internal neoplasms of the psyche and activities in motivation, values and meaning plans, the formation of knowledge and ability to apply them to solve various practical problems.

The content of education, the society asked and identify existing curricula and courses, specified in the conditions of real educational process in the learning content, which we have designated as the objective content of training. The last, in turn, being refracted in activity training both students and the assimilated name, appears as subjective contents of the doctrine. In this process of transformation of objective content of training and the subjective content of teaching and the doctrine are hidden as we already repeatedly noted, internal psychological factors of formation of incentive and structure-forming mechanisms in Joint - dialogic cognitive activity, the defining its effectiveness and, eventually, efficiency of process of training and consequently, and process of socialization of the identity of students [2].

In psychological science of category of people, the individual, the personality, identity belong to the basic categories. They are not especially psychological and are studied by all social sciences. Therefore there is a question of specifics of a research of these categories psychology: all mental phenomena are formed and develop in activity and communication, but possess them not these processes, but their subject — to the public individual, the personality.

This is a person as a member of society, the result of formation, development and socialization. But this does not mean that a person is only a social being, devoid of biological characteristics. In the psychology of personality, social and biological, exist in unity. It is possible to understand what a person is only through the study of real social relations and relations in which a person enters. Not for nothing, S. L. Rubinshtein said that all psychology is psychology of the personality. At the same time, the category of "person" and "person-

ality” are not synonymous. The latter determines the social orientation of a person who becomes a person, provided that develops in society (for example, in contrast to “wild children”), interacts with other people (as opposed to deeply sick from birth). Any normal person has some personal manifestations depending on what part of society he is projected now: family, work, study, friendship. At the same time, the personality is integral and unified, systematic and organized.

Consideration of the individual in the learning process involves the separation of this aspect in the socialization of the individual, which can be described by the category “psychological state”. In contrast to the categories of “psychological process” and “psychological property”, covering the whole continuum of spatial and temporal characteristics of personality changes, limited space learning process.

The most adequate psychological category to describe these changes is the category of activities that allows you to “grab” psychological phenomenon in the unity of its spatial and temporal characteristics. The activity is a form of manifestation of human activity, extended in time in the procedural aspect and limited activity, unfolded in time in the procedural aspect and the limited spatial result and the intended result is achieved. In fact, “activity is a kind of operational analogue of the” psychological state” preserving all its distinctive features. At the same time, it should be borne in mind that the activity from the external, objective side is deployed in the physical space-time coordinates, and from the internal, subjective side is represented in the psychological space and time [2].

Personality, immersed in the learning process, is a special psychological reality, for an adequate description that requires the new concepts in a specially organized research. The heightened perception of the relationship between learning and development.

The impetus for the development of the problem of the correlation of social interactions and learning was the early work of L. Vygotsky, J. G. Mead and Jean Piaget. They have a hypothesis, though based on different underlying considerations, that social interactions play a crucial role in the development of thinking. So, in the cultural and historical theory of L. S. Vygotsky the social situation is considered as a source of development. L. S. Vygotsky was labelled “any function in the cultural development of the child appears twice, in two plans, first social, then psychological, first between people as an intrapsychic category, next inside the child as an intrapsychic category”. Social relations act as genetically social, and in its original form, any function is divided between the participants. “Behind all the higher functions and their relationships are genetically social relationships, real relationships, Homo duplex (double person - lat.). Hence, the principle and method of personification in the study of cultural development, i.e. the division of functions between people, personification of functions [4].

Social interactions determine the mechanism of division of functions, on the one hand, and the way of mastering them - on the other. For example, managed social interactions, which initially serve as tools for social realization of the processes of thinking and communication, later begin to fulfill the role of cognitive function of self-regulation and mental representation of this or that information. These interactions activate still underdeveloped cognitive functions, allowing the student to act at a higher cognitive level. According To L. S. Vygotsky, learning only then successful, when goes ahead of development, when it awakens to life those functions which are in the process of maturing or in the zone of proximal development. It is in this way that education, from the point of View of L. Vygotsky, can play a constructive role in the development of the child [4]. The key to understanding the crucial role of social interactions in the learning process in The concept of L. S. Vygotsky is their distinction of ways of education of everyday (spontaneous) and scientific concepts in children. Spontaneous concepts are born at collision of the child with real things, with their concrete properties among which it after long comparison finds some similar lines and by means of the word classifies them to a certain class of subjects. In contrast, the development of the scientific concept begins with the work on the concept itself. In this case, the child from the very beginning is better aware of the concept than its subject. This way is possible only within the specially organized teaching of children scientific knowledge and is its result. “Defining for scientific concepts... it is that they are acquired and developed under the guidance and assistance of a teacher and that knowledge is given to children in a particular system.”

Joint-dialogical cognitive activity in the real conditions of educational process passes in the development a number of stages, beginning with joint perception of objects of knowledge and comes to the end with formation joint-dialogical cognitive activity - the highest level of development of joint cognition. If the initial stages of the formation of joint-dialogical cognitive activity can be carried out spontaneously, the formation of joint-dialogical cognitive level of development of acts in the learning process requires special targeted work on the part of the teacher to create problem situations.

Joint-dialogical cognitive activity or as it is called, collective-thinking activity organizes and develops students' analytical abilities, teaches to compare, highlight the main thing, critically evaluate information, draw conclusions, generalize, argue their own judgments. Such organization of collective mental activity

creates a real opportunity of active training of abilities of mental work, development of creative abilities of students. When using the joint-dialogical cognitive activity in the educational process the level of assimilation of the program material by students is increased [6].

Features of the organization of joint-dialogical cognitive activity in the educational process:

1. In the joint-dialogical cognitive activity there is a strict dependence of the activity of a particular student on other participants;
2. In the joint- dialogical cognitive activity there is a "transfer" of action from one participant to another, that is, the movement of the motive of joint activity is carried out;
3. Possibility of direct exchange of results of cognitive work;
4. Among the participants of the jointly - dialogic cognitive activity occurs business communication, which positively affects the formation of personality of a student;
5. The development of intellectual relations in the team;
6. Joint-dialogical cognitive activity involves the restructuring of the content of the educational process, the development of creative abilities of students.

The necessity of modeling of joint-dialogical cognitive activity in experimental conditions, as S. M. Jakupov points out, is dictated by the fact that joint-dialogical cognitive activity is a systemic education, which is formed in the process of learning and is its actual psychological content. An attempt to study the joint-dialogical cognitive activity directly in the real educational process leads, as a rule, to the disintegration of the phenomenon. Joint-dialogical cognitive activity arises only at a certain level of cognitive activity development in the learning process, marking the highest level of cognitive activity development [5].

S. M. Jakupov believes that the problem of interrelation of communication and thinking can be concretized in the problems of interrelation between the General Fund of semantic formations and the goal-formation of joint mental activity. The basis for this is the representation of the unity of thinking, speech and emotions, both in semantic education and in goal-formation. If change of conditions of communication in joint mental activity lead to change of the General Fund of semantic formations, the last circumstance has to lead to changes of the purpose formation in joint mental activity. It is possible to assume existence of a certain connection between communication and process of transformation of individual goals into joint based on docking through the General Fund of semantic formations [5]. Only forms of joint-dialogical cognitive activity, organized by the teacher in the learning process, create optimal conditions to enhance the potential of each student and increase creative potential. It is the most effective form of checking and mastering by students knowledge, abilities and skills in educational and cognitive process. The formation of jointly-dialogic cognitive activity is in the process of interaction (joint action), and communication training with trainer. At the same time, if the structure of interaction is set quite hard, the structure of communication has significant flexibility and dynamism, determined by the personal characteristics of the learner and teacher. Therefore, practical management of the process of formation of joint-dialogical cognitive activity is possible only on the basis of accounting and use of the regularity of interpersonal relations. Therefore, the socialization of the individual in the learning process is the formation of jointly-dialogic cognitive activity, which in turn is a direct dependence on the structure of educational interaction and educational communication, which broadcast personal properties.

Literature

1. Рубинштейн С.Л - Проблемы общей психологии 1973
2. Джакупов.С.М. - Психологическая структура процесса обучения: научное издание/ – Алматы: Казак ун-ті, 2004. – 312с.
3. Выготский Л.С. - Собрание сочинений в 6 томах, Педагогика
4. Шиянов Е.Н., Котова И. Б. - Развитие личности и обучении.
5. Джакупов С.М. - Психология познавательной деятельности. – Алма-Ата: Изд-во КазГУ, 1992. – 194с.
6. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – М.: Высшая школа, 1991. – 207с.

В КАКОМ ВОЗРАСТЕ И ПОЧЕМУ НУЖНО ЗАНИМАТЬСЯ ПЛАВАНИЕМ?

***Annotation.** In this article, it is considered at what age it is best to begin swimming lessons, how water has a beneficial effect on the baby's body. It also shows what the main tasks are being solved in swimming training and at what age it is easiest to teach proper swimming.*

***Keywords.** Swimming, swimming training, children, healthy lifestyle, meaning, physical development.*

***Аннотация.** Бұл мақалада жүзу сабақтарын бастаудың қандай жастағы жақсы екендігі, судың нәресте денесіне қалай әсер ететіндігі қарастырылады. Ол сондай-ақ жүзу жаттығуларында негізгі міндеттердің қалай шешілетінін және дұрыс жүзуді үйретудің қандай жаста оңай екенін көрсетеді.*

***Түйінді сөздер.** Жүзу, жүзу, балалар, салауатты өмір салты, мағынасы, дене дамуы.*

***Аннотация.** В данной статье рассмотрено в каком возрасте лучше всего начинать занятия плаванием, каким образом вода благотворно влияет на организм ребенка. Так же показано какие основные задачи решаются при обучении плаванию и в каком возрасте легче всего обучить правильному плаванию.*

***Ключевые слова.** Плавание, обучение плаванию, дети, здоровый образ жизни, значение, физическое развитие.*

1. ЗНАЧЕНИЕ ПЛАВАНИЯ. ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА.

Плавание является уникальным видом физической активности. Специфические особенности воздействия плавания на детский организм связаны с активными движениями в водной среде. При этом организм человека подвергается двойному воздействию: с одной стороны – физических упражнений, с другой – уникальных свойств водной среды, в которой выполняются эти упражнения. Нельзя забывать, что вода имеет особое значение для человеческого организма, который на 80% состоит из воды (а клетки мозга на 90% состоят из воды), все жизненно важные процессы протекают в водной среде организма, а первые 9 месяцев развития человеческого организма происходят в водной среде.

Опыт педиатров показывает, что раннее обучение плаванию способствует гармоничному развитию подрастающего организма и положительно влияет на развитие всех систем организма: улучшает дыхание, кровообращение, укрепляет опорно-двигательный аппарат, благотворно сказывается на деятельности центральной нервной системы [1].

Забота о физическом развитии ребенка является почти столь же важной для его гармоничного развития, как рациональный режим, регулярное и полноценное питание, достаточный сон и частое пребывание на свежем воздухе. Раннее физическое развитие – это целый комплекс упражнений, методов и действий, направленных на физическое развитие малыша первых нескольких месяцев. Несомненно, раннее грудничковое плавание влияет на улучшение физического развития ребенка.

Плавание – это физическое действие, основу которого составляет удержание и перемещение человека в воде в необходимом направлении. Во время плавания, которое является средством массажа кожи и мышц, ребенок преодолевает значительные сопротивления воды, постоянно тренируя опорно-двигательный аппарат, т.е. осуществляется своеобразная гимнастика [2].

Во время плавания очищаются потовые железы, что способствует активизации кожного дыхания и обильному притоку крови к периферическим органам. Горизонтальное положение во время плавания – это своеобразное состояние невесомости, которое активизирует кровоток, развивая и укрепляя сердечно-сосудистую систему. Лучше всего начинать обучению плаванию с 2–3-х недельного возраста, но не позднее 3 месяцев, потому что каждый ребенок рождается с определенными врожденными рефлексам, которые после 3 месяцев угасают. Это плавательные врожденные рефлексы, благодаря которым ребенок способен обучаться плаванию [6].

Родители должны понимать, что обучение малыша плаванию возможно, пока у малыша не исчезли тонические рефлексы, на смену которым приходят статокинетические рефлексы, и обучение плаванию практически уже невозможно до 3–4 летнего возраста, когда ребенок будет в состоянии сознательно выполнять команды инструктора. Купание, плавание, игры и развлечения на воде – один из самых полезных видов физических упражнений, они способствуют оздоровлению детей, укрепляют их нервную систему. Поэтому чем раньше приучить ребенка к воде, научить его плавать, тем полнее скажется положительное воздействие плавания на развитии всего детского организма [4].

2. ЗАДАЧИ ОБУЧЕНИЯ ДЕТЕЙ ПЛАВАНИЮ.

При обучении плаванию решаются следующие основные задачи: укрепление здоровья, закаливание организма человека, привитие стойких гигиенических навыков; изучение техники плавания и овладение жизненно необходимым навыком плавания; всестороннее физическое развитие и совершенствование таких физических качеств, как сила, гибкость, выносливость, быстрота, ловкость; ознакомление с правилами безопасности на воде. Содержание программы начального обучения плаванию зависит от задач, стоящих перед курсом обучения; контингента занимающихся, их физической подготовленности и возраста; продолжительности курса обучения; условий для проведения занятий. Все перечисленные факторы тесно связаны между собой [3].

От возраста и физической подготовленности зависят дозировка и нагрузки, методика преподавания, а также быстрота освоения учебного материала. Быстрее всех учатся плавать дети от 10 до 13 лет. Обучение плаванию детей младшего школьного возраста требует больше времени -- из-за медленного освоения техники движений и трудностей, связанных с организацией занятий (они медленно раздеваются и одеваются, плохо знают команды, легко отвлекаются, быстро теряют интерес к заданию и т. д.). Кроме того, составление программы обучения зависит от количества занятий в неделю, продолжительности каждого занятия. Условия для занятий -- естественный или искусственный водоем, глубина и температура воды, климатические и погодные условия -- также оказывают существенное влияние на подбор упражнений и методику проведения занятий. Таким образом, содержание программы - учебный материал и методические указания -- должно соответствовать задачам обучения, возрасту и подготовленности занимающихся, продолжительности курса обучения и условиям для проведения занятий [5].

Обучение детей плаванию проводится в форме групповых занятий. Такие занятия более эффективны, им присущ элемент соревнования. На групповых занятиях удобнее проводить воспитательную работу с детьми, используя влияние коллектива и обеспечивая тем самым хорошую успеваемость. Однако, занимаясь с группой, инструктор должен учитывать индивидуальные особенности каждого ученика как личности, а также его способности к плаванию. В связи с этим методика обучения плаванию строится на сочетании группового и индивидуального подхода к занимающимся. Детей, как правило, обучают технике спортивного плавания, потому что, во-первых, контингент юных пловцов является резервом для отбора спортивное плавание; во-вторых, предварительное освоение облегченного способа плавания и последующее переучивание занимают больше времени; в-третьих, дети быстро теряют интерес к обучению «непрестижным» способам плавания. В связи с этим в программах по плаванию предусматривается одновременное обучение плаванию двумя (схожими по структуре движений) способами: кролем на груди и на спине. Это позволяет увеличивать количество упражнений и изменять условия их выполнения. Разнообразие упражнений не только развивает моторную обучаемость, но и стимулирует активность и интерес на занятиях плаванием, что является необходимым методическим требованием работы с детьми.

В заключение хотелось бы сказать, что плавание это один из немногих видов спорта который действительно благотворно влияет на все группы мышц, позволяя им развиваться в равной мере относительно друг друга. Так же это прекрасная возможность способствовать гармоничному развитию и предупреждению многих заболеваний. Плавание с самого раннего возраста - один из простых способов сделать ребенка здоровым, физически развитым и закаленным.

Список литературы

1. Головина, Т. В. *Формирование ценностного отношения к физической культуре у младших школьников* / Т. В. Головина : дис. . канд. пед. наук: 13.00.04. Омск, 2003. - 161 с.
2. Дуркин, П. К. *Научно-методические основы формирования у школьников интереса к физической культуре* / дис. . д-ра пед. наук: 13.00.04 / П. К. Дуркин. М.: 1995. - 496 с.
3. Попов, В. А. *Исследование динамики отношения молодежи к физической культуре и пути повышения ее спортивной активности: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / В. А. Попов. Киев, 1979. - 19 с.*
4. Петрова, Н. Л. *Обучение детей плаванию в раннем возрасте : учебнометодическое пособие* / Н. Л. Петрова, В. А. Баранов. - М. : Советский спорт, 2006. -96 с. : ил.
5. Аганянц, Е. К. *Физиологические особенности развития детей, подростков и юношей : учебное пособие* / Е. К. Аганянц, Е. М. Бердичевская, Е. В. Демидова. Краснодар, 1999. - 71 с.
6. Булгакова Н. Ж. *Оздоровительное, лечебное и адаптивное плавание:*
7. *учеб. пособ. для ст-тов / Н. Ж. Булгакова [и др.]. – М.: Academia, 2005. – 429 с.*

Медеубаева Кенжехан Тұрапбековна

п.ғ.к., қауымд.проф.м.а., «Педагогика және психология» факультеті, Жалпы педагогика кафедрасы,
Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, medeubaeva_kt@mail.ru

Палымбетова Гүлден Арысбековна

п.ғ.м., оқытушы, «Педагогика және психология» факультеті, Жалпы педагогика кафедрасы,
Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті, 90.g.a@mail.ru

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-МАМАНДАРДЫҢ КӘСІБИ ӘРЕКЕТІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ СИПАТ

Резюме: В статье раскрыта сущность инноваций, обоснована актуальность инноваций в образовании с современных позиций, описываются функции и обоснованы их виды. Дано четкое понимание категории «инновации в образовании», которые рассматриваются как конечный результат инновационной деятельности, реализованной в виде нового или усовершенствованного образовательного процесса, образовательного продукта, образовательной услуги. Описываются функции инноваций: канал воплощения в жизнь достижений человеческого интеллекта; расширяется круг производимых услуг, вовлекаются в новые производительные силы; улучшается их качество; концентрация инноваций в той или иной сфере помогает привести структуру воспроизводства.

Abstract: The article gives a clear understanding of the category of "innovations in education", which is considered as the end result of innovative activities implemented in the form of a new or improved educational process, educational product, educational services. Describes the features of innovation: channel realization of the achievements of human intelligence; expands the range of service products, engage in new productive force; improving quality; concentration of innovation in a particular area helps to bring structure to reproduction.

Елбасымыз Н.Назарбаевтың 2018 жылғы 10 қаңтардағы «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауының «Адами капитал – жаңғыру негізі» бөлімінде: «Білім беру бағдарламаларының негізгі басымдығы өзгерістерге үнемі бейім болу және жаңа білімді меңгеру қабілетін дамыту болуға тиіс. Оқытудың мазмұндылығы заманауи техникалық тұрғыдан қолдау көрсету арқылы үйлесімді түрде толықтырылуға тиіс. Цифрлық білім беру ресурстарын дамыту, мектептерімізді видеокұрылғылармен жабдықтау, және кең жолақты Интернетке қосу жұмыстарын жалғастыру қажет», – деп жастарды жаңа технологиялық бағытқа дайындаудың маңызды шартына ерекше тоқталып өтті [1].

Еліміздің білім беру жүйесінің дамуында айтарлықтай өзгерістер жүзеге асу үстінде. Бұл саладағы ең басым бағыттардың бірі – қазіргі қазақстандық білім беру жүйесінің жаңа, өзгеріс жағдайында шығармашылықпен және белсенді қызмет етуге қабілетті педагог мамандарын даярлау. Бүгінде инновациялық өзгерістер әртүрлі бағыттарда жүзеге асуда, атап айтар болсақ, оқытудың жаңа технологияларын жүзеге асыруда; білім берудің жаңа мазмұнын қалыптастыруда; жаңа бағдарламаны меңгерудің әдістері мен тәсілдерін қолдануда; оқушы мен мұғалімнің ойлау стилінде ойлау стилінде, оқыту үдерісінде оқушылардың өзіндік анықталуына жағдай туғызу; өзара қарым-қатынастарында өзгеріс, білім беру мекемелерінде шығармашылық инновациялық ұжымды жасау және дамытуда, т.б. Инновациялық оқыту – біліммен қаруландырудың ерекше түрі, дәстүрлі оқытуға балама оқыту. Инновациялық оқытудың дәстүрлі оқытудан айырмашылығы – болашаққа әртүрлі көзқараспен қарау. Қазіргі кезеңдегі дәстүрлі оқыту бұрын қайталанған іс-әрекет ережелерін меңгеру қағидасына негізделген болса, ал инновациялық оқыту жаңа, тіпті белгісіз жағдайда өзінің қабілетін жетілдіруге, дамытуға бағытталған өзара бірлескен іс-әрекеттер жиынтығынан құралады. Соның нәтижесінде адамның ойлау жүйесінде санасында өзгерістер болып, білім берудің қазіргі жүйесінде маңызды өзгерістер болады. Мәселен, ғалым В.Я.Ляудистің зерттеу тұжырымдамасында оқыту тарихи өзгеріске ұшырап отыратын әлеуметтік институт, ал оқу – әлеуметтік іс-әрекеттің түрі екенін айта келе, инновациялық оқытудың төмендегідей қасиеттерін анықтап көрсетеді:

1) инновациялық оқыту – жаңа заманғы қоғамның дамуы мен оның мәдени өркендеуінің ерекшеліктеріне сәйкес оқытуды әлеуметтік ұйымдастырудың тарихи жаңа түрі;

2) дәстүрлі оқытуға қатысты инновациялық оқыту парадигмалды: инновациялық оқыту құрылымында оқытудың шығармашылық пен репродуктивті компоненті арасындағы қарама-қайшылықтар жаңаша шешіледі; инновациялық оқуды жүзеге асырудың негізіне мұғаліммен оқушының+ арасындағы әлеуметтік қарым-қатынастың жаңа түрі жатады: демократиялық қарым-қатынас, өзара түсінушілік пен ынтымақтастық;

3) инновациялық оқыту барысында жеке тұлғаның өзіндік дамуына, жеке көзқарасына, жеке дамуына еркіндік беріле отырып, жеке шығармашылығының қалыптасуына толық жағдай жасалынады. Сондықтан инновациялық оқытуды «дамытушы оқыту» немесе тәрбиелеп оқыту» деп те атауға келеді [2,19].

Сондай-ақ, Ғалым Н.В.Кларин «Инновациялық оқыту – қазіргі кезеңдегі әлеуметтік, мәдени ортадағы инновациялық өзгерістерді жете қарастыратын үрдіс және білім беру, оқу әркетінің нәтижесі. Білім беру үдерісінің бұл түрі жеке адамның, тұтас қоғамның алдындығы барлық кедергіні жеңуге бағытталады», – деген тұжырым жасайды [3,12].

Педагогикалық іс-әрекетті түрлендіруші біртұтас жүйелі құрал ретінде технологияның негізгі мақсаты – оқушының жеке тұлғасын жан-жақты дамыту. Педагогикалық технология практикада мұғалімнің жаңа іс-әрекетімен жіктеледі. Сондықтан да мұғалімнің инновациялық іс-әрекетін қалыптастыруда мұғалімнің педагогикалық технологиялардың ғылыми негіздерін білу қажет, педагогикалық технологияны өз практикасында пайдалана отырып, өз мектебі мен оқушыларының қабілеттеріне сәйкес өзгертіп, жетілдіруі шарт, педагогикалық технология мұғалімдердің кәсіби біліктілігін жетілдірудің негізгі құралы екендігін мойындау қажет. Педагогикалық технологияның оқу-тәрбие үдерісіндегі маңызы туралы зерттеуші-ғалымдар Ш.Т.Таубаева, С.Т.Иманбаева, А.Е.Берикханова: «Педагогикалық үдерісті технологияландыру мәселесі білім беруші мен білім алушы тұлғасын өздігінен дамытып, олардың ішкі әлеуеттерін барынша толығырақ ашқызу үшін оқыту мен тәрбиелеуді субъектілік негізге ауыстыратын тетік ретінде зерттелуде», – дей келе, білім беру саласында шоғырланып қалған көкейкесті мәселелердің шешімдерін табуда қазіргі инновациялық педагогикалық технологиялардың ықпалы зор екенін баса көрсетеді [4,300.]. Ш.Т.Таубаеваның ғылыми тұжырымын қортындылай келе, инновация – білім беру үдерісіне жаңаны енгізу арқылы қоғамның жаңа тұрпатты тұлғаларын оқытып-тәрбиелейтін жаңа идеямен қаруланған болашақ педагогтарды даярлауға басымдық беру заман талабы деген тұжырым жасауға болады.

Жаңа педагогикалық технологияларды меңгеру – оқушы тұлғасын, оның ішкі зияткерлік әлеуетін жан-жақты дамытудағы болашақ мұғалімнің инновациялық даярлығын қалыптастырудың негізгі құралы. Инновациялық үрдіс – білім беру жүйесін жаңарту және дамыту ғана емес, Қазақстанның дамуында жаңа қоғамның жаңа формациялы болашақ педагогі қажеттілігінен туындаған үрдіс. Қазіргі кезеңде Қазақстанда жалпы білім беру жүйесінде инновациялық өзгерістер, реформалар жасалып жатқанын Елбасының «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Жолдауындағы ойлармен тағы да нақтылай түсуге болады. Ал инновациялық реформалар алдымен болашақ мұғалімнің инновациялық даярлығын қалыптастыру қажеттілігін тағы да дәлелдей түседі.

Көптеген ғылыми-педагогикалық еңбектерде «инновация» ұғымын білім беру жүйесінде жаңалықтарды жасап шығару, игеру, қолдану және тарату іс-әрекеті деп санайды. Н.Р.Юсуфбекова өзінің зерттеулерінде білім беру жүйесіндегі жаңартуды инновациялық үдеріс деп көрсетеді. Сонымен қатар, ол инновациялық процесс дегеніміз жаңалықтарды жасау, оны педагог қауымның тәрбие беру мен оқыту тәжірибесінде қолдану деп түсіндіре келе, инновацияға үш блокты түсінік береді: біріншіден, жаңалықты жасау, оның топтамасы, жаңалық өлшемдері; екіншіден, олардың қабылдау бағдарламасын зерттеу, педагогтардың берген бағасы; үшіншіден, жаңаны білім беру жүйесінде қолдану [5].

Инноватика мазмұнына талдау нәтижесінде Ш.Т.Таубаева төмендегі негізгі аспектілерді көрсетеді:

1) инноватика – жаңа білімді жасап шығару, меңгеру, енгізу үдерістерін зерттейтін ғылыми білім саласы;;

2) инноватика – жаңа білімді ойлап табу, меңгеру, енгізу үдерістерін зерттейтін гуманитарлық ҒЫЛЫМ

3) инноватика – қоғамдық тәжірибеде және ғылым мен техниканың түрлі салаларындағы инновациялық үдерістің теориясы мен практикасы [6, 12].

XX ғасырдың 80-жылдарында инновациялық іс-әрекеттің басым бағыттары анықталынды, әсіресе алдыңғы қатарлы озат іс-тәжірибенің мән-мағынасын ғалымдар Кан-Калик В.А., Кулюткин Ю.Н., Сухобская Г.С., Кухарев Н.В., Турбовской Я.С., Терегулов Ф.Ш., Фридман Л.М., Волков К.Н. және т.б. ашты және олардың төмендегідей негізгі түрлері анықталды:

- өнертапқыштық (кіріктірілгеннен және педагогикадағы белгілі әдіс-тәсілдер, формаларды түрлендіру, зерттеулер ендіру);

- жаңашылдық (педагогикалық еңбектің тиімділігін арттыратын жаңа формалар мен әдістерді табу);

- инновациялық: ғылыми-зерттеушілік негізде білім берудің жаңа мазмұнын, жаңа формасы мен әдістерін, жаңа ғылыми идеялардың мағыналы байланыстары тұрғысынан жүзеге асыру;
  - ғалымдар мен практик-мұғалімдердің бірлескен шығармашылық ізденістері [7, 76-79].
- Ғалымдар мұғалімнің инновациялық іс-әрекетіне қажетті мынандай қасиеттерді ашып көрсетеді:
- өзінің жеке қасиеттеріне сүйене отырып, басқалардың инновациялық тәжірибесін өзгерту, жетілдіру, қабылдау қасиеті;
  - жаңа ғылыми идеялар мен басқалардың тәжірибесінен хабардар бола отырып, өз жұмысының нәтижесін ұғына алу;
  - жаңа ғылыми зерттеулер, олардың әдістемелік тұрғыда жүзеге асуын үздіксіз тәжірибеге енгізе алу;
  - педагогикалық инновация ретінде жаңа әдістер мен тәсілдерді өз бетінше жасау.

Бұдан шығатын қорытынды оқу-тәрбие үдерісінде инновациялық педагогикалық технологияларды қолдану, яғни білім берудің инновациялық бағытын ұстану кез келген педагогтің, оқытушының, мұғалімнің құзырлығындағы мүмкіндік деуге әбден болады. Бұл ойымызды зерттеуші Қ.М.Нағымжанованың пікірімен нақтылауға болады. М.Нағымжанова инновациялық іс-әрекетті инновациялық үрдістің белгілі кезеңдеріне байланысты қарастырады. Бірінші кезеңде мұғалім жаңалықтың қажеттілігін дәлелдеу арқылы, жаңалық туралы ақпарат жинайды, әртүрлі жаңалықтардың ішінен қажетті жаңалықты таңдап алып, оны қолдану туралы шешім қабылдайды. Инновациялық іс-әрекеттің екінші кезеңінде мұғалім зерттеу арқылы таңдап алған жаңалықты енгізу жоспарын құрып, оны іс-жүзінде қолданады. Жаңалықты қолдану барысында мұғалім сол жаңалықты енгізуге кедергі жасап отырған факторларды ескере отырып, өз іс-әрекетіне қажетті өзгерістер жасайды.[8]

Инновациялық іс-әрекеттің жоғарыда көрсетілген үш кезеңіне сәйкес мұғалімінің бойында болуға тиіс сапалардың қалыптасуының эвристикалық, репродуктивті, шығармашылық деңгейлер көрсеткіштерін анықталған.

Репродуктивті деңгей – іс-әрекетті, білімді белгіленген межеге дейін қабылдай алу деңгейі, педагогикалық жаңалықтарға тұрақты көзқарас, педагогикалық іс-әрекетіне қанағаттанушылық танытады. Мұғалім қабілеті дайын әдістемелік ұсыныстарды аздаған өзгерістер енгізу арқылы өз жұмысында пайдаланумен сипатталады. Мұғалім өзін-өзі кәсіби жетілдіру қажеттілігін түсінеді.

Эвристикалық деңгей – инновациялық іс-әрекетте жаңалықты жалпы түрде мақсаткер-лікпен, тұрақты, саналы енгізумен сипатталады. Мұғалім педагогикалық міндеттерді шешудің жаңа тәсілдерін іздестірумен, ойлап табумен айналысады. Инновацияны енгізу іс-әрекетін қамтамасыз етуде рефлексия, эмпатия басты орын алады.

Шығармашылық деңгей – жаңаны ойлап табуға бағытталған қабілеттер деңгейі, инновациялық іс-әрекет жоғары сатылы нәтижелерімен сипатталады. Мұғалімнің инновациялық іс-әрекетінде шығармашылық белсенділік, педагогикалық интуиция, білім беруде авторлық көзқарастар пайда болады. Мұғалімде ғылыми және педагогикалық қажеттілік пен қызығушылық үйлесімдік табады. Ғалым Қ.М.Нағымжанованың зерттеу жұмысын қорытындылай келе, бұл пікірлердің қазақстандық мектеп мұғалімдерінің инновациялық іс-әрекеттері мен дайындықтарын қалыптастыруда алатын орны ерекше екендігін айта кетуге болады.

Ғалым М.Н.Скаткин өз зерттеуінде белсенді ғылыми-зерттеу жұмысын жүргізу мүмкіндігінің мазмұнын ашады. Автордың пікірінше, ғылыми-педагогикалық қабілеттілік деп «мұғалімнің педагогикалық ғылыми-зерттеу жұмыстарына қатысуы, ұдайы жаңалыққа құлшыныс білдіруі, шығармашылық жұмысқа ынта білдіруі, эксперимент жүргізуі, жүйелі түрде әдебиеттерді оқып үйренуі, әріптестерінің озат тәжірибесін үйренуі, зерттеу, пайдалануды айтады» [9,218].

Болашақ педагогтің зерттеу мәдениеті мұғалімнің инновациялық даярлығын қалыптастыруда негізгі құралы болмақшы. Шығармашылықпен жұмыс жасайтын мұғалім зерттеуші мұғалім-қызметін де атқарады. Шығармашылықпен жұмыс жасайтын мұғалімдердің, жаңашыл мұғалімдердің іс-тәжірибесін зерттеу – педагогика ғылымының дамуының басты шарты.

Соңғы кезде, қоғамның жаңаруына байланысты, жаңа формация мұғалімін – педагог-зерттеуші ретінде қарастыру жолға қойылған. Зерттеушілердің пікірінше, педагог-зерттеуші әрі пән мұғалімі ретінде, әрі тәрбиеші ретінде де жоғары деңгейдегі маман, ол әртүрлі зерттеу әдістерін жақсы меңгерген, педагогика, психология, философия саласындағы арнайы білімі бар құзыретті тұлға. Педагог-зерттеуші – өз ісіне деген жауапкершілігі жоғары, белсенді, шығармашыл мұғалім. Педагог-зерттеуші – алынған проблема төңірегінде өз оушыларымен эксперимент жүргізе алатын, оның нәтижесін бағалай алатын озат мұғалім.

Қазіргі кезеңде әрбір мектеп, әрбір педагогикалық ұжымда оқу-тәрбие үрдісін жетілдіру жаңғырту бағытында көптеген жұмыстар жүргізілуде. Қазақстанның көрнекті ғалымы Н.Д.Хмель «Мұғалімді кәсіби даярлаудың теориялық негізі» атты монографиясында мұғалімді кәсіби даярлаудың негізін жүйелейді. Н.Д.Хмельдің пікірінше, «Даярлау – іс-әрекеттің мотивациялық, процессуальдық және мазмұндық компоненттерінің ажырамас бірлігі, себебі мамандығын иеленген кез келген адам іс-әрекеттің басты үш аспектісімен: психологиялық, ғылыми-теориялық және практикалық (технологиялық) кездеседі» [10]. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың басым бағыттарының бірі – болашақ мұғалімнің инновациялық даярлығын қалыптастыру.

Сонымен, жоғарыда қарастырылған педагогикалық инновация ұғымындағы, болашақ педагогтардың инновациялық даярлығын қалыптастырудағы басты ұстаным – кез келген мұғалім педагогикалық шығармашылық деңгейде болу және сол педагогикалық шығармашылық негізінде қандай да бір нәтижеге қол жеткізуге талпыну. Мақалада аттары аталған зерттеуші-педагогтар білім үдерісінің инновациялық сипатын жаңа теориялық тұрғыда талдап, түсіндіре келе, оқу-тәрбие жүйесінде үздіксіз инновациялық қозғалысты қамтамасыз ету қажеттілігіне басым бағыт беріп отырғанына көз жеткіздік. Бұл қажеттілік, өз кезегінде болашақ педагог мамандарды арнайы даярлау, соның ішінде педагогикалық инновация саласында құзыретті педагогтарды даярлау мәселелесінің өзектілігін нақтылай түседі. Инновациялық іс-әрекетке, үздіксіз инновациялық ізденісте жұмыс жасайтын педагог-мамандарды даярлау арқылы инновациялық білім беруді дамыту да жолға қойылары ақиқат. Осы даярлықтың маңызды құрылымдық бөліміне болашақ педагог-мамандар үшін қоғамның, еңбек нарығының талабы, тұлғаны жан-жақты дамыту, заманауи инновациялық педагогикалық технологиялардың және үздіксіз ақпараттық ортаның жаңаруына өзінің кәсіби іс-әрекетінде ұтқырлықпен әрекет етіп, икемді болу қабілеті жатады. Сонымен, болашақ педагогтің құзыреттілігі, инновациялық даярлығы – білім берудегі жаңа педагогикалық технологиялардың дамуының тұрақтылығының маңызды шарттарының бірі. Сондықтан, болашақ педагог-мамандардың кәсіби құзыреттіліктерін мақсатты дамыту – білімнің инновациялық дамуының маңызды факторы.

Бүгінгі таңда білім беру жүйесінде инновациялық технологияларды мектептерге енгізуде кедергілер де жоқ емес, атап айтар болсақ, мұғалімдердің кәсіби құзыреттілік деңгейлері мен сапалық құрамы. Мысалы, оқытудың жаңа технологиялары мектеп мұғалімінен (өз пәнінен кәсіби құзыреттілігінен басқа) педагогикалық шеберлікті талап етеді. Осыған орай бүгінгі білім алушы студент – ертеңгі маман ретінде болашақ педагогтар ЖОО қабырғасынан бастап төмендегідей педагогикалық кәсіби құзыреттіліктерді игергені жөн деп есептейміз. Атап айтар болсақ:

- ✓ Оқыту мен тәрбиелеу мақсаттарын диагностикалау іскерлігі;
- ✓ Оқу пәнін жүйелі және терең, сондай-ақ оның ғылыми негіздерін білу;
- ✓ Оқу материалдарын қайта құрылымдау, бір ғана сабақты емес, тұтас тақырыпты индуктивті мазмұндаудан логикалық индуктивті-дедуктивті проблемалық мазмұндай білу;
- ✓ Оқушының өзіндік жұмыстарын ұйымдастыра білу;
- ✓ Оқушыны өмірге даярлау, бағыт-бағдар беруде оқу үдерісін модельдеу (оның мақсатын, мазмұнын, әдістері мен тәсілдерін, оқыту формасын.);
- ✓ Оқушы мен мұғалім ынтымақтастығы, қолайлы психологиялық ахуалды қамтамасыз ету.
- ✓ Оқытудың белсенді әдістерін еркін меңгеру;

Сонымен, қорыта келе, жаңашылдық білім беру саласының алдында тұрған жаңа міндеттерді сәтті орындаудың негізгі шарттарының бірі болып саналады. Олар оқыту мен тәрбиелеу жұмыстарының тиімділігі мен өнімділігін арттыруға септігін тигізеді. Білім беру саласына жаңалықтар енгізу арқылы қоғамның басқа салаларына да сәтті түрде жаңалықтар енгізуге қол жеткізе аламыз. Бұл ойымызды ХХ ғасырдың заңғар тұлғасы М.Әуезовтің: «Ел мен елді, ұлт пен ұлтты, халық пен халықты теңестіретін нәрсе – білім», М.Жұмабаевтың: «Қазақтың тағдыры, келешекте ел болуы да мектебінің қандай негізде құрылуына барып тіреледі. Мектебімізді таза, берік, һәм өз жанымызға (қазақ жанына) үйлесетін негізде құра білсек, келешегіміз үшін тайынбай-ақ серттесуге болады», Ұлт ұстазы АБайтұрсыновтың: «Халық түзелуінің үміті жастарда. Сондықтан, жастардың қалай оқып, қалай тәрбиеленуі бәрінен бұрын ескеріп, бәрінен жоғары қойылатын жұмыс», – деген сөздерімен түйіндей түскіміз келеді [11]. Осы үш ойдың да астарында білімнің, сол біліммен қаруландыратын мектеп пен ұстаздың маңызы нақты тұжырымдалған десек артық айтқандық емес. Ендеше, қоғамның ертеңгі тұтқасы бүгінгі оқушыларға заманауи педагогикалық технологияларымен білім беретін педагог-мамандар даярлау – қоғам сұранысы, өмір талабы.

Пайдаланган әдебиеттер тізімі:

1. ҚР Президенті Н.Назарбаев. «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері». Жолдау. 10 қаңтар 2018 ж.
2. Ляудис В.Я. Инновационное обучение и наука: научно-аналитический обзор. Москва, 1992, с.19.
3. Кларин М.В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических поисках. Москва, 1994, с.12.
4. Таубаева Ш.Т., Иманбаева С.Т., Берикханова А.Е. Педагогика. Алматы, 2017, 300б.
5. Юсуфбекова Н.Р. Общие основы педагогических инноваций: Опыт разработки теории инновационного процесса в образовании. Москва, 1991г.
6. Таубаева Ш.Т. Исследовательская культура учителя: методология, теория и практика формирования. Алматы, 2000, 12б.
7. Инновационное обучения: стратегия и практика. /Под. ред. В.Я.Ляудис/ Москва, 1994. С.76-79.
8. Нағымжанова Қ.М. Инновациялық білім беру ортасы – табысты педагогикалық іс-әрекет кепілі. Өскемен, 2013ж.
9. Скаткин М.И. Профессиональные способности педагог. Москва, 1998. С.218.
10. Хмель Н.Д. Теоретические основы профессиональной подготовки учителя. Алматы, 1998.
11. Қазақтың тәлімдік ойлар антологиясы: 10 томдық / [құраст. С. Қалиев, К. Аюбай]. - Алматы, 2005.
12. Бұзаубақова К.Ж. Мұғалімнің инновациялық іс-әрекетке даярлығын қалыптастырудың теориясы мен практикасы. Алматы, 2009.

Садыр Гүлмира Әуесханқызы
ф.ғ.к., доцент Алматы Менеджмент Университеті

Садырова Гулнар Әуесханқызы
э.ғ.к., С.Д. Асфендияров атындағы ҚазҰМУ

Макашева Назгүл Оналбекқызы
э.ғ.м., Ғылымды дамыту және инновациялық технологиялық білім беру институты

ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ОРЫНДАРЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІНДЕ ИНТЕРАКТИВТІ ОҚЫТУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

***Түйін:** Мақала оқытудың интерактивті әдістері мен білім беру технологияларды қолдану мәселелеріне арналған. Оқытудың нәтижелігін артыруға мүмкіндігін беретін интерактивті әдістердің түрлері қарастырылған.*

***Резюме:** Статья посвящена применению интерактивных методов обучения и образовательных технологий. Рассматриваются различные виды интерактивных методов, которые позволяют улучшить результативность обучения.*

***Summary:** The article is devoted to the application of interactive teaching methods and educational technologies. Different types of interactive methods are being studied, allowing them to increase the result of learning.*

***Кілтi сөздер:** оқытудың интерактивті әдістері, білім беру, оқыту үрдісі.*

Қазіргі таңдағы ғаламдану үрдістері жоғарғы оқу орындарының білім беру моделдерін қайта ұйымдастыру қажеттілігі түрткісінің негізгі факторларының бірі болып отыр. Оның себебі жоғарғы оқу орындарын бітірушінің нарық жағдайының талаптарына сай болуы, алған білімдерін тиімді қолдана алуы, стандартты емес жағдайларда керекті бағытты анықтай алуы, жұмыс барысында пайда болған проблемаларды талдай алуы мен өз бетінше қажетті шешімдерді дайындау мен жүзеге асыру секілді мәселелерге бағытталуында болып отыр. Бұл арада, ақпараттық-білім беру кеңістігінің қанық, әрі білім алушылардың оқу үрдісін ұйымдастыруда интернет ресурстарын белсенді пайдаланушылар екенін ескерсек, ынталандыратын әрі қызықты білім беру технологияларын тартуды талап етіп отырғанын айтып өткеніміз абзал.

Білім берудің алдында тұрған міндет тек оқытылатын пәндер бағдарламасының мазмұнын өзгертумен шектелмей, сонымен қоса оқыту үрдісін ұйымдастырудың әдістері мен формаларын жетілдіруді талап етіп отыр. Осыған байланысты студенттердің танымдық әлеуетінің ашылуын барынша арттыру мақсатында, олардың шығармашылық және коммуникативті құзіреттілігінің дамуын ынталандыру арқылы оқытушыдан оқыту сабақтарын ұйымдастыра алу талаптары қойылып отыр.

Оқытудың интерактивті әдістерін қолдануға сүйенген оқу үрдісі, топтағы студенттердің бірлесіп әрекеттесуге тартылуының негізінде білім, ой және амал әрекеттерімен алмасуға бағытталған ұйымдастырылуымен ерекшеленеді. Сонымен қатар, ролдік ойындар, жеке, жұптық және топтық жұмыстар ұйымдастырылып, әртүрлі ақпарат көздері мен құжаттарды қолдануды көздейтін жобалық жұмыстар жүргізіледі. Интерактивті әдістер сабақ барысында білім алушылардың белсенділігіне сүйене отырып, студенттердің өзара әрекеттесуіне негізделеді. Бұл арада топтық тәжірибе мен кері байланысқа аса дең қойылады.

Студенттерді дайындаудың заманауи инновациялық әдістері білім беру қызметінде интерактивті әдістерді кеңінен пайдаланумен оның білім беру сапасында көрініс табатыны сөзсіз. Интерактивті оқыту үрдісінде оқытушы тек білімді таратушы емес, сонымен қатар нақты міндеттермен жағдайларды тиімді шешу үшін бастама мен шығармашылық ізденіске баулау секілді өзгеше орын мен мәнге ие болады.

Интерактивті әдіс бұл («inter» - өзара, «act» - іс-әрекет) – студентпен оқытушының диалог режимінде ой бөлісіп өзара әрекеттесуін білдіреді. Интерактивтікке бағытталған сабақтар өзінің мазмұны жағынан кең ұғым, өйткені ол тек оқытушы мен студенттің өзара әрекеттестігімен шектелмей, сонымен қоса студенттердің өзара әрекеттестік негізінде олардың оқыту үрдісі барысында белсенділіктерімен байланысты. Сондықтанда интерактивті білім беру технологияларының негізгі мақсаты білім беру үрдісіне барлық қатысушылардың ұжымдық іс әрекетінің белсенділігіне байланысты.

Білім берудегі интерактивті технологиялардың ролі студенттердің бірлесіп жұмыс істеу дағдыларын дамытумен де байланысты. Мысалы, кішігірім жаттығу жобалары, кішігірім топта

жұмыс істеу және сапалы нәтижелерге талпыну. Интерактивті технологиялар студенттерге өздерінің тәжірибесін молайтуға және олардың келешектегі әлеуметтік және кәсіби өмірінде қажетті дағдылар мен оқыту үрдісі барысында әлеуметтік өзара әрекеттесу құзіреті арқылы қалыптастыру болып отыр. [1]

Интерактивті оқыту білім беру орындарының педагогикалық үрдісіне белсенді түрде енгізу, заманауи білім берудің талабы болып отыр. Бұл біріншіден, студенттердің талқыланатын мәселелерді шешу барысында олардың ынтасын күшейту арқылы танымдық қызметінің белсенділігін арттыру мақсатында жаңа әдістермен технологияларды іздеуде талпынумен байланысты. Өйткені мұндай амал-әрекет білім алушының өз бетінше белсенді түрде ізденіс пен нақты іс-әрекет қылу үшін эмоционалды түрткі бола алады. Екіншіден, интерактивті оқыту студенттердің білімінің, дағдыларының, коммуникациясын арттырумен қатар, жаңа мүмкіндіктерінің ашылуына, өзгеше ойлау қажеттілігін, белгілі бір проблемаға қатысты өзінің ой, көз қарасын және оған қатысты шешімін қалыптастыруға, басқа адамдардың ойын тыңдай білу, ұжыммен бірге жұмыс істеу, адамдармен еркін тілдесу секілді аса қажетті қасиеттерді дамыту мүмкіндігін береді. Үшіншіден, интерактивті әдістер топтағы барлық студенттерді білім беру үрдісіне белсенді түрде қатыстыру үшін сабақты тиімді әрі нәтижелі жоспарлауға мүмкіндігін береді. Яғни оқытушы мен білім алушының арасында еркін әрі сенімді қарым-қатынас орнату арқылы студенттердің ақпаратты тиімді пайдалануға және қателік жіберу немесе дұрыс емес ұсыныс жасау секілді үрейден айырылуға көмектеседі.

Оқытудың интерактивті әдістері қызметіне байланысты үш топқа жіктеледі: дискуссиялық (диалог, топтық дискуссия, тәжірибеден алынған жағдайды талдау); ойындық (дидактикалық және шығармашылық ойындар, іскерлік ролдік ойындар, ұйымдастырушылық-іскерлік ойындар); тренингтік (коммуникативті тренингтер, сензитивті тренингтер) [2].

Біздің ойымызша, интерактивті оқытудың инновациялық әдістеріне аса ден қойылуы қажет. Осыған орай, оқыту үрдістерін белсендіретін тиімді әдістердің бірі проблеманы баяндау әдісі. Мұндай әдісте дәріс диалогқа, ал оқыту зерттеу үрдісіне ұқсас болып келеді (оқыту материалдары студенттерге өз бетінше талдау жасау үшін, бастапқыда дәріс тақырыбы бойынша бірнеше негізгі тұжырымдамалар беріледі). Бұл әдіс студенттерді қызықтырып, оқу үрдісіне тарту мүмкіндігін береді. Сонымен қатар, проблеманы баяндау әдісінің тиімділігі проблеманың кейбір мәселелері студенттердің өздерінен туындап нәтижесінде оқытушының оларды проблеманың шешімін өз бетінше табуына итермелейді. Ойын әдістерінің негізгі ерекшеліктерінің бірі студенттердің шынайы жағдайда кездесетін проблемаларды шешуді, оқыту ойыны арқылы сезіну мүмкіндігін береді. Оқыту іскерлі ойыны ойын үрдісі барысында белгілі бір жағдайды моделдеу арқылы осы ойынға қатысушылардың жағдайды түсінуі арқылы олардың кәсіби ой-санасын қалыптастыру болып табылады. Өйткені ойынға қатысушылар ойын барысында келтірілген проблеманы шешуде туындайтын кәсіби мәселелер мен қиындықтарға қатысты жаңа көз қарас пен шешудің амалдары мен жолдарын қалыптастыруға септігін тигізеді.[3]

Іскерлі ойындарды оқыту үрдісінде қолдану білім алушылардың пәнге деген қызығушылығын артыра түсіріп, студенттер санасына эмоциялық әсер етіп, оларды білім алуға ынталандырады. Студенттер іскерлі ойын үрдісі барысында басқа студенттермен өзара бірлесіп жұмыс істеу дағдыларын үйренеді.

Инновациялық оқытудың тиімді әдістерінің бірі кейс-стади әдісі болып табылады. Бұл әдісті пайдалану барысында студенттермен оқытушы іскерлік жағдайлар немесе жағдайлық есептерді талқылауға тікелей қатысады. Өйткені кейс-стади әдісі кәсіби қызметпен ойынды қамтуына байланысты, сондықтан да кейбір кезде кейс-стадиді кішігірім іскерлік ойын деп те атайды. Бұл технологияның мәні оқыту материалдары кішігірім проблема түрінде беріліп, ал білім болса студенттердің осы проблеманы талқылауда жүргізген белсенді зерттеу мен шығармашылықтарының нәтижесінде қалыптасады.[4]

Ақпараттың құрлымы мен көлеміне байланысты кейстерді кешенді және кішігірім деп бөлуге болады. Кешенді кейстер – мәтінде берілген ақпараттың көлемімен (15 беттен көп) ерекшеленеді. Ал кішігірім кейстер қысқа немесе азғана ақпаратпен шектелетін мәтіннен (мәтін көлемі бір абзац немесе бір беттен аспайды) тұрады. Әдетте кейстер шынайы компаниялар және олардың шаруашылығы туралы ақпараттардан құрылады. Кейстерді қолданудың негізгі мақсаты студенттерді барынша шынайы өмірдегі кәсіби қызметпен шаруашылыққа барынша жақындату болып табылады. Осыған байланысты, кейстердің келесі түрлері бар:

- тәжірибелік кейстер (өмірден алынған жағдайды мысал етіп қарастыру);
- оқыту кейстері (олардың негізгі мақсаты оқыту болып табылады);

- ғылыми-зерттеу кейстері (зерттеу жұмыстарын жүзеге асыруға бағытталған).

Кейс-әдістерін пайдалану келесі мақсаттарды көздейді: талдау мен сыни ойлау дағдыларды дамыту, теориямен тәжірибені байланыстыру, әртүрлі көзқарасты қалыптастыру, белгісіздік жағдайында баламалы шешімдер мен жолдарын анықтау мен бағалау дағдыларын қалыптастыру болып табылады.

Сонымен қатар студенттерді білім алудың белсенді үрдісіне тартудың интерактивті оқыту әдістеріне оқытушы және студенттердің бір бірімен белсенді ынтымақтастық жағдайында жұмыс істеуіне бағытталған жаттықтыру дискуссияны жатқызуға болады. Дискуссияның интерактивті мәні болашақ маманға қажетті білім мен дағдыларды қалыптастыруға, өзінің көз қарасы мен ойын жеткізуге, ақпаратты талдауға, қажетті фактілерді саралап тандай алуына, ойының логикалық тұрғыдан дұрыс қалыптасуына мүмкіндік береді.

Сабақтың мақсаты мен міндетіне байланысты дискуссияның келесі түрін қолдануға болады: классикалық дебаттар, экспресс-дискуссия, мәтіндік дискуссия, проблемалық дискуссия, ролдік дискуссия. Дискуссия үрдісі барысында шынайы өмірлік проблемаларды моделдеу, дискуссияға қатысушыларды тыңдау мен пікір сайысқа түсуге, проблеманың бірінші және екінші кезектегі мәселесін анықтауға мүмкіндігін береді.

Сонымен, оқытудың интерактивті әдістері - білім берудің сапасын арттыру мен білім беру үрдісінің тұтынушылар талаптарының сұранысына сай мамандарды дайындауға көзделген заманауи оқыту жүйесінің маңызды бағыты болып табылады.

Әдебиеттер

1. *Современные образовательные технологии: Учеб. пособие / Под ред. Н.В. Бордовской. СПб.: КНОРУС, 2011. 432 с.*
2. *Панина Т. С., Вавилова Л. Н. Современные способы активизации обучения. М.: Академия, 2008. 176 с.*
3. *Вербицкий А.А. Деловая игра как форма контекстного обучения и квазипрофессиональной деятельности студентов // Педагогика и психология образования. М., №4, 2010 С.75/*
4. *Вагина Е. М. Использование метода кейс-стади как образовательной технологии / Е. М. Вагина // Вестник Северо-Западного отделения Российской академии образования. – 2013. – №1(13). – С. 16.*

Сочин С.А.

к.п.н., Жетысуский государственный университет имени И.Жансугурова, г. Талдыкорган

Стамбекова А.С.

к.п.н., Казахский национальный педагогический университет имени Абая
г. Алматы, stamdekova@mail.ru

Асыллова Р.О.

к.ф.н., Жетысуский государственный университет имени И.Жансугурова
г. Талдыкорган, raushan_dina@mail.ru

Тажина Г.А.

Магистр педагогики, Жетысуский государственный университет имени И.Жансугурова
г. Талдыкорган, Gulnara71.a@mail.ru

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ СРЕДСТВАМИ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ НА ДЕТЕЙ С РАССТРОЙСТВАМИ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА

***Резюме:** В статье раскрыта актуальность педагогического воздействия средствами физического воспитания на детей с расстройствами аутистического спектра, а также рассмотрены проблемы педагогического воздействия средствами физического воспитания на детей с расстройствами аутистического спектра. Даны пути решения педагогического воздействия средствами физического воспитания на детей с расстройствами аутистического спектра.*

***Түйін:** Мақалада аутизм спектрі бұзылған балаларға дене тәрбиесі арқылы педагогикалық әсер ету маңыздылығы бар мәмілелер, сондай-ақ аутизм спектрі бұзылған балаларға дене тәрбиесі арқылы педагогикалық әсер ету мәселесі қарастырылған. Аутизм спектрі бұзылулары бар балаларға арналған дене шынықтыру арқылы педагогикалық әсерді шешу жолдары көрсетілген.*

***Summary:** The article reveals urgency of pedagogical influence on children with autism spectrum disorders by means of physical education and examines problems of pedagogical influence on children with autism spectrum disorders by means of physical education. The ways are presented for solving pedagogical impact on children with autism spectrum disorders by means of physical education.*

Проблема аутизма становится все более актуальной для современной психопатологии, специальной педагогики. Количество детей, страдающих аутизмом, с каждым годом увеличивается. Актуальность проблемы детского аутизма обусловлена не только высокой частотой данной патологии развития, но и большим процентом инвалидов детства (детей с ограниченными возможностями).

Предпосылками изучения форм коррекции аутичного поведения у детей служит тот факт, что количество детей с проявлениями аутизма постоянно увеличивается.

В 2007 г. Генеральная Ассамблея Всемирной организации объединенных наций (ООН) приняла резолюцию 62/139, направленную на привлечение внимания мировой общественности к проблемам аутизма, утвердив день 2 апреля «Всемирным днем распространения информации об аутизме». Она призывает все государства принять действенные меры для большей осведомленности об аутизме и способствовать ранней диагностики и психокоррекции таких детей.

В этой связи в США был разработан тест выявления аутизма у новорожденных, согласно которому, если у детей в возрасте 2-6 месяцев нарушается зрительный контакт с окружающими людьми, то такие дети, как правило становятся аутистами. В США также разработаны критерии признаков для определения ребенка в группу риска.

Таким образом, во всём мире отмечается стремительный рост проявлений аутизма у детей, что свидетельствует о том, что эффективных результатов по психокоррекции аутизма исследователями ещё не достигнуто.

В Казахстане также ведётся большая работа в этом направлении. По данным статистики в Республике в 2003 г. было зарегистрировано 77 детей с аутизмом (из них 18 в Алматы), в 2006 г. их количество возросло уже до 255, в 2013 г. составило 326. Сегодня аутизм диагностирован у полутора тысяч казахстанских детей.

При этом специалисты считают, что это просто вопрос выявляемости - при грамотной диагностике людей с расстройствами аутистического спектра в нашей стране окажется намного больше. Нужно

учитывать ещё тот факт, что речь идёт только о детях, но они вырастают и становятся взрослыми с трудностями социализации. Их проблемы вне статистики, а они сами - вне наблюдения и коррекции.

В системе здравоохранения Казахстана есть мнение считать аутизм заболеванием, которое уже включено в Международную классификацию болезней 10 пересмотра в 2013 г. составило 326 (МКБ-10). В классификаторе отмечается, что аутизм отнесен к группе расстройств с качественными аномалиями в социальном взаимодействии, с ограниченным, стереотипным повторяющимся набором интересов. В большинстве случаев нарушения появляются в младенчестве и характеризуются расстройством поведения и когнитивной деятельности, отклоняющейся от обычного уровня умственного развития ребенка.

Для правильной и своевременной диагностики необходимо прежде всего изучить психофизиологические особенности ребенка и определить степень его неадекватности.

Психологи Казахстана (Ильинская Е, 2010, Габдуллина К., 2011, Ерсарина А.К., 2013, Кубеева С.О., 2014, Чистов В.В., 2014) расценивают аутизм как психологическую дисфункцию, поддающуюся коррекции вне медицинского стационара, который чаще всего еще больше усугубляет проблемы.

Изучением формирования способности детей к самореализации в общении изучались исследователями США (Кеннер Л., 1943; Аспенгер Х., 1944; Винг Л., 1979, Гулд Д., 1993; Франккланд М, 1995; Вильяме Д, 1996; Шипицина Д.М., 1997; Варен Джонс, 2013, Клэр Б., 2013; и др.), а также По мнению большинства исследователей России (Мнузин С.С., 1969; Сухарева, 1974; Каган, 1981; Никольская О.С., 2003., Лебединская К.С, 2011.; Спиваковская А.С., 2012; Лысый В.И., 2013), что позволило выявить разную степень адаптации детей к окружающей среде и контактам с окружающими при использовании различных методик психотерапевтического воздействия.

В ходе проведения исследований предпринимались попытки медикаментозного, психотерапевтического и психокоррекционного воздействия, использование методов арт-терапии, музыки, рисунка, двигательных игровых упражнений.

Тем не менее для каждого конкретного ребенка необходим индивидуальный подход, определяющий возможную степень психофизиологического реагирования.

При этом отмечено, что спортивный азарт, вызывает эмоциональность и стимулирует активность ребенка.

Аутизм - это постоянное состояние, требующие не лечения, а «развития возможностей в рамках отклоняющихся параметров психики» [1].

Меруерт Баймуханова считает, что аутизм - это комплексное нарушение развития, которое проявляется как дисфункция мозга, то есть - это поломка в системе, отвечающей за восприятие внешних стимулов. В результате этой поломки человек обострённо реагирует на те или иные сигналы, лица. Или абсолютно не реагирует на них, не замечает, аутизируется [2]. В современных клинических классификациях аутизм включен в группу первазивных, т. е. всепроникающих расстройств, проявляющихся в аномальном развитии всех областей психики: интеллектуальной и эмоциональной сфер, сенсорики и моторики, внимания, памяти, речи.

У детей с аутизмом, так же как и у всех детей с нарушениями психического развития, существуют проблемы формирования моторных функций - и в целом это отражается на формировании двигательных качеств ребенка. Существует большая разница в моторных возможностях аутичного ребенка при произвольном движении и при упражнении, когда необходимо сознательно управлять своим телом.

В случае раннего детского аутизма, формирования двигательной сферы должно основываться, в первую очередь на формирование способности ребенка к произвольной организации движений собственного тела [3].

Среди способов психокоррекции они рекомендуют игровую деятельность, пение и вовлечение родителей в активное взаимодействие с детьми, что весьма актуально и представляет значительный интерес. Это во многом связано с тем, что обеспечивается возможность получать психологическую поддержку от родителей и испытывать положительные эмоции в ходе игровых действий, которые должны быть адекватны возрасту и доступны ребенку. Систематичность проведения подвижных игр оказывает влияние на положительную динамику в развитии детей.

Использование средств физической культуры повышает двигательную активность ребенка, а игры и гимнастика способствуют и развитию активности. Это будет способствовать расширению круга психокоррекционных мероприятий по работе с аутичными детьми с учётом их психологического состояния и формирования позитивных установок при вовлечении детей в активную целенаправленную деятельность.

В настоящее время технология спортивной тренировки, по мнению ряда психологов и педагогов дефектологов способствует созданию благоприятной атмосферы для социализации аутичных детей и саморелизации в спортивной-игровой деятельности. Однако, к сожалению, эта методика еще недостаточно разработана и изучена.

Двигательная сфера детей с аутизмом характеризуется наличием стереотипных движений, трудностями формирования предметных действий и бытовых навыков, нарушениями мелкой и крупной моторики. Детям свойственны, в частности, нарушения в основных движениях: тяжелая, порывистая походка, импульсивный бег с искаженным ритмом, лишние движения руками или нелепо растопыренные руки, не принимающие участия в процессе двигательной деятельности, одноопорное отталкивание при прыжке с двух ног [4].

Движения детей могут быть вялы или, наоборот, напряженно скованны и механистичны, с отсутствием пластичности. Для детей являются трудными упражнения и действия с мячом, что связано с нарушениями сенсомоторной координации и мелкой моторики рук.

У многих детей на уроке адаптивной физкультуры проявляются стереотипные движения: раскачивания всем телом, похлопывания или почесывания, однообразные повороты головы, машущие движения кистью и пальцами рук, движения руками, похожие на хлопанье крыльями, ходьба на цыпочках, кружения вокруг своей оси и другие движения, которые связаны с аутостимуляцией и отсутствием самоконтроля. У учащихся с аутизмом отмечаются нарушения регуляции мышечной деятельности, своевременно не формируется контроль за двигательными действиями, возникают трудности в становлении целенаправленных движений, страдает пространственная ориентировка [5].

Практика показывает, что пониженная произвольность у аутичных детей приводит в первую очередь к нарушению координации движений. Устойчивость вертикальной позы, сохранение равновесия и уверенной походки, способность соизмерять и регулировать свои действия в пространстве, выполняя их свободно, без излишнего напряжения и скованности, — все это необходимо человеку для нормальной жизнедеятельности, удовлетворения личных, бытовых и социальных потребностей. Чаще всего недостаточность именно этих характеристик лимитирует двигательную деятельность.

Физическая культура, адаптированная к особенностям детей с аутизмом, является не только необходимым средством коррекции двигательных нарушений, стимуляции физического и моторного развития, но и мощным «агентом социализации» личности.

Для развития двигательной сферы аутичных детей важен осознанный характер моторного обучения. Аутичному ребенку сложно регулировать произвольные двигательные реакции в соответствии с речевыми инструкциями. Он затрудняется управлять движением согласно указаниям другого лица и не в состоянии полностью подчинить движения собственным речевым командам [6].

Поэтому основной целью педагогического воздействия средствами физического воспитания на детей с расстройствами аутистического спектра является изучение и выявление оптимальных путей педагогического воздействия и эффективности влияния комплекса средств физического воспитания на формирование и развития потенциала детей с расстройствами аутистического спектра.

Для достижения цели необходимо решить такие задачи педагогического воздействия средствами физического воспитания на детей с расстройствами аутистического спектра:

- изучить современные медико-педагогические представления о проблематике аутизма, его природе и сущности, а также современные подходы казахстанских и зарубежных ученых о влиянии физического воспитания на детей с расстройствами аутистического спектра.

В результате изучения будут проанализированы современные подходы к влиянию физического воспитания на детей с расстройствами аутистического спектра, будут определены пути педагогического воздействия и эффективности влияния комплекса средств физического воспитания;

- провести статистический анализ контингента детей аутистического спектра, определить коррекционно-развивающую работу и средства физического воспитания.

Проанализировать данные Алматинской области о детях с расстройствами аутистического спектра, что позволит определить группы по видам аутизма. Разработать комплекс физических упражнений, игр, гимнастики для групп, используя особенности вида аутизма;

- подготовка специалистов, обладающих знаниями, умениями, навыками работы с детьми аутистами.

Включить в модульную образовательную программу специальности «Физическая культура и спорт» специализацию «Адаптивная физическая культура» и для специальности «Дефектология» специальный элективный курс «Адаптивная физическая культура»;

- разработать и внедрить методические рекомендации по применению средств физического воспитания на занятиях с детьми с расстройствами аутистического спектра.

Апробированные данные исследования и результаты позволят внедрить в коррекционно-развивающий процесс общеобразовательных и специализированных учреждений Алматинской области;

- выпустить учебно – методические пособия по исследовательской работе влияние комплекса средств физического воспитания на детей с расстройствами аутистического спектра.

На основе анализа и апробации полученных результатов нами выдвинуты необходимые условия необходимые для педагогического воздействия средствами физического воспитания на детей с расстройствами аутистического спектра:

- методические рекомендации по использованию средств физического воспитания в плане работы с аутичными детьми;

- комплекс физических упражнений, игр, гимнастики способствуют активизации детей, вовлечению их в деятельность на основе психологической установок и формировании мотивации общения с другими детьми, что дает возможность самоактуализации и самореализации в деятельности.

Данное условия обеспечит эффективное вовлечение детей в активную деятельность, вытеснит страх и скованность, будет способствовать развитию двигательной-координационной деятельности.

Современные средства физической культуры позволяют сегодня активно развивать детей, вовлекая их через игровую деятельность в процессе социального контактирования и общения. Адаптации к социуму способствуют родители, как наиболее близкие люди, являющиеся эталоном для подражанию. Совместное преодоление трудностей способствует сплочению детей и повышению их активности в спортивно-игровой деятельности, а также социальной адаптации. Своевременная адаптация детей к социуму будет содействовать к подготовке детей к школьному обучению.

Современный комплекс физических упражнений, игр, гимнастики обеспечивает получение удовлетворительных результатов. Отсюда возникает необходимость подходить к проблемам психокоррекции не только с медико-биологических, но и психолого-педагогических позиций. Это имеет особое значение там, где работа с родителями проводилась на недостаточном уровне и у родителей не находится свободного времени для общения и игр с ребенком. Реабилитация детей и вовлечение их в двигательную активность способствует установлению контакта с другими членами группы без чего невозможна победа в ряде игр и соревнований.

Полученные данные при изучении уровня вовлечения аутичных детей к комплексу физических упражнений, игр, гимнастики позволят лучше выявить практическую ценность различных видов игр и упражнений с целью наибольшего приспособления к среде и взаимодействию с окружающими.

Предлагаемые методики будут способствовать формированию здорового образа жизни и толерантного отношения общественности к детям с проявлениями аутизма, включению родителей в общение и взаимодействие с детьми и их психологической поддержке.

Внедрение активных методов взаимодействия на основе формирования интереса к ребенку, комплекса физических упражнений, игр, гимнастики повысят самооценку и обеспечит успех в его социализации.

Установленная связь между особенностями темперамента детей и использованием различных игр и упражнений, музыкального сопровождения спортивно-игровой деятельности.

Исходя из вышесказанного, расширение диапазона психокоррекционных методик, в т.ч. физических упражнений, командных игр, эстафет и др. позволит расширить потенциальные возможности детей и способствовать их активизации в различных видах деятельности.

Предлагаем пути решения реализации педагогического воздействия средствами физического воспитания на детей с расстройствами аутистического спектра:

1. Изучение современных медико-педагогических представлений о проблематике аутизма, его природе и сущности, а также современных подходов казахстанских и зарубежных ученых о влиянии физического воспитания на детей с расстройствами аутистического спектра. Анализ трудов авторов по исследуемой проблеме. Изучение и анализ современного состояния научно-теоретических основ эффективности внедрения средств физического воспитания на детей РАС.

2. Определение основных направлений педагогического воздействия средствами физического воспитания на детей РАС.

3. Проведение статистического анализа контингента детей аутистического спектра, определение коррекционно-развивающую работу и средства физического воспитания. Разработка комплекса физических упражнений, игр, гимнастики для групп, используя особенности вида аутизма. Проведение статистического анализа по Алматинской области контингента детей аутистического спектра, определение групп по видам аутизма.

4. Разработка комплекса физических упражнений, игр, гимнастики для групп, используя особенности вида аутизма.

5. Подготовка специалистов, обладающих знаниями, умениями, навыками работы с детьми аутистами. Включение в модульную образовательную программу специальности «Физическая культура и спорт» специализацию «Адаптивная физическая культура» и для специальности «Дефектология» специальный элективный курс «Адаптивная физическая культура».

6. Разработка каталога элективных дисциплин, модульных образовательных программ по специальностям «Физическая культура и спорт» и «Дефектология». Разработка учебных программ, учебно-методический комплекс дисциплин по специализации «Адаптивная физическая культура» для специальности «Физическая культура и спорт» и элективного курса «Адаптивная физическая культура» для специальности «Дефектология».

7. Внедрение специализации «Адаптивная физическая культура» в учебно-образовательный процесс специальности «Физическая культура и спорт» и элективного курса для специальности «Дефектология».

8. Разработка и внедрение методических рекомендаций по применению средств физического воспитания на занятиях с детьми с расстройствами аутистического спектра.

Разработка и внедрение методических рекомендаций по применению средств физического воспитания на занятиях с детьми с расстройствами аутистического спектра в общеобразовательные и специализированные учреждения Алматинской области.

Литература

1. *Ерсарина А. К. Проблемы диагностики аутизма у детей в психолого-медико-педагогических консультациях / А. К. Ерсарина // Вестн.ун-та "Кайнар". - 2009. - №4/1. - С. 47-51*

2. <https://radiotochka.kz/11301-meruert-baymuhanova-v-kazahstane-roditeli-skryvayut-detey-s-autizmom.html>

3. *Каган В.Е. Аутизм у детей. - Л.: Медицина, 1981.*

4. *Сухарева Т.Е. Лекции по психиатрии детского возраста Т. 3. — М., 1965.*

5. *Лебединская К. С. Медикаментозная терапия раннего детского аутизма // Дефектология. — 1994. — № 2. — С. 3-8.*

6. *Каган В.Е., Исаев Д.Н. Диагностика и лечение аутизма у детей. - Л.: Ленингр. педиатрический мед. ин-т, 1976.*

7. *Никольская О.С. Аффективная сфера человека. Взгляд сквозь призму детского аутизма. - М.: Центр лечебной педагогики, 2000.*

8. *Никольская О.С. Трудности школьной адаптации детей с аутизмом // Особый ребенок: исследования и опыт помощи: Материалы семинара "Организация службы социально-психологической помощи детям с острой школьной дезадаптацией и их семьям", Москва, 4-7 мая 1998 г. / Под ред. А.А. Цыганок. - М.: Центр лечебной педагогики; Теревинф, 1998. - Вып. 1. - С. 109-111.*

9. *Никольская О. С., Баенская Е. Р., Либлинг М. М., Костин И. А., Веденина М. Ю., Аршатский А. В., Аршатская О.С. Дети и подростки с аутизмом. Психологическое сопровождение. М., Теревинф, 2011.*

10. *Шипицина Л.М., Детский аутизм. -М.: Дидактика Плюс, 2001*

11. *Гилберг К., Питерс Т. Аутизм: медицинские и педагогические аспекты. - СПб.: ИСПиП, 1998.*

12. *Грэндин Т., Скарриано М.М. Отворяя двери надежды. Мой опыт преодоления аутизма. - М.: Центр лечебной педагогики, 1999.*

РАЗВИТИЕ БЕГЛОЙ РЕЧИ У УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Резюме: совершенствованию навыков беглой речи у учащихся старших классов при работе с разговорным стилем на английском языке.

Түйін: жоғары сынып оқушыларының ағылшын тілінде ауызекі сөйлеу түрімен жұмыс істеу барысында еркін сөйлеу дағдыларын жетілдіру.

Summary: *improvement of fluent speech skills in high school students with reference to conversational English.*

Ключевые слова: беглая речь, английский язык, навыки говорения

Кілт сөздері: еркін сөйлеу, Ағылшын тілі, сөйлеу дағдылары

The keywords: *fluent speech, English, speaking skills*

Требования к выпускнику общеобразовательной школы в области владения иностранным языком на сегодняшний день предполагают следующие умения: принимать участие в беседе с одним или несколькими партнёрами, выражая своё мнение о фактах и событиях и отношение к ним; обсуждать прочитанное, давать информацию о текущих событиях, используя при этом периодическую печать, издаваемую на родном и иностранном языках. При этом учащиеся должны пользоваться обширным словарным запасом, соответствующими грамматическими структурами и видовременными формами. Однако, несмотря на это, зачастую непосредственное взаимодействие заполнением пропусков в диалогах, составлением диалога по аналогии с образцом и т.п., в то время как реальное взаимодействие предполагает умение учителя организовать общение учащихся в форме полилога, предполагающей использование как диалогической, так и монологической речи с элементами неподготовленного высказывания. В этой связи, организация устноречевого взаимодействия учащихся на уроке иностранного языка в средней школе является одной из наиболее актуальных проблем в современной методике преподавания иностранных языков [1]. Современное общество ставит перед школой задачи модернизации и совершенствования учебно – воспитательного процесса. Обучение иностранному языку должно строиться таким образом, чтобы вовлечь учащихся в устную (аудирование и говорение) и письменную (чтение, письмо) коммуникацию. В педагогической практике стало широко применяться проблемное обучение. Что же такое проблемное обучение? «Своеобразие проблемного обучения в том, что учащиеся систематически включаются учителем в процесс поиска доказательного решения новых для них проблем, благодаря чему они учатся самостоятельно добывать знания, применять ранее усвоенные и овладевают опытом творческой деятельности» Проблемное обучение предусматривает новую структуру урока, при которой отводится большое место самостоятельной работе учащихся. Создание проблемных ситуаций на уроке английского языка, будет способствовать развитию интеллектуальных и творческих способностей учащихся, более прочным и глубоким знаниям, формированию таких умений и навыков, с помощью которых учащиеся смогут самостоятельно добавить новые знания. Проблемная ситуация один из основных элементов проблемного обучения с помощью которого пробуждается мысль, познавательная потребность учащихся, активизируется мышление. Решение проблемных задач обеспечивает не только овладение новыми знаниями, но и психическое развитие обучаемых, в особенности их творческих способностей. Таким образом, проблемное обучение учит детей добывать знания самостоятельно. Мы живем в информационном обществе.

Являясь одним из наиболее важных качеств связной речи, беглость не только делает успешным иноязычное общение, но является показателем результативности обучения иностранному языку. Беглость не является синонимом спонтанности и не сводится к скорости или темпу речи. Она представляет собой индикатор развитого умения общаться на изучаемом языке и правильно оформленной речи, близкой к естественной речи носителей языка.

Существует множество трактовок данного понятия. Приводятся различные характеристики беглости говорения. Ознакомление с различными точками зрения позволяет заключить, что мы имеем дело со сложным лингвометодическим феноменом. Наряду с другими качествами связной речи, беглость позволяет нам говорить об эффективности общения на изучаемом языке и продуктивности учебного процесса.

П. Тенч определяет беглость речи как «плавное соединение элементов на приемлемом уровне скорости произнесения» [2]. П. Роуч считает, что «значительная роль в овладении приемами беглой речи на английском языке отводится выработке навыков устранения межсловных пауз в связной речи, и в

этом-то и кроется практическая важность слитного произнесения» [3]. Нарушение правил слитности негативно сказывается как на артикуляторной четкости, так и на восприятии речи на слух.

А.А. Акишина и О.Е. Коган [4] рассматривают беглость речи в качестве критерия, включающего в себя некоторые другие критерии и являющегося конечной характеристикой иноязычного общения на профессиональном уровне. При этом беглая речь отличается лексической и грамматической чистотой, ясностью, стилистической адекватностью. Т.М. Балыхина и М.С. Нетесина [5] видят в беглости говорения способность к созданию в соответствии с характером разговорной речи длительных спонтанных высказываний. Беглость речи, как утверждает К. Нэйр [6], невозможна без способности спонтанного порождения высказываний. Важной нам представляется точка зрения Н.Г. Шахтагинской, настаивающей, что «необходимо отказаться от трактовки терминов “спонтанность речи” и “беглость речи” как синонимичных понятий, так как характер протекания так называемой спонтанной речи может быть качественным и одновременно некачественным, так как речь может быть спонтанной, но не беглой, либо беглой, но отнюдь не спонтанной» [7]. В значительной степени беглость речи зависит от реакции индивида, обусловлена его опытом, умением ориентироваться в меняющейся ситуации общения. Беглость нередко путают со скоростью и темпом речи. Скорость и быстрая реакция, как справедливо подмечено Р. Шмидтом [8], не присущи контролируемому речевому процессу, поскольку при контролируемом высказывании темп нередко замедляется. Он замедляется не только потому, что навыки оказываются недостаточно автоматизированными, но и потому, что, даже когда они автоматизированы, паузы в речи обычно бывают связаны не столько с формой, сколько с содержанием высказывания.

Интересно в этой связи заметить, что, отмечая длительный характер речи, исследователи склонны рассматривать такого рода паузы, паузы хезитации, как немаловажный фактор естественного беглого говорения, эффективной коммуникации [9]. Для беглой речи характерна сформированность умения моментально принимать решения при трансформации информации одного языкового уровня в представления на другом, однако быстрота реакции не вступает в противоречие с тем, что эффективное общение всегда контролируемо. Контролируемое порождение высказываний поддерживает их соответствие коммуникативным намерениям. Это и есть задача беглости говорения, несмотря на то, что скорость высказывания может быть невелика [10]. Из вышесказанного можно заключить, что скорость и непринужденность речи являются факультативными характеристиками беглого говорения.

По справедливому замечанию А.А. Алхазисвили [11], беглость говорения свидетельствует о том, насколько у учащихся автоматизированы соответствующие навыки в естественных коммуникативных ситуациях. Беглость говорения при этом не сводится к темпу речи, который нередко разнится от учащегося к учащемуся. Беглая речь – это речь, в которой отсутствуют неоправданные развитием рассуждения паузы, повторы и т.п.

Сравнение существующих трактовок беглости говорения позволяет говорить о данном феномене как о совокупности определенных навыков [12]. Устанавливаются они путем соотнесения характеристик беглости говорения на родном и изучаемом языках. Беглость является показателем сформированности умения говорить на изучаемом языке и характеризует речь как правильную в произносительном, интонационном, грамматическом и лексическом отношении, приближенную к естественной речи носителей языка. Оценка этого показателя предполагает учет ряда характеристик, которые зависят, с одной стороны, от количества и длительности пауз, а с другой – от типа пауз. Такими характеристиками являются, во-первых, паузы между смысловыми фрагментами речи; во-вторых, умение делить речь на синтагмы; в-третьих, умение заполнять паузы и сокращать их [13].

Говоря о паузах, следует принимать во внимание их коммуникативную функцию. Паузы могут выделять ключевую семантику произносимой речи, выражать ее эмоциональное содержание, использоваться в целях изобразительности, участвовать в оформлении смыслового членения речи, отражать смену временного плана. Иными словами, паузы могут быть как непреднамеренными (их принято называть паузами хезитации), так и образуемыми сознательно [14]. По мнению М.Г. Каспаровой, паузы, образуемые сознательно, представляют собой одну из особенностей смыслового содержания речи, так как «они соединяют или расчленяют фразы и смысловые группы внутри фраз» [15]. Как утверждает А.А. Красножон, «правильное владение паузированием дает человеку возможность дополнительно применять механизм антиципации (вероятностного прогнозирования) и сформулировать свое собственное высказывание» [16]. Частые и продолжительные паузы хезитации, не обоснованные содержанием высказывания, снижают качество речи и обычно отрицательно влияют на ее оценку.

Учитывая, что качественные характеристики беглости устной речи соотносятся с содержанием высказывания обучаемого, а количественные можно посчитать, нами была разработана шкала оценивания беглости устной речи.

Н.И. Алмазова справедливо отмечает, что «в структуре языковой личности обычно выделяют вербально-семантический уровень (лексикон), связанный с владением языком общения (его фонетического, интонационного, лексического, грамматического уровня); когнитивный уровень (тезаурус), связанный с интеллектуальной сферой и формирующий на основе понятий, идей, системы ценностей “картину мира”; прагматический <...>, связанный с мотивами, установками, интенциями личности» [17]. Из этого следует, что для привлечения всех уровней языковой личности и достижения тем самым эффективности обучения иностранному языку, целесообразно учитывать как когнитивные, так и аффективные факторы учения.

Развитие беглой речи учащихся является очень важным при изучении иностранного языка. На данный момент необходимо констатировать, что в школах крайне мало времени уделяется совершенствованию спонтанному беглому говорению. Как следствие, учащиеся зачастую не способны правильно и бегло говорить на английском языке. Таким образом, актуальность нашего исследования обусловлена необходимостью повышения уровня беглости речи у школьников путём развития их произносительных навыков, а также активное применение проблемных заданий.

В нашем исследовании мы рассмотрели совершенствование беглой речи у учеников 9 класса. Выделяются следующие аспекты беглой речи: fluency, R-linking, yod coalescence, elision, assimilation (assimilation of place of articulation, assimilation of voicing).

Цель нашего исследования заключается в разработке и экспериментальной апробации комплекса уроков по совершенствованию навыков беглой речи у учащихся 9 класса при работе с разговорным стилем на английском языке, который характеризуется быстрым темпом и множеством алло - фонических реализаций.

Поставленная цель исследования предполагает выполнение таких задач, как выявление типичных произносительных ошибок у учеников 9 класса, разработка комплекса упражнений, направленных на развитие навыков беглой речи и апробация данных упражнений.

В качестве материала для проведения наших уроков, мы использовали фрагменты из молодежного сериала “Friends”. Существует множество специализированных упражнений и техник, которые можно выполнять, работая с аутентичными видеоматериалами:

Техника «shadowing». Данная техника представляет собой копирование речи носителей языка. Для этого понадобится включить в прослушивании и повторении вместе с говорящим.

Одним из наиболее эффективных и увлекательных для учащихся способов является озвучивание (“dubbing”). На преддемонстрационном этапе учащиеся просматривают отрывок несколько раз, знакомятся с распечатанным текстом из данного фрагмента. Затем они пытаются озвучить данный фрагмент (звук при этом выключен). В статье Р. Bruczynska «Learning via dubbing» автор описывает опыт проведения данного вида работы в 2012 году среди учащихся 17 лет из Польши. Данный вид упражнений с использованием озвучивания привел к положительным результатам в таком языковом аспекте, как произношение.

Существуют и другие упражнения для развития беглости речи с помощью аутентичных видеоматериалов:

- Использование кнопки «пауза», чтобы ученики могли предсказать, что скажет персонаж;
- Драматизация диалога;

Учащиеся также знакомятся с диалогом в распечатанном виде, затем повторяют за актерами после каждой паузы.

Для проведения эксперимента нами было выбрано школы-лицей г. Макинск. Участниками констатирующего эксперимента стали учащиеся 9 «В» класса, которые изучают английский язык на базовом уровне. Мы работали с группой, состоящей из 14-ти человек.

Предэкспериментальное тестирование заключалось в чтении диалога и во время тестирования велась запись речи испытуемых на диктофон. Учащимся давалось 30 секунд на прочтение текста. Выбранный для прочтения диалог содержал множество примеров аспектов беглой речи, такие как assimilation of voicing, yod coalescence, R-linking

Dialogue Script

Rachel: Hi, Rachel! What are you doing?

Ross: Ross? Shouldn't you be home right now?

Ross: I'm sleeping over at Debbie's house.

Rachel: Really? Did you get permission to go?

Ross: Uh-huh. Of course I did. Well what were you doing? Rachel We were playing hide-and-seek, and I'm IT.

Ross: Oh, so have you found anybody?

Rachel: No, not yet. I've got to find them after I finish counting.

Ross: Well, do you need any help? I can help you.

Rachel: No, you can't. You don't know how to play this game!

Ross: Yes, I do! I'm good at finding people. Really! Just give me a chance!

Rachel: I don't need your help. Could you please leave me alone? I'm in the middle of a game you know.

Ross: Then can I just watch? I want to see you find everyone.

Rachel: No, please just go, Ross! Can't you see I'm busy?

Ross: Why won't you let me stay?

Rachel: Ross! Would you please stop bothering me? And besides, aren't you late?

Debbie will be waiting you know.

Ross: Okay, okay! I don't like hide-and-seek anyways. I'm going to go now! Bye! Rachel Okay...98, 99, and 100. Ready or not, here I come

Процесс оценивания учеников состоит из следующих задач:

1. You will listen to the tracks in numerical order on your CD.
2. Write the track number down on each evaluation form.
3. You will be rating separately for students on each track.
4. The following Table 2 shows the list of target items what you will be rating the performance on.
5. Listen to the track twice; one time for rating students.
6. You will give each a wholistic rating for four indicators (naturalness, weak form of 'you,' palatalization, and reduced forms) according to a 5-point scale from 1 = Very Poor to 5 = Very Good.
7. For the comments section, you may add comments for 1) explanations of particularly low or high ratings, 2) descriptions of any other particular feature of the performance, or 3) explanations of difficulty or easiness of making decision, and so on.
8. When evaluating students' performance, please focus on pronunciation. Students were directed to keep reading, even if they made mistakes. You will notice some student actually skipping some words or substituting different words, but please do not include these as errors when rating.
9. When listening to the CD, you can use a CD player or a computer, whichever you feel convenient. However, please use only ONE device throughout the evaluation so that using different kinds of equipment does not affect your rating consistency.
10. Since the sound quality is not good, it would be helpful for you to do this in a less distracted and quiet place. См. таблицы 2, 3.

Таблица 2

Критерии оценивания связной беглой речи

<i>Naturalness</i>				
1	2	3	4	5
Very Poor	Poor	Fair	Good	Very Good
<i>Weak form of "you"</i>				
1	2	3	4	5
Very Poor	Poor	Fair	Good	Very Good
<i>Palatalization</i>				
1	2	3	4	5
Very Poor	Poor	Fair	Good	Very Good
<i>Reduced forms</i>				
1	2	3	4	5
Very Poor	Poor	Fair	Good	Very Good

Таблица 3

Example of Descriptors for Each Scale Point

Шкала	Дескрипторы
1	Not able to produce the forms at all
2	Can produce very few and does not sound natural
3	Can produce approximately half of them with some sounding natural and some not
4	Can produce many of them mostly sounding natural with few unnatural ones
5	Can produce it most of the time and sounds natural

Данное тестирование проводилось в обеих группах: контрольной и экспериментальной. Проведение предэкспериментального тестирования заняло 2 урока по 20 минут.

В экспериментальной группе после первого тестирования 16 % испытуемых получили «отлично», 25 % – «хорошо», 25 % – «удовлетворительно» и 33 % – «неудовлетворительно». Средний балл в группе составил 3,25 по 5-балльной шкале оценивания.

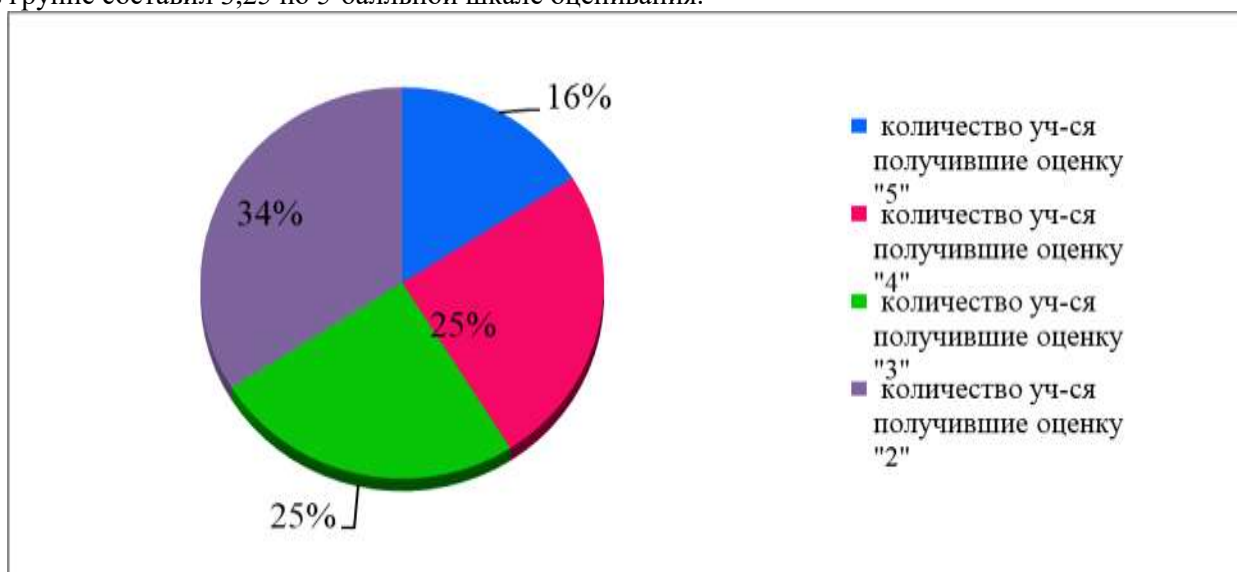

Диаграмма 1. Результаты первого тестирования в ЭГ

В контрольной группе 26,2 % получили «отлично», 26,2 % – «удовлетворительно», % – «неудовлетворительно», никто из испытуемых не получил оценку «хорошо». Средний балл составил 2,6 по 5-балльной шкале оценивания.

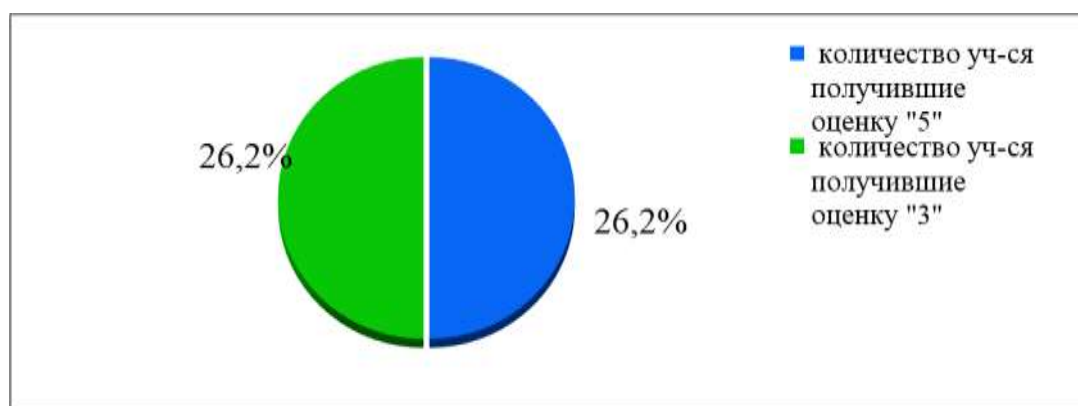

Диаграмма 2. Результаты первого тестирования в КГ

Параметр «произношение» подразумевает оценку характерных черт произношения (звуки, ударение, ритм и интонация). Параметр «чистота произношения» включает в себя, помимо перечисленных, пункты «слитное произношение» и «выделение логическим ударением наиболее информативных

слов». Параметр «беглость (свобода)» учитывает скорость и ритм речи, а также наличие пауз замешательства.

В ходе обучающего этапа эксперимента для экспериментальной группы учащихся нами был разработан комплекс уроков, направленных на ознакомление учащихся с аспектами беглой речи (aspects of fluency).

Данный комплекс включал в себя несколько уроков. Для проведения уроков нами была подобрана теоретическая информация по аспектам беглой речи. Структура уроков представляет собой теоретическую часть, во время которой учащимся открывается новое знание, и практическую часть, которая включает в себя отработку полученных знаний. Пять уроков были посвящены таким аспектам беглой речи как assimilation, yod coalescence, R-linking, R-intrusive elision, и два урока были посвящены закреплению материала. В течение всех уроков мы использовали такие техники, как “shadowing” и “dubbing”.

На ранних этапах обучения ассимилированным формам одним из упражнений является «расшифровка» или декодирование модифицированных форм с объяснением каждого случая изменения слов. Таким образом, учащиеся не только овладевают основами теории фонетики, но и применяют свои знания на практике, тренируясь сначала анализировать письменную речь, т.к. она имеет ряд преимуществ над восприятием звучащей иноязычной речи, как уже было сказано ранее.

Задание 1. Расшифровка

В качестве примера можно привести следующие предложения.

The teacher asked sick students to stay after the lesson. = The teacher asked six students to stay after the lesson.

В данном предложении мы наблюдаем случай опущения (элизии) щелевого альвеолярного звука /s/ в слове six.

Bad guys are often in the street at night. = Bad guys are often in the street at night.

Под влиянием велярного звука /g/ альвеолярный /d/ меняет свое место артикуляции и также становится велярным. Это пример регрессивной ассимиляции.

Задание 2. Фонетический диктант

Формой контроля служит фонетический диктант, когда учащемуся предлагается прослушать диалог или отрывок текста, содержащий модифицированные формы. Воспринимая речь со слуха, ученики сталкиваются не только с проблемой идентификации измененных форм, но и с правильным членением речи на сегменты, корректной интерпретацией фонетических слов и соответственно определением контекста высказывания. Ученики записывают звуковой поток речи в фонематической транскрипции, а затем проводят фонетический анализ на выявление ассимилированных звуков.

К примеру Yod coalescence — использование аффрикатов [dʒ] и [tʃ] вместо звуковых кластеров [dj] и [tj] в таких словах, как June и Tuesday. Таким образом, они произносятся соответственно как June и choose day.

Pleasure, gotcha и т.п. - то же явление в английском, но распространяется только на зубные (точнее, альвеолярные). Различается по диалектам.

[dj] > [dʒ]

Задание 3. Звуковые упражнения Связующее [r]. Интрузивное [r]

В конечной позиции в слове между гласными на месте буквы «г» произносится звук [r], например: 'never a'gain ['nevə ə ɡen]. Это явление носит название «связующего [r]».

В разговорном английском [r] также произносится после гласных [ə] и [ɔ:] перед последующим гласным, если буква «г» не присутствует в написании слова, например: 'Africa and 'Asia ['æfrɪkə ɪ ən 'eɪʃə], I 'saw a 'man [aɪ 'sɔ: ɪ ə 'mæn]. Данное явление известно как «интрузивное [r]». Это явление носит название «связующего [r]».

В разговорном английском [r] также произносится после гласных [ə] и [ɔ:] перед последующим гласным, если буква «г» не присутствует в написании слова, например: 'Africa and 'Asia ['æfrɪkə ɪ ən 'eɪʃə], I 'saw a 'man [aɪ 'sɔ: ɪ ə 'mæn]. Данное явление известно как «интрузивное [r]».

1. В следующих словосочетаниях произнесите «связующее [r]» в интервокальной позиции на стыке слов:

['betə ɹ 'ɒf] better off

['fɔ: ɹ ə: 'faɪv] four or five

['hɪə ɹ ɪz] here it is

['pʊə ɹ əʊld 'tɒm] poor old Tom

Задание 4. Импровизация по теме

Выбираем любую тему и говорим 1-2 минуты по теме. Можно выбрать серьезную, а можно ба-

нальную. Например, дверь. Так как мы не привыкли размышлять о таких вещах даже на родном языке, то это может оказаться весьма затруднительным. Но с практикой мышление становится более гибким, появляется привычка видеть вещи с разных, не очевидных сторон. Даже если дети говорят с ошибками, их нельзя останавливать, так как наша задача - беглость речи

Задание 5. Строим связи

Нужно записать на карточках любые предметы, явления и понятия. Принцип тот же – на что хватит фантазии, еще лучше таким способом вводить новый вокабуляр. Дальше случайным образом открываем карточки одну за другой и говорим на каждую тему 2 минуты. Нужно соблюдать три важных момента:

- не останавливаться;
- делать логичные переходы между темами;
- ученик не знает заранее, какая тема выпадет следующей.

Например, карточки расположились в таком порядке (таблица 4):

Заключительным этапом практической части нашей работы является постэкспериментальное тестирование, которое было проведено по истечении семестра занятий в экспериментальной и контрольной группе. Тестирование было схоже с предэкспериментальным: мы подобрали аналогичный текст диалогического характера для прочтения учениками. Особое внимание было уделено Yes/No Phrases Including Features of the Weak Form of 'You' (WF) and Palatalization (PT)

Table 7

Yes/No Phrases Including Features of the Weak Form of 'You' (WF) and Palatalization (PT)

Full form	Reduced form	Full form	Reduced form
can you	[kænjə]	can't you	[kænjə]
will you	[wɪljə]	won't you	[wɒnjə]
do you	[dʊjə]	don't you	[dɒnjə]
are you	[ɑrjə]	aren't you	[ɑrnjə]
were you	[wɜrjə]	weren't you	[wɜrnjə]
have you	[hævjə]	haven't you	[hævnjə]
did you	[dɪdjə]	didn't you	[dɪdnjə]
should you	[ʃʊdjə]	shouldn't you	[ʃʊdnjə]

8 % учеников из экспериментальной группы получили оценку «отлично», 42 % – «хорошо», 17 % – удовлетворительно и 33 % – «неудовлетворительно». Учащиеся показали небольшой прогресс, стало меньше тех, кто не справился с задачей (17 %). Средний балл в экспериментальной группе составил 3,2. В контрольной же группе никто не получил оценку «отлично», 8 % получили «хорошо», 25 % – «удовлетворительно» и 62 % учащихся получили «неудовлетворительно», Средний балл в этой группе – 2,2.

Результаты, полученные на стадии проведения эксперимента, свидетельствуют в пользу того, что навыки беглой речи у учеников 9 класса с трудом поддаются быстрой коррекции и требуют длительной и планомерной работы по их совершенствованию. Средний балл в экспериментальной группе остался на том же уровне, однако число испытуемых, изначально показавших результат ниже минимального порога, уменьшилось, чего не произошло в контрольной группе. Для достижения более высоких и стабильных результатов необходимо продолжить последовательную работу с учениками 9 класса по совершенствованию произносительных навыков.

Список используемой литературы:

- 1 Назарбаев Н.А. Социальная модернизация Казахстана: Двадцать шагов к Обществу Всеобщего Труда Глобальный тренд социальной модернизации <http://www.kazpravda.kz/c/1341882404>, Казахстанская правда, 2012.
- 2 Кудрявцев Т.В. Некоторые психолого-дидактические вопросы проблемного обучения [Текст] / Т.В. Кудрявцев // Советская педагогика. - 1967. - №8. - С.61-72.
- 3 Гейхман, Л.К. Искусство быть и общаться с Другим (интерактивное обучение) [Текст]: моногр. / Л.К. Гейхман. - Пермь: Центр развития образования, 2001. – 198 с. - С. 135.
- 4 Ковалевская Е.В. Проблемность в преподавании иностранных языков: Современное состояние и перспективы [Текст] / Е.В. Ковалевская. - М.: МНПИ, 1999. - Кн.1. - 120 с. - С. 78-79, С. 74.
- 5 Tench, P. Pronunciation Skills. / P. Tench. – Macmillan Publishers, 1991. – 124 p.

- 6 Roach, P. *English Phonetics and Phonology. A Practical Course.* / P. Roach. – Cambridge University Press, 2004. – 262 p.
- 7 Акишина А.А., Коган О.Е. *Учимся учить. Для преподавания русского языка как иностранного.* М. : Рус. яз., 2002. 256 с.
- 8 Балыхина Т.М., Нетесина М.С. Особенности оценивания звучащей речи. URL: http://www.testor.ru/files/Conferens/probl_ur_vlad/Netesina.doc (дата обращения: 10.10.2013).
- 9 Nair K. *Fluentzy: The English Fluency Encyclopedia.* URL: <http://www.fluentzy.com/theapproach.asp> (дата обращения: 10.10.2013).
- 10 Шахтактинская Н.Г. *Беглость речи как методический феномен // Иностранные языки в высшей школе.* Рязань, 2008. Вып. 6. С. 22–27.
- 11 Schmidt R. *Psychological mechanisms underlying second language fluency // Studies in Second Language Acquisition.* 1992. Vol. 14. P. 357–385.
- 12 Hieke A.E. *A componential approach to oral fluency evaluation // The Modern Language Journal.* 1985. Vol. 69 (2). P. 135–142. *Беглость говорения на иностранном языке 173*
- 13 Segalowitz N. *Automaticity and attentional skill in fluent performance // Perspectives on Fluency / ed. by H. Riggensbach, N. Segalowitz, B.F. Freed.* Ann Arbor : University of Michigan Press, 2000. P. 200–219.
- 14 Алхазивили А.А. *Основы овладения устной иностранной речью.* М. : Просвещение, 1988. 128 с.
- 15 Brumfit C. *Communicative Methodology in Language Teaching: The roles of fluency and accuracy.* Cambridge : Cambridge University Press, 1984. 166 p.
- 16 Raddaoui A.H. *Fluency: A quantitative and qualitative account // The Reading Matrix.* 2004. Vol. 4 (1). URL: <http://www.readingmatrix.com/articles/raddoui/article.pdf> (дата обращения: 10.10.2013).
- 17 Корзун О.О. *Методика совершенствования темпа речи будущих переводчиков (английский язык) : автореф. дис. ... канд. пед. наук. М., 2008.*

Тажина Г.А.

Магистр, старший преподаватель кафедры методик обучения и воспитания
Жетысуский государственный университет имени И.Жансугурова
г. Талдыкорган, Gulnara71.a@mail.ru

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В КАЗАХСТАНЕ

Резюме: В статье рассмотрены перспективы дальнейшего совершенствования образовательного процесса в свете предложений Н.А.Назарбаева по важнейшим аспектам формирования духовно-нравственной культуры молодежи в современном обществе. Авторы показывают влияние государственных программ и проектов на самосознание современной молодежи и ее творческую активность в процессе обучения и воспитания в средней и высшей школе. В статье приводятся конкретные рекомендации по улучшению учебно-воспитательной работы, отмечается значимость ряда учебных дисциплин и спецкурсов, способствующих развитию творческого потенциала подрастающего поколения.

Ключевые слова: Назарбаев Интеллектуальные школы, народная мудрость, этническое наследие прошлого, современные праздники, проекты, предметные олимпиады и конкурсы, фонд Президента, одаренные дети, творческий потенциал молодежи.

Түйін: Мақалада Н.А.Назарбаев білім беру процесін жетілдіру тұрғысында қазіргі қоғамдағы жастардың рухани-адамгершілік мәдениеттің аспектілерін қалыптастыру перспективасының маңыздылығын ұсынған. Авторлар қазіргі Мемлекеттік бағдарламалар мен жобалардың әсерінен жастардың шығармашылық белсенділік үдерісін, өзін-өзі тану, оқыту және тәрбиелеу орта және жоғары мектептен басталады. Мақалада оқыту-тәрбиелеу жұмысы бойынша жақсарту жөнінде нақты ұсынымдар келтіріледі, айтылған бірқатар оқу пәндері және арнайы курстардың маңыздылығы, өскелең ұрпақтың шығармашылық әлеуетін дамытуға ықпал етеді.

Түйін сөздер: Назарбаев Зияткерлік мектептері, халық даналығы, этникалық мұрасы, қазіргі мерекелер, жобалар, пәндік олимпиадалар және байқаулар, Президенттің қоры, дарынды балалар, жастардың шығармашылық әлеуеті.

Summary: In article the prospects of further improvement of the educational process in Kazakhstan is observed. It is based on the most important aspects of formation of spiritual and moral culture of youth in modern society. The influence of state programs and projects on consciousness of modern youth and its creative activity in the course of training and education at the secondary and higher school is shown. There we given practical recommendations about the ways of improvement of teaching and educational work which are suggested in the article; the importance of a number of the subject matters and special courses contributing to the development of creative potential of younger generation is noted as well.

Keywords: Nazarbayev Intellectual schools, popular wisdom, ethnic heritage of the past, modern new holidays, projects, subject games and competitions, the fund of the President, creative potential of children and youth.

Современное образование в Казахстане постоянно совершенствуется. Сегодня, мы стремимся выйти на уровень мировых стандартов и войти в число 30-ти наиболее развитых государств мира. На это нацеливают нас Послания Президента Республики Н.А.Назарбаева, указывающие пути дальнейшего развития демократического полиэтнического общества.

Забываясь о будущем подрастающего поколения, Н.А.Назарбаев отметил, что «предстоит большая работа по улучшению качества всех звеньев национального образования. Подготовка подрастающего поколения и молодежи к активной творческой деятельности – одна из важнейших проблем современного общества. Она включает в себя различные аспекты воспитания: нравственного, полового, правового и эстетического» [1].

К 2020 году планируется обеспечить 100-процентный охват казахстанских детей от 3 до 6 лет дошкольным образованием и уже в детском саду должна вестись большая работа по духовно-нравственному и патриотическому воспитанию детей.

В «Законе РК об образовании» (2007г. с изменениями и дополнениями по состоянию на 13.01.2015 г.) впервые был введен термин «элитарное образование», базирующийся на качественно новых образовательных программах, создании дидактической системы, реализуемой в специализированных организациях образования для особо одаренных граждан. В законе указывается значимость развития творческих, духовных и физических возможностей личности посредством обогащения интеллекта путем создания условий для развития индивидуальности, приобщения к достижениям отечественной и мировой культуры, интеграция образования, науки и производства» [2]. В настоящее время в Казахстане создана сеть «Назарбаев Интеллектуальных» специализированных школ для одаренных детей с обучением на трех языках, которые успешно функционируют. Программа «Развитие одаренности детей» является результатом совместной работы педагогов Назарбаев Интеллектуаль-

ных школ и международных экспертов Центра талантливой молодежи Университета Джонса Хопкинса (США). Основной целью совместного проекта является обучение учителей эффективным методам и стратегиям работы с одаренными детьми, обеспечивающим всестороннее развитие и самореализацию одаренных учеников. В национальной высшей школе также приняты меры по достижению мирового уровня образования. Казахстан вошел в Европейское образовательное пространство, присоединился к Болонской Декларации, в городе Астане создано престижное высшее учебное заведение мирового уровня - «Назарбаев Университет». Внедряя в процесс обучения современные методики и технологии на основе международных стандартов, эти учебные заведения являются сегодня эталоном передового опыта работы. Нынешнее подрастающее поколение обретает качественно новые ценностные ориентации и потребности, соответствующие запросам обновленного общества, что подтверждает актуальность и дальновидность культурно-исторической теории Л.С. Выготского и его теории о зонах ближайшего развития [3].

В Послании Президента 2017г. «о третьей модернизации Казахстана» перед учеными и педагогами ставятся новые конкретные задачи, вполне актуальные и значимые сегодня. Практически все они выполнимы, хотя требуют осмысления и внедрения новых технологий для совершенствования качества работы во всех звеньях учебных заведениях Республики.

Так, в плане организации разъяснительной работы в школах, колледжах, лицеях, ВУЗах необходимо регулярно проводить цикл бесед о здоровом образе жизни, раскрывающих структурные компоненты организации режима дня, правильного питания и др.

В беседах о культуре общения проводится профилактика конфликтных ситуаций и обсуждаются пути адекватного построения межличностных взаимоотношений с окружающими, раскрываются возможности создания благоприятных межэтнических контактов в полиэтничном социуме. Повышение уровня культуры общения, несомненно, будет способствовать сплочению коллективов и формированию положительного психологического климата в учебных группах.

В школах Республики постоянно должна проводиться профориентационная работа, формирующая мотивацию к избранию будущей профессии, нацеливающая выпускников поступать именно в те колледжи и ВУЗы, которые соответствуют их способностям и интересам. Это даст возможность совершенствовать себя в дальнейшем как на личностном, так и на образовательном уровнях.

Студенты-выпускники ВУЗов ныне осваивают методы агитационной работы со школьниками, наглядно и доступно рекламируя свой ВУЗ, вызывая интерес к нему, формируя стойкую мотивацию учащихся для приоритетного выбора профессии.

В послании Президента Республики указывается на необходимость улучшения человеческого капитала. Следует понимать это положение как совершенствование учебного процесса в плане коррекции методик обучения и учебных программ с целью усилить работу по развитию критического мышления у школьников и студентов, повышению их творческой активности, развитию навыков самостоятельного поиска необходимой информации и целенаправленного расширения кругозора.

Весьма значимым аспектом работы в школах и ВУЗах является усиление работы по патриотическому воспитанию и в частности, формирование гордости за свою страну, посредством изучения ее истории и наследия великих мыслителей прошлого, оставивших грядущим поколениям ценные наставления, не утрачивающие своей актуальности и по сей день. В этой связи еще Л.Г. Выготский указывал, что необходимо «рассматривать себя в связи и в отношении с прежним, даже отрицая его, мы опираемся на него» [3]. В этом плане представляет определенный интерес хрестоматия афоризмов (мудрых мыслей) ученых и поэтов разных эпох, демонстрирующая плюралистический подход к осмыслению многих аспектов формирования личности, изданная в 4 книгах В.В.Чистовым [4]. Им же издан сборник, содержащий более тысячи пословиц и высказываний психологического содержания, изданный на русском и английском языках [5]. В настоящее время весьма значимы и актуальны для всех и такие учебные дисциплины как «Этика» «Психология», «Самопознание», «Эстетика и культура».

В современном Казахстане ныне разработаны разнообразные формы работы с учащимися и молодежью. К ним относятся: факультативные предметные кружки по интересам, работа по индивидуальным планам, занятия в профильных классах и школах, интеллектуальные марафоны, а также международные игровые конкурсы «Золотое руно»; предметные олимпиады «аль-Фараби»; Республиканская игра «Ак бота», городские интеллектуальные игры «Азамат» и «Самый умный»; городские конкурсы «Образованная молодежь – основа независимого государства». Определенный и интерес представляет также конкурс сочинений учащихся и студентов, посвященный Дню независимости РК, который, несомненно, имеет большое воспитательное значение и способствует развитию творческой активности и способностей у учащихся и молодежи.

Результативность участия учащихся школ в городских (областных, республиканских) предметных олимпиадах выступает показателем эффективности работы педагогического коллектива по выявлению учащихся, проявляющих способности к изучению определенных учебных предметов и развитию интеллектуальных возможностей. Традиционные предметные олимпиады и разнообразные интеллектуальные конкурсы способствуют углублению знаний учащихся по основам наук и реализации их интеллектуального потенциала.

Сегодня ставятся новые актуальные задачи по разработке современных программ и методик обучения с целью подтягивать общеобразовательные школы к уровню преподавания в Назарбаев-Интеллектуальных школах. «Выпускники школ должны знать казахский, русский и английский языки. Результатом обучения школьников должно стать овладение ими навыками критического мышления, самостоятельного поиска и глубокого анализа информации» [10]. Важное значение, как подчёркивает Б.У. Байтукова, имеет творческая деятельность, которая определяется как развитие деятельности по инициативе самого ребенка, а, именно: «выход за пределы заданных требований, что обеспечивает создание подлинно творческого продукта, а творческий потенциал – основа для развития одаренности» [6].

При этом стратегии обучения базируются на углубленном и ускоренном изучении различных дисциплин (математики, физики, иностранных языков и др.), научно-исследовательской и проектной деятельности, осуществляемой путём использования активных форм организации обучения. Учебные спецкурсы, кружки, факультативы, коррекционные, развивающие и интегративные программы, а также проблемное обучение, базирующееся на основе аналитического пересмотра имеющихся сведений, поиска новых смыслов и альтернативных интерпретаций научных феноменов и др. существенно повышают творческий потенциал и любознательность обучающихся.

В процессе изучения основных программных дисциплин необходимо изыскивать возможность для проведения факультативов и чтения спецкурсов, раскрывающих национальные обычаи и традиции казахского народа и других этносов, проживающих в Республике, приобщая подрастающее поколение и молодежь к народной поэзии и музыкальному искусству. Этому способствует организация и проведение народных праздников таких как «Наурыз», «Курбан Айт», «Рождество», «Масленица», «Сабантуй» и др. формирующие у подрастающего поколения и молодежи толерантность взаимоотношений в нашей полиэтнической и поликонфессиональной стране. Повышению культуры общения и сплочению народов способствуют также введенные в Республике новые праздники: Первое марта – день благодарности; Четвертое июня - День государственных символов; шестое июля – день столицы Казахстан; первое декабря – день Первого Президента Республики, объективно усиливающие работу по духовно-нравственному воспитанию подрастающего поколения и молодежи.

В современных школах Казахстана ныне возрождается тимуровское движение, действует программа «Атамекен», создаются отряды «Жасулан», проводятся операции «Ветеран живет рядом», «Милосердие», «Жасыл ел». Школьники учатся заботиться о ветеранах, своих родителях, о младших товарищах. Большое внимание уделяется формированию духовных и культурных ценностей, культурой народов, проживающих в Казахстане.

В Республике функционирует Малая (детская) Академия наук, имеется целая сеть учебных заведений для одаренных детей, в т.ч. школы-интернаты с физико-математической специализацией, углубленным изучением казахского и английского языков, специализированные музыкальные школы-интернаты, художественные студии, а также есть многочисленные примеры интересных и творческих подходов различных педагогических коллективов к реализации идей и инноваций в работе с одаренными детьми в условиях гимназии.

Особое внимание, на наш взгляд, необходимо уделить изучению региональной истории своего края, области и способствовать восстановлению и познанию объектов культуры Казахстана, формируя патриотическое отношение к своей земле, аулу, городу, сохраняя генетический код нации и этнической культуры через постижение духовного наследия предков.

Так, в психологической поэме Юсуфа Баласагуни «Благодатное знание» ещё в XI в. были сформулированы важнейшие критерии воспитания, где указывалось: «учи сыновей добродетелям строго, и благ они разных добудут премного» и «смотри, чтоб без дела твой сын не сидел, бесцельна вся жизнь у сидящих без дел» [7].

В плане понимания совершенствования человеческого капитала понимается также и сокращение разрыва в качестве обучения в сельских и городских школах для чего необходимо обеспечить сельские школы квалифицированными педагогическими кадрами, направляя выпускников ВУЗов для работы в сельскую местность, как это практиковалось в советское время. Это поможет устранить дефи-

цит квалифицированных педагогов в сельских школах и будет способствовать обретению подрастающим поколением самого значимого капитала – глубоких теоретических и практических знаний.

В соответствии с пятым приоритетом, выдвинутым Н.А. Назарбаевым, призывающим к борьбе с коррупцией и обеспечению безопасности страны необходимо предусмотреть проведение регулярной просветительской работы о международном положении, об истоках и формах религиозного экстремизма, путях борьбы с ним, следуя принципу «в единстве - сила страны». Не менее значимой, должна быть разъяснительная работа о нетерпимости ко всем проявлениям коррупции и о долге каждого казахстанца по выявлению и предупреждению её.

В сфере модернизации современного образования необходимо разработать и внедрить в учебный процесс программы трехязычия, перейти к преподаванию учебных дисциплин на трех языках, что постепенно уже внедряется в процесс обучения школьников и студентов. Чрезвычайно важно также расширение сети интеллектуальных школ в Республике, выявление одаренных детей и студентов, вовлечение их в научно-исследовательскую работу в соответствии с их интересами.

Для получения полноценного образования следует рассмотреть вопрос о профессиональной коммуникации, реализации программы по переходу казахского языка на латиницу, используя материалы, изданные в период с 1929 по 1940 год, когда в печати использовалась латиница.

В основе реализации проекта «Новое гуманитарное знание» следует обновить учебные программы, внося в них дополнения и коррективы, осуществить создание и выпуск новых учебников, как на казахском, так и английском и русском языках.

Примечательно, что в 2011 году в Казахстане вышел в свет первый выпуск энциклопедии «Одаренные дети — будущее Казахстана» - полноцветное издание большого формата, представляющее подрастающее поколение граждан Казахстана, не просто как одаренных детей, но и как активно развивающихся в личностном плане, провозглашая девиз: «с нами дети: за нами будущее!».

Для работы с творческой молодежью создан специальный фонд Н.А. Назарбаева предоставляет именные студенческие стипендии, гранты на творческие проекты и поездки молодежи для участия в тематических мероприятиях, конкурсах, фестивалях. Каждый год определяется актуальная тематика и номинации.

Реализация программы «Туған жер» по сохранению национальной идентичности должна осуществляться путём расширения внешнего и внутреннего туризма молодежи, который должен знакомить её с богатейшим духовным наследием народа. Осуществление программы «Мәдени мұра» и программы «Халық тарих толқынында» позволит системно собрать и изучить документы из ведущих мировых архивов, более глубоко изучить историю страны, восстановить все культурно-исторические памятники на территории Казахстана. Реализация патриотического акта «Мәңгілік Ел», несомненно также укрепит гражданскую позицию, будет способствовать развитию казахстанского патриотизма, гордости за свою страну и пройденный ею путь [8]. Проект поможет не только каждому гражданину Казахстана, но и иностранным туристам больше узнать о стране, которой мы гордимся, её истории и культуре, интересных событиях и жизни простых казахстанцев. Это также существенно расширит кругозор молодежи и будет способствовать как интеллектуальному, так и духовному личностному росту.

Литература

1. *Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана.* – Астана, 2017.
2. *Закон РК об образовании.* Астана, 2015.
3. *Выготский Л.С. Соч. в 6-ти т. Т.1.* – М.: Педагогика, 1982.
4. *Чистов В.В. Психология в афоризмах и народных изречениях. В 4-х кн. Кн.4.* – А.: Карат, 2001
5. *Чистов В.В. Психология народной мудрости. На русск. и англ. языках.* – А., 2004.
6. *Байтукова Б.У. Экспериментальное исследование творческой одаренности учащихся младших классов. /Вестник КазНУ. Серия психологии и социологии, 2004 - №1. стр. 73-76.*
7. *Баласагунский Ю. Благодатное знание.* М.: Наука, 1983.
8. *Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 100 конкретных шагов по реализации пяти институциональных реформ.* – Астана, 2015

Мадалиева Забира Бекешовна
доктор психологических наук, профессор, зав. кафедрой общей и прикладной психологии
Тлебалдина Әсем Ермекқызы
магистрант 1-го курса по специальности «Психология», E-mail: tlebal dinasem@gmail.com
Казахский национальный университет имени аль-Фараби

ВЛИЯНИЕ ЛИЧНОСТНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ И СТРАТЕГИЙ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ВЫГОРАНИЕ УЧИТЕЛЕЙ

Түйін: Бұл мақалада бүгінгі күнде өзекті мәселе боп отырған мұғалімдердің жеке тұлғасының кәсіптік тозуы сарапталған. Аталған мақалада орта мектеп мұғалімдерінің кәсіби тозу факторы мен жеке тұлғалық ерекшеліктері мен тұлғааралық қарым-қатынастарының әсерін зерттеу қорытындылары қарастырылған. Жүргізілген зерттеу мұғалімдердің кәсіптік тозу дәрежесіне жеке тұлға ерекшеліктерінің, тұлғалар арасындағы қарым-қатынастың және өз жұмысына деген қанағаттану сезімінің әсері туралы гипотезасын тексеруге қол жеткізді. Мұғалімдердің көңіл-күйлерінің тез әрі жылдам өзгеруіне эмоциялық жағдайларының тұрақсыздығы, жоғары қызбашылықтың болуы, өз-өзін реттеудің жеткіліксіз болуы, аффект жағдайының әсер етуі анықталды. Жүйке тозушылығы, тітіркенушілік және эмоцияға берілуі мұғалімдердің эмоциялық тозуына әсер етеді. Өзін-өзі ұстау дәрежесі қаншалықты төмен болса, депрессияға түсу дәрежесі соғұрлым жоғары болады. Адамдарға деген ашық қатыгездік, олар туралы жағымсыз көзқарас, ызалану тұлға аралық қарым-қатынастың бұзылуына, сөйте келе мұғалімнің кәсіби тозуына әкеледі. Бүгінгі күнге дейін өте маңызды болғанымен, жеткілікті дәрежеде зерттелмеген. Мақалада орта мектеп мұғалімдерінің эмоциялық шаршау факторлары және олардың психологиялық ерекшелігін зерттеу нәтижелері келтірілген. Эмоционалды шаршаған мұғалімдердің барынша эмоцияға берілген, жүйкесі жұқарған, басқа адамдар туралы негативті пікірде болатыны, өте ашуланып болатыны анықталды.

Түйін сөздер: тұлғалық ерекшеліктер, эмоциялық тозу, кәсіби тозу, шаршау, мұғалімдердің эмоциялық жағдайы, тұлғааралық қарым-қатынас.

Резюме: В статье проанализирована актуальная на сегодняшний день проблема профессионального выгорания учителей. В данной статье рассмотрены факторы профессионального выгорания и представлены результаты изучения влияния личностных особенностей и стратегий межличностных отношений на показатели профессионального выгорания учителей средней школы. Проведённое исследование позволило проверить гипотезу о влиянии личностных особенностей и стратегий межличностных отношений на развитие профессионального выгорания учителей. У учителей была выявлена неустойчивость эмоционального состояния, проявляющаяся в частых колебаниях настроения, повышенной возбудимости, недостаточной саморегуляции, склонности к аффективному реагированию. Невротичность, раздражительность и эмоциональная лабильность способствуют эмоциональному истощению учителей. Чем ниже показатель уравновешенности, тем выше показатель деперсонализации. Завуалированная и открытая жестокость в отношении к людям, негативизм в суждениях о них, брюзжание приводят к деструктивным межличностным отношениям, следовательно, это сказывается на развитии профессионального выгорания учителей.

Ключевые слова: личностные особенности, эмоциональное истощение, профессиональное выгорание, эмоциональное состояние учителей, межличностные отношения.

Summary: The article analyzes the current problem of professional burnout of teachers. This article discusses the factors of professional burnout and presents the results of the study of the influence of personal characteristics and strategies of interpersonal relations on the indicators of professional burnout of school teachers. The study allowed to test the hypothesis of the influence of personal characteristics and strategies of interpersonal relations on the development of professional burnout of teachers. The teachers were found to be unstable emotional state, manifested in frequent mood swings, increased excitability, lack of self-regulation, tendency to affective response. Neuroticism, irritability and emotional lability contribute to the emotional exhaustion of teachers. The lower the equilibrium rate leads to the higher depersonalization rate. Veiled and open cruelty towards people, negativity in judgments about people, grumbling lead to destructive interpersonal relations, therefore, it affects the development of professional burnout of teachers.

Key words: personal features, emotional exhaustion, professional burnout, emotional state of teachers, interpersonal relations.

Введение

Проблема повышения эффективности профессиональной деятельности педагога всегда была в центре внимания психолого-педагогической науки и практики. На сегодняшний день изучение эмоциональных состояний личности педагога в различных процессах жизнедеятельности становится весьма актуальной. На учителя возлагаются большие надежды в сфере образования. Известно, что профессиональная деятельность учителя оказывает значительное влияние на его личность. Такие

проявления, как: дефицит учителей в учебных заведениях и недостаточный профессионализм, многолетнее выполнение одних и тех же профессиональных обязанностей приводит к возникновению хронической усталости, черствости, возникновению эмоциональных барьеров при общении с учениками и коллегами, безразличное отношение к ученикам и коллегам, профессиональное выгорание, несовершенство теоретических знаний и практических навыков профессиональной педагогической деятельности, отрицательные свойства личности, которые становятся все более устойчивыми, деформируют личность педагога, дают все больше возможности исследователям обращаться к проблемам преодоления профессиональных деформаций учителя, представленных в виде профессионального выгорания.[1]

Профессиональная деформация – это личностные деструкции, которые появляются из-за постоянного воздействия внешних и внутренних факторов профессиональной педагогической деятельности и оказывают негативное влияние на ее развитие.

Под профессиональной деформацией личности Е.И. Рогов предлагает называть изменения, которые возникают под влиянием выполняемой профессиональной деятельности, которые могут проявляться в абсолютизации труда, как единственно достойной формы активности, а также в возникновении жёстких ролевых стереотипов, которые переносятся из трудовой сферы в иные условия, когда человек не способен перестраивать своё поведение адекватно меняющимся условиям [2].

К. Маслач подчёркивала, что «профессиональное выгорание» – это синдром «психического выгорания», рассматриваемый в аспекте личностной деформации профессионала под влиянием профессиональных стрессов [3].

В монографии Г.К. Ахметовой профессиональная деформация учителя рассматривается как изменения личности педагога, возникающие в процессе выполнения им профессиональной деятельности, и в большей степени, негативно влияющие как на саму личность, так и на выполняемую ей деятельность, а также на другие сферы её жизни [4].

Несмотря на то, что влияние профессиональных деформаций на становление и развитие личности, в частности учителя, достаточно широко исследуется в работах педагогов и психологов, однако на сегодняшний день отсутствует единая точка зрения на структуру и проявление профессиональной деформации. Анализ литературы показывает, что работ, посвящённых изучению личностных особенностей учителей, приводящих к профессиональной деформации очень мало. Они носят обособленный характер, так как посвящены отдельным сторонам и не систематизированы в достаточной степени, что вызывает сложность и мультимодальность предмета изучения в данной сфере. Кроме того, недостаточно внимания уделяется проблеме эмоционального состояния учителя средней школы, хотя доказано, что именно оно во многом определяет потенциал личности как учителя, так и ученика. Исследование данной темы поможет выявить влияние личностных особенностей на профессиональную деформацию учителя. Под проявлением профессиональной деформации в данной статье будет рассмотрено проявление профессионального выгорания учителей.

Основная часть

Цель исследования: изучение влияния личностных особенностей и стратегий межличностных отношений на профессиональное выгорание учителей.

Гипотеза: личностные особенности и стратегии межличностных отношений учителей могут оказывать влияние на развитие профессионального выгорания учителей.

Методы и методики исследования:

1. Диагностика профессионального выгорания К. Маслач, С. Джексон, в адаптации Н.Е. Водопьяновой. Данная методика опирается на трехфакторную модель профессионального выгорания С. Маслач и К. Джексон. Согласно данной модели выгорание представляет собой трехмерный конструкт, включающий в себя: эмоциональное истощение (9 утверждений), деперсонализацию (5 утверждений), редукцию личных достижений (8 утверждений) [5]. В опроснике содержатся 22 утверждения о чувствах и переживаниях, связанные с выполнением рабочей деятельности. Предложенные три компонента выгорания в какой-либо степени отражают специфику той профессиональной сферы, в которой впервые был обнаружен данный феномен. Учителя должны были ответить как часто они испытывают чувства, перечисленные в опроснике.

2. Определение деструктивных установок в межличностных отношениях В.В. Бойко.

3. Многофакторный личностный опросник FBI (И. Фаренберг, Х. Зарг, Р. Гампел). Это многофакторный личностный тест, пригодный для диагностики некоторых важных свойств личности. Шкалы опросника сформированы на основе результатов факторного анализа и отражают совокупность взаимосвязанных факторов. Опросник предназначен для диагностики состояний и

своих свойств личности, которые имеют первостепенное значение для процесса социальной адаптации и регуляции поведения.

Этапы и процедура исследования

Эмпирическое исследование проходило в два этапа на базе средней школы №18 имени Ы. Ногайбаева, г. Алматы.

На первом этапе для проведения диагностики эмоциональных состояний учителей был подобран блок взаимодополняемых и взаимопроверяемых стандартизированных и апробированных диагностических методик и была проведена диагностика.

На втором этапе полученные результаты исследования были подвергнуты компьютерной обработке методами математической статистики. С учетом характера распределения объема выборки и методик использовалась непараметрическая статистика: корреляционный анализ Спирмена, Кендала и Пирсона.

Выборку составили 30 учителей-женщин. Возраст испытуемых от 22 до 56 лет. По национальности: 25 - казахской, 4 - русской и 1 - смешанной. Стаж работы: 7 учителей - меньше 5-ти лет, 6 - со стажем 5-10 лет, 5 учителей - 11-20 лет, 8 - 21-30 лет, 4 - более 30 лет. Семейный статус: 25 замужем, а 5 не состоят в браке.

Полученные результаты исследования

По методике профессионального выгорания С. Маслач и К. Джексона, полученные результаты нашли отражение в таблице -1

Таблица – 1 Результаты диагностики профессионального выгорания

№	Шкалы	низкий	средний	высокий
1	Эмоциональное истощение	9 (30%) 10,7	9 (30%) 21,7	12 (40%) 33,4
2	Деперсонализация	10 (33,33) 2	12 (40%) 7,9	8 (26,66%) 15,75
3	Редукция личных достижений	14 (46,66%) 40,4	6 (20%) 32,3	10 (33,33%) 23,8

Высокий уровень «эмоционального истощения» показали 12 учителей, набрав в среднем 33,4 балла. Исследование показало, что большинство, то есть 40% учителей крайне истощены, что может быть связано с внутренними, субъективными факторами, влияющими на процесс возникновения и развития выгорания. К ним можно отнести высокий уровень нейротизма как показатель эмоциональной неустойчивости индивида, эмоциональной лабильности, неуравновешенности нервно-психических процессов, проявляющихся в повышенной возбудимости, низком пороге переживания дистресса и преобладании негативно окрашенных эмоциональных состояний, а также низкий уровень сформированности индивидуальной системы осознанной саморегуляции эмоций и поведения. Эмоциональное истощение может проявляться в переживании сниженного эмоционального тонуса, утрате интереса к окружающему миру либо эмоциональное перенасыщение, агрессивная реакция, вспышка гнева и появление симптомов депрессии.

Средние показатели обнаружены у 30% опрошенных, 9 учителей, набравших 21,7 баллов в среднем. Они показали чувства, связанные эмоциональной опустошенностью и усталостью, которое возникает при избыточной нагрузке, когда эмоциональные ресурсы человека оказываются исчерпанными, и он чувствует себя неспособным адекватно эмоционально реагировать.

Низкие показатели наблюдаются у 9 учителей, средний балл 10,7, что составляет 30% опрошенных. Это характеризует устойчивое состояние человека, его удовлетворенность окружающей атмосферой в рабочем коллективе и в самой организации [4].

По шкале «Деперсонализация», демонстрирующая проявление деформации в отношениях с другими людьми: повышении зависимости от других или, напротив, негативизма, циничности установок и чувств по отношению к ученикам, 26,66% опрошенных – это 8 учителей, показали высокий уровень «деперсонализации».

Этот показатель подтверждает наличие тенденции развивать негативное отношение к коллективу, безразлично его воспринимать. Это может быть обусловлено внешними, объективными факторами, связанными с деятельностью учителя. К объективным факторам возникновения деперсонализации можно отнести неблагоприятный социально-психологический климат коллектива, недостатки в организации деятельности - ее излишняя регламентация, неудачное распределение рабочей нагрузки, плохое стимулирование труда, неясные перспективы роста.

Большинство, 40% опрошенных – 12 человек, набрали 7,9 баллов, что свидетельствует о среднем

уровне деперсонализации, возникающей из-за защиты подавляющих эмоциональных состояний путем обращения с учителями как с объектом, означающим рассматривание человека только как работника, а не личности. 10 учителей, что составляет 40% показали низкий уровень деперсонализации. [4]

По шкале «Редукция личных достижений» проявляется в тенденции к негативному оцениванию себя, в уменьшении значимости собственных достижений, ограничений своих возможностей, негативизм относительно служебных обязанностей, снижение самооценки и профессиональной мотивации, в редуцировании собственного достоинства, в снятии с себя ответственности или отстранения от обязанностей по отношению к другим.

Высокий уровень по шкале «редукция личных достижений» показали 33,33% опрошенных, то есть 10 из учителей, набравших в среднем 23,8 балла, свидетельствует о понимании чувств коллег, легкости общения с ними, многочисленными планами на будущее и верой в их осуществление.

Средний уровень показали 6 опрошенных учителей, это составляет 20%, средний балл 32,3. Что характеризует проявление в переживании недостаточной компетенции и неудовлетворенности своей деятельностью. Низкий уровень выявлен у 14 учителей, что составляет 46,66% опрошенных, с средним баллом - 40,4. У них наблюдается «разногласие в ценностной сфере, невозможность реализации значимых смыслообразующих жизненных ценностей, а также приоритетных типов поведения, предпочтительного образа действий и значимых свойств личности в своей личности в своей профессиональной деятельности» [3].

С целью выявления проявлений профессионального выгорания в межличностных отношениях нами было проведено исследование с применением методики по определению деструктивных установок в межличностных отношениях В.В. Бойко. Полученные результаты отражены в таблице - 2.

Таблица – 2 Результаты методики по определению деструктивных установок в межличностных отношениях

№	Шкалы (степени)		
1	Завуалированная жестокость в отношении к людям, в суждениях о них		
	высокая степень	средняя степень	низкая степень
	13 (43,33%) 17,9	4 (13,33) 13,75	13 (43,33%) 8,6
2	Открытая жестокость в отношении к людям		
	высокая степень	средняя степень	низкая степень
	11 (36,66%) 37,8	4 (13,33%) 27,5	15 (50%) 18
3	Обоснованный негативизм в суждениях о людях		
	высокая степень	средняя степень	низкая степень
	11 (36,66%) 4,18	13 (43,33%) 2,46	6 (20%) 0,83
4	Брюзжание		
	высокая степень	средняя степень	низкая степень
	15 (50%) 8,66	8 (26,66%) 6	7 (23,33%) 4
5	Негативный личный опыт общения с окружающими		
	высокая степень	средняя степень	низкая степень
	9 (30%) 19,77	9 (30%) 15,22	12 (40%) 8,16

Высокий уровень по шкале «*Завуалированной жестокости в отношении к людям, в суждениях о них*» показали (13 учителей) что составляет 43,33% опрошенных. В замаскированной, приглушенной или косвенной форме суждения личности содержат недоброжелательность, настороженность в отношениях со многими партнерами, отрицательные выводы о людях, нежелание откликаться на их проблемы.

Высокий уровень по шкале «*Открытая жестокость в отношении к людям*» показали 11 учителей, что составляет 36,66% опрошенных. Они демонстрируют открытую жестокость. Учитель не скрывает и не смягчает свои негативные оценки и переживания по поводу большинства окружающих. Делает о них резкие и однозначные выводы.

36,66% опрошенных, т.е 11 учителей, показали высокий уровень по шкале «*Обоснованного негативизма в суждениях о людях*». Это выразилось в объективно обусловленных отрицательных ответах о некоторых типах людей и отдельных сторонах взаимодействия. Так же они демонстрируют весьма выраженную жестокость – завуалированную или открытую, либо и ту и другую сразу, но в то

же время словно носят розовые очки: то, что вызывает обоснованный негативизм, они не замечают.

Высокий уровень по шкале «*Брюзжание*» показали 15 учителей 50%, то есть половина опрошенных, у которых наблюдается склонность делать необоснованные обобщения негативных фактов в области взаимоотношения с коллегами в наблюдении за социальной действительностью. По шкале «*Негативный личный опыт общения с окружающими*» высокий уровень показали 9 учителей, что составляет 30% опрошенных.

С целью выявления личностных особенностей учителей нами применялся «Фрайбургский личностный опросник» (FPI) И. Фаренберга, Х.Зарга, Р. Гамбела. Результаты полученные по опроснику отражены в таблице – 3.

Таблица - 3 Результаты многофакторного личностного опросника FPI

№	Шкалы	уровень		
		высокий	средний	низкий
I	Невротичность	19 (63,3%) 9,7	6 (20%) 5	5 (16,6%) 2
II	Спонтанная агрессивность	6 (20%) 8,3	14 (46,6%) 4,7	10 (33,3%) 1,8
III	Депрессивность	10 (33,3%) 8,5	19 (63,3%) 5,3	1 (3,33%) 2
IV	Раздражительность	7 (23,3%) 8	9 (30%) 4,7	14 (46,6%) 1,7
V	Общительность	21 (70%) 9,7	8 (26.6%) 5,5	1 (3.33%) 3
VI	Уравновешенность	10 (33.3%) 7,5	15 (50%) 5,6	5 (16,6%) 2,2
VII	Реактивная агрессивность	4 (13,3%) 7,25	15 (50%) 5,1	11 (36,6%) 2,1
VIII	Застенчивость	3 (10%) 7,6	19 (63,3%) 4,7	8 (26,6%) 2,2
IX	Открытость	22 (73,33%) 8,5	6 (20%) 5,1	2 (6,66%) 2,6
X	Экстраверсия–интроверсия	13 (43,33%) 7,8	12 (40%) 5,3	5 (16,6%) 3
XI	Эмоциональная лабильность	11 (36,6%) 8,9	17 (56,66%) 5,2	2 (6,66%) 3
XII	Маскулинизм–феминизм	21 (70%) 7,9	9 (30%) 5,7	0

По шкале «Невротичность» 19 учителей показали высокую степень *невротичности*, что составляет 63,3% процента опрошенных, это показатель невротизации личности, что соответствуют выраженному невротическому синдрому астенического типа со значительными психосоматическими нарушениями. По шкале *спонтанная агрессивность* была выявлена психопатизации интротенсивного типа, которая создает предпосылки для импульсивного поведения у 6 учителей т.е 20% тестируемых.

По шкале *депрессивности* высокий уровень был выявлен у 10 учителей, что составляет 33,3% опрошенных. У них проявляются признаки, характерные для психопатологического депрессивного синдрома. Этих признаки заметны в эмоциональном состоянии, в поведении, в отношениях к себе и к социальной среде.

7 респондентов (23,3%) по шкале IV показали высокий уровень *раздражительности*. Они выявили признаки неустойчивого эмоционального состояния со склонностью к аффективному реагированию. Высокий уровень *общительности* и потенциальные возможности, а также реальные проявления социальной активности по этой шкале показали 21 учителей, что составляет 70% опрошенных. У них ярко выражена потребность в общении и постоянная готовность к удовлетворению этой потребности.

По шкале *уравновешенность*, которая отражает устойчивость к стрессу, высокий уровень показали 10 учителей, что составляет 33,3%. Высокие оценки свидетельствуют о хорошей защищённости к воздействию стресс-факторов обычных жизненных ситуаций, базирующейся на уверенности в себе, оптимистичности и активности.

По шкале *реактивная агрессивность*, целью которой является выявление наличие признаков психопатизации экстратенсивного типа. Высокие оценки показали 4, т.е 13,3% опрошенных, это свидетельствуют об агрессивном отношении к социальному окружению и выраженном стремлении к доминированию. По шкале *застенчивость* только 3 учителя (10%) показали высокие оценки, отражающие наличие тревожности, скованности, неуверенности, следствием чего являются трудности в социальных контактах. По шкале *открытость* 22 респондента показали высокий уровень, что позволяет характеризовать отношение к социальному окружению и уровень

самокритичности. Данные свидетельствуют о стремлении к доверительно-откровенному взаимодействию с окружающими людьми при высоком уровне самокритичности. По данной шкале можно было провести анализ искренности ответов, (73,33%) обследуемых при работе с данным опросником ответили честно. По шкале X были определены типы *экстраверсии и интроверсии*. 13 (43,33%) соответствуют выраженной экстравертированности личности, 5 (16,6%) выраженной интровертированности. Высокие уровень показали 11 учителей (36,6%) по шкале *эмоциональной лабильности*. Это указывает на неустойчивость эмоционального состояния, проявляющуюся в частых колебаниях настроения, повышенную возбудимость, раздражительность, недостаточную саморегуляцию. Только 2 учителя, это 6,66% опрошенных показали высокую стабильность эмоционального состояния и хорошее умение владеть собой. По шкале *маскулинизм-феминизм* 21 учителей выявили (70%) высокие оценки, которые свидетельствуют о протекании психической деятельности преимущественно по мужскому типу.

Таким образом, полученные результаты свидетельствуют о высоких баллах по шкалам: невротичность (9,7), спонтанная агрессивность (8,3), депрессивность (8,5), раздражительность (8), реактивная агрессивность (7,2), эмоциональная лабильность (8,9). Результаты указывают на неустойчивость эмоционального состояния, проявляющуюся в частых колебаниях настроения, повышенной возбудимости, недостаточной саморегуляции, склонности к аффективному реагированию учителей.

С целью выявления влияния деструктивных установок в межличностных отношениях на показатели профессионального выгорания учителей нами было проведено коррекционное исследование. Результаты расчетов коэффициентов корреляции Пирсона, Кендалла, Спирмена с использованием пакета статистических программ SPSS. отражены в таблице -4.

Таблица - 4 Результаты расчетов коэффициентов корреляции Пирсона, Кендалла и Спирмена в SPSS

Шкалы	Эмоц.истощение			Деперсонализация			Редукция личных достижений		
	Критерий Pearson	Критерий Kendal	Критерий Spearman	Критерий Pearson	Критерий Kendal	Критерий Spearman	Критерий Pearson	Критерий Kendal	Критерий Spearman
Завуалированная жестокость в отношении к людям, в суждениях о них	-,113 ,552	-,098 ,485	-,152 ,422	,105 ,581	,062 ,659	,080 ,676	-,254 ,175	-,166 ,239	-,228 ,225
Открытая жестокость в отношении к людям	,223 ,236	,220 ,107	,330 ,075	,085 ,655	,045 ,744	,080 ,674	,009 ,963	,025 ,856	,008 ,967
Обоснованный негативизм в суждениях о людях	,484(**) ,007	,348(*) ,014	,476(**) ,008	,265 ,157	,197 ,166	,267 ,155	-,111 ,558	-,089 ,530	-,132 ,488
Брюзжание	,236 ,210	,194 ,179	,260 ,165	,141 ,459	,114 ,433	,133 ,484	-,144 ,448	-,081 ,575	-,159 ,403
Негативные личный опыт общения с окружающими	-,038 ,840	-,040 ,771	-,042 ,827	,182 ,337	,097 ,488	,117 ,537	-,036 ,850	-,043 ,756	-,048 ,802

* Значимая корреляция на уровне 0.05

** Значимая корреляция на уровне 0.01

Параметрический корреляционный анализ Пирсона между шкалами «обоснованный негативизм в суждениях о людях» и «эмоциональное истощение» показал значимую корреляцию на уровне $p < 0,01$ коэффициент корреляции $r = 0,48$, непараметрический корреляционный анализ этих же шкал по Кендаллу равен $r = 0,34$, значимая корреляция на уровне $p < 0,05$, коэффициент корреляции $r = 0,47$ по Спирмену также свидетельствует значимую корреляцию на уровне $p < 0,01$. Положительные числа указывают на прямую зависимость между двумя шкалами.

С целью выявления влияния личностных особенностей учителей на показатели профессионального выгорания учителей нами было проведено коррекционное исследование. В Таблица - 6 показаны результаты расчетов коэффициентов корреляции.

Таблица - 6 Результаты расчетов коэффициентов корреляции Пирсона, Кендалла и Спирмена в SPSS

Шкалы	Эмоц.истощение			Деперсонализация			Редукция личных достижений		
	Критерий Pearson	Критерий Kendal	Критерий Spearman	Критерий Pearson	Критерий Kendal	Критерий Spearman	Критерий Pearson	Критерий Kendal	Критерий Spearman
Невротичность	,473(**) ,008	,389(**) ,004	,497(**) ,005	,020 ,917	,095 ,490	,120 ,528	,130 ,495	,040 ,772	,027 ,889
Спонтанная агрессивность	,152 ,423	,106 ,436	,131 ,491	,293 ,116	,269 ,050	,360 ,051	-,093 ,626	-,087 ,526	-,135 ,477
Депрессивность	,254 ,175	,204 ,146	,268 ,152	,237 ,206	,182 ,197	,244 ,194	,026 ,893	,081 ,568	,098 ,607
Раздражительность	,414(*) ,023	,364(**) ,008	,454(*) ,012	,084 ,658	,116 ,395	,169 ,372	,124 ,514	,052 ,704	,029 ,879
Общительность	-,312 ,093	-,185 ,178	-,270 ,150	-,160 ,399	-,098 ,478	-,156 ,412	,158 ,403	,124 ,372	,181 ,338
Уравновешенность	,008 ,969	,057 ,684	,069 ,717	-,374(*) ,042	-,181 ,201	-,237 ,208	,424(*) ,019	,201 ,154	,271 ,148
Реактивная агрессивность	,019 ,923	,025 ,855	,012 ,951	-,010 ,958	,018 ,898	,013 ,944	,244 ,194	,138 ,324	,181 ,339
Застенчивость	,229 ,223	,195 ,165	,270 ,150	,296 ,113	,189 ,168	,276 ,139	-,083 ,663	-,073 ,604	-,088 ,642
Открытость	,387 ,035	,252 ,065	,306 ,101	,090 ,636	,084 ,553	,097 ,611	-,058 ,760	-,042 ,758	-,064 ,738
Экстраверсия–интроверсия	-,187 ,321	-,133 ,336	-,174 ,357	-,332 ,073	-,251 ,072	-,352 ,057	,164 ,386	,106 ,445	,147 ,438
Эмоциональная лабильность	,499(**) ,005	,392(**) ,005	,521(**) ,003	,148 ,435	,148 ,289	,177 ,350	,074 ,698	,010 ,942	,034 ,860
Маскулинизм–феминизм	,061 ,750	-,013 ,926	-,035 ,855	,074 ,696	,045 ,753	,053 ,781	,200 ,290	,174 ,222	,239 ,204

* Значимая корреляция на уровне 0.05.

** Значимая корреляция на уровне 0.01

Корреляционный анализ для двух переменных «эмоциональное истощение» и «невротичность» с расчётом коэффициентов Пирсона показал значимую корреляцию на уровне $p < 0,01$, коэффициент корреляции $r = 0.47$, коэффициент корреляции по Кендаллу равен $r = 0.38$, значимая корреляция на уровне $p < 0.01$, коэффициент корреляции $r = 0,49$ по Спирмену также свидетельствует о значимой корреляции на уровне $p < 0,01$. Корреляционный анализ шкал: «эмоциональное истощение» и «раздражительность» с расчётом коэффициентов Пирсона показал значимую корреляцию на уровне $p < 0,05$ коэффициент корреляции $r = 0.36$, коэффициент корреляции по Кендаллу равен $r = 0.45$, значимая корреляция на уровне $p < 0.01$, коэффициент корреляции $r = 0,45$ по Спирмену также свидетельствует значимую корреляцию на уровне $p < 0,05$. Корреляционный анализ шкал: «эмоциональное истощение» и «эмоциональная лабильность» с расчётом коэффициентов Пирсона показал значимую корреляцию на уровне $p < 0,01$ коэффициент корреляции $r = 0.49$, коэффициент корреляции по Кендаллу равен $r = 0.39$, значимая корреляция на уровне $p < 0.01$, коэффициент корреляции $r = 0,52$, по Спирмену также свидетельствует значимую корреляцию на уровне $p < 0,01$. Результаты корреляционного анализа между шкалами показали положительную зависимость, что свидетельствует о прямой связи между шкалами, т.е. если показатели шкал «невротичность», «раздражительность» и «эмоциональная лабильность» будут высоки, показатели эмоционального истощения также покажут высокий уровень.

Проведённый корреляционный анализ свидетельствует о том, что показатели по шкале «деперсонализация» связаны со шкалой «уравновешенность», коэффициент корреляции Пирсона между шкалами показал отрицательную корреляцию на уровне $p < 0,05$ коэффициент корреляции $r = -0,37$. Это значит, что с понижением показателя уравновешенности показатель деперсонализации будет возрастать.

Параметрический корреляционный анализ Пирсона между шкалами «редукция личных достижений» и «уравновешенность» показал значимую корреляцию на уровне $p < 0,05$ коэффициент корреляции $r = 0.42$. Результаты корреляционного анализа между шкалами показали положительную зависимость, что обозначает прямую связь между показателями этих шкал.

Выводы и заключение

Таким образом, проведенное исследование с целью изучения влияния личностных особенностей и стратегий межличностных отношений на показатели профессионального выгорания учителей подтвердило выдвинутую гипотезу результатами проведенной работы и обработкой полученных данных с использованием методов математической статистики. Результаты указывают на неустойчивость эмоционального состояния, проявляющуюся в частых колебаниях настроения, повышенной возбудимости, недостаточной саморегуляции, склонности к аффективному реагированию учителей. Невротичность, раздражительность и эмоциональная лабильность способствуют эмоциональному истощению учителей. Чем ниже показатель уравновешенности, тем выше показатель деперсонализации. Завуалированная и открытая жестокость в отношении к людям, негативизм в суждениях о них, брюзжание приводят к деструктивным межличностным отношениям. Следовательно, на развитие профессионального выгорания учителей оказывают влияние их личностные особенности и стратегии межличностных отношений.

Литература

1. Вьюшкина Д. А. Профессиональная деформация педагога // Молодой ученый. — 2016. — №3. — С. 990-992. — URL <https://moluch.ru/archive/107/25570/>
2. Рогов Е.И. Учитель как объект психологического исследования: пособие для школьных психологов. - М.: Владос. - 1998.- 494 с.
3. Полякова О.Б. Категория и структура профессиональных деформаций.// Национальный психологический журнал.- Москва.- №1(13)/2014.-С. 57–64.
4. Ахметова Г.К., и др. Профессиональные деформации личности педагога: теоретические основы и профилактика/ Ахметова Г.К., Мынбаева А.К., Маликова Н.А. – Алматы: Қазақ университеті, 2012. – 102 с.
5. Руденский Е.В. Социально-психологические основы профессиональной деформации учителя//Вопросы психологии. – 1998. №4 С.25-34
6. Ахметова Г.К., и др. Диагностика и профилактика профессиональных деформаций педагогов– Алматы: Қазақ университеті, 2015.-142 с.

Утемисова А.Ж.
PhD докторант, Абай атындағы Қаз ҰПУ

Шоқыбаев Ж.Ә.
п.ғ.д., профессор, Абай атындағы Қаз ҰПУ, arai19_83@mail.ru

БІЛІМ БЕРУДІ ГУМАНИЗАЦИЯЛАУ ДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БАҒЫТТАРЫ

Аңдатпа: Адамзаттың рухани дамуын анықтау үшін адамгершілік әрекетті қалыптастыру психологтардың, педагогтардың және әлеуметтанушылардың көкейтесті және маңызды мәселелері болып табылады, ал психология ғылымында ол жеке тұлғаның қарым-қатынасын және қызметін реттеу механизмі ретінде қарастырылады. Осылай студенттердің адамгершілік қатынасын іс-әрекет барысында қалыптастырудың психологиялық мәні анықталды.

Түйін сөздер: гуманизация, білім беру, жеке тұлға, педагогикалық жүйе.

Аннотация: Формирование нравственного действия для определения духовного развития человека является одним из актуального и важного вопроса психологов, педагогов и социологов, а в науке психологии оно рассматривается как механизм регулирующий работу и отношения личности. Таким образом, определено психологическое значение формирования нравственного отношения студентов в ходе действия.

Ключевые слова: гуманизация, образование, личность, педагогическая система.

Abstract: Formation of moral actions to define spiritual development of a man is one of actual and important question of psychologists, pedagogs and sociologists, and in the science of psychology it is studied as mechanism regulating works and relations of personality. In this way, psychosocial significance of moral relation of students in activities is defined.

Key words: humanization, education, personality, pedagogical system.

Елбасымыз Н.Ә.Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында: «Біздің мақсатымыз айқын, бағытымыз белгілі, ол – әлемдегі ең дамыған 30 елдің қатарына қосылу. Аталған жаңғыру процесінің де нақты мақсат-міндеттері, басымдықтары мен оған жеткізетін жолдары бар. Мен көздеген жұмыстарымыздың бәрі дер уақытында және барынша тиімді жүзеге асарына сенімдімін. Бірақ, ойлағанымыз орындалу үшін мұның өзі жеткіліксіз. Мақсатқа жету үшін біздің санамыз ісімізден озып жүруі, яғни одан бұрын жаңғырып отыруы тиіс. Бұл саяси және экономикалық жаңғыруларды толықтырып қана қоймай, олардың өзегіне айналады» деген еді. Қоғамды дамытудың басты кілті – рухани жаңғыру. Ал рухани жаңғыру үшін ең басты құндылық адамгершілік құндылықтарын қалыптастыру ауадай қажет.

Білім беру – тұлғаның рухани-адамгершілікті болып қалыптасуы үшін қазіргі әлемдегі ең ұлы құндылықтардың бірі. Білім беруді гуманизациялау маңызды педагогикалық шарт ретінде қарастырылды [1-2]. ХХ ғасырдың соңында ғалымдар индустриалды қоғамда қалыптасқан білім беру парадигмасы заманауи қоғамның өзекті қажеттіліктеріне, оның рухани дамуының келешегіне жауап бере алмайтындығын өкінішпен мойындады. Осы бір қарама-қайшылықты ұғыну атақты футуролог Элвин Тоффлер келешектегі білім берудің бейнесін сұрапыл жағдаймен салыстыруына түрткі болды. Оның ойынша, супериндустриализмге қарай ауытқу индивид шешімдерінің алуандығы мен күрделілігін ұлғайтады. Сондықтан да білім беру жоғары дәрежелі таңдау мәселесіне жүгінуі тиіс. Көптеген баламалардың ішінен индивид құндылықтардың оңтайлы жүйесін таңдап алу қажеттілігі туындады. Таңдау дәрежесінің артуына байланысты айқын құндылықтары жоқ тұлға толыққанды өмір сүруге қабілетті бола алмайды [3]. Осындай көрсеткіштерді жеке тұлғаның психологиялық суретінен анықтап, бөлек көрсетуге де болады:

1. Сұраныстағы материализм: тамақ, киім, автокөлік, тұрмыстық техникалар – басты қажеттіліктер мен сұраныстар (потребности).

2. Өмірді жақсарту олар үшін тұрмыстық заттарды көбейту және оларды өзінің өмірінде пайдалануда жатыр және де ол тұрмыстық заттар өмірлерінің айнымас шындығына айналуы.

3. Адамдар олар үшін сыртқы киім-кешектері мен пішіндері арқылы танылады.

4. Тамақты ысырап етіп пайдалану мен тамақты қорлау.

5. Материалдық көмекті моральдық көмектен артық көру.

6. Адамдарды бағалау олардың материалдық және байлықтағы мәртебесіне байланысты.

7. Жеке басының жағдайы мен оның жайлылығы басқа адам туралы ойлаудан артық.

8. Табиғат олар үшін зорлық көрсету құбылысы болып табылады да, одан түрлі техникамен, техникалық құралдар және заттармен қорғану қажеттілік сезімі туындайды.

Осылай топтық орталықшылық және заттық ұстаным жеке тұлғаның адамгершілік позициядан тайынып, ол категорияның мүлдем жойылуына әкеледі. Адамгершілік тұрғыдан жойылу сөз тіркесін

психология ғылымында «эмоционалды тұрғыдан жойылу» деген ұғымын пайдалана отырып қолданамыз. Осы ұғымдардың ұқсастығы адамның еңбек ету барысында пайда болады. Қазіргі кезде адамгершілік тұрғыдан жойылу көрсеткішін бағалаудың қосымша әдістерін жасау қажеттілігі туындап отыр.

Өйткені, осындай әдіс-тәсілдерді жұмысқа қабылдауда, басқарушылық қызметіне тағайындауда ұтымды пайдалануға болады. Одан басқа, адамгершілік тұрғыдан жойылу мәселесін зерттеу жеделділікті қажет етеді, өйткені ол күрделі динамикалық феномен болғандықтан, әрі қарай әрекетті әдістерді жасап, психология мен этиканы, практикаға жеделдетіп енгізу керек.

Жеке тұлғаның адамгершілік әрекетін қалыптастыру қажеттілігі педагогикалық-психологиялық тұрғыдан жан-жақты зерттеліп келеді. Адамгершілік қасиеттерін қалыптастырудың негізінде ар-намыс, моральдық жауаптылық, патриотизм, парыз жатыр. Адамгершілік қасиеттерді қалыптастырудың басымдығы – адамгершілік әрекеттерді реттейтін функциясын жүзеге асырады, адамзат тұрмыс тіршілігінің барлық жақтарын қамтиды, қоршаған ортаға деген көзқарасты қалыптастырады.

Адамгершілік әрекет жалпы адами сипатты қажет етеді және бұл қасиет әлемнің қоғамдық тарихи өзгерістер жағдайында адамдармен қоса дамып тұрады. Адамгершілік қасиеттер жеке тұлғаның басқа да қасиеттерінен бөлек өмір сүрмейді. Олар адам қызметіне гуманистік мағына беріп тұрады. Студенттердің адамгершілік әрекеттері өмір бойы қалыптасады. Оның сензитивті мерзімі студенттік шағы немесе кәсіби білім алу барысы болып табылады. Жеке тұлғаның адамгершілік әрекеті табиғаты жағынан әлеуметті, ал оны сыртқа шығару дербес (жеке) болып келеді.

Студенттердің, болашақ маман және қоғам мүшесі ретінде, гуманизациялауды қалыптастыру педагогика ғылымының маңызды стратегиясы болып табылады. Бүгінгі жағдайда гуманизациялауға бағытталған оқыту және тәрбие беру, кәсіби дайындық шегінде, мына жеке қасиеттердің қалыптасуына назар аудартады:

- қоршаған ортаға сыйластықпен қарау,
- рухани адамгершілікті жетілдіру,
- шығармашылық,
- әлеуметтік маңызды қызметті іске асыру,
- жауаптылық,
- патриотизм және парыз сезімін ояту,
- жоғары адамгершілікті мәдениет пен ар-намыс.

Жеке тұлғаның адамгершілік қасиеттерін тиімді қалыптастырудың ғылыми-педагогикалық және әдістемелік тәсілдерін анықтау мәселесі продуктивтік-педагогикалық жүйенің оқу-тәрбиелеу үрдісіне енгізу арқылы шешіледі. Төмендегі ережелер **гуманизация тұрғысынан оқыту бағыттарының негіздерін** анықтайды:

- жеке тұлғаның қарым-қатынас теориясы: Н.В.Тельтевская [4];
- жеке тұлғаның табиғат және мәдениет қағидалары: А.Дистерверг [5];
- білім берудің мәдениет-шығармашылық парадигмасы: О.С.Газман [6];
- жеке тұлғаның бағыттылық теориясы: К.К.Платонов [7];
- танымда диалог тәсілін қолдану теориясы: М.Бубер [8];
- жеке тұлғаның адамгершілік әрекетінің қалыптасу мәселесі: Н.А.Бердяев [9];
- жеке тұлғаны тәрбиелеудің гуманистикалық бағыты: С.В.Кульневич[10].

Жеке тұлғаның ар-намыс, парыз қасиеттерін тәрбиелеу ата-бабадан келе жатқан үрдіс екенін ескере отырып, оларды қоғамның даму динамикасындағы заңды бөлік деп қарау қажет.

Адамгершілік қасиеттердің ішінде ар-намыс қасиеті жеке тұлғаның рухани қалыптасуының ішкі негізі болып, оған бөлек орын беріледі.

Ар-намысты анықтау үшін оның интегративті сипатын анықтап алу қажет. Жеке тұлғаның рухани бейнесінде ар-намыстың өзіндік синтездік ролі интегративті роль болып табылады. Ар-намыс категориясы жеке тұлғаның өзіне деген қарым-қатынасын, оған адамдардың қарым-қатынасын анықтайды. Ар-намыс ұғымы жеке тұлғаның өз істерімен жеткен беделінің деңгейі деп қарастырылады. Осыдан қоғамдық және жеке баға беру, өзін-өзі бағалау арқылы жеке тұлға еңбегінің әлеуметтік маңызын саналы түрде түсінеді. Осындай түсінік Отанға деген сүйіспеншілікке, қоршаған ортаны аялауға негізделеді. Бұл ар-намыстың идеялық фундаментін қалыптастырады. Одан басқа ар-намыс жеке тұлғаға аса зор әсер етеді.

Адам өзінің ар-намысын саналы түрде түсіну арқылы адами құқықтары мен міндеттерін, моральдық құндылықтарын және өзіне, табиғатқа деген сыйластық сезімін түсінеді. Бұл позитивті көзқарас. Адамның әлеуметтік мәртебесі мен беделі тең болуы тиіс. Алайда, жеке тұлғаның

әлеуметтік мәртебесі жоғары бола отырып, беделі мүлдем төмен болуы мүмкін. Сонымен қатар әлеуметтік мәртебе – сыртқы факторлардың іске асырылуынан да болады: материалдық жағдайы, алған білімінің деңгейі және т.б. Ал, жақсы бедел – ортаның берген оң әрі тұрақты бағасы, ол адамның жеке және адамгершілік ұстанымына тәуелді.

Парыз – жеке тұлғаның қоршаған ортаны қорғау міндеті, кәсіби парызы, сонымен қатар жеке тұлғаның азаматтық міндеттерін орындауға адамгершілік-психологиялық дайындығы. Парыз құрылымы – когнитивті (парыздық санасының болуы), эмоционалды (парыз сезімі) және коннотивті (қызметтік) элементтерінің заңды және тұрақты байланысы. Осы элементтер бір-бірімен тығыз байланыста болады және бір-біріне тәуелді де болады. Олардың бірлігі мен даму деңгейлері жеке тұлғаның кәсіби адамгершілігінің жетілуінің критерийі және нәтижесі болып табылады. Деңгей неғұрлым жоғары болса, парыз санасы мен сезімі және оның практикалық іске асуы бірыңғай болып келеді. Парыз адамгершілік және қоғамдық қарым-қатынастардың дамуына, жетілуіне әсер етіп, келесі функциялардың барын анықтайды:

- танымдық (побудительный);
- танымдық-ақпараттық;
- бағалау;
- регулятивтік;
- интегративтік;
- құндылық-ұстанымдық;
- қатысымдық;
- ұйымдастырушылық-тәрбиелік;
- идеологиялық (саяси);
- шығармашылық.

Моральдық жауаптылық – моральдық әрекеттің жекелік нысаны және онымен анықталатын адамгершілік сапа, сонымен қатар өзін-өзі анықтау, іске асыру тәсілі. Ол қоғамдық мақсаттарды орындауға бағытталған, құқықтары мен міндеттерін орындауға дайындығы.

Патриотизм – Отан алдындағы қызметтік міндетін орындауға ішкі, адамгершілік және саналы түрдегі дайындығы, түрлі қиындықтарды жеңу, құрбандыққа бару сезімі. Осылай, жеке тұлғаның адамгершілік қасиеттері оның ішкі қажеттілігін анықтап (моральдық талаптарды орындау), адамгершілік ұстанымдарына сәйкес әлеуметтік және кәсіби қызметке нақты мотив береді. Жеке тұлғаның адамгершілік іс-әрекетінің психологиялық-педагогикалық мәнін анықтау үшін тиімді ұйымдастыру үрдісін жүйелеу қажет:

1. Мотивациялық (оқу-тәрбиелеу қызметінің оң мотивациялық фонын жасау);

2. Ақпараттық-әдістемелік (студенттерді адамгершілік қарым-қатынас нормалары және кәсіби функцияларды іске асыру барысында адамгершілік қасиеттердің ролі туралы ақпараттармен үздіксіз қамтамасыз ету);

3. Оқу-тәрбиелеу: ЖОО білім беру, тәрбиелеу жұмыстарын ұйымдастырудың қағидаларын анықтау (гуманизм, адамгершілік ұстанымдар, диалогизм, моральдық таңдау, рефлексиялық таңдау) және оларды практикалық қызметте басшылық ету;

4. Әлеуметтік-кәсіби (студенттерде білім беруді гуманизациялауды қалыптастыру үрдісіне қоғам өкілдерін, практикалық жұмыс тәжірибесі бар мамандарды тарту).

Жоғары оқу орындарында қазіргі әлеуметтік мәдениетті жағдайларды ескере отырып, студенттердің өрелік (интеллектуалды), эмоционалды, рухани адамгершілік белсенділігін арттыратын тиісті әлеуметтік-гуманитарлық микроорта құрылатын болса ғана жоғарыда аталып көрсетілген талаптардың іске асу тиімділігін арта түспек.

Студенттерде білім беруді гуманизациялаудың қалыптасуына әлеуметтік- гуманитарлық микроорта дәстүрлі, институциялық (институциональный) және рефлексивтік механизмдер арқылы ықпал етеді:

1. Дәстүрлі: отбасынан және жақын ортадан алатын нормативтік білім;

2. Институциялық: қоғаммен мақұлданған тәжірибе;

3. Рефлексивті: жеке тұлғаның моральдық жауаптылығы.

Жеке тұлғаның адамгершілік қасиетін қалыптастырудың педагогикалық жүйесі педагогикалық үрдістің тұтас компоненттерінің өзара байланысу механизмін анықтайды. Бұл механизм адамгершілік қасиеттердің қалыптасу тәсілін, бағытын және техникасын, компоненттерінің жиынтығын іске асырады. Компонент түрлері мынадай: *мақсатты, мазмұнды, технологиялық, диагностикалық, рефлексивті-басқару.*

Олардың әрқайсысы адамгершілік қасиеттерінің қалыптасуының өзіндік кезеңдері болып табылып, нақты бір мақсатты көздейді және өзіндік мағынасы болады. Педагогикалық жүйені құру барысында жеке-қызметтік тәсілді қолдану қажет. Бұл тәсілді қолданғанда, бірінші орынға адамның қызметтік қасиеті қойылады, сонда оның адамдық және кәсіби құзыреті анықталады.

Мақсатты компонент жеке тұлғаның адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруда мақсат қызметінің (білім, дағды) ұстанымдық негізін анықтайды.

Мазмұнды компонент студенттердің мүмкіндіктерін іске асырады. Ол болашақта жақсы маман болатын, басқарушы және ұйымдастырушы қабілеті зор, жан-жақты дамыған жеке тұлғаның адамгершілік қасиеттерін қалыптастырудың негізгі құралы болып табылады. Жеке тұлғаның адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру негізгі адамгершілік ұғымдардың (ар-намыс, парыз, жауаптылық, абырой, патриотизм) маңызын түсіндіруден бастап, адамгершілік іс-әрекеттерді нақты іске асыруға дейін қалыптастыру.

Технологиялық компонент. Жеке тұлғаның адамгершілік қасиетін қалыптастыру мақсатында білім беру-тәрбиелеу қызмет технологиясы, яғни методологиялық және ұйымдастырушылық әдістемелік ұстанымдарының жиынтығы пайдаланылады. Технология оқыту үрдісін ұйымдастыру ұстанымын, тәсілін және техникасын анықтайды.

Диагностикалық компонент. Жеке тұлғаның түрлі қасиеттерін, ерекшеліктері мен шығармашылық мүмкіндіктерін анықтауды көздейтін компонент. Диагностикалық мақсатта зерттеу барысында жеке тұлғаның адамгершілік қасиетінің қалыптасуының мониторингі қолданылады.

Рефлексивтік-басқару компоненті. Жеке тұлғаның адамгершілік қасиеттерін қалыптастырудың тиімді басқаруының көрсеткіштері рефлексивті негіздерін енгізеді. Басқару – тәртіпке келтіру, жетілдіру мен дамыту мақсатында педагогикалық жүйеге ықпал ету болып табылады. Жеке тұлғаның адамгершілік қасиеттерін қалыптастыру жүйесінің нәтижелілігінің табыстылығы басқарудың оң әдісінің дұрыс таңдалуына тәуелді болады.

Рефлексиялық басқаруда келесі компоненттер міндетті болып саналады:

- жеке тұлғамен қызмет мақсатының және оның өзіне мағыналылығын түсіну (мен не үшін жасаймын?);

- рефлексиялық тоқтау (осылай істелінеді ме?);

- өзін-өзі бағалау (осыны дұрыс істедім бе?).

Рефлексиялық басқарудың мазмұны кәсіби құндылықтар негізінде өзін-өзі талдауға әсер етеді. Сонымен қатар бұл компонент өзін-өзі басқару қағидасына негізделеді. Педагогикалық жүйені енгізу үрдісінде жоғары оқу орындарының әлеуметтік-гуманитарлық микроортасы қалыптасып, нақты бір сипатқа ие болады. Олар:

- ашық жүйе (сыртқы әлеуметтік-кәсіби ортадан келіп түсетін новацияларға сәйкес әлеуметтік-гуманитарлық микроортаның қайта құрылу (перестраиваться) қабілеттілігі);

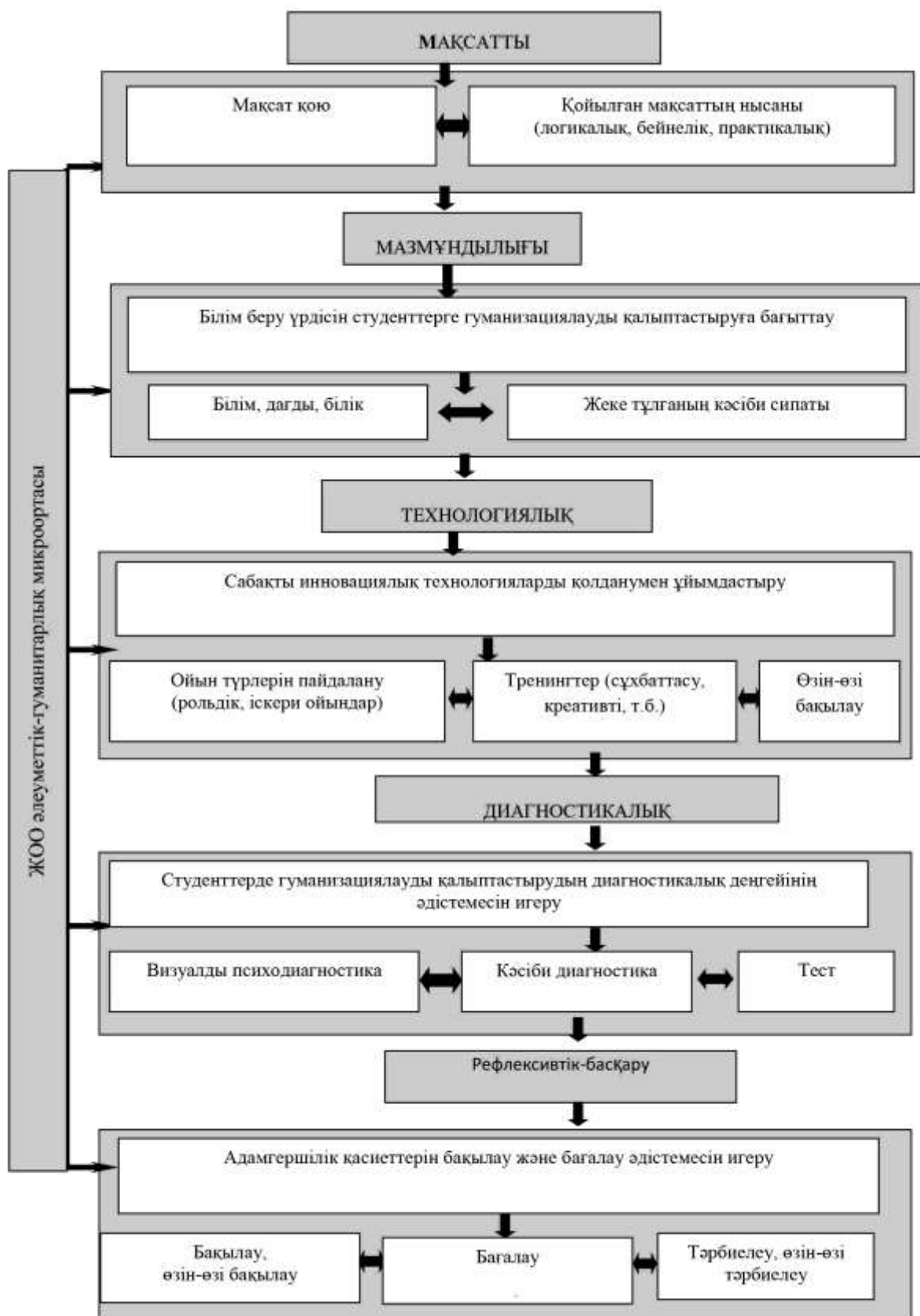
- жүйелілік (жеке тұлғаның кәсіби дайындығы үрдісіндегі педагогикалық жүйенің компоненттері мен кезеңдерінің әрекеттесулері);

- вариативті (әлеуметтік-гуманитарлық микроортаның ішкі резервтерді іске асыру мүмкіндігі) (сурет 1 келесі бетте).

Педагогикалық жүйеде жеке тұлғаның адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруда біртұтас кәсіби дайындықта көрсетілген әр компонентке орын табылуы қажет.

Пайданылған әдебиеттер тізімі:

1. Корнетов Г.Б. Гуманистическое образование: Традиции перспективы. – М., 1993. -135 б.
2. Берулава М.Н. Теория и практика гуманизации образования. – М., 2001. -340 б.
3. Тоффлер Э. *Future Shock*, 1970. –М.: АСТ, 2008. -560 б.
4. Тельтевская Н.В. *Формирование профессионального типа мышления у студентов. Человек и социум в трансформирующемся мире.* –Саратов: СГСЭУ, 2006. -58 с.
5. Дистервег А. *Педагогические сочинения. Т.1.* –М., 1981.
6. Газман О.С. *Педагогика свободы: путь в гуманистическую цивилизацию XXI века // Новые ценности образования. Вып. 6.* –М., 1996. -310 с.
7. Платонов К.К. *Способности и характер // Теоретические проблемы психологии личности // Под ред. Е.В. Шороховой.* - М., 1974.
8. Бубер М. *Два образа веры.* М., "Республика", 1995.
9. Бердяев Н.А. *Самопознание.* М., 1991.
10. Кузьневич С.В. *Образовательный маркетинг в школе. Практич. пособие для руководителей, методистов и учителей общеобразовательных учреждений,* – Ростов-н/Д: Изд-во "Учитель", 2005. -200с.
11. Утемисова А.Ж. *Адамгершілік және жеке тұлғаның адамгершілік қарым-қатынасының психологиялық-педагогикалық мәні. Гуманитарлық зерттеулер институты Хабаршысы, Ақтөбе: 2008.–Б.214-222.*

1-сурет. Студенттерде білім беруді гуманизациялауды қалыптастырудың педагогикалық жүйесі

Chaklikova A.T.

d.p.s., an assistant professor of Kazakh Ablai Khan University of International Relations and World Languages, Almaty, Kazakhstan, e-mail: qweras@inbox.ru

SOCIAL AND TECHNOLOGICAL PARADIGM AS A STRATEGY FOR UPDATING FOREIGN-LANGUAGE EDUCATION

Summary: *This article deals with the social and technological development of foreign language education, which provides an opportunity to build an open education system in the context of informatization with the aim of forming a subject of intercultural communication through integrated language and culture training. Structuring of content in the conditions of social and technological development of foreign language education is presented in the form of modules as a specially organized bank of thematically structured information. Educational and organizational form in the model of social and technological development of foreign language education is a functional cognitive-thematic information module (FCTIM), which is a system for managing the formation of communicative skills and competencies in certain areas of communication in conditions of using electronic educational resources. The social and technological paradigm of foreign-language education, reflecting the aggregate of cognitive-linguistic and cultural methodology and information theory, predetermines the social and technological model of foreign education and the basic principles of scientific activity in the context of informatization of foreign language education.*

Keywords: *social and technological paradigm, informatization of foreign language education, authentic text, functional cognitive-thematic information module.*

Аннотация: *В данной статье говорится о социо-технологическом развитии иноязычного образования, которое обеспечивает возможность построения открытой системы образования в условиях информатизации с целью формирования субъекта межкультурной коммуникации посредством интегрированного обучения языку и культуре. Структурирование содержания в условиях социо-технологического развития иноязычного образования представлено в виде модулей как специально организованного банка тематически структурированной информации. Учебно-организационной формой в условиях модели социо-технологического развития иноязычного образования является функциональный когнитивно-тематический информационный модуль (ФКТИМ), представляющий собой систему управления формированием коммуникативных умений и компетенций в рамках определенных сфер общения в условиях использования электронных образовательных ресурсов. Социо-технологическая парадигма иноязычного образования, являясь отражением совокупности когнитивно-лингвокультурологической методологии и теории информатизации, предопределяет социо-технологическую модель иноязычного образования и основные принципы научной деятельности в условиях информатизации иноязычного образования.*

Ключевые слова: *социо-технологическая парадигма, информатизация иноязычного образования, аутентичный текст, функциональный когнитивно-тематический информационный модуль.*

Түйін: *Бұл мақала интеграциялық тіл және мәдениетті оқыту арқылы мәдениетаралық қарым-қатынас тақырыбын қалыптастыру мақсатында ақпараттандыру тұрғысында ашық білім беру жүйесін құруға мүмкіндік беретін шет тілін оқытудың әлеуметтік-технологиялық дамуымен байланысты. Шет тілін оқытудың әлеуметтік-технологиялық даму жағдайында мазмұнды құрылымдау модульдер түрінде тақырыптық құрылымдық ақпараттардың арнайы ұйымдастырылған банкі ретінде ұсынылады. Шет тілін оқытудың әлеуметтік-технологиялық даму моделі тәрбиелік және ұйымдастыру формасы - электрондық білім беру ресурстарын пайдалану жағдайында коммуникацияның белгілі бір салаларында коммуникативтік дағдылар мен құзыреттерді қалыптастыруды басқару жүйесі болып табылатын функционалдық когнитивтік-тақырыптық ақпараттық модуль (ФКТАМ). Когнитивтік-лингвистикалық және мәдени әдіснама мен ақпараттық теорияның жиынтығын көрсететін шет тілдерін оқытудың әлеуметтік-технологиялық парадигмасы шет тілдерін оқытудың ақпараттандыру контекстінде шет тілдерін оқытудың әлеуметтік-технологиялық моделін және ғылыми қызметтің негізгі қағидаларын алдын ала анықтайды.*

Түйінді сөздер: *әлеуметтік-технологиялық парадигма, шет тілін оқытуды ақпараттандыру, тунпұсқа мәтін, функционалдық когнитивтік-тақырыптық ақпараттық модуль.*

Changes in the goal-setting of foreign language education in the context of informatization of education necessitate revision of the conceptual provisions adopted by the scientific community as unconditional and universal. A consequence of this is the development of the social and technological paradigm as a methodological regulator of the formation of intercultural communicative competence in the context of informatization.

Social and technological development of foreign language education, in fact, is a qualitatively new system of teaching foreign languages. The social and technological development of foreign language education is a multifactor and complex process that provides the opportunity to build an open education system in the context of informatization with the aim of forming a subject of intercultural communication through inte-

grated language and culture training through the effective organization of cognitive speech-activity, the formation of a sociocultural background; The possibility of organizing the disclosure of the language as a cultural translator, supported by personality-oriented, activity-oriented, axiological, social and technological approaches.

Structuring of content in conditions of social and technological development of foreign language education is presented in the form of modules as a specially organized bank of thematically structured information.

G. K. Nurgalieva [1, p.15] considers modules as a substantive enlarged didactic unit, revealing the system of scientific knowledge, a set of functional relationships that characterize the essence of the phenomenon being studied as an object of educational cognition. The teaching material is studied as a single whole, as a dynamic process, a "living organism" in interrelations and mutual influences. Such an understanding of the modules implies access to a broad information array, which makes it possible to represent various scientific theories. Modulation thus, to some extent, includes a planning element, foreseeing ways to perform actions, and algorithmizing the study of the material. Modular training creates real opportunities for creating subject-subject relationships in teaching and cognitive activities and implementing the principle of parity in learning.

Modules give the content of theoretical training flexibility and dynamism. Development of modular training is devoted to the study of G. S. Kudeybaeva[2]. She considers that the module is a logical-hierarchical structure and a route of learning activity, a way of interaction between the teacher and the student. From the role of the learning object played by the student in the traditional education, he passes to the active role of the subject i.e. as determined in the perspective of educational and cognitive activity: he gets an idea of the prospective volume of educational information, determines the place of the topic in the general course of the subject, determines the algorithm for knowledge assimilation, gets acquainted with the leading concepts and categories on the topic.

In the case of a modular presentation of material, the substantive and procedural aspects of the content receive a holistic and systematic presentation as a single content platform for studying and learning activities, starting from the goal-setting and motivation, planning and execution, monitoring and evaluation of the learning outcomes.

Thus, the functional and cognitive-thematic information module (FCTIM) is a management system of the formation of communicative skills and competencies in certain spheres of communication (industrial, social, socio-economic, cultural, educational and professional) in conditions of using electronic educational resources.

The term "functional cognitive-thematic information module" is based on the definition of "communicative complex", first mentioned in the work of D. N. Kulibayeva [3]. The component of communicative complexes according to D. N. Kulibayeva [3, p. 78.] includes a communication field, a specific set of topics, typical communication situations, metalanguage linguistic material, authentic texts of various composition-speech forms (description, specification, presentation, etc.), speech genres (interviews, discourse, presentation, press conference, etc.).

The choice of the definition of "functional" as applied to this term is not accidental. The cognitive-thematic module, defining, in fact, the subject content of foreign-language education, carries the following certain functions:

1) *cognitive function*; The *cognitive function* is realized through the cultural content of cognitive-linguistic and cultural blocks, namely:

- knowledge of the language system used in the process of mastering it (more precisely, speech skills) in the form:

a) regulations and instructions; b) explanations; c) structural and functional generalizations; d) the formulated regularities;

- knowledge of the functions of the language (speech skills) as a means of communication;

- knowledge of the norms of speech relations (ethics);

- background knowledge (E. M. Vereshchagin, V.G. Kostomarov), which all the members of a given national and cultural linguistic community have and which are potentially embedded in toponymy, proper names, proverbs, aphorisms, phraseological units, slogans, non-equivalent vocabulary, names of objects and phenomena of traditional and new life (realities), concepts reflecting phenomena of a public nature, etc.;

- knowledge of non-verbal means of communication;

- knowledge of the status, history and development of the language, its role in the world, the relationship with the native and other languages.

2) *function of developing*; The essence of the developing function of the cognitive-thematic information module is that it is aimed at developing students' properties that play the most important role for the process-

es of cognition. The cognitive-thematic information module simulates the desired result, on the basis of which it can control the process of becoming an individual.

The objects of development are abilities that would allow successful functioning of the cognitive, emotional, evaluative and activity-transforming spheres of the student's activity which will be the basis for the self-education and his life in general. The learning process becomes developing for students, if it is organized as a verbal and cogitative search. The educational process is built as a process of solving the ever more complicated verbal and cogitative problems that require students' intellectual search efforts. Functional cognitive thematic and informative module creates conditions for active "obtaining" of information. When managing the problem-solving tasks, students are forced to use the methods of productive creative activity (to make assumptions, establish logical connections, etc.).

3) *educational function*; The educational potential of the cognitive-thematic information module is based on a system of interdependent principles united by a single strategic idea of a person-centered education that carries an educational charge, thereby involving subjects of the educational process in deep and spiritual communication, which, in essence, is an educational process.

The educational potential of education directly depends on the cultural content of the materials used, on their potential capabilities.

4) *learning function*; The learning function of the cognitive-thematic information module is realized through the formation of those speech skills that the student must master as a means of communication (speaking, listening, reading, and writing).

Through the FCTIM, the most favorable conditions are created for the formation of receptive (listening and reading) and reproductive (speaking and writing) skills on a large volume of information-rich texts on the subject of communication. The technical capabilities of information and communication technologies allow us to introduce an unlimited number of authentic texts; moreover, there is the possibility of updating these texts. It is also important to create the conditions for the formation of communicative skills based on the above texts, which prepare the transition to free intercultural interaction.

The integrated unit of content which acts simultaneously as an educational unit depends on the key center of the subject content chosen by the researcher.

Thus, I. L. Bim in her work writes: "If you analyze the pedagogical process, you can see that the unit of instruction in our subject is not objectively an item of a foreign language material (word, type sentence, text), but a unit of activity, i.e., the act of interaction between the teacher and the student, mediated by the material (or the student and the textbook for independent work), when the first sets the task and outlines the ways to solve it, and the second solves it, combining its actions with the sample, etc. It is the inclusion of a unit of material in the educational action, i.e. giving it the structure and function of the exercise, ensures its assimilation" [4, p.45].

In solidarity with this opinion, on the whole, we note that the relationship scheme of the above objects looks as follows: unit of training → unit of activity. Otherwise, the unit of activity will not have a semantic content. To put it more precisely, the goals and tasks "program" for one or another unit of material certain actions for its implementation in the method, ultimately aimed at achieving the desired type of speech activity.

Therefore, as an integrated unit of content, acting simultaneously as a unit of study, the following criteria are chosen:

- "thematic and textual unity - (D. N. Kulibayeva [3, p.135]) as a content-functional thematic association of educational material;

- "thematic complex" (N. K. Stangalieva [5, p.59]) as a part of the context-thematic organization of educational material, in which "contextual learning" is understood as the "objective" and social content of future professional activity;

- "communicative and functional block" (A. B. Tynyshytkbaeva [6, p.76]), which forms professionally significant knowledge and communicative skills;

- "situational and thematic block" (G. D. Zakirova [7, p.80]) considers it as the selection and organization of the training content as the key role of the thematically based communication situation.

In the mainstream of our research, a thematic and information module acts as a unit of subject content (communicative unit), as a content-functional thematic association of informative material that assumes through its technical possibilities of information and communication technologies its informative redundancy, variability, and openness.

Technical capabilities of information and communication technologies allow selecting and structuring the material with some redundancy, allocating at least two levels: the level of presentation and the level of demand, which is slightly lower than the level of presentation, since students' opportunities and needs taken

into account. This allows for a differentiated and even individual approach to developing students, puts them in a choice situation, and encourages greater independence and activity.

The core of the content-thematic module is the *authentic text*, which is an integral language formation, endowed with ideological and semantic significance, structural completeness and communicative purposefulness in the language-speech system. Only in the form of texts and in the function of texts, language serves as a means of communication between people, a means of cognition and social interaction.

In studies of communicative nature and text functions, the text is defined:

- as a unit of the language-speech system, which is part of the structure of universal human activity, as a component designed to provide the process of communication in interaction with the speech-thinking and socially-determined as the activity of communicants;

- as the functioning of the language, and the product of this functioning;

- as the bearer of one or several communicative functions, the mastering of which is the most important task of teaching speech communication.

The target orientation of the model of social and technological development of foreign language education is the formation, development, self-development of the personality of the "subject of intercultural communication" as an active and creative subject of activity in intercultural information interaction, formed through substantive and procedural aspects of the content of education in the context of the information and educational environment.

Thus, the social and technological paradigm of foreign-language education, reflecting the aggregate of cognitive-linguistic and cultural methodology and information theory, predetermines the social and technological model of foreign language education and the basic principles of scientific activity in the context of informatization of foreign language education. The social and technological paradigm allows structuring the learning process as a creative activity, because initially creativity as a dominant component enters the structure of both its goals and methods. The social and technological paradigm serves as an effective strategy for updating foreign-language education that affects all aspects of its functioning.

References:

- 1 Nurgaliyeva, G., Tazhigulova, A., & Artykbayeva Y., *Pedagogical technologies of informatization of education*. – Almaty, 2002. - P.259
- 2 Kudebayeva G.S., *Influence of modular training on formation of pedagogical knowledge of students: the author's dissertation abstract: 13.00.01*. - Almaty, 2000. – P. 22.
- 3 Kulibayeva D.N., *Experience in the international standard levels of knowledge formation of a foreign language*. - Almaty, 2002.- P. 216.
- 4 Bim I.L., *The methodology of teaching foreign languages as a science and the problem of a school textbook*. – M.: Russian language, 1977. – P. 288.
- 5 Stangaliev N.K., *The method of context-centered teaching of a foreign language in a non-linguistic university (oil specialties of a technical university, English): dissertation: 13.00.02*. - Almaty, 1999- P.123.
- 6 Tynyshtykbayeva A.B., *Technique of formation of professional communication skills among technical university students (English): dissertation: 13.00.02*. - Almaty, 1999. – P. 160.
- 7 Zakirova G.D., *Methodology for the formation of foreign competencies in international documentary exchange (language university, English): dissertation: 12.00.02*. - Almaty, 2004. –P. 189.

Makhambetova Zh.

Master of Psychology, Senior lecturer of the department of pedagogy and educational management
Al-Farabi Kazakh National University, Almaty, Kazakhstan

THE STUDY OF THE EMOTIONAL PECULIARITIES OF PERSONALITY BEHAVIOUR

Abstract. *The paper describes the research on teachers' skills to assess the consistency, adequacy and sociability his own psychohygienic "self-image." We used V.V. Boiko questionnaire "Psycho-hygienic I -image". Each scale contains from 0 to 10 conventional points: 0 score means that there is no measurable element. 10 - the maximum of its manifestation. The assessment of emotionally stained elements of "self-image" with the scales was conducted for three times. The results of the study indicate that psycho-hygienic "I-image" of teachers with low burnout different with consistency, adequacy and sociability compared with the "I-image" of teachers with a high degree of emotional burnout.*

Key words: *emotional peculiarities, personality behavior, pedagogical communication, consistency, adequacy, sociability.*

Аннотация. *В статье описано исследование навыков преподавателей, оценка последовательности, адекватности и коммуникативности их психогигиенического «образа Я». Применялся вопросник В.В. Бойко «Психогигиенический Я- образ». Каждая шкала содержит от 0 до 10 обычных пунктов: 0 оценка означает, что нет измеримого элемента, 10 - максимум его проявления. Оценка эмоционально окрашенных элементов «самооценки» шкалами проводилась три раза. Результаты исследования показывают, что психогигиенический «я-образ» учителей с низким уровнем выгорания отличается от последовательности, адекватности и общительности по сравнению с «Я-образным» учителем с высокой степенью эмоционального выгорания.*

Ключевые слова: *эмоциональные особенности, поведение личности, педагогическое общение, последовательность, адекватность, коммуникативность.*

Түйін. *Мақалада оқытушылардың дәйектілігі, сәйкестілігі, коммуникативтілігі сияқты дағдылары қарастырылады, олардың психогигиеналық «Мен-бейнесі». Зерттеуде В.В. Бойконың «Психогигиеналық Мен-бейнесі» сауалнамасы қолданылады. Әр ауқым 0-ден 10-ға дейін кәдімгі пункттерден тұрады: 0 бағалаудың мәні - өлшенген элемент жоқ, 10-оның ең жоғарғы деңгейі. Сауалнама үш рет жүргізілді. Зерттеу нәтижелері көрсеткендей, оқытушылардың психогигиеналық «Мен-бейнесі» олардың эмоционалдық күйреу деңгейлерінің айырмашылықтарына байланысты.*

Кілттік сөздер: *эмоционалдық ерекшеліктер, жеке тұлға іс-әрекеті, педагогикалық қарым-қатынас, дәйектілік, адекваттылық, қарым-қатынас.*

Among many features and difficulties of teaching and educational work high mental stress is often distinguished. Moreover the ability to experience and empathy is recognized as one of the professionally important qualities of teacher and educator. However, the actual practical role of emotions in professional teaching activity is not clearly evaluated, ambiguous and sometimes contradictory. In any case, teachers and future teachers specially are not prepared to possible emotional overload, do not form deliberately his relevant knowledge, skills, personal qualities needed to minimize and overcoming emotional difficulties of profession.

The emotional aspect of pedagogical communication always has been one of the most difficult. Teacher, perceiving students, be sure to pay attention to the features of their emotional behavior. In the process of observation he often concludes about the characteristics of the student's emotional behavior: his emotional stability or composure, as he endures some tense moments in communication, pleasant and unpleasant effects. During this observation, he draws attention to the adequacy of his emotional reactions, registers sociability and uncommunicativeness of emotions. Emotional features of behavior contribute to development of trust, or, conversely, encourage break in communication. Most often we strive to communicate to people who are internally and externally calm, active, in a good mood, friendly, optimistic, peaceful.

In the works devoted to pedagogical communication the problem of controlling expression, the problem of interpreting the expression of emotional states, in connection with the problem of optimization, the productivity of pedagogical activity, efficiency, the success of the process of pedagogical communication is posed. The authors point out the connection between the success of pedagogical communication and the skills of its participants to understand each other's emotional mood, openly express their emotions, and demonstrate trust. In the listed studies, a set of skills that affect the coding of expression is given: the ability to control one's emotions, the ability to "submit oneself" in communication with students, self-expression, self-presentation. They also emphasize that for pedagogical communication it is important to understand the state of the student by external signs.

It is a psycho-hygienic "I am" image of a teacher who has to change appropriately to circumstances, accordingly to the nature of influences - positive, indifferent or negative. At the same time emotions must re-

main under control. The ability adequately change psychohygienic "I-image" to the external and internal influences is an indicator of emotional health of individual, promotes the emergence of a new vision of the place and role of emotional state in teaching. In this connection, we carried out the research on teachers skills to assess the consistency, adequacy and sociability his own psychohygienic "self-image." We used V.V. Boiko questionnaire "Psycho-hygienic I - image". Each scale contains from 0 to 10 conventional points: 0 score means that there is no measurable element, 10 - the maximum of its manifestation. The assessment of emotionally stained elements of "self-image" with the scales was conducted for three times: 1) first, for each element the standard was registered - as teacher feels generally, most often in everyday communication. The desired meaning on the scale was encircled with "a circle"; 2) then the teacher recollected himself in a very unfavorable situation - when there is strife, conflict, when something is upset. The desired meaning was encircled on the scale as " a triangle"; 3) Finally, he imagined what happens to him when he felt himself well when the situation was very favorable. To what degree this situation was reflected in his states? At each scale the correct figure was circled with "square". Thus, at every scale, the teacher could put three notes: "circle", "triangle" and "square". Below it is given the descriptions of psychohygienic "Self-image" changes types.

1. The normal variability of "self-image" means that the response emotional reactions to life situations are adequate and probably maintain communicative form. This version of changes preferable. The grade as "normally" within 4-6 points, i.e. in the center of the scale; in unfavorable situation the grade is rather reduced - within 3-4 points, in favorable situation - rising to 8-10. Emotions do their energy and signal function. Partners in dialogue, probably see natural reactions of the observed person. Therefore, he is frank and responds to the impact with emotions. There is reason to trust him.

2. Acceptable rigidity of "I-image" is expressed in the fact that emotional states change little in accordance with meaning of influence. Emotions insufficiently inform the partners about the experiences of the events. Nevertheless, the states maintain communicative form, which is usually impress the participants of joint activity. The points: "Normally" - 4-6; "unfavorable" - 3-4, "favorably"- 6-7.

3. Hyperthemic rigidity of "I-image". In this case, the emotional pattern of behavior in all situations is distinguished by majeure colors: "normally" - 7-8 points, "Unfavorable" - 4-7, "favorable" - 8-10. Constantly high energy tone - natural state for the respondent, but in the end, his resources "wear out". The range of emotion manifestations is narrow, they are overestimated even in the state of "normally". When it's "favorable" situation, emotions can not adequately be shown. This circumstance somewhat makes the transcript of emotions difficult from others: individual is always on the rise and difficult to understand how it relates to positive changes. Overall, however, its psycho-hygienic "I-image" is in communicative limits, though perhaps the partners feel some discomfort.

4. Euphoric rigidity of «I-image» is marked when the scores are very high (7-10) and merge the values of "usually", "unfavorable" and "favorable." Man cruelly wastes his emotional energy, practically lives at the peak of its manifestations. It is clear that their meanings of emotions for the partners in communication are very overwhelmed, image became uncommunicative. The most difficult to option for interaction when the three figures are on the scale "Circle", "triangle" and "square" and they are merged in the 9 - 10. This is clear evidence of violations in the sphere of emotional responsiveness. A man with such psycho-hygiene status can not inspire confidence. **5. Dysthymic rigidity of «I-image»** is manifested that individual emotions are functioning in a narrow range of reduced scale meanings: "usually" 2 - 4 scores, "unfavourable" 0-4, "favorable" 4 - 6. The minor color of states are prevail, which leads to reducing of person sociability and trust. In his psycho-hygienic "I-image" a person with willingness demonstrates negatively stained states and can not answer positive situation.

6. Dysphoric rigidity of "I-image" is characterized by the fact that the range of emotional responses on a scale can not be above 5 points. But the most demonstrative that the grade of "usually" and "unfavorable" merge within 0-3 points. Personality suffers from serious impairments in the sphere of emotional responsiveness, and its image loses sociability.

7. Exalted variability of "I-image." The main rate in this case is a very large range of emotional reaction: in unfavorable" situations: - a minimum score (0-2), in "favorable" - max (8-10). Emotions give more energy and overloaded with information. As a result, they lose sociability, and damage the image of the personality.

8. Inadequate variability of "I-image" is shown in that on the unfavorable effects human responds in the range of hyperthemic or euphoric scale means. Herewith his standard reactions occur in the middle scale intervals. Obviously, this paramimiya cases when there is a reaction opposite to popular. In the course of our survey was detected the frequency (%) of changes types in psycho-hygiene "I-image" of eight described teachers' state with high and low degree of burnout. The degree of emotional burnout was determined by

means of a questionnaire of American Psychologists K. Maslach and S. Jackson, adapted by N.E. Vodopyanova. The study involved teachers of secondary schools of Almaty region, arrived at the training courses in AIPDS (Almaty Institute of Professional Development of Staff). Number of teachers who took part in research composes 80 people. Indicators of frequency of "I-image" psycho-hygienic changes types (%)

№	Changes types of "I-image"	Teachers HEB	Teachers LEB
1.	Normal variability	11.6	28.3
2.	Acceptable rigidity	14.7	29.9
3.	Hyperthemic rigidity	26.6	20.6
4.	Euphoric rigidity	16.8	8.4
5.	Dysthymic rigidity	17.3	9.4
6.	Dysphoric rigidity	1.8	0
7.	Exalted variability	7.4	1.4
8.	Inadequate variability	3.7	2

Teachers HEB with a high degree of emotional burnout,
Teachers LEB with a low degree of emotional burnout.

Thus, our statistical analysis of research has shown that there are differences in peculiarities of the changes of psycho-hygienic «I-image" at eight teachers' states with high and low degree of emotional burnout. Thus, 26.6% teachers with a high degree of burnout showed hyperthemic rigidity, it indicates that psycho-hygienic "I-image" is in communicative terms, although probably, the subjects of edagogical process feel some discomfort. Dysthymic rigidity of "I-image" showed 17.3% of sample. In his psycho-hygienic "I-image" personality with willingness demonstrates negatively stained states and cannot respond on positive situations, which leads to a decrease in sociability of personality and trust to him. Euphoric rigidity showed 16.8%, these teachers wastes their emotional energy inefficiently, practically living on the maximum of its manifestations. Meanings of emotions are overwhelmed, their image becomes uncommunicative. The type of acceptable rigidity of I-image are identified at 29.9% of teachers with acceptable degree of emotional burnout. It is shown in the fact that emotional states are little changed in accordance with the meaning of effects. Emotions insufficiently informed the partners about the events experiences. Emotional states retain communicative form in joint activity. Normal variability of "I-image" showed 28.3% that means that response reactions to life situations are adequate and retain the communicative form. Partners in communication are open and responsive with emotions on impacts. There is trust between the parties of pedagogical process.

The results of the study indicate that psycho-hygienic "I-image" of teachers with low burnout different with consistency, adequacy and sociability compared with the "I-image" of teachers with a high degree of motional burnout. Therefore, as prevention of burnout it is appropriate conducting special workshops with the psychological unloading and training methods and techniques of self-regulation, ability to change adequately the psycho-hygienic "I-image" to internal and external influences. Such preventive work will help to maintain emotional health of individuals.

Literature:

1. Madaliyeva Z.B. (2009). *Emotional state of the teacher: features of manifestation and ways of regulation: Synopsis of the author's thesis.... dr. of psychol. sciences. T., p.40*
2. Vodopyanova N.E, Starchenkova E.S. (2005) *Burn out syndrome: diagnosis and prevention.- SPb. Peter,- 336p. (Series "Practical Psychology")*.
3. Prokhorov A.O. (2005). *Self-regulation of mental states: Phenomenology, mechanisms, regularities. - M.: PER SE, -p. 352.*
4. Ilyin E.P. (2002). *Emotions and feelings. - SPb: Peter,- 752 with.: ill. - (series "Masters of psychology")*.
5. Boiko V.V. (2004) *The energy of emotions.-2nd ed., -St. Petersburg. Peter, - 474p.*

Пузикова С.М.

докт.пед.наук, доцент кафедры педагогики и образовательного менеджмента,

Кудро Н.М.

докт. социолог. наук, профессор кафедры управления войсками и службы штабов Академии
Пограничной службы РК, e-mail: natal479@gambler.ru

МИССИЯ СОВРЕМЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА КАК ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОГО ИНСТИТУТА ОБЩЕСТВА

Түйін. «Университеттің миссиясы мен міндеттері» тұжырымдамасы сенімді арттыру, оның экономикалық әлеуеті, сонымен қатар моральдық және рухани гана емес көрінеді қоғамның прогрессивті дамуына, әлеуметтік институттардың шешуші рөлін түсіну көздейді. Соңғы жылдары ғалымдардың көңіл-күйі рухани өмір проблемаларына барған сайын арта түсті. зерттеудің маңызды ауданы қоғам дамуының қарым-қатынас перспективалары мәселелері, оның рухани мемлекеттік және осы процеске білімнің ролі болып табылады. баптың мақсаты - жастардың құндылық бейімделуінің жаһандық өзгерістер тұрғысынан қоғамның рухани мәдениетін қалыптастыру қазіргі заманғы университеттің қосқан үлесі мүмкіндіктерін көрсету үшін.

Түйінді сөздер. Қазіргі заманғы университеттің жастар, білім беру, жоғары білім, руханият және миссиясының рухани-адамгершілік дамуы, рухани-адамгершілік білім беру және дамыту бағдарламасы. «Университеттің миссиясы»

Резюме. Понятие «миссия университета» подразумевает понимание судьбоносного значения данного социального института в поступательном развитии общества, выражающегося не только в мощном приросте его экономического потенциала, но и духовно-нравственного. В последние годы внимание ученых все чаще обращается к проблематике духовной жизни. Важнейшим направлением исследований становятся проблемы взаимосвязи перспектив развития общества, состояния его духовности и роли образования в этом процессе. Цель статьи - показать возможности вклада современного университета в формирование духовной культуры социума в условиях глобальных перемен в ценностных установках молодых людей.

Ключевые слова. Духовно-нравственное развитие молодежи, образование, высшее образование, духовность, миссия современного университета, программа духовно-нравственного воспитания и развития.

Summary. The concept of «university mission» implies an understanding of the fateful significance of this social institution in the progressive development of society, expressed not only in the powerful growth of its economic potential, but also in the spiritual and moral. In recent years, the attention of scientists has increasingly turned to the problems of spiritual life. The most important direction of research is the problem of interrelating the prospects for the development of society, the state of its spirituality and the role of education in this process. The purpose of the article is to show the possibilities of the contribution of the modern university to the formation of the spiritual culture of the society in the conditions of global changes in the values of young people.

Keywords. Spiritual and moral development of youth, education, higher education, spirituality, the mission of the modern university, the program of spiritual and moral upbringing and development.

Очевидно, что задача духовно-нравственного воспитания в современных условиях должна пронизывать всю работу нашей образовательной системы. В настоящее время актуализируется проблема эффективного ориентирования процесса обучения не только на формирование интеллекта и наращивание знаний, но и на духовное развитие, нравственность, гражданские ценности личности. Духовно-нравственная культура является, как известно, ядром любой национальной культуры, она задает иерархию ценностей, создает национальный код, который важно сохранить в условиях глобализации.

Проблеме развития духовно нравственной культуры общества в последнее время уделяется серьезное внимание отечественными специалистами и практиками, работающими на всех уровнях образовательной системы. Широкий круг публикаций посвящен нахождению действенных форм, методов и средств формирования и развития духовных ценностей через образовательный процесс (Харченко К. В. , Покатьло В.В., Глухова Л.З., Волкова А.В. , Киселев А.Ф. и др) [1]. В исследованиях отмечаются особенности современного этапа развития общества, новые тенденции и изменения в духовном мире личности 21 века (Сергеева О.Ю., Илаквичус М.Р., Колесникова И.А., Никандров Н.Д., и т.д. [2]. Поднимаются проблемы нравственного развития личности в системе современного высшего образования [3].

Зарубежные специалисты обращают пристальное внимание воздействию глобализационных процессов на формирование духовной культуры общества в целом и, ценностей подрастающего поколения (Дж. Арнет Дж. Холден, В. Миттер, А. Г. Херменс и Х. Кемпен, др.). В исследованиях отмечается опасность нарастания дегуманизации подрастающего поколения, разочарование молодых людей в таких ценностях, как гуманизм и прогресс [4].

Посттрансформационный контекст развития казахстанского общества требует сохранить в условиях вестернизации общественного сознания молодежи идентификацию с историческими корнями культуры нации, поддержать исконные духовные приоритеты народа, которые подверглись коррекции в неблагоприятную сторону. К примеру, проведенный в октябре-ноябре 2017 г. опрос 295 студентов г. Алматы (КазНУ им. аль-Фараби, КазНПУ им. Абая, Алматинского государственного казахского гуманитарно-педагогического колледжа №1) [5], указывает на общую тревожную тенденцию: «мораль и нравственность», «труд во имя общественного блага» как ценности жизни молодежи значительно уступают стремлению к личному благополучию и материальному достатку. «Стать богатым» считают смыслом жизни 27,02% обучающихся, «принести пользу людям», окружающему миру посчитали для себя важным 25,4% опрошенных.

Представляют интерес мнения молодых людей на предмет инструментальных ценностей в достижении жизненных целей. На вопрос «Если бы вы точно знали, что о вашем поступке никто никогда не узнает, смогли бы вы нарушить закон?» положительно ответили 14.61% студентов. Вариант «может быть и да» выбрали 34.78% респондентов; «наверное, все же нет» ответили 23.62% молодых людей; твердое «нет» - выбор только трети (26.99%) молодых людей. То есть почти половина опрошенных допускает возможность нарушения закона.

Учащимся был предложен и такой вопрос: «Как бы Вы отнеслись к утверждению: «Сначала думай о Родине, потом о себе?». «Это соответствует моей позиции в жизни» - ответили 34.13% студентов; «это утверждение справедливо не всегда», – отметили 37.66% опрошенных; «это утверждение уже устарело» - выбор 9.23% респондентов; 18.98% молодых людей ответили, что «это не отвечает моим взглядам». То есть для почти 66% опрошенных данное утверждение не является частью личностных убеждений и гражданской позицией в жизни.

Смещению жизненных приоритетов и ценностей молодежи способствовал не только переход к иной общественной системе, но и перевод на рыночные принципы функционирования образовательных институтов, коммерциализация образования, что сразу отразилось на состоянии духовной культуры общества [6].

Но еще древние мыслители и философы исчерпывающе обосновали неразрывное единство познания и добродетели, мысли и достоинства, значение этого единства для качества и прочности социального порядка, прогресса общества; они подчеркивали, что для порабощения и уничтожения нации достаточно овладеть ее духом. Духовный человек – это человек с сильным национальным характером, социально ответственный, думающий о судьбе тех, кто рядом, о будущем своего народа. Духовно развитая личность направляет свои знания на приращение культуры и прогресса своего общества. Великий философ Востока Аль-Фараби, еще тысячу лет назад писал, что «знания без воспитания рушат судьбу человечества». А уже в современную эпоху Д.И. Менделеев довольно выразительно отразил значение духовно-нравственного компонента профессиональной подготовки в следующей фразе: «Знания без воспитания – меч в руках сумасшедшего», что подтверждается современной практикой мирового общежития. Неблагоприятные явления в современном социо-культурном пространстве, предъявляют особые требования к образовательным институтам, работающим в инновационном режиме.

Президент Республики Казахстан Н.А. Назарбаев в Послании народу от 10 января 2018 года отметил, что «наращивание потенциала нации требует дальнейшего развития нашей культуры и идеологии» [7]. Очень важно, чтобы профессиональный и гражданский выбор целеполагания молодым поколением помогал решению масштабных задач, которые поставило государство в условиях четвертой промышленной революции. Свертывание духовно-воспитательного компонента в образовательной деятельности способствует тому, что традиционные для казахстанской культуры представления о единстве и тесной взаимосвязи знаний и духовных ценностей уходят в прошлое. Получение знаний рассматривается теперь не как источник духовного роста личности, а как основа карьерного и потребительского роста. Специалисты отмечают, что за нарушением взаимосвязи между духовностью и образованием неизбежно следует отклонение от социальной нормы, утрата обществом нравственных ориентиров. Так, американский исследователь Дж. Арнет отмечает в этой связи, что изменения поведения, наблюдающиеся в связи с глобализационными процессами, наиболее значительны именно у молодежи и подростков, у которых закрепляются устойчивые тенденции к деструктивному поведению и наблюдаются проявления идентификационного кризиса [8]. Почему? Специалисты констатируют: рынок «нуждается в единых для всех правилах игры, культура - в их разнообразии. Рынок ни-

велирует все национальные различия и особенности, культура без них не существует». Рынок противостоит культуре. «То, что для рынка – благо, для культуры – смерть» [9, с. 25]. Согласно исследованиям О.Н. Астафьевой, глобализация культуры с неизбежностью порождает идентификационный кризис [10, с. 106-107]. А Г. Херменс и Х. Кемпен создали даже понятие «гибридной идентичности», которая возникает в результате слияния «национального» и «глобального» начал личности, что «приобретает конфликтный характер», а поведение индивида становится мало предсказуемым [4]. Обеспечить бесперебойную трансляцию духовной культуры, научить жить без конфликтов, приносить максимальную пользу обществу – важнейшее предназначение современных университетов.

Любопытен ретроспективный взгляд на миссию университетов в обществе. Известны три основных подхода к ответу на этот вопрос. Первая точка зрения принадлежит отцу политической экономии А.Смиту, который считал, что образование – это услуга, которая может быть измерена и оплачена; университет готовит не просто к профессии, но *формирует способности*, которые будут приносить доход *владельцу*.

Вторая интересная точка зрения принадлежит Наполеону Бонапарту. Государству университеты нужны, чтобы получать специалистов для конкретной области. Но наукой университеты заниматься не должны. Поскольку очень сложно оценить эту тонкую область труда и оплатить эту услугу.

Третья концепция озвучена Вильгельмом фон Гумбольдтом, который создал неоклассическую модель университета. Он предложил университет, соединенный с наукой, где существует сотрудничество студентов и преподавателей. При этом университет обладает автономностью, то есть определенной свободой преподавания, и образования [11, с.267-268]. Как видим, преобладает коммерческий подход во всех концепциях. Но необходимо иметь в виду, что образование не является совершенным рынком и не дает существенных доходов в бюджет государства. Как свидетельствует опыт ведущих зарубежных стран, более 25-30% от бюджета не зарабатывает ни одна высшая школа мира [12, с. 23].

Зачем нужны университеты сегодня с точки зрения перспективы развития социума? С точки зрения евразийской культуры, университет – это способ производства главных средств производства – человека. И не просто специалиста, а его духовной сущности. Согласно исследованиям Ингхарта, ценности у людей кристаллизуются в период от 18 до 25 лет. Это – возраст обучения в университетах, когда данный социальный институт может грамотно завершить процесс социализации целостной личности. Личности, *готовой к служению Отечеству*. Эффективный образовательный процесс всегда выполнял учебные и воспитательные функции. Это – требование дидактики. И сегодня постановка образовательного процесса в вузе: карьера – это служение народу, нравственный долг. В связи с этим, образовательные институты, помимо профессиональных компетенций, сегодня просто обязаны профессионально вкладывать в наших студентов все то, что называется истинными ценностями и являются традиционными для культуры казахстанского общества: уважение к старшим поколениями истории народа, его достижениям, семейным ценностям, готовность понять и помочь ближнему. Важно в центре не только воспитательных мероприятий, но и самого учебного процесса поставить формирование способности человека оценивать и сознательно выстраивать на основе традиционных моральных норм и нравственных идеалов отношения к себе, другим людям, обществу, государству, миру в целом. Это есть принятие себя и окружающего мира как мастерской, где надо трудиться без зла, с добром, пониманием и сердечностью. Современное общество испытывает явный дефицит духовных скреп – милосердия, сочувствия, сострадания друг другу, поддержки и взаимопомощи – дефицит того, что всегда, во все исторические времена делало народ крепче, сильнее.

Духовно-нравственное воспитание личности в современных вузах должно быть сконцентрировано на формировании профессионально - нравственных чувств (*совести, долга, веры, ответственности, гражданственности, патриотизма, нравственного долга и нравственной позиции*). Это то, что в большом поведенческом дефиците у современного поколения молодых людей и что позволит создать новую генерацию управленцев, в духовной квалификации которых общество нуждается сегодня, как никогда.

Восстановление в образовательном процессе доминанты духовных ценностей есть ответ государства на вызовы времени. Президент страны Н.А. Назарбаев, говоря о новой глобальной реальности, которая способна «растворить» культуру народа подчеркнул, что «общественное сознание требует не только выработки принципов модернизации, но и конкретных проектов, которые могли бы позволить ответить на вызовы времени» [13]. В этом – важная миссия университетов. Высшая школа всегда была, есть и будет не только учебным и развивающим способностями учреждением, формирующим востребованные временем профессиональные компетенции, но и важной воспитательной средой, ответственной за выпуск духовной элиты общества и воспроизводства его культуры. Универси-

теты производят актуальное общественное благо, смысл которого – создание и распространение культуры, создание среднего класса как ее социальной опоры [11, с. 273].

Конкретный такой проект, модель университета 4.0, который представляет собой новую платформу развития высших учебных заведений в современный период, «модель университета 4.0», был предложен в ноябре 2017 г. ректором КазНУ им. аль-Фараби Г. Мутановым. По его мнению, в настоящее время миссия современного университета не может ограничиваться только подготовкой конкурентоспособных кадров, она должна дополняться формированием истинных граждан своего времени и объединять четыре составляющие: образовательную, исследовательскую, инновационно-предпринимательскую и духовно-нравственную, памятуя о том, что современными технологиями должен управлять разум, который основывается на высокой духовности и нравственности, чтобы использовать их во благо человека [14]. КазНУ им. аль-Фараби проводит системную работу по духовно-нравственному воспитанию. Во многом это возложено на преподавателей гуманитарных кафедр, кураторов. Но какие резервы необходимо еще вовлечь? Прежде всего, важно задействовать в образовательном процессе воспитательный потенциал искусства и литературы практически для всех специальностей и факультетов.

На территории кампуса можно создать кино клуб, в качестве дискуссионной площадки, где можно было бы демонстрировать лучшие образцы документального и художественного мирового и отечественного кино, которое поднимает разнообразные проблемы общества, конкретных профессий, тему морали и нравственности, истории народа, преемственности культуры, традиций [15].

Университет получает уникальную возможность использовать воспитательную силу нравственного, волнующего кино; расширить информационное пространство молодежи, которая пользуется, в основном, исключительно данными Интернета, «духовной продукцией» исключительно этого канала коммуникации [16]. Таким способом можно укрепить связь поколений, лучше понять прошлое. С благодарностью и пониманием воспринимать то, что имеет общество сегодня, благодаря достижениям прошлых поколений. Есть возможность (при обсуждении в таком формате) получить обратную связь, разрешить проблемы, волнующие молодежь. Конечно же, сделать вклад в поддержание здорового образа жизни; осуществить духовную терапию, поспособствовать развитию познавательной активности молодежи. Очень важно для поддержания неослабевающего интереса к культуре, духовной сфере, привлекать к формированию тематики талантливых знатоков кинематографии, специалистов высокого класса и, конечно, студенческий актив, магистрантов, практиков, работающих в школах, что расширит воспитательное воздействие университетской среды, а также будет активно привлекать школьников в ряды будущих студентов.

Талантливая студенческая молодежь могла бы реализовать себя и на театральной сцене студенческого молодежного театра, которым могли бы руководить артисты местного драматического театра им. М.Ю.Лермонтова.

Таким образом, прививаться традиционные духовные ценности могут не только посредством семейного воспитания (роль которого сегодня заслуженно абсолютизируется). При условии неформального подхода и наличии энтузиастов в деле духовно-нравственного воспитания, очень многое можно изменить и усовершенствовать, сделать перманентно интересным для молодежи. Незаменимую помощь могли бы оказать профессионалы пенсионного возраста, имеющие талант и опыт работы в области культурно-просветительской деятельности.

Еще один ресурс, на наш взгляд, не полностью реализованный, - это создание единой программы «науки совести» (по словам Шакарима Кудайбердыулы). Важно через преподавание всего комплекса гуманитарных наук обеспечить широкое информирование о последствиях без духовности и безнравственности, способах профилактики и коррекции силами не только специалистов, но и самой студенческой молодежи, через развитие волонтерской деятельности.

Необходима также пристальная забота государства о педагогическом потенциале педагогических кафедр, университетов, духовно-нравственном потенциале тех, кто обучает и воспитывает. Важно также высвободить педагогов от груды бюрократических обязанностей, передать обслуживающей инфраструктуре функции, которые не входят в перечень педагогических. Отбор специалистов университета, на наш взгляд, целесообразно проводить с использованием открытой трибуны – Интернет - конкурса. Актуально и полезно сейчас воспользоваться передовым опытом духовно-нравственного воспитания, приемами ведущих педагогов - практиков отечественного образования, накопивших за десятилетия экспериментов бесценный опыт.

Понятно, что в основе осуществления программы духовно-нравственного развития студентов должен быть положен принцип комплексности, вовлеченности всех других социальных институтов. Очевидно также, что закладка духовно-нравственных императивов личности должна осуществляться

как можно раньше: в дошкольном и школьном возрасте. Но университет тем и отличается от других учреждений, что в идеале готов «работать» и может компенсировать «пробелы», допущенные в процессе предшествующей социализации.

Дидактической основой программы Университетов по духовно-нравственному развитию студентов должна стать система стабильных учебных материалов, проработанных специалистами – практиками, талантливыми педагогами, соединяющими лучшие образцы литературы, искусства, кинематографии в единый комплект, созданный в виде программного продукта, видеофильма, электронного пособия для определенных тем, разделов конкретного учебного курса. Перспективно и актуально также создание перечня сценариев массовых культурно-образовательных мероприятий, которыми могут воспользоваться все желающие. Пусть это будет примерный, допускающий расширения культурно-ценностный блок программы духовно-нравственного развития молодежи.

Ценностно-образовательный блок программы духовно-нравственного воспитания студентов может быть составлен и из организации круглых столов, бесед, встреч с известными представителями творческой интеллигенции с целью распространения опыта духовно-нравственного становления личности в образовательном процессе.

В рамки военно-патриотического блока программы могут быть включены системы мероприятий, целью которых выступает привитие глубокого интереса к истории страны, ее героическому прошлому. Для формирования личностного идеала могут быть использованы встречи с выдающимися представителями старшего поколения, чья жизнь связана с самоотверженным служением Родине и демонстрирует преданность идеалам справедливости и чести. Путем таких встреч повышается интенсивность обмена опытом и информацией между старшим и младшим поколением. Это способствует лучшему осознанию молодежью важности своей миссии в современном мире, помогает сформировать у подрастающего поколения чувство сопричастности к делам государства.

Необходимо учесть и такой факт. Простое директивное насаждение духовности и патриотизма разрушительно для духовности. Осуществление личностного выбора в сфере ценностей должно базироваться не только на институционализированной деятельности образовательных структур, но и на самостоятельном смысло-жизненном поиске молодых людей, накоплении личного духовно-нравственного опыта на примере реальных позитивных трансформаций, которые происходят в обществе и с помощью целостной программы духовно-нравственного воспитания, эффективно осуществляемой высшими учебными заведениями.

Литература:

1. Харченко Кристина Валерьевна *Современные проблемы духовно-нравственного воспитания обучающихся в современных условиях. Институт Государственного управления, права и инновационных технологий (ИГУПИТ) Интернет-журнал «Науковедение».*- №3.- 2013// режим доступа: <https://naukovedenie.ru/PDF/14rvyn313.pdf>; Покаятыло В. В., Глухова Л. Р., Волкова А. В. *О необходимости нравственного воспитания молодежи // Молодой ученый.* — 2014. — №4. — С. 1066-1068. — URL <https://moluch.ru/archive/63/9965/> (дата обращения: 01.05.2018); .Киселев А.Ф. *Выбор // Педагогика.*- 2008.- № 9. — с. 20 -24.
2. Колесникова И.А. *Воспитание к духовности и нравственности в эпоху глобальных перемен // Педагогика.*- 2008.- № 9.- с. 25-29; Никандров Н.Д. *“Духовные ценности и воспитание в современной России.”* – Педагогика.- 2008. - № 9 с. 4 – 8.
3. Салитова Ф.Ш. *Проблемы нравственного развития личности в системе современного высшего образования: организационно-методический аспект.*- М., 2015; Димитриева В.Н. *педагогическое обеспечение становления духовно-нравственной культуры личности студентов в образовательном процессе// Гуманитарный вектор. Серия : Педагогика, психология.*- 2014.- №1(37); Бугаева Т.П., Гафурова Н.В. *Воспитательный процесс в вузе как система// Высшее образование в России.*- 2009.-№6.- С.102-106 и др.
4. Hermans H.J., Kempen H.J.G. *Moving cultures: the perilous problems of cultural dichotomies in a globalizing society // Am. Psychol.* 1998. №53. - P. 1111-1120.
5. В выборочном опросе студентов КазНУ им.аль-Фараби, проведенном в октябре-ноябре 2017 г., приняли участие 92 студента факультета философии и политологии, 98 студентов физико-технического факультета, 73 студента первого педагогического колледжа г. Алматы, 32 студента КазНПУ им. Абая, 1-4 курсов.
6. Чеботарев Ю.Л. *Трансформация культурного своеобразия российского образования в условиях социальной транзитуции: автореф. дис. д-ра социол. наук / Ю.А. Чеботарев.* - Ростов н/Д, 2005.
7. Назарбаев Н.А. *Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции. Послание Президента Республики Казахстан Н. Назарбаева народу Казахстана. 10 января 2018 г.// Режим доступа: http://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-n-nazarbaeva-narodu-kazahstana-10-yanvary-2018-g*

8. Arnett J.J. *The psychology of globalization* // *Am. Psychol.* 2002. №57.- P. 774-783.
9. Межуев В. *Модернизация и глобализация - два проекта эпохи модерна* // *Глобализация и перспективы современной цивилизации.* - М.: КМК, 2005. – 285 с.
10. Астафьева О.Н. *Многообразие моделей этнокультурной идентичности в современном информационно-коммуникативном пространстве* // *Глобализация и перспективы современной цивилизации.* М.: КМК, 2005. – 236 с.
11. Аузан А.А. *Миссия университета: взгляд экономиста* // *Вопросы образования.* - 2013.-№3.- С. 266-286. // Режим доступа: https://vo.hse.ru/data/2014/02/14/1328212192/Auzan.indd_266.pdf
12. *Российский союз ректоров. Отношение к нововведениям: мнение ректорского корпуса* // *Alma mater. Вестн. высш. шк.* – 1998. – № 3. – С. 21–24.
13. Н.А. Назарбаев *Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания.* - 2017.- 12 апреля.// Режим доступа :http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budushchee-modernizaciya-obshchestvennogo-soznaniya
14. КазНУ им. аль-Фараби представил модель университета 4.0 // Режим доступа: <http://www.kaznu.kz/ru/3/news/one/12188/>; Ережекенқызы Р. *КазНУ им.аль-Фараби представил модель университета 4.0* // *Вечерний Алматы.* - 2017, 9 декабря .- №157-158, - С. 3.
15. Кадыржанов Р.К. *История Казахстана как этнокультурный символизм формирования национальной идентичности* // *Известия НАН РК. Сер общественных и гуманитарных наук.* - 2013. - №6. - С.69-75.
16. Алтаев Ж.А., Токтаров Е.Б. *Интернет и национальная идентичность казахстанцев* // *Вестник КазНУ. Серия философия. Серия культурология. Серия политология.* - 2015. - №3(52). - С.64-71.

Какина Д.Ш.,

Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық мемлекеттік педагогикалық институты,
Арқалық, e-mail: kakina81@mail.ru

Есиргепова В.Ж.

Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық мемлекеттік педагогикалық институты
E-mail: vita_arka@mail.ru

БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҮРДІС: ТЕОРИЯ МЕН ТӘЖІРИБЕ

***Аңдатпа:** Бұл мақалада болашақ мамандарды кәсіби даярлауда оқыту мен оқу үрдісінде инновациялық технологияларды қолданудың тиімділігі талданып, олардың іске асырылуы баяндалады. Әдістемелік пәндерді оқыту үрдісінде қолданылған оқытудың тиімді әдістері мен оқытуды ұйымдастыру формаларынан мысалдар келтіріледі. Қоғам талабына сай әлеуметтік-экономикалық жағдайда бәсекеге қабілетті тұлғаға жүйелі және нақты білім беруде инновациялық технологияларды ендіру. Инновациялық технологияларды қолдану оқу үдерісін сапалы түрлендіруге, жаңашыл жобаларды енгізуге және әрбір білімгердің өзіндік іздену жолын табуға негіз болды. Болашақ педагог мамандарды даярлауда ПОҚ өз құзіреттіліктері мен біліктіліктерін жетілдіріп, педагогикалық тәжірибе нәтижесінде әдістемелік құралдар мен амал-тәсілдерін терең игеру мен іске асырып отыру болып табылады.*

***Кілттік сөздер:** инновациялық технология, практикалық сабақ, топтық жұмыс, диалогтік оқыту, сын тұрғысынан ойлау, педагогикалық технология, әдіс-тәсілдер, білім беру үрдісі.*

Қазіргі таңда біздің Республикада білім берудің жаңа жүйесі дайындалып, әлемдік білім беру кеңістігіне енуге батыл қадамдар жасалынауда. Білім берудің мазмұны жаңарып, оларды технологиялық-педагогикалық тұрғыдан жетілдіру қажеттігі туындауда. Себебі, білім беру жүйесіндегі қайта құрулардың негізгі субъектісі – оқытушы. Сондықтан қазіргі оқу орындарында шығармашылық ізденіс қабілеті дамыған, жаңа педагогикалық технологияларды жете меңгерген, мамандық шеберлігі қалыптасқан оқытушылар қажет.

Бүгінде білім беруде нәтижелі жетілдірудің құралы ретінде практикада жаңа оқыту технологиясын кіргізуге батыл шаралар қолдану. Сондықтан Қазақстан Республикасында гуманитарлық білім беру тұжырымдамасы ойлай білетін және шығармашылықпен жұмыс істейтін қабілеті бар тұлғаны қалыптастыруға бағытталған. Сол себептен де бүгінгі еліміздегі

білім беру жүйесі оқушылардың таным белсенділігін дамытатын оқытудың дәстүрлі емес белсенді формалары мен әдістерін көптен енгізуді қажет етуде [1, 116.].

Инновациялық білім беру технологиясы бұл процесс ретінде белгілі бір мақсатқа бағытталған, жүйелі және тәжірибелі бірыңғай новаторлық тәсілді белгілі бір күтілетін нәтижені анықтаудан туындайтын толықтай білім беру процесінен құралған педагогикалық қолданыстарды және құралдарды енгізу болып табылады.

Бізге қатысты білім беру саласында кейінгі кездерде жаңа үдеріс - педагогикалық инновация және педагогикалық технология ұғымдары орын алды. Ол жайында Республикамыздың белгілі ғалымы К.Ж.Бұзаубақова: «Педагогикалық технология – жекетұлғаның өзін-өзі дамытуына толық мүмкіндік беретін біртұтас педагогикалық процестің барлық дара, инструменталдық және әдістемелік құралдарын қолдану реті мен жиынтығының жүйесі, жобасы» - деген анықтама берсе [2], Н.Д.Хмель педагогикалық технология бұл жеке адамның, сондай-ақ бүкіл ұжымның даму динамикасын көруге, оның нәтижесін кезең-кезеңмен өлшеуге болатын және педагог пен оқушының жеке тұлғасының өздігінен дамуына толық мүмкіндік жасайтын теориялық білімнің тұтас, педагогикалық процестің практикасында жүзеге асудағы реттелген іс әрекеттің жиынтығына жатқызды [3]. Н.Р.Юсуфбекова білім беру жүйесіндегі жаңартуды «инновациялық үдеріс» деп көрсетеді [4]. Ол инновациялық үдерісті жаңалықтарды жасау, оны педагог қауымның оқыту мен тәрбие беру тәжірибесінде пайдалануы ретінде түсіндірсе, В.М.Монахов: «Педагогикалық технология дегеніміз – оқушы мен мұғалім үшін барлық жағынан өте қолайлы жағдайлар жасай отырып, оқыту үдерісін жобалаудың, ұйымдастырудың және өткізудің соңына дейін ойластырылған, әрі бірлесіп жүзеге асырылатын педагогикалық қызметтің моделі» деп атаған.

Практикалық сабақта әдетте студенттер талдау және іздену жұмыстарымен (семинар сабақтарындағыдай) айналыспайды. Практикалық сабақтың мақсаты – студенттерді лекцияда

келтірілген теориялық мәліметтерді өздерінің белсенді әрекеттерімен «тануға», «дәлелдеуге», өз қолымен «жасауға» жұмылдыру.

Практикалық сабаққа дайындалу барысында оқытушы арнайы оқу материалдарын дайындайды. Сол материалдар бойынша (идея, проблема, тұжырым, ереже, анықтама, ретпен тәртіп, схема, кесте, жоспар, параметрлер, ақпарат, статистикалық мәліметтер, көрсеткіштер, т.б.) студенттер өздерінің теориялық білімдерін қолданып, нақты әрекеттерді атқару дағдыларын игереді, өзіндік тұжырым жасайды. Сол себепті де мұндай оқу материалдарының нақты әрі ықшам болғаны дұрыс.

Студенттер лекцияда берілген теориялық мәліметті практикалық кеңістікке келесі әрекеттер арқылы аударады:

1. Теориялық мәліметті практикалық тұрғыдан жүзеге асыру немесе орындау (мәселен, статистикалық мәліметтерді санау, көрсеткіштерді есептеу, есептер, шығару, мәселелерді шешу, ережелерді қолдану, кестелерді толтыру, т.б.);

2. Теориялық мәліметті дәлелдеу (практикалық қолданысын көрсету немесе беделді нұсқаларға сілтеме жасау);

3. Теориялық мәліметке өзіндік тұрғыдан баға беру (практикалық маңызын, тиімділігін, келтіретін пайдасын, артықшылықтарын немесе керісінше айқындау, дәлелдеу, қолдау немесе қарсы шығу);

4. Теориялық мәліметті дамытатын, тереңдететін ұсыныстар жасау (идеялар ұсыну, оларды дәлелдеу және практикалық маңызын келтіру).

Білім беру инновациясында алдымен оқушыларға білім берудегі жаңа тәсілді түсінуіміз қажет. Атап айтқанда, сабақ барысында қолданылатын жаңа әдіс-тәсілдер қатарындағы негізгі білім беру аясын құрайтын инновациялық технологиялар: заманауи оқыту құрылғылары (соның ішінде аудиовизуалды), белсенді оқыту тәсілдері: «Миға шабуыл», «Ыстық орындық», «Сангвейн», «Венн диаграммасы», «Семантикалық карта», «Кубизм», «Фишбаум», «Кейстер тәсілі», «Пиза әдісі», «бқалпақ тәсілі» және т.б. заманауи оқыту технологиялары: дебат, диспут, тренинг ойындар, постер қорғау және т.б. Сонымен қатар, әр түрлі деңгейдегі оқушылардың ғылыми зерттеу жұмыстары жатады.

Инновация білім деңгейінің көтерілуіне жағдай туғызады. Инновациялық педагогикалық технологиялардың артықшылығы:

➤ Біріншіден – технологияда түпкі нәтиже дәл анықталады. Дәстүрлі педагогикада мақсатқа жету жолдары анық болмайды. Технологияда мақсат негізгі болғандықтан оны дәланықтауға мүмкіндік бар.

➤ Екіншіден – мақсат сүйеніп қойылғандықтан, оған жету үшін істелетін жұмыстардың нәтижесі объективтік әдістер арқылы тексеріледі.

➤ Үшіншіден – мұғалім дайындықсыз оқыту процесін жүзеге асыра алмайды.

➤ Төртіншіден – әдістемеде сабақ жоспарлары - оқытушының жоспары, оқыту процесінде жұмыс істейтін оқытушы. Ал технологияда оқушылардың оқу іс - әрекетінің түрлері және мазмұны көрсетілген жоба жасалады.

Білім беру деңгейіндегі озық инновациялық технологияларды пайдаланудың мақсаты - үйрете жүріп, үйрену. Себебі, мұғалім – ол пәннің оқытушысы, әрі тәрбиешісі. Сондықтан да осы жоғарыда айтылған міндеттерді оған білу өте қажет. Бүгінгі күн оқытушылардың алдында тұрған басты міндет - оқушылардың сабаққа деген ынтасын арттыра білу, сол арқылы әр тақырыпты олардың санасына жеткізе түсу және де оқыту, үйрету, белгілі бір дағды қалыптастыру. Осы жағдайда заман талабына сай педагог оқушыны қалай және неге оқыту керек? Ендеше осы заман талабына сәйкес келу үшін «не істедім, қандай әрекеттерді жүзеге асырдым және қандай нәтижеге жеттім» деген сұрақтардың туындауы заңды нәрсе. Бұл мәселені шешуде ең алдымен болашақ маманның кәсіби дамуына баса көңіл аудару қажеттілігі аса маңызды болып отыр.

Инновациялық технологияларды сабақта қолдану – бұл оның нәтижелігіне қолайлы жағдайды жасаудың бірден - бір жолы, ал ол өз кезегінде бірлесе жұмыс жасауға, адами қарым - қатынастарға себепкер болады. Оқытуға жаңашыл көзқарасты қолдану, тәжірибеге бағытталған оқытудың үлкен жетістігі болып табылады, сондай-ақ оның сапасы алынған білімнің нақты жағдайда мақсатқа жетумен қатар өмірдің сапасын көтеруде үлкен сұранысты қанағаттандыруды қамтамасыз етеді [5, 60б.] Міне, осы аталған маңызды мәселенің өзектілігі Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында, ҚР білімді дамытудың 2015 жылға дейін Концепциясы 2004 ж., ҚР стратегиялық дамуының «Қазақстан-2030» бағдарламасында, ҚР білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында, ҚР «Білім» бағдарламасында, мемлекеттік саясаттың басты

принциптері ретінде болашақ маманның шығармашылық әлеуетін дамыту, білім берудің дамытушы сипатын арттыру мәселелерінде басты міндеттер қатарында қойылған [6,7,8,9].

Біз педагогтар заман көшіне ілесуіміз үшін әрдайым өз білімімізді жетілдіріп отыруымыз керек. Осы тұрғыдан, Қазақстан Республикасы педагог қызметкерлерінің біліктілігін арттырудың деңгейлі бағдарламасының негізінде әзірленген педагог кадрларды даярлайтын жоғарғы оқу орындарының бітіруші курс студенттеріне қосымша кәсіби білім беру бағдарламасы бойынша тренерлерді оқыту бағдарламасының берері көп. Бұл курс бағдарламасы оқыту мен оқу үрдісіндегі қолданылатын түрлі стратегиялар мен тәсілдерді қарастыратын 7 модульге сараланған.«Мұғалімге арналған нұсқаулықтан» білім берудегі Кембридждік әдістің теориялық негізін оқып, таныса отырып, оқытудың жаңаша әдіс-тәсілде 7 модульді практикалық түрде қолдану арқылы оның артықшылықтарына көз жеткіздік.

Кембридждік оқыту әдіс-тәсілдері мақсаттарының бірі - студентті оқыта отырып, ой еркіндігін, белсенділігін, ізденімпаздығын қалыптастыру, өз бетінше шешім қабылдауға дағдыландыру болып табылады. Студенттер тарапынан да мұндай сабақтардан алған әсерлерінің зор екенін де байқадық. Олар әрбір қолданылған әдіс- тәсілдерді қызығушылықпен орындап, бір-бірімен пікірталастарға түсіп, ортақ шешім таба білді. Бұл өз кезегінде болашақ маманның ой-өрісін жетілдіріп, сыни тұрғыдан ойлауларын және сөйлеу шеберліктерін дамытады, бір-бірімен қарым-қатынасқа түсе отырып, өзінің білім деңгейін анықтауға мүмкіндік алады деп айтуға болады.

Себебі, практикалық сабақтарында студенттер үшін оқу материалдарын жаңа тұрғыда құрып, ұйымдастырылып өткізілуін қамтамасыз етуде ақпараттық-компьютерлік технологиялары - PowerPoint презентациялары, интерактивті бағдарламалары, Ғаламтор-ресурстары (видеоматериалдар, электрондық оқулықтар, ғылыми мақалалар); жаңа инновациялық технологиялары мен оқыту әдістері - топтық жұмыс әдісі, диалогтік оқыту әдісі, оқу мен жазу арқылы сын тұрғысынан ойлауды дамыту технологиясы, іс-әрекеттегі зерттеу әдісі, бағалаудың жаңа әдіс-тәсілдері қолданылууда.

Қазіргі уақытта, Қазақстанда білім берудің өзіндік ұлттық үлгісімен қоса орта білім беру жүйесіндегі әлемдік жоғары деңгейге қол жеткізген анағұрлым танымал оқыту әдістері арасында кең тарағаны – топтық жұмыс. Студенттер жұпта немесе топта жұмыс жасағанда «оқытушы-студент» сұхбаты түріндегі өзара қарым-қатынасқа қарағанда, «студент- студент» қатынасына түсе отырып, негізгі бір тұжырымдар мен дәлелдемелерді талдап әзірлеуде және қадағаланатын оқиғаларды сипаттауда түрлі мүмкіндіктерге ие болды.

Топтық жұмыс студенттердің арасында өзара ынтымақтастық атмосферасын құруға зор мүмкіндіктер туғызды. Жалпы сабақ беру әдістемесіндегі диалогтік оқытудың маңызы зор. Сабақ барысында оқушы мен оқушы, оқытушы мен оқушы арасында жүргізілген диалог оқушылардың қызығушылығын, танымын арттырады. Мерсер мен Литлтон (2007) өз еңбектерінде айтып кеткендей, диалог сабақта оқушылардың қызығушылығын арттыру мен қатар олардың білім деңгейінің өсуіне үлес қосатынын атап көрсетті. Выготскийдің білім беру моделі оқушының диалог құру нәтижесінде білім алады деп жорамалдаған, демек оқушылардың көбірек білетін сыныптастары мен мұғалімдермен жүргізілген диалог болған жағдайда ғана, білім беру жеңіл болады. Талданатын идеялар оқушы түсінігінің нақты бөлігі болғанымен, жақын арада даму аймағы аясында қарастырылғандықтан білім беру табысты болмақ, деп көрсетті. (МАН,38-бет) [10, 35 б].

Студенттер диалогтік оқыту барысында сыни тұрғыда ойлауға үйренеді, түрлі жағдайлар мен сәйкес ақпараттарды талдау негізінде қиын мәселелерді шешеді, пікірталастарға түседі, басқа адамдармен қарым-қатынаста болады.

Сабақтарымда жұптық жұмыс ретінде алынған диалог топ ішіндегі студенттердің арасында өтіп, оны топ ішінде талқылап отыру студенттің ойын кеңейтіп, тілін дамытуға мүмкіндік берді. Сонымен қатар, сыни тұрғыда еркін ойлау қабілетін кеңейте отырып, еркін сөйлеуге ықпал етті. Бұл пікірлердің шындыққа жанасып жатқандығын менің тәжірибемде көзім жетті. Мысалы: Студенттерді топқа бөлу үшін «Аралас, жұптас, қозғалма, ой бөліс» әдісін қолдандым. Онда студенттер сыртқы және ішкі шеңберге тұрып, бір-бірімен диалог арқылы өткен материалды еске түсіріп, өз түсініктерімен алмасты. Мұнда олар білімдерін толықтыра алды. Диалог арқылы әңгіме-сұхбат жүрді. Онда оқытушы ретінде кім не түсінгенін, оны қалай баяндағанын байқап, бағалауға мүмкіндік алдым. Студенттер өткен материалды жан-жақты, бірінің білмегенін бірі толықтырып, ой бөлісті. Бұл әдіс әсіресе студенттердің сөйлеу әрекеттерін, өткен материалды еске түсіріп, оны басқаға жеткізе білу шеберліктерін ұштастыруға өте маңызды әдіс болып табылады.

Практикалық сабақтарда студенттерге «Тағы басқаша қалай айтуға болады, ойлан», «Кім толықтырады?» немесе тіпті кейде «Тағы да бір-біріңізбен пікірлесіңіздер, ойларыңызды толықтырыңыздар, жүйеленіңіздер, жинақтаңыздар» деп, өзара пікірталасуға, әңгімелесуге тартып

отырамын. Нәтижесінде алғашқы берген жауаптарына қарағандаанағұрлым маңызды, мазмұнды жауап беруге дағдыланып, бір-бірінің ойларын тыңдап, әркім өзінің ойын толықтыруға мүмкіндік ала білді.

Мұндай әдіс олардың болашақта ойларынжүйелі, бірізділікте білдіре білуге машықтандырады. Оқыту - бұл жекелеген құбылыс немесе дағды емес, ол студенттердің қабілеттері мендағдыларын жақсартуға мүмкіндік беретін педагогикалық тетіктердің біртұтас кешені. Қабілеттер мен дағдылар оқу үрдісінде белгілі бір дәлелдерді талқылап, қарастыруды қажеттететін сын тұрғысынан ойлауға негізделген тапсырмаларды орындау барысында көрініс табады. Сын тұрғысынан ойлау қабілеттер мен құндылықтарды және түрлі әрекеттер сияқты әр түрлі өлшемдерді қамтиды. Сыни тұрғыдан ойлау - өзіндік және жеке ойлау. Ал сабақсыни тұрғыдан ойлау болып табылады. Сонымен, сабақ сыни тұрғыдан ойлау принциптеріненегізделетін болса, әркім өз ойлары мен пікірлерін және бағалауларын басқалардан тәуелсізқұратын болады [11,12 б; 10, 45 б].

Сабақтарымызда студенттердің сыни ойлауларын дамыту мақсатында, студенттердің топта өзін-өзі немесе бір-бірін және топтардың өзара бірін-бірі сыни тұрғыдан бағалауы кезінде «Екі жұлдыз, біртілек», «Стикердегі диалог», «Білемін. Білдім. Білгім келеді», «Бес саусақ» әдістерін қолдана отыру арқылы сабақ нәтижесі шығарылып отырылады.

Студенттердің тез ойлап, тез ой алмасулары үшін «Ой шақыру» әдісі жиі қолданылады. Онда студенттер белгілі бір мәселенің шешімін табуда өздерінің бар білімдерін еске түсіріп, теориялық материалда берілген ұғымды бір-бірімен пікірлесе отырып, талқылай алады. «Кластер» әдісі сабақта бір-бірінің пікірлерін жинақтап, жүйелеп, нақты тұжырымдар жасауда сыни тұрғыда пікірлесулерін қалыптастыратын топтық және диалогтік оқыту әдісі ретінде орындалады. Ал топтық жұмыстар арқылы бірнеше студенттер өзара диалогке түседі. Диалогке түсуде әркім сыни ойлайды, бір-бірінің жауабын сыни көзбен қарауға үйренеді.Үйрену процесі – бұрынғы білетін және жаңа білімді ұштастырудан тұрады. Үйренуші жаңа ұғымдарды, түсініктерді, өзінің бұрынғы білімін жаңа ақпаратпен толықтырады,кеңейте түседі. Сондықтан да, сабақ қарастырылғалы тұрған мәселе жайлы студент не біледі, не айта алатындығын анықтаудан басталады. Осы арқылы ойды қозғату, ояту, ми қыртысына тітіркенгіш арқылы әсер ету жүзеге асады. Ойлау процесі жазу кезінде көрінеді, себебі жазып жатқан адам әр кезде белсенді. Ол әр уақытта өзіндік ойлайды да, өзінде бар білімнің барлығын қолдана алады. Ол өзінің айтқандарын нақтылай түсу үшін дұрыс дәлелдер келтіре біледі.

Міне, осыны негізге ала отырып, туындаған ойларын, өз көзқарастарын жазып отырулары талап етіледі. Онда студенттер не көріп, не түсінгендіктерін жазып отырады. Бұл өз кезегінде студенттердің сын тұрғысынан ойлауларын дамытуды көздейді. Бір жағынан студенттердің ойларын тек ауызша баяндап қоймай, жазу әрекеттерін де дамытуға маңызы зор. Бұдан оқытушы ретінде қай студенттің жазбаша сөйлеулері қаншалықты дамығанын және жалпы сауаттылықтары қандай деңгейде екендіктерін анықтауға мүмкіндік туады.Сонымен, ойлау мен білім алуды байланыстыра бағыттаптын оқыту технологиясы - сын тұрғысынан ойлауды дамыту екендігіне көзім жетті. Өйткені, белгілі тақырыптағы ойды сын тұрғысынан қарай отырып, ой-толғау, суреттей алу, еске түсіру, болжау студентті білімалуға бағыттаптын білімнің биік белестеріне көтерілуіне жол ашады. Бұл тұжырымдамамосы СТО технологиясының кез-келген стратегияларынан көрінеді.

Жоғарғы оқу орнының оқытушылары ретінде оқытудағы әдіс-тәсілдерімізді өз тәжірибе сабақтарымда кеңінен қолдануғамүмкіндік беріп, нәтижесінде қалай оқыту мен оқу керектігін білетін, тәуелсіз, дербес, өзін-өзі ынталандыратын, бастамашыл, өзіне міндет ала білетін және жауапкершілікті түсінетін,сын тұрғысынан ойлана алатын болашақ педагог мамандарды даярларлап шығатынымызға сенімдіміз.

Қорыта келгенде, болашақта кәсіби шеберлігі шындалған, білім деңгейі мен талабы жоғары тұлғаларды қалыптастыруға жоғарыда қарастырылған әдіс-тәсілдердің ықпалы өте зор. Мұның барлығы білім сапасы деңгейінің артуына әкеледі. Осылайша барлық дамыған мемлекеттердің экономикалық, әлеуметтік және мәдени дамуында әлемдік өзгеріс еңсе, бұл оқытуға бұдан да жаңа инновациялық тәсілдерді әкелуге жетелейді. Білім берудегі негізгі инновациялық модельдер оқушының білім деңгейін, шығармашылығын арттыруға бағытталған жалпы адами құндылыққа бай кәсіби тұлға қалыптастырудағы педагогикалық инновациялар болып табылады.

Әдебиеттер тізімі

1. Шатеков Ж., Исаев С. Келешекте жоғарғы білім беру саласының кейбір мәселелері. // *Ізденіс*, 1999/2.
2. Бұзаубақова К.Ж. Білім берудегі инновациялық. - Тараз, 2014.
3. Хмель Н.Д. Теория мен технология тұтас педагогикалық процестің жүзеге асырылуы. - М. 2002. Теория и технология реализации целостного педагогического процесса.
4. Юсуфбекова Н.Р. Педагогикалық инноватика: шығу мен қалыптасу // Мәскеу қалалық педагогикалық университет Хабаршысы 2011. - №4(14) 2010. - 8-17 б.
5. Исаева Г. Шет тілі сабағында инновациялық технологияларды қолданудың кейбір ерекшеліктері. «Жаңа тұрпатты мұғалім дайындаудың өзекті мәселелері» атты республикалық ғылыми конференцияның материалдары. Мектептегі шет тілі, 2011ж. №3 60.
6. Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы, 28 ақпан 2007ж.
7. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. 23.06.2009.
8. Білім туралы Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі №319 Заңы. «Егемен Қазақстан» 2007 жылғы 15 тамыз №254-256.
9. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы.
10. Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 07 желтоқсандағы №1118 Жарлығымен БЕКІТІЛГЕН. Студентке арналған нұсқаулық. Бірінші басылым. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2015.
11. Тренерге арналған нұсқаулық. Бірінші басылым. «Назарбаев Зияткерлік мектептері» ДББҰ, 2015.

Бижанова Г.К.

Б.Алтынсарин атындағы Арқалық мемлекеттік педагогикалық институты,
Арқалық, (E-mail: Galia_arka@mail.ru)

Акылбекова Э.А.

Б.Алтынсарин атындағы Арқалық мемлекеттік педагогикалық институты,
Арқалық, (E-mail: Aihan2010@bk.ru)

БАЛА ТҰЛҒАСЫНЫҢ СТЕРЕОТИПІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ДИАГНОСТИКАЛЫҚ ҚҰРАЛ РЕТІНДЕГІ – ЕРТЕГІ

Аңдатпа: Бұл мақалада бүгінгі таңда білім беру жүйесінің әлеуметтік, қоғамдық өзгерістерге байланысты мақсаты мен міндеттері, мазмұны өзгергені жайлы айтылады. Бұл өзгерістер жаңа әдіснамалық жүйені жасауда дәстүрлі үдерісіне жаңашылдық сипатта қайта қарап, оқытудың жаңа технологияларының табиғатын түсіне отырып, студенттердің оқу-танымдық іс-әрекетін дамытудың қажеттігін негіздейді. Сондықтан қазіргі ЖОО-ы жағдайында студенттердің оқу-танымдық іс-әрекетін дамыту маңызды проблема.

Кілттік сөздер: тұлға, ертегі, бала, тәрбие, батыр, қиял, арман, хайуанаттар, ғажайып, тұрмыс, салт.

Аннотация: В данной статье рассматривается проблемы в связи с изменениями в общественных политических сферах изменилось содержание, цели и задачи в системе образования. Понимая природу новых технологий обучения, эти изменения требует пересмотреть характер традиционного обучения и обосновывает необходимость развития новаторства в разработке новых методологических изменений в учебно-познавательной деятельности студентов.

Ключевые слова: личность, сказка, ребенок, воспитание, герой, воображение, мечта, животные, чудо, жизнь, обычай.

Annotation: This article discusses the problems in connection with changes in social, political and economic spheres has changed the content, objectives and tasks in the system of education.

In particular, the problem of teaching and learning activities of students today remains one of the most important for institutes and universities. Then, the development of students in higher education in terms of teaching and cognitive activity important task problem.

Key words: personality, fairy tale, child, upbringing, hero, imagination, dream, animals, wonder, life, custom, righteous.

Бастауыш сынып оқушыларын тәрбиелеуде ертегілердің түрлерін қарастырсақ, нақты әдебиетші М. Әуезов ертегіні үш түрге бөліп қарастырған. Олар: қиял – ғажайып, тұрмыс – салт, шыншыл ертегілері болып табылады. Алайда қазіргі зерттеулер нәтижесіне қарағанда ертегіні төрт түрге бөледі. С. Қасқабасов ертегідегі қияли идеялық қызмет атқарады, бірақ сюжеттен гөрі композицияның рөлі күшті болады деп есептейді. Ол ертегіні: хайуанаттар жайындағы, қиял – ғажайып, батырлық, новеллалық және сатиралық деп бөледі.

М. Әуезовтың ертегі түрлерін талдасақ қиял – ғажайып ертегілерінде «Жерқұла атты Кендебай», «Аңшы бай» «Ұшқыш кілем» жатады деп есептейді. Оқушы осындай ғажайып достарының көмегімен мейірімді, адал дос адамын ардақтайды, оның күшіне мол сенім білдіреді. Оқушы барлық заттарға көзқарасы өзгеріп, кішіпейілдікке, мейірімділікке, дос болуға ішінен ой қорытады [1].

С. Қасқабасовтың пайымдауынша, қиял – ғажайып ертегілер – шығу тегі жағынан ертелік прозаның ең көнесі. Алғашқы қауымда пайда болған, жанрлық жанынан біркелкі емес. Бас қаһармандары: аңшы, мерген, кенже бала, тазша бала, жауынгер, батыр, т.б. бұқара халық өкілдері. Ертедегі табиғаттың дүлей күштерімен алысып, күнделікті өмір үшін аң – хайуанаттармен күрескен кезде халықтың арманы соларды женетін күшті батыр, балуан, мерген болды. Ал кейінгі дәуірде рулық қоғам тұсында халықтың арманы- өз елін бөтен елден, жаудан қорғайтын батыр болды. Ол қазақ өміріндегі қара шаңырақ иесі-кенже бала болды.

Қиял-ғажайып ертегілеріндегі басты тақырып-сиқырлы заттардың көмегімен бас кейіпкердің неше түрлі қиындықтарды жеңіп, мұратына жетуі. Егер қаһарман бар күшін пайдаланып, керемет қиындықтарды жеңсе, ол батыр атағына ие болады да, мұндай кейіпкері бар ертегі өз ерекшелігімен дараланып, «Батырлық ертегі» деп аталады. Біздің пікірімізше, батыр тұлға тек ерлігімен ғана емес, ақыл-парасатымен де, айласымен де жауын жеңіп отырған.

Қиял - ғажайып ертегілердің бір жағында жалмауыз кемпірлер, дәулер, түрліше тотемдер, екінші жағында солармен күреске түсіп жүретін мергендер, аты жоқ балалар, Ер

Төстік, оның Желаяк, Таусоғар, Көлтаусар сияқты достары жүреді. Бұлардың ғашық қыздары көбіне пері болып келеді. Кенжекей ақ қасқыр қызындай сәуегей, ол мыстан, Бекторы, Шойынқұлақ жамандығын күн бұрын сезеді. Қыз біткеннің сиқыры, олардың әлеуметтік типі көп жағдайда бұлдыр.

Тылсымдау, сиқырлау, жәділеу, самұрықпен ұшу, теңіз кешу, айдаһармен алысу, жеті басты жалмауыз, адам етін жейтін кемпірлер үнді ертегілерінен алынған ба дейміз. Жамандық пен жақсылық, жеті пәле Иран елінің ұғымдарынан да көрініс тапқан. Ол замандарда политеистік наным бүкіл Азияға ортақ болған. Мысалы, «Қорқыт ата кітабы» сюжетіндегі Төбекөз дәу «Одиссеядағы» Полифемге ұқсас. Скиф-сақ дәуірінен қалған Желаяк (Ветрогон). Көлтаусар (Опивало яки Обьедало), Таусоғар (Горокат) шығыс-батысқа бірдей ортақ. Жабайылық, аңшылық, бақташылық өмір сатыларын, космология, тотемизм, зороастризм, дуализм, монотеизм нанымдарын басынан өткермеген елдер кемде-кем [2, 24 б.] .

Ертегінің тағы бір түрі- тұрмыс-салт және хайуанаттар туралы ертегілер. Тұрмыс-салт ертегілерінде бақташылық тұрмыс-тіршіліктері суреттеледі. Бұл М.Әуезовтің зерттеуі бойынша көрсетілген. Ал С.Қасқабасовтың айтуынша ертегілердің ішінде хайуанат ертегілерінің алатын орны зор. Жануарлар туралы мифтер мен әнгімелердің жануарлар туралы ертегіден айырмашылығы тура мағына мен ауыспалы мағынаның, шын образ бен оның тұспалы арасында болады. Ертегіде адамдар мен олардың әрекеттерді тұспалдап көрсетеді. Оларда таптық қоғамның көрінісі байқалады. Жануарлар жайындағы ертегілерді 3 топқа бөлуге болады:

1. Мифтік қасиетін жоғалтқан этиологиялық ертегілер.
2. Дүние жүзі халықтарының жануарлар жөніндегі эпосын құрайтын классикалық ертегілер.
3. Мысал ертегілер.

Этиологиялық ертегілерде синкреттік қасиет басым, тұрақты композициялық құрылым жоқ. Олар этиологиялық мазмұны жағынан мифке жақын. Оған айтушы да, тыңдаушы да сенбейді. Бірақ адамгершілік тәрбиесі сақталады. Жануар – кейіпкерді суреттеу, мінез-құлқын бағалау жағынан ертегілік қасиеті байқалады. Жануарға берілетін мінездеме көбіне құбылмалы болып табылады. Сол арқылы әр түрлі адамдық проблемаларды айдаһар, дио тағы басқа суреттеле береді. Мәселен, «Қарлығаштың құйрығы неге айыр?», «Маса неге ызыңдайтын болып қалған?» деген сияқты үш сұрақ бірдей жауап беріледі.

Балаларға қатысты мысал ертегілер жатады. Ә.Дүйсенбаев «Құйрық», «Алатаудың бауырында», М.Әлімбаев, Х.Ерғалиев «Қоянның ерні неге жырық?», Б.Ысқақов «Қарлығаштың құйрығы неге айыр?» тағы сол сияқтылар.

Қазақ ертегісінің ең мол түрі – **шыншыл ертегілер**. Бұл ертегілер өмір шындығына жақын, ішінде реалдық адам бейнелері басым. Олар кейде өмір шындығынан алынып, бас қаһармандары патша, уәзір хан болып келеді. Мысалы: «Хан мен уәзір», «Өнеге», «Ақылды етікші» ертегілерінің бас қаһармандары күндіз тақта отырса, түнде үстіне жаман киім киіп, шаһар аралап жүретін патша мен оның уәзірлері. Мұндай ертегілерде хан әділ болып көрінеді. Бірақ көп жайда патшалар жауыз адам ретінде суреттеледі. Мысалы, «Ақылды етікші» ертегісінде хан ешкім өз пайдасын ойлап еңбек істемесін деп бұйрық береді. Мұны күндіз-түні етік тігіп, бала-шағасын зорға асырап жүрген етікші еңбек адамдарына тиімсіз сол үшін ақылсыз ханның ісі дейді.

Бізге шыншыл-реалистік ертегілердің қазақ өмірінен алынған нұсқалары мәндірек. Мұндай ертегілердің бас қаһармандары ақылды қарт, тапқыр жігіт, қаңбаң шал, тоғыз Тоңқылдақтан зорлық көретін Шіңкілдек, айлалы тазша, қойшы, кедей, жауыз, бай, сұғанақ молда, тойымсыз ұры болып келеді.

Олардың көбісі - халық ортасынан шыққан қарапайым адамдар. Көптеген ертегілердің рухында сын-сықақ сарыны бар. Олардағы жамандық пен жақсылықтың аңғарынан біз түрліше реалдық адам мінездерін ғана емес, қоғам өміріндегі теңсіздік суретін, халықтың әділет, жақсы өмірді іздеген арман-мүдделерін де жақсы байқаймыз.

Қазақтың реалистік ертегілерінің ең маркаларының бірі – «Алпысқа келгеннен ақыл сұра» сюжеті болуға тиіс. Бұрын жұрт өзінің алпысқа келген әкесін өлтіретін болса, бұл ертегілердегі ақылды қарт елдің ең қадірлі адамына айналады. Бұл аталық қоғам салтының нығаюын көрсететін құбылыс.

«Жақсылық пен жамандық», «Үш ауыз сөз» ертегілері мінез, мораль тақырыптарына құрылған. Жамандық жаяу келе жатып, Жақсылықтың атын мініп өзін жаяу қалдырып кетеді. Бірақ табиғатынан ақылды Жақсылық бай қызын иемдеп, мұратына жетсе, ақылсыз Жамандық қасқыр мен арыстанға жем болады [3].

«Үш ауыз сөз» ертегісінде жас жігіт ақылды қарияға бір үйір жылқы беріп «суын ішкен құдыққа түкірме», «оң қолың ұрысса, сол қолың арашашы болсын», «ертеңгі асты тастама» дейтін үш ауыз

өсиет үйренеді. Бала елден кетіп, бір ханға қызметке тұрады. Оған хан әйелі ғашық болып, мазасын алады. Бала әйелдің дегеніне көнбеген соң, әйел баланы ханға жамандайды. Хан баланы ертеңгісін от жағарларға жұмсап: «Кім бұрын келсе, соны пешке тығып жіберіндер» деп әмір береді.

Таңертең қабын арқалап бара жатқан балаға бір кемпір жолығып, ертеңгі асты татып кет дейді. Сол екі арада баланы көргісікеліп пешханаға келген ханымды от жағарлар өртеп жібереді. Сөйтіп бала бір өлімнен аман қалады, мұрат-мақсатына жетеді,

«Екі жетім» ертегісінде өгей шешенің қиянаты, «Ұр тоқпақ» ертегісінде ұрылардың өзі ұратын тоқпақтың астында қалғаны суреттеледі. «Ұрлық түбі - қорлық» деген ғибрат осыдан келіп шығады.

Шыншыл-реалистік ертегілерде ең әділ, ең ақылды адам халық ортасынан шығады. Мұның ғажап үлгісі - Аязби». Хан өзінің қырық уәзіріне адамның, құстың және шөптің жаманын тауып әкеліндер дегенде, адамның жаманына Аязби ілігеді. Бірақ оның жамандығы ақылында емес, тұрмысында, кедейлігінде. Ақыры ол өз заманының нағыз зерек, ақылды адамы болып шығады. Меңсұлуға үйленіп хан болады. Ол кісі болғанда да асып-таспайды, «аяз әлінді біл» деп өзіне-өзі ақыл салып отырады. Сондай ақылды да әділ адамға ханың қырық уәзірі қарсы болады. Аязби ертегісінде халық үстем тап адамдарын, олардың қараулығы мен ақылсыздығын әжуа еткен.

Қазақтың реалистік ертегілерінде қоғамның төменгі тобынан шыққан «кішкене қаһармандар» (М. Горький) тіпті көп. Олар бірде қаңбақ шал, бойы бір қарыс, Шіңкілдек түрінде кездесе, бірде хан мен байларды алдап түсіретін тазшалар түрінде әңгімеленеді. Қаттырақ соққан жел ұшырып әкететін қаңбақ шал балық аулайды, еңбек сүйгіш. Бірақ күніне екі балық ауласа, соның бірін түлкі тартып жейді. Ақыры ол өзінің ақыл-айласымен үш дәуді жеңіп шығады, түлкіден де солардың қолымен кек алады. Зорлаушылардан жапа көрушіні айыруда «Тоғыз Тоңқылдақ -бір Шіңкілдек» ертегісінің айтары көп. Сырт қарағанда зорлық бәйбішенің тоғыз ұлы мен тоқалдан туған Шіңкілдек арасында болатын сияқты. Түптеп келгенде бұл күштілердің әлсіздерге істеген қиянаты болмақ. Әлсіздерге болысу - қазақ ертегілеріне тән халықтық белгілердің бірі.

Қазақ ертегілерінен көрінетін әлсіз образдардың бірі - тазша. «Тазша бала» ертегісінде бала сараң байдың майын алып, патшаның қазынасына түседі. Бірақ өзін таптырмайды. Сол патшаны мазақ еткен екінші патшаны тұтқындайды. Сөйтіп ол ханның өз істегенін өзіне істейді.

Шындығында, ертегі айту еріккеннің ермегі емес, жастарды сөз өнерінің қыры мен сырына жаттықтырып тәрбиелеу мектебі болып саналған. Мәселен, ертеде қазақ ауылына келген әр қонақтан «қонақ кәде» талап етіп, қонақтың өзі білетін ертегі, аңыз әңгімелерді қисынына келтіріп айтып беруін қалауы, ал оны ауылдың үлкен-кішілерінің кірпік қақпай тындап ләззат алуы, жастарды ауызекі сөз өнеріне тәрбиелеудің бірден-бір мектебі болған. Неше түрлі ғажайып уақиғаларға құрылған ертегілердің жігін келтіріп, тартымды етіп айтып беру, әр эпизодтың арасынан қыл өтпестей етіп байланыстыру, кейіпкерлеріне мінездеме беру, оларды тындаушының көз алдына елестетерліктей етіп бейнелеп бере білу, әр кейіпкердің мінез-құлқы мен іс-әрекетіне қарай сөз сараптау, тілдік сипаттау таба білу, ертегі айтушыдан мол өнерді, тіпті айтқыштық шешендікті, әрі дикторлық, әрі ораторлық шеберлікті талап етеді. Демек, ертектің тартымды, қызықты, тындаушыға әсерлі болуы оны айтушыға байланысты. Жастарды ертеке айта білуге үйрету де халықтың сөз өнеріне тәрбиелеудегі өнеге мектебінің рөлін атқарып келген [4, б 104].

Хайуанаттар туралы классикалық ертегілер саны жағынан ел арасында көп тараған. Ол қоғамдық-саяси ұғымдармен, діни нанымдармен тектік байланысын үзген. Сондықтан құбылушылық нәрселер тек кейіпкердің өз басының қасиеттері деп саналады. Онда өте қызықты қорқынышты жағдайлар, адамның тағдыры, жанұясы және тағы басқа керемет оқиғалар баяндалады. Олардың тақырыбы әр алуан. Оны халықтық фольклорлық роман деп атаса болады. Негізгі мақсаты-ғибадат алу, тәрбие беру. Мұнда ақылмен жету мақсаты қойылған. Кейде кітаби стиль көрініс табады. Оған Ы.Алтынсариннің, Қ.Мырзалиевтің шығармалары тән [5, 124 б.] .

«Қазақ ертегілерінің» бірінші томына бұл тақырыптағы сюжеттен он үш, екінші томына жиырма бес ертегі енген-ді. Бүгінде бұл ертегілер барынша толық күйінде жарық көріп отыр. Олардың өзін мал шаруашылығына («Бозінген») және хайуанаттарға байланысты туған («Сыртандар», «Арыстан мен түлкі») ертегілер деп екі салаға бөлеміз. Соңғысында араб, үнді жұртының «Мың бір түн», «Қалила мен Димна», «Тотынама» сияқты сюжеттерінен алынған ертегілер де бар.

Қазақтың бақташылық өмірінен туған ғажап ертегілердің бірі -«Бозінген» сюжеті. Мұндағы Бағланбай малының құты болған Бозінгенді тумасы деп, бір шал мен кемпірге бақтырады. Бозінген басы алтын, құйрығы күміс бота туғанда, кемпір мен шал інгенді бір керуеншілерге сатып жіберіп, ботасын алып қалады. Қысқа ғана ертегінің көп жері ботасын жоқтап жылаған Бозінгеннің зарлы сөздеріне құрылған. Бағланбайдың екі баласы Бозінгеннің даусын танып, оны ботасына қосады.

Малды, әсіресе түйе түлігін қасиет тұтқан қазақ халқы бұл тұста ботасын сүйген Бозінгенді үлкен образға айналдырған. Бозінгеннің зары - монолог түрінде берілген. Онысы - жоқтау:

Жаралғаннан жасымнан,
Үстіме кілем жамылдым.
Күліп, жанып сабылды.
Көрер күнім бар ма екен.
Тартып беру бала үшін,
Мен ботамды сағындым.

Бұдан әрі өзі жат қолына түскен Бозінген ұшқан құстардан, түнде жортқан жапалақтан ботасының дерегін сұрайды. Иесі түйені құтқарып, ботасын алып келе жатқанда да Бозінген оны көругеасығып, адамша мұңданып, көз жасын төгеді. Малды қадір тұтқан қазақ ұғымында түйенің бала сүюі адамға ұқсас болып шығады [6].

Мал күту мен еңбек мәнін биік бағалайтын «Қотыр торғай», «Кім күшті?», «Қуыршақ» сияқты жас балаларға арналған қысқа ертегілердің мазмұны да аса қызық, тартымды. Кім күшті? ертегісінде мұздан күшті нәрсе жоқ деп ойлайтын қырғауыл, одан жаңбыр, жер, шөп, тоқты, қасқырдың, осылардың бәрінен оқтың күшті екенін айтады. Ал оқтан мылтық пілтесін жеп қоятын тышқан, тышқаннан ін қазып, алты батпан ауырды арқалап, жеті батпан ауырды сүйреген құмырсқа күшті болып шығады. Өйткені ол - еңбек сүйгіш, ұйымшыл. «Тепең көк» ертегісінде сараң байдың кедейленген үш баласына малдан қалған жалғыз көк тай олжа түсіреді.

Ауырып жатқан кемпір-шалға дәрі шөп іздеп шығатын қошқар мен теке - кедейдің сүйенер қолқанаты. Олар жолай түрлі жыртқыш аңдарға жем бола жаздаса да, дәрі шөптерді тауып келіп, өз иелерін ажалдан құтқарады. «Мақта қыз бен мысық» ертегісінде мал баққан елдің баласы жасынан-ақ сол тірлікті қадірлей бастайды. Қазақ ертегілерінде төрт түлік мал адамның құты, досы, тірегі ретінде суреттеледі.

Қазақ фольклорында жабайы аңдар жөнінде айтылатын ертегілер де көп. Оның көркем үлгілері «Қазақ ертегілерінде» жарияланып келеді. Тақырыбы жағынан күлдіргілеу болып келетін бұл ертегілер («Түлкі, қойшы, аю», «Түлкі мен бөдене», «Арыстан мен түлкі») көп жайда түрлі аңдар мінезін танытып қана қоймай, сол мінездер арқылы қоғам өміріндегі әлеуметтік теңсіздікті де көрсетеді. Қуасығып, адамша мұңданып, көз жасын төгеді. Малды қадір тұтқан қазақ ұғымында түйенің бала сүюі адамға ұқсас болып шығады.

Мал күту мен еңбек мәнін биік бағалайтын «Қотыр торғай», «Кім күшті?», «Қуыршақ» сияқты жас балаларға арналған қысқа ертегілердің мазмұны да аса қызық, тартымды. Кім күшті? ертегісінде мұздан күшті нәрсе жоқ деп ойлайтын қырғауыл, одан жаңбыр, жер, шөп, тоқты, қасқырдың, осылардың бәрінен оқтың күшті екенін айтады. Ал оқтан мылтық пілтесін жеп қоятын тышқан, тышқаннан ін қазып, алты батпан ауырды арқалап, жеті батпан ауырды сүйреген құмырсқа күшті болып шығады. Өйткені ол - еңбек сүйгіш, ұйымшыл. «Тепең көк» ертегісінде сараң байдың кедейленген үш баласына малдан қалған жалғыз көк тай олжа түсіреді.

Ауырып жатқан кемпір-шалға дәрі шөп іздеп шығатын қошқар мен теке - кедейдің сүйенер қолқанаты. Олар жолай түрлі жыртқыш аңдарға жем бола жаздаса да, дәрі шөптерді тауып келіп, өз иелерін ажалдан құтқарады. «Мақта қыз бен мысық» ертегісінде мал баққан елдің баласы жасынан-ақ сол тірлікті қадірлей бастайды. Қазақ ертегілерінде төрт түлік мал адамның құты, досы, тірегі ретінде суреттеледі [7].

Қазақ фольклорында жабайы аңдар жөнінде айтылатын ертегілер де көп. Оның көркем үлгілері «Қазақ ертегілерінде» жарияланып келеді. Тақырыбы жағынан күлдіргілеу болып келетін бұл ертегілер («Түлкі, қойшы, аю», «Түлкі

мен бөдене», «Арыстан мен түлкі») көп жайда түрлі аңдар мінезін танытып қана қоймай, сол мінездер арқылы қоғам өміріндегі әлеуметтік теңсіздікті де көрсетеді. Қу түлкіге, ақымақ арыстанға халық ертегілері сықақ, сын қолданған. Кейде бұл ертегілерді қара сөзбен айтылған мысал десе де болғандай. Бұл реттен «Түйе, арыстан, қасқыр мен түлкі» ертегісінің айтары тіпті терең. Түйе еңбекшілер образын берсе, түлкі, қасқыр, арыстан - қанаушылар бейнесін суреттейді [8, 104 б.] .

Хайуанаттар туралы кейбір ертегілерге адам образы қосыла бастайды. «Мақта қыз» бен «Қотыр торғай» оқиғалары еңбек процесімен тікелей байланысып жатады. Қотырын ауыртқан шеңгелді торғай ешкіге шағады, шеңгелді ешкі жейді. Тілін алмаған ешкіні қасқырға шағады, сөйтіп торғай екеш торғай да өзінің кегін жоқтайды. Мұның айтары - нашарға қиянат жасама, өзіңнен зор шықса, көзің шығар деген әділет идеясы болмақ. Тым кішкене қуыршақтың өзі де әділет адамы, батыр, «Бозінген», «Тепең көк» ертегілері тірліктің қамын айтады.

Хайуанаттар ертегілерінде сатира сарыны да бар. Мысалы, «Түлкі мен маймыл ертегісінде маймылдың ақымақтығы, түлкінің қулығы дәріптеледі. Маймыл - баққұмар, ол патша болсам дейді. Соны түлкі қақпанға түсіріп, «басыңа тепкілесен кетпейтін бақ қонды деп мазақ етеді. Түлкі қай елде болса да ақылды, қу аннан саналған. «Түлкі мен қасқыр» ертегісінде қорқау қасқыр қыс айында түлкіден балық алып жемек болса, ол «балық өзенде көп, суға құйрығыңды салып отырсаң, балыққа молығасың» дейді. Қасқырдың құйрығы мұзға қатып қалып, суатқа келген шаруалардан таяқ жейді, құйрығы мұзда қалады. Қасқыр - қорқаулау, ақылсыздау аң. «Кәрі арыстан» ертегісінде сол тойымсыз қасқырдың өзіне де зауал туады. Арыстан қартайып, жүре алмайтын болған кезде, патшамыздыңкөңілін сұраймыз деп барлық аңдар келеді. Келмегені қасқыр болыпты. Түлкі оны арыстанға шағып, мерт қылады. «Түлкім, түлкім, тілімді жеші» деген арыстанға, ол: «амандық болса, көтеншегінді де жермін», - дейді [9] .

Арыстан образында хан, патшаларының да сыны бар. Осы ретпен хайуанаттар жөніндегі ертегілердің аяғы шыншыл ертегілермен жалғасып келеді [10] .

Халықтың мезгеп отырғаны бір ғана аңдар арасында жайлар емес, әлеумет өміріндегі теңсіздіктер, содан құтылу -күн көріс, өмір сүрудің шарты дейтін меже болмақ.

Ертегінің үшінші бөлімінде алтын жұмсап, еркіндікке шығарған құстардың адамдар армандаған баққа дүниенің бұрыш-бұрышынан жеміс-жидек тұқымын тауыш әкеліп екендігі, сол арқылы ғажайып бақтың байлыққа әкелгендігі айтылады. Бұл бөлімде олар қиялдаған арманға жетеді. Құлазыған тақыр дала ғажайып бау-бақшаға айналады. Ымырт үйіріліп, қараңғы түскенде алмалар самсып, құстар тамылжытып ән шырқайды. Жарлы-жақыбайлар хош иісті көк шалғынды төсеніп, өмірлерінде алғаш рет рахатқа кенеліп, тәтті ұйқыға кенеледі Ғажайып бақтың қызығы сол баққа ақсүйектер мен байлар келсе, жеті құлып салынған темір қақпалы үлкен қабырға пайда болады. Алмаға суық қолын созған ақсүйектер есінен танып, жерге құлайды. Зәре-құты ұшқан бай-мырзалар ол жерге жоламайды. Ал кедейлер келісімен қақпа өздігінен ашылып, олар қанша жеміс жесе де жеміс азаймайды. Ертегінің бұл бөлімін түсіндіргенде, ондағы бейнеленген халықтың бақытты тұрмысты аңсаған арман-тілегі мен ондағы бейнеленген таптық көзқарасты халық ертегілерінің ерекшелігімен бірлестіре отырып түсіндіру қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан мектебі. 2009
2. Нұрмұхамбетова Т.Р Тәжірибелік психология. Алматы., 2004
3. Подьяков Н.К. К вопросу о развитии мышления. 2007
4. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. –Астана., 2004.
5. Мұқанов М.М. Жас және педагогикалық психология. 2004
6. Қасқабасов С. Қазақтың халық прозасы. 2004
7. Қасқабасов С. Казахская волшебная сказка. 2008
8. Ғабдуллин М. Қазақ халқының ауыз әдебиеті. 2008
9. Жарықбаев Қ. Қазақ психологиясының тарихы. 2007
10. Қазақша рефераттар – www.temakosap.net

Каратаева Т.О.,

Аркалыкский Государственный педагогический институт им. И.Алтынсарина,
Аркалык (E-mail: b_tatuana@mail.ru)

Тертышник О.С.

КГКП «Костанайский строительный колледж», Костанай, (E-mail: lunna85@mail.ru)

ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНО-ТВОРЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ КАК ЗНАЧИМЫЙ КОМПОНЕНТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ

Аннотация: В статье раскрыты особенности интеллектуально-творческого потенциала, как значимого компонента в профессиональной деятельности будущего учителя. Автором проведен анализ проблемы развития интеллектуально-творческого потенциала личности, рассмотренной исследователями в нескольких направлениях. Уточнена сущность понятий «интеллектуальный потенциал», «творческий потенциал». Раскрываются особенности развития интеллектуального и творческого потенциалов студентов, которые является одной из предпосылок решения ключевого противоречия современной системы образования между быстрым темпом приращивания культуры и возможностями овладения культурой индивидом. Рассмотрены образовательные технологии адекватные развитию интеллектуально-творческого потенциала будущего учителя. Обозначены факторы, препятствующие проявлению интеллектуально-творческого потенциала студентов. Приведены результаты диагностического исследования, направленного на выявление интеллектуально-творческого потенциала студентов в вузе. Представлены условия развития интеллектуально-творческого потенциала в профессиональной деятельности у будущих учителей.

Ключевые слова: потенциал личности человека, профессиональная деятельность, творческая личность, творческий подход, интеллектуальный потенциал, творческий потенциал, интеллектуально-творческий потенциал.

Аннотация: Бұл мақалада зияткерлік-шығармашылық әлеуеттің ерекшелігі, болашақ мұғалімнің кәсіптік шеберлігі туралы жазылған. Автор жеке тұлғаның зияткерлік-шығармашылық әлеуетін дамыту мәселелерін бірнеше бағытта талдады. «Зияткерлік әлеует», «шығармашылық әлеует» түсініктері анықталды. Студенттердің зияткерлік және шығармашылық әлеуетінің ерекшеліктерін дамыту қарастырылған және қазіргі заманғы білім беру жүйесін қалыптастырудың қағидаларынан туындайтын бірыңғай қарқынмен мәдениет деңгейін көтеру және мәдениетті игеру мүмкіндіктері бар адамдардың арасында айқындалады. Болашақ мұғалімді оқытудың зияткерлік-шығармашылық әлеуетін дамытуға бағытталған. Студенттерде зияткерлік-шығармашылық әлеуетін тудыратын факторлар назардан тыс қалады. Жоғарғы оқу орындарындағы студенттердің зияткерлік-шығармашылық әлеуетін диагностикалық зерттеулердің нәтижесі көрсетілген. Болашақ мұғалімдердің кәсіптік зияткерлік-шығармашылық әлеуетін дамытуға іс-шаралар ұсынылған.

Түйін сөздер: Жеке тұлғаның әлеуеті, кәсіптік іс-шаралар, шығармашылық тұлға, шығармашылық жанасу, зияткерлік әлеует, зияткерлік-шығармашылық әлеует.

Abstract: In the article features of intellectual and creative potential as significant component in professional activity of future teacher are revealed. The author carried out the analysis of the problem of development of intellectual and creative potential of the personality considered by researchers in several directions. The entity of the concepts "intellectual potential", "creative potential" is specified. Features of development of intellectual and creative potentials of students which is one of premises of the solution of a key contradiction of the modern education system between the fast rate of an increment of culture and opportunities of mastering culture the individual are revealed. Educational technologies adequate to development of intellectual and creative potential of future teacher are considered. The factors hindering manifestation of intellectual and creative potential of students are designated. Results of the diagnostic testing directed to detection of intellectual and creative potential of students in higher education institution are given. Conditions of development of intellectual and creative potential in professional activity at future teachers are provided.

Keywords: potential of the identity of the person, professional activity, creative person, creative approach, intellectual potential, creative potential, intellectual and creative potential.

Подготовка педагога нового типа приобретает особенную актуальность в условиях модернизации системы образования в Казахстане. Поскольку растет значимость интеллектуально-творческого труда, взаимодействия науки, техники и общества, гуманистической и творческой направленности науки и научно-технического прогресса. Растет спрос общества на подготовку специалистов, которые могут быть востребованы в новых социально-экономических условиях: способных быстро адаптироваться к условиям жизни и ориентироваться в быстротекущем информационном поле, к самостоятельному, творческому решению проблем и профессиональному саморазвитию. Эти показатели характеризуют человека с высоким уровнем развития интеллектуально-творческого потенциала. Значит, есть необходимость в подготовке учителей, способных к интеллектуально-творческому

труду, профессиональному саморазвитию и актуализации собственных потенциальных возможностей. Высокий уровень развития интеллектуально-творческого потенциала будущего учителя предоставит возможность будущему учителю создать условия для интеллектуально-творческого развития личности учащихся.

Потенциал личности человека – это совокупность внутренних сил и возможностей, которые актуализируются в результате саморазвития и при создании благоприятных внешних условий[1]. Интеллектуальный и творческий потенциалы личности имманентны совокупному внутриличностному потенциалу. Интеллектуально-творческий потенциал обеспечивает адекватную жизнедеятельность индивида в конкретном социальном и физическом окружении, приспособливает ее наилучшим образом к условиям окружающего мира, прежде всего, мира социального. Проблемы развития интеллектуального и творческого потенциалов личности рассматриваются исследователями в нескольких направлениях: психогенетические исследования (Д. Гудинаф и др.); психометрические исследования (А. Бине, Д. Векслер и др.); педагогические и психолого-педагогические исследования проблемы формирования интеллекта (М.К. Акимова, Ю.Б. Гиппенрейтер, В.В. Давыдов, Дж. Дьюи, В.А. Крутецкий, В.А. Сластенин, С.Д. Смирнов, М.А. Холодная, И.И. Цыркун и др.); исследования по психологии труда, психологии развития, акмеологии (Б.Г. Ананьев, В.Д. Шадриков и др.). Творческий потенциал рассматривается как способность человека творить мир и себя, как способность к активной самореализации. Творческий потенциал фиксирует те источники саморазвития индивидуума, которые способствуют его актуализации. В психологической литературе творческий потенциал рассматривается как проявление внутренней жизни человека в процессе его взаимодействия с людьми (Б.Г. Ананьев, Л.С. Выготский и др.), способность человека изменять и преобразовывать окружающий мир (Б.М. Теплов и др.), сложная динамическая система взаимодействия человека с обществом (В.Н. Дружинин), активность человека (Д.Б. Богоявленская), особый вид мыслительной и практической деятельности (К.К. Платонов), способность человека творить добро и оказывать поддержку другому человеку (Л.В. Мардахаев), совокупность жизненного (практического, прежде всего) опыта, возможностей и способностей, которые даны людям от природы или развиты в последующей деятельности и могут быть использованы для решения какой-либо задачи, достижения определенной цели (В.П. Пархоменко) и др. Проблеме формирования творческого потенциала личности посвящены работы исследования И. Ф. Исаева, А. С. Косогаевой, Н. В. Кухарева, Л. Н. Москвичевой, В. Н. Наумчика, J. Khatena и др. Несмотря на выполненные исследования, остаются не изученными важные аспекты проблемы развития интеллектуального и творческого потенциалов личности будущего педагога: не определены методические и дидактические основы развития интеллектуального и творческого потенциалов, отсутствует адекватное научно-методическое обеспечение.

Развитие интеллектуального и творческого потенциала студентов является одной из предпосылок решения ключевого противоречия современной системы образования между быстрым темпом приращения культуры и возможностями овладения культурой индивидом. Реальное интеллектуальное и творческое развитие будущего педагога имеет место только тогда, когда он сам осознанно осуществляет прогрессивные изменения в собственной интеллектуальной и творческой сфере. Осознание локализует метод «проб, ошибок и случайного успеха», отдавая предпочтение критериям инновационно-педагогической культуры. Инновационно-педагогическая культура рассматривается в единстве аксиологических, гносеологических, преобразовательных и коммуникативных форм активности субъекта[2].

Образовательные технологии, адекватные развитию интеллектуально-творческого потенциала будущего педагога, может быть представлен на 2-х уровнях: целостного педагогического процесса и уровне элементов педагогического процесса. Из технологий, ориентированных на развитие интеллектуально-творческого потенциала личности студента, наиболее часто используются проблемно-деятельностное обучение, модульное обучение, контекстное обучение и игровое обучение. Каждая их технологий, отражая динамику имманентных состояний педагогического процесса и действий его участников, генерирует собственный кластер методов и форм обучения. В контексте инновационного процесса производными от доминирующей модели развития интеллектуального и творческого потенциалов явились следующие основные кластеры методов, отражающие логику инновационной деятельности: общие теоретические методы (системный подход, моделирование, системный анализ); эмпирические методы (изучение литературы, наблюдение, опрос и оценивание, составление задач, конструирование, разработка); комплексные методы (педагогический эксперимент, изучение и обобщение педагогического опыта, аналогии, модифицирование, копирование); методы оценки и интерпретации (тесты и тестирование, анализ, статистическая обработка результатов) и креативные методы (мозговая атака, синектика, создание сценариев, ТРИЗ, КАРУС, инновационная игра) [3]. Совокуп-

ность сопутствующих методов развития интеллектуально-творческого потенциала, производных от других моделей-предписаний, включает методы: коррекции личностных свойств; инновационного прецедента; инновационных прожектов и проектов; инновационных инцидентов; дискуссии; инновационного консультирования; инновационной экспертизы; методических проб и устранения ошибок; психофизиологической поддержки; конструирование понятий, правил и теорий; открытые задания; «портфель студента»; метод проектов; обучение в сотрудничестве; имитационные упражнения; анализ конкретных ситуаций; саморазвития «точек» духовно-личностного измерения; герменевтического круга и спирали; понимания; абдукции; фальсификации; аксиоматизации; эйдетической редукции; фокальных объектов («метод каталога», «метод случайных объектов»); конференция идей («творческое совещание»); гирлянд ассоциаций и метафор; маленьких человечков; контрольных вопросов; морфологический анализ Ф. Цвикки [4]. Таким образом, доминирование инновационной направленности в развитии различных сфер жизнедеятельности человека обуславливает определение нового видения функций интеллектики, в частности, рассмотрение его в контексте инновационного процесса. Инновации являются одним из важнейших факторов развития современного общества, в том числе и сферы образования. Специфика педагогических инноваций определяется совокупностью следующих факторов: образование является социальной конструируемой системой; в педагогических инновациях доминирует гуманитарная составляющая; оценочные критерии образования определяются заданным контекстом; педагогическая инновация имеет границы, обусловленные заботой о сохранении здоровья субъектов образования с учетом отдаленных последствий. Содержанием управляемого инновационного процесса являются сферы педагогического поиска, создания педагогического новшества, его реализации, а также рефлексии и оценки педагогического нововведения. Исходя из вышеизложенного, целесообразно инновационно-педагогическую культуру педагога рассматривать как системо-образующую основу методологических и дидактических основ развития интеллектуального и творческого потенциалов личности будущего педагога.

Для выявления реального состояния осведомленности о интеллектуально-творческом потенциале студентов, среди педагогических специальностей было проведено диагностическое исследование на базе Аркалыкского государственного педагогического института им. И.Алтынсарина, среди студентов 2-4-х курсов, обучающихся по специальностям 5В010200 «Педагогика и методика начального обучения», 5В010300 «Педагогика и психология», была проведена анкета «Ваш интеллектуально-творческий потенциал». Результаты показали, что у 26 % студентов заложен значительный интеллектуально-творческий потенциал. Средним уровнем обладают 58 % студентов. У 16 % студентов низкий уровень интеллектуально-творческого потенциала.

Таким образом, у большинства опрошенных интеллектуально-творческий потенциал находится на среднем уровне. Это означает, что более чем половина студентов с трудом способны адаптироваться к условиям жизни и ориентироваться в быстротекущем информационном поле, к самостоятельному, творческому решению проблем и профессиональному саморазвитию. У таких студентов существуют сложности с развитием и реализацией интеллектуально-творческого потенциала, что существенно может повлиять на их будущую педагогическую деятельность.

Это может быть обусловлено личностными особенностями студентов, своеобразием среды образовательного учреждения, спецификой организации учебно-воспитательного процесса, особенностями взаимодействия между преподавателями и студентами и т. д.

Анализ психолого-педагогической литературы показал, что для развития интеллектуально-творческого подхода к профессиональной деятельности необходимо уже в вузе у будущих учителей создавать условия для развития гибкого продуктивного мышления, способности к самосовершенствованию, самообразованию, рефлексии собственной деятельности и ее результатов, воображения, импровизации, основанной на знании и интуиции. Это позволит генерировать разнообразные оригинальные идеи, решать нетривиальные, сложные задачи, оперировать противоречивой информацией [5]. Для эффективного осуществления данного процесса необходимо оптимизировать подготовку педагогических кадров, совершенствовать содержание, методы и формы образовательной деятельности в вузе.

При изучении педагогических дисциплин необходимо знакомить студентов с проектной деятельностью, давать выполнять творческие задания, применять интересные формы воспитательной работы, организовывать игры, инициировать работу с интернет-ресурсами и т. д. Необходимо создавать условия для изучения студентами теоретических основ инновационных технологий обучения и воспитания, для формирования и развития умений выявлять и решать педагогические проблемы, для совершенствования навыков эффективного педагогического общения и успешной совместной деятельности в образовательном процессе.

В целом студенты считают, что активному развитию интеллектуально-творческого потенциала могут способствовать мероприятия, организованные преподавателями для студентов; организованные студентами совместно с преподавателями и организованные студентами самостоятельно.

Таким образом, в образовательной среде вуза должно быть место активному поиску, реализации способностей и интересов студентов, накоплению личного творческого опыта, профессиональному саморазвитию. Всё это будет способствовать развитию интеллектуально-творческому потенциалу студентов, которые они смогут реализовать в дальнейшей педагогической деятельности.

Список литературы

1. Андреев В. И. Педагогика творческого саморазвития: инновационный курс: в 2 кн. Казань: Изд-во Казанского университета, 1998. Кн. 2. 338 с.
2. Цыркун, И.И., Пунчик, В.И. Интеллектуальное саморазвитие будущего педагога: дидактический аспект: монография / И.И. Цыркун, В.И. Пунчик. – Мн.: БГПУ, 2008. – 254 с.
3. Котлобай, О.И. Моделирование интеллектуального развития младших школьников в контексте инновационного процесса / О.И. Котлобай // Актуальные вопросы современной науки: сборник научных статей. – Минск: БГПУ, 2009. – С. 93-97.
4. Тимашкова Л.Н. Индивидуально-творческое развитие будущих педагогов в процессе коммуникативной подготовки / Л.Н. Тимашкова // Становление и развитие профессионального творчества педагога: материалы республиканской научно-практической конференции. – Минск: БГПУ, 2007. – С. 92-95.
5. Буховцева О. В. Педагогическое сопровождение как фактор социализации студентов I курса в образовательном пространстве вуза // Педагогическое образование и наука. № 3. 2012. С. 97 — 100.

Мусирова Г.Б.

Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық мемлекеттік педагогикалық институты,
Арқалық, (E-mail: gmusirova73@mail.ru)

Балтабай Ж.Б.

Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық мемлекеттік педагогикалық институты,
Арқалық, (E-mail: jansaya_93.kz@mail.ru)

СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ МӘДЕНИЕТІН ОҚУ-ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІНДЕ ДАМУЫ МӘСЕЛЕСІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӘДЕБИЕТТЕРДЕГІ ТАЛДАНУЫ

Аннотация: В предлагаемой работе рассматриваются вопросы о движущих силах обучения, закономерностях и содержании общественно-исторического развития познавательных процессов.

В психологической, философской и исторической литературе встречаются рассуждения о развитии сознания и самосознания, о времени появления развитой личности в истории и т.д., в которых можно конкретно проследить процесс более или менее аналогичных социальных и исторических изменений.

Ключевые слова: философия, познание, познание как общественно-историческая категория, теория познания, учебно-познавательная деятельность, познавательная деятельность студентов, психология, история педагогики, профессиональной культуры.

Abstract: The proposed work deals with the driving forces of learning, the laws and content of the socio-historical development of cognitive processes.

In the psychological, philosophical and historical literature, there are arguments about the development of consciousness and self-consciousness, the time of the emergence of a developed personality in history, etc., in which the process of more or less analogous social and historical changes can be specifically traced.

Key words: philosophy, cognition, cognition as a socio-historical category, theory of cognition, educational and cognitive activity, cognitive activity of students, psychology, history of pedagogy, professional culture.

Аңдатпа: қарастырылған мәселенің басты ерекшелігі – білімнің қалыптасып, дамуының жалпы шарттары, философияның негізгі мәселесі тұрғысынан зерттелетін ілім – таным теориясы жайлы баяндалған.

Таным теориясы танымдық іс-әрекет заңдары мен заңдылықтарын зерттейді. Әлемді тану мүмкіндіктері және оның заңдары туралы мәселені философиялық шешу тарихи өзгеріп отырды, онда әрбір тарихи дәуірде жекелеген ғылымдардың дүние туралы жинақтаған білімі көрінеді.

Кілт сөздер: философия, таным, таным қоғамдық-тарихи категория, таным теориясы, оқу-танымдық іс-әрекет, студенттердің танымдық іс-әрекеттері, психология тарихы, педагогика тарихы, кәсіби мәдениет.

Білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуында жетекші роль атқарады, сондай-ақ оны әрі қарай айқындай түседі. Таным теориясының басқа ғылыми теориялардан түбірлі айырмашылығы ол білімнің қалыптасуы мен негізделуінің жалпы ұстанымдарын, объективтік қатынастарды қалыптастырады. А.Н.Леонтьев: «Таным - әрекет түрлерінің бірі болғандықтан, таным барысындағы қиындықтарды жеңу жөніндегі ерік күші таным әрекетінің мақсатын кімнің алға қоятынына елеулі дәрежеде байланысты деп жорамалдауға болады», - деп түсінік береді [1, 10 б.].

Ал, білімнің қалыптасып, дамуының жалпы шарттары философияның негізгі мәселесі – рухтың материяға, сананың болмысқа қатынасы тұрғысынан зерттелетін ілім таным теориясы деп аталады.

Таным теориясы танымдық іс-әрекет заңдары мен заңдылықтарын зерттейді. Әлемді тану мүмкіндіктері және оның заңдары туралы мәселені философиялық шешу тарихи өзгеріп отырды, онда әрбір тарихи дәуірде жекелеген ғылымдар жинақтаған дүние туралы білім деңгейі көрінеді. Философиялық білім араларында таным процесі мазмұны анықталатын танымның субъект және объектісі қарастырады. Танымның объектісі болып шындықтың өзі немесе оның субъектіден тәуелсіз тіршілік ететін үзіндісі болып табылады. Объект – қандай да бір затқа бағытталған әрекет. Объект – субъект белсенділігі сіңірілетін өріс. Таным субъектісі болып өз тарихи дамуындағы адам және адамзат болып табылады. Субъект өзін объектімен байланыстырып, материалдық, мақсатқа лайықты әрекетті тасушы ретінде көрінеді. Субъект – мақсатты болжап, шындықтың өзгеруін жүзеге асыратын белсенді де дербес тіршілік иесі. Алайда, объективті шындық та субъектінің өзімен белсенді танымдық қатынасқа таным түсетіндіктен, таным объектісі болады [1, 37 б.].

Таным процесі түрлі қиындықтарды жеңумен байланысты, таным барысындағы қиындықтарды жеңу, бұл үшін қажетті ерік күшін жұмсау жеке тұлғаның өзінің танымдық әрекетін нысаналы түрде және саналықпен реттеуін талап етеді. Еріктің болуы жеке тұлға үшін елеулі, маңызды мақсаттар мен

міндеттердің болуымен байланысты. Мақсаткерлік адамның ерік мінез-құлқының негізгі нысандарының бірі, жеке адамның ерік күшін іске асыру үшін зор маңызы бар. Алға мақсат қою және оны қабылдау – жеке тұлғаның мақсатқа жету жөніндегі бұдан былайғы ерік күшін айқындайтын кезең болып табылады.

Таным мен оқу процесі арасында болатын маңызды ерекшеліктер:

- Таным – бұл қоғамдық-тарихи категория. Көптеген ғасырлар бойы ғалымдар табиғат, қоғам және адам ақыл-ойының біршама заңдылықтарын ашты. Яғни, ғалымдар жаңалықты тұңғыш күйінде таниды, сондықтан да ондай таным толық болмайды. Ал оқу процесінде студенттер бұрыннан белгілі жаңалық деп қабылдайды, ғылым жинақтаған түсінік, ұғым, деректерді игереді. Олар өздері үшін бұрыннан белгілі шындықты қайтадан ашқан сияқты болып, шәкірттердің дара мүмкіндіктері мен ерекшеліктеріне орайластырылған, дидактикалық бейімге келтірілген әрі қарай қарапайымдастырылған материалдарды меңгерумен айналысады. Сонымен бірге оқу барысындағы таным міндетті түрде, мейлі тікелей не жанама, педагогтің көмегінің болуын керек қылады, ал ғылым тұлғааралық қатынастарды көбіне қажет етпейді.

- Жаңалықтар ашуға арналған таным процесі ұзақты кезеңдік ғылыми ізденістерді қажет етеді. Ал оқу үдерісінде белгіліні қайтадан ашып, игеру жолы қысқа әрі мұғалім шеберлігімен жеңілдетіледі.

- Таным процесі материалдық не рухани нысандарды қабылдауды талап етеді де, ал олардың шынайылығын практика дәлелдеуі тиіс. Оқу барысында мұғалім білім игеру процесі бөліктерін ауыстыруы және оны практикалық ептілік, дағдылармен кезектестіріп немесе біріктіріп жүргізуі мүмкін.

Таным – адамның объективтік шындықты ойында бейнелейтін және қайта жаңғыртатын, қоғамдық іс-әрекет барысы. Танымның негізгі және білімнің ақиқаттығының шарты – танымдық іс-әрекет.

Студенттердің танымдық іс-әрекеттерінің өзіне тән ерекшеліктері болады:

1. Таным процесінің ғылымдағы объектісі – белгісіз құбылыстар. Студенттер ғалымдар зерттеген жүйені өздігінен оқу арқылы танып біледі. Студенттер оқытуда адамзаттың танымдағы өткен жолын өтпейді. Олар ғылымның ашылған жаңалықтарын, ақиқат жетістіктерін игереді. Ол игеретін білімдер кездейсоқтықтардан тазартылған, жүйеленген, сенімді. Педагог студенттерді ғылымдағы таластармен танысытырады. Сол арқылы студенттерді ғылыми ізденістерге ынталандырады.

2. Студенттердің таным процесі үнемдірек. Ғалымдардың, әдіскерлердің, педагогтардың көмегімен, оқытудың тиімді жолдары арқылы білім беру қарастырылады, әрбірпән бойынша маңызды білімдер мазмұны іріктеліп алынады.

3. Оқыту процесінің ерекшелігі студенттердің оқуды әрі қарай жалғастыруға, өз бетінше ізденуіне, еңбек әрекетіне дайындалуына, қажетті іскерлік пен дағдыны игеруіне педагогтың басшылығымен студенттің өз бетінше оқу әрекетінің өзара байланысы негізінде жүзеге асатын педагог үшін де таным процесі болып табылады.

4. ЖОО-дағы таным процесі білім берушілік, тәрбиелеушілік, дамытушылық сипатта болады. Білімді игеру барысында студенттердің ақыл-ой қабілеттері дамиды, олардың дүниетанымы, ғылыми көзқарастары мен сенімдері, сезімдері қалыптасады.

5. Студенттердің таным процесі олардың жастарына сай ұйымдастырылады.

6. Таным процесі педагогтың басқарушылық, әрі бағыттаушылық рөлімен, студенттер мен педагогтың тығыз өзара ынтымақтастық байланыста бірлескен қызметінде іске асырылады.

Оқудағы таным процесінің әрбір буыны өзіне тән сапалы белгісі бар процесер. Сонымен бірге, оның әрқайсысы білімді қабылдауда оны дамытуда маңызды рөл атқарады. Демек, оқыту процесінің сатылары, өзара бір-бірімен байланысты, тұтас, толық таным процесі екені – табиғи заңдылық.

Оқу танымдық іс-әрекет – студенттің білім алуға деген белсенді ақыл-ой әрекеті. Студенттердің оқу-танымдық іс-әрекеттерін жетілдіру мәселелеріне педагогтардың, психологтардың көптеген еңбектері арналған. Бұл мәселенің кейбір жақтары сонау көне замандардан бастау алатыны жөнінде айта кеткен абзал. Студенттердің оқу-танымдық іс-әрекетін дамытудың маңыздылығын Я.А.Коменский, И. Г.Песталоцци мен А.Дистервергтің, Н.Г.Чернышевскийдің және т.б. еңбектерінде дамытылып, тереңдетіледі. Мәселен, А.Дистерверг оқу-танымдық іс-әрекетін дамыту баланың ақыл-ой қабілетін дамытудың аса маңызды құралдарының бірі деп есептейді. Студенттердің оқу-танымдық іс-әрекетін дамытудың маңыздылығы жөнінде құнды пікірлерді Ф. Бэкон, Ф. Рабле, М. Монтень, Д. Локк, Я.А.Коменский, Ж.Ж.Руссо, К.Гельвеций, Д.Дидро, А.Ловуазье, И.Г.Песталлоций, И. Кант және т.б. еңбектерінде көрсеткен [2, 21 б.].

М.Монтень оқу-танымдық іс-әрекеттің маңыздылығын, оқытушының басшылық рөлі жөнінде былай деген: «Студент педагогтан алған білімін түгел сүзгіден өткізіп, өз бетінше талдау жасату қажет. Соның нәтижесінде оның білуге құштарлығы дамиды».

Я.А.Коменский: «Заттың не құбылыстың түп тамырына жету, анықтау қабілетін дамыту, оны шынайы түсіну және оны қолдана білу қажет», -деп ерекше атап көрсеткен. Сонымен қатар, танымдық іс-әрекетті дамыту әдістемесін жасап, оны былай көрсеткен: «Таным бастамасы - сезімнен, бала сезіне білмесе, оның ой-өрісінде ешқандай өзгеріс болмайды. Оқытуды зат туралы сөзбен емес, сол затты бақылау арқылы шәкірттің ойын дамыту керек. Мен өз шәкіртімнің әрқашанда өз бетінше бақылауын, практикада өз бетінше тұжырым жасауын дамытуды – білім берудегі негізгі жетістікке жету құралы ретінде қарастырамын», -деп ерекше атап көрсетті [3, 11 б.].

Студенттердің оқу-танымдық іс-әрекетін дамытудың маңызын ашуда К.Д.Ушинскийдің еңбектері көп үлес қосты. «Дүниеде барлық болып жатқан құбылыстарды, заттарды салыстыру арқылы ғана білеміз, егер бізге еш нәрсемен салыстыруға болмайтын, еш нәрседен айыруға болмайтын бір жаңа зат кездессе, біз бұл зат туралы бірде – бір пікір, бір ауыз сөз айта алмаған болар едік», - деп танымдық іс-әрекетті дамыту қажеттігін көрсетеді .

Материалдың көлемін, сипатын және оқыту әдістерін анықтауда студенттердің ерекшеліктерін, олардың ой-өрісі мен қабілеттерін қатаң еске алуды, материалдың біртіндеп және тізбектеп берілуін әрдайым сақтап отыруды, мазмұндауларда да анықтамаларда да, қорытындылар мен тұжырымдардың анық та дәл айтылуын талап етті. Сондай-ақ шәкірттердің ойлау қабілетін дамытудың және өздігінше білім алу дағдыларын қалыптастырудың маңызды құралы ретінде студенттердің өздігінен істейтін жұмысына зор маңыз берді.

К.Д.Ушинский еңбектерінде ақыл-ой әрекеті оқушылардың оқуға икемділігі, оқуға деген ұмтылысы мен қажетсінуі түрінде көрініс береді. Ол ақыл-ойды қандай бағытта, қандай формада дамыту керектігі туралы қарастыра отырып, өз еңбектерінде оқушының оқу процесінде ақыл-ойын дамыту мен тәрбиелеудегі жағдайларға ерекше мән берді. Ақыл-ойды дамыту мен тәрбиелеудегі ең негізгі дидактикалық шарт – мұғалім мен оқушының оқу процесіндегі еңбегін дұрыс бөлу деп түсіндіреді [4, 13 б.].

К.Д.Ушинский пікірін П.Ф.Каптерев одан әрі дамытып, педагогикалық процесс оқушы мен мұғалімнің бірлескен әрекеті: бір жағынан, бұл – мұғалімнің бағыттаушы, ал екінші жағынан-оқушының өзіндік ішкі әрекеті. Ол оқушының білім игерудегі белсенділігі мен қызығушылығына, талпынысына ерекше мән берді. Каптерев оқушының білімді игерудегі ішкі мүмкіндіктерін зерттеуді бірінші орынға қойды .

Студенттердің оқу-танымдық іс-әрекетін дамытуда мұндай ішкі мүмкіндіктерді зерттеудің маңызы зор.

Студенттердің оқу-танымдық іс-әрекетін дамытуды оқу процесіндегі маңызды педагогикалық шарттары ретінде қарастырады. Сонымен қатар, оқу-танымдық іс-әрекетін дамыту ұғымының мазмұндарына авторлар әр түрлі түсініктеме берген.

Б.П.Есипов студенттердің оқу-танымдық іс-әрекетін дамытудың маңызын аша отырып, дамытуға мынадай анықтама берген: «Дамыту- шәкірт ақыл-ойының, ізденімпаздығының белгілі бір дәрежесін көрсетеді», - дейді . Ал И.Я.Лернер: «Белсенді болмай, ізденімпаз бола алмайсың»-дейді, сөйтіп, оқу-танымдық іс-әрекеттегі белсенділікті ізденімпаздық шартына жатқызады. Ал кейбір авторлар оқу-танымдық белсенділікті іс-әрекет ретінде қарастырса, екіншілері жеке тұлғаның ерекше қасиеті ретінде санайды, бірақ «жеке тұлғаның ерекше қасиеті» ұғымының мазмұнын ашып көрсетпейді .

Өзінің еңбегінде бұл көзқарастарға талдау жасай отыра, Т. И. Шамова екі ұғымды бір-бірінен бөліп-жарып қарауға болмайтындығын атап көрсетеді. Студенттердің оқу-танымдық іс-әрекетін дамытуға төмендегідей түсінік беріп: «Біз оқу-танымдық іс-әрекетті дамыту шәкірттің ақыл-ой және дене қуатын жай ғана жұмылдыруына жатқызбаймыз, қайта оны жеке тұлға әрекетінің сапасы ретінде қарастырамыз, бұл сапа шәкірттің әрекет мазмұны мен процесіне көзқарасында, оның білімді және іс-әрекет тәсілдерін оңтайлы қысқа мерзімде тиімді игеруге ұмтылуында, мінез-құлық, ерік-жігерін оқу- танымдық мақсаттарға жұмылдыруында көрініс табады», - деп атап көрсетеді.

Н.А.Половникова: «Оқу-танымдық іс-әрекеттің мәні – мектеп оқушысының білімді игеруде өз күшімен талаптануы», -дейді .

М.И.Махмутов: «Оқу-танымдық іс-әрекет-шәкірттің ақыл-ой дамуы және оның өз бетінше ізденіп оқуына мүмкіндік беретін әрекеті», - деп қарастырған [5, 9 б.].

Танымдық шығармашылықтың элементі ретінде теориялық ойлау - деген студенттің алған білімдерді, болмыстың құбылыстарын шығармашылық түрде түсініп-ұғыну, шығармашылық қабілетін жетілдіру, ерік-жігерді, сенімді іске асыруға бағыттаудың қабілеттілігі.

Оқу-танымдық іс-әрекетті дамыту – студенттердің ғылыми білімдерді, білік пен дағдыларды меңгерудегі, шығармашылық қабілеттілігінің дүниетанымы мен адамгершілік-эстетикалық көзқарастарының дамуындағы белсенді оқу-танымдық іс-әрекетін ұйымдастыру мен

ынталандырудың мақсатты педагогикалық процесі. Оқыту, адамның іс-әрекетін белгілі бір білімдерді, білік пен дағдыларды меңгерудің саналы мақсаты билеген кезде қызмет-әрекет ретінде жүзеге асады. Түсініктерді, ұғымдарды, заңдарды студенттердіңбасына жаттанды түрде сіңіруге болмайды. Оларды студенттіңөзі, мұғалімнің басшылығымен, көмегімен қалыптастыру қажет. Түсініктердің пайда болуы, заңдарды жете түсіну – студенттің ойлау мен іс-әрекетінің белсенді процесі деп тұжырымдаймыз.

Әдебиеттер тізімі

1. Әбілқасымова А.Е. Студенттердің танымдық ізденімпаздығын қалыптастыру. - Алматы: «Білім», 1994.
2. Әбілқасымова А.Е. Формирование познавательной самостоятельности студентов-математиков в системе методической подготовки в университете: автореф. дисс. ...п.ғ.к.: 13.02.2002. -Алматы, 2002. - 166б.
3. Скаткин М.Н. Проблемы современной дидактики. -М.: Педагогика, 1984. - 79 б.
4. Омарова Р.С. Жоғары оқу орындарында студенттердің танымдық ізденімпаздығын қалыптастыру. Дис. ... п.ғ.к.: 13.02. 2002. – Алматы, 2002. – 166 б.
5. Тоқсанбаева Н.Қ. Оқыту процесі жүйесіндегі танымдық іс-әрекеттің құрылымы. Дис. ... п.ғ.к. : 15.01.01. - Алматы, 2001. – 140 б.

Таукелова А.Е.

Ы.Алтынсарин атындағы Арқалық мемлекеттік педагогикалық институты, Арқалық,
(E-mail: anar.tauekelova@mail.ru)

Уәли Ә.І.

Қостанай мемлекеттік педагогикалық институты, Қостанай,
(E-mail: aiken.1011@mail.ru)

ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС НЕГІЗІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН ДАМУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Аннотация: Қазіргі студенттер қауымының алдында тұрған үлкен мақсат - өмірдің барлық саласында белсенді, шығармашыл іс-әрекетке қабілетті, еркін және жан-жақты жетілген болуы қажет. Соған орай, оқыту үдерісінде білім берудің негізгі мақсаты - еліміздің әлеуметтік, экономикалық, саяси өміріне белсене қатынасуға дайын шығармашыл тұлғаны қалыптастыру. Қоғамның өркендеуі мен ғылымның даму ықпалы білім беру құрылымы мен мазмұнын жетілдіру міндетін қояды. Білім мазмұнының ұлттық негізде берілуі мен оқытудың жаңа міндеттері және озат тәжірибелердің жинақталуынан білім беру креативті-педагогикалық өркениетке енуде. Мұндағы ең басты талаптардың бірі: білім беруді дамытудың жаңа бағдары - инновациялық жаңару стратегиясында болашақ маманның бәсекеге қабілетті тұлға ретінде кәсіби құзырлығының жоғары дәрежеде болуы. Қазіргі кездегі оқу үдерісінің мақсатына жаңаша түсінікпен қарасақ, оны дамытудың басты стратегиялық бағдары –өміріне жауапкершілікпен қарайтын, дүниетанымдық мәдениеті жетілген, шығармашылық ойлауға дағдыланған, іскерлік қабілеттілігі биік, гуманистік ойлауы басым, инновациялық іліммен қаруланған адамгершілік қасиеттері мол білікті мамандардың жаңа ұрпағын қалыптастыру болып табылады.

Кілт сөздер: қарым- қатынас, әлеует, үдеріс, шығармашылық, оқыту, дамыту, студент, қалыптасу, мүмкіндік

Аннотация: Перед современным студенческим сообществом стоит большая цель - быть активным во всех сферах жизни, быть способным, свободным и полноценно развитым в творческой деятельности. В этой связи, главная цель образования заключается в формировании творческой личности готовой к активному участию в социальной, экономической, политической жизни страны.

Процветание общества и развитие науки влияет на постановку задач совершенствования структуры и содержания образования. Передача образования на национальной основе и новые задачи обучения, а также накопление передового опыта обуславливает образование внедряется в креативно-педагогическую цивилизацию. Одно из основных требований: новое направление образования – высокий уровень профессиональной компетентности как конкурентноспособной личности будущего специалиста в инновационной новейшей стратегии. Понимание новой цели учебного процесса на сегодняшний день заключается в развитии главных стратегических направлений – формирование нового поколения специалистов ответственно относящихся к жизни, с развитой культурой мировоззрения, овладевший навыками творческого мышления, с высоким уровнем деловых способностей, преобладающим гуманистическим мышлением, вооруженный инновационной наукой с богатыми гуманистическими качествами.

Ключевые слова: взаимоотношение, потенциал, процесс, творчество, обучение, развитие, студент, формирование, возможность

Abstract: The modern student community has a big goal - to be active in all spheres of life, to be free, free and fully developed in creative activity. In this regard, the main goal of education is to form a creative personality ready for active participation in the social, economic, political life of the country.

Prosperity of the society and the development of science affect the setting of tasks to improve the structure and content of education. The transfer of education on a national basis and the new tasks of instruction, as well as the accumulation of advanced experience, causes education to become involved in a creative-pedagogical civilization. One of the main requirements: a new direction of education - a high level of professional competence as a competitive personality of a future specialist in an innovative new strategy. The understanding of the new goal of the educational process today is the development of the main strategic directions - the formation of a new generation of professionals who are responsible for life, with a developed culture of worldview, mastered the skills of creative thinking, with a high level of business ability, the prevailing humanistic thinking, armed with innovative science with rich humanistic qualities.

Keywords: interrelation, potential, process, creativity, learning, development, student, formation, opportunity

Қазақстан Республикасының «Білім туралы Заңы»: «Білім беру жүйесінің басты міндеті – ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен шығармашылық жетістіктері негізінде жеке адамды қалыптастыруға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасау, еліміздің жоғарғы оқу орындарының көшкен кредиттік оқыту жүйесі білім алушылардың өз бетінше ізденістер жасап, оқу үрдісінің субъектісі болуын талап етеді, танымдық белсенділігі жоғары,

ғылыми білімдер қалыптастырудың тетіктерін меңгерген студент- қазіргі білім жүйесінің сапасын арттырады» - деп білім беру жүйесін одан әрі дамыту міндеттерін алға шығарады [1].

Еліміздегі қоғамдық өзгерістердің ауқымдылығы, күрделілігі және дамудың жаңа жолына түскен кезеңде студенттердің шығармашылық әлеуетін қалыптастырудың маңызы арта түсуде. Себебі осы талап тұрғысынан алғанда оқу үрдісін ұйымдастырудың сан түрлі әдіс-тәсілдерін іздестіру жаңа технологияларды тиімді пайдаланудың маңызы ерекше. Қазіргі таңда оқытудың елуден астам технологиясы бар екенін ғалымдарымыз айтып, осылардың кейбіреуі біздің білім беру жүйемізге еніп, тәжірибемізден орын алуда. Қазіргі студенттер қауымының алдында тұрған үлкен мақсат - өмірдің барлық саласында белсенді, шығармашыл іс-әрекетке қабілетті, еркін және жан-жақты жетілген болуы қажет. Соған орай, оқыту үдерісінде білім берудің негізгі мақсаты- еліміздің әлеуметтік, экономикалық, саяси өміріне белсене қатынасуға дайын шығармашыл тұлғаны қалыптастыру.

Қазақстан Республикасының қазіргі заманғы білім беру жүйесінің стратегиялық мақсаты - бәсекелестік қабілетке ие шығармашыл тұлғаны дамыту. Бұл дегеніміз қазіргі заманғы ЖОО болашақ маман ретінде тек қана белгілі бір білім, дағдыларды меңгеріп қана қоймай, меңгергендерін бүкіл өмір ағымында қолдануы қажет.

Педагогикалық білімнің бет алыстары ғасырдағы өркениет пен азаматтық қоғам алдындағы тұрған міндеттермен тікелей байланысты. Олар: тұлғаның өмірдің барлық кезеңдерінде тұрақты дамыту мен оның өзін-өзі жетілдіру, кәсібилікке ерте бағыттау және кәсіби ұтқырлықты дамыту т.б. Қазіргі кездегі оқу үдерісінің мақсатына жаңаша түсінікпен қарасақ, оны дамытудың басты стратегиялық бағдары –өміріне жауапкершілікпен қарайтын, дүниетанымдық мәдениеті жетілген, шығармашылық ойлауға дағдыланған, іскерлік қабілеттілігі биік, гуманистік ойлауы басым, инновациялық іліммен қаруланған адамгершілік қасиеттері мол білікті мамандардың жаңа ұрпағын қалыптастыру болып табылады.

Білім беру тұлғаның мінез – құлқы мен қабілетін жетілдіру қорытындысы мен үдерісі деп түсіндіріледі.

Студент үшін басты міндет – білім алу болып табылады. Бірақ та жаңа уақыт қазіргі заманғы студенттерге білімге жаңа көзқарасты қарауға ұсыныс береді. Күнделікті өмірге адамның әр алуан аймағында жаңа технологиялар енгізіліп, меңгерілуде.

Әлеует — қолда бар және белгілі бір мақсаттарға қол жеткізу, қандайда бір тапсырмаларды орындау үшін жұмылдырылуы мүмкін құралдар, көздер, қорлар.

Шығармашылық – индивидтің соңғы құндылықтар жасаудағы, стандартты емес шешімдер қабылдаудағы терең қасиеттерін көрсететін қабілеті.

XX ғасырдың 50 жылдарында шығармашылықты англо – американдық психологияда кең түрде зерттей бастады.

Шығармашылық әлеует студенттердің жаңа ұғымдарды жүйелеуші, әрі жаңа дағдыларды іске асырушы, құрамын бейнелеуші қабілет ретінде интеллекті деп бөліп қарастырды.

Шығармашылық әлеуетті зерттеу екі бағытта іске асады. Ол шығармашылықтың интеллектіден тәуелдігін және онымен байланысты танымдық процестерді өлшеуге бағдарланатындығына арналған. Екінші бағыт бойынша тұлға өз психологиялық ерекшелігімен бірігіп, шығармашылықтың маңызды аспектісіне жататындығын көрсетеді.

Дж.Гильфорд және оның әріптестері 1954 жылдан бастап шығармашылықты сипаттайтын он алты гипотетикалық интеллектуалды қабілетті бөлген. Олардың ішінде: уақыт бірлігінде туындаған идеялар саны ойлау икемділігі (бір идеядан екіншісіне көше алу), біртумалық (жалпы көзқарастан айырмашылықтағы идеяларды құра білу), қызығушылық (қарсы әлемдегі проблемаларға сезімталдық), болжам құра білушілік, ирреванттылық (реакцияның стимулдан логикалық тәуелсіздігі); фантастикалық (стимул мен реакция арасында логикалық байланыстағы жауаптың шынайылақтан толық үзілгендігі). Дж. Гильфорд бұл факторларды ойлау дивергенттілігі атты түсінікпен ортақтады [2, 83].

Арнайы интеллект және шығармашылықты зерттеу тестілері арқылы алынған мәлімет бойынша ғалымдар қарама – қайшы қорытындыға келген. Қорытындыға сүйене отырып интеллект пен шығармашылық өзара байланысын анықтау мүмкін болмады.

Кейбір ғалымдар шығармашылықты дәстүрлі интеллект тестімен өлшенетін интеллекттің бір ерекше көрсеткіші ретінде түсіндіреді.

Шығармашылық қоршаған ортадан тәуелділігі шығармашылықты жүйелеп, дамытуға ықпал етеді.

Зерттеулер көрсеткендей қоршаған орта ақпарат қалпы мен еркін атмосфера және жоғары еркіндікпен ерекшелену қажет.

Шығармашылық жеке фактор ретінде жуық арада жалпы қабілеттер тобынан бөлініп қаратырыла бастады және оның жеке дара бөлінуіне кейбір қызықты факторлар себеп болды. Себебі, интеллект тесті бойынша жоғары балл алған адамдар проблемалы жағдайларды жиі сәтті шеше білмеген. Орташа интеллектуалды коэффициентті (ОК) көрсеткішті көрсеткен зерттелінуші, бойынша интеллектісі жоғары көрсеткіш көрсеткен зерттелінушіге қарағанда тапсырманы жылдамырақ шешкен. «Ақылды» жоспар мен болашақ әрекеттерін ойластырғанда, «инициативті болса, әр түрлі болжамдаулар мен қарапайым шешу арқылы сәттілікке жетуі мүмкін. Сәйкесінше интеллектінің жалғыз ғана факторы проблемалық тапсырмаларды шешу үшін жеткіліксіз. Зерттеушілер «шешімі жоқ» жағдайдан қандай әйгілі қабілеттің интеллектіге енетіні жайлы сұрақ төңірегінде зерттеулерін жүргізген.

Шығармашылықты бірінші болып Поль Торренс зерттеген. Ол шығармашылықтың жаңа, әрі стандартты емес идеяларды құра алу қабілетін ашқанша елуге жуық әртүрлі анықтамаларын тексеріп көрген. П. Торренс креативтілікті үш негізгі көрсеткіш бойынша өлшеуді ұсынған. Бірінші көрсеткіш – идеялар саны, ол адамда уақыт бірлігінде туындайды. Идеялардың көп бөлігі немесе қосымша болуы мүмкін, әлде болмаса шешімін табуда қолайсыз болуы мүмкін. Бұл үшін екі зерттеу үлгісі – икемділік пен біртумалық қолданылады.

Икемділік қайталанбас идеялар санымен айқындалса, біртумалық – олардың сиректігі бойынша анықталады.

Шығармашылық әлнуетті дамытып, оның қабілетін жоғарылатуға бола ма? Бұл сұрақтың әлі де шешілмеуіне қарамастан зерттеушілер шығармашылықты дамытуға болады дейді..

Қоғамның өркендеуі мен ғылымның даму ықпалы білім беру құрылымы мен мазмұнын жетілдіру міндетін қояды. Білім мазмұнының ұлттық негізде берілуі мен оқытудың жаңа міндеттері және озат тәжірибелердің жинақталуынан білім беру креативті-педагогикалық өркениетке енуде. Мұндағы ең басты талаптардың бірі: білім беруді дамытудың жаңа бағдары - инновациялық жаңару стратегиясында болашақ маманның бәсекеге қабілетті тұлға ретінде кәсіби құзырлығының жоғары дәрежеде болуы.

Сондықтан да қазіргі қоғам талабына сай әлеуметтік бейімділігі жоғары, мәдениетті, ұлттық тәлім-тәрбие алған, білімі мен біліктерін өмірде пайдалана алатын, жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру мәселесі тұр. Білім беру жеке тұлғаға бағытталып, педагогикалық үрдісте шәкіртті үнемі даму үстіндегі әрекет иесі - субъект ретіндегі орынға қойып отырғаны белгілі. Осындай мәселелердің шешімін табуда болашақ мамандардың креативтілігін дамыту мәселесінің өзектілігі айқындалады.

Шығармашылықтың дамуына көп ықпалды студенттің жеке бастық ерекшелігі, оның эмоционалды және мотивациялық факторлары ықпалын тигізеді [3].

Шығармашылықты адамдарды шығармашыл еместерден келесі тұлғалық сапалар бойынша айырады: агрессивтілік, өз - өзіне аса сенгіш, өзіне зор көңілде болу, интеллектуалды шектеулерді менсінбеу, басқалардың ойын ескермеу. Қазіргі уақытта әзірше креативтіліктің мотивациялық қатынасына бірлік көзқарасы жоқ. Солардың біріндегі көзқарас бойынша «креативті индивид» өзін жақсы жағынан реализациялауға тырысады, іс - әрекеттің жаңа тәсілін орындауда максималды түрде өз мүмкіндіктеріне сәйкестенуге тырысады.

Екінші бір көзқарас бойынша шығармашылық әлеуеттің түрткісі тәуекелге бел буушылыққа, өз мүмкіндіктерінің шегін тексеруге байланысты.

Д.Б. Богоявленскаяның зерттеулері қазіргі уақыттағы шығармашылықты зерттеудің аса перспективті бағытына енеді, ол өз экспериментінде шығармашылықтың бірлігін бөлген. Бұл бірлік ретінде шығармашыл тұлға ретіндегі танымдық және мотивациялық сипатын айқындайтын интеллектуалды белсенділік белгілеген.

Д.Б.Богоявленская интеллектуалды белсенділіктің үш деңгейін қарастырады.

1. Репродуктивті - пассивті деңгей. Интеллектуалды белсенді адамдардың іс - әрекетті, әрқашан да қандай да бір сыртқы стимулмен анықталады.

2. Шығармашылық деңгей. Бұл деңгей зерттелінушісі интеллектуалды инициативаның осы немесе басқа деңгейін сипаттайды. Әр жаңа заңдылық «эвристпен» шығармашылық ізденіс, ашу ретінде бастан өткеріледі. Мұндай адамдарға танымның басты құрамына салыстырмалы талдау жатыр.

3. Шығармашылық әлеуетті деңгей. Шығармашылық әлеуетті деңгейге ие адамдарда ойлау процесінің ақырғы пунктіне тірелмей, өзбетінше ары қарай зерттеу мақсатын құрумен байланысты.

Шығармашылық әлеуетті деңгейге тән ойлау іс - әрекетімен байланысты талдаудың терең процесі алға шығады.

Н.М.Гнатко шығармашылық механизмін зерттеу арқылы, оны потенциалды және актуалды деп екіге бөлген.

Потенциалды шығармашылық – бұл индивидтің потенциалды бейімділік жоспарындағы индивидуумды сипаттайтын іс - әрекетке дейінгі креативтілік. Ол базалық даярлық формасында белгілі бір сыртқы жағдайларда актуалды креативтілікке ие болумен сипатталады.

Актуалды шығармашылық – іс - әрекеттің сол немесе басқа түрінің сипатымен бірге индивидуумның потенциалды шығармашыл әсер ету сипатының туындауы. Яғни бұндай адам шығармашылық белсенділік белгілі бір іс - әрекет түрінде танытады [4].

Қоғам дамуымен, философиялық және психологиялық ғылымдардың дамуымен креативтілікті қалыптастыру мәселесіне көзқарастар дамып өзгеріп отырды. Түрлі психологиялық мектептер креативтілік феноменіне, танымдық қызығушылық, шығармашылық белсенділік, шығармашылық қабілеттерді зерттеуге деген өзіндік тәсілдерін ұсынды.

Ғалымдар, зерттеушілер, психологтер мен педагогтер өздерінің зерттеулеріне креативтілік ұғымына әртүрлі анықтамалар береді. Е.Торренс бойынша шығармашылық - білім игеруде кездесетін қиындықтарды, кейбір кемшіліктерді шешудегі қабілеттілік. Е.Торренс үш факторлы шығармашылықтың моделін ұсынады:

- ой ұшқырлығы (продуктивтілігі-өнімділігі);
- икемділік;
- ерекшелік, өзіндік.

Бұл тәсілде шығармашылық өлшемі нәтиже сапасы емес, шығармашылық өнімділікті белсендіріп, жандандыратын сипаттар мен үрдістер ретінде көрінеді. Д.Богоявленская креативтілікті жеке тұлғаның шығармашылық дарындылығы" ретінде қарастыра келе, шығармашылықты талдау бірлігі - интеллектуалдық белсенділікті (шығармашыл тұлғаның танымдық және мотивациялық сипаттарын олардың бірлігінде бейнелеп көрсетеді) және интеллектуалдық белсенділіктің үш деңгейін: стимулдық - өнімді, эвристикалық және креативтілік деп ажыратады. Алғашқы деңгейге жеке тұлғаның интеллектуалдық белсенділігі танымдық ынта және жігерлілікпен жұмыс жасау барысында да бастапқы берілген тәсіл шеңберінде қалатын адамдар жатқызылады, олардың іс-әрекеті сыртқы стимулмен анықталады. Эвристикалық деңгейдегі адамдарға өз іс-әрекетінің құрамы мен құрылымын талдау, түрлі міндеттерді өзара салыстыру тән, бұл жаңа шешімдерге, ой-қорытындыларға, жаңалық ашуга жетелейді. Интеллектуалдық белсенділіктің креативтілік деңгейіндегі адамдар құбылыстардың себептерін түсінуге тырысады, ал бұл өз кезегінде зерттеудің жаңа мақсаттарына айналады, талдау үрдісін тереңдетеді.

Біздің ғасырда біздің қоғамымыздың сапасы өзгерісін байқауға болады. Мемлекеттің даму деңгейі оның табиғи ресурстарының байлығымен ғана анықталмайды. Мемлекеттің дамуына зор үлесті елдің интеллектуалды және потенциалды шығармашылығы жатады. Осыған орай, Қазақстан Республикасындағы білім берудің стратегиялық жүйесі бойынша, елімізде жоғары білікті, білімді конкурентті шығармашыл адамдардың қатарын көбейту алға қойылған.

Психологиялық сөздікте шығармашылық ойлау танымдық іс-әрекетті жүйелеудегі жаңа субъективті продуктін сипаттаушы ойлаудың ең маңызды түрі ретінде анықталады. Кеңес психологиясында шығармашылық ойлау мен шығармашылық тұлға турасындағы зерттеулері жүргізіледі.

Шығармашылық дамуының психологиялық принциптерін арнайы қарастырғандар:

А.З. Запорожец, Д.Б. Эльконин, М.И. Лисина, А.А. Венгер, В.В. Давыдов, Н.Н. Поддъеков және т.б.

А.М. Матюшкин көптеген зерттеулердің жұмысына негізделі отырып, (Н.С. Лейтес, Б.М. Теплов, В.А. Крутецкий, Е.И. Игнатъев, Э.А. Голубаева, В.М. Русалов, А.В. Запорожец, т.б.) шығармашылық дарындылық концепциясын өңдеген. Шығармашылық дарындылық құрылымында бөлген:

- танымдық мотивацияның басымдылық ролін;
- креативті шығармашылық белсенділікті;
- біртумалы, стандарты емес шешімнің мүмкіндігін;
- болжау мүмкіндігін;
- жоғары эстетикалық, адамгершілік, интеллектуалды бағалауды қамтамасыз ететін жаңа эталондарды құру.

А.М.Матюшкин дарындылықтың психологиялық құралы адамның шығармашылығымен шығармашылық дамуын қамтамасыз ететін негізгі құрылымдық элементтермен сәйкес келеді деген. Шығармашылық дарындылық жаңа идеяларды қозғап, құрылғандарды жаңа қолданып, атқара білумен байланысты.

Шетел зерттеулері шығармашылық дарындылықты түсіндіру үшін «креативтілік» түсінігіне негізделеді.

Е.П.Торренс бойынша креативтілік – бұл әлеуметтік емес, продуктивті ойлауға деген қабілет пен жеке бастық сипатпен бағаланатын жалпы интеллект. Е.П.Торренс креативтілік процесті сипаттау арқылы анықтайды, нәтижесінде адам проблемаларға, білімдегі проблемаларға сезімталдық танытады. Ақпараттық жоқтығын немесе олардың элементтерінің дисгормониясы кезінде адамда қисымды сезінушілік күшейеді. Проблемалы шығармашылық жолмен шешуде адам жалпы қабылдаған, қарапайым проблемаларды шешуден қарағанда көптеген болжамдар құрып, өз күдіктерін шешуде жолдарды қарастырады.

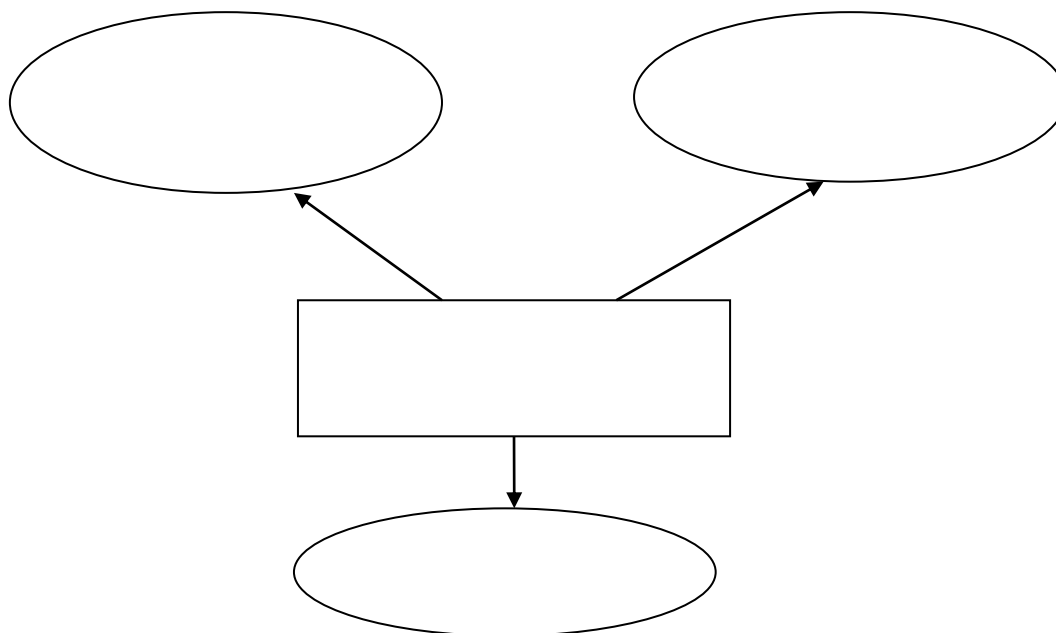
Е.Торренс үш сипатты бөлген: «адекваттылық», «кідіріске қарсылық» немесе «ойлаудың абстрактілігі».

Шығармашылық ойлауға қабілет міндетті болады, бірақ адамның шығармашылық жетістігіне жетуде жеткілікті жағдайды тудырмайды.

Көптеген авторлардың зерттеулері бойынша адамның шығармашылық дарындылығын функциялауда тұлғалық фактор маңызды болып табылады (интеллектуалды процестердің эмоционалдығы, қызығушылығының бағыттылығы, бірбеткейлік, мақсатбағдарлық, шешімділік, еңбекқорлық, т.б.).

Зерттеу логикасынан ағымдай келе шығармашылық әлеуеттің міндетті жағдайына мыналар жатады:

- а) шығармашылық тұлға;
- ә) шығармашылық процесс;
- б) шығармашылық орталар (Сурет 1).

Сурет 1. Шығармашылық әлеуеттің туындау жағдайы.

Шығармашылықты интеллектуалды және әлеуметтік деп бөлуге болады. Интеллектуалды шығармашылық талдау мен жинақтаудан тұратын когнитивті аймақты біріктіреді. Талдау мен жинақтауды қабілеттер жат интеллектінің құрушысы болып табылады. Әлеуметтік креативтілік кәсіби креативтілікті, педагогикалық креативтілікті біріктіреді.

Біз шығармашылық әлеуетті– жалпы шығармашылыққа қабілет ретінде түсінеміз. Көптеген зерттеулерде бұл қабілеттің сыртқы және ішкі факторларына байланыстылығы айтылған. Бұл зерттеулер нәтижесі бойынша шығармашылық жүйелілігін, көрінуінде биологиялық және әлеуметтік жағдайлардың ерекшеліктік рөлін алға қояды [5].

Осыған орай, шығармашылық адамзаттық руханилықтың бір бөлігі мен тұлғаның өзін - өзі дамыту жағдайы баса отыра, тұлғалық шығармашылық өзіндік дамуы ретінде алға шығады.

Шығармашылық әлеует категорияның үш шегі сипатталған:

1) Шығармашылық процесс – шығармашылықтың даму мақсаты мен сәйкес іздестіру – операциялы немесе қарым – қатынасты – шығармашылық іс - әрекет мақсат ретінде.

2) Шығармашылық қорытындыға белсендірілетін, субъективті, әрі объективті жаңа өнімді құрушы, материалды құндылық, рухани аймақтың нәтижесі, бір уақытта шығармашылық потенциал енгізілуі.

3) Шығармашылық әлеует тұлғалық категория ретінде қарастырылады. Ол өзіне потенциалды, рефлексивті және белсендірілген креативтілік енеді, оның даму қарқындылығын тұлғаның өзін - өзі белсендірудің креативті процесі мен қорытындысында айқындалады.

Қортындылай келе көп студенттердің шығармашылық әлеуеті тұтастай алғанда адамзаттық тұлғалығындағы шығармашылық, оның деңгейі, құрылымы мен ерекшелігі студенттердің индивидуалдылықтың басқа аспектілерімен, яғни танымдық процестер спецификациясымен тұлғалық сипатпен байланысады диалектиалық даму ерекшелігін айқындап, өз - өзін дамытуы іске асады.

Әдебиеттер тізімі

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы заңы. – Астана, 2007.

2. Guilford, J.P. (1983). *Transformation abilities of function. Journal of Creative Behavior.* – 83 б.

3. Ананьев Б.Г. *Психологическая структура личности и ее становление в процессе индивидуального развития человека// Психология личности.-Т.2 Хрестоматия. – Самара: Бахрах, 1999.*

4. Омарова Р.С *Білім берудің жаңа парадигмасы жағдайында оқушылардың шығармашылық қызығушылығын қалыптастырудың дидактикалық негіздері. Пед.ғ.д... дисс. Автореф. – Түркістан, 2008.*

5. *Креативная педагогика XXI века = Creative pedagogics of the XXI st century: Педагогическая деятельность как процесс непрерывного развития творческого потенциала личности – М.: Академический Проект, 1999.*

Есиргепова В.Ж., Малыхина Н.Ф., Турсунова Л.А.

Аркалыкский государственный педагогический институт им.Б.Алтынсарина
 Детский сад-ясли санаторного и общеразвивающего типа
 «Золотой ключик» отдела образования акимата г.Аркалык, e-mail: vita_arka@mail.ru

ТРАЕКТОРИИ СОЦИАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Аннотация: В статье анализируются основные пути социализации и социальной адаптации личности применительно к условиям современного общества. Большое внимание уделяется рассмотрению в качестве главных институтов социализации трудовой деятельности и образования, взаимосвязь которых в процессе формирования личности обозначается на основе развития системы социальных ценностей. Аксиологические предпосылки социализации определяются в качестве основного фактора всестороннего развития личности как неотъемлемой части современного общества.

Аңдатпа: Мақалада заманауи қоғам шарттарына қатысты тұлғаның әлеуметтенуі мен әлеуметтік бейімделуінің негізгі жолдары талданады. Әлеуметтендірудің негізгі институттары ретінде еңбек әрекеті мен білім беруді қарастыруға баса назар аударылады, олардың өзара байланысы тұлғаның қалыптасуы барысында әлеуметтік құндылықтар жүйесінің дамуы негізінде белгіленеді. Әлеуметтендірудің аксиологиялық шарттары заманауи қоғамның ажырамас бөлігі ретінде тұлғаның жан-жақты дамуының басты факторы есебінде анықталады. Сонымен қатар, оқуда ерекше қажеттілігі бар өскелең ұрпақтың әлеуметтенуі сұрақтарына елеулі көңіл бөлінеді.

Кілт сөздер: қоғам, әлеуметтендіру, еңбек іс-әрекеті, білім беру, әлеуметтік құндылықтар, инклюзия, тұлға

Abstract: The article analyzes the main ways of socialization and social adaptation of the individual in relation to the conditions of modern society. Much attention is paid to the consideration, as the main institutions of socialization of labor activity and education, the interrelation of which in the process of the formation of a person is designated on the basis of the development of the system of social values. The axiological preconditions of socialization are determined as the main factor of the all-round development of the individual as an integral part of modern society. Also important attention is paid to the issues of socialization of the younger generation with special educational needs.

Key words: society, socialization, labor activity, education, social values, inclusion, personality

Ключевые слова: общество, социализация, трудовая деятельность, образование, социальные ценности, инклюзия, личность

В наше время значение личности в обществе можно рассматривать по-разному. С одной стороны, личность – это значимая часть социума, основной его компонент – каждый сформировавшийся духовно человек, который отдает себя на пользу своего государства. С другой, индивид является всего лишь частичкой общества, его маленьким фрагментом, что уменьшает в разы значение каждого человека в мировом масштабе. Тем не менее, все эти частицы – люди – должны тесно взаимодействовать друг с другом во имя поддержания целостности системы. А значит, каждый индивид должен занимать в обществе свою нишу, выполнять определенную задачу.

С раннего детства ребенка окружают люди, которые передают ему навыки и умения взаимодействия с обществом. И до самой смерти происходит этот процесс, свойственный только людям.

Социобиологи ищут сходства между людьми и животными. В результате их поисков у животных, кажется, обнаруживаются все социальные качества, что и у людей: умение дружить, любить, создавать семью, приходить на помощь друг другу. Но ученые не смогли найти признаки социализации у животных. В зачаточной форме обучение «правилам жизни» существует у обезьян или волков. Но передача смысла поступков, их значение, социальных норм и ценностей, освоения социальных ролей у животных нет. Только человек способен «свертывать» эволюционные этапы своего развития. Поэтому человеческие детеныши не смогли прижиться в обществе.

На всех этапах развития общества в нем происходят процессы, определяющие как саму сущность имеющей в тот или иной момент времени социальной реальности, так и особенности развития составляющих данное общество личностей. При этом ведущим процессом, на наш взгляд, является социализация личности. Утверждать подобное нам позволяет тот факт, что именно всесторонней социализацией и социальной адаптацией членов общества обусловлено его становление и развитие. Адаптируясь к условиям социума, индивид становится его полноправным членом. Как следствие, он вовлекается в орбиту общественных отношений, начинает испытывать на себе влияние остальных членов общества и одновременно сам влияет на них. Таким образом, происходит переход социального взаимодействия на новый, более высокий уровень. В научной литературе социализация определяется как «процесс накопления людьми опыта и социальных

установок, соответствующих их социальным ролям» [4, с. 94]. Конечно, данный процесс не является стихийным. Социализация происходит в рамках определенных институтов, которые осуществляют функцию трансляции социального опыта и установок, накопленных предыдущими поколениями. Кроме того, их функцией также является поддержание взаимодействия между личностями с целью содействия в передаче индивидуального опыта и ценностных ориентаций. Все это должно способствовать как личностному развитию индивида, так и его становлению в качестве члена того или иного общества. Одну из главных ролей в формировании личности играет осуществление трудовой деятельности. Это обусловлено как творческим характером труда, так и способностью его субъектов участвовать в формировании новой социальной реальности. В. Н. Назаров отмечает, что «целостный смысл труда – в одновременном преобразовании и одухотворении природы и совершенствовании человека» [3, с. 198]. Данное определение представляет большой интерес, поскольку обычно труд воспринимается лишь как способ преобразования материального мира, создания экономического продукта. Как следствие, практически никакого внимания не уделяется духовным предпосылкам труда, его ценностным основаниям и значению как важным факторам социализации. Однако рассмотрение трудовой деятельности лишь как категории экономики, без учета ее социокультурной и аксиологической составляющих, представляется нам весьма поверхностным и односторонним. Кроме того, нельзя забывать, что «всякая общественная среда есть объективное проявление или воплощение нравственности (должных оснований) на известной степени человеческого развития» [6, с. 287]. Иными словами, любое социальное взаимодействие, возникающее в процессе трудовой деятельности, должно способствовать нравственному обновлению вовлеченных в него индивидов, усвоению ими определенных этических установок общества, что в определенной степени и представляет конечную цель социализации. Любое социальное явление может рассматриваться в качестве определенной системы ценностей, которые в значительной мере являются базисом мотивации индивида. Так и труд невозможно анализировать в отрыве от его ценностных оснований. Аксиологические предпосылки трудовой деятельности представляют собой важный фактор ее развития в условиях современного общества. Это, в свою очередь, накладывает существенный отпечаток на особенности адаптации личности к условиям труда. Воспринимая систему ценностей трудовой деятельности, индивид интегрируется в нее, сопоставляя с собственными ценностными ориентациями. Таким образом, происходит развитие личности, вовлечение ее в систему социальных ценностей и норм. Подобная адаптация означает усвоение важнейших аспектов общественной жизни, а следовательно, постепенную социализацию. Успешность осуществления трудовой деятельности неразрывно связана со способностью индивида воспринять систему ценностных ориентаций и нормативных установок общества. Труд – это, прежде всего, явление социальной жизни. Его невозможно представить в отрыве от общества хотя бы потому, что он осуществляется в значительной мере для его успешного развития. Успешно трудиться – значит способствовать ускорению социального прогресса. Чтобы иметь возможность это делать, нужно понимать, куда движется общество, каковы его цели и пути их достижения. Все это возможно лишь при условии полного погружения индивида в систему социальных ценностей. Поэтому процесс адаптации и социализации посредством осуществления трудовой деятельности носит двунаправленный характер. С одной стороны, индивид, усваивая нормы и ценности труда, полнее интегрируется в общество. И в то же время, с другой стороны, по мере социализации он начинает полнее отождествлять себя с обществом, в результате чего у него формируется устойчивая мотивация к созидательному труду ради общего блага. Являясь средством интеграции индивида и общества, социализация представляет собой связующее звено между поколениями. Усваивая накопленный социальный опыт, мы одновременно становимся ближе к успехам и достижениям прошлого и получаем способность всемерно использовать их ради построения нового будущего. Но одно лишь взаимодействие с обществом и его представителями в процессе труда не даст необходимой полноты погружения в ценностную парадигму социальной деятельности. В данном контексте трудно переоценить потенциал социализации, заложенный в таком важном институте, как образование. При этом не стоит забывать, что «сущность образовательного процесса с внутренней стороны заключается в саморазвитии организма; передача важнейших культурных приобретений и обучение старшим поколением младшего есть только внешняя сторона этого процесса, закрывающая самое существо его» [1, с. 358]. Иными словами, значение образования не ограничивается его участием в процессе социальной интеграции и адаптации. Оно играет более чем существенную роль и в саморазвитии личности, ее становлении в условиях обновления и модернизации системы общественных отношений. Вообще, рассматривая проблемы развития личности как части социума, мы должны помнить об особенностях современного общества, представляющего собой сумму связей,

совокупность или систему отношений, возникающих из совместной жизни людей, воспроизводимых их деятельностью [5, с. 475]. В установлении и поддержании данных отношений и связей и заключается социальная роль институтов и подсистем общества. Так, институт образования создает условия для развития личности в соответствии с общей траекторией социального прогресса. То есть образование обеспечивает возможность индивида интегрироваться в общество. А непосредственный процесс интеграции происходит в рамках осуществления совместной деятельности и происходящего в ее рамках межличностного взаимодействия. В данном контексте наиболее значимой формой интеграции индивидов, несомненно, является созидательный труд. Совместная деятельность не просто обеспечивает духовное единение, она позволяет разрозненным индивидам структурироваться в коллектив, характеризующийся социальным единством на основе общих целей и разделяемых ценностей. Коллектив представляет собой субъект экономической жизни общества, обладающий особой системой ценностей, понятных и приемлемых для каждого из его членов. Взаимодействие институтов образования и трудовой деятельности происходит посредством трансляции социальных ценностей. Получая образование, индивид начинает трудиться и, следовательно, переходит из подсистемы общества, отвечающей за социализацию новых поколений и передачу им опыта предшественников, в экономическую систему. С собой он переносит те ценности и духовный опыт, которые были им усвоены ранее. Адаптируясь к условиям новой социальной системы, индивид корректирует имеющиеся у него аксиологические представления, таким образом, они приходят в соответствие с нормами и ценностями осуществляемой трудовой деятельности. Одновременное усвоение существующих ценностей и корректировка их в соответствии с личностными аксиологическими представлениями составляют сущность социальной адаптации и духовной социализации индивида в современных условиях. В настоящий момент общество завершает переход к постиндустриальной стадии своего развития. Это накладывает определенный отпечаток на все сферы социальной жизни. Происходит постепенное взаимопроникновение различных социальных систем, ранее не оказывавших друг на друга существенного влияния. Это проявляется в том числе и в профессионализации всех сфер деятельности. Так, в актуальных условиях общественного развития «характерной особенностью подсистем духовной системы общества является институционализация профессиональной духовной деятельности» [2, с. 69], в результате чего социализация личности постепенно начинает входить в сферу влияния и экономической сферы жизни социума. Адаптация индивида в обществе посредством осуществления осмысленной и полезной деятельности представляет собой феномен, значение которого трудно переоценить. Духовное развитие и рост важны как таковые, а в том случае, когда они сопровождаются экономической активностью, данный синтез является, на наш взгляд, наиболее приемлемым и важным путем социализации личности. Рассматривая потенциал образования и трудовой деятельности в контексте их роли в личностном росте и развитии, мы должны помнить о том, что социальная адаптация есть необходимое условие успешного существования не только единичного индивида, но и того или иного социального института в целом. Формируя ценностные ориентации личности, институты образования и трудовой деятельности меняются сами, аккомодируя свои аксиологические предпосылки в соответствии с нуждами как индивида, так и всего общества.

Также, в современном обществе одной из наиболее актуальных проблем является социальное развитие детей с ограниченными возможностями здоровья. Родители и педагоги обеспокоены тем, чтобы ребенок, входящий в этот мир, стал гармонично развитой личностью. В Казахстане дети с ограниченными возможностями здоровья воспитываются и обучаются не только в домашних условиях, но и в домах-интернатах и коррекционных школах. Главная проблема ребёнка с ограниченными возможностями заключается в нарушении его связей с миром, в ограниченной мобильности, бедности контактов со сверстниками и взрослыми, в ограниченном общении с природой, недоступности ряда культурных ценностей, а иногда и элементарного образования. Ребёнок, имеющий инвалидность, может быть также способен и талантлив, как и его сверстники, не имеющие проблем со здоровьем, но обнаружить свои дарования, развить их, принести с их помощью пользу обществу ему мешает неравенство возможностей. Социализация – это процесс и результат включения индивида в социальные отношения. В процессе социализации индивид становится личностью и приобретает знания, умения и навыки, необходимые для жизни среди людей. Общие проблемы для детей с ООП: 1. Ограниченные представления об окружающем мире. 2. Многие дети с ограниченными возможностями здоровья отличаются повышенной впечатлительностью (тревожностью). 3. Для большинства характерна повышенная утомляемость. 4. У других детей отмечается повышенная возбудимость, беспокойство, склонность к вспышкам раздражительности, упрямству [5]. В настоящее время с раннего детства дети с ООП сталкиваются с оценкой их

внешности другими, что приводит к формированию у них «комплекса неполноценности», который выражается в замкнутости и приводит к скрытой депрессии. По мере взросления они начинают осознавать, что уровень их жизненных возможностей по сравнению с «обычными» детьми снижен. Формируются излишне заниженная самооценка, социальная пассивность, происходит сужение активного жизненного пространства. Эта проблема занимает очень важное место в работе социального педагога, так как несет отрицательное воздействие на социализацию ребенка. Учитывая социальные потребности, физиологические и психологические возможности воспитанников, деятельность педагогического коллектива направлена на специальное обучение и воспитание детей с ограниченными возможностями здоровья, которая включает: обучение детей в объединениях по интересам на базе учреждения и на дому; психолого-педагогическое и методическое сопровождение; построение адекватного педагогического процесса; индивидуально-личностный подход; выявление причин деформации в развитии и поиск средств, способов их устранения; оказание реабилитационной помощи детям с учетом их потребностей и возможностей; организацию содержательного досуга [1].

Инклюзивное образование. Общий характер взаимодействия здоровых детей и подростков с особыми потребностями подразумевает совместное пребывание на определенной территории в одно и то же время, а также участие во всех видах совместной деятельности. Подобное образование называется инклюзивным или включенным. Инклюзивное образование – процесс развития общего образования, который подразумевает доступность образования для всех, в плане приспособления к различным нуждам всех детей, что обеспечивает доступ к образованию для детей с особыми потребностями. Восемь принципов инклюзивного образования:

- Ценность человека не зависит от его способностей и достижений.
- Каждый человек способен чувствовать и думать.
- Каждый имеет право на общение, а также быть услышанным.
- Все люди нуждаются друг в друге.
- Подлинное образование может осуществляться только в контексте реальных взаимоотношений.
- Все люди нуждаются в поддержке и дружбе ровесников.
- Для всех обучающихся достижение прогресса скорее может быть в том, что они могут делать, чем в том, что не могут.
- Разнообразие усиливает все стороны жизни человека [6].

Данные принципы позволят ребенку с особыми потребностями, группе здоровых детей и классному коллективу взаимодействовать друг с другом, исключив непонимание. При этом необходимо подчеркнуть, что основным условием для возникновения межличностных отношений выступает именно совместная деятельность. Детей объединяет не только непосредственная симпатия друг к другу, но и отношения, связанные с выполнением тех или иных заданий. У этих детей сформировано положительное отношение к себе, к школе, к своей деятельности, т.е. происходит нормальная социализация ребенка в условиях школы.

Общие психолого-педагогические рекомендации в работе с детьми с ООП:

- Принимать ребенка таким, какой он есть.
- Как можно чаще общаться с ребенком.
- Избегать переутомления.
- Не сравнивать ребенка с окружающими.
- Поощрять ребенка сразу же, не откладывая на будущее.
- Обращаться к ребенку по имени.
- Не предъявлять ребенку повышенных требований.
- Стараться делать замечания как можно реже.
- Оставаться спокойным в любой ситуации.

Помимо этого на процесс социализации ребенка с ООП влияет его качество жизни. Дети с ООП должны иметь равные со здоровыми людьми возможности. Для этого нужно специально создавать все необходимые условия: - Создание условий для формирования у ребенка уверенности в своих возможностях. - Развитие положительного отношения ребенка к себе, другим людям, окружающему миру, коммуникативной и социальной компетентности детей. - Приобщение детей к ценностям, сотрудничество с другими людьми: оказание помощи при осознании необходимости людей друг в друге. - Формирование норм нравственного поведения, социальных навыков. - Подбирать эффективные методы работы по социализации детей с учетом психологических особенностей детей.

Таким образом, происходит развитие институциональной парадигмы социума, а современное общество, решив проблемы социализации индивида, переходит на новый, более высокий уровень своего развития.

Список литературы:

1. Лысак И. В. *Общество как саморазвивающаяся система*. Таганрог: Изд-во ТТИ ЮФУ, 2008. 112 с.
2. Назаров В. Н. *Философия в вопросах и ответах*. М.: Гардарики, 2004. 320 с.
3. Смелзер Н. *Социология* / пер. с англ. М.: Феникс, 1994. 688 с.
4. *Современный философский словарь* / под общ. ред. В. Е. Кемерова. М.: Академический проект, 2004. 861 с.
5. Соловьев В. С. *Оправдание добра. Нравственная философия* // Соловьев В. С. *Сочинения: в 2-х т.* М.: Мысль, 1988. Т. 1. С. 47-548.
6. Андреева Г.М. *Социальная психология: Учебник для вузов*. (Электронная библиотека социологического факультета МГУ <http://lib.socio.msu.ru>)

Қиясова Қалия Құралбаевна

п.ғ.к., «Шет тілдері» кафедрасының доцент м.а., ОҚМПУ

Бахрамова Гульмира Абдурасуловнап.ғ.к., «Педагогика және психология» кафедрасының доцент м.а., ОҚМПУ
gulia1966@list.ru**Алдабергенов Нурлан Абдухаликович**

п.ғ.к., «Бастапқы әскери дайындық» кафедра меңгерушісі, М.Сапарбаев атындағы ОҚГПИ

Салмырза Жайна Ізбасарқызы

т.ғ.к., оқу бөлімінің маманы, М.Сапарбаев атындағы ОҚГПИ

Сихынбаева Жамиля Сарсенбаевна

п.ғ.к., «Педагогика және психология» кафедрасының аға оқытушысы ШУ

ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАМАНДЫҚ – КӘСІБИ ЕҢБЕК БӨЛІСІНІҢ БІР ТҮРІ

Өмірдегі көп мамандықтың ішінде жан-жақты білімділікті, икемділікті, шеберлікті, ерекше шәкірт жандылықты қажет ететін мамандықтың бірі - м ұ ғ а л і м д і к. Олай дейтініміз мұғалім еңбегі, біріншіден, адамзат қоғамы тарихында жинақталған ғылым негіздерінен білім беруге тиіс болса, екіншіден, ол үнемі оқушы – шәкірттермен қарым-қатынаста болып, білсем, үйренсем деген бала арманы мен оның сырлы тағдырына басшылық етуді өз мойнына жауапкершілігіне алған маман.

Мұғалім күнбе-күнгі өзінің көп қырлы еңбегінде мазмұны әрқандай кездейсоқ жайттардың туындап отырытындығын алдын-ала сезіп, болжап және оның оң шешімін табуға да дайын болуға тиіс. Осындай күрделі де қиын жауапкершілікті арқалаған мұғалім өз пәніне қатысты үнемі білімін жетілдірумен, сабақ өткізу шеберлігін таңдаумен бірге педагогикалық – психологиялық өресін өсіріп отыруға мәжбүр болады. Онсыз ұстаз оқушының қабілетін, қызығушылығын, ішкі қажеттерін сезіп, бағдарлай алмайды, яғни шәкірттеріне берген білімі мен тәрбиесі де мазмұнды бола алмайды.

Қазіргі «Егеменді Қазақстан» елі атанып, демократия жолымен игілікке, ізгілікке, гуманистік бағытта білім мен тәрбие беру мемлекетіміздің күнделікті іс - әрекетінде өзекті мәселе болып отыр.

Бұл демократия тәрбие халыққа білім беру мен кәсіптік даярлық жүйесін үздіксіз жетілдіріп:

а) тәрбиенің негізін неден бастауымыз керек?

ә) оқытуды қалай оқытуымыз қажет?

б) білім беруде нені негізге алуымыз тиіс? деген сияқты бүкіл халықты, яғни бүкіл дүние жүзін алаңдатып, мазасын кетіріп отырған мәселелердің мән –мағынасын айқын ашып беретін байсалды да салиқалы ұсыныстар мен жүйелі шешімдерше немқұрай қарап, сырт қалуға тиіс емеспіз. Бұл жерде талап етілетін не нәрсе?

Тегінде, оқытушылар даярлауды жақсарту да, оқыту әдістерінің өзін өмір талаптарына сәйкестендіру де, мектептерді осы заманғы оқу құралдарымен, көрнекі құралдармен қамтамасыз ету де қажет –ақ.

Дегенмен, тар өрісті мұғалімдік қызметтің шеңберімен тежеліп қалмай, жаңа педагогикалық технологияларымен білімімізді толықтырып, рухани дәрежемізді жан –жақты көтеру жолдарын тауып егеменді, демократиялық қоғамымыздың дамуына үлес қосуымыз жөн.

Мұғалім қазіргі заманғы ғылым мен техниканың жедел қарқынмен дамуына ілесе отырып, оның жетістіктерін оқуға және тәрбие процесінде кеңінен пайдалана білуге тиісті. Сонда ғана мұғалім ғылым негіздерімен қаруланған, қоғам үшін қажетті игілікті өндіруге белсене қатысатын ынталы, білімді адамдарды дайындай алады.

Бүкіл халық мұғалімдерге өздерінің қымбатты, қадырмен келешегі балаларды үлкен сеніммен тапсырып отыр. Сол сенімді ақтауда халық мұғалімдері ерінбей еңбек етіп, жаңа адамды тәрбиелейді, оны өмірге, қоғамға дайындайды.

Мұғалімдік мамандық қай қоғамда болмасын өте жауапты әрі игілікті мамандықтардың бірі. Әрине, мұғалімнің материалдық өндірісте жұмыс істемейтіндігі, еңбек құралдарын жасамайтындығы және технологиялық процесті жетілдіру ісіне де тікелей қатыспайтындығы өзінен –өзі белгілі. Бірақ, мұғалім өндіріш күштердің дамуына және халықтық материалдық игі жағдайының дамылсыз өсуіне

әсер етеді. Ол қоғамның ең басты өндіргіш күштерін жасайтын жеке адамды, яғни тұлғаны тәрбиелеп дамытатын және қалыптастыратын басты тұлға. Міне, мұғалімнің қоғамдық прогрестегі ролі, оның мамандығының әлеуметтік мәні осында.

Мұғалімдердің еңбегі еленіп, бүкіл халықтық ілтіпаттың, ризалық сезімінің жарқын көрінісінің бірі ретінде - 1965 жылдың қазан айының бірінші жексенбісін «мұғалімдер күні» деп белгілеп дәстүрлі мереке ретінде аталып келеді.

Мемлекетіміз бен халқымыздың ықыласына бөленген мұғалімдердің беделі әлі де арта берері анық. Өйткені, мұғалім жас ұрпаққа тәрбие беруде, олардың бойын да ізгі адам қасиеттерді қалыптастыруда, оларды еңбекке, ізденімпаздыққа баулуда, шешуші тұлға.

Экономикалық басқарудың және жоспарлаудың жүйесі мен әдістерін қайта құру, еңбекті ғылыми негізде ұйымдастыруда ғылымның оқу мен тәрбиенің ролін жоғары бағалады. Қоғамымызда жеке адамдардың дамуына, олардың барлық мемлекеттік іске араласу құқығын көтерді.

Жеке адамның дамуы және қалыптасуы дегеніміз - белгілі бір мамандықты меңгерген, жан-жақты білімі бар, дене бітімі келбетті, әлеуметтік экономикалық дамуға өз үлесін қоса алатын, қазіргі ғылыми-техникалық прогрестің дамуына сәйкес келетін, информатика, компьютер, интернет т.б. жұмыс істей алатын маман адамды айтамыз.

Мамандық дегеніміз-материалдық және рухани өндірісте адамның белгілі қызмет атқаруына мүмкіндік беретіндей алған білімі мен практикалық дағдылар жиынтығы.

Мамандық «кәсіби» және «мамандық» деген екі түсінікті қамтиды. Мамандық пен кәсіптің қалыптасуының тарихи сипаты болады. Өндірістің жаңа саласының пайда болуы және техникалық прогресс нәтижесінде жаңа технологияның енуі жаңа мамандық тұғызады. Демек, техникалық прогрестің дамуы жаңа мамандықтың пайда болуын қамтамасыз етті. Осылай біртіндеп ескі ауыр дене еңбегін қажет ететін кәсіптер жойыла берді. Капиталистік елдермен салыстырғанда, социалистік қоғамның, социалистік қоғамға қарағанда Егемендік Қазақстанның демократиялық қоғамында да мамандық таңдаудағы ерекшеліктері мол. Елімізде еңбек өнімділігін арттыру және еңбек ресурстарын молайтуда мамандық таңдауға зор мүмкіндік беруі әр бір мамандыққа машықтану, жаттығу, икемделу қажет. Әрі толық жан –жақты меңгеріп мамандандырылуға қажет

Педагог-кадрлар мектептерде оқушыларға тәрбие мен білім беруде, оларды жүйеге келтірілген ғылымдар негізімен қаруландыра отырып, еңбекке деген саналы көзқарасты қалыптастырады.

Жер бетіндегі ең абзал мамандық - Мұғалімдік. Ұстаздық жұмысқа кіріскенде, болашақ ғалымдармен, құрылысшылармен, ғажайып техниканы жасаушылармен, шебер еңбеккерлермен, дәрігерлермен және космонавтармен де бірінші болып жүздесетіндер, сіздер, яғни болашақтың ұстаздары. Біз өз анамызға қалай бас исек, барлық мамандық иелері де ұстаз мұғалімдерге солай бас июі қажет.

Мұғалімдік мамандық жан –жақты білімді, шынайы, сезімтал болуды, балаларға шексіз сүйіспеншілікті қажет етеді. Әр күн сайын балаларға қуаныш әкелгенде ғана оларды ғылымға ынталандыруға, еңбекке баулуға, түрлі іс –әрекеттің салтанат құратынына шексіз иландыруға, адамгершілік негіздерін сіңіруге болады.

Мұғалім қызметі -өскелең ұрпақтың мәңгі өзгермелі қарама –қарсылығы мол жан дүниесіне ене білуде. Әлі толыспаған сәби жанын жасытып, жаралап алмас үшін өте мұқияттылықпен жұмыс істеу қажет.

Педагогтың балалармен шынайы достық қарым-қатынысын ешбіроқулықпен алмастыруға болмайды . Педагогтың азаматтық борышының бірі:

Парасаттылық –ақыл –оймен, ар –ұят –ар ұятпен, отанға берілгендік – соған адал қызмет етумен тәрбиеленеді.

Мұғалімді адам жанының инженері, мінез –құлық сәулетшісі, ауру шипагері ақыл –ой мен естің жаттықтырушысы, ой мен сезім дирижері, адамның алғашқы қылығының әділ қазысы, жас өркенді мәпелеуші бағбан, т.с.с. деп атайды. Осының бәрі – таза шындық.

Бірақ басқа мамандықтардан айырмашылығы – оларға өз еңбегінің жемісін бірден білу жазбаған. Олардың еккен жемісі көгеріп –көктеу үшін ұзақ жылдар керек. Мұғалім өзіндегі әлде бір сотқар баланың бір кезде жасампаздығы мен іскерлігін көруі үшін сарқылмас күш қайрат қажет. Осы құртақандай адамның болашақта тұған жерімізді қалай байытып, түлететіндігін алдын ала көре білуі тиіс.

Мұғалім өзінің жігер –шабытын қазіргі және болашақтағы өз парыз түйсігінен алады. Оның шығармашылығы мектеп реформаларының идеясымен рухтанады. Оның көз алдында: Я.А.Коменская, К.Д.Ушинский, Н.К.Крупская, А.В.Луначарский, А.С.Макаренко, В.А. Сухомлинский, Ы.Алтынсарын, А.Құнанбаев, М.Жумабаев т.б. секілді ұлы есімдер тұрады.

Мұғалімдік мамандықты таңдаған студенттер оқыған алғашқы күндерінен бастап тәрбиелеу өнерін үйренгендері жөн. «Педагогикалық мамандыққа кіріспе» - ең алғашқы кәсіби –педагогикалық пәндері.

Бұл пән мынадай міндеттерді талап етеді:

1. Мұғалімнің кәсіптік қызметінің ғылыми негіздерімен таныстыру.
2. Оқу еңбегі мәдениетін меңгеруге көмектесу.
3. Педагогикалық практикадан өтуге даярлау және біліктілікке қалыптастыру.
4. Мұғалімдік кәсіби сапаларды дербес қалыптастыруға, өзін-өзі тәрбиелеуге, өте қызығылушықты және игілікті іспен шұғылдануға үйрету.
5. Қарапайым болғанмен – тарихтағы ең ұлы істің бірі».

Болашақ маман иесіне бұл пәнді оқу педагогикалық өмір жолды дұрыс таңдауға, әрі педагогикалық шығармашылықтың негіздерін толық меңгеруге жәрдемдеседі. Оқыту мен тәрбиелеудің табысты болуы көп жағдайда педагогтар мен оқушылардың жүйелі жұмыстарына, олардың бірлескен еңбек сипатына байланысты. Педагогикалық үдерістің өте тиімді болуы үшін мынадай жағдай қажет: мұғалім оқушысын оқыту мен тәрбиелеуге ынта–ықылас білдіруі және атқара алуы, олардың оқуға деген ынтазарын оята білуі тиіс. Мұны Ш.А.Амонашвили, И.Л.Волков, Е.И.Ильин, С.Н.Лысенкова, В.Ф.Шаталов секілді жаңашыл педагогтар ұсынған «Ынтымақтастық – педагогикасының» идеялары мен принциптерінен меңгеруге болады. Мұғалім мамандығын мәңгілік деп атайды. Адам өзі өмір сүргеннен бері әрдайым оқып-білуге - өз тәжірибесін жас ұрпаққа таратуға - өмір тәжірибесін саналы, мақсаткерлік тұрғыда меңгеруге талпынады. Жастар тәлімгері, әдетте, біршама көп білетін, әрі құрметті адамдар болды. Олар атқарып отырған істің маңыздылығы және таңдаулы мұғалімдердің беделі мұғалімдік мамандыққа айрықша ілтипат білдірді. Осыдан 300 жыл бұрын өмір сүрген, ғылыми педагогиканың негізін қалаушы славяндық ұлы педагог Ян Амос Коменский мұғалімдерге «ең тамаша міндет жүктелген, күн астында одан жоғары тұрған ешнәрсе жоқ» - деп жазды. Орыстың ұлы педагогы К.Д. Ушинский мұғалім мамандығын былайша бағалады: «Тәрбиешілік мәртебесі қаншалықты маңызды, ұлы, әрі қастерлі десеніңші: оның қолында адам өмірінің тұтас тағдыры тұр». Мұғалім еңбегінің ерекшелігі неде? Бұл ерекшелік, сәрі, мұғалімнің адамдармен жұмыс істейтіндігінде болар? Бірақ басқа мамандық иелері де: юристер, дәрігерлер, артистер т.б. адамдармен қарым-қатынаста болады. Педагогикалық мамандықтың ерекшелігі мұғалімдердің қоғамдағы орнына қарай айқындалады. Адамзат көп ғасырлық тарихында өте мол тәжірибе жинақтады.

Жас ұрпақ үшін қоғам олардан және бұқаралық информация құралдары арқылы ең бағалы және қажетті нәрселерді алады, ал негізінен алғанда мұғалім арқылы жастар санасына сіңіреді.

Әдебиет

1. Жолдасбеков А.А., Бахрамова Г.А. Кәсіби білім беру педагогикасы / Оқу құралы, ҚР БжҒМ М.Әуезов атындағы ОҚМУ жанындағы РОӘК баспаға ұсынылған № 1 хаттама 05.02.2016. -Алматы.: Нурай Принт Сервис. 2016. – 212 бет.
2. Баймолдаев Т.М. Педагогикалық менеджмент және қазіргі мектепті басқару. –Алматы, 2016. – 136б.
3. Әлқожаева, Н.С. Педагогика /Оқу құралы. - Алматы: Қазақ университеті, 2015.- 220б.
4. Қарақұлов Қ.Ж. Педагогикалық менеджмент және мектепті басқару. –Шымкент, 2016. -140-150бб.

Қиясова Қалия Құралбаевна

п.ғ.к., «Шет тілдері» кафедрасының доцент м.а., ОҚМПУ

Бахрамова Гульмира Абдурасуловна

п.ғ.к., «Педагогика және психология» кафедрасының доцент м.а., ОҚМПУ

Салмырза Жайна Ізбасарқызы

т.ғ.к., оқу бөлімінің маманы, М.Сапарбаев атындағы ОҚГПИ

Алдабергенов Нурлан Абдухаликович

п.ғ.к., «Бастапқы әскери дайындық» кафедра меңгерушісі, М.Сапарбаев атындағы ОҚГПИ

Сихымбаев Қуаныш Сарсенбаевич

п.ғ.к., «Дене шынықтыру» кафедрасының меңгерушісі, М.Әуезов атындағы ОҚМУ

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ӘРЕКЕТІН БАСҚАРУДАҒЫ ПЕДАГОГТЫҢ ШЕБЕРЛІГІ

Танымдықтың мақсаты – жеке тұлғаның санасындағы белгілі нақтылығында. Тәжірибелік және рухани әрекетте жеке тұлға өзін қоршаған әлемге әсерін тигізе отырып, өзінің қажеттілігі мен мақсаттарына сәйкестендіріп оны өзгертеді және таниды. Бұл танымдық процестің ең жалпы үлгісі. Алайда, белсенді-танымдықтың ерекшелігінің мәні неде екенін түсіну үшін, субъектінің санасында танымдық нақты әлемнің көрінісінің екі деңгейінің барын (репродуктивті және продуктивті) бірінен-бірі танымдық процестің жүріп отыру айырмашылығы бар екенін атап кету керек.

Репродуктивті танымдық деңгейінде (оқыту материалы) сырт қабылдауға берілген күйінше қабылданады. Кейбір зерттеушілер репродукцияны бір енжар нәрсе сияқты қарайды, әрине ол шындыққа ұласпайды. Білім мен әрекеттің әдістерін меңгеруде оқушылардың мақсатты бағытталған әрекеті, оқушылар жағынан әр уақытта белсенді болып келеді, тек бұл белсенділіктің деңгейі әртүрлі болады. Сонымен бірге әрекеттің басқа элементтері болуы мүмкін (Т.И. Шамова). Дидактикалық көзқараста бұл әрекет бұрынғы өтілген материалдың бірнеше рет қайталануы, әртүрлі жаттығулар мен тапсырмалар орындау арқылы іске асады. Танымдықтың жоғары деңгейі – бұл продуктивті, белсенді танымдық. Бұған тән ең алдымен, оқушының оқыту материалына деген өзгешілік қатынасы. Осының барысында, тек қана оқыту ықпалы өзгермейді, сонымен бірге, оқыту мақсатына субъект – оқушы да өзгереді. Белсенді танымдық кезінде оқушы оқып-үйреніп жатқан материалдың мазмұнына жаңа сұрақтар қояды, оның мәселесін қалыптастырады, оны шешуге жаңа әдістер іздейді. Таным оқушылардың құбылыстар туралы терең білуге ғана емес, оны ерекше ұғынуға, меңгеріп жатқан білімге және танымдық әрекетте, яғни, тек білімді, білік пен дағдыны меңгеру қалыптаспайды, сонымен бірге танымның нәтижесі мен құнды қатынастар пайда болады.

Танымдық белсенділік жеке тұлғаның әрекетінде қалыптасады. Бұл ұғымдардың қарым-қатынасы шамалы тура келгендік қатынас деп білуге болады. Бұл танымдық белсенділік оқытудың интенсификациясы мен мәнін белгілейді. Бұл танымдық әрекетте қалыптасып анықталады, бірақ бұл құбылыстар (ұғымдар) ұқсас деген нәрсе емес. Танымдық белсенділіктің құрылымында жеке тұлғаның сапасы ретінде келесі компоненттер ерекшеленеді: оқу тапсырмаларын дайындауға әзірлік; өзіндік әрекетке ұмтылыс; тапсырма орындаудағы саналылық; оқытудың жүйелілігі; жекелік деңгейді көтеруге ұмтылыс т.б.

”Белсенділік деген (интенсификация, мығымдық) оқушының іс - әрекеті мен пәнімен “қосылғандағы” дәрежесін анықтайды. Оқушылардың белсенділіктің дағды – біліктерін меңгеруі.

Белсенділік – бұл оқытушының белгілі мақсатқа ұмтылған әрекеті, мазмұнды, көлемді оқу қолданатын және қызығушылығын тудыратын, белсенділігін арттыратын, шығармашылықты арттыратын, білімді меңгерудегі оқушының өзіндік үйренуі, дағды мен шеберліктің қалыптасуы, оларды тәжірибеде қолдануға бағытталған. Бұл ой еңбегінің құлдырау және тоқтап қалудан сақтайтын, жігерлі, мақсатты бағытталған жүйе. Белсенділіктің негізгі мақсаты оқушылардың белсенділігін қалыптастыру, оқу – тәрбиенің саласын көтеру.

Қазіргі кезде танымдық белсенділіктің мәнін ұғындыратын екі әдіс анық белгілі болып отыр. Бір зерттеушілер танымдық белсенділікті әрекет ретінде қарайды, ал біреулер – сапа, жекелік білім деп ұғады. Берілген мәселеге “танымдық әрекет” және “танымдық белсенділік” ұғымдарының енуі тек

әрекетті бірлікте қарайтын болсақ онда бұл жағдайда мәселе өзінен өзі шешілетін сияқты, себебі оқушылардың кез-келген әрекеті ойламды шешімді болуы керек.

Оқушылардың оқыту белсенділік мәселесі – терең педагогикалық зерттеулердің пәні. Бұны өңдеуге М.А. Данилов, Р.Г. Лемберг, И.Я. Лернер, М.И. Махмутов, М.Н. Скаткин, И.Ф.Харламов, Т.И.Шамова, Г.И. Щукина, А.Х. Аренова үлестерін қосты.

Оқытудың әдістемелік белсенді негізі болып, танымдық ілімі болып табылады. Оқушылардың кәсіптік қызығушылығын тудыру және зейіннің қолдау шеберлігі.

Оқушыларды оқыту мотивациясының тағы бір маңызды жағы белсенділікпен байланыста болады – бұл дербестік, оқыту анықтамасымен байланысқан, әрекет құралдары, үлкендердің және мұғалімнің көмегінсіз оқушылардың өздерінің іске араласуы. Танымдық белсенділік пен оқушылардың дербестігі ажырамайтын зат: белсенді оқушылар, әдеттегідей көбіне дербес; оқушының жеткіліксіз жекелік белсенділігі оны басқалардан бірте-бірте дербестіктен айырады.

Оқушылардың танымдық әрекетінің белсенділігі. Танымдық әрекеттің белсенділігін оқытудағы құралдары мен әрекеттерін табу мәселесі ғасырлар бойына жалғасады.

Жастарды тәрбиелеуде ежелгі грек философы Сократ эвристикалық әңгімені пайдаланған. XVII-XIX ғасырдың педагогтар Я.А. Коменский, И.Г. Песталоцци, Ж.Ж. Руссо, А.Дистерверг, К.Д.Ушинский және т.б. оқытушының негізгі жұмысы- оқушыларды өзінше ойлау, зерттеу іздестеріне бейімдеу деп санаған. Олар дамып келе жатқан оқытудың дидактикасын жасаған. А.Дистерверг былай деп жазған “нашар мұғалім шындықты хабарлап қояды, ал жақсы мұғалім оны табуға үйретеді”.

Қазақтың ағартушылары Абай Құнанбаев, Ы.Алтынсарин, М. Жұмабаев, Ж. Аймауытов өздерінің еңбектері мен тәжірибелік әрекеттерінде оқушыларды шығармашылықты дамытуға, ойларын жүйелеуге шақырған. Кеңес әдіскерлері мен психологтары Л.С. Выготский, Б.Г. Есипов, Л.В. Занков, В. В. Давыдов, Р.Г. Лемберг, И.Я. Лернер, М.Н. Скаткин дамып келе жатқан оқытудың тәжірибесі мен теориясына және оқушылардың танымдық әрекетінің белсенділігіне үлкен, зор үлестерін қосты.

Білімнің кең көлемді қоры жиылған оқушылардың танымдық әрекетін белсендіру жолдары:

1) Әрекеттік жақындасу оқушыларды танымдық әрекетке тәрбиелеу. Әрекеттік жуықтаудың негізінде әрекет теориясы жатады. Оның негізі: жеке тұлға әрекетте қалыптасады (бұл туралы Қытай даналығында былай делінген: “Маған айт – мен ұмытып қаламын; маған көрсет – мен есімде сақтаймын; маған өзіме жасауға бер – мен үйренемін”). Оқыту процесін ұйымдастыратын мұғалімдерге әрекеттің құрылымын білу өте маңызды. Оның негізгі түрлері: мотиві, мақсаты, мәселелер, мазмұны, құралдары, әдіс- тәсілдері және қорытынды. Бұлай дегенміз, мұғалім көптеген құралдар арқылы оқушының ойлау қабілеті, тәжірибелік шамасына әсер ету керек. Осы компоненттердің барлығын мұғаліммен бірге оқушы да меңгеруі керек

Педагогтарға сонымен бірге оқушылар әрекеттерінің негізгі түрлерін білу керек: оқыту – танымдық, әлеуметтік, еңбек, ойын, талғамдық, денешынықтыру- сауықтыру. Әрекеттің барлық осы түрлері оқытушы мен оқушының өзара қатынасынан тұрады. Әрекеттің бұл түрлерін өзара байланыстыру өте маңызды.

2) Гуманистік психология және педагогика ілімдеріндегі жеке – бағытталған жуықтау төменгі саладай қалыптасады (К. Роджерс):

- Индивид үнемі ауысып отыратын әлемнің ортасында өмір сүреді. Оған қоршаған әрекетті қабылдаудың жеке әлемі өте маңызды; бұл жекелік әлем-әлі сырттан ешкім танып білмеген.
- Қоршаған әлемге адам жеке қабылдау және түсіну арқылы қатынас жасайды.
- Адам өзінше түсінуге және өзінші пайдалануға ұмтылады; өзіндік жетілдіруге ішкі қажеттілік қасиеті болады. Жеке тұлғаның дамуы үшін қажет өзара түсіністік, тек қарым-қатынас жасау қорытындысында ғана толық жетеді.
- Өзіндік жетілу, даму - ол қоршаған ортамен, басқа адамдар байланыста болады.

Адамға тура және жасырын байланыстар нәтижесінде пайда болатын, оның өзіндік түсінігін шығаратын сырт көздің берген бағасы өте маңызды, оқушының өзіндік толымдық әрекетінде мұғалім жеке бағытта оқыту жағдайында ең зор ұйымдастырушы- нұсқалық жоспарлар, дифференциалды әдістер, шығармашылық үй тапсырмалары, сабақтан тыс оқушы әрекетін ұйымдастыру арқылы жоғарғы сапаға жетеді. Жоспарлау мен бірге педагогика әдістері кіреді.

3) Оқыту процесіне деген зерттеушілік өткендегі іс - әрекетпен байланысты. Атап айтқанда: өзіндік танымдық оқушының әрекетін қамтамасыз етеді, ойлау қабілетін дамытады, өзіндік білім алуға дайындайды.

Оқушыларды зерттеу үшін әртүрлі іздену әдістері қолданылады(эврика- іздену): ізденіс әңгімелер, өзіндік шешім(мұғалімнің басқаруымен) ережелер, формулалар, түсініктер, стандарт емес есеп-

тердің шығарылуы, лабораториялық және тәжірибелік жұмыстар, бақылаулар. Мектеп тәжірибесінде жеке және ұжымды түрде оқыту жұмысының топтық ізденіс түрлері, әдісі.

Мәселелеп оқыту (проблема қою) - ізденіс танымдық әрекеттің негізгі құралы. Мәселелеп оқытудың қайнар көзін Сократтың ізденіс әңгімелерінен көруге болады, бұл жерде ол сұрақ қою және әңгімені қисынды құрастыру арқылы өзінің оқушыларын қарама- қайшылыққа, әрі қарай тиісті қорытынды жасауға жетектейді.

Қазіргі кездегі ізденіс ойлау құралдары бойынша педагог пен психологтардың зерттеулері (Ю.Н. Куллюткин), мәселелеп оқытуды (И.Я. Лернер, М.И. Махмутов, В.Н. Максимова, В. Окунь т.б.) оқушылардың ізденіс зерттеу есептерін шешуде танымдық әрекеттері басқаша екенін көрсетеді. Ізденіс әрекеті бірқалыпты жүріп отырады, кей жерде айқын көрінеді (О.К. Тихомиров). Бүкіл мәселелеп оқытудың мәні ерекше жағдай оқу процесінде пайда болады, оқушы белгілі шешімге келе алмай, не болмаса қатыса алмайды. Мәселелі жағдайда оқушының білімі мен алдына қойған міндеті арасында қарама- қайшылық туындайды. Мәселелеп оқыту алгоритм мәселені шешудің дұрыстырған тексеруден тұрады. Бұл кезде ізденіс әңгімелері, дискуссия (пікір- талас), мәселені мазмұндамалар т.б. пайдаланылады.

4) Оқыту алгоритмі белгілі бір түрдегі есепті шығаруда қатаң ережелердің қажеттілігін бекітеді. Оқыту процесі ауыр да сенімсіз болды, егерде типтік есептерді шығаруда оқушы жаңа жолдар іздеп, оқушы математикалық есептерді толық сандармен, бөлшектермен шығаруда белгілі бір ережеге сүйенетін, сол сияқты тілді меңгеруде. Алгоритмсіз адам қарапайым автоматтар мен техникалық құралдарды да пайдалана алмайды (компас, телефон т.б.). Алгоритмдеу программалап оқытумен тығыз байланысты, оның мәні нақты хабарламаның таңдауынан тұрады, ал оқушыға аз мөлшерде беріліп отырылады. Қадам қозғалысы шегінде кері байланыс орныққанын бірден көруге, түсінікті ме түсініксіз бе, меңгерілді ме, меңгерілмеді ме, есеп шығарылды ма, шығарылмады ма. Программалап оқытудың талассыз ерекшеліктеріне қарамастан бұл жуықтауды жалғаз және көп салалы деп қабылдауға болмайды. Егерде оқушы сабақтан сабаққа программаланған оқулықтың мәтіні соңында үздіксіз жүріп отырса, егерде ол оқыту машинасымен жұмыс істесе, онда программа- лап оқыту жағдайында оқушының бастамасы кеңейді.

5) Оқытуды компьютерлеу. Компьютер дегеніміз - маманның еңбегінің нәтижесін сапалы өзгертіп отыратын құрал. Адамның танымдылығының құралы ретінде ЭВМ – ның қолданылуы, білімнің пайдалану мүмкіндіктерін көбейтеді, ойлау әрекетінің жаңа формаларын дамытуға жағдай жасайды, оқыту сапасын арттырады.

Бірінші сатыда компьютер оқу әрекетінің пәні болып табылады, оның меңгере отырып, оқушылар осы машинаның жұмысы туралы білім алады, дағды- білігіне үйренеді, оператор жұмысының дағдыларын меңгереді. Екінші сатыда компьютер оқу есептерін шығарудың құрылына айналады. Компьютер оқытуда пайдаланатын қосымша техникалық құрылым ғана емес, сонымен бірге ол тиісті жоспарлауды қамтамасыз етеді. Бұл жерде мәселенің бір жағын – құрастыру және ЭВМ-ді қосуды көптеген қиыншылықтарды жеңе отырып- инженер орындайды, ал екіншісін – педагог; себебі ол есептеу машинасының жұмысына қонымды негізделген дидактикаға сәйкес пен оқытудың адам әрекетін реттейді. Оқытуды жалпы компьютерлеу үшін алгоритмді ойлау қиындарын меңгеру керек.

Компьютердің келесі бір қиындығы оның құрамы дидактикалық жүйеден басқалармен қатар тұрғындығында (мақсаттары, мазмұны, әдістері, оқушы мен мұғалімнің әрекет тәсілдері). Бұлар өзара тығыз байланыста, біреуіндегі артынан екіншісі жетектейді. Сол себепті мектеп сныптары мен жоғары оқу орындарындағы есептеу машиналарының орнығуы компьютерлеудің соңын емес, басталуын көрсетеді, яғни оқыту технологиясының жүйелігін. Гигиеналық нормалары сақтамаудың компьютермен жұмыс істеу барысында оқушының денсаулығына үлкен зардабын тигізетін де естен шығармау керек. Сонымен бірге компьютермен жұмыс оқушы мен мұғалімнің қарым- қатынасының орнын толықтыра алмайды.

6) Қазіргі мектепте дифференциалдап оқыту кең көлемде қолданылады (И.Э. Рабунский т.б.). Бұл жерде маңызды жуықтау аясы оқушылардың әртүрлі білімінің дамуының көкейкесті деңгейіне сүйену, сонымен бірге “жақындап дамудың шекарасы” біртіндеп әрқайсысын білімді меңгерудің жаңа әдістеріне көшіріп отыру. Бұл жуықтаудың қиыншылығы – білім бағдарламасын, дағды мен білікті, пәндік жүйеде әрқайсысы меңгеру керек. Бұл меңгерудің деңгейі әртүрлі дәрежедегі оқушылар үшін жоғары болу керек. Ешқандай есту, көру, сөйлеу және қабылдау кемістігі жоқ әрбір оқушыға бұл жуықтаудың көмегі, ол яғни барлық нақты танымдық әрекеттің жоғары деңгейдегі мүмкіндіктеріне иегер бола алады деген сөз. қазіргі мектептерде, оқушылардың әртүрлі дәрежесіне бағытталған оқыту тапсырмаларын дифференциалдап, оқыту жағдайында не мұғалім бере алады, не болмаса оқушылардың өздері таңдауларына болады. Егерде оқушы өзі таңдап алған болса тапсыр-

маны, онда мұғалімге оны алдағы қателіктерден сақтандыру, сонымен бірге оның мүмкіндігіне қарай есеп шығаруды тапсыра алады және де оқушының осыған деген құштарлығының деңгейін анықтай алады. Бірақ та дифференциалдап оқыту жуықтау бола алмайды, себебі оқу процесі оқытудың басқа да маңызды, оқушылардың дамуына бағалы да мәнді екені белгілі. Сонымен барлық дәрежедегі сыныптағы оқушылардың жеке мүмкіндіктерінің қаншалықты екенін көрсете алатын маңызды құрал. Бұл жерде оқушыға басқалардың еңбегінің нәтижесін көрсететін және қабілеті мен білімнің деңгейін танытатын кері байланыс та іс жүзіне асырылады.

7) Оқушылардың белсенділіктерінің бір бағыты болып ұжымдық танымдық әрекет болып саналады (М.Д. Виноградов, Н.С. Дежников, И.Б. Первин, Х.И. Лийметс, Г.Кусайнов, Н.Н.Хан т.б.) педагогикалық әдебиеттерінде қары-қатынас мәселесі, оқу процесіне қатысушылардың өзара қатынас айқын баяндалған. Оқушылардың ұжымдық танымдық әрекеті, оқушылар ортақ тапсырма орындауда өз істерін үйлестіріп, жұмысты өзара бөліп, әркімнің міндетін мұғалім ұйымдастырып беретін, яғни іскерлік тәуелділік жағдай пайда болады, білімді меңгеруде өзара қарым-қатынас ұйымдастырылады, аса бағалы тәжірибе алмасу жүреді (Н.Н. Хан) ұжымның танымдық әрекеті сабақта да сабақтан тыс уақытта да педагогикалық процессте жүріп отырады. Ұжымдық танымдық әрекетті ұйымдастыру мұғалімнен тек теориялық және әдістемелік дайындықты қажет етпейді, сонымен бірге сынып белсенділерімен маңызды жұмыс жүргізуді талап етеді (ассистенттер, консультанттар, кітпханашылар т.б.). Сонымен, қазіргі дидактика, ізденіс және әртүрлі жуықтауларды шешудегі оқыту процесінің сан қырлы мүмкіндіктерін ашады.

Танымдық қызығушылықтың қалыптасуы. Қызығушылық (латынша interest- мәні бар, маңызды) – адам ерекше сезінетін қимылдың нақты себебі. Қызығушылықты жеке тұлғаның өз әрекетіне бағалық қатынасы деп анықтауға болады. Оқушының танымдық қызығушылығы – танымдық саласына қатынасынан пайда болады. Оқуға, білуге деген қызығушылық танымдық белсенділіктің қозғаушысы екені белгілі. Л.С. Выготский былай деген: “Ең алдымен баланы бір әрекетке тарту үшін, сен оны қызықтар, оның бұл әрекетке дайын екенін білу үшін қамқорлық жаса, осыны іске асыру үшін барлық күшін, салатынын және бала өзі қимылдайтынын, ал оқытушы болса тек сол әрекетті басқарып, бағыттап отыруы керек. Оқушылардың танымдық қызығушылығы олардың білім сапасы мен даму деңгейіне байланысты, ойлау әрекетінің әдістерінің қалыптасуына тәуелді”.

Танымдық ынта-ықыластардың қалыптасуы. Ынта –ықылас (интерес) – (лат. Interest – мағынасы болу, маңызды)- әрекеттің адам аса маңызды деп түсінетін шынайы себебі. Ынта-ықыласқа субъектінің өз іс-әрекетіне дұрыс баға беру қатынасы деген анықтама беруге болады. Танымдық ынта-ықылас оқушының таным объектісіне деген эмоционалды қатынасында көрінеді. Оқуға деген ынта-ықыластың танымдық белсенділіктің қозғаушысы екені белгілі. “Баланы қандай да бір іс - әрекетке шақырғың келсе, ең алдымен, оны қызықтыру керек, оның осы іс-әрекетке эзір екенін; осы іс-әрекет үшін қажетті барлық күш – жігерінің жиналғанын; баланың өз бетінше әрекет ететінін, мұғалім тек оның іс - әрекетін басқарып, бағыттайтын болады, осының бәрін анықтап алу керек” (Л.С. Выготский).

Оқушылардың танымдық ынт-ықыластары олардың білімінің деңгейі мен сапасына, ойлау іс - әрекеті әдіс-тәсілдерінің қалыптасуы байланысты. Оқушылардың ынта-ықыласы олардың мұғалімге деген қатынасына да байланысты. Жақсы көрген және сыйлатын мұғалімдерде оқушылар ынта-ықыласымен оқиды. Танымдық ынта-ықылас балалық әуесқойлықтан басталады, алайда ол тез арада жарқ етеді де, солайша кенеттен сөніп қалады. Терең білім беруді бұндай әуесқойлық негізінде ұйымдастыруға болмайды. Баланың әуестігін ояту үшін тартымды бастау, әсерлі сюжет, оқиғаның күтпеген арнаға түсуі, мәселелік жағдай сияқты тәсілдер қолдану ұсынылады.

Танымдық іс-әрекетке деген ынта-ықыласты оятуда келесі қызметтердің маңызы зор: оқудағы жетістікті қамтамасыз теу; оқушылардың артта қалуының алдын алу; “қауіп – қатер балаларының ” диагностикасы; үлгермеушілікті болдырмау; оқу материалының мазмұны (тарихи сапарлар, өмір тәжірибесінен мысалдар, мемлекет стандарт шегінен асу, т.б.); білім берудің әртүрлі формалары мен әдістері, жаңа педагогикалық технологияларды қолдану; мұғалімнің оқушыларға қатынасы; балалар ұжымының қоғамдық пікірі; ақыл-ой қабілеттілігі мен жалпы оқу біліктерін дамыту.

Әдебиет

1. 4. Қарақұлов Қ.Ж. Педагогикалық менеджмент және мектепті басқару. –Шымкент, 2016. -140-150бб.
2. Мамытбаева С., Сатаева Л. Жалпы білім беру саласындағы мұғалімдердің жаңаша көзқарасы /«Ғаламдық бәсекелестік ортадағы заманауи білім беру) Жаңашыл педагогтардың 2-ші Республикалық форумының еңбектері. –Шымкент.:ОҚМУ Т.2., 2014. -149 б.
3. Баширова Ж.Р., Төлешова Ұ.Б. Педагогикалық технологиялар арқылы оқушының танымдық шығармашылығын қалыптастыру (оқу әдістемелік құрал). –А., 2003.60 б.
4. Бұзаубақова К. «Жаңа педагогикалық технологиялар» //Қазақстан мектебі. № 4. 2005, 5-8 б.

Ибраева К.Ж.

доктор педагогических наук, профессор, академик Академии педагогических наук Казахстана
Казахский Агротехнический университет имени С. Сейфуллина (Астана)

Елеупаева Жанар Каукербековна

кандидат педагогических наук, доцент

Казахский Агротехнический университет имени С. Сейфуллина (Астана), Казахстан

Кайыргалиева Балауса Толеугалиевна

Заведующая детским садом «Самал» г. Астана

НАРОДНЫЕ ТРАДИЦИИ ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ

***Аннотация** Для изучения казахского общественного быта особое значение имеет народные традиционные правила воспитания. Нужно выяснить, во сколько сильны традиции, когда современные жизненные требования упрочили новые направления. Несмотря на это, на современном этапе прочно действуют, общепризнанные истины: "Первоначальное образование ребенок получает в семье; в дошкольных воспитательных учреждениях и педагогические методы должны основываться на свободных отношениях образования". Казахстан отличается многообразием обычаев и традиций, и нужно тщательно изучить методы воспитания в каждой области Казахстана. В этом отношении, думаем, важно сопоставить казахстанские этнографические материалы к предмету этнопедагогики, этнокультуры, антропологии.*

***Abstract.** The rules existing in the folk system of education has the exceptional meaning in studying of Kazakhstan family and community life. It is necessary to determine, how strong is the power of tradition, when the necessities of changed life established many new destinations instead of the old ones. Despite of family and community life. It is necessary to determine, how strong is the power of tradition, when the necessities of changed life established many new destinations instead of the old ones. Despite of this its recognized as a true the professed sooths: "The family should be considered as the beginning of the school, where every common and comprehensive educational measures must have yielded full liberty." Given that Kazakhstan is characterized by angular and ethnographic diversity, it's necessary to pay special attention to child's care regulations, existing in every corner of Kazakhstan. In this regard, we think that it will be important as ethnographic materials from different parts of Kazakhstan and their relation to the subject Ethno-cultural, Ethno pedagogical, Anthropology*

***Ключевые слова** Культура этническая (национальная) культура, материальные и духовные ценности нации, социальное окружение.*

***Keywords:** Culture, ethnic (national) culture, material and spiritual values of the nation, social environment.*

Основной и важной областью системы народного образования являются детские игры и семейные взаимоотношения. Это - первая стадия, когда дети воспринимают жизненно важные элементы собственной этнической культуры. В процессе игры развиваются такие личностные качества, как интеллект, фантазия, воображение. Детство – это не ранняя стадия существования человека, а период социокультурной подготовки человека к взрослой жизни. Таким образом, инкультурация ребёнка является предпосылкой его трансформации во взрослого, дееспособного человека. Народные игры – образцы т.к. народного спорта, являясь средством физической тренировки подростков, в то же время представляют собой своего рода школу этнического, морально- нравственного развития, правильной ориентации, смекалки ребёнка. Тексты считалок представляют большой интерес с точки зрения описания действительности, характерной для истории и быта народа. В тексте речь идёт о исторически засвидетельствованной реальности, о возможности доверять ребёнку с «закрытыми глазами»; «приглашение на свадьбу», очевидно, является отражением этнического единства казахов. Интересным представляется наличие цвета, в частности, красного цвета среди правил игры. Цвет придаёт предмету смысловую оценочную окраску. Одной из важнейших ценностей общества являлось мужество; оно было необходимо для общества, поэтому идеалом для ребёнка должен был стать мужественный, способный, ловкий человек. На пути к достижению этого большое значение имели игры с глубоким смыслом, среди которых можно назвать игру «жеты кумалак». Она развивала у подростка ловкость, внимание, а также способность достигать желаемого результата. Функция считалок в процессе игры состояла в том, что они создавали настроение для физического упражнения, подготавливали к участию в игре. Кроме того, они вырабатывают у ребёнка способность приятия или неприятия той или иной реальности. В процессе игр, которые классифицируются как развлекательные и бытовые дети развлекались; кроме того, эти игры помогали детям осознать суть детства, развивали их внутренний мир, умственные и физические данные, формировали у них чувство правды, ловкость, уравновешенность - готовили их к будущей взрослой жизни. Смысл игры в том, что человек не должен проиграть, он должен победить. Воспитательные обычаи широко представлены в семейном этикете, во взаимоотношениях членов семьи. Отношение членов семьи друг к другу развивало чувство взаимного уважения, воспитывало и готовило подрастающее поколение семьи; приучало детей к формам обращения, к правильной жизни. Во всех семьях детей приучали к мирной жизни, любви к ближнему; к неприятию лени, дармоедства и мошенничества. Таким образом, система воспитания, выработанная

обществом, отражает особенности взаимоотношения общества и ребёнка. Ребёнок, подросток всегда являлся источником счастья и радости, средством обновления этнокультуры. Правила воспитания ставили перед собой целью, чтобы ребёнок уже с младенчества осознавал себя членом общества, что способствовало формированию его в качестве личности, которая способна направить свою жизнь по верному пути. Давно известен обычай судить о человеке по происхождению и воспитанию, по родителям и воспитателям. Хороший человек – от хороших воспитателей – для народа это обычная закономерность, хотя допускались и парадоксы: хорошие люди могут вырасти в неблагоприятных общественных и семейных условиях. В народе отдавали должное внутренним возможно-стям личности, ее самостоятельности и личной ответственности за поведение. Красивое в природе аль-Фараби видит в предметах, обладающих гармоническим сочетанием цвета, формы и т.д. Красивое в человеке и обществе – это гармония совершенства физического и духовного, где духовное, безусловно, возвышается над физическим. Связь между образованием, культурой, демократией и экономическими возможностями сегодняшней школы является жизненно необходимым условием благополучия любого свободного общества. Новая мировая эпоха требует нового осмысления и теоретического разрешения новых проблем. И в этом должен помочь бесценный опыт тех мыслителей и подвижников, которые своей теоретической и практической деятельностью способствовали на том или ином уровне решению задач общекультурного диалога, синтеза идей и поискам взаимодействия и взаимопонимания. Этапы интеграционных процессов история знала не однажды. Расцвет блестящей исламской цивилизации произошел именно на почве взаимовлияния и взаимообогащения культур, ее культурное значение для мировой истории до сих пор восхищает всех, кто с ней знакомится.

Наследие аль-Фараби – это синтез разных культур и осуществление межкультурной коммуникации и диалога, это теоретическое развертывание идеи единства и глобального синтеза, где встретились разные времена и культуры. [1, р. 73].

Духовные ценности, накопленные в древности, Гегель сравнивал с матерью-землей, от соприкосновения с которой наука, как Антей, обновляет свои силы. Поэтому мы и считаем, что традиционность культуры, в том числе и педагогической, важнейший признак высокой культуры народа. Чем больше сохранившихся и широко бытующих древних традиций, чем внимательней к ним народ, тем выше его культура. Гегель считал, что «...всякий новый расцвет науки и просвещения возникает путем обращения к древности». Проявление внимания и интереса к древней культуре народа, по словам Фараби, признак его истинной просвещенности. Высокие результаты воспитания детей в народной среде – один из важнейших предметов анализа педагогической науки. Раскрытие секретов народного воспитания по готовым результатам может пролить свет на особенности педагогической культуры народа и страны в целом. Давно известен обычай судить о человеке по происхождению и воспитанию, по родителям и воспитателям. Хороший человек – от хороших воспитателей – для народа это обычная закономерность, хотя допускались и парадоксы: хорошие люди могут вырасти в неблагоприятных общественных и семейных условиях. В народе отдавали должное внутренним возможностям личности, ее самостоятельности и личной ответственности за поведение. Красивое в природе аль-Фараби видит в предметах, обладающих гармоническим сочетанием цвета, формы и т.д. Красивое в человеке и обществе – это гармония совершенства физического и духовного, где духовное, безусловно, возвышается над физическим. В научном наследии великого мыслителя Востока, уроженца казахской степи Абу Насра аль-Фараби (870-950), значительное место уделено отдельным вопросам этнопсихологических знаний, так он считал, что народы отличаются друг от друга нравом, характером и языком. Ученый охарактеризовал особенности стереотипов поведения и свойств нрава, присущего тюркам, арабам и другим народностям, населявших в то время многонациональное государство Арабского халифата. [2, с. 63].

В ходе развития человек со временем стал овладевать знаниями о природе, которые имеют огромную ценность, хотя, может быть, она и окажется незначительной по сравнению с абсолютным знанием. Главными идеями современного общемирового развития становится сотрудничество и взаимопонимание, поиск единства через различия и сохранение многообразия. Однако этот все более утверждающийся процесс далеко не всегда благополучен, он – противоречив. Глобализация поставила перед народами, странами, государствами и культурами, ориентирующимися на иные, нежели западные ценности и смысложизненные основания, проблему «адаптации» и «принятия» складывающихся геополитических реалий, в которых им важно сохранить свою идентичность. [3, с. 63]. При этом нередко можно видеть, что Запад с неохотой идет на признание реального права других принимать собственную модель культурно-цивилизационного развития. В частности, протест, встречаемый Западом со стороны ислама, зачастую обусловлен тем, что его голос не имеет равноправного звучания в мировом сообществе. Культура диалога выражает сущность гуманистической культуры. Развитие прогрессивной цивилизационной модели развития, которую выбрал современный Казахстан, ха-

рактируется все более растущим осознанием необходимости отказа от культуры силы, перехода к новой парадигме социальной деятельности, в основе которой лежит умение решать острые конфликты, сложные ситуации при помощи диалогических форм взаимодействия и сотрудничества. Такая модель имеет чрезвычайное значение для Казахстана и успешного решения задач демократического развития казахстанского общества, так как диалог представляет собой способ взаимодействия между представителями разнообразных общественных сил и движений, ориентирующихся на интеллектуально-оценочный метод дискуссионного обсуждения острых проблем, их согласованное решение. Это касается не только прошлого, но, прежде всего, современного общественного развития. Искусство диалога представляет собой один из важнейших компонентов социальной, интеллектуальной, нравственной, политической жизни современности. Гуманистические идеи народного воспитания лежат в основе народной педагогической мудрости. Народная педагогическая мудрость – категория этнопедагогика, характеризующая с качественной стороны мудрость народа или конкретного человека, основанную на опыте и знаниях, свойственную соответствующему духу, культуре, мировоззрению народа и используемую в воспитательных целях в качестве наставлений, заповедей, нравочений о нравственном воспитании. Этнопедагогика всегда связана с изучением народной педагогики. И в основном, рассматривается как отрасль педагогической науки, занимающаяся исследованием эмпирического опыта этнических групп в воспитании и образовании детей, морально-этических и эстетических воззрений на исконные ценности семьи, рода, племени, народности, нации. Каждым педагогом в процессе занятий используются определенные методы обучения. Дошкольное образование классифицирует такие методы следующим образом:

- Словесные предполагают применение словесных объяснений, ведение диалогов с детьми, ответы на вопросы. Деткам дошкольного возраста свойственно быстро впитывать себя новое, развиваться, поэтому процесс обучения постепенно усложняется.
- Наглядные предполагают, что на занятиях используются предметы и картинки, иллюстрации и дидактические наглядные материалы.
- Практические – это возможность использовать полученные навыки в реальной жизни, в общении с другими детьми и взрослыми. Для совершенствования практических навыков, учебные программы рекомендуют специальные упражнения.
- Игровые – имитация и проигрывание жизненных ситуаций через игры.

Духовному развитию человека в дошкольном возрасте, по мнению исследователей, лучше всего способствует опять же игровая деятельность, которая является не пустой забавой, а имеет высокий смысл и глубокое значение. Поэтому, обращаясь к родителям, призываем заботиться, об игре и развивать её и широко использовать игру и как одно из средств нравственного воспитания, полагая, что в коллективных и индивидуальных играх, подражая взрослым, ребёнок утверждает себя в правилах и нормах нравственного поведения, тренирует свою волю. Обучать детей рисованию карандашами и красками, лепке из пластилина и песка проводить «*строительные игры*» из кубиков и веток. Свою внутреннюю сущность ребёнок раскрывает не только через труд и игру, но и посредством звуков, красок и форм. Каждый ребёнок познаёт себя в творчестве. Помнить, что именно в первые годы жизни приобретает наибольшее количество познаний, закладывается основа всей духовной жизни. Так, следует воспитывать детей, вовлекая их в различную деятельность, развивать их тело, упражнять внешние чувства, знакомить с людьми, природой; в играх, веселье и невинных забавах готовить их к школе помогая им развиваться. Детский сад должен осуществлять всестороннее развитие **детей**, которое начинается с физического развития. Для физического развития можно использовать разнообразные виды **деятельности**: игры, ритмические движения, конструирование, несложные сельскохозяйственные работы с родителями на участке и прогулки. Как можно больше время проводить с ребёнком на природе, учить общению с природой. Можно бесконечно сетовать на низкий уровень духовного здоровья нашего общества наших детей, но если педагогам и родителям действительно важно, насколько нравственно и духовно приближены их воспитанники к образу настоящего патриота и гражданина, он будет работать в этом направлении, опираясь на позитивный воспитательный и педагогический опыт.

Литература

1. Аль-Фараби и развитие восточной философии. Астана: Елорда, 2005. 107с.
2. Аль-Фараби. Естественнонаучные трактаты / Аль-Фараби. – Алма-Ата: Наука, 1987.87с.
3. Ibraeva K. *Ethnopedagogical orientation of character education* Материали за X международна практична конференция, 2014,17-25 февруари, -2014, том23, Педагогические науки, София «БелГРАД БГ» -2014,55-68

Доскеева Б.Ж.
филол.ф.к., доцент

Дәрменқұлова Р.Н.
ф.ғ.к., доцент, С.Ж.Асфендияров ат. ҚазҰМУ, Алматы қ.
e-mail: doskeeva_b@mail.ru, rainur70@mail.ru

ТІЛДІ ОҚЫТУДЫ ӘДІСТЕМЕЛІК ТҰРҒЫДАН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ – ОҚУ ҮРДІСІН БАСҚАРУДЫҢ МАҢЫЗДЫ АСПЕКТІСІ

Резюме. В данной статье описывается методическое обеспечение как аспект управления процессом обучения языку. Также рассматриваются выводы исследователей по указанному вопросу.

Summary. This article describes the methodological support as an aspect of managing of the learning process of the language. Also, the conclusions of researchers on this issue are considered.

Оқу үрдісін әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз ету – өте кең тараған ұғым, ол оқу бағдарламасын жобалауды да, соның ішінде оқытудың мақсатын, әдістерін, мазмұнын да қамтиды.

Оқу үрдісінде қолданылатын оқулықтар, оқу құралдары, техникалық құралдар әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз етудің маңызды құраушысы болып табылады.

Тілді үйретуді әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз етілуі педагогикалық және психологиялық көзқарастарға байланысты оқу үрдісін басқарудың маңызды аспектісі ретінде қарастырылады.

Әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз етудің үш негізгі компонентін бөліп қарауға болады: 1) оқу үрдісінің ғылыми-әдістемелік жағынан негізделуі; 2) оқу құралдарының жүйесі; 3) оны толығымен сипаттайтын, тілді үйретудің әдістемелік қамтамасыз етілуінің ұйымдастыру нысандары.

Әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз етудің алғышарттарын екі топқа бөлуге болады: негізгі (объективті) және қосымша (ілеспелі).

Негізгі алғышарттар жалпы ғылымда қалыптасқан танымдық жағдайлармен байланысты. Педагогикада, психологияда тіл үйрету әдістемесінде маңызды зерттеулердің болуы оқыту үрдісін әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз етуді анықтауға ғылыми негізделген әдісті өңдеуге арналған объективтік мүмкіндіктерді құрайды.

Қосымша (ілеспелі) алғышарттар, бір жағынан, тілді сөйлесу құралы ретінде меңгерудегі қиындықты талдауға деген қызығушылық болса, екінші жағынан, жоғарғы оқу орнындағы материалдық базаны дамыту, жетілдіру, оқу үрдісін басқаруда эмпирикалық әдіспен жинақталуы мен бағдарламалануын белсенді пайдалануға байланысты болады.

О.Л.Королёваның тұжырымы бойынша оқу үрдісін әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз ету өзіндік нысанын құрайды және ол педагогикалық-психологиялық қамтамасыз етумен тікелей байланысты. «Әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз ету оқу үрдісінің ерекше заңдылықтарының, тіл үйретудің жалпы теориясының, алға қоятын талаптарының ретімен жүзеге асырылуын қамтамасыз етеді. Ол нақты бір пәнді оқыту жөніндегі педагогикалық талапты объективті талдаудың, сондай-ақ, зерттеліп жатқан пәнді оқытуды жетілдірудің келешегін болжаудың, алдағы мақсаттарды тиімді шешуді ынталандырудың маңыздылығын көрсетеді» [1,37].

Әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз ету сонымен қатар тілді оқыту тәжірибесінде тиімді нәтижеге қол жеткізген нақты оқу құралдарын ұсынып немесе қайта өңделген түрін таңдауға жол ашады.

Н.Ф.Талызина оқу үрдісінің әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз етілуіне қолдануға болатын бес құраушыны атап көрсетеді:

Оқыту мақсатын көрсету;

Оқыту үрдісінің бастапқы күйін анықтау;

Оқыту үрдісінің негізгі өтпелі кезеңдерін қарастыратын бағдарламаларды анықтау;

Оқыту үрдісінің күйі туралы параметрлердің белгілі бір жүйесі бойынша ақпарат алуды қамтамасыз ету, яғни жүйелі түрде кері байланысты қамтамасыз ету;

Түзететін мәселелерді өңдеу және оларды жүзеге асыру мақсатында, кері байланыс бойынша алынған ақпараттарды қайта өңдеуді қамтамасыз ету [2, 45].

Белгілі әдіскер К.Б.Есиповичтің зерттеуінде оқу үрдісінің әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз етілуінің негізгі құрылымдық элементі – блок деп көрсетіледі. «Блок – бұл құрылымдық-функционалдық сипаттағы бірлік, бұл оқу үрдісінің функционалдық үлгілеу объектілерін жүзеге асыру құралы. Блоктар қабылданатын әдістемелік шешімдердің кешендік сипатын қамтамасыз етеді,

теориялық, тәжірибелік және ұйымдастыру сипатындағы жағымсыз салдардан құтылуға мүмкіндік береді және оқыту нысандарына бір жақты келуден қорғайды. Блоктар оқыту үрдісі субъектілерінің назарларын түйінді мәселелерге жинақтауға мүмкіндік береді [3, 45].

Психологияда шығармашылықпен жұмыс істейтін маман өз қызметін блоктар бойынша жоспарлайтыны бұрыннан белгілі. «Өзара байланысқан және өзара келісілген құбылыстар әлдеқайда оңай әрі тез меңгеріледі. Әрбір блокта жиі әрекеттердің, мәселелердің жалпыланған бір реттілігі бар. Блоктар оқыту үрдісі субъектілерінің белгілі бір реттілігін береді, оқыту үрдісі субъектілерінің назарын түйінді мәселелерге жинақтауға мүмкіндік береді» [3, 45].

Мынадай сұрақ туындауы мүмкін: оқу үрдісінің әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз етілуіне блоктардың пайда болуының қандай факторлары бар? Ол факторларға О. Л. Королёва төмендегілерді жатқызады:

Әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз етудің көп аспектілігін есепке алу;

Оқытудың педагогикалық, психологиялық және әдістемелік факторларын кешендік есепке алу;

Оқу үрдісінің мақсаты, мазмұны, әдісі, принципі және ұйымдастыруы біріге іске қосылып зерттелетін объектілердің функционалдық үлгіленуін жүзеге асыруға тырысу;

Оқыту кезіндегі субъективтік қиындықтарды есепке алу, студенттерге арналған оқу құралдарында ұсынылатын оқытудың шынайы жағдайын талдау [1,39].

Әдістемелік қамтамасыз ету блоктарының нақты әдістемелік түсіндірмесі қандай? К.Б. Есиповичтің зерттеуінен кейін оқу үрдісін әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз ету құрамынан мынадай блоктарды қарастыруға болады:

Оқыту үрдісінің мақсатын анықтау блогы;

Ынталандыру блогы;

Кері байланысты ұйымдастыру блогы;

Қадағалауды ұйымдастыру блогы;

Өзін - өзі қадағалауды ұйымдастыру блогы;

Үйренушілердің жеке ерекшеліктерін есепке алу блогы [3, 49].

Әрбір блокта: а) оқыту кезеңінің мақсаттары мен жалпы пән бойынша оқытудың соңғы талаптарын есепке алатын стратегиялық сипаттағы тапсырмалар; ә) нақты тақырыптарды зерттеуге байланысты тактикалық сипаттағы тапсырмалар; б) сабаққа немесе оның кезеңіне қатысты жедел сипаттағы тапсырмалар болады.

Оқыту үрдісін құрайтын блоктардың сапалық ерекшеліктерін қарастырайық.

Оқыту үрдісінің мақсаттарын анықтау. Тіл оқытудың мынандай мақсаттары жүзеге асырылады:

Сөйлеу әрекетінің негізгі түрлері: тыңдалым, сөйлесім, оқылым және жазылым бойынша соңғы мақсат;

Сөйлеу әрекетінің негізгі түрлерінің нақты бір кезеңіне арналған мақсат;

Жеке сабақтың мақсаты;

Әрбір тақырыптың мақсаты.

Ынталандыру. Оқыту үрдісін ынталандыруда әр түрлі (ерікті, когнитивті және эмоционалды) әрекет ететін, көп компонентті және көп фазалы үрдіс бар. Заманауи әдістеме ғылым деректері тіл үйрету кезінде оқытуды ынталандыруды дамытуға мүмкіндік беретін осындай педагогикалық шарттарды құруды алға тартады.

Кері байланысты ұйымдастыру. Кері байланыстың қажеттілігін психологтар жиі көрсетеді. Кері байланыс ішкі және сыртқы болып бөлінеді. Ішкі кері байланыс студентке берілетін тапсырма кілттерінің көмегімен жүзеге асырылады. Сыртқы кері байланыс өткен материалдың бір бөлігін зерттегеннен кейін орындалатын бақылау тапсырмаларының көмегімен жүзеге асырылады.

Бақылауды ұйымдастыру. Бақылаудың сенімді әдістері мен нысандарын анықтау әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз етудің маңызды түйіні болып табылады. Сондай-ақ, бақылауды ұйымдастыру талаптарын ретімен жүзеге асыру да маңызды.

Г.И. Щукинаның еңбектерінде бақылаудың уақытымен жүргізілуі оқытудағы ақаулықтарды жоюға, оқыту үрдісін жақсы ұйымдастыруға және реттеп отыруға септігін тигізеді. Бақылау үрдісінде оқыту бағдарламасы мен оның нақты қалай орындалып жатқаны салыстыра жүргізілуі тиіс.

Оқытушы жағынан бақылаудың мынандай түрлері жүргізіледі:

Студенттердің тіл меңгеруге дайындығын анықтау;

Оқытудың өту сипаты туралы ақпарат алу;

Қиындық келтірген материалдар, студенттердің жіберген қателіктері және себептеін анықтау;

Меңгерілген тапсырмалардың дұрыстығын, көлемін, түсіну деңгейін анықтау [4, 58].

Өзін-өзі бақылауды қалыптастыру. Өзін-өзі бақылау тұлға әрекетінің барлық жағын қамтиды.

Бақылауды және өзін-өзі бақылауды өзара бір-біріне әсер ететін кері байланыстың түрлері ретінде қарастырамыз. Оқудағы өзін-өзі бақылау пән мазмұнын меңгерумен байланысты.

Тіл үйрету кезіндегі өзін-өзі бақылаудың негізгі құралдары, бұл – әр түрлі сызбалар, кестелер, ескертулер, оқыту нұсқамалары, орындау үлгілері, тапсырманың кілттері.

Топпен жұмыс істегенде, жұппен жұмыс кезінде, өзіндік жеке жұмыста және өзара қадағалау кезінде өзін-өзі бақылау бірге жүруі тиіс. Оқыту үрдісі кезінде өзін-өзі бақылауды жүзеге асырудың негізгі қиындықтарын байқауға болады, олар – студенттің өткен оқу бағдарламасын жетік меңгермеуі, өзін-өзі бақылау дағдыларын нашар білуі, орындау үлгілерін жеткілікті білмеуі, өзін-өзі бақылау мағынасын және не үшін өзін-өзі бақылау жүргізілетінін түсінбеуі болып табылады.

Әр студенттің жеке ерекшелігін есепке алу. Әр студенттің жеке ерекшелігін есепке алу әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз етудің негізгі тиімді көрсеткіштерінің бірі болып табылады. Себебі тіл үйрету кезінде әрбір студенттің ерекшелігіне қатты көңіл бөлінуі керек. Бұл жерде кейбір студенттің оқу материалын тез қабылдауы, ал басқалардың дәл сондай тақырыпты баяу түсінетініне көңіл аударылуы қажет. Оқу материалын нашар қабылдайтын топтар оқу үрдісі кезінде тез шаршап қалады, мұндай студенттермен жұмыс істеу де баяу жүреді. Бұл жерде олардың танымдық қызығушылығын дамытуға көңіл аудару маңызды болып саналады, себебі баяу қабылдайтындардың тілді меңгеруі жалпы оқыту үрдісі кезінде жетілдіріледі.

Үйренуі әр түрлі студенттерге оқу материалдарының күрделілігін, көлемін, жұмыс әдістері мен құралдарын жеке құрып көмектескен дұрыс. Алайда жалпы оқу материалы мазмұнын жеңілдетуге немесе оның көлемін ұзақ уақыт бойы азайтуды мақсат етпеуіміз керек, бұл тек өтпелі, қосымша тәсілдер ғана.

Ақпараттар көлемі ұлғайып жатқан кезде тіл үйренуші өсу үшін емес, үлгеру үшін, яғни артта қалып қалмауды уайымдайды. Оқытушы ісінің нәтижелілігі студенттердің басым көпшілігінің алға жылжуы емес, әрбір студенттің жетістігінен көрінеді. Бірақ әрбір студенттің алға жылжуының өзіндік жолы, мүмкіндігі, шамасына қарай өсуі бар екенін ұмытпағанымыз жөн.

Жоғарыда көрсетілгендей, оқыту әдістері студенттердің кәсіби тілін жетілдіру үрдісінің әдістемелік тұрғыдан қамтамасыз етілуінің маңызды құраушысы болып табылады.

Біз ұсынатын студенттердің кәсіби сөйлеуін оқытуды қамтамасыз ету жүйесінің негізінде, әдістемелік сипат атауына ие, коммуникативтік принцип жатыр. Осы принципке сәйкес, оқыту үрдісінің мәні қазақ тілінде кәсіби деңгейде сөйлесу болуы тиіс.

Тілді сөйлесу құралы ретінде үйретудің қарқынды жолы сөйлеу әрекетінің барлық түрін үйретуге кешендік жағынан келумен байланысты. Студенттер сабақтарда сөйлеу әрекетінің әрбір түрін (оқылым, сөйлесім, тыңдалым, жазылым) жүзеге асырып меңгергеннен кейін, сөйлеудің тілдік базасы қалыптасады, тілдік материалды меңгергеннен кейін, кәсіби қазақ тілінде сөйлеуді дағдыға айналдырады.

Сөйлеу әрекетінің кез келген түрін үйрету кезіндегі әдістемеліктер жаттығулар және тапсырмалар түрінде болады. Жаттығулар жүйесі сәтті құрылған сайын оқыту үрдісі соншалықты ұтымды болады.

Оқу құралын таңдаудың бастау алатын жері коммуникативтік тапсырмалар және оқытуға арналған лексика-грамматикалық минимум берілген бағдарлама болып табылады. Оқытшы жүргізетін жүйелі жұмыстар студенттердің ауызекі кәсіби сөйлеу кезінде қолданылатын модельдердің әр түрлілігі туралы ой қалыптастыруына жағдай жасайды.

Демек, оқыту үрдісінің әдістемелік жағынан жақсы қамтамасыз етілуі сапалы және дұрыс таңдалған оқу материалын қолдану арқылы ғана қол жеткізілуі мүмкін.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Королёва О.Л. *Методическое обеспечение профессионально-ориентированного обучения иностранных студентов-медиков общению на русском языке в процессе подготовки к клинической практике.* - М., 2000г. С.209.
2. Талызина Н.Ф. *Управление процессом усвоения знаний.* - М., 1984. С.343.
3. Есипович К.Б. *Управление познавательной деятельностью учащихся при изучении иностранных языков в средней школе.* - М., 1988.-С.86
4. Щукина Г.И. *Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе.* - М., 1979. С.135.

Ибраева К.Ж.

доктор педагогических наук, профессор,
академик Академии педагогических наук Казахстана
Казахский Агротехнический университет имени С. Сейфуллина (Астана), Казахстан

Елеупаева Жанар Каукербековна

кандидат педагогических наук, доцент
Казахский Агротехнический университет имени С. Сейфуллина (Астана), Казахстан

ПРАВСТВЕННО-РЕЛИГИОЗНЫЕ ЦЕННОСТИ ВОСПИТАНИЯ В «ДИВАН-И ХИКМЕТ» («КНИГА МУДРОСТИ») КОЖА АХМЕТА ЯССАУИ

***Түйін.** Бұл мақалада бәсекеге қабілетті, жан жақты тұлға тәрбиелеуде және әлемдік білім беру кеңістігіне шығу үшін, ең алдымен халықтық тәлім тәрбиенің, этномәдени білім беруді қарастырады. Сонымен қатар, ортағасырлық ойшыл Ахмет Яссауи туралы аңыз және оның «Даналық кітабы» атты еңбегіндегі тәрбие құндылықтары жайында баяндалған.*

***Abstract.** In this article, it provides for the education of a competitive, multifaceted person and education of the world educational space, first of all, the education of national education, ethno-cultural education. It is also about the legend of medieval thinker Ahmet Yassawi and his educational values in his book «Divan-i Hikmet».*

***Резюме.** В этой статье излагается сущность формирования конкурентоспособного, многогранного человека в мировом образовательном пространстве, и основе народного воспитания, в котором ценностным направлением является этнокультурное образование. Преставляют большой интерес культурные ценности средневекового мыслителя Ахмета Яссауи в его книге Диван-и Хикмет.*

***Ключевые слова** Конкурентоспособность, Культура этническая (национальная) культура, материальные и духовные ценности нации, социальное окружение.*

***Keywords:** Competitiveness, Culture, ethnic (national) culture, material and spiritual values of the nation, social environment.*

***Түйінді сөздер:** Бәсекеге қабілеттілік, мәдениет, этникалық (ұлттық) мәдениет, ұлттың материалдық және рухани құндылықтары, әлеуметтік орта.*

Президент Республики Казахстан Н.Назарбаев связывает с конкурентоспособностью рожденной в самобытной среде личности, которая «прежде всего, должна знать культуру и язык своего народа»; при этом ее «национальный багаж» не должен отягощать интеграцию поколения молодых казахстанцев в мировое общеобразовательное пространство и снижать их конкурентоспособность» [1, с. 367]. Личность отчетливой этнокультурной принадлежности, гармонизирующей с государственной идентификацией, востребована фактором конкурентоспособности нации («конкурентоспособность каждого ее представителя, уровень его подготовки, образования и личностного развития») и страны («благополучие народа и уровень социально-экономического развития» [1, с. 38]).

Интереснейший материал представлен в произведении «Диван-и хикмет» («Книга мудрости») ученого-мыслителя средневековья Кожа Ахмета Яссауи. [2, с. 67].

Способности Кожа Ахмет Яссауи заметил шейх Арыстан (Арслан) - баб, который стал духовным отцом Ахмета. Как гласят легенды, Арыстан-баб пришел в Сайрам по велению привидевшегося ему во время духовных медитаций пророка Мухаммеда. Сам Арыстан-баб к тому времени уже был довольно влиятельным авторитетом. Любопытно, что его считали Асхабом, т.е. одним из сподвижников и соратников пророка Мухаммеда. Хронологическая разница, более чем 300 лет между временем жизни пророка Мухаммеда и Арыстан-баба, не особо-то и смущала передатчиков легенд. Как бы там ни было, жители Отрара, Сайрама и Ясы почитали Арыстан-баба как своего духовного патрона, который был также и наставником в суфийских (или, точнее, просуфийских) общинах аскетов этих родов. Позднее его потомки возглавляли некоторые общины братства Яссауи. При всем разнообразии мусульманского мира система воспитания строится по единым принципам, выработанным мусульманской культурой. Ислам определяет все стороны жизни мусульман, не только их веру, но и быт, нравы и обычаи. Важной частью ислама является шариат, дословно - «глубокое знание», свод правовых нормативов, регулирующих жизнь тюркского народа. В Коране наибольшей силы исполнены заповеди милосердия. Раздавание милостыни - непреложный закон справедливости, нравственный долг правоверных: «поступай с другими так, как хочешь, чтобы и с тобой поступали».

Skills Ahmet Yassauï noticed sheikh Arystan (Arslan) - a bab, who became the spiritual father of Ahmet. As the legends say, Arystan-Bab came to Sairam at the behest of Prophet Muhammad, who was in a state of spiritual meditation. Arystan-Bab himself was already quite an influential authority by that time. It is curious that he was considered Askhab, i.e. one of the Companions and Companions of the Prophet Muhammad. The chronological difference, more than 300 years between the time of the Prophet Muhammad and Arystan Baba's life, did not particularly embarrass the transmitters of the legends. Whatever it was, the

residents of Otrar, Sairam and Yasa revered Arystan-Baba as their spiritual patron, who was also a mentor in the Sufi (or, to be more precise, prosufi) communities of the ascetics of these cities. Later, his descendants were headed by some communities of the brotherhood of Yassau. With all the diversity of the Muslim world, the system of education is built on the same principles, worked out by Muslim culture. Islam defines all aspects of Muslim life, not only their faith, but also life, customs and customs. An important part of Islam is sharia, literally "deep knowledge", a set of legal norms regulating the life of the Turkic people. The Qur'an has the most powerful commandments of mercy. Dealing with alms is an immutable law of justice, the moral duty of the faithful: "Do unto others as you want them to do to you."

Магомед проповедует благородную честность и искренность в поступках. Религия - величайший пласт человеческой культуры. В отрыве от нее мы строим ненадежный, непрочный дом духовности. Великая мудрость учителей человечества духовно обогащает и учителя, и учеников. Будда говорил ученикам: "Будьте сами себе светильниками". Мухаммед, учитель многих народов, был одним из величайших подвижников человечества. Его учение стало основой всей арабской культуры. Да и к народной педагогике тех, кто исповедует ислам, дороги не найдешь без Корана. Светская, школьная и семейная педагогика много потеряли, отвернувшись от такого мощного фактора воспитания, каким является религия.

В полном соответствии с требованиями шариата суфийские школы преподавали высшие знания о нравственной чистоте. Пир являлся образцом в жизнедеятельности ханаки. Пиром, как правило, были люди, умудренные жизненным опытом, овладевшие всем богатством знаний (известных в ту пору) и придерживающиеся строгой аскетической жизни.

К.А. Яссауи по этому поводу писал: «Не зная 70 наук и нравственных норм, шейх не может учить, такая вера есть идолопоклонство». Это означает, что науку нравственности может преподавать только высокообразованный, наиболее интеллектуальный для своего времени ученый, который, ведя праведную жизнь, способен стать образцом для выбора жизненных ориентаций своих учеников. В связи с этим рассмотрим идеи нравственного воспитания в произведениях мыслителей, в частности К.А. Яссауи. В первом «Хикмете» говорится: «С именем Алла начинаю свой хикмет, Лишь ученикам свой жемчуг рассыпаю. Измучив душу, горечь, кровь глотая, «Вторую книгу» слова открываю».

«Жемчуг» в данном случае означает мировоззрение, включающее в себя весь жизненный опыт, познание всех истин, которых достиг великий суфийский мыслитель, измучив «душу» (персидское «Рух» - «душа» или «дух» как философская категория). Душа после изнурительного процесса познания и практики становится очищенной до такой степени, когда становится возможным говорить об обретении Истины. Горечь, кровь - это практический опыт суфия, основанный на многолетнем духовном познании и испытаниях на этом тяжком поприще.

Суфизм видел свою главную цель в совершенствовании человека. У К.А. Яссауи вся его «Книга мудрости» написана именно в суфийском плане. Ее основной лейтмотив - стремление приблизиться к Богу. Она исходит из положения (уже отмеченного нами ранее) о том, что «Бог ждет твоего приближения, поэтому стремись к совершенствованию души». Это явилось центральной мыслью всей книги К.А. Яссауи: чем больше человек любит Бога, тем больше он к Богу приближается, и по мере приближения избавляется от нелюбимых Богом качеств. В свою очередь, Бог, проявляя, саму сущность Зла, высветляет и очищает ее и, таким образом, Добро, в конце концов, торжествует под этим солнцем и Божьей любви.

Отличие Ясавийской трактовки более отчетливо проявляется при сопоставлении с другими религиями. Так, например, в христианстве, говоря словами Н.О. Лосского: «Абсолютное совершенство индивидуальной личности, ценное для всех существ, не осуществлено в царстве Божьем. На земле, даже и в состоянии падения, человек не находит полного удовлетворения ни в каких земных благах».

Суфизму К.А. Яссауи присуще стремление поставить предельную для человека цель - совершенствовать себя до абсолютной точки, т.е. раствориться в Боге. В этом смысле идеалом человека и образцом на пути восхождения к Богу служили для К.А. Яссауи личности и деяния пророка Мухаммеда и суфия Мансура Аль Халладжа. Последнее он воспел в ряде своих «Хикметов». [2, с. 66].

Вот один из его «Хикметов», весь смысл которого можно передать как «торжество любви к Аллаху»: «Да, друзья, хотел любви я чистой, Этот мир, как враг я посчитал. Держась за ворот святости, я преклонен, На дороге любви я стал, как Мансур. На пути любви, влюбленным был Мансур, Все приложил, истину возлюбил, Все испытал на себе невзгоды. Ей, мусульманин, я тоже стал Мансуром. Триста мулл собрались, рассказали легенды, По шариату, я тоже поведаю свою легенду, Да здравствует Бог, на пути хакиката, Отдал я голову истины ради, вот что я познал».

В данном «Хикмете», помимо его символического суфийского значения, отразилась и судьба исторически реальной личности Мансура Аль-Халладжа, который был казнен духовенством за свое

«еретическое» высказывание: «Я есть Бог». Но поэт-мыслитель. К.А. Яссауи бесстрашно и прямо говорит: «Я тоже стал Мансуром». Это явилось вызовом тому обществу, в котором свободомыслие жестоко пресекалось, тому обществу, которое не принимало и самого К.А. Яссауи.

В «Хикмете» Мансур олицетворяет собою Любовь, Разум, Истину, Добро, Свет, а Жебраил (ангел добра) - это символ истины и божества. Что касается нечестивцев, то они присутствуют во многих «Хикметах» под названием «надан» и символизируют силы Тьмы, Зла и Противобращения. /Ни в жизни, ни в речах не делал злого. /И умер он без веры, не крещен. /И вот он проклят; но чего же ради?». В данной мысли красной чертой показана что, жизнь не должна быть бесцельной и праздной.

И даже средневековый поэт, воспитанный на христианско-европейской традиции, поставил здесь один из ключевых вопросов и далее сам же отвечает: «Кто ты, чтобы, в судейском сем наряде, За много сотен миль решать дела. Когда твой глаз не видит дальше пяди? Все те, чья мысль со мной бы вглубь пошла... Сомненьям бы не ведали числа».

Отсюда видно, что Данте как мыслитель подвергает критике духовных священнослужителей и некоторые догмы христианства с позиции общечеловеческой нравственности. Последние строки приведенного выше стихотворения выявляют позицию автора, очень схожую с К.А. Яссауи, который считал: *Efsanedug seriat, ferzanedug hakikat* (Шариат есть теория, а мудрость - хакикат).

Духовная связь в мировоззрении этих мыслителей налицо. При этом нельзя забывать об условиях средневековья, когда эти мысли допускали поэты-мудрецы двух враждующих в то время религий. Это религии объявлявших истинность своей и неправоту другой (Да и у самого Данте имеются некоторые элементы не восприятия ислама - так, в утверждениях тех исследователей, которые считают, что *зикр* был перенят суфиями из христианства. Суфизм, являясь философско-нравственным учением, выработанным на исламских традициях, не без успеха использовал или трансформировал многие положения из других, не исламских вероучений и применял их к исламу. Более того, он использовал местные традиционные верования доисламского происхождения и тем самым воспринимался народом как более близкий, нежели официальный ислам.

Так, К.А. Яссауи впервые в суфийском исламском мире использует тюркский язык на радениях (*зикр*), хотя главные положения ислама преподносятся, как и прежде, на арабском. На *зикре* со времен К.А. Яссауи участвуют вместе как мужчины, так и женщины. Это вызывало негативную реакцию в ортодоксальных кругах, но К.А. Яссауи убедительно доказывал приемлемость совместного *зикра*. Он считал *зикр* реальным состоянием духовности, а не показной формой или обрядом. При этом, чем больше истины в выражении *зикра*, тем ближе и сами исполнители к Высшей Истине.

Поэтому *зикры* исполнялись и громко, и молча, в зависимости от душевного состояния суфиев. Внешнее состояние являлось результатом внутреннего или духовного состояния суфия. Во многих источниках указывается на характерный для ясавийской школы пиликающий *зикр* арра, издающий звук пилы. Суфии начинали традиционно со слов «Ля илала иллаллах» - нет Бога, кроме Аллаха, но при этом, путем Дыхательных упражнений, вдоха и выдоха, делали так, что последняя буква «х» использовалась в выражениях ха-ху. В период жизни К.А. Яссауи *зикры* исполнялись исключительно суфийскими шейхами и школы располагались в центре города, т.е. в средоточии общественной жизни. Уединение в хылуе исходило из принципа «уход от общества внутрь себя».

Во многих своих «Хикметах» К.А. Яссауи обличает обывательскую жизнь, а также жизнь городской и духовной знати. Неоднократно шейх говорит своим муридам: «Жить вам рядом с нечестивцами, а для этого необходима большая «самоотверженность». Это слово нам привычно, но оно используется в основном для подчеркивания величия тех человеческих поступков, которые направлены на благо общества. В данном же суфийском случае речь идет о том, чтобы по собственной инициативе отвернуться от «людской жизни», которая пленена дьявольскими прихотями и за которую людей ждет неминуемая расплата. Логика К.А. Яссауи ведет нас к пониманию: простой и великой мысли: «А что если само общество отвернулось от предначертанной Богом жизни?».

Тем не менее, К.А. Яссауи вовсе не призывает к бездеятельности. Его призыв обратиться к Великому Разуму подкрепляется практикой самосовершенствования, связанной с общественно значимой деятельностью и трудом. В легендах рассказывается, например, что сам К.А. Яссауи занимался изготовлением деревянных ложек и продажей их (населению).

В суфизме К.А. Яссауи принцип «уединения в обществе» находит свое любопытное продолжение в призыве «умереть прежде, чем придет смерть». Но это не призыв к самоубийству, а скорее попытка осознания долга перед бытием, осознание необходимости отдать свою жизнь на поприще служения великой Истине, в которой смерть - не что иное, как рождение. Эти чувства ответственности перед обществом, религией, обычаями и укладом жизни того периода.

Ведущее место в формировании личности в то время и сейчас занимает, с нашей точки зрения, этнопедагогическое образование. Ведь в Казахстане детей с малых лет учили уважать старших, внимательно относиться к младшим, отличать хорошее от плохого, знать свою родословную, любить родную землю, своевременно создать свою семью, и придерживаться к законам жизни в семье таким образом, воспитывали их гражданственности. Так как, воспитание - это социально-историческое явление отвечающее за духовное формирование личности, то содержание образования должно отражать основы этнопедагогики.

На наш взгляд, средневековые мыслители отражали в своих произведениях этнопедагогические знания, систему обобщающих понятий и информацию по историческому развитию казахского народа, влияющих на формирование национально-нравственного характера и национального склада современной молодежи. На происходящие изменения в общественной жизни, и воспитание большое влияние оказывает религия и развитие религиозных конфессий, и связи с этим задача современной школы - воспитать национальную гордость и национальные чувства к родной природе, к обычаям и традициям.

Для казахов, да и для всех тюрков, эта Вера воплощала в себе высшие образцы нравственности: Добро, Справедливость, Благодетельство. Таким образом, ислам стал национальной религией, пройдя через горнило ясавийского учения, войдя в плоть и кровь казахов, он неизменно сопровождал их во всех испытаниях на протяжении вот уже восьми столетий. В каждом казахском роде, в каждом ауле был свой *тир* из школы К.А. Яссауи.

В период первых казахских ханств (XV-XVI вв.) шейх официально считался вторым лицом при казахских ханах. Исламская религия стала образом жизни казаха с того времени, как он стал им называться, т.е. с момента образования казахской государственности. Историческая роль учения К.А. Яссауи применительно к Казахстану как раз и состоит в том, что это учение стояло у истоков образования Казахского ханства, казахской народности, казахского языка и внесло свой неопределимый вклад в культуру нашего народа. Мавзолеем К.А. Яссауи стал символом казахской государственности и со временем стал выполнять особую роль общенационального пантеона, в котором покоится прах великих представителей казахского народа. Поистине - это святая тюркского народа, не имеющая себе равных в Казахстане.

Документы о жизни и деятельности К.А. Яссауи свидетельствуют как об аскетизме, так и высокой нравственности туркестанского шейха. В его жизненном кредо «умерщвления плоти при жизни» нашел свое отражение образ жития всех святых на Земле. Претерпев лишения, пройдя через тяжелые испытания, туркестанский мудрец уподобляется Пророку и посланнику Бога - Мухаммеду (после 63 лет земной жизни, проведя остаток своих дней в подземелье). Эта черта жизни и личности Х.А. Ясави вызывала подлинную любовь народа. Его философия жизни в «нищете души» (т.е. в смысле любви к Богу) создала в народе труднодостижимый идеал святости тюркского праведника. Этот образ притягивает всех живущих, а его стратегия жизненного пути строится на примере положительных результатов того периода, уклада жизни.

Религиозно-нравственные заповеди рождены вместе с сотворением человека; они истинны, ибо испытаны всей историей. Все остальное временно и тленно, ибо все надуманные моральные догмы являются своего рода попыткой искусственно усовершенствовать божественные заповеди для той или иной конкретной эпохи. Но божественные заповеди, в которых сконцентрированы все духовно-нравственные ценности, существуют для всех времен и народов, а если и имеют специфическую окраску, то она зависит и касается не главного, а лишь отражает внешнюю форму обрядов и верований.

Только с учетом этого обстоятельства следует, на наш взгляд, подходить к оценке нашей истории, духовного наследия мыслителей и философов прошлого, среди которых К.А. Яссауи выступает как проповедник Добра и Ненасилия, Свободы и Справедливости. Он - идеолог истинной веры и любви к Богу.

«Вместе с тем, будучи противником фанатичного ислама, он ратует за священную войну» против всех человеческих страстей и пороков, бушующих в душе человека. Его учение о нравственности имеет громадное значение в современную эпоху, так как оно человеку с потребительскими устремлениями напоминает о необходимости аскетизма или хотя бы умеренности; правителям - бесславной судьбе многих «великих» мира сего; молодежи - о пользе и необходимости систематического и системного обучения и воспитания. А всем вместе взятым учение К.А. Яссауи говорит о святой, но тяжелой и суровой ноше, которую несет каждый из нас. Учителю оно завещает быть самому глубоко погруженным в истину и помнить, что Путь Истины состоит в пожизненном тарикате, или самосовершенствовании. Ибо высокая нравственность должна сочетаться со строгой дисциплиной. В обще-

стве, где царит любовь к ближнему, добродетель становится внутренним долгом сердца и нормой поведения, а не просто какой-то внешней формальной обязанностью.

Значение учения К.А. Яссауи для сегодняшнего дня заключается в том, что оно призывает нас, каждого в отдельности (а не безликий коллектив), идти к самосовершенствованию, т.е. совершенству души, сливающейся с Богом. Только тогда, когда будут совершенны «Я», «Ты», «Он», т.е. каждый конкретный человек, только тогда будет совершенным общество в целом.

Учение К.А. Яссауи призывает нас к такому обществу, где ислам не будет самоцелью или фундаментом такого общества, а к такому совершенному общественному строю, к которому возможно прийти посредством любви к Богу. Ислам на этом пути будет лишь первоначальной ступенью, в конечном же счете это общество будет стремиться к Истине и достигать ее активным общественным и индивидуальным трудом, высоко одухотворенным наукой и человеколюбием. Ислам, по мнению К.А. Яссауи, сам по себе не устраняет сил Зла в обществе и не ликвидирует антибожественные тенденции. Он лишь создает первоначальные условия для борьбы с ними.

В познании Божественной Истины великий туркестанский мыслитель достиг высочайших вершин. Но он стал не только праведником, постигшим Бога, но и передал это чувство своему народу. Богатая и мощная душа К.А. Яссауи, прикоснувшись к Высшей Истине, или Духу, отразила, подобно отполированному зеркалу, Божественный немеркнувший луч в «царстве, погружающемся во тьму». [3, с. 200].

К.А. Яссауи - не посланник Божий, он человек из плоти и крови. Но он преодолел все телесное, материальное, поднялся над ним и выразил собой саму сущность Абсолютного чистого Духа. И более того, К.А. Яссауи достиг соответствия образцу Божьему (и в этом он подобен Мансуру аль-Халладжу), достиг в реальности, при жизни, и в этом предстает как совершенная личность. [5, с. 63].

В человеческом обществе такие люди, как К.А. Яссауи и его последователи, не одиноки, ибо *святые* есть везде и всегда, они рядом с нами. Они - воплощение совершенства, эталон совершенного человека. А человек, каков бы он ни был, всегда стремится к идеалу. Самый отъявленный преступник совершает акт покаяния перед породившими его родителями.

Собственно, человек и создан для совершения Добра, в этом мы видим Божественный залог Добродетели. Человечество не полностью погрязает во Зле. Род человеческий продолжает свое существование, благодаря Божьему предначертанию и Добрым намерениям личности. Такой вывод мы делаем из жизненно-практической философии К.А. Яссауи. С духовно-нравственными идеалами К.А. Яссауи тюркские народы по сей день, связывают свои надежды, радости, мечты, упования и чаяния. К.А. Яссауи также почитаем (в смысле образца нравственности и добродетели), как, например, Конфуций, Иисус Христос (да простится нам это сравнение с пророками). Сегодня в исламском мире К.А. Яссауи стал священным образцом Добра и символом богопочитания.

Народная педагогическая культура строится на гуманистических началах, на основе творчества и сотрудничества. Гуманистические идеи народной педагогики представляются особо ценными, когда анализируются результаты воспитания в различных культурах. Гуманистические идеи народного воспитания лежат в основе народной педагогической мудрости.

People's pedagogical culture is built on humanistic principles, on the basis of creativity and cooperation. The humanistic ideas of popular pedagogy seem especially valuable when the results of education in different cultures are analyzed. The humanistic ideas of popular education underlie the people's pedagogical wisdom.

Литература

1. Назарбаев Н. *Казахстанский путь*. – Караганда, 2006. – 372с.
2. Массон М.Е. *Мавзолей Ходжа Ахмеди Ясеви*. - Ташкент, 1930..79с.
3. Калыбекова А. *Теоретические и прикладные основы народной педагогики казахов*. – Алматы: БАУР, 2005. – 200с.
4. Сагнаева С.К., Коспанов А.А. *Институт гостеприимства в казахском обществе /Обычаи и обряды казахов в прошлом и настоящем*. – Алматы: Гылым, 2001, 428с. – С. 230-243.
5. *Ибраева К.Ж. X - XIV Yüzyil Kazakistam Alimlerinin Eđitim Eđitim Ođretim Mirasi. YOM Türk Dûnyasi Kûltur Dergisi/28/2013/*63-69.*

МАЗМҰНЫ – СОДЕРЖАНИЕ

Құрмашқызы Ә., Абдуова Б.С. КӘСІБИ ТЕХНИКАЛЫҚ МӘТІНДЕР АРҚЫЛЫ ТІЛ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН АРТТЫРУ	7
Темірғалиева С.З., Елубаева П.К. ШЕТТІЛДІК БІЛІМ БЕРУДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ БОЙЫНДА ЖАЗБАША ДӘЛЕЛДІ БІЛІКТІЛІКТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ	11
Адилбаева У.Б. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АУТЕНТИЧНЫХ МАТЕРИАЛОВ КАК СРЕДСТВО ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИОКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ НА ЗАНЯТИЯХ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА	14
Sadvakassova A.K., Serik M., Kultan J. PRACTICAL IMPLEMENTATION OF IMPROVING STUDENTS' KNOWLEDGE OF CLOUD COMPUTING	19
Албытова Н. КӘСІБИ ТҮРҒЫДАН ЖЕТІЛУ- МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ПРАГМАТИЗМІ.....	25
Cemal Özdemir LALE İ TÜRКÇE ÖĞRETİM SETİ İLE İLGİLİ ÖĞRENCİ DEĞERLENDİRMELERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI: KAZAKİSTAN ÖRNEĞİ	28
Сабилова Р.С., Машанло Ф.А. РОЛЬ СЕМЬИ В ВОСПИТАНИИ ПОДРАСТАЮЩЕГО ПОКОЛЕНИЯ	34
Сабилова Д.А., Чектыбаева Л.Т. ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ МИР СЕМЬИ В ЛИТЕРАТУРЕ КАЗАХСТАНА ПЕРИОДА НЕЗАВИСИМОСТИ.....	36
Абилкасымова Г., Мусенова Ә.К., Касымов К.Т., Жәнтекеева А.А. БІЛІМ МАЗМҰНЫН ЖАҢАРТУ: БОЛАШАҚҚА БАҒДАР БЕРУ.....	40
Aitzhanova R.M., Abildina S.K., Aidarbekova B.J. TRAINING OF FUTURE TEACHERS TO WORK IN AN INCLUSIVE EDUCATION CONDITIONS	43
Алдабергенова А.О., Есенғабұлов И.Ж., Ұзақова М.Қ., Байғожанова Д.С. МЕНТАЛЬДЫ КАРТАЛАРДЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ҚОЛДАНУ АЙМАҚТАРЫ	48
Assylova R.O., Tazhinova G.A. COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS OF PEDAGOGICAL INSTITUTES	54
Атабаева Ф.К., Джунусова А.Т. «СОВРЕМЕННОЕ ОБРАЗОВАНИЕ: ОНЛАЙН ОБРАЗОВАНИЕ - ТРЕБОВАНИЕ ВРЕМЕНИ».....	58
Berkinbay A.K., Nuelanbekova E.K. THE EFFECTIVENESS OF AUDIOBOOKS IN IMPROVING A FOREIGN LANGUAGE.....	61
Мажибаева Г.П., Салғараева Г. И., Шукетаева К.К., Дауытова Ж.К. ЖАҢАРТЫЛҒАН БІЛІМ БЕРУ МАЗМҰНЫНДАҒЫ ИНФОРМАТИКА ПӘНІ.....	64
Смағұл М.Ж., Ыбыраймова С.С., Шукетаева К.К., Абдибекова К.Д., Буланова Т.М. МАТЕМАТИКАДАҒЫ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР.....	68
Салғараева Г.И., Шукетаева К.К., Бекежанова А.А., Дауытова Ж.К. БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТТАР ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ЖАСТАР МІНЕЗ-ҚҰЛҚЫНА ӘСЕРІ	72
Буланова Т.М., Шукетаева К.К., Абдибекова К.Д., Ыбыраймова С.С., Смағұл М.Ж. БІЛІМ БЕРУ ҮРДІСІН АҚПАРАТТАНДЫРУ АРҚЫЛЫ ОҢТАЙЛАНДЫРУ	70

Бекжанова А.А., Шукетаева К.К., Суранчиева З.Т., Орынтаева Ж.А. САНАЛЫ ҰРПАҚ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ РУХАНИ ЖАҢҒЫРУДЫҢ МӘНІ	81
Шукетаева К.К. БІЛІМ САПАСЫН КӨТЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РОЛІ.....	85
Даулетқұлова А.Ө., Ертай Қ. ДИДАКТИКАЛЫҚ ОЙЫНДАР АРҚЫЛЫ ОҚУШЫЛАРДЫ ҰЛТТЫҚ ТӘРБИЕГЕ БАУЛУ	89
Русакова Т.Г., Жолдасова М.А., Лупандина Е.А. ЦЕННОСТНЫЕ ОСНОВАНИЯ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН	92
Толеубекова Р.К., Имашева Т.Б., Ишанов П.З. БОЛАШАҚ ӘЛЕУМЕТТІК ПЕДАГОГТЫҢ КӘСІБИ ӨЗІН-ӨЗІ ДАМУДЫҢ ТҰЛҒАЛЫҚ ТЕОРИЯСЫ.....	95
Қазиев Қ.О., Шалғынбаева Қ.Қ. РЕФЛЕКСИЯНЫҢ БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-ПСИХОЛОГТАРДЫҢ КӘСІБИ ІС-ӘРЕКЕТІНДЕ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ	100
Кашаганова Т.У. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНИКИ В МУЗЫКАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ СТУДЕНТОВ	104
Кенжеғалиев Қ.К., Амренова Ж.Е. ҚАЗАҚТЫҢ ТҰЙЫМ СӨЗДЕРІ МІНЕЗ-ҚҰЛЫҚ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ, РУХАНИ ЖАҢҒЫРУДЫҢ МАҢЫЗДЫ ҚҰРАЛЫ ХАҒЫНДА	107
Еланцев А.Б., Ковбаско М.В. ПРИМЕНЕНИЕ АКТИВНЫХ МЕТОДОВ ОБУЧЕНИЯ В ПРЕПОДАВАНИИ КУРСА ИММУНОГИСТОХИМИИ СТУДЕНТАМ БИОЛОГИЧЕСКОЙ СПЕЦИАЛЬНОСТИ.....	111
Когай Т.Р. ЭТАПЫ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОЙ ПЕДАГОГИКИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН, КИТАЙСКОЙ НАРОДНОЙ РЕСПУБЛИКЕ И РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ: СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АСПЕКТ	115
Kopzhasarova U. I., Mustafina A.S. BUSINESS GAMES AS THE MEANS OF DEVELOPMENT OF FOREIGN LANGUAGE PROFESSIONAL COMMUNICATIVE SKILLS OF LEGAL SPECIALTY STUDENTS.....	118
Галиев Т.Т., Есекешова М.Д., Бекбаева Ж.С. ВОПРОСЫ ФОРМИРОВАНИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА ОСНОВЕ СИСТЕМНОГО ПОДХОДА.....	122
Кочкорбаева Э.Ш., Сағалиева Ж.К. АКМЕОЛОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД К ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА	126
Сағалиева Ж.К. БІЛІМ АЛУШЫЛАРДЫҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЫЛЫҚТАРЫН ДАМУҒА ДУАЛДЫҚ ОҚЫТУДЫҢ ӘСЕРІ	129
Сағалиева Ж. К., Кочкорбаева Э.Ш. СИСТЕМНЫЙ ПОДХОД В ПРОЦЕССЕ ОРГАНИЗАЦИИ ДУАЛЬНОГО ОБУЧЕНИЯ В ВУЗе	133
Мальчиков В.С., Садвакасова З.М. ПСИХООБРАЗОВАТЕЛЬНЫЕ ПРОГРАММЫ, КАК МЕТОД ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ ЛЕЧЕНИЯ СОЦИАЛЬНО-ЗНАЧИМЫХ ЗАБОЛЕВАНИЙ	138
Massimgaziyeva A.D, Seitnur Z.S SOCIAL AND PERSONAL DEVELOPMENT IN THE JOINT-DIALOGUE COGNITIVE ACTIVITY	141

Работа О.И. В КАКОМ ВОЗРАСТЕ И ПОЧЕМУ НУЖНО ЗАНИМАТЬСЯ ПЛАВАНИЕМ	144
Медеубаева К.Т., Палымбетова Г.А. БОЛАШАҚ ПЕДАГОГ-МАМАНДАРДЫҢ КӘСІБИ ӘРЕКЕТІНДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ СИПАТ	146
Садыр Гүлмира Әуесханқызы, Садырова Гулнар Әуесханқызы, Макашева Н.О. ЖОҒАРЫ БІЛІМ БЕРУ ОРЫНДАРЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУ ҮРДСІНДЕ ИНТЕРАКТИВТІ ОҚЫТУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ.....	151
Сочин С.А., Стамбекова А.С., Асыллова Р.О., Тажинова Г.А. ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ВОЗДЕЙСТВИЕ СРЕДСТВАМИ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ НА ДЕТЕЙ С РАССТРОЙСТВАМИ АУТИСТИЧЕСКОГО СПЕКТРА.....	154
Тажибаева Э.Р. РАЗВИТИЕ БЕГЛОЙ РЕЧИ У УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА.....	159
Тажинова Г.А. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА В КАЗАХСТАНЕ.....	167
Мадалиева З.Б., Глебалдина Ә.Е. ВЛИЯНИЕ ЛИЧНОСТНЫХ ОСОБЕННОСТЕЙ И СТРАТЕГИЙ МЕЖЛИЧНОСТНЫХ ОТНОШЕНИЙ НА ПРОФЕССИОНАЛЬНОЕ ВЫГОРАНИЕ УЧИТЕЛЕЙ	171
Утемисова А.Ж., Шоқыбаев Ж.Ә. БІЛІМ БЕРУДІ ГУМАНИЗАЦИЯЛАУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ БАҒЫТТАРЫ.....	179
Chaklikova A.T. SOCIAL AND TECHNOLOGICAL PARADIGM AS A STRATEGY FOR UPDATING FOREIGN-LANGUAGE EDUCATION	183
Makhambetova Zh. THE STUDY OF THE EMOTIONAL PECULIARITIES OF PERSONALITY BEHAVIOUR	188
Пузикова С.М., Кудро Н.М. МИССИЯ СОВРЕМЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА КАК ДУХОВНО-ПРАВСТВЕННОГО ИНСТИТУТА ОБЩЕСТВА.....	191
Какина Д.Ш., Есиргепова В.Ж. БІЛІМ БЕРУДЕГІ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҮРДС: ТЕОРИЯ МЕН ТӘЖІРІБЕ	197
Бижанова Г.К., Акылбекова Ә.А. БАЛА ТҰЛҒАСЫНЫҢ СТЕРЕОТИПІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ДИАГНОСТИКАЛЫҚ ҚҰРАЛ РЕТІНДЕГІ – ЕРТЕГІ.....	202
Каратаева Т.О., Тертышник О.С. ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНО-ТВОРЧЕСКИЙ ПОТЕНЦИАЛ КАК ЗНАЧИМЫЙ КОМПОНЕНТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ.....	207
Мусирова Г.Б., Балтабай Ж.Б. СТУДЕНТТЕРДІҢ КӘСІБИ МӘДЕНИЕТІН ОҚУ-ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІНДЕ ДАМУ МӘСЕЛЕСІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ӘДЕБИЕТТЕРДЕГІ ТАЛДАНУЫ	211
Таукелова А.Е., Уәли Ә.І. ҚАРЫМ-ҚАТЫНАС НЕГІЗІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ӘЛЕУЕТІН ДАМУ МҮМКІНДІКТЕРІ.....	215
Есиргепова В.Ж., Малыгина Н.Ф., Турсунова Л.А. ТРАЕКТОРИИ СОЦИАЛИЗАЦИИ ЛИЧНОСТИ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ.....	221

Қиясова Қ.Қ., Бахрамова Г.А., Алдабергенов Н.А., Салмырза Ж.І., Сихынбаева Ж. С. ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МАМАНДЫҚ – КӘСІБИ ЕҢБЕК БӨЛІСІНІҢ БІР ТҮРІ	226
Қиясова Қ.Қ., Бахрамова Г.А., Салмырза Ж.І., Алдабергенов Н.А., Сихымбаев Қ.С. ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ӘРЕКЕТІН БАСҚАРУДАҒЫ ПЕДАГОГТЫҢ ШЕБЕРЛІГІ.....	229
Ибраева К.Ж., Елеупаева Ж.К., Кайыргалиева Б.Т. НАРОДНЫЕ ТРАДИЦИИ ВОСПИТАНИЯ ДЕТЕЙ В ДОШКОЛЬНЫХ УЧРЕЖДЕНИЯХ	233
Доскеева Б.Ж., Дәрменқұлова Р.Н. ТІЛДІ ОҚЫТУДЫ ӘДІСТЕМЕЛІК ТҮРҒЫДАН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ – ОҚУ ҮРДІСІН БАСҚАРУДЫҢ МАҢЫЗДЫ АСПЕКТІСІ	236
Ибраева К.Ж., Елеупаева Ж.К. НРАВСТВЕННО-РЕЛИГИОЗНЫЕ ЦЕННОСТИ ВОСПИТАНИЯ В «ДИВАН-И ХИКМЕТ» («КНИГА МУДРОСТИ») КОЖА АХМЕТА ЯССАУИ	239

«ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ»
«НАУКА И ЖИЗНЬ КАЗАХСТАНА»
«SCIENCE AND LIFE OF KAZAKHSTAN»

Халықаралық ғылыми журналы (Мемлекеттік тіркеу: №9875-Ж 09.02.2009 ж.
Халықаралық тіркеу: ISSN 2073 – 333X, Париж, наурыз)
2009 жылдан бастап жылына 6 рет шығады.

Международный научно-популярный журнал
(Гос. регистрация: №9875-Ж 09.02.2009,
Международная регистрация: ISSN 2073 – 333X, Париж, март 2009 г.)
Периодичность издания журнала выходит 6 раз в год.

Ғылыми еңбектің негізгі нәтижелерін жариялау үшін Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігі білім және ғылым саласындағы бақылау Комитетінің 2012 жылғы 10 шілдедегі №1082 бұйрығымен ғылыми баспалар тізіміне енгізілген.

Журнал индексті ғылыми дәйексөздер қатарына қосылады және ҚР БҒМ Білім және ғылым саласындағы бақылау жөніндегі комитет ұсынған **заңтану, филология, педагогика, өнертану** ғылымдары бойынша басылымдар тізіміне кіреді.

Автор мәліметтің нақтылығына, ресми құжаттардың сілтемелері мен басқа да деректердің дұрыстығына жауапты. Редакцияға келген материалдар кері қайтарылмайды.

Мақалада отандық авторлардың еңбектеріне міндетті түрде сілтеме берілу керек.

Журналға мақаланы қазақ, орыс, ағылшын, неміс, француз, қытай, түрік, араб және ТМД халықтары тілдерінде жазуға болады.

Приказом Комитета по контролю в сфере образования и науки МОН РК от «10» июля 2012 года №1082 рекомендован для научных публикаций.

Журнал включен в индекс научного цитирования (ИНЦ) и в список изданий, рекомендованных Комитетом по контролю в сфере образования и науки МОН РК по специальностям: **юриспруденция, филология, педагогика, искусствоведение.**

Ответственность за достоверность фактов и сведений, содержащихся в публикациях, несут авторы. Материалы редакцией не возвращаются.

В статье обязательно сопровождение ссылок на работы отечественных авторов.

Статьи журнала принимаются на казахском, русском, английском, немецком, французском, китайском, турецком, арабском языках и могут быть написаны на языках народов СНГ.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҒЫЛЫМЫ МЕН ӨМІРІ
Халықаралық ғылыми-көпшілік журнал
№ 4(60) 2018 жыл

Бас редактор:

«Қазақстанның еңбек сіңірген қайраткері», з.ғ.д., профессор Е.О. Алауханов

Басуға 30.05. 2018 ж. қол қойылды. Пішімі 84x108 1/8. Офсетті қағаз.
Сандық басылыс. Көлемі 31 б.т. Таралымы 500 дана. Тапсырыс №88.

Редакция мекенжайы: Астана қ., Алматы ауданы, Оңтүстік-Шығыс, оң жағалау,
Түлкібас көш., 49 үй, web-site: www.nauka-zan.kz, e-mail: nauka-zan@mail.ru